

FULL TEXT BOOK

June, 1~2, 2020

Seoul, South Korea

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ISBN- 978-625-7897-10-5

Editors

Dr. Minji YANG

Samira KHADHRAOUI ONTUNC

All rights of this book belongs to IKSAD.

Without permission can't be
duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both
ethically and juridically.

Issued: 10.06.2020

ISBN- 978-625-7897-10-5

CONFERENCE FULL TEXT BOOK

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

June, 1~2, 2020

Seoul – South Korea

Institute Of Economic Development And Social Researches
Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E-mail: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.com; www.iksadkongre.org

**All rights of this book belongs to IKSAD.
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both
ethically and juridically.**

Iksad Publications - 2020©

Issued: 10.06.2020

**3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON
CONTEMPORARY STUDIES**

CONFERENCE ID

TITLE

**3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON
CONTEMPORARY STUDIES**

DATE

June, 1~2, 2020

PLACE

Seoul – South Korea

ORGANIZATION

İKSAD-

**INSTITUTE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND
SOCIAL RESEARCHES**

HEAD OF CONFERENCE

PROF. NECATİ DEMİR

GENERAL COORDINATOR

SAMIRA KHADHRAOUI ONTUNC

LANGUAGES

Turkish, English, Korean, Russian

**3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON
CONTEMPORARY STUDIES**

PRESENTATION TYPE

Oral Presentation

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS

168 papers

NUMBER OF REJECTED PAPERS

36papers

EVALUATION PROCESS

All Applications Have Been Subjected to Double
Blind Review Process.

ORGANIZATION BOARD

Dr. Minji YANG- Busan University
Kaldygul Adilbekova- IKSAD Projects Head,
Yalova University

Woojin Yang-Dep. Central Asian Studies,
Hankuk University of Foreign Studies

Dr. Mariam Olsson-IKSAD Board Member,
Lebanese University

INVITED SPEAKER

Professor Shiho KIM
School of Integrated Technology at
Yonsei University

SCIENTIFIC & ADVISORY BOARD

Prof. Shangyao Yan

National Central University; Taoyuan, Taiwan

Prof. Byoung Wook Choi

Seoul National University of Science and Technology

Prof. Jacquelin AYOUB

Lebanese University, Rector

Prof. Sayed Mobin HASHIMI - Parwan University

Prof. Dr. Thi-Kha Nguyen

National Taiwan University of Science and Technology

Prof. Shapoor Amiri

Parwan University

Dr. Zhi Huan - Minzu University

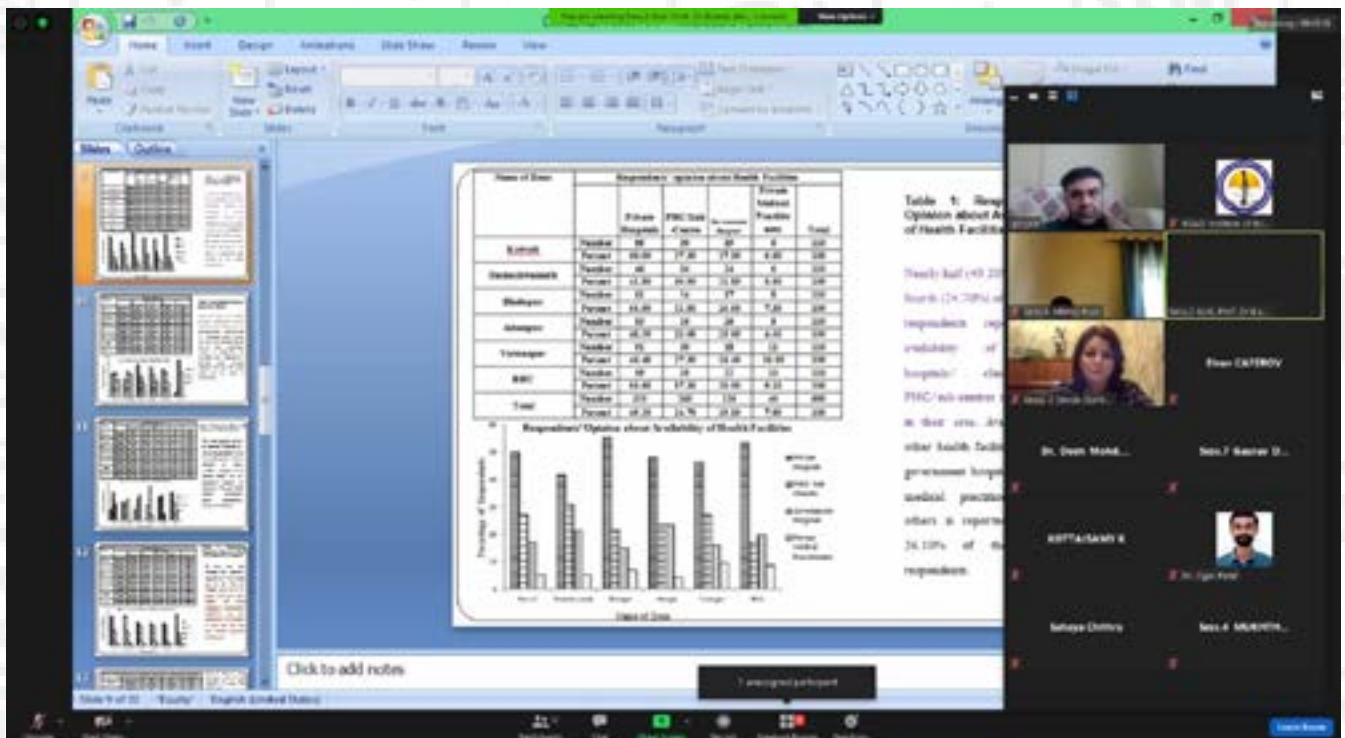
Dr. Hussein Hussein Zidan - University of Diyala, /IRAQ

Accos. Prof. Nilay ÖZSAVAŞ ULUÇAY

Muğla Sıtkı Koçman University

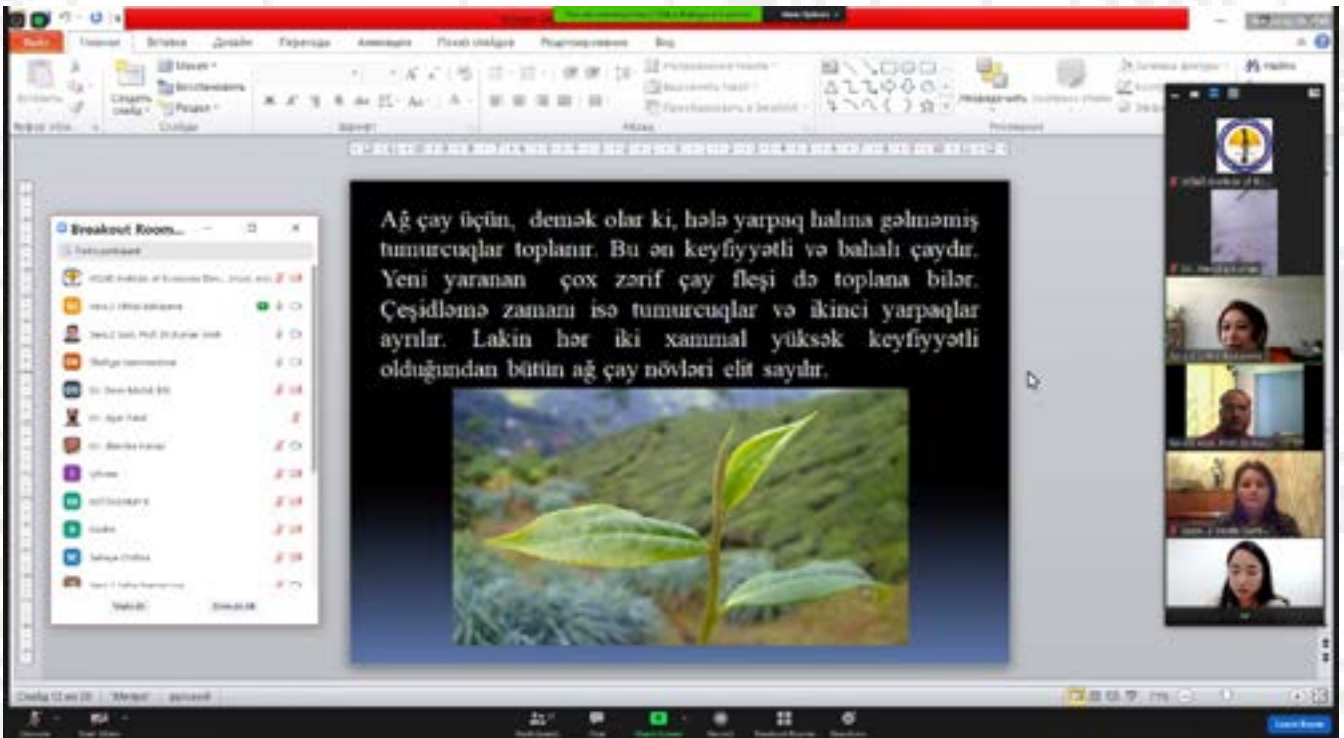
Dr. Hüseyin Vedat AKMAN - Beykent University

CONFERENCE GALLERY

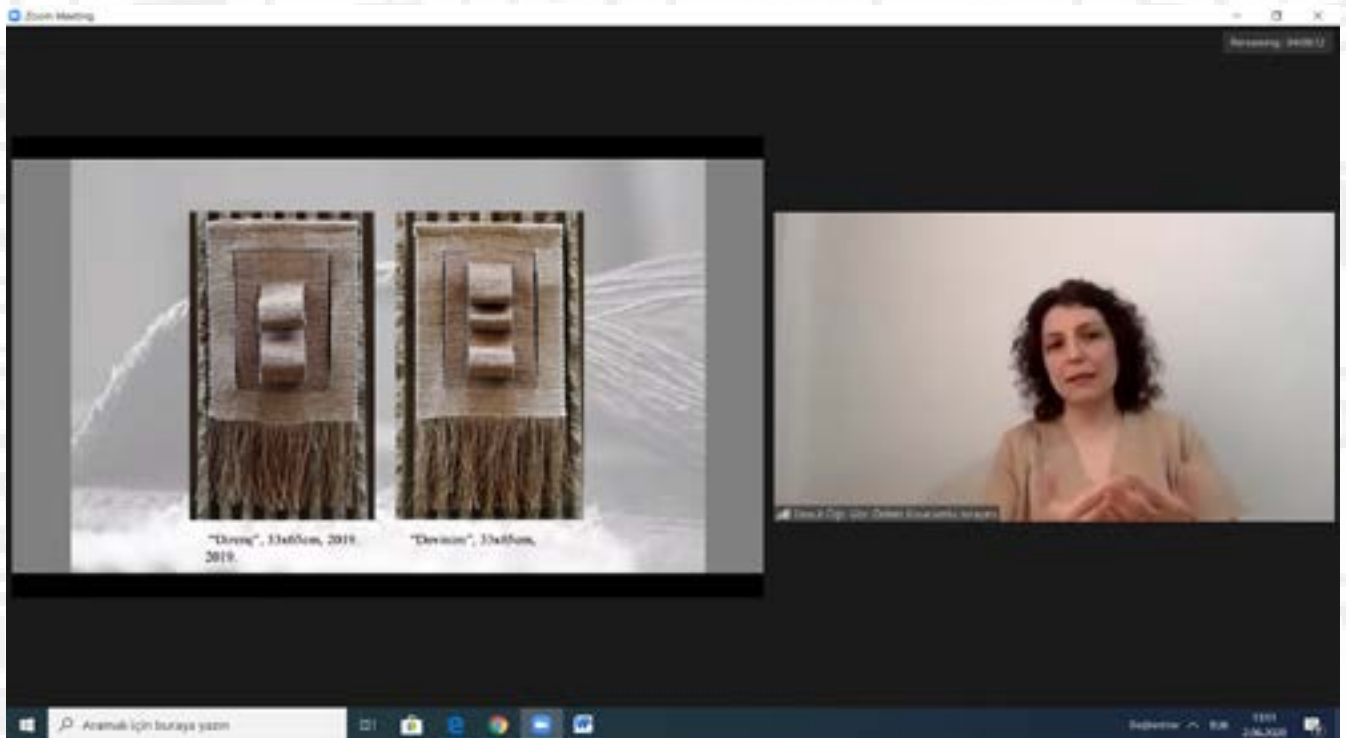
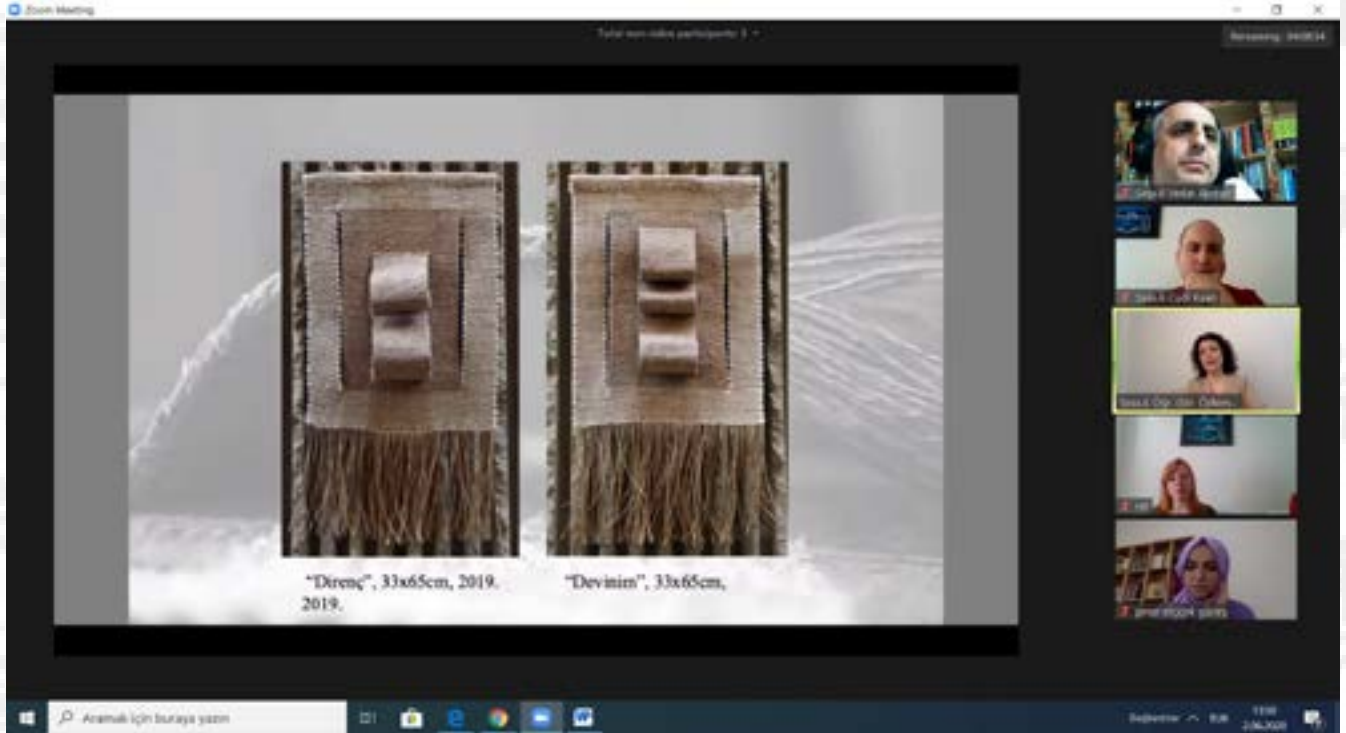
3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CONFERENCE GALLERY

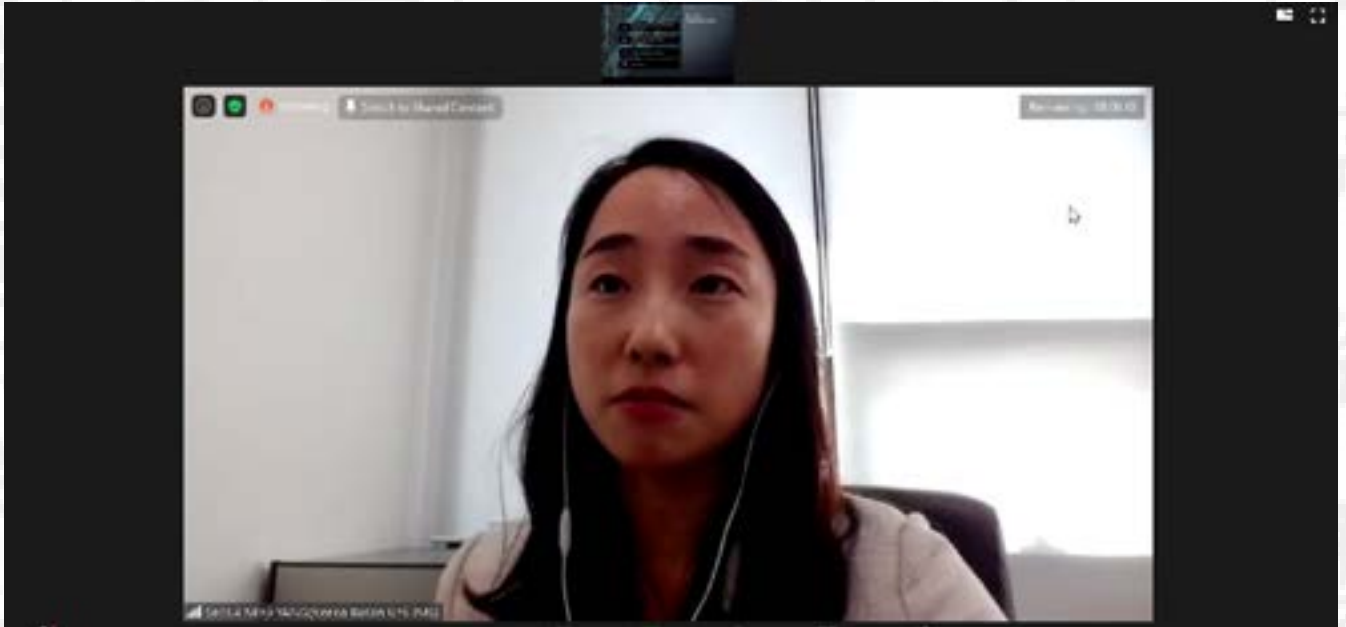
3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CONFERENCE GALLERY

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CONFERENCE GALLERY

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CONFERENCE GALLERY

3-Tarhli Olaylatı İncelleyen İlk Öye: Ziraat Bankası
155. Kuruluş Yılı-Yeşilçam

c) **Etkileşimsel Analiz:** İik yarıda anlatıcı rolü sadece diş ses Özerinden gitmekte ve neye ya da Özgünlük gibi duygulara uygun olan müziklerle etkileşim pekiştirilmektedir. Yeşilçam'ın yıllık timsali karakterlerinin reklama dahil olmasıyla neşeli müzik ve kendi replikleri Özerinden umut dolu diyaloglar izlenmektedir.

d) **Edimsel Analiz:** Yeşilçam'daki köfü adam karakterleri ve kahkahalarına karşılık iyi karakterlerin bir kahraman olarak belirdiği sahnelerde, insanlara umut veren sözlerinin yanı sıra destekleyici jest ve mimikleri de göze çarpmaktadır. Birlik ve beraberlik ile her zorluğun üstesinden gelebileceği hatırlatılmaktadır.

Zoom Meeting | You are viewing this screen | View Options | Remaining: 01:47:46 | Gallery View

Zoom Meeting | You are viewing this screen | View Options | Remaining: 01:47:46 | Gallery View

Teşekkürler

GENETİK ALGORİTMA YÖNTEMİ İLE KONTEYNER KÜTÜPHANE YER SEÇİMİ PROBLEMİ

Doktora Öğrencisi Pınar ELÇİÇEK GÜNEŞ (Çukurova Üniversitesi)
DeÖge Üyesi Gülşah NAKİBOĞLU (Çukurova Üniversitesi)
Öğr.Gör. İpek ÖZENİR (Uludağ Üniversitesi Kemal Üniversitesi)

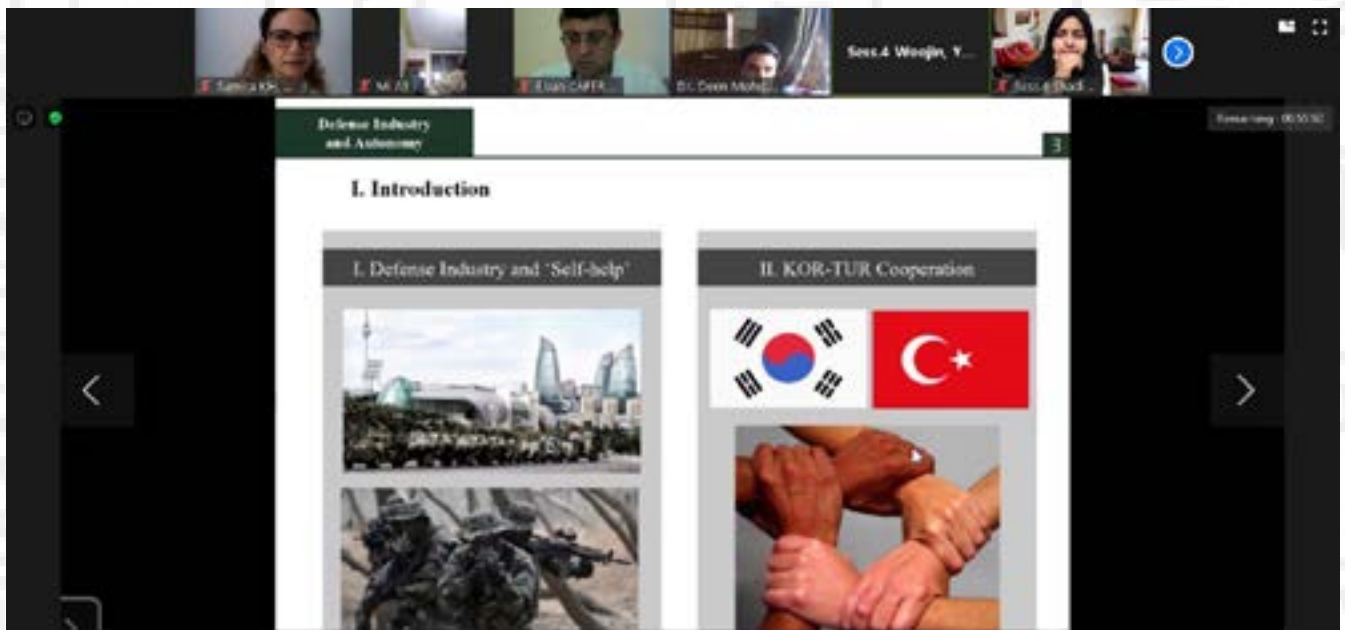
3. Asya Pasifik
Uluslararası Modern Bilimler Kongresi
1-2 Haziran 2020, Seoul-Korea

Zoom Meeting | You are viewing this screen | View Options | Remaining: 01:15:12 | Gallery View

Zoom Meeting | You are viewing this screen | View Options | Remaining: 01:15:12 | Gallery View

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CONFERENCE GALLERY

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CONFERENCE GALLERY

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

3. ASYA PASIFIK Uluslararası Modern Bilimler Kongresi

June 2, 2020

Seoul, South Korea (VIRTUAL)

Participant Countries: Turkey, South Korea, Japan, Azerbaijan, Switzerland, Cyprus, Uzbekistan, Kazakhstan, Ethiopia, India, Pakistan, Bangladesh, Germany, China, Brasil, Vietnam, Indonesia

Online (with Video Conference) Presentation

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/87081039707?pwd=d0JOV0pKYlQyYlJFcDBheFR3dzRBdz09>

Meeting ID: 870 8103 9707

Password: 526814

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.

The Zoom application is free and no need to create an account.

The Zoom application can be used without registration.

The application works on tablets, phones and PCs.

The options in each session must be connected to the session 5 minutes from the presentation time.

All congress participants can connect live and listen to all sessions.

Moderator - responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

Make sure your computer has a microphone and is working.

You should be able to use screen sharing feature in Zoom.

Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.

Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

If you think there are any deficiencies / spelling mistakes in the program, please inform by e-mail until 29 May 2020 (17:00) at the latest.

(All speakers required to be connected to the session 5 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and session number, exp. Assoc. Prof. Dr. Yunus Emre TANSÜ-Session 1

14.00 - 16.00 South Korea's time (08:00 – 10:00 Turkey's time)

Hall:1, Session-1	Moderator: Prof. Dr. Minaxanım Nuriyeva TƏKƏLİ
Gunel ORUCOVA	Lexical and grammatical elements of Central Asian Turkish in the Azerbaijani literary language of the 16th century
Asst. Prof. Sedat BAY Dr. Cengiz KARAGÖZ	Thiong'o's Criticism of Neocolonial Tendencies Petals of Blood and Weep Not Child
Prof. Dr. Minaxanım Nuriyeva TƏKƏLİ	Doğu Slav dillerinden alınmalar kimi dəyərləndirilən əsil Türk sözləri
Saltanat SERİKKHANKYZY	KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE OKUTULAN 6. SINIF TÜRKÇE, KAZAK VE RUS EDEBİYATI DERS KİTAPLARININ ULUSAL DEĞERLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
Kholbutayev Gairatbek OYBEKOVICH	ABOUT ASKIA GENRE MORPHOLOGY
Maharramova Gulshan AKİF QIZI	The role of televisions in promotion of foreign languages and broadening of their teaching at the international level
Zamanova Mələk ƏLİSLAM QIZI	İbtidai təhsil pilləsində tədris olunan Azərbaycan dili fənninə sinergetik yanaşma
Məhərrəmovə Aygün AKİF QIZI	MULTİKULTURALİZM VƏ DİL
Musa ƏMİRASLANOV	“QARA QIZIL”IN TƏRƏNNÜMÜ

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

14.00 - 16.00 South Korea's time (08:00 – 10:00 Turkey's time)

Hall:2, Session-2	Moderators: 1. DR. KUMAR AMİT & 2. Dr. Saadat ALİYEVA
Ziyadxan ƏLİYEV	HƏMİŞƏYAŞAR MİNİATÜR
Səba NAMAZOVA	ƏHMƏD BƏY AĞAOĞLU PUBLİSİTİKASININ XALQIN MİLLİ ÖZÜNÜDƏRKİNƏ VƏ OYANIŞINA TƏSİRİ MƏSƏLƏLƏRİ
Dr. Kumar AMİT	Health of Aged People in Varanasi City, India: An Overview
Prof. Dr. Ramazan BICER	Free Will of Man in the Context of Religion and Psychology: Maturidi Example
Öğr. Gör. Eyup ATILGAN	GAZİANTEP HAMAM GELENEĞİNİN HAMAM MÜZESİNƏ YANSIMASI ÜZERİNƏ
Dr. Metin SÜRME	KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA
Dr. Ulduz Əli qızı BABAYEVA	Ag çayın fərqliliyi və faydaları
Dr. Sevda Oqtay qızı QURBANOVA	Milli sərvətin qiymətləndirilməsində onun tərkibinin düzgün müəyyən edilməsinin zəruriliyi
Şəfiqə MƏMMƏDOVA	MƏDƏNİYYƏT VƏ MƏDƏNİ KODLAR
Günəş CƏBRAYILOVA	

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

16.30-18.30 South Korea's time (10:30 – 12:30 Turkey's time)

Hall:1, Session-3	Moderators: (1)Daniel JEANMONOD & (2)Dr. Md. Ömer Faruk ATEŞ
Asst. Prof. Dr. Mine KÖKTÜRK Assoc. Prof. Güneş ÖZHAN BAYKAN Asst. Prof. Dr. Mehmet Harbi ÇALIMLI Asst. Prof. Dr. Mehmet Salih NAS Assoc. Prof. Fatih SEN Doç. Dr. Emine DIRAMAN Dr. Fatma Gönül SOLMAZ	Effects of low-dose-acute toxicity of Carbon nanotubes encapsulated Co nanospheres (Co@CNTs) onto zebrafish (Danio rerio) embryos/larvae
Dr. Fatma Gönül SOLMAZ Doç. Dr. Emine DIRAMAN Zeynep TOPRAK Daniel JEANMONOD Yamama NACİRİ Hayat AHAMAD	Investigation of the Protective Effect of α -Lipoic Acid (ALA) on Cell Damage Caused by the Combination of MXT + ACT in Liver, Kidney and Lung Tissues
Dr. Md. Ömer Faruk ATEŞ	Effect of α -Lipoic Acid (ALA) on Catalase (CAT) Activity in Liver in Rats Given MTX + ACT
Öğr. Gör. Dr. Dicle ASLAN Üz. Dr. Aynur AYTEKİN	New Insights on the Evolution of Silene Section Italicae (Caryophyllaceae)
Uzm. Dr. Nevzat GÖNDER	Muslim Women Health in India
Asst. Prof. Venhar CELİK Nagehan KAN	Biyopsi ile Patoloji Sonucu Önemi Bilinmeyen Atipi Olan Nodüllerin Sonografik Özellikleri
Asst. Prof. Venhar CELİK Yasemin KUŞ Prof. Muhammet Şaban TANYILDIZI	GLIOBLASTOMADA SİMÜLTANE İNTEGRE BOOST TEKNİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SAĞKALIMA ETKİSİ
	SEREBRAL PALSİDE KALÇA SORUNLARI
	Design and Development of Dual Controlled Microbiorobot Prototype with Synthetic Biology Approach
	The Production of Zeaxanthin in Escherichia coli Strains with Carotenoid Metabolic Pathway Integrated

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

16.30-18.30 South Korea's time (10:30 – 12:30 Turkey's time)

Hall:2, Session-4	Moderators: (1)Dr. Andrey SHASTRĪ & (2) Dr. Minji YANG
Ali KOTANCI Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGE Olim KAYUMOV	ALEKSİTİMİ VE SAVUNMA MEKANİZMALARI RIMPH IN THE UZBEK SHAMANISTIC SONGS Training and Educational Needs for Women in Hilly Areas for their Empowerment
Mukhtar AHMED Dr. Jitendra KUMAR Doç. Rzayeva Yagut Tosif GİZİ Mammadova Gunel Nuraddin GİZİ	COVID-19 Pandemic: Impact and strategies for Education Sector in India THE BASIS OF PROJECT AND RESEARCH ACTIVITIES OF YOUNGER STUDENTS IN THE TRAINING PROCESS
Minji YANG Dr. Andrey SHASTRĪ	Overcoming the Crisis in Science and Technology -Understanding Korean Philosophy of Science- ROLE OF EDUCATION IN CONTEMPORARY INDIAN SOCIETY: ISSUES AND CHALLENGES
Woojin, YANG	Defense Industry and Autonomy: The assessment of ROK's Defense Industrial transformation and its implication to Turkey
Shadika Haque MONIA	Settlement of refugee rights in absence of specific legislation: International Refugee Law and the State Practice in South Asia

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

19.00-21.00 South Korea's time (13:00 – 15:00 Turkey's time)

Hall:1, Session-5	Moderators: (1) Dr. Vijay KUMAR & (2) Dr. Öğr. Üyesi. İsmail NANELİ
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail NANELİ Dr. Öğr. Üyesi. Ferzat TURAN Dr. Öğr. Üyesi. İsmail NANELİ Dr. Öğr. Üyesi. Ferzat TURAN Uzma AYAZ Sanam BASHİR Shahid Iqbal AWAN Muhammad ILYAS Muhammad Fareed KHAN Dr. Manoj Kumar RİYAL	Bazı Çeltik (Oryza sativa L.) Genotiplerinin Kalite Komponentleri Bakımından Gruplandırılması Bazı Çeltik (Oryza sativa L.) Genotiplerinin Verim ve Verim Komponentlerinin Kümeleme Test Analizi Genetic variability, association and diversity study among the sunflower genotypes at seedling stage based on different morpho-physiological parameters under polyethylene glycol induced stress Cepstrum and MFCC Coefficient based Analysis of Garhwali Language
Kaushik PAL	Experimental Road Map of Graphene-Assembly Liquid Crystal/Polymer Nanocomposite: Switchable Device Implementation
Dr. Vijay KUMAR	Decision Support System based on Intuitionistic Fuzzy TOPSIS Method for the Diagnosis of Vector Borne Diseases
Arini HİDAYAH	COMPLIMENT EXPRESSIONS ANALYSIS IN THE FILM ENTITLED 2:22

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

19.00-21.00 South Korea's time (13:00 – 15:00 Turkey's time)

Hall:2, Session-6	Moderators: (1) Lukas Keshamo LOTTA & (2) Dr. Öğr. Üyesi Vedat AKMAN
Lukas Keshamo LOTTA	Exploring Reasons for Traditional Kinship Care Modalities as Child Welfare System: The case of Wolaita People – Ethiopia
Doç. Dr. Cevdet KIZIL Dr. Öğr. Üyesi Vedat AKMAN Arif ERGÜN	MUHASEBEDE YENİ BİR RAPORLAMA MODELİ OLARAK ENTEGRE RAPORLAMA
Dr. Öğr. Üyesi Selin BİTİRİM OKMEYDAN	REKLAMLARDA DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILIĞI: 2019 KRİSTAL ELMA ÖDÜLLÜ REKLAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
Araş. Gör. Dr. Cudi Kaan OKMEYDAN	SALGIN DÖNEMİNDE COVID 19 VİRÜSÜNÜN İNTERNET SÖZLÜKLERİNDE NASIL ALIMLANDIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Vedat AKMAN Doç. Dr. Cevdet KIZIL Cihan ERDOĞMUŞ Hacıyeva Sənubər İBRAHİM QIZI	MUHASEBE VE FİNANS AÇISINDAN ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMININ ANALİZİ Müasir dekorativ heykəltəraşlığımızda millilik ənənəsi
Minh. T. H Le	Consumers love the brand: compulsive buying behavior tendency
Öğr. Gör. Özlem ERZURUMLU JORAYEV	“SINIRLARI AŞMAK” KİŞİSEL TEKSTİL SANAT SERGİSİ BAĞLAMINDA YARATIM SÜRECİ ÜZERİNE ÖRNEKLEM
Pınar ELÇİÇEK GÜNEŞ Asst. Prof. Gülsün NAKİBOĞLU Lect. İpek ÖZENİR	CONTAINER LIBRARY LOCATION SELECTION PROBLEM USING GENETIC ALGORITHM

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

19.00-21.00 South Korea's time (13:00 – 15:00 Turkey's time)

Hall:1, Session-7	Moderators: (1) Gaurav Raja DAHAL & (2) Dr. Levent AKSU
Şərafət Aram qızı BAXIŞOVA	Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşağın sosial adaptasiyası səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi
Dr. Levent AKSU	UZAY KAMU SEKTÖRÜNÜN MAKRO EKONOMİK ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Vural UYGUN	KAMU PERSONELİNDE HİYERARŞİ ÖTESİ BİR SANRI: HİSSEDİLEN GÜÇ
Ramin ALIYEV	History of Dispute Mediation and Evolution of Church Dispute Mediation
Shah FAHAD	Farmers' Awareness Level and Their Perceptions of Climate Change: A Case of Khyber Pakhtunkhwa Province, Pakistan
Rajiv JAİN	A STUDY ON CROSS BORDER MERGER & ACQUISITION WITH REFERENCE TO WALMART & FLIPKART
Gaurav Raja DAHAL	Nepal's Strategic Hedging Behaviour
Shuvro SEN Neel ANTARA Shusmita SEN Sunny CHOWDHURY	The Unprecedented Pandemic "COVID-19" Effect on the Bangladesh Apparel Workers by shivering the Apparel Supply Chain
Syed Wasif AZİM Shakeela NAZ Wajid MEHMOOD	The Nexus of Structure (Pukhtunwali) and Agency (Mullah): An Analysis of Women Socio-Political Marginalization in Pukhtun Region of Pakistan

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

21.30-23.30 South Korea's time (15:30 – 17:30 Turkey's time)

Hall:2, Session-8	Moderators: (1) Asma'u L. IDRİS & (2) Asst. Prof. Mustafa DEMİRBİLEK
Asma'u L. IDRİS	THE USE OF VIRTUAL REALITY IN ARCHITECTURAL DESIGN VISUAL COMMUNICATION TOWARDS ENGINEERS AND OTHER RELATED PROFESSIONALS
Ass. Prof. Dr. Orhan GÖÇÜR	Amplify soft set
Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Cakmak BOLAT	Precision position control of camless engine valve using electromagnetic actuator
Asst. Prof. Mustafa DEMİRBİLEK	A MATHEMATICAL MODEL and HEURISTIC SOLUTION APPROACH FOR VEHICLE ROUTING PROBLEM with SIMULTANEOUS PICKUP and DELIVERY in HARD TIME WINDOWS
Ekrem AKBULUT Metin ÖZGEN	Effect of Polymorphic Changes of PPAR α Ligand Binding Site on the Development of Axial Spondyloarthritis
Rəşad Rauf Oğlu QƏDİYEV	Android platformasında müxtəlif təhdidlər və mövcud təhlükəsizlik vəziyyəti
ƏZİZOV OQTAY ŞİRİNOVA CƏVAHİRAT Asst. Prof. Ramazan ORHAN Sibel TOPUZ	PARABOLİK TİP TƏNLİKLƏRİN FURYE ÜSULU İLƏ HƏLLİNİN KOMPÜTERDƏ REALİZƏ OLUNMASI
Res. Asst. Dr. Ercan AYDOĞMUŞ Lütfiye Büşra YÜREKLİ İsmet KANDİLLİ	EXPERIMENTAL AND THEORETICAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF APRICOT STONE SHELL REINFORCED POLYESTER COMPOSITES
Melih KUNCAN Naci Miraç SARAÇ İsmet KANDİLLİ Melih KUNCAN	GIDA DEPOLARINDA STOK KONTROLÜ
	ETHERCAT İLE SERVO PRES KONTROLÜ

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

21.30-23.30 South Korea's time (15:30 – 17:30 Turkey's time)

Hall:3, Session-9	Moderator: DR. ÖĞR. ÜYESİ. ALPER RAİF İPEK
Şeyda TAŞAR Beyda TAŞAR	Developing a New Model Equation Between Chemical Analysis Data and Calorific Value of Biomass Samples
G. Vidya SAGAR	A Secure Image and OTP Based Password Authentication for Websites
Dr. Öğr. Üyesi Nazik ÇELİK YILMAZ Atakan YILMAZ Dr. VİLDAN ESENYEL	SOKAK SANATINDA ANİMASYON Unrecognized Effect of Corporate Reputation in an Unrecognized Country: Evidence from North Cyprus
Rəna QURBANOVA	Yeni tipli təhsil ocaqlarının yaradılmasının uğrunda Azərbaycanın görkəmli maarifçisi H.Zərdabinin mübarizəsi
Assoc. Prof. Adilova Novruza GEYİS Assoc. Prof. Ahmadova Sedaqet ELMAN Dr. Öğr. Üyesi ALPER RAİF İPEK	Problems of development of non-oil sectors of Azerbaijan economy and their influence on the state of employment SIMULATION ETHICS IN THE MIXED REALITY UNIVERSE
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim DEMİR Sümeyye BAYINDIR	BULANIK ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME İLE ALTERNATİF TEMİZLİK FİRMASI SEÇİMİ YÖNTEMİ
Asist. Prof. Dr. Selma ÖNER Dr. Hande Kılıç SATICI Assist. Prof. Dr. Hakan ÖNER	The Weighted Average Cost of the CBRT Funding: Does it Affect the Banking Sector Credit and Deposit Rates?

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

21.30-23.30 South Korea's time (15:30 – 17:30 Turkey's time)

Hall:3, Session-10	Moderator: Doç. Dr. Melahet BABAYEVA
Shukufa VALİYEVA	A new look at Leibniz's philosophy in the book of "The Fold: Leibniz and the Baroque" by Gilles Deleuze
Əhmədova Əkimə ƏMİR	Dünyada və Azərbaycanda alternativ enerji resursları
Əlizadə Nigar MEHMAN QIZI	Ceyn Ostin yaradıcılığında centri leksikonu
Məmmədova Aynur AKİF QIZI	16. yüzilyda Sözlük Çalışmaları ve Lügat-i Müntehab
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN	The role of social environment in the education in Azerbaijan intellectuals' works (The end of the 19 th century – the beginning of the 20 th century)
Tamilla Ahmad gizi VAHABOVA	TURKEY-SOUTH KOREA TRADE RELATIONS (EXAMPLE OF TEXTILE AND APPAREL SECTOR)
Assist. Prof. Dr. Özlem KAYA	Ağsu çayının qolları üzərində yerləşən şələlələrin tətqiqi
Elsevər CƏLİLOV	Buğurt qalasının tarixi-coğrafi xüsusiyyətləri
Şahah CƏLİLOV	Azərbaycan'da çocuk folkloru
Doç. Dr. Melahet BABAYEVA	Uzaktan eğitim teorileri
Dr. Günel MAMMADOVA	

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

III. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Poster Presentations

Şaime GÜLTÜRK	ON SOME TRANSFORMATIONS OF DISCRETE STURM-LIOUVILLE OPERATORS
Dr. Kumar AMIT Jigar PATEL Vikaskumar SHUKLA	Photocatalytic Decolorization of Mercuric Picrate in The Presence of Zinc Oxide
Deen Mohd. BHAT	Study on weevil, <i>Myloccerus fotedari</i> Ahmad, 1974 (Coleoptera: Curculionidae) a new pest of <i>Rosa Chinensis</i> in Kashmir, India
Mudasir MAQBOOL Mohammad Ishaq GEER Irfat ARA	Management of Polycystic ovary syndrome using drugs of herbal origin
Dr. Gopinath BALASUBRAMANIAN Dr. Santhi RAMALINGAM	A Study on Urban Microclimate in a sub-urban area for Smart City Development in India

June 1-2, 2020 Seoul, South Korea

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

FULL TEXT BOOK - CONTENTS -

OVERCOMING THE CRISIS IN SCIENCE AND TECHNOLOGY - UNDERSTANDING EASTERN PHILOSOPHY OF SCIENCE- MİNJİ YANG	1
EXPLORING REASONS FOR TRADITIONAL KINSHIP CARE MODALITIES AS CHILD WELFARE SYSTEM: THE CASE OF WOLAITA PEOPLE - ETHIOPIA LUKAS KESHAMO LOTTA	7
MUHASEBEDE YENİ BİR RAPORLAMA MODELİ OLARAK ENTEGRE RAPORLAMA CEVDET KIZIL VEDAT AKMAN ARİF ERGÜN	20
HƏMİŞƏYAŞAR MİNİATÜR ZİYADXAN ƏLİYEV	26
UZAY KAMU SEKTÖRÜNÜN MAKRO EKONOMİK ANALİZİ LEVENT AKSU	31
ANDROİD PLATFORMASINDA MÜXTƏLİF TƏHDİDLƏR VƏ MÖVCUD TƏHLÜKƏSİZLİK VƏZİYYƏTİ RƏŞAD RAUF OĞLU QƏDİYEV	41
PARABOLİK TİP TƏNLİKLƏRİN FURYE ÜSULU İLƏ HƏLLİNİN KOMPÜTERDƏ REALİZƏ OLUNMASI ƏZİZOV OQTAY ŞİRİNOVA CƏVAHİRAT	45
ABOUT ASKIA GENRE MORPHOLOGY KHOLBUTAYEV GAİRATBEK OYBEKOVICH	51
GAZİANTEP HAMAM GELENEĞİNİN HAMAM MÜZESİNE YANSIMASI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA EYUP ATILGAN METİN SÜRME	55
LEXICAL AND GRAMMATICAL ELEMENTS OF CENTRAL ASIAN TURKISH IN THE AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE OF THE 16TH CENTURY ORUCOVA GUNEL	73
RIMPH IN THE UZBEK SHAMANISTIC SONGS OLİM KAYUMOV	76
DÜNYADA VƏ AZƏRBAYCANDA ALTERNATİV ENERJİ RESURLARI ƏHMƏDOVA ƏKİMƏ ƏMİR	82
CEYN OSTİN YARADICILIĞINDA CENTRİ LEKSİKONU MƏMMƏDOVA AYNUR AKİF QIZI	87
PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF NON-OIL SECTORS OF AZERBAIJAN ECONOMY AND THEIR INFLUENCE ON THE STATE OF EMPLOYMENT ADİLOVA NOVRUZA GEYİS AHMADOVA SEDAQET ELMAN	93

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

FULL TEXT BOOK - CONTENTS -

AZƏRBAYCANIN GÖRKƏMLİ MAARİFÇİSİ H. ZƏRDABININ YENİ TIPLI TƏHSİL OCAQLARININ YARADILMASI UĞRUNDA MÜBARİZƏSİ	100
RƏNA QURBANOVA	
“QARA QIZIL”IN TƏRƏNNÜMÜ	107
MUSA ƏMİRASLANOV	
ROLE OF EDUCATION IN CONTEMPORARY INDIAN SOCIETY: ISSUES AND CHALLENGES	112
ANDREY SHASTRI	
BUĞURT QALASININ TARİXİ-COĞRAFİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	120
ŞAHALI CƏLİLOV	
AĞSU ÇAYININ QOLLARI ÜZƏRİNDƏ YERLƏŞƏN ŞƏLALƏLƏRİN TƏTQIQI	123
ELSEVƏR CƏLİLOV	
A MATHEMATICAL MODEL AND HEURISTIC SOLUTION APPROACH FOR VEHICLE ROUTING PROBLEM WITH SIMULTANEOUS PICKUP AND DELIVERY IN HARD TIME WINDOWS	126
MUSTAFA DEMİRBİLEK	
MİLLİ SƏRVƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ ONUN TƏRKİBİNİN DÜZGÜN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN ZƏRURİLİYİ	140
ŞƏFİQƏ MƏMMƏDOVA	
KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE’DE OKUTULAN 6. SINIF TÜRKÇE, KAZAK VE RUS EDEBİYATI DERS KİTAPLARININ ULUSAL DEĞERLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	149
SALTANAT SERİKKHANKYZY	
SALGIN DÖNEMİNDE COVID 19 VİRÜSÜNÜN İNTERNET SÖZLÜKLERİNDE NASIL ALIMLANDIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ	163
CUDİ KAAAN OKMEYDAN	
REKLAMLARDA DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILIĞI: 2019 KRİSTAL ELMA ÖDÜLLÜ REKLAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	173
SELİN BİTİRİM OKMEYDAN	
EXPERIMENTAL AND THEORETICAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF APRICOT STONE SHELL REINFORCED POLYESTER COMPOSITES	198
RAMAZAN ORHAN SİBEL TOPUZ ERCAN AYDOĞMUŞ	
TURKEY-SOUTH KOREA TRADE RELATIONS (EXAMPLE OF TEXTILE AND APPAREL SECTOR)	210
ÖZLEM KAYA	
BULANIK ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME İLE ALTERNATİF TEMİZLİK FİRMASI SEÇİMİ YÖNTEMİ	220
SÜMEYYE BAYINDIR HALİL İBRAHİM DEMİR	

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

FULL TEXT BOOK - CONTENTS -

THIONG'O'S CRITICISM OF NEOCOLONIAL TENDENCIES: PETALS OF BLOOD AND WEEP NOT CHILD	242
SEDAT BAY CENGİZ KARAGÖZ	
ETHERCAT İLE SERVO PRES KONTROLÜ	251
NACİ MİRAÇ SARAÇ İSMET KANDİLLİ MELİH KUNCAN	
GIDA DEPOLARINDA STOK KONTROLÜ	259
LÜTFİYE BÜŞRA YÜREKLİ İSMET KANDİLLİ MELİH KUNCAN	
BAZI ÇELTİK (ORYZA SATİVA L.) GENOTİPLERİNİN VERİM VE VERİM KOMPONENTLERİNİN KÜMELEME TEST ANALİZİ	266
İSMAİL NANELİ FERZAT TURAN	
BAZI ÇELTİK (ORYZA SATİVA L.) GENOTİPLERİNİN KALİTE KOMPONENTLERİ BAKIMINDAN GRUPLANDIRILMASI	275
İSMAİL NANELİ FERZAT TURAN	
PRECISION POSITION CONTROL OF CAMLESS ENGINE VALVE USING AN ELECTROMAGNETIC ACTUATOR	283
FEVZİ CAKMAK BOLAT	
16. YÜZYILDA SÖZLÜK ÇALIŞMALARI VE LÜGAT-İ MÜNTEHAB	289
MEHMET ŞAHİN	
MUHASEBE VE FİNANS AÇISINDAN ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMININ ANALİZİ	308
VEDAT AKMAN CEVDET KIZIL CİHAN ERDOĞMUŞ	
AG ÇAYIN FƏRQLİLİYİ VƏ FAYDALARI	315
ULDUZ ƏLİ QIZI BABAYEVA SEVDA OQTAY QIZI QURBANOVA	
“SINIRLARI AŞMAK” KİŞİSEL TEKSTİL SANAT SERGİSİ BAĞLAMINDA YARATIM SÜRECİ ÜZERİNE ÖRNEKLEM	320
ÖZLEM ERZURUMLU JORAYEV	
SIMULATION ETHICS IN THE MIXED REALITY UNIVERSE	340
ALPER RAİF İPEK	
AZERBAJCAN'DA ÇOCUK FOLKLORU	352
MELAHAT BABAYEVA	
THE ROLE OF TELEVISIONS IN PROMOTION OF FOREIGN LANGUAGES AND BROADENING OF THEIR TEACHING AT THE INTERNATIONAL LEVEL	357
MAHARRAMOVA GULSHAN AKİF QIZI	

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

FULL TEXT BOOK - CONTENTS -

MULTİKULTURALİZM VƏ DİL AYGÜN AKİF QIZI MƏHƏRRƏMOVA	364
“SETTLEMENT OF REFUGEE RIGHTS IN ABSENCE OF SPECIFIC LEGISLATION: INTERNATIONAL REFUGEE LAW AND THE STATE PRACTICE IN SOUTH ASIA” SHADİKA HAQUE MONIA	371
FREE WILL OF MAN IN THE CONTEXT OF RELIGION AND PSYCHOLOGY: MATURIDI EXAMPLE Ramazan BICER	389
DİLİMİZDƏ ALINMALAR KİMİ DƏYƏRLƏNDİRİLƏN ƏSİL TÜRK SÖZLƏRİ Mınaxanım TƏKƏLİ (NURİYEVA)	400

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

OVERCOMING THE CRISIS IN SCIENCE AND TECHNOLOGY -UNDERSTANDING EASTERN PHILOSOPHY OF SCIENCE-

Minji YANG

Busan University of Foreign Studies

Science and technology made a huge leap in the 21st century. However, as the development of human civilization is measured by modern advancements in science and technology, scientific philosophy began to affect our society both internally and externally. Science and technology now represent material civilization, and human beings are perceived simply as instrumental beings. The society is facing a crisis, since there are many ethical and moral problems, including ethical issues caused by the development of genetics and biology, destruction of the global ecosystem due to reckless development, air and water pollution caused by industrial facilities, and the emerging of fine dust and new infectious diseases.

In particular, the global COVID-19 pandemic is endangering nations, societies, and groups that possess advanced science and technology. Such tensions in human society and the resulting division cannot be described merely as apparent harms due to the ongoing scientific and technological advancements. They are caused by philosophical thinking of our society, and national policy and ideology based on philosophy. According to the conventional Western perspective, science involves the acquisition of knowledge about the environment, and technology helps control the environment. Therefore, the Western world regards science and technology to be superior for understanding and control of nature.

This view had a great impact on the attitude and awareness of non-Western people. The Western perspective judges a society or civilization by their levels of science and technology, be it the age of exploration, age of enlightenment, age of industrialization, or contemporary age (after World War II). The westerners also tend to misunderstand the non-Western world, especially Africa and Asia. They tried to reform other ethnic groups and countries and justify their ruling. From this perspective, we must overcome problems and crises of the contemporary society by breaking away from material values and scientific philosophy that for a long time have been used as the ruling ideology of the Western world. This paper also examines the Eastern philosophy of science, which embraces nature (environment), technology, and sciences, to discuss how this philosophy applies to and is perceived in traditional Korean society. By looking back into the past, the author hopes to foster the power and knowledge to overcome the crises at stake and get hopeful messages.

1. Eastern Philosophy of Science, and Traditional Korean Society

1). Awareness of non-Western world (Asia) by Western world before and after industrialization

In the Western world or Europe, science signified the acquisition of knowledge about the environment. In particular, technology signified practical control and acted as the standard for dividing the Western and non-Western worlds after the industrialization. The exploration of Asia during the Age of Discovery in the 15th century served as the momentum to determine the level of European civilization. During most times prior to the industrialization, Europeans compared non-Western civilizations based on religion (Christianity), physical appearance (Caucasian), sociopolitical organization, and custom. For centuries, Europeans had a sense of superiority and believed they understand the world, especially the

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

natural environment, best because they are Christians. Accordingly, when contemplating and comparing civilizations, religious thinking took priority in judging the secular world. In other words, the most valuable truth in the Age of Discovery before the industrialization was religion instead of science or technology. Most people who went on an expedition to Asia at the time, namely explorers, missionaries, and travelers, were interested in religion. They did not have enough knowledge to be able to evaluate the science and technology of Asia.

The material culture of Asia, especially China, attracted European explorers much more than India. Early explorers, travelers, and missionaries of the Society of Jesus in the Age of Discovery praised the Chinese civilization after witnessing gigantic ramparts of Chinese cities, vast numbers, markets crowded with people, well-planned streets, roads, palaces, gardens, and temples. Europeans who explored China and India perceived Asia to be more advanced and wealthier than their civilization. However, whereas they evaluated the material civilization in a relatively positive way, they regarded tools and technologies used by non-Westerners or Asians to be falling behind and primitive. From the Age of Discovery and the Age of Enlightenment to the industrialization between the 15th and 18th centuries, Europeans neglected the fact that mathematical, medical, and scientific knowledge of Europe actually derived from the Eastern world, such as the Orient, Persia, India, and China, and flowed into the European society through the advancement and diffusion by Islam.

As Europe made a breakthrough by undergoing the scientific revolution, experimentation, and research starting in the late 17th century, images of Asia perceived by Europeans were affected more by scientific standards. Science philosophers at this time became convinced that they surpassed the non-Western civilization thanks to scientific advancement. The viewpoint of Europeans about Asia in the 18th century was formed by the field of sciences where dramatic improvement occurred. Since the groundbreaking development of production and transportation through technology was not spread throughout England and France, technological achievements were of much less importance than sciences when evaluating the non-Western world. At this time, Europeans saw that mathematical and scientific knowledge of Asia contributed nothing to knowledge attained by their ancestors, making no progress in knowledge for many centuries. Such an aspect formed the background of Western awareness about the material culture in the last few centuries. It also acted as the ideology of domination and control over the non-Western world.

The industrialization in the late 18th century was a revolutionary trend that entirely changed the appearance and spirit of Europe. Inventions were accelerated and applied to manufacture, mining, shipping, and transportation industries. Besides, coal, electricity, and steam power played a key role in helping England, France, Germany, and the United States get recognized as advanced, industrialized countries. Most of intellectuals and philosophers praised that scientific and technological achievements made by Europeans were the best outcomes accomplished by the humankind. Until the mid-19th century, industrial countries of Europe and Western Europe and North America spurred the efforts to rule over the non-Western civilization. Europeans gained supremacy using their material superiority, introducing various consumer goods produced by machines to colonies. The industrialization period showed remarkable advancement with the development and production of weapons. Europeans actively utilized trades with non-Western countries, conversion to Christianity, and advanced weapons and military power against anti-colonial forces of Asia. With the 19th century industrialization, science and technology were regarded as the most objective and proper methods of evaluating other civilizations. As such, Europeans came to realize the material wealth, comfort, and power brought about by scientific and technological development. Also, they considered science and technology the very reason for Europe's dominance over the entire world. Science and technology were deemed as the criteria for evaluating the level of other civilizations to be uncivilized, barbaric, or lagging and as a requirement for the civilized life they defined.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2) Eastern Philosophy of Science

As mentioned earlier, factors influencing the awareness of the non-Western world by the Western world before and after the industrialization were changed. In the Age of Discovery, primary factors included religion, appearance, political system, and custom. With the Age of Enlightenment and the scientific revolution, science gradually affected the thoughts of Western Europeans. During the industrialization, technologies based on scientific knowledge brought about social changes. The degree of technological and mechanical advancement settled down deeply as the criterion for perceiving the non-Western world. The awareness of non-Westerners by the Western world was affected by ideological and material changes they experienced over many centuries. Since European explorers described the material civilization of Asia-India and China in the early stage of the Age of Discovery, the awareness of the non-Western world was maintained for a long time and influenced subsequent periods. As scientific technologies of Asia, evaluated as to be falling behind Europe, were focused on tools and weapons. European explorers did not pay attention to the philosophy of science or scientific thinking. Asia had little opportunity to spread its philosophy of science. The loss and distortion of traditional cultures by the colonial policy of Japan would be another reason why the philosophy of Asian countries that suffered colonialism, like Korea, was unknown. Until the modern days, many Europeans did not know that Asia had philosophies, the philosophy of science in particular. There would have been rare chances for such philosophical ideas to become known because the Eastern philosophy of science and scientific thinking represented by China and India were interpreted by Western Europeans as well. Korea had extreme difficulty breaking away from this Western perspective because education on the modern philosophy of science was conducted by Japan based on the Western European background.

Human beings probably turned into mere tools of civilizational development when they began to think that the material wealth and social development are the truths and values to be pursued by the human civilization based on the scientific revolution of the 18th century and the First and Second Industrial Revolutions after the 19th century. They are witnessing this phenomenon amid the time of capitalistic competition. It cannot be denied that science and technology made great contributions to civilizations. However, human beings became tools instead of maintaining dignity. Environmental destruction and the increasing gap between the rich and poor have become serious social issues because of sciences that reflect the ruling ideology and technologies that rule out ethical and moral reasoning. Many actions taken for human society are ironically threatening humankind and the environment. That is, the crises we face today are not simply imputable to Europe but should acknowledge the mistake of Asia in accepting such ideas uncritically, whether it was by will or force. Rather than criticizing the Western world and contemporary society unconditionally, we should regard the environment and human beings as the greatest values of civilization, look back at the traditional society respected in the past, and determine the values of the traditional society. Such efforts can help overcome various social and cultural difficulties at stake.

Humankind developed mathematics and astronomy to measure time and space. Related scientific theories and experiences were applied to dynamics, astronomy, electrics, chemistry, biology, and other areas. People were liberated from the religious world through science. Whether positive or negative, science became increasingly important in many systems of thought. Various changes achieved through science contributed to the removal of traditional and old-fashioned lifestyles and the formation of the modern civilization centered around the Western world. In modern society, science began to have significant influence over the values and judgment of people. The traditional Eastern philosophy of science was formed during exchanges among three East Asian countries, including Korea, China, and Japan, in the ancient, medieval, modern, and contemporary times. Besides China, the scientific traditions of Korea were affected by cultural and economic exchanges with various countries around the globe, including India, Islam, and Vietnam. Scientific development was further elaborated and subdivided through thought and world view. In other words, philosophical thinking, thought, and world view have a profound impact on the goals and directions of science and technology. The Eastern world did not use terms like the East and philosophy. The East was named by Europeans, and the term

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

philosophy came to Korea, China, and Japan after Nishi Amane in the Japanese feudal period translated philosophia from the West. The fact that there was no name for modern and contemporary philosophy does not mean there was no study of philosophy. The fundamental difference between Eastern and Western thoughts arises from the difference in the world view. The world view comprehensively refers to the ideology, belief system, and value system. Therefore, the system of thought based on wisdom and the philosophy based on knowledge are differentiated in this paper. Although the title mentions the Korean philosophy of science from the contemporary perspective, this philosophy refers to Korean thought in traditional Eastern society. The Eastern world view is unitary (circular), whereas the Western world has a dualistic world view. The Eastern thought, which goes that all things are linked as one, is based on the basic idea that everything depends on human efforts and that the sky (god, environment) is connected organically to human beings. These are the gift of Eastern thought. The Eastern philosophy of science is based on how the human constitution and natural characteristics of organisms differ according to the circulation of Yin (-) and Yang (+).

Hellenism and Hebraism are the two main ideas of classical Western philosophy, where human beings are strictly distinguished from god because they were created by god. In the classical Greek-Roman mythologies, gods and human beings have completely different organic structures. The human world is clearly separate from the world of gods, and the union of god and human is tabooed or subject to persecution. In Christianity, people are created and rescued by god. Therefore, human beings cannot become gods or reach the truth in the Western world.

Such a difference in the world view between the East and the West leads to large differences in the philosophy of science. As mentioned earlier, Eastern thought is based on circular reasoning and monism. Human beings and the environment must pursue a harmonic and unified relationship. It aims for unity of subjects and objects, human beings and nature, and human beings and god. God refers to the truth, not to the one and only god in the Christian world. For this reason, Eastern thought pursues harmony and unification over the mainstream empiricism of Western thought, namely analysis and logic. As for the expression method, meanings were delivered using figures of speech or symbols. Knowledge for human life was stressed over knowledge for reformation or enlightenment. The perception that unpracticed knowledge is meaningless is an important characteristic of Eastern philosophy and traditional Korean thought. On the contrary, Western thought, especially the philosophy of science, regard logical and analytical things to be extremely important. The mainstream ideology was the dichotomy trying to divide human beings and nature, human beings and god, and mind and materials. Knowledge theories and epistemology were developed. The circular world view is closely associated with traditional folk religion. Especially, god shared the lives of people in traditional Korean society. Traditional Korean beliefs are based on animism and shamanism. Koreans believed that gods (guardians and protectorates) indwell in natural objects. Similar to the Turks, Koreans treated natural objects directly associated with human life, such as mountains, rocks, trees, and water, as gods for protection. They believed that the mountain god would get angry and punish people who dig up mountains or cut off trees. They also believed that the dragon (snake) god protecting water would do harm to people who make rivers and lakes dirty. Other than natural objects, they thought that places inside houses, for instance, the kitchen, bathroom, shed, bedroom, and roof have gods that intervene in human life. Particularly, Eopsin was believed to be an animal god, like snake or toad, that administers the wealth of a house. Koreans did not drive out or kill animals that came to their houses. They adopted and raised children abandoned in front of their houses. The traditional Korean society regarded nature and human beings as one organic body due to the influence of circular monism.

Similar to China, Korean thought was greatly affected by Taoism, Confucianism, and Buddhism. Traditional Eastern thinkers saw nature as a moral object and compared natural phenomena to the sky. Therefore, nature was the sky and god in traditional society. Here, the sky was same as nature and god that stays with human beings. The ancient Eastern world dominantly attempted to explain natural phenomena or disasters in connection with fortune, misfortune, happiness, and misery of people. They cannot be evaluated as to have lived passively by falling into superstitions and believing that happiness

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

of people depends upon the sky. Ancient Eastern thinkers like Xunzi claimed that human beings must bear responsibility for what they did and have obligations. In other words, people have an ability to improve and govern the natural environment. Xunzi argued that human beings are responsible for the outcome of their desire because they are the ones who have the desire to use nature. Since people who live together with nature are cultural beings that are forced to utilize (transform) nature, they must find harmony and balance with nature.

Eastern and Western thoughts are different because of the interest pursued by each, not because of the logical structure of consciousness. Fundamentally, Eastern and Western thoughts had different interests. The East paid attention to the ultimate happiness of life (peace of mind), and the West was interested in knowing (knowledge). The difference in ways of thinking between Easterners and Westerners does not suggest innate or genetic differences. It suggests that they are the same in terms of universality, goal, and ability, but Eastern and Western civilizations were placed in different social environments. In ancient Greece, where slavery was in place, Greek citizens did not work for production businesses and had no reason to cling to economic issues. Instead of paying attention to survival, they were able to focus on knowledge and truth. Such a flow led to the scientific advancement for material wealth to make life comfortable and bountiful. Confucius and Mencius, who set the groundwork for the Eastern philosophy of science, explained that truth is not an objective law of nature but a rule or explanation for human life. In other words, Eastern thought was ultimately focused on how one can live peacefully and happily.

2. Conclusions

Science and technology can neither be denied nor thrown away by the human civilization of today. Instead, our lives have been dominated by science and technology. The traditional Eastern philosophy of science saw that human beings must fulfill their duties amid the harmonious relationship between humans and nature. Human beings are obliged to comply with the principles of nature and pursue harmony and balance with nature. Eastern thought cannot be seen as inferior simply because of the fact that there was no term for philosophy in the East. Western thought cannot be taken to be inferior just because the West did not have an ideology pursuing wisdom. In fact, Eastern thought must be supported philosophically, and the Western philosophy needs to pay attention to the happiness of human beings and peace of mind. Looking into traditional Eastern thought can leave a clue to people suffering from the crises of contemporary civilization. The entire world is having difficulties, but they will eventually turn into the past. Such challenges are to be overcome by the advanced national consciousness, systematic responses of the government, and cooperation of the international society.

References

- 김영식 (1983), 전통문화 속에서의 과학: 중국 전통 과학연구의 제문제, 한국과학사 학회지, p18-36.
- 김영식 (2007), 동아시아 역사 속의 한국 과학, 다시 읽고 쓰기, 역사비평, p.171-193.
- 김영식 (2008), 과학, 역사 그리고 과학사, 서울: 생각의 나무.
- 박이문(2001), 과학철학이란 무엇인가, 사이언스북스.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

박이문(2019), 생태학적 세계관과 문명의 미래, 미다스박스.

이현구, 김교빈(1993), 동양철학 에세이 1,2, 동녘.

전상운 (1994), 한국과학기술사, 서울: 정음사.

한국철학사상연구회(2008), 동양의학은 서양과학을 뒤엎을 것인가, 문사철.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

EXPLORING REASONS FOR TRADITIONAL KINSHIP CARE MODALITIES AS CHILD WELFARE SYSTEM: THE CASE OF WOLAITA PEOPLE - ETHIOPIA

Lukas Keshamo LOTTA
Debre Berhan University

Abstract

Traditional kinship care is one of alternative childcare with informal systems. Through purposive sampling, data consisted of participant observation, unstructured interviews with 25 participants and researcher field notes. Analysis of data was undertaken with Creswell's (2003) qualitative inquiry and research design. So that, the researcher chose ethnographic approach and consisted of coding data initially and an integrative process to develop categories to address the specific objective stated at the beginning of the study. Thus, through the process of description, analysis, and interpretation, the ethnographic study concludes that the reasons for traditional kinship care practices are poverty, death of parents, migration, problem of other alternative cares, and over population. On the other hand, risks like; lack of professional support, legal framework, biases and problems in community, and abuse. It is anticipated that this study may lead to encourage the initial steps of resilience against the risks. This would be done by acknowledging this system by the formal sector kinship care for holistic child welfare system through the indicated implications so far.

Key Words: kinship care, child welfare, social network, resilience

INTRODUCTION

Background of the Study

This is a study on exploring traditional kinship care modalities as cultural or social networks-based child welfare system among the Wolaita People - Etiopia. The study aimed to explore traditional kinship care modalities with its social group's experiences, risks, and resilience as child welfare system in Wolaita. It gives attention to look at knowledge of indigenous socio-cultural ideas based care practices within families and communities, especially 'informal' kinship care, in order to increase the care and protection of children (Save the Children, 2012).

A guideline on alternative care of children (2009) indicates that majority of children without parental cares are looked after informally by relatives or others. While in such informal care arrangements, with due respect for cultural, economic, gender and religious differences and practices that do not conflict with the rights and best interests of the child.

According to Jani and Roby (2011) kinship care is a component in a continuum of alternative child care services. Kinship care is believed to have multiple of benefits. It helps to preserve continuing contact with family, increase siblings and the extended family network, maintain identity, decrease trauma and distress of relocation and grief of separation from parents, to reduce the likelihood of multiple placements and to expand capacity for self-sufficiency, ongoing support throughout life, and that children and relatives provide mutual care and support (Jani and Roby, 2011).

Kinship care is family-based care within the child's extended family or with close friends of the family known to the child, whether formal or informal in nature (Guidelines for the Alternative Care of Children, 2010).

While kinship care can provide enormous benefits to children, particularly when compared to non-family-based care, there are concerns that many caregivers may be struggling to cope without access to support, and that some children in kinship care are exposed to harm for risks or rationale (UNICEF, 2004).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The necessity of kinship in relation to legal framework is a vital for children's wellbeing. Conventions of Rights of Children (CRC) confirms that children have the best chance of developing their full potential in a family environment and their care rests upon their parents and legal guardians who are entitled to support from the government in raising their children. When parents are not able or willing to fulfill this responsibility, kinship and community resources may be relied upon to provide care for the children. However, the ultimate responsibility falls on the government to ensure that children are placed in appropriate alternative care (CRC, 1989).

Statement of the Problem

There are various problems regarding kinship in Western societies. As researches indicate that it is difficult to know just how many children today are living in informal arrangements with their kin but in 2004, there were around 1400 children in Scotland living with kin or close friends in formal placements where care is supervised by the state (Scottish Executive, 2004). Certainly, the 21st century philosophy for children who cannot be with their parents, set out in the Children (Scotland) Act 1995, stresses the value of maintaining rather than severing connections between children and their families. Consequently, there has been a growing interest in the use of kinship care as a first placement option for children and young people who are formally 'looked after' by the state. However, at present, little is known about the issues arising from these formal placements for the children, their care givers and social work services. The Children are supportive of kinship care but the legal framework within which it is situated is complex (Jane and Miranda, 2006).

The USA studies, found that African American children were significantly more likely to be living in kinship care placements than white children (McFadden, 1998; p., 15; Dubowitz, et al., 1994; p., 47; Harden 1997; p., 12) while, in the UK, the study by Broad and colleagues found that there was an over representation of black children in kinship placements in Wands worth (Broad, et al. 2001; Broad, 2001). An increase in formal kinship care in the USA and, to a lesser degree, in the UK in recent years, has been attributed to family preservation policies; a decline in the availability of traditional foster care givers; the policy directive to place children with family or friends where possible; increased reporting of abuse and neglect; and an increase in parental drug misuse (Everett, 1995 and Child Welfare League of America 1998).

In the case of Africa, traditional kinship might provide the most reliable social security to its vulnerable members such as poor, children, and elderly. The traditional care system was built on kinship and extended family, which ensured the reciprocal care and assistance among generations (Aapt, 2002). However, governments in Africa have been slow at intervening kinship care practices of children who are orphaned, abandoned, or maltreated in a family setting.

In Ethiopia, traditional kinship or cultural support system is mainly available as child welfare provisions to abandoned, displaced, and orphaned children without the involvement of legal authorities (Seeling and Tesfaye, 1994; p., 15). Kinship care was by far the highest based on Demographic and Health Survey figures of children living away from parents, the greatest proportion with grandparents. In Ethiopia, 19% of all households include at least one child with no parent present. However, the exact breakdown of relationship to the head of household and the total percentage of households was not available for all countries (DHS, 2001; p., 5).

In the recent report, many orphans and vulnerable children in Ethiopia are not getting sufficient care (FHAPCO, 2008; p., 3). Even there are no or few researches on cultural or indigenous kinship systems for holistic child welfare, which attempts to overcome the problems.

Researches confirm that Wolaita society values marriage highly, all parents are eager to see their sons, and daughters married and bear children. The children are usually vulnerable and the households to care of them traditionally. Every household tends to support the most vulnerable children in the society (Haileyesus and Menelik, 1995).

None of these researches come up with more relevant solutions for the problem, but they focus their work on the abundance of the problems rather than identifying the possible community based social systems with potential to intervene in the problems of children in particular and the society in general.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

There are gaps in the existing studies which indicate little emphasis that placed on developing other alternative care options, such as kinship care beyond institutional care or adoption (FHI, 2010).

Objectives of the Study

Specifically, this study aimed to identify the reasons for functioning traditional kinship care practices in Wolaita society.

The Rationale and significance of the study

In clearly understanding, the ideas and socio-cultural bases, purpose, and goals of kinship-based system is assumed to be more likely to facilitate the promotion of appropriate values and care policies that are consistent with the most basic and best interests of the children and their families who interface with the welfare system. Research indicates that one of the benefits of kinship-based care is children being able to maintain a sense of social identity, belonging and stability because they are placed with people they know (Ankrah, Maxine E., 1993).

The socio-cultural and economic context of the Ethiopian family system in kinship care is socially and morally indigenous in context of relatives to assume greater responsibility for the provision of alternative childcare options. Therefore, “kin care giving for orphan and vulnerable children is inevitable in the effort to address the needs of orphans and vulnerable children in Ethiopia” (Meseret, 2006; p., 19). Socio-culturally based process of kinship care is a mechanism to maintain social stability, creating and helping to sustain bonds of cooperation and interdependence (Ankrah, 1993). In the context of the impacts of HI V/AI DS on the victim family and the social kinship based-care system provides positive and safe care for children living away from their natural home (Save the Children, 2007). The existence of social network of help and its practice is considered to nurture kinship or friendship bonds, reaffirm family ties as well as political relationships, and sometimes provide companionship or household help to a childless person.

The research on traditional socio-culturally based kinship care modalities is an innovative idea because, it brings the child welfare system with the focus on the opportunities of the indigenous tradition by discussing some specific constraints. Some researches concentrate on the benefits of kinship care system. The argument is that the child is racial, cultural, religious, and linguistic needs are more likely to be met in their family than in any other placement (Inglehart, 1994).

As per kinship care is under-researched and not well understood, the reason for this study benefits that the finding of the research was also served as a source of information for other researchers who might be interested to conduct research on traditional kinship rural modalities as child well-being system, and also help for social planners to take it as an input for their development plan.

2. METHODS OF DATA COLLECTION

2.1 Study Design

This is a qualitative descriptive study as it integrates and describes the phenomenon in detail using different data gathering techniques (Newman, 2004, p.24). Using a qualitative research design, this study employed an ethnographic study approach. In this study I chose the impressionistic tale type of ethnography as it is a personalized account of “fieldwork case in dramatic form” (Van Maanen, 1988:7) and elements of both realist and confessional writing which permits to present a compelling and persuasive story with first-person point of view and personal style of writing.

As this approach studied the meaning of the behavior, the language, and the interaction among members of the culture-sharing group to understand the “natives” view of their world or emic (insiders’) view (Creswell, 2003), I could know how, when and why the people of Wolaita behave the way they do when they interact with traditional kinship in a particular setting or situation (i.e. social interaction). Furthermore, it aided to uncover the various contributing factors of child well-being due to the fact that the different social and economic impacts of children in the study area.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2.1 Description of the study site

The research was carried out in “Humbo District” which is found in South Nations and Nationalities of People Region (SNNPR) in Wolaita zone. Currently Wolaita is located in the southern part of Ethiopia with in the area of about 4,400 square kilo meters. The northern tip of the boundary of Wolaita is at about 360 km south from the capital Addis Ababa. Wolaita Zone is one of the 13 zones in SNNPR. It is roughly located b/n 6.4° - 7.1° N & 37.4° - 38.2° E. The boundary areas are kambata Tambaro zone in the North, Sidama Zone in the East, Gamo Gofa zone in south, Dawro Zone in the west. In 2012 the zone has total population of 1743401 basing on the national census of 2007. Area of the Zone is 451170 hectare or $4511.7 /\text{km}^2$ (PHC, 2007).

To describe the socio-cultural welfare system of one people, information on population characteristics is very vital. According to the 2007 Census result of the population is 1,501,112 and in 2004 E.C projection it is 1,743,401 of which male 859,383 and Female 884,015 and the population distribution of the zone accounts 85.75 % rural and 14.25 % urban respectively (PHC, 2007; p. 27). The numbers of households in the zone are 361,256 with average persons per household. Those of 4.8 urban household is 52,615 rural household is 308641. The Zone population is characterized by young age structure and rapid population growth. The population of children under age 15 is estimated at 839099 (48.13%). The proportion of the population of age in the age group 15-64 years is estimated at 873444(50.1%) and the proportion of populations 65 and above is estimated 30,622-1(1.77%). Thus, the crude population density of the Zone is 386 k.m2 people per Square Km. There is remarkable variation in population density from district to district. The most densely populated district in the zone is Damot pulasa district (735 km^2), while the least populated district is Humbo (164 km^2) (PHC, 2007).

The majority of the population lives in rural areas and the prevalence of relative poverty is one of their features. The main livelihoods of the people are based on agriculture (farming and animal rearing). The agricultural activities are practiced using simple locally-made hand tools. The land shortage (0.3 hectare per household), environmental degradation due to natural and man-made factors, loss of fertility of land due to prolonged over cultivation, were focused to be major challenges among many others that resulted in low agricultural productivity which has in turn led to food shortages. Nearly half the population suffers from food shortages; per capita income is about \$98 and much of the population is below poverty line (Fancho and Eyob, 2012). The major problem in the Zone as well as at the region is the absence of realistic qualitative data for socio- economic development endeavor is observed. The Wolaita Zone is one of the thirteen Zones of the SNNPR and it covers a land area of 4471.3 km^2 . For administrative purposes, it is divided in to twelve districts.

Humbo is one of the districts of Woliata zone located along Lake Abaya, 408 km south of Addis Ababa. It is found in SNNPR particularity in Wolayta Zone; 178 km from the town of the Region Hawassa and 18 km from the Zone’s town, Woliata Soddo. Its capital city (Tebela) is located at 18 km south of Soddo town on the main road to Arba minch. It has a total population of 140,237, about 96.5 percent of population lives in rural areas. Mix agriculture is the main economic activities and population density is estimated at 283 person/ km^2 one of the highest densities in Ethiopia (WBSDP, 2005). The district is sub divided into 41 rural village administration and two urban centers. Mean household size is estimated at 6.2. (CSA, 1994).

2.2 Sampling Method

The study carried on qualitative sampling which described as purposive (or purposeful) when it aims to select appropriate information sources to explore meanings, and theoretical when its aim is the selection of people, situations or processes on theoretical grounds to explore emerging ideas and build theory as data analysis progresses (Rice,1999).

The target population of this study was orphan and vulnerable children among the society. As the result, a purposive sampling of twenty-five participants were selected and participated according to the stated criteria. These include: key informants, traditional kinship caregivers, children in kinship and institutional cares, and children in need of placement. Each of them is five in number. Therefore, purposive sampling of participants who had knowledge, experience, and attitudes regarding traditional kinship participated in this study.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2.3 Research Participants

The participants of the study were children who are in kinship care, in other alternative child care (in institutional care), and in need of any placement and currently living on street and key informants in the community who is believed to have traditional knowledge on the role of traditional kinship modalities in Wolaita people. Care givers of orphan and vulnerable children in traditional kinship were also the participants for the research. The target population of this research was the orphan and vulnerable children living in the research area. Vulnerable children were selected to participate in the interview. The numbers of participants in the research were 25 in number and such as; key informants, care givers, children in kinship and institutional cares, and children in need of placement i.e. each group of participant is five in number.

2.4 Data Collection Techniques

2.4.1 Sources of Primary Data

In most qualitative research, data collection methods require direct interaction between the researcher and participants. **Observation:** I used both Overt and Covert Observation– while the overt observation was primarily used to understand the general settings of the study area and general living condition of children under study. I gave attention to the nature of interaction of children in traditional kinship care. The observation helped me to understand the role of different forms of traditional kinship care modalities. To this end, the observation was taken place in specified period during actual data collection periods in the field. To this method of data collection, I used a checklist for observations, which guided me in the process of observation.

In-depth interview: were conducted with selected key informants including government officials and local influential people. In addition, it was also conducted with children in kinship and other alternative cares, orphan and vulnerable children in need of placement, and traditional kinship caregivers in the study area.

To this method of data collection, I used an unstructured interview guide for interview with the key informants that guided me in the interviewing process. In the process, I translated the unstructured interview guide into ‘Wolaitato donna’ (the Wolaita’s language) cross checked and edited it with professional translators for its accuracy. In the same manner, transcription of data was also done with the help of these professionals before data coding in the data storage process.

2.4.2 Sources of Secondary Data:

It was used to organize the relevant literatures and to support data collected from the primary sources.

2.4.3 Selection Criteria for Participants

Before commencing the research, I met with the relevant individuals and government officials to guide and accomplish a thorough selection of the participants. The participants were selected based on willingness of the participants. The participant children were those who: a) can communicate easily with the researcher and under the age of 18; b) were removed from the home for abuse, neglect, or other maltreatment or vulnerable children and in need of placement; c) are in traditional kinship care, d) are in other alternative child cares.

In the case of key informants, the participants were selected according to their length of stay in the community, the extent of their indigenous knowledge and their belongingness to the culture, educational status and so on. Key informants include; government officials and local lay respected people who were from children and women affairs, culture and tourism sector, and local people from the study area. To this end, I informed the participants about the study process, its outcomes, and the role of the researcher and participants in the process. Eventually, the participants signed on the consent form and began the participation.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2.5 Data Entry and Storage Process

Based on the interviewees' permission, all interviews were tape-recorded. Each interview was last for an hour on average including time spent to do observation of general circumstance. Accordingly, I used tape recording assisted with note taking and data transcription was done and the transcribed data was also edited by professionals who engaged in the work of translation of the people's language before data coding in the data storage process. After all, according to Creswell (2005) the data storage process was taken place in a thorough coding discipline with the consideration of research ethics.

2.6 Data Analysis

Data obtained from different sources were coded in terms of their themes. Thus, the data was transcribed into recognizable patterns, themes, and linkages. In this process both informants' perspective of reality about traditional kinship child care system (emic perspective) and researcher's perspective of the studied setting/actions (etic perspective) was given considerable attention. After this, the researcher compared both to explore any differences. In general, in coding and developing category systems, I read my transcribed data line by line, and divide the data into meaningful analytical units (i.e., segmenting the data). When I located meaningful segments, I coded them as they are marking the segments of data with symbols, descriptive words, or category names. Again, whenever I found a meaningful segment of text in a transcript, I assigned a code or category name to signify that particular segment. I continued this process until I was segmented all of my data and have completed the initial coding. During coding, I kept a master list (i.e., a list of all the codes that will be developed and used in the research study). Then, the codes were reapplied to new segments of data each time an appropriate segment was encountered.

2.7 Ethical Consideration

First of all, I established a proper rapport with the participants to discuss the issue of confidentiality. Then, the time and place of interviews was arranged after the informed consent was dealt. Therefore, I gave all participants assurances that I will follow a code of ethics to safeguard their rights. I was aware of my ethical obligation to treat all participants with respect, and human dignity and will conduct my research in the field in accordance with this code. All participants gave informed consent and agreement to be interviewed. I explained and agreed to continue to protect the identities of all participants in the whole academic process of the research. On the day of the interview, I asked each participant to sign a consent form to provide evidence of their willingness to participate in the study. As such, the informed consent was taken by using pre-prepared consent forms for the participants and the consent form of the children participants were prepared in a clear language at a level that the child can understand. However, Orphan and Vulnerable Children (OVC) who are living on the street were preferred only the verbal consent so that I respected their interests and rights.

On the other hand, care givers in the traditional kinship signed the informed consent form on behalf of the children they caring for. This view on the other hand supported by Jean (2006) who argued that written consent should be obtained from parents, in cases where children are under the age of 18 and consent from children can be either written or verbal. Hence, children in the institutional care were the only children participants whom signed the informed consent by themselves.

In the interviewing process, the permission was sought to tape record each interview and these was transcribed verbatim. Each interview lasts approximately an hour. In addition, each participant was identified by the use of a coding system, but was eventually assigned a fictitious name so as to maintain confidentiality and anonymity.

All participants were advised that they do not have to disclose private information that would make them feel uncomfortable, and that they can decline to answer a question at any stage of the interview. This was given the participants rights of choice and self-determination. I gave them the option to terminate the interview, continue when they have regained composure, and return on another occasion.

The benefits of the research was explained, and a definition of kinship care as provided to ensure that the participants understand how I was using this term, so as to ascertain that it accords with their

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

understanding of their experiences. Interviews were conducted in the privacy of the participants' preference place. This was aided their comfort, and reduce the likelihood of trauma.

3 FINDINGS

In this study, I organized the findings by following the three components of the ethnographic research method as proposed by Wolcott (1999) with key steps: Description, Analysis/Themes, and Interpretation.

3.1 Data Description

3.1.1 General Setting of the Field

Historically Wolaita people had their own traditional culture and beliefs. Although Indigenous beliefs vary from place to place as long as the dominance of Christianity, all groups share in a common worldview they perceive and claims” the more children you have under your care the more God blesses you”. They also view that if someone does not care OVC they might be exposed to the curse, angry, and consequences of land ancestral spirits and God. These strong cultural and religious beliefs shape the Wolaita people in their customary law and cultural traditions and guides social behavior.

Spirituality or morality for Indigenous Wolaita people takes many forms. They refer spirituality as their identities which are accomplished a sense of belonging to the lord and one to another. They followed their own religions and rich spiritual beliefs, which are based on a reverence for God and the influence of ancestral spiritual beings. The central tenet of the people is the belief in the interconnectedness and unity of spiritual, human, cultural, and tribal networks. It is misleading to try to separate Wolaita people's religious experience from other aspects of their life, culture and history. There are often significant cultural principles that inhibit effective communication between indigenous and non-indigenous people, even when an Indigenous person appears to understand Wolaitato-donna-the language of the people. Language and communication issues include: indigenous culture, the privacy of individual thoughts and feelings are respected and information is sought through a sensitive two-way exchange. Children are active and have confidence in communication.

Body language and behavior of the people is also interesting. In Wolaita people: high tone of voice, limited facial expression, eye movement, subtle gestures and posture are all highly significant elements during communication. Body language which is common to indigenous people is culturally influenced, is not intended to be impolite, and is often misinterpreted by non-indigenous people. In addition, lowering one's eyes to show respect to older people or persons in authority is another feature. On the other hand, direct and prolonged eye contact with indigenous people show their expression of discomfort and angry. Further all, silence is an important part of communication between Indigenous people and may indicate to non-indigenous people, quite erroneously, that communication has broken down.

As a participant observer I investigated that in Wolaita greetings and introduction of the people have unique features. For instance, initially in social settings, it is courteous for men to communicate with men, and for women to communicate with women. In addition, many indigenous Wolaita people do not traditionally greet each other in the same manner as non-indigenous people; simple non-Indigenous greeting habits such as shoulder contacts, waving, and saying hello may seem unnecessary. Therefore, handshakes are not universally given in all indigenous communities and it is crucial to follow the local lead which is the fast-semi-arc kiss on both sides of cheeks.

Names and titles have also their own features in among the people. For instance; many Indigenous people do not use or are introduced by personal names; often instead use the appropriate kin relationship term is used. It may be appropriate to ask a third party for someone's name or extended family's nick name, tribal or clan's hero name. Even family name comes first when they are called and recorded in formal documentation as far as the publicity of their language is concerned in their area.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Thus, in communities where traditional culture is practiced, an Indigenous person may be known by kinship, family, and tribal names.

Seating tradition of the people is also unique the arrangements for the meal times and holidays. For example; It is appropriate to observe how people are arranged and ask where to be seated when coming into a situation where indigenous people are gathered. Moreover, under the kinship system, there are regulations to sit in the same room without any discrimination of kin children particularly in the public holydays to eat together from the same dish to show strong relationship.

As I learned from published and unpublished document analysis, the people of Wolaita celebrate events of spiritual and social significance including death and events that are based on seasons and the supply of resources; but no strong culture in celebrating birth days so that there is no more celebration of birthdays both for biological and in kinship care children. Ceremonies and rituals take on many different forms and are often secret and/or sacred with attendance restricted to certain groups. In relation to these, Wolaita people have their own new year and calendar which is called gifatta (the finding of truth cross) in their language. This is the special holiday which is celebrated annually for the people of Wolaita in general and for OVC in particular. In gifatta OVC usually get special attention and treatment. However, all children in the area face a work load from usual. As the result, song and dramatic dance are intrinsic to ceremonies, and the word “Yo-yo-maskalla” is used as a generic term for the gifatta ceremonies involving singing and dancing. However this term does not adequately differentiate between sacred and non-sacred ceremonies. In addition, there are a number of annual festivals and cultural events around Wolaita which gives special attention for OVC’s (Fancho and Eyob, 2012).

As far as my observation is concerned, the traditional structure of Indigenous society is based on extended family groups, which follow a kinship system that sets out how all members are related and defines their position to everyone within the community as well as outsiders. The kinship system is an intricate set of social protocols that structure behavior and binds people together in complex social relationships. It is fundamental importance to physical and emotional survival among the people. Within the kinship system principles of reciprocity define the rights, obligations and responsibilities between individuals and within communities and underpin most aspects of community life, including ritual, ceremony and protection of sacred sites. For instance; sharing of shelter, food and resources is the norm among Wolaita’s kin and the purpose and acts of giving and receiving reinforces and displays social relationships.

In traditional settings, all indigenous people have a recognized relationship with each other, be it through blood, marriage, language group or clan. Closest relatives are those related by blood or marriage, but a spiritual relationship or a connection with a language group may be acknowledged as part of the kinship structure. As the result, traditional family structures, kinship systems, and connections with country and culture are still evident in the organization of modern, urban indigenous families.

Elders of a community or language group are the custodians of traditional knowledge and customary law and are recognized and respected as such. The role of Elders is to pass down the traditional knowledge of the children, bridge the past with the present and provide guidance for the future. On light of these, even indigenous people have married people of non-indigenous backgrounds but Indigenous beliefs, customs and traditional kinship systems often remain as a strong part of the family’s life even if only one parent is indigenous. It is important to note that children are not just the concern of the biological parents, but the entire community. Under the kinship system the raising, care, education and discipline of children are the responsibility of everyone - male, female, young and old. In Wolaita, for serious and/or sensitive issues including traditional kinship, it may be appropriate to identify and speak to and consult recognized community leaders and Elders first. So, they have their own community consultation protocols to address the communal nature of Indigenous society and cultural expression.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

3.2 Data analysis

3.2.1 Personal Background of the Participants

During the interview the participants indicated their age, educational level, ethnic group, mother tongue, length of stay in the research area, experience of working or living with OVC and kinship care, participation in training on kinship related issues, and traditional and cultural value of kinship child care.

As the research showed that the age of key informants: between forty and seventy years; care givers: between thirty-five and fifty two years; children in traditional kinship care: between eleven and fifteen years; children in institutional care: between nine and seventeen years; and children in need of placement: between eleven and fifteen years.

According to their response, the educational level of key informants are between BA and MA (three of them held BA and one MA) and care givers are between grade two and Diploma (one diploma and the rest are in grade two, five, six, and eight respectively). Children in traditional kinship are between grade five and seven (three of them are grade five, the rest are grade six and seven); children in institutional care are between grade three and nine (two of them are grade nine, the rest are grade three, six, and eight), children in need of placement are between grade two and four (two of them are in grade three, two of them are in grade four, and one children is in grade two).

The result of interview indicates that all of the participants are from the native people of Wolaita in their ethnicity and all they speak 'Wolaitatto Donna'(the language of Wolaita) as their mother tongue. As far as they are native people, they born and grew up in the research area with the traditional kinship cultural value of the living system of the indigenous people. However, their responses confirmed that only three participants from the key informants participated in trainings related in kinship related issues though all key informants and caregivers have an ample experience on working and living with OVC and kinship care.

3.2.2 Field Observation

I observed the overall situation of children in Wolaita zone in general and 'Humbo' district in particular. According to PHC (2007) Total child population of wolaita zone is 1,021,905 in 2013. However, 10.15% of the total population of wolaita people is vulnerable for illegal human trafficking. As I observed so far, and evidences of districts and reformed towns confirm; there are 30,870 male and 19,483 female orphan and vulnerable children in 2004 E.C./2012 in Wolaita zone. Thus, evidences show that 54.6% are children and most of them are vulnerable children due to poverty. According to the information obtained from the key informant, most of them are in risk of illegal child trafficking, misuse of child labor, and abuses by illegal child brokers. Poverty and unemployment are mainly the causes of this illegal child trafficking. The problem for human trafficking is basically increases by the weakening of indigenous supporting culture of wolaita people due to modernization and may be other factors. And lack of legal framework for community based performance. Children youth and women affairs of the zone have ample plan to overcome orphan and vulnerable children particularly by promoting traditional kinship/community-based care by sharing the model experience of humbo district. Having this information, the overall situation of orphan and vulnerable children in the study area is very good. This is because of the Humbo district children and women affairs diligently work on the promotion of indigenous culture and strengthen of traditional kinship or community-based support and intervention in the entire district. However in all these overt observation around on the street in 'Humbo-tebella' town (the capital of the district), there are children in need of placements which indicate insufficiency and ineffectiveness of other alternative child cares. In this regard I also investigate only few NGO's who are supporting OVC and the rest are closed due to lack of OVC centered service.

On the other hand, in the covert observation, I have observed the nature of interaction between children and their care givers, birth child and other relatives in the family within three villages such as; Shochora

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Fisho, Abela Sippa, and Abela Kolshobo which are models in traditional kinship/community based approach even in district level in the guidance of Humbo district children and women affairs. Thus, I confirmed that there are parent-child and brother-sister interaction among the kinship family in accordance with non-discrimination and neglect at all in various dimensions of family members interaction.

As far as my observation is concerned, there are alternative child cares in the study area (in entire Wolaita) such as; institutional care, adoption, and kinship foster /community based cares. Among them, seven and two institutional cares are closed (two of them were in Humbo) due to their business oriented activities instead of service or charity activities in 2013 and 2014 respectively. The children affairs of the zone closed these institutions in the base of convention in the rights of children in accordance with other legal issues in the light of the interest of the child.

3.2.3 The Interview

The overall interviews are summarized in phases. In the first phase, key informants were asked three series of interview questions. The first series of interview include four questions and focus on reasons for traditional kinship practice. In regarding the popularity of traditional kinship, all of the respondents except one claimed that traditional kinship modality is popular in Wolaita due to the extended family interaction, compassionate cultural and religious values and indigenous child care as well. Accordingly the respondents presented the basic reasons for this popularity. Thus, three of the respondents confirmed that insufficiency and ineffectiveness of other alternative cares as the causes for traditional kinship modalities. The rest two respondents sequentially presented that cultural and religious values, poverty, death, over population, and abuse as the major reasons. As a result, the key informants are agreed that something special to overcome such problem among Wolaita people.

In addition, all caregivers described that they do have equal concern for every household in all dimensions. So that they explained their general perspectives on traditional kinship modalities that it is good to be back to indigenous culture and acknowledged by respective bodies to promote as it is best for child welfare systems instead of other alternative childcares. Eventually, caregivers commented on some problems of traditional kinship care. Four respondents outlined: Lack of legal framework, biases, and problems in community elders, and abuse are some of the risks and problems in the modalities. Only one respondent claimed that there is no problem in this child welfare system.

In the next phase, the children in traditional kinship were asked a series of interview questions. A series of interview include nine questions and focus on their attitudes toward traditional kinship care. According to the respondents of children in traditional kinship, they stayed in new placement for 3-6 years and all are very happy in the placement. In addition, they all suggested their general feeling in the care and they said that in kinship care there is family hood relationship and it is the right place for their well-being. In the same way, they all responded that they all are learning and they are in good educational progress. Regarding the contact with their biological family, three children have regular contact with their biological family and two of them have no contact at all due to they lost their parents by death. They all responded their feelings towards their caregivers that they thought them as a biological parent as they made for them family hood spirit with equal treatment to the rest of family members in the placement. Therefore, they worry nothing as far as they accepted as biological child, which is indicated in brother-sister hood relationship of birth children in the placement.

In the fourth phase, the children in other alternative childcare (in institutional care) were asked a series of interview questions. A series of interview include six questions and focus on their attitudes toward traditional kinship care. According to the respondents of children in traditional kinship, they stayed in new placement for 4-11years. Four of the children responded that they have an idea of traditional kinship care that it is better placement to escape poverty. Therefore, except one respondent, all appreciates the traditional kinship child care for the mentioned qualities and they claimed that it is a better placement compared to institutional care. However all respondents in institutional care said that there is nothing to worry in their placement.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Lastly, the OVC in need of placement who are currently living on the street was asked a series of interview questions. A series of interview include four questions and focus on their attitudes toward traditional kinship care. According to their response, all children on the street in need of placement like to live in any alternative childcares by comparing the inconvenient street life. But they prefer to live in kinship care for its cultural values.

3.3 Data Interpretation

3.3.1 Reasons for Traditional Kinship Practice

Both key informants and caregivers answered the question that why traditional kinship cares is practiced in Wolaita. Poverty, death of parents, child abuse, instability, migration, and insufficiency and ineffectiveness of other alternative cares, over population, and abuse are presented as the major reasons. All these reasons are interconnected in the extent of consequence. For instance, Poverty in its multidimensionality has been seriously affected the welfare of children and revealed in variety of indicators in Wolaita like; the cause of bread winners death in house hold, child migration and instability, abuse, any vulnerability of children to risks, and so on. As far as my field observation is concerned, lack of basic necessities exposed the children to vulnerability and pushes them in need of either better placement or illegal migration. According to the response from the in-depth interviews, the death of parents with various factors and having many children in one household exacerbates the consequences. Abuse and neglect is especially common when the child’s parents have died of HIV/AIDS and the orphans themselves carry the stigma of the disease. Obviously, these children need somewhere else to go.

Traditionally, many children are not denied the opportunity to live under kinship care due to death of their parents, or the HIV/AIDS stigma in Wolaita kinship modalities. According to the key informant’s response, Wolaita people have some classical proverbs/mottos which states; ‘ashuwa kantin sutena, taphuwa kantin sutes’ meant contextually ‘kinship care embraces all OVC and never ever discriminate the kin as long as blood relationship’ which asserts the people’s compassion towards OVC, cultural values and belief system. In addition, insufficiency and ineffectiveness of other alternative child cares due to lack of quality, business centered service, their passiveness to preserve the culture in the research area disappointed the OVC and tends them to look for traditional kinship care. I summarized below the sequential procedures of reasons in Wolaita until OVC gets traditional kinship care. The figure also indicates the findings that other alternative child cares are not the final and best option for OVC.

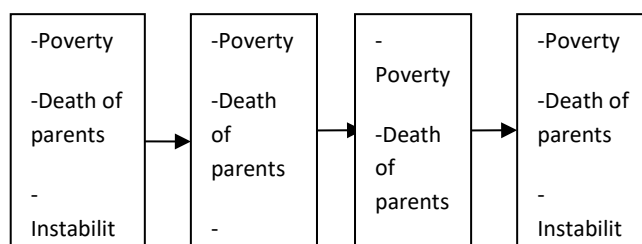

Figure 1. Sequential procedures of reasons for traditional kinship in Wolaita.

Risks and Resilience

From over all investigation of the data; the informality of the system, lack of professional support and legal framework, biases and problems in community elders, and abuse are some of the risks and problems in the modalities. Regarding legal framework, the existing policy and legal documents lacks a bottom-up approach of policy formulation, which considers the indigenous culture in child welfare. For the point community of resilience, the whole community and even the government bodies are diligently

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

working on to be back to indigenous culture and acknowledged by respective bodies to promote as it is best for child welfare systems instead of other alternative child cares. They are doing to associate it with a sense of security, self-worth, and control over one's immediate environment. Of particular relevance for this study is that people's values, beliefs, and cultural practices can promote resilience in the individual the family and community. So far, it involves the use of internal and external sources of support to successfully adapt to stress.

In summary, Poverty, death of parents, instability and migration, insufficiency and ineffectiveness of other alternative cares, over population, and abuse are the major findings for the reasons of Traditional Kinship Modalities as child welfare system in the research site at large.

Reference

- [1] Abebe, T., & Aase, A. (2007). Children, AIDS and the politics of Orphan care in Ethiopia: The extended family revisited. *Social Science & Medicine*, 64(10), 2058-2069.
- [2] Aitken, S. and Herman, T. 2009. Literature Review on Qualitative Methods and Standards for Engaging and Studying Independent Children in the Developing World, Innocenti: Working Paper, no. 2009-05, Florence.
- [3] Alderson, P., & Morrow, V. (2011). *The Ethics of Research with Children and Young People: A Practical Handbook*. London: Sage.
- [4] Aldgate J. (2009). Living in kinship care. *Adoption & Fostering*, 33(3), 51-63.
- [5] Alternative Childcare Guidelines on Community-Based Childcare. (2009). Reunification and Reintegration Program, Foster Care, Adoption and Institutional Care Service." Addis Ababa.
- [6] Bailey, C.A. (2007). *A guide to qualitative field research* (ed.). Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- [7] Berrick, J.D. (2000). 'What works in kinship care' in *What Works in Child Welfare* (M.P. Kluger, G. Alexander, & P.A. Curtis eds). Washington DC: CWLA Press.
- [8] British Educational Research Association. (2004). *Revised Ethical Guidelines for Educational Research*. Cheshire: BERA.
- [9] CRC. (2006). Adopted by the general assembly of the United Nations, on 20 November 1989; the first and second translated text by Ministry of Women.
- [10] Creswell W. John (2003) *Research Design, Qualitative, Quantitative and Mixed Approaches*, Second Edition. Thousand Oak: Sage Publications Inc.
- [11] Creswell W. John. (2003). *Second Edition Qualitative Inquiry and Research Design choosing Among Five Approaches*.
- [12] Crumbly, Joseph and Little, Robert L. (1997). *Relatives Raising Children: An Overview of Kinship Care*. CWLA Incorporated.
- [13] CYAO. (1995). research report on child abuse and neglect in selected parts of Ethiopia: A collaborative study undertaken by the children and youth affair organization (CYAO) and the Italian cooperation. Addis Ababa.
- [14] Dessalegn, Rahmato. (1992). *The Dynamics of Rural Poverty: Case Studies from a District in Southern Ethiopia*.
- [15] Dessalegn, Rahmato. (1995). *Ethiopian Land politics at the cross road*. In: Dessalegn R. (ed.) *Land tenure and land policy in Ethiopia after the Derg*. Proceedings of the 2nd workshop of the land tenure project. University of Trondheim.
- [16] Dubowitz, H. (1994). Kinship care: Suggestions for future research. *Child Welfare*, 73(5).
- [17] Ehrle, J., and Geen, R. (2002). *Children cared for by relatives: What services do they need? Assessing the New Federalism, Policy Brief B-47*. Washington, DC: The Urban Institute.
- [18] Everett, and Dubowitz et al. (1995) *the Hadley Centre for adoption and foster care studies*; Child Welfare League of America.
- [19] Fancho, F. and Eyob, A. (2012). *Socio-economic and political history of Wolaita*. Wolait Soddo.
- [20] FHI (2010) *Improving Care Options for Children in Ethiopia, Improving Care Options for Children in Ethiopia through Understanding Institutional Child Care and Factors Driving Institutionalization* June 2010.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- [21] Gunta, Yassin (2012) Glory of Hope Orphanage Center Wolaita, Ethiopia Project Proposal. Seattle, WA March, 2012.
- Haileyesus, Seba and Menelik, Tibebe Selassie. (1995). Ethiopia village studies: Gara-Gado, Wolaita. (First draft).
- [22] Jane Aldgate and Miranda McIntosh, Edinburgh (2006), Looking after the family: a study of children looked after in kinship care in Scotland; Published by the Social Work Inspection Agency, June, 2006 p.2.
- [23] Jini L. Roby, JD (2011) Children in Informal Alternative Care (UNICEF), Child Protection Section in New York, 2011).
- [24] Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1989). Fourth generation evaluation. London: Sage.
- [25] Lynda Ince. (2009). Kinship Care: An Afrocentric Perspective; A thesis submitted to The University of Birmingham for the Degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY; Institute of Applied Social Studies School of Social Sciences University of Birmingham April 2009.
- [26] McFadden, E.J. (1998). 'Kinship care in the United States' Adoption and Fostering Vol 22 (3)
- [27] Meseret Kassahun Desta. (2011). Thesis on Kinship Care for Orphans and Vulnerable Children in Ethiopia: A Mixed Methods Study of Caregiver Coping; BY Submitted as partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Social Work in the Graduate College of the University of Illinois at Chicago.
- [28] MOLSA. (1991). A study by the Ministry Of Labor And Social Affairs On The State Of Children In Ethiopia, Addis Ababa
- [29] MOWA. (2009). Federal Democratic Republic of Ethiopia Ministry of Women's Affairs Addis Ababa - June, 2009
- [30] MoWCYA. (2009). The Ministry of Women, Children and Youth Affairs, National Alternative Child Care Guideline, 2009.
- [31] N, A apt. (2002). 'Ageing and the changing role of the family and the communities: An African Perspective'; 55 International social security Review 39.
- [32] Neuman, L.W. (2006). Social Research Methods: Qualitative and Quantitative approaches (6 ed.). New York: Pearson.
- Newman, W.L. 2004, Basics of Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches. USA: Pearson Education Inc.
- [33] O' Reilly, K. (2005). Ethnographic methods. London: Routledge.
- [34] Padgett, D. (2008). Qualitative methods in social work research: Challenges and rewards; California: Sage Publications.
- PHC. (2007). Population and Housing Census of SNNPR. Population Dynamics, Chapter 7.
- [35] Roper, J.M., & Sapiar, J. (2000). Ethnography in nursing research. London: Sage Publications.
- [36] Save the Children Research Initiative (2013). Understanding and Improving Informal Alternative Care Mechanisms to increase the care and protection of children, with a focus on Kinship care in West Central Africa, with support of the Swedish Post Code Lottery.
- [37] Seeling, J.M., & Tesfaye, A. (1994), Child welfare issues in Ethiopia. International Social Work, 37(3), 221-237.
- [38] SNNPR. (2007). Population and Housing Census of Socio-economic Analysis.
- [39] Tapsfield, R. (2001). 'Kinship care: A family rights group perspective' in Kinship Care: The placement choice for children and young people (B. Broad ed) Dorset: Russell House Publishing Ltd.
- [40] UNICEF. (2004). International Social Service Improving Protection for Children without Parental Care. Kinship care: an issue for international standards.
- [41] Wolcott, H. (1999). Ethnography: A Way of Seeing. Oregon: Altamira Press
- [42] Jean W. (2006). Children's Research Centre – Ethical Guidelines; Children's Research Centre Ethics Pack; Trinity College, Dublin.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

MUHASEBEDE YENİ BİR RAPORLAMA MODELİ OLARAK ENTEGRE RAPORLAMA

Cevdet KIZIL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Vedat AKMAN

Beykent Üniversitesi

Arif ERGÜN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özet

Günümüzde, geleneksel mali tablolar ve finansal raporlar işletmenin halihazırdaki gerçek finansal performansı ile geleceğine ışık tutmakta yetersiz kalmaktadır. Aynı zamanda, çağımızda finansal bilgiler tek başlarına işletmelerin durumunu yansıtmaktan uzaktır. Finansal olmayan bilgilerin önemi yıllar geçtikçe daha fazla artmıştır. Geniş bir yelpazeye yayılan işletme paydaşları, işletmenin geleceği ile köprü kurabilen, tüm riskleri bütünsel bir bakış açısıyla değerlendirebilen ve sürdürülebilirlik kavramına önem veren yeni bir raporlama modeline ihtiyaç duymaktadırlar. Entegre raporlama, işletme paydaşlarının belirtilen ihtiyaçlarına cevap verebilen modern bir raporlama konseptidir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Finans, Entegre Raporlama, Sürdürülebilirlik, Risk

INTEGRATED REPORTING AS A NEW REPORTING MODEL IN ACCOUNTING

Abstract

Traditional financial statements and reports are inadequate to shed light to the current actual financial performance and the future of business today. Also, financial information is far away to solely reflect the condition of firm in our era. The significance of non-financial information increased gradually over the years. Wide range of business stakeholders are in need of a new reporting model, which can lay a bridge to the firm's future, evaluate all risks within a total perspective and put emphasis on sustainability concept. Integrated reporting is a modern reporting ceoncept, which can satisfy the mentioned needs of business stakeholders.

Keywords: Accounting, Finance, Integrated Reporting, Sustainability, Risk

1. GİRİŞ

Muhasebe, para ile ifade edilebilen işlem ve olayların kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi, raporlanması ve analiz edilmesi ile ilgili bir bilim ve bilgi sistemidir (Kızıl ve Kızıl, 2007). Ancak, muhasebe de yıllar içerisinde kayda değer bir evrime sahne olmuştur. Muhasebenin ilk ortaya çıktığı yıl ve yer hususunda hala evrensel bir görüş birliği mevcut değildir. Bazı kaynaklar muhasebenin doğduğu yer olarak Mısır'ı, bazı kaynaklar Mezopotamya'yı, bazı kaynaklar ise Çin'i göstermektedir. Muhasebenin ilk ortaya çıktığı yıl ve yer konusunda tartışmalar devam etse de, muhasebenin başlangıç aşamasında yalnızca bir kayıt aracı olduğu kabul edilen bir gerçektir. Muhasebenin modern bir bilim haline gelmesi hususunda genel kabul gören görüş Luca Pacioli'nin çift taraflı kayıt sistemini sunmasıdır (Kızıl ve Kocur, 2017).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Çağımızda ise muhasebe artık teknoloji ile iç içe gelmiş bir haldedir. E-defter, e-fatura, e-arşiv uygulamaları, muhasebe ve denetim yazılımları, bulut muhasebe, muhasebede yapay zeka, makine öğrenmesi ve muhasebe ilişkisi, entelektüel sermayenin muhasebeleştirilmesi ve raporlanması, blok zinciri teknolojisi ve kripto paraların muhasebeleştirilmesi ile entegre raporlama gibi konular gündemde olup, sıkça tartışılmaktadır. Dolayısıyla, muhasebenin geleceğini belirtilen konuların belirleyeceği bir gerçektir (Kızıl ve diğ., 2019; Kızıl, Selvi Hanişoğlu ve Aslan, 2019, Kızıl ve Doğan, 2017).

Bu çalışmada, muhasebede yeni bir raporlama modeli olarak entegre raporlama ele alınmıştır. Araştırmada, finansal bilgilerin yanında finansal olmayan bilgilere de yer veren entegre raporlamanın önemine odaklanılmıştır. İşletmenin çevresi, stratejileri, vizyonu, riskleri, karşı karşıya olduğu fırsatlar ve zorluklar gibi unsurların bütünsel bir perspektifle dahil olduğu entegre raporlama hakkında bilgi sunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İşletmelerin faaliyetleri ile ilgili bilgiler finansal tablolar aracılığıyla yatırımcılara, kredi kuruluşlarına, müşterilere, tedarikçilere ve işletme ile ilgili bilgi kullanıcılarına aktarılmaktadır. Finansal tablolar uzun süre boyunca şirketlerin yalnızca kârlılık performansını değerlendiren bir araç olarak görülmüştür. Ancak rekabet koşullarının gittikçe zorlaştığı günümüz dünyasında şirketlerin sadece kârlılık düzeyleri yatırımcının ilgisini çekmemektedir. Dolayısıyla, yatırım yapacakları firmaya ilişkin kârlılık oranı, yatırımcıyı tatmin etmemektedir. Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve bilgiye kolay ulaşmanın verdiği avantaj ile yatırımcılar, kararlarını iyi analiz ederek verebilmekte ve işletmelerin sahip olduğu finansal verilerin dışında finansal olmayan verileri de göz önünde bulundurmaktadır (KPMG, 2020).

Yatırımcının güvenini kazanmak isteyen firmalar, günümüzde finansal bilgilerin bulunduğu raporlar ile birlikte sosyal sorumluluk projelerini ve sürdürülebilirlik stratejilerini açıkladıkları finansal olmayan bilgilerin olduğu rapor hazırlamaktadır. Bu şekilde finansal ve finansal olmayan bilgilerin tek bir rapor halinde düzenlenmesine “entegre rapor” adı verilmektedir. Sermayenin daha etkin ve verimli dağıtılması için gerekli kaliteyi ve bilgiyi oluşturan entegre raporlama, kurumsal raporlama ile birlikte hesap verilebilirlik kavramını destekleyerek daha başarılı bir raporlama yaklaşımı olarak gündeme gelmektedir. Kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmaya odaklanan bu yaklaşım, firmaların bugün gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda elde ettiği performansı değerlendirmekte ve gelecekteki stratejilerini kamuoyuna açıklamaktadır. Uluslararası alanda da oldukça önemli bir gündeme sahip olan entegre raporlama, çeşitli kuruluşların çalışması sonucunda temel standartlara ve ilkelere sahip olmakta ve sürekli geliştirilmektedir. Günümüzde isteğe bağlı olan entegre raporların, belirli bir süre sonra zorunlu hale getirileceği düşünülmektedir (Solak, Gönen ve Rasgen, 2017).

Dünya genelinde kurumsal raporlamanın temelleri ilk tarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yıllarda tutulan muhasebe kayıtlarına kadar uzanmaktadır. Ancak finansal kayıtların yasal bir zorunluluk haline gelmesi 1930’larda ABD’de gerçekleşmiştir. Dünya üzerinde yaşanan Büyük Buhran sonrası yatırımcılar şirketlere ve borsaya olan güvenlerini kaybetmiş, dolayısıyla piyasalar olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu sorunun çözümü için Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları’nı yayınlamış ve Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu’nu kurmuştur. Yatırımcıyı koruma amaçlı atılan bu adımlar, şirketlerin finansal kayıtlarını yayınlamalarını zorunlu kılmış, bu gelişmelerle birlikte dönemin olumsuz etkileri ortadan kaldırılmış, piyasaya olan güven artmıştır. Piyasalardaki olumlu etkiyi gören diğer devletler de benzer standartlar belirlemişlerdir. Finansal raporlamanın yaygınlaşmasına neden olmasına rağmen, küreselleşen dünyada ortaya çıkan raporlama farklılıkları uluslararası standartlarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu amaçla Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi 1973 yılında kurulmuştur (Büdeyri 2016).

Entegre raporlama, mali tablo okuyucularına önemli fikirler sunarak firmanın stratejisi, süreçleri ve uzun dönemli fırsat ile tehditleri hakkında bilgiler iletmeyi amaçlamaktadır (Fasan, Mio, Pauluzzo, 2016). Entegre raporlar finansal raporlar, finansal olmayan raporlar, sosyal sorumluluk raporları,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

sürdürülebilirlik raporları ve çevresel raporları daha kapsamlı bir rapor etrafında birleştirmektedir. Dolayısıyla, ortaya bütünsel bir perspektif koymaktadırlar (Türker ve Sayar, 2014).

Firma ile hissedarlar arasındaki bağı, işletme tarafından yayınlanan faaliyet raporları ve finansal raporlar gibi devam edegelen raporlar sağlamaktadır. Hissedarların iletişimini en iyi bir tarzda tesis edebilmek için gerekli olan raporlama şekli ise entegre raporlamadır. Entegre raporlama aynı zamanda stratejik faktörleri de entegre eden bir raporlama türüdür (Topçu ve Korkmaz, 2015).

Son yıllarda gündeme gelen, finansal veriler ile sürdürülebilirlik verilerinin birbiriyle bağlantılı bir biçimde bir araya getirilmesini sağlayan entegre raporlama, bazı kaynaklarda bütünselik ya da tümleşik raporlama şeklinde de isimlendirilmektedir. Entegre raporlamanın, kurumsal raporlama uygulamalarında küresel bir devrim niteliği taşıyacağı ve yeni raporlama standardı haline geleceği öngörülmektedir. Bir takım kaynaklara göre, entegre raporlama gelecekte tüm ülkelerde de zorunlu bir raporlama haline gelecektir (Kaya, 2015).

İşletmeler entegre raporlarını hazırlarken sürdürülebilirlik raporlarının temellerinden ve bildirimlerinden yola çıkmalıdır. Entegre raporun amacı, işletmenin sürdürülebilirlikle ilgili sonuç, hedef ve beklentilerini dikkate alarak ve finansal verilerle ilişkilendirerek, firmanın kısa, orta ve uzun vadedeki gelecek değerinin ortaya koyulmasını sağlamaktır. Dolayısıyla, entegre raporlama işletmenin geçmişini de geleceği ile ilişkilendirme özelliğine sahiptir (Özdemir, 2014).

Entegre raporlama kavramı yeni bir mefhum olarak karşımıza çıkmasına rağmen, önceki bazı raporlama kavramlarıyla aynı kategoride ele alınmasını savunan görüşler de vardır. Bazı şirketlerin, yıllık finansal raporları dışında diğer zamanlarda kaleme aldıkları sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik raporlarının, finansal raporlarla aynı anda yayınlanması ile benzerlik gösteren entegre raporlama, gerek akademik çevrelerde, gerekse uygulama sahasında geçtikçe çok daha fazla dikkat çekmektedir. Entegre raporlamanın öneminin önümüzdeki yıllarda daha da net anlaşılacağı düşünülmektedir (Budeyri, Kısa, 2016).

Entegre raporlama sonucu şirkette sağlam bir sahiplenme oluşur. Bu sebeplerden ötürü entegre raporlamanın sadece bir bölümün (departmanın) seviyesinde değil, işletmenin üst yönetimi tarafından tüm şirket düzeyinde takip edilmesi ve idaresi gereklidir. Entegre raporlamanın ancak bu sayede gerçekten başarılı olması ve etki yaratması mümkün olacaktır (Mitche, 2016).

Ortaya koyulan ana malın birçok boyutu ve çok bileşeni olan bir kaynak olduğu tespitiyle, anamalin etkili ve üretken bir biçimde gelişmesine destek olan entegre raporlama bir tarafta; finansal, sosyal ve çevresel boyutlara birlikte odaklanmış kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması diğer tarafta etkileşimli gelişmelerini devam ettirmektedirler. Yönetim kuruluna ve diğer ortaklara karar desteği sağlama, kurumsal işleyişlerde ortak bir iletişim aracı olma ve nihayet bilginin derinliğini, yetkinliğini ve zamanlılığını artırarak yığın içindeki gerçekçi sinyalleri gösterebilme yeterliliğine sahip bir kurumsal raporlama sistematüğün yaratılması süreci, bir evirilme süreci olarak nitelendirilebilir. Entegre rapor, bir kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağını kısa ve öz bir şekilde bildirilmesidir. Bir entegre raporun asıl amacı, finansal sermaye sağlayan taraflara bir kuruluşun zamanla nasıl değer yaratacağının açıklanmasıdır (Aydın, 2015).

Geleneksel olarak kullanılan raporların ihtiyaçları karşılamaması ile değişen koşullar ve yenilikler nedeniyle yeni kurumsal raporlamalar ortaya çıkmıştır. İşletmeler ortaklarına bilgilendirme ve karar alma noktasında kendilerine destek olmaları için finansal olmayan bilgileri de artık iletmektedir. Finansal bilgi içeren raporların yanında finansal bilgi içermeyen bu raporlar da günümüzde kritik bir role sahiptir. Zira, finansal raporların bilgi karmaşası ve kirliliğine yol açtığı ve istenen sonucu sağlamadığı da vurgulanmaktadır (Gökten, 2016).

Entegre raporlama ile yatırımcılara sunulan bilgiler arasında hazırlanan fikri mülkiyet hakları ve marka değeri gibi maddi olmayan etkenler artık raporlarda bulunmaktadır. Bu sayede, yatırımcılar şirketler

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

hakkında gerçek nitelikte bilgi sahibi olmakta ve maliyetler azalmaktadır. Bu husus, ekonomide kaynakların etkin ve verimli tahsisi noktasında da oldukça önemlidir (Topçu ve Korkmaz, 2015).

Entegre raporlamada şekil ve kuralların pek önemi yoktur. Ana doğrultular esasına göre; kurumsal görünüş, kurumsal yönetim, iş modeli, risk ve fırsatlar ile kaynak aktarımı temelindeki başlıklar altında bilgilerin yer alması yeterlidir. Finansal veriler performans başlığı altında ele alınmaktadır (Ergüden,2016).

Entegre raporlamanın amacına ulaşması için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Firmalar hazırladıkları raporlarda bilgi ihtiyacını karşılamayı ve yatırımcı ile hissedarların doğru karar vermesini amaçlamaktadır. Entegre raporu hazırlayan kişilerin amacı hayati ve önemli bilgilerin kısa, net ve öz bir biçimde rapora aktarılmasıdır. İhtiyaç fazlası bilgiler sadece raporun sayfa sayısını artırmaktadır ve hiçbir yararı olmamaktadır (Kaya, 2015).

İşletmenin hem finansal, hem de finansal olmayan performanslarını aynı anda araştıran entegre raporlar sürdürülebilirlik açısından öneme sahiptir. Dünya’da PepsiCo ve Novo Nordisk gibi firmalarca da kullanılmaktadır. Entegre raporlama konusunda henüz genel geçer ve herkesçe kabul edilen bir standart mevcut olmasa da, entegre raporlama uygulamaları belirgin bir şekilde artmaktadır (Eccles ve Saltzman, 2011).

Kurumsal sürdürülebilirlik yönetimi iletişimde de entegre raporlamanın katkısı ölçülmüştür. Bulunan neticelere göre, sürdürülebilirlik raporlarında firmaların uzun vadeli sürdürülebilirlik faaliyetleri hakkında çok az bilgi paylaşılmaktadır. Zira firmalar, rakip firmaların sürdürülebilirlik raporlarını görmelerini istememektedir. Bu nedenle, standartlara uygun entegre raporlama da uygulanmamaktadır (Stacchezzini, Melloni, Lai, 2016).

Şirketlerin entegre raporlama sürecinde ve sonrasında, şirketlerin değerlerindeki farklılıklar da incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, entegre raporunu düzenli bir biçimde yayınlayan firmaların firma değerlerinde artış gözlemlenmektedir. Firmalardaki değer artışı, raporlama için katılan maliyetler hususunda da avantaj sağlamaktadır. Entegre raporlamanın bilgi edinmenin maliyetini azalttığı düşünülmektedir (Lee ve Yeo, 2015).

3.SONUÇ

Bir entegre raporun asıl hedefi finansal sermaye sağlayan taraflara bir kuruluşun zaman içinde nasıl değer yaratacağını iletmeğdir. Bir entegre rapor çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, iş ortakları, yerel toplumlar, yasa koyucular, düzenleyiciler ve politika yapıcılar dahil olmak üzere bir firmanın zaman içinde değer yaratma kabiliyeti üzerinde etkisi olan tüm paydaşları incelemeye dahil eder.

Entegre raporlama, Güney Afrika’da borsaya kote şirketlerin finansal bilgilerinin yanında çevresel ve sosyal etkilerini de raporlamalarının, raporlamıyorlarsa da neden raporlamadıklarını açıklamalarının (report or explain) zorunlu kılınmasını takiben ortaya çıkan bir kavramdır. Entegre raporun bir parçası olarak firmalar, bütün faaliyetlerini ve etkilerini, bir değer yaratma mekanizması sürecinde değerlendirilerek raporlarlar.

Entegre rapor, firmanın gelecek stratejisi ve hedefleriyle harmanlanmasını içerir. Firmanın kısa, orta ve uzun dönemdeki hedef ve stratejileri, bu hedefler ve faaliyetler kapsamındaki risk ve fırsatların değerlendirilmesi ve performansın bu risk ve fırsatlar çerçevesinde analiz edilmesini ihtiva eder. Özetle, entegre rapor, firmaya katkı değer sağlamayı amaçlayan analitik bir düşünce aracıdır.

KAYNAKÇA

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Aydın, S. (2015). “Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlişkin Bir İrdeleme” Mali Çözüm Dergisi, Temmuz-Ağustos 2015, ss 61-72.

Solak B., Gönen S., Rasgen, M. (2017). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Entegre Raporlamaya İlişkin Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Mart 2017, 19(1), ss.166-168.

Budeyri, T., Kısa, A. (2016), “Entegre Raporlama”, Literatür Yayınevi.

Eccles, R. G, Saltzman, D. (2011). “Achieving Sustainability Through Integrated Reporting”, Stanford Social İnnovation Review, ss.56-61.

Ergüden, E. (2016). “Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem : Entegre Raporlama”, 11. Türkiye Muhasebe Formu, Ankara.

Fasan, M., Mio, C., Pauluzzo, R. (2016). “Internal Application of IR Principles: Generali’s Internal Integrated Reporting”, Journal of Cleaner Production 139, ss 1-42.

Gökten, S. (2016). “Entegre Raporlama Yaklaşımı İçin Uygulamaya Yönelik Sistematik Bir Öneri”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 18(4), ss.741-765.

Kaya, P. (2015). “Entegre Raporlama Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar”, Muhasebe ve Denetime Bakış, Haziran 2015, ss.113-130.

Kızıl, A., Kızıl C. (2007). "Accounting: Financial, Cost, Managerial". Bahar Yayınevi, İstanbul.

Kızıl, C., Doğan, E. (2017). "Audit Techniques for Protecting against Cyber Attacks: A Bilateral Approach of Case Studies and Interview" in "Societal Complexity, Data Mining and Gaming; State-of-the-Art 2017", Dorien DeTombe, Gerhard-Wilhelm Weber and Semih Kuter (Eds.), Amsterdam Europe: Greenhill & Waterfront. Versiyon: 001, Amsterdam, Hollanda, ISBN /EAN: 978-90-77171-54-7. ss. 125-135.

Kızıl, C., Kocur, D. K. (2017). "Antik Çağlarda Muhasebe ve Dinlerin Muhasebeye Bakış Açısı", Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), Yıl: 3, Sayı: 10, ss. 327-339, <http://dx.doi.org/10.18020/kesit.1263>, http://www.kesitakademi.com/Makaleler/2002099859_1263%20CEVDET%20KIZIL.pdf

Kızıl, C., Selvi Hanişoğlu, G., Aslan, T. (2019), "Kripto Paraların Finansal Piyasalara Etkileri ve Muhasebeleştirilmesi" ("Impacts of Crypto Currencies on Financial Markets and their Accountancy"), Ekin Yayınevi (Ekin Publishing), Bursa.

Kızıl, C. ve diğ. (2019). "İktisadi ve Sosyal Yönleriyle İnovasyon" kitabı içerisinde "Bölüm 5: İnovasyonun Muhasebe ve Denetime Etkileri" kitap bölüm yazarlığı. Editörler: Birgül Uyan ve Musa Çakır, IKSAD Yayınevi (IKSAD Publications), Temmuz 2019, Ankara. <https://www.iksad.net/product-page/iktisadi-ve-sosyal-y%C3%B6nleriyle-inovasyon>

KPMG (2020). “Entegre Raporlama”, KPMG Websitesi, <https://home.kpmg/tr/tr/home/hizmetlerimiz/denetim-ve-guvence/denetim-ve-guvence-hizmetleri/guvence-hizmetleri/entegre-raporlama.html> (Erişim Tarihi: 02.03.2020).

Lee, Kin-Wai ve G. Hian-Heng Yeo (2015). “The Association Between Integrated Reporting and Firm Valuation”, Review of Quantitative Finance and Accounting.

Mitche, S. (2016) “ Neden, Ne Zaman, Ne İçin? Entegre Raporlama Bir Bakış”, Hissedar Dergisi, Sayı 19, ss.38-39.

Özdemir, H. (2014) “Entegre Raporlama ve Değer Yaratma”, Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yönetim Tebliği Panel Konuşması.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Stacchezzini, R., G., Melloni, G., Lai, A. (2016). “Sustainability Management and Reporting: The Role of Integrated Reporting for Communicating Corporate Sustainability Management”, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 136, Part: A., ss.102-110.

Topçu, M. K. ve Korkmaz, G. (2015) “Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 1, Yıl: 2015, ss:1-22

Türker, İ. ve Sayar, Z. (2014), “The Relationship Between Integrated Reporting and Financial Reporting”, *Management Studies*, Cilt: 2, Sayı: 7, ss. 465-478.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

HƏMİŞƏYAŞAR MİNİATÜR

Ziyadxan ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikası

Çoxəsrlük tarixə və zəngin bədii ənənələrə malik Azərbaycan incəsənətinin “tanınma nişanı”na çevrilən sənət nümunələri arasında miniatür üslublu əsərlər xüsusi yer tutur. Amma biz onların meydana gəlməsi barədə həqiqətləri yazmalı, tədqiqi və dünyaya yayılması ilə məşğul olmalı olduğumuz halda, çox vaxt onun tarixini yazmaqda və ictimailəşdirməkdə gecikmişik. Əvəzimizdə bu işi başqaları, özü də duyulası dərəcədə qərəzli şəkildə görmüşlər. Belə ki, Qərb Avropa və keçmiş SSRİ məkanında islam-türk mədəniyyətində miniatürə yönəli geniş yayılmış elmi münasibətlərdə stereotiplərin yaranmasının nəticəsidir ki, indi əksəriyyət onu kitab qrafikası nümunəsi kimi qəbul etməkdədir. Bu gün də adındakı “mini” sözü zamanın axarında dünyaya “kiçik-zərif” sözlərinin sinonimi kimi təqdimatı olunmaqdadır. Təəssüf ki, bu cür yanlış elmi yanaşma Azərbaycan sənətsünaslığına da sirayət etmiş və bu günə kimi də həmin münasibət müxtəlif kitablarda və tədqiqatlarda davam etdirilməkdədir.

Miniatürün bu cür – kitab qrafikası kimi qəbulunu avropalılar belə izah edirlər ki, “miniatür” sözü latıncadan və fransızcadan tərcümədə “minium” sözündən yaranıb. Bu da ö növbəsində “qırmızı rəng” mənasını verir və əlyazmaların tərtibatında, daha dəqiq desək, mətnin başlanğıcını bildirən baş hərfin iri və daha bəzəkli yazılmasında ifadə olunur. Doğrudan da bu belədir və nümunələrə əsasən xristian əlyazmalarında əksər hallarda mətnlərin qırmızı rəngli iri hərflərlə başlandığını görmək mümkündür. Bəzən istisnalarda olub, yəni, baş hərfin yazılışında başqa rənglər tətbiq edilsə də, onlar da öz növbəsində iri və bəzəkli yazılıb. Bu yerdə özümüzə sual verməyə məcburuq: əgər bizim əlyazmalarımızda ilk baş hərfin bəzədilmədiyi, ən başlıcası isə Azərbaycan-türk incəsənətində miniatürlərə yalnız kitablarda rast gəlinmədiyi halda, niyə milli dəyərlərimizi Qərb alimləri və yaxud müsəlman-türk olmayanlar yalnız kitab qrafikası kimi təqdim etməlidirlər? Çünki daha qədim dövrlərdə divar rəsmlərində, keramika, xalça, parça və metalışləmə sənətlərində tətbiq edilən miniatürdən yalnız XIII əsrdə kitab sənətində - əlyazmaların tərtibatında istifadə olunmuşdur. Elə isə miniatürlərə islam dünyasında, türkdilli xalqlarda, o cümlədən də Azərbaycan incəsənətinin bütün sahələrində rast gəlinməsi nədən xəbər verir? Tədqiqatlar göstərir ki, miniatür bir çoxlarının, daha çox avropalıların düşündüyü üzrə təkcə kitab tərtibatına aid sənət növü və yaxud janr deyil. Onun zamanında təsviri və tətbiqi yaradıcılığın yer aldığı bütün sahələrdə işlənməsinə rəğmən demək olar ki, miniatür müsəlmanların, o cümlədən də türklərin-azərbaycanlıların davamlı olaraq tapındıqları bədii üslubdur. Başqa sözlə desək, miniatür sənət növü yox, islam-türk sənət növlərində tətbiq olunan ortaq-universal bədii dildir – üslubdur!

Əgər avropalıların miniatür anlamına aydınlıq gətirməkdə davam etsək, deməliyə ki, bu onlara görə izahdakı kimidir və ərsəyə gətirdikləri və əlyazmalarında yerləşdirdikləri rəsmlər doğrudan da ölçüsünə görə kiçik, mətnlərin baş hərfləri iri və bəzəkli olduğundan və bütün dünyanın, o cümlədən də bizim leksikonumuzda nəinki təsvirin, həm də kiçik və zərif əşyaların, hətta adamların balacasına yönəli səsləndirildiyindən bu gün ictimaiyyət “miniatür” terminini “kiçik” mənasında qəbul edir. Əslində isə avropalıların miniatür kimi qəbul etdikləri təsviri sənət nümunəsinin bizim əlyazmalarımızda rast gəlinən oxşarlarına miniatür demək kökündən səhvdir. Çünki Şərqi-müsəlman və Azərbaycan-türk incəsənətində rast gəlinən və avropalılar tərəfindən subyektiv şəkildə miniatür adlandırılan sənət nümunələri bədii-fəlsəfi tutumlu – çoxmənalı və çoxqatlı, bədii-estetik baxımdan daha əhəmiyyətlidir. Belə ki, onlar adicə təsvir olmayıb, əslində özündə fəlsəfi-ruhani və mənəvi-estetik dəyərləri qovuşduran, gerçəkliyin bədii-fəlsəfi dərkidir. Qənaətimizcə, biz özümüzün bu bənzərsiz və halal mənəvi dəyərimizə də miniatürdən fərqli ad tapmalıyıq. Bu, “İslam-türk rəngkarlığı” da ola bilər, “Ruhani rəngkarlıq” da! Lap Tükiyədə bəzi mənbələrdə səsləndirildiyi kimi “Türkarə”,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

yəni, "Türksayağı" da adlandırmaq mümkündür. Əgər bu cür zəngin mənəvi-eteik dəyərin yaradıcısı türk əsilli xalqlardsa, niyə də "Türkarə" deyilməsin?

Üslubun mənşəyindən söz açsaq, onda bunun kökündə Mani təlimi-fəlsəfəsi, İslam dini dəyərləri və Çin-uyğur rəssamlığının Soqdiya rəngkarlığı ilə qovuşağının durduğunu söyləyə bilərik. Əski dövrlərdə indiki Səmərqəndin yerləşdiyi ərazidə mövcud soqdiyalılar incəsənətinin yaranmasında onların və uyğurların dil yaxınlığının, iman gətirdikləri dinin və məşğul olduqları sənətkarlıq sahələri birliyinin əhəmiyyətli təsiri olmuşdur.

1965-ci ildə arxeoloqların keçmiş Əfrasiyabda, indiki Səmərqənddə üzə çıxarıqları saraydakı freska – divar rəsmi buna bariz nümunədir. VI əsrdə türk xaqanlığının tərkibinə daxil olan Soqdiya mədəniyyətinin formalaşmasında türkdilli xalqların da rolu danılmazdır. Yol çəkilişi zamanı təsadüf nəticəsində üzə çıxarılan bu divar rəsmi hökmdar Varxumanın sarayında qərarlaşıb və yerləşdiyi Səfirələr salonunun adını daşıyır. Burada heyvan və quşlarla yanaşı, İran və türk mənşəli adamların təsvirinə rast gəlmək olar. Saray məmurlarının səfirləri qarşılamaqlarını əks etdirən səhnənin şərhində reallıqdan tutmuş geniş bədii ümumiləşdirmə kimi ifadə formalarına rast gəlmək mümkündür. Kompozisiyanın üst-üstə sıralanma prinsipinə uyğun həlli də sonralar klassik Azərbaycan-türk miniaturlarında da rast gəlinəcək ifadə formasıdır və heç şübhəsiz, həm də ilk bədii məktəbin gələcəkdə bir-biri ilə əlaqəsinin davam etməsinin göstəricisidir.

Bu yerdə deyək ki, sonralar Təbriz miniatur məktəbinin təmsalında bu başlanğıc kitab qrafikasında həm də ərəb-Mesopotamiya ənənələri ilə qoşalaşmaqla daha da yenilənmiş forma aldı. VIII əsrdən həm də islam dəyərlərinin təsiri ilə davam edən və təsviri və tətbiqi sənətləri əhatə edən miniatur üslubu sonradan kəskin və şaşırıcı bədii-fəlsəfi dəyişikliklərə məruz qaldı. Başqa sözlə desək, onun öz bədii kanonları yarandı. Allaha şərikin gətirməməyə yardımçı olacaq perspektivin və şər qüvvələrin toplandığı ehtimal olunan kölgənin yoxluğu, fiqurların bərabər ölçülü təqdimatı (subyektiv səbəblərdən bəzən bu tələb pozulub), təzadlı rənglərin qovuşağından yaranan harmoniya Qərbi-Avropa rəssamlığı ilə müqayisədə dünya təsviri sənətində inqilabi bir çevrilişin baş tutmasını şərtləndirdi, desək, yanlışdır. Azərbaycan miniatur məktəbinin təsiri yaxın ölkələrə də yayıldı. Bu mənada Şahqulu və Vəlicanın XVI əsrdə Türkiyədə, Mir Seyidəlinin isə Hindistanda moğol məktəbinin yaranmasına və inkişafına duyulması töhfələr verdiklərini qeyd etmək olar. Sonradan Avropa rəssamlıq ənənələrinin Şərqiə daşınması nəticəsində Azərbaycan rəssamlığında "Qacar üslubu" geniş yayıldı. Avşarlar nəslinə aid olan bir neçə rəssamın, eləcə də XIX əsrdə yaşamış Mirzə Qədim İrəvani, Usta Qənbər Qarabağı, Mir Möhsün Nəvvab və Xurşudbanu Natəvanın təmsalında "Qacar üslubu" cillənməklə yanaşı, həm də real-gerçəkçi cizgilərlə zənginləşdi və dünyaya yeni bədii baxışın formalaşmasını şərtləndirdi.

Sovet dönəmində mövcud kommunist rejimi üçün milli qaynaqara müraciət arzuolunmaz idi. Qərbiə də olsa, heç kim Fransada Qogen və Matissi Şərqi miniaturlarından faydalanmaqda günahlandırmadığı halda, Bakıda milli miniatur ənənələrinə müasir görkəm verən gənc rəssamları qorxutmaq məqsədilə miniaturə müraciətdə yox, Qərbi təqlid etməkdə günahlandırıldılar. Bu, əslində, dolayısı ilə xəbərdarlığı yerinə yetirməyəcək gəncləri Sibirə sürgün gözlədiyinə işarə idi. O vaxtlar Ələkbər Rzaquliyevdən başqa, digər gənc rəssamlar xəbərdarlığa təslim oldular. O da öz növbəsində yaradıcılığını davam etdirmək, yeni əsərlər yaratmaq əvəzinə ömrünün düz 25 ilini həbsxana və sürgündə keçirdi. Ona görə də sovet dönəminin qalan hissəsində də rəssamların müxtəlif nəsilələrinin təmsilçiləri miniaturə müasir görkəm verməyə bir o qədər meyilli olmadılar. Düzdür, sovet dönəmində öz yaradıcılığında miniatur üslubunun estetikasından istifadə etməklə sənət məkanında öz sənətkar "mən"ini təsdiqləyən rəssamlar tapıldı. Bu mənada S.Bəhlulzadə, Ə.Hacıyev, Q.Xalıqov, M.Rəhmanzadə, A.Mehdiyev, O.Sadıqzadə, H.Haqverdiyev, M.Mircavadov, T.Cavadov, R.Məmmədov və başqalarının əsərlərindəki miniatur üslubu işartılarının mövcudluğunu onların yaradıcılığında duyulması özünəməxsusluq gətirdiyini deyə bilərik.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev sovet ideologiyasının tüğyan etdiyi bir zamanda – ötən əsrin səksəninci illərində miniatur ənənələrinin ərpaası istiqamətində lazımlı addımlar atdı, İçərişəhərdə

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“Azərbaycan miniatür mərkəzi”, Rəssamlar İttifaqının nəzdində isə “Miniatür və kiab qrafikası” bölməsi yaradıldı. Lakin ilkin nəticələr arzulanan səviyyədə olmadığından məsələ ikinci plana keçdi. Əslində isə bunu şərtləndirən başlıca səbəb çağaş rəssamların qədim bədii prinsiplərin ənənə və müasirlik kontekstində həllinə yaradıcı güclərinin çatmaması idi.

Bir müddət diqqətdən geridə qalan bu önəmli yaradıcı məsələmüstəqillik illərində yenidən gündəmə gətirildi. 2008 və 2010-cu illərdə təşkil edilən “Şərqdən-Şərqə” sərgisi də bunun təsdiqi oldu. A.Nacıyev, R.İsmayılov, A.Hüseynov, E.Aslanov, O.Hüseynov, S.Qurbanov, Q.Yunus, F.Əkbərov və başqa rəssamların rəngkarlıq və qrafika əsərlərində qədim üsluba yeni və müasir görkəm vermək istəyinin qabarıqlığı göstərdi ki, dünyanı-gerçəkliyi miniatür ənənələri ilə bədiiləşdirmək potensialı nəhayətsizdir. Yaxşı haldır ki, indiki durumda gənc yaradıcılarımız (G.Mehdizadə, A.Şirzadə, P.Əsgərova) da ərsəyə gətirdikləri sənət nümunələrində miniatürün bu günə qədər tərəvətini itirməyən bədii şərh üsullarından uğurla faydalanmaqdadırlar...

Açar sözlər: üslub, kanon, ənənə, evolyusiyə, universal, kitab qrafikası, dekorativ-tətbiqi sənət,

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan incəsənəti (monoqrafiya). “İşıq”, Bakı. 1992. 344 səh.
2. Kərimov K. Azərbaycan miniatürləri. “İşıq”, Bakı. 1980. 220 səh.
3. Денике Б. Живопись Ирана. «Искусство», Москва. 1938. 155 стр.
4. Каджар Ч. Искусство Азербайджана. «Оскар», Баку. 2010. 348 стр.
5. Казиев А. Художественное оформление Азербайджанской рукописной книги XIII-XVII веков. «Книга», Москва. 1977. 360 стр.

ВЕЧНОСТЬ МИНИАТЮРЫ

Резюме

Произведения в миниатюрном стиле занимают особое место среди произведений искусства, ставших «символом признания» азербайджанского искусства с многовековой историей и богатыми художественными традициями. Однако научный подход к этому стилю, который является универсально однозначным, был неверным. Таким образом, это является результатом появления стереотипов в широко распространенных научных отношениях миниатюры в исламско-турецкой культуре в Западной Европе и бывшем СССР, что до сих пор рассматривается многими как пример книжной графики. Фактически, древние фрески Афрасияба 7-го века, азербайджанская керамика сельджуковской эпохи XI-XIII веков, а также азербайджанские ковры, ткани, вышивка и металлизация 15-го и 17-го веков показывают, что они были описательными и декоративными еще до своих рукописей как миниатюрный стиль. - применяется в прикладном искусстве. Несмотря на свою эволюцию и обновление благодаря своей современной эстетике, он все еще используется в азербайджанском искусстве.

Если говорить о происхождении стиля, то можно сказать, что он коренится в сочетании учения и философии мани, религиозных исламских ценностей и китайско-уйгурской живописи с согдийской живописью. В древние времена близость языка согдийцев и уйгуров, религия, в которую они верили, и единство их областей искусства оказали значительное влияние на создание искусства согдийцев в районе, где расположен современный Самарканд.

В средние века, на примере миниатюрной школы в Тебризе, это начало приобрело более обновленный вид, сочетая его с различными видами декоративно-прикладного искусства, включая книжную графику с арабо-месопотамскими традициями. Начиная с восьмого века стиль миниатюры, который продолжал существовать под влиянием исламских ценностей и охватывал изобразительное и прикладное искусство, позднее подвергся резким и удивительным

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

художественным и философским изменениям.

Позже, в результате переноса европейских традиций живописи на Восток, «каджарский стиль» получил широкое распространение в азербайджанской живописи. В дополнение к полировке «стиля каджар» по образу нескольких художников, принадлежащих к династии Авшар, а также Мирзы Гадима Иравани, Уста Канбара Гарабаги, Мир Мохсуна Навваба и Хуршудбану Натавана, которые жили в 19 веке, он был обогащен реалистическими фигурами и сформировал новое художественное мировоззрение. Для нынешнего коммунистического режима в советское время было нежелательно обращаться к общенациональному источнику.

Поэтому в остальную советскую эпоху представители разных поколений художников не были так склонны придавать миниатюре современный вид. Это правда, что в советский период в пространстве искусства были художники, которые подтверждали «я» художника, используя в своих работах эстетику миниатюрного стиля. В этом смысле наличие признаков миниатюрного стиля в творчестве С. Бахлулзаде, А. Гаджиева, Г. Халыкова, М. Рахманзаде, А. Мехтиева, О. Садыхзаде, Г. Ахвердиева, М. Мирджавадова, Т. Джавадова, Р. Мамедова и других, можно сказать, что это приносит оригинальность.

Ключевые слова: стиль, канон, традиция, эволюция, универсальность, книжная графика, декоративно-прикладное искусство.

EVERLASTING MINIATURE

Summary

Miniature-style works have a special place among the works of art that have become a "symbol of recognition" of Azerbaijani art with centuries-old history and rich artistic traditions. But, the scientific approach to this style, which is universally unambiguous, was wrong. Thus, it is the result of the emergence of widespread stereotypes in the scientific approach to miniature in Islamic-Turkish culture in Western Europe and the former USSR, which until now is accepted by many as book graphics. In fact, the ancient Afrasiyab murals of the 7th century, the Seljuk-era Azerbaijani ceramics of the 11th-13th centuries, and the Azerbaijani carpets, cloth, embroidery, and artistic metal samples of the 15th and 17th centuries show that before the manuscripts, applied in decorative-applied art.

Despite its evolution and renewal due to its sufficiently modern aesthetics, it is still used in Azerbaijani art. If we talk about the origin of the style, we can say that it is rooted in the combination of Mani teaching and philosophy, Islamic religious values and Chinese-Uyghur painting with Sogdian painting.

In ancient times, the closeness of the language of the Sogdians and the Uyghurs, the religion they believed and the fields of their craft had a significant impact on the creation of art in the area where present-day Samarkand is located. In the Middle Ages, in the example of the Tabriz miniature school, this beginning took a new form, combining it with various types of decorative and applied arts, including book graphics with the Arab-Mesopotamian traditions.

From the eighth century onwards, the miniature style, which continued under the influence of Islamic values and encompassed the fine and applied arts, was later subjected to sharp and astonishing artistic and philosophical changes.

Later, as a result of the transfer of European painting traditions to the East, the "Gajar style" became widespread in Azerbaijani painting. In the image of several artists of the Avshar dynasty, as well as Mirza Gadim Irvani, Usta Qanbar Garabaghi, Mir Mohsun Navvab and Khurshudbanu Natava, who lived in the 19th century, the "Gajar style" was enriched with realism and formed a new artistic view of the world along with grinding.

For the current communist regime in the Soviet era, it was undesirable to turn to a national source. Therefore, for the rest of the Soviet era, representatives of different generations of artists were not so inclined to give the miniature a modern look. It is true that during the Soviet period, there were artists who proved their way in the art space by using the aesthetics of the miniature style in their work.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

In this sense, we can say that the miniature style in the works of S. Bahlulzade, A. Hajiyeu, G. Khaligov, M. Rahmanzade, A. Mehdiyev, O. Sadigzade, H. Hagverdiyev, M. Mirjavadov, T. Javadov, R. Mammadov and others brought originality to their work.

Key words: style, canon, tradition, evolution, universal, book graphics, decorative-applied art

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

UZAY KAMU SEKTÖRÜNÜN MAKRO EKONOMİK ANALİZİ

Levent AKSU
Balıkesir Üniversitesi

Özet

Uzay kavramı olarak, bilinmeyen ve sonsuzluğu içinde barındıran, bunun yanında bir çok yıldızın, gezegenin, uydunun, asteroidlerin bulunduğu yer olarak tanımlamak mümkündür. Önümüzdeki yıllarda uzaydan ekonomik, teknolojik ve stratejik menfaatler elde edilmesi planlanmaktadır. Uzay sektörü, ileri devletlerin, çok uluslu büyük şirketlerin ve çok büyük zenginlerin gelecekle ilgili yatırım projeksiyonlarında portföy olarak ajandanın başında bulunmaktadır. Uzay sektörü, 21. yüzyılın en önemli sektörüdür. Bu sektörün yapısında diğer bir çok sektörü bire bir etkileyecek ve pek çok unsuru içinde barındıracak şartlar mevcuttur. Uzay sektöründe büyük yatırım harcamalarının yapılmaya başlandığı günümüzde, gelişen beşeri sermaye yapısıyla hızla büyüyen dinamik bir sektördür. Bu sektörün içerisinde turizmden madencilığe, iletişimden uydu sistemlerine, askeri silah ve mühimmat sistemlerinden yapay zeka formlarına, teknolojik ilerlemelerden mekatronik sistemlere kadar çok geniş iş alanlarında çok büyük katma değer yaratacak karlı bir sektördür. Uzay sektörünün iktisadi büyüme üzerindeki etkisi de uzun dönemde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Uzayın içinde barındırdığı (değerli maden, turizm, iletişim, uydu vb.) çok bilinmeyenli değişkenler nedeniyle, büyüme üzerinde çok hızlı bir artışa sebebiyet verebilecektir. Dünyada her geçen gün yatırımların arttığı bir sektör olarak, ülkemizde bu sektöre karşı kayıtsız kalmaması gerekmektedir. Bu bağlamda stratejik önemi çok yüksek olan bir sektördür. Gelecek uzaydadır. Geleceğin dünyasında söz sahibi olmak için bu bakir alanda faaliyetlere başlamak, fizibilitesini yapmak, plan ve projeler üretmek için ciddi bir bilgi, ilgi, projeksiyonlara ve finansal yatırımlara gereksinim vardır.

Anahtar kelimeler: Uzay, Uydu Sistemleri, Uzay Turizmi, Uzay Madenciligi, İktisadi Büyüme ve Teknolojik İlerlemeler

MACROECONOMICS ANALYSIS OF SPACE PUBLIC SECTOR

Abstract

It is possible to define space as the concept, where it is unknown and contains infinity, as well as where many stars, planets, satellites and asteroids are located. Economic, technological and strategic interests are planned to be obtained from space in the coming years. The space sector is at the head of the agenda as a portfolio for future investment projections of advanced states, multinational corporations and huge wealthy. The space sector is the most important sector of the 21st century. In the structure of this sector, there are conditions that will affect many other sectors one by one and contain many elements. Today, when large investment expenditures are started to be made in the space sector, it is a dynamic sector that grows rapidly with its developing human capital structure. Within this sector, it is a profitable sector that will create enormous added value in a wide range of business fields from tourism to mining, communication to satellite systems, military weapons and ammunition systems to artificial intelligence forms, technological advances and mechatronic systems. The impact of the space industry on economic growth will become more apparent in the long run. Due to the variables with many unknowns in space (precious metal, tourism, communication, satellite etc.), it may cause a very rapid increase in growth. As an industry in which investments are increasing day by day in the world, it should not be indifferent to this sector in our country. In this context, it is a sector with high strategic importance. The future is in space. In order to have a voice in the world of the future, serious information, interest, projections and

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

financial investments are needed to start activities in this virgin area, to make feasibility, to produce plans and projects.

Keywords: Space, Satellite Systems, Space Tourism, Space Mining, Economic Growth and Technological Advances.

1. GİRİŞ

Uzayı araştırmak ve bilinmeyi bilmek ve öğrenmek yüzyıllardır astronomi bilimin temel amacı olmuştur. İnsanoğlu gözlerini hep yukarıya doğru gökyüzüne çevirmiştir. Ondaki sırrı öğrenmek, araştırmak ve analizler üretmek astronomi biliminin temel uğraşlarından olmuştur.

Günümüzde devletlerin, dünya çapında kapsayıcı ekonomik kurumların ve büyük fonlu uluslararası kuruluşların temel ekonomi-politika argümanları; “*uzay sektörüne yönelik teknolojik ürünler yapma ve buna bağlı olarak uzay sektörlerine yönelik beşeri sermayeye yatırım yapma*” düşüncesidir.

Ekonomik, sosyal, askeri, siyasi, astronomik veya bilimsel açıdan bir fayda sağlamak amacıyla uzaya yönelik olarak dünya atmosferinin dışında teknolojik, icat, inovasyon, uçuş-ulaşım, iktisadi, silahlı (ya da son katmanlarında) faaliyetlerde bulunan devlet bazlı veya özel kesimlerin oluşturduğu, her türlü üretime (mal ve hizmete) yönelik topluluğa, uzay ekonomi faaliyetleri ve sektörü denilebilir (Bozkurt ve Ercan, 2016:3).

Uzay ekonomisi (space economy) içerik ve konu olarak kamu alanları (çevre, habitat, devlet, firma, hane, kişi vb.) ile ilgili olması nedeniyle makro ekonominin içerisinde disipline edilmektedir (Thompson and Smith, 2009:1-36; Mayer, 2009:373-395).

Uzay sektöründe yeni nesil ürünleri yaratmak ve yeni model üretim araçlarını kullanmak temel politika haline gelmiştir. Uzay ekonomisinin üretim mantığını ve katma değer yaratma sürecini 10 M ile açıklamak mümkündür; Mucitlik (icat etme), Makineler (akıllı ve çözüm fonksiyonlu araçlar), Madde-Materyaller (maddelerden yeni maddeler elde etme durumu, maddenin evrilme süreci), Modeller-Metotlar, Matematiksel-Mantıksal (düşünme), Modifikasyon-Modernizasyon (değiştirme-yenileme), Mallar (yeni nesil ürünler), Miad (süre), Madenler ve Metabolizma (algoritmalar) olmak üzere belirtilebilir (Frank, Roehrig ve Pring, 2019:36-38).

Günümüzde “new age product sector” denilen bir ekonomi sektörü ortaya çıkmaktadır. “Uzay Sektörü” adını verdiğimiz bu sektörün neler getirip, neler götüreceğini bugünden kestirmek zor olsa gerek, ancak istikbal uzaydadır. Buna göre yakın gelecekte uzayın kullanım alanlarını belirtmek gerekirse;

- İletişim ve bilişim sektörünün ihtiyacı olan data ve desteği sağlamak,
- Seyrüsefer ve navigasyon (yönbulum) sistemlerine destek sağlamak,
- Gözlem (hava, optik, askeri, stratejik, arazi, kişi, izdüşüm ve derinlik için) yapmak,
- Erken uyarı, dinleme, güvenlik, savunma, radar ve siber istihbarat sağlamak,
- Uzayda hegemonya mücadelesi ve gelecek nesil uzay silahları yapmak,
- Koloni oluşturmak ve geçiş yapılacak yerler için uzay istasyonları kurmak,
- Uzayda bilinmeyen hedef, nokta ve varlıklara karşı ön almaktır.

2. UZAY SEKTÖRÜNÜN TEKNOLOJİK İLERLEMELERİ

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Carl SAGAN (1977)¹'de yayınladığı bir çalışmada; “insanoğlunun uzaylıların soyundan geldiğini ve tekrar uzaya geri dönecektir.” (Petersen, 2016:10-11) diyerek, bir takım bulgu ve işaretler doğrultusunda böyle bir yargıya varmıştır. Mitolojik çağlardan itibaren antik kadim topluluklarında, güneş sistemindeki hareketleri, yıldızların burç konumlarını, yıl dönümlerini, ayın hareketlerini tahmin edip tablolar çıkartmışlardır. Bu tablolar bir takım bilgileri, zaman dilimlerini ve takvimleri yaratmak için kullanmışlardır (Petersen, 2016:10-11). Ünlü bilim adamı Michio Kaku'nun “geleceğin fiziği” adlı çalışmada uzayda yolculuğun geleceği konusunda, 2030'da Robotlarla derin uzaya ve yakın gezegen sistemlerine gidileceğini, Mars'ta insanlı uzay yürüyüşü programının gerçekleşeceğini ve 2100'den itibaren ışık yılı² uzaklıkta olan derin uzaya insanla uçuş yapılacağını belirtmektedir (Kaku, 2014:287-299).

Dünya bugün öyle bir hızla büyüyor ki, yirmi birinci yüzyılda yaşayacağımız ilerleme, yaklaşık 100 yıllık bir teknolojik ilerleme olmayacak, yaklaşık 20.000 yıllık ilerlemeye, ya da yirminci yüzyıldaki ilerlemenin 1000 katı ilerlemeye şahit olunacaktır. Teknoloji de yenilik hızı ivme kazanmakta, günümüzde her 10 yılda ikiye katlanmaktadır (Kurzweil, 2017:25; aktaran bknz: Aksu, 2018:2636-2637). Bilimin gelişme süreci, 17. yüzyıldan bu yana üstel olarak büyümüş ve nüfus, tarımsal üretim veya madensel üretim gibi diğer göstergeleri geride bırakmıştır. Bilimsel çalışma miktarı 17. yüzyıldan beri 1 milyon katına çıkmıştır. Her 15 yılda bir ikiye katlandığı görülmüştür (McClellan ve Dorn, 2016:420; aktaran bknz: Aksu, 2018:2638). İktisatçı **Robin Hanson**'a göre, dünya ekonomisinin ikiye katlanma zamanı Buzul çağında avcı-toplayıcı topluluklar için 224 bin yıl sürmüşken, tarım toplumlarında bu süre 909 yıl devam etmiş, sanayi toplumu için ise 6.3 yıl gibi kısa süredir. Eğer dünya uzay çağı-dijital çağı üretim modeline geçiş sağlayabilirse, dünya ekonomisinin iktisadi büyüme hızı yaklaşık iki haftada bir ikiye katlanacağı ve sonuçta yeni bir büyüme rejimi ortaya çıkabilecektir (Bostrom, 2018:19).

Modern dünyanın yaşadığı bu değişime iktisat biliminde de anlam bulunmuş ve bu sürece “**yenilik iktisat süreci**” denilmiştir. İnsanlık tarihinin geçirdiği ekonomik ve toplumsal dönüşüm süreçleri 3 büyük döneme ayrılır; 1- Tarım toplumu, 2- Sanayi toplumu ve 3- Bilgi toplumu (Toffler, 1988:32; Ayrıca bknz: Karadeniz, Durusoy ve Köse, 2007:1; aktaran bknz: Aksu, 2018:2635-36). Günümüzde dünya milletleri 3. dönemde olup, “bilgi toplumunun” tüm özelliklerini yaşamaktadır. Bu dönemin temel özelliği de; “**teknoloji kullanımının ve toplumda bilginin yaygınlaştırılması**” olgusunun hazırladığı zeminle, 4. Döneme yani “sibernetik topluma” doğru hızlıca yol alınmaktadır. “Industry 4.0” denilen bu yeni devrim yapılanması ekonomiden toplumsal hayata, aileden paraya, yaşam alışkanlıklarından kültürel değişime kadar herşeyin yeniden dizayn edileceği bir sistem ve toplumsal yapı olarak karşımıza çıkacaktır (Aksu, 2018:2636-2637).

2012 itibarıyla milli gelir büyüklüğünün 8 trilyon US \$'ı aştığı tahmin edilen Çin ekonomisi dünyada ABD ekonomisinin ardından ikinci sırada yer almaktadır. 2016 yılı itibarıyla Çin'in Ar-Ge harcamalarının GSMH'ya oranı % 6.8 iken, ABD'nin ise %2.8 olarak gerçekleşmiştir (Ülger ve Durgun, 2017:106). Çin'in toplam Ar-Ge harcaması 2009 yılı itibarıyla 154 milyar US \$, araştırmacı sayısı ise bir milyon kişinin üzerindedir (Erkiletlioğlu, 2013:3-7). ABD, dünya nüfusunun %4.6'lık kısmını alırken, dünya gelirinin %21.9'unu almaktadır. Buna mukabil Çin ise dünya nüfusunun %21.1'lik kısmına sahipken, dünya gelirinden aldığı pay ise %11.2'dir. Türkiye'nin dünya nüfusunun %1.1'ine sahipken, dünya gelirinden aldığı pay %1.3'dür (Eğilmez, 2018:55; aktaran bknz: Aksu, 2018:2640).

¹ Carl SAGAN, (1977). “The dragons of Eden: Speculations on the evolution of human intelligence” adlı çalışmada.

² Işık yılı hesaplanmasında, ışık yılı saniyede 300.000 km olan ışık hızının bir yıldaki saniyelerin tamamıyla çarpılmasından elde edilir. Işığın bir yılda kat ettiği mesafe 9.5 trilyon km'dir. Bize en yakın yıldız 4.2 ışık yılı uzaklıktadır. Bu da 9.5 trilyon km'nin 4.2 ile çarpılmasına eşittir. Ayrıca parsek teriminde kullanılır. Bu da 3.26 ışık yılına denktir. Mesela Ülker yıldız kümesi 150 parsek (460 ışık yılına) denktir (Petersen, 2016:13-14).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Mevcut büyüme hızı devam ettirilirse, etkileyici sonuçlar verecektir. Eğer dünya ekonomisi son elli yıldaki iktisadi büyüme hızıyla devam ederse, dünya 2050 yılında 4.8 kat, 2100 yılında 34 kat daha zengin hale gelecektir (Bostrom, 2018:18).

Türkiye, uzay sektörü alanında bir strateji oluşturabilmek için öncelikle bir yol haritasının belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre biz neredeyiz, ne yapmak istiyoruz, nereye varmaya çalışıyoruz düşüncesinden hareketle; kağıt üzerinde kalmayacak ve hemen uygulamaya sokulacak güçlü-zayıf, amaç-hedef, misyon-vizyon gibi durum tespitleri yapılarak “acil üretim-eylem planına” gereksinim vardır. Bunu yaparken uzay alanında eğitilmiş ve kaliteli “beşeri sermayeye ve entelektüel sermayeye” (Aksu, 2016:69-72) çok büyük ihtiyaç vardır.

Önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde günümüzde olmayan uzayla direk veya dolaylı 55-60 civarında yeni meslek türü (uzay madenciliği, yeni uzay uçuş gemi modülleri, uzay hukuku, uzay ekonomik bölgesi, uzay koloni mimari ve inşaat sistemleri, solar sistemleri mühendisliği, uzay laborantı, uzay mühendisliği, uzay turizm (gezisi) operatörlüğü, uzay tıbbı ve medikal hastalık tedavileri, uzay yiyecek-tarım uzmanlığı, uzay yaşam sistemleri, uzay bilişim uzmanlığı, uzay strateji ve politika geliştirme uzmanlığı, uzay askeri silah sistem üretimi, dijital iletişim ve sistemleri mühendisliği, uzay mekatronik ve akıllı robot mühendisliği, yapay zeka formları, kuantum bilgisayar sistemleri kullanımı, vb.) ile dünya karşı karşıya kalacaktır. Dijitalleşme süreci ve robotlaşmaya dayalı üretim modeli gelecek 10-15 yılda %12-15 oranında ciddi bir işsizlikle dünya karşı karşıya kalacaktır. Örneğin bu oranlara göre ABD’de 19-22 milyon insan işsiz kalacaktır. Buna mukabil yeni meslek türleri ile 15-18 milyon insan iş imkanına sahip olabilecektir (Frank, Roehrig ve Pring, 2019:51-52). Bu yol haritasına göre, ülkemizde yeni rasyonel eğitim modellerinin ve sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir. Eğitim sistemimizin güncellenmesi araştırma ve düşünmeye fırsat veren inovatif eğitimlere yol verilmelidir.

21. yüzyılda ileri-sanayileşmiş ülkelerde ve merkezleri bu ülkelerde bulunan çok uluslu büyük şirketlerin çoğunluğunda, beşeri sermaye kalitesine önem vererek uzmanlaşmış ve yeni model ürünlerle dünya pazarlarında rekabet edebilecek Ar-Ge bölümlerini oluşturmak temel politikaları olmuştur. Bu ekonomik üretim stratejisi birçok ülkede 1970’lerin başından itibaren, özellikle tıp, mekatronik, uzay-havacılık, iletişim, savunma-askeri silah, tarım ve tarım ürünlerinin yetiştirilmesinde, bankacılık ve finans sektöründe ileri teknolojik ürünler kullanılmaya başlanması, ağır sanayi sektörlerindeki seri üretimlerde Ar-Ge faaliyetleri çok hızlı bir biçimde yayılmış ve üretim metotları çok çeşitlenmiştir.

Uzay maceramız bir zamanlar TV’lerde seyrettiğimiz Uzay Yolu (Star Trek) dizisiyle başlamış, bugünkü hedef noktalara ulaşmıştır. 1999’larda hayal olarak görülen bu düşünceler artık iyiden iyiye realite kazanmış, günümüzde artık uzay bir ekonomik anlamda yüksek kazanç sağlayacak bir atıl sektör durumundan çıkartılarak, bundan azami ölçüde faydalanıp, yüksek kar getirecek bir niteliğe dönüşüm içindedir. Özellikle son 10 yılda gerçekleşen teknolojik ilerleme ve gelişim son 120 yılda elde edilen değişime denk bir süreçtir. Önümüzdeki 10 yıl içinde 150 yıllık bir teknolojik transformasyona neden olacaktır. Teknoloji ve yenilik durumu iktisat literatüründe bilindiği gibi iktisadi büyümenin motoru olacaktır. İktisadi büyüme teorilerinde optimal büyüme oranının yakalanmasında devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır (Aksu, 2014:377).

3. UZAY EKONOMİK FAALİYETLERİNİN İKTİSADİ BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ

Schumpeter, neoklasik yaklaşımdan farklı olarak teknolojik yenilik kavramının alanını genişletmiş, teknolojik yenilik kavramını sadece üretim sürecinde yeni bir tekniğin kullanılması olarak değil, aynı zamanda yeni bir malın üretilmesi, yeni pazarların açılması, yeni pazar örgütlenmelerine gidilmesi, yeni hammadde kaynaklarının bulunması gibi süreçleri de kapsayan 4 temel görüşe dayanan bir kavram olarak tanımlamış ve bunun üzerine teknolojik yenilik fikrini oluşturmuştur (Aksu, 2014:364-365).

Solow’un (1956:65-94), iktisadi büyüme modelini, dört değişken şeklinde geliştirerek, uzay ekonomi modeline uyarlayarak, ortaya koymak mümkündür: *Gelir (Y)*, *fiziksel-maddi sermaye (K)*, *emek (beşeri sermayenin kalitesi) (L)* ve *teknolojik bilgi düzeyi ya da işgücü etkinliği (A)*. *buna ilaveten uzaydan elde edilen fiziki mineral-sermaye (U)*, *bilinmeyen şartlar (X)*, *t zamanındaki üretim fonksiyonu* (Aksu, 2014:372) olarak yazmak mümkündür;

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$Y(t) = F [K(t),A(t),L(t),U(t),X(t),..] \quad (1.1)$$

Paul M.Romer (1990:78-88), iktisadi büyüme kaynağının temelini ve büyüme modelini 4 temel unsura dayandırmıştır (aktaran bkz: Aksu, 2014:377-378). Buna uzayın getirdiği yatırım malları ve katma değerleri denkleme kattığımızda 7 temel değişkenin büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymuş oluruz. Bu bağlamda uzay için geliştirilen yatırım ve teknolojik inovatif dönüşümler dışsallık etkisini gösterecektir;

- 1- Büyümenin motoru yeni geliştirilen teknolojik altyapılar ve gelişmelerdir.
- 2- Bu teknolojiler ekonominin kendi içsel bir yapısı sonucunda oluşur.
- 3- Yeni tasarım ve ürünler kolay ulaşılabilen ya da kısmen ulaşılabilen mallardır.
- 4- Beşeri sermaye dışsal kaynaklı bir faktördür.
- 5- Uzay için geliştirilen beşeri sermaye kalitesi, yatırım malları ve teknolojilerin kullanımı pahalı ve kolay olmayan malları kapsamaktadır (robotlaşma, otomasyon, cipleşme ve yapay zeka formlarının oluşturulması ile teknolojiyi içselleştiren bir faktör olarak kabul edilebilir).
- 6- Uzaydan elde edilen mineral ve fiziki sermayeler (Bu etken kısa dönemde dünya ekonomisi üzerinde artı değer yaratır. Ancak uzun dönemde kolonileşme sürecinin artması ve teknolojik bilgi birikiminin taşmasını önleyecek koruyucu politikalar dış kaynaklı bir faktör olarak karşımıza çıkacaktır).
- 7- Uzay alanında yapılan teknolojik icat ve inovatif ürünlerin geliştirilmesiyle diğer sektörlerle yapacağı pozitif etkiler ve diğer ürünleri geliştirmeler kısa dönemde ciddi katma değer yaratacaktır.

Uzay ekonomisi 6 ana konuda yapılan iktisadi faaliyetleri kapsamaktadır;

- Uzay madenciliği ve değerli taşların elde edilme süreci,
- Uzay turizmi ve diğer gezegenlerde kolonileşme sürecine geçiş,
- Uzay kamusal alanında askeri, iletişim ve haberleşme sistemleri ile diğer uluslara karşı tedbir alma,
- Uzayın kamusal egemenliği ve mülkiyet haklarının sağlanması,
- Uzaya endeksli yeni meslek türleri ile sektörlerin ortaya çıkması,
- Uzay teknolojik ürünleri sanayi geliştirme süreci.

4. UZAYIN EKONOMİSİ VE MADENCİLİK SEKTÖRÜ

Uzay ile ilgili yapılan araştırmalarda, bol miktarlarda mineral kaynak bulunması dünyadaki kaynakların sınırlı olması ve hızla tükenmesi, uzay sektörünün madencilğe yönelmesinde (Danışman, 2019:130) temel etken olmuştur. Uzaydaki madenlerin dünyaya getirilmesi uzaya gidilmesi noktasında birinci aşamayı oluşturmaktadır. Asteroidlerin ağırlıklı olarak altın, kobalt, demir, manganez, molibden, nikel, osmiyum, paladyum, platin, renyum, rodyum, rutenyum ve tungsten içerdikleri bilinmektedir (Avşaroğlu, 2018:1-4).

Asteroitlerden maden elde etmek gezegen ve uydulardan materyal etmekten daha kolay görülmektedir. Asteroitlerden maden elde edilip getirilmesi için 3 yöntem düşünülmektedir; birincisi, asteroitten elde edilen ham materyali işlemek ve kullanımı için dünyaya getirmek, ikincisi, elde edilen ham materyali yerinde işleyip kullanmak ve gün geldiğinde kolonileşme için itici bir kaynak olması, üçüncüsü ise, elde edilen ham madenleri ve materyalleri ay ve dünya yörüngesine taşıyıp, böylece materyallerin boşa gitmesinin ve risk durumunun önüne geçilmiş olabilecektir (https://en.wikipedia.org/wiki/Asteroid_mining; erişim tarihi:05.04.2020).

Mars ve Jüpiter arasında bulunan Psyche 16 asteroiti, altın, demir ve nikel dahil olmak üzere bir metal analogunu içerir. Maden içeriği yoğun ve oldukça büyük sayılabilecek Psyche 16 asteroidinin $1,7 \times 10^{19}$ kg metal içeriği olduğu bilinmektedir. NASA, asteroid Psyche 16'nın barındırdığı demir cevherinin piyasa değerinin tek başına yaklaşık 8 katrilyon US \$ değerinde olacağını hesaplamıştır. Bunun yanında

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

platin, iridyum ve renyum gibi teknolojik gelişmelerin çok ihtiyaç duymasına rağmen dünyamızda az bulunması nedeniyle oldukça pahalı olan mineraller, asteroidlerden elde edilmesi durumunda çok önemli bir ekonomik girdi yaratacaktır. Kısa bir süre içinde asteroidlerden 10 kentilyon \$ elde edilmesi planlanıyor. Daha anlaşılabilir bir tarifile; 10 trilyon doların 1 milyon katı. Bu rakam yıllık 78 trilyon \$ dolarlık küresel Dünya ekonomisinin katbekat üzerinde bir miktardır (Avşaroğlu, 2018:1-4).

ABD, 2018’de keşif için asteroit göktaşı Benu’ya robot uydu sistemini indirdi. İlk **uzay madenciliği** çalışmalarına başlayacak. Sadece bir asteroit olan Benu, trilyonlarca dolarlık demir, kobalt, nikel, platin, amonyak, elmas ve altın gibi nice madenlere sahip olduğu belirtilmektedir. Üstelik içi değerli madenlerle dolu büyük gezegenler dışında sadece Benu gibi değerli madenlere sahip binlerce asteroitte trilyon dolarlık servet ve kaynak bulunmaktadır. Özellikle Mars ile Jüpiter arasındaki yörünge havzasında yüzen binlerce asteroit bulunmaktadır. Çıkartılacak maden türlerine kadar tek tek belirlenmiştir. Buna göre asteroitlerden elde edilecek madenler; altın, kobalt, demir, manganez, molibden, nikel, osmiyum, paladyum, platin, renyum, radyum, rutenyum ve elmadır (https://en.wikipedia.org/wiki/Asteroid_mining; erişim tarihi:05.04.2020).

5. UZAYIN EKONOMİSİ VE TURİZM SEKTÖRÜ

Uzaya gitme fikri Fransız **Jules Verne** (1828-1905)’in 1865’te kaleme aldığı “*Ay’a Seyahat*” adlı hikayesiyle, 1969’da Ay’a ayak basmadan 104 yıl önce tarihe not düşmüş, ilk kez uzaya gitmenin önemini insanoğlunun kafasına yerleştirmiştir. Bu bağlamda Verne’in düşünce dünyasının ne kadar geniş olduğu ve 155 yıl sonra bunun önemi daha iyi hissedilmektedir. İnsanoğlunun, uzayda farklı gezegenlere ulaşmak, ziyaret etmek ve koloni kurmak isteği geçmişten günümüze kadar gelen bir hayal gibi görünse de, özellikle uzay teknolojisinde meydana gelen önemli gelişmeler ve değişimler, hızlı inovasyon ve çağ atlatan icatlar sonucunda gidilmesi olanaksız gibi görünen gezegenlere, uydulara veya asteroitlere ulaşmak şimdilik insansız robotik uzay araçlarıyla mümkün olmaktadır.

Uzay turizminin kısa süreli gezileri için bu konuları gündeme getiriyorsa da, uzun vadeli daha derin uzay turizm yolculuğu ve gezegenler arası kolonileşmeyi içeren durumlarda bu saydığımız faktörler yanında bilinmeyen daha başka faktörler karşımıza çıkabilecektir. Uzay turizmini bu bağlamda değerlendirirsek, fertlere uzaya ait muhteşem bir yaşamışlığı tecrübe olarak kazanma imkanı sunmaktadır. Eskiden hayal veya hikaye olarak adlandırılan bu yerlere bir adım daha yaklaşmayı mümkün kılmaktadır. Uzay turizmi her ne kadar bir hayal ve rüya gibi görünse de, hizmet sektöründeki küresel rekabetin artması ve yenilikçi teknolojilerin ortaya çıkması gibi nedenlerle gezgin ve maceracı turistlerin ilgisini çekmektedir (Civelek ve Türkay, 2019:960-962).

Kapsamlı bir uzay gezisinin fiyatının 30 milyon dolar civarında olduğu belirtilmektedir. Ticari uzay yolculuğu seferleri düzenlemek adına kurulan **Virgin Galactic** şirketi de 5 dakika yer çekimsiz ay yörüngesinde kalma ve toplamda 120 dakikalık bir yolculuk için kişi başına 200 bin dolardan bilet satıyorken, ilk başarılı test uçuşundan bu yana şirket yaklaşık 10 bin civarında rezervasyon alındığı iki saate yakın sürmesi beklenen turistik uzay uçuşu için koltukların 250 bin dolardan satışa sunulacağı belirtilmektedir (Burak Eroğlu, 22.12.2017, “Uzay Ekonomisi: Trilyon Dolarlık Madenler, Mülkiyet ve Turizm”, <https://konupara.com/ekonomi/uzay-ekonomisi-9801/erişim tarihi:05.04.2020>).

6. UZAYIN EKONOMİSİ VE UYDU (SATELLITE) SEKTÖRÜ

Uydu sektöründen ve faaliyetlerinden dünyada dönen para 300-400 milyar dolar mertebesinde olup, bu rakamın çok daha fazlası 5 yıl içinde 3-4 kat artacaktır. SpaceX, 24 Mayıs 2019’da Dünya yörüngesine 60 adet mini Starlink uydusu gönderdi. Üstelik uzaydan internet teknolojisini test etmek için gönderilen bu uydular daha başlangıçtır. Çünkü SpaceX, on yılda 10 milyar dolar maliyetle toplam 12 bin uydu fırlatmayı planlıyor (Kozan Demircan, 10.11.2019, “**Elon Musk Starlink Uyduları İle Mars’a Nasıl**

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Gidecek?”, <https://khosann.com/elon-musk-starlink-uydulari-ile-marsa-nasil-gidecek/>; erişim tarihi: 05.04.2020).

Starlink uyduları, 2020’den itibaren uygulamaya sokulacaktır. Bu uydular vasıtasıyla internet hızı birkaç kat artacaktır (internet fiber sistemde %45-48 azalmaktadır). Finans sektörü, havacılık şirketleri ve istihbarat örgütleri bu gelişmeyi yakından takip etmektedir. SpaceX şirketi, Mars’a gitmek için 10 yılda 30-50 milyar dolar harcamayı hedeflemektedir. Gelecek yüzyılda 1 milyon insanı kurmayı planladığı kente taşımayı planlamaktadır (Weinzierl, 2018:174). Ancak Mars’ta insanlı uzay istasyonu ve insanlı yer istasyonu kurabilmek için harcanacak teknoloji ve lansman maliyeti en az 300-350 milyar US dolar civarındadır.

Türkiye’de Türksat adı altında iletişim uydusu ailesine sahiptir. Uzaya gönderilen ve yörüngeye yerleşen ilk uydusu olan Türksat 1B 1994 yılında göreve başlamıştır. Onu 1996’da Türksat 1C, 2001’de Türksat 2A, 2008’de Türksat 3A, 2014’te Türksat 4A ve 2015’te Türksat 4B takip etmiştir. Türksat 1B 2006, Türksat 1C 2010 ve Türksat 2A 2016 yıllarında görev ömürlerini tamamlamışlardır. Halen üretimleri devam eden Türksat 5A uydusunun 2020, Türksat 5B uydusunun ise 2021 yılında hizmete girmesi planlanmaktadır. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ (TUSAŞ) bünyesindeki Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde (USET) üretilecek olan Türksat 6A haberleşme uydusunun 2020 yılında uzaya fırlatılması planlanmaktadır (Arda Mevlütoğlu, 26.12.2018, “Uzay Ajansı ve Uzay Teknolojilerindeki Yeri”, [https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/uzay-ajansi-ve-turkiye-nin-uzayteknolojilerindeki-yeri/1349127.;](https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/uzay-ajansi-ve-turkiye-nin-uzayteknolojilerindeki-yeri/1349127.) erişim tarihi:05.04.2020).

7. UZAYDA YAPILACAK YOL HARİTASI

Türkiye olarak ülkemizin uzayda yapacağı ekonomik ve teknik faaliyetler gelecekte oynayacağımız rol ve güç mücadelesinde önem arz edecektir. Uzay madenciliği başta olmak üzere, uydu ve turizm gibi uzay faaliyetlerinin ilgili ülkelerin GSYH’sına trilyonlarca dolar katkıda bulunacağı da apaçık ortadadır. Bu bağlamda, devletin veya özel girişimin birlikte veya tek başına faaliyetine izin veren hukuki düzenlemelerinin yapılması, vergi indirimlerinden yararlandırılması ve mali yönden teşvik edilmesi ve bu konudaki çalışmalarının desteklenmesi gerekmektedir. Türkiye’nin, uzay sektöründe var olan yarışta bir adım öne geçebilmek amacıyla uzaya yönelik faaliyetleri düzenleyen gerekli mali ve yasal düzenlemeleri ivedilikle bir şekilde oluşturması gerekmektedir. Türk Uzay Ajansı önemli bir adımdır. Uzay en son teknolojilerin ortaya konmasında işletmeler ve inovatif şirketleri için bu yüzyıl çok büyük fırsatlar sunmaktadır. Kazanılan teknolojik bilgi ve tecrübelerin paylaşılmaması uzayda söz sahibi olmak için gerekli şartlardan birisidir. Bu konuda Türk Havacılık ve Uzay A.Ş. başarılı çalışmalar yapmaktadır. Çalışmalarında bir adım ileriye gidecek yol haritası, stratejileri ve politikalarının acil oluşturulması gerekir.

Tablo 1: Ticari Uzay Faaliyetlerine Katılan Şirketlerden Örnekler

<i>Sektör</i>	<i>Şirketler (alfabetik Sektörel olarak)</i>	<i>Kuruluş Yılı</i>	<i>Tam Zamanlı Çalışan İşgücü Sayısı (2016)^a</i>	<i>Üretimler / Hizmetler</i>
	Astrobotic	2008	11-50 ^b	Transportation to the Moon Launch vehicles and engines, space tourism
	Blue Origin	2000	875	Crewed LEO transportation
	Boeing Aerospace	1978	2,800	Suborbital launches of small payloads
	Masten Space Systems	2004	11-50 ^b	Orbital launches of satellites and ISS
	Orbital ATK	1982	12,700	

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Space access	Sierra Nevada Corp.	1963	3,094	cargo Cargo and crewed LEO transportation Crewed LEO, lunar transport, and tourism
	Space Adventures	1998	17	
	SpaceX	2002	5,420	Reusable launch vehicles, colonization
	Stratolaunch Systems	2011	501–1000 ^b	Air-launched orbital launch services High-altitude private spaceflight balloons
	World View Enterprises	2012	11–50 ^b	
	United Launch Alliance	2006	4,000	Orbital launch services Space tourism; rapid commercial flight
	Virgin Galactic	2004	200	
	XCOR Aerospace	1999	23	Suborbital launches, human spaceflight
Remote sensing	Iceye	2012	11–50 ^b	Synthetic aperture radar remote sensing
	Planet (including Terra Bella)	2010	251–500 ^b	Earth imaging and video, data provision Data gathering; Earth observation network
	Spire Global Inc.	2006	101–250 ^b	
Satellite data access and analytics	Analytical Space	2016	10	Optical LEO comms network, full service
	Astroscale	2013	11–50	Space Debris Removal
	Bridgesat	2015	3	Optimal comms network, hardware Internet communications to crafts in orbit
	Kepler Communications	2015	5	
	Maxar	n/a	5,000+	Diversified: satellites, imaging, robotics
	OneWeb	2012	101–250 ^b	Large-scale satellite constellation
	Oxford Space Systems	2013	11–50 ^b	Deployable satellite structures
	Qwaltec	2001	58	Satellite and network operations Satellite data integration Earth observation
	Skywatch	2014	11–50 ^b	
	Vector Space Systems	2016	11–50 ^b	Micro satellite space vehicle
Habitats and space stations	Axiom	2015	11–50 ^b	Commercial space station building off ISS
	Bigelow Aerospace	1999	135	Inflatable space habitats
	Ixion Initiative Team	2016	n/a	Commercial use of rocket upper stages
	Made In Space	2010	50	Additive manufacturing in space Payload transport, deployment hardware
	Nanoracks	2009	40	
	Space Tango	2014	5–10	Microgravity research platforms
Beyond low Earth orbit	Deep Space Industries	2012	11–50 ^b	Asteroid mining
	Golden Spike	2010	11–50 ^b	Human lunar expeditions
	Mars One	2011	11–50 ^b	Mars colonization
	Moon Express	2010	51–100 ^b	Moon exploration and mining

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Planetary Resources, Inc. 2010 11–50^b Asteroid mining

Kaynak: *Matthew Weinzierl, 2018:178'deki tablodan alınmıştır.*

List and descriptions of companies compiled from the Commercial Spaceflight Federation website and author research.

Note: LEO is “low Earth Orbit.” ISS is the International Space Station.

^a Employee data is from private communications with companies or Capital IQ, US Department of Labor, unless otherwise noted:

^bData from Crunchbase;

^cCapital IQ, third-party data.

KAYNAKLAR

- AKSU, Levent, (2014). “İktisat Ekollerinin İktisadî Büyüme Konusundaki Düşünceleri ve Modellerinin Analizi”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:208, Ocak-Şubat 2014, s.351-392.
- AKSU, Levent, (2016). “Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, (Journal of Economic Policy Researches) Cilt/Volume:3, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: 2016, pp.68-129.
- AKSU, Levent, (2018). “Türkiye’de Bilim ve Teknoloji ile İktisadi Büyüme İlişkilerinin; Sosyal, Ekonomik ve Stratejik Analizi”, Social Sciences Studies Journal, Volume:4, Issue:20, pp. 2635-2670.
- AVŞAROĞLU, Nadir, (2018). “Uzay Madenciliğinin Ekonomisini”, 07.2018, <https://www.scribd.com/document/385230284/UZAYMADENC%C4%B0L%C4%B0%C4%9E%C4%B0N%C4%B0N-EKONOM%C4%B0S%C4%B0>; erişim tarihi: 05.04.2020).
- BOSTROM, Nick, (2018). Süper Zeka, Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- BOZKURT, İbrahim, & ERCAN, Metin Kamil, (2016). “Kamusal Bir Sektör Olarak Uzay Sektörü Ve Uzay Sektörüne Yönelik Yatırımların Değerlemesi”, International Review of Economics and Management (IREM), Volume:4, Number:3, pp.1-25.
- CİVELEK, Makbule, & TÜRKAY, Oğuz, (2019). “Uzay Turizmine İlişkin Uluslararası Turizm Karikatürlerinin Göstergibilimsel Bir Analizi”, Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, Volume: 21, No: 3, September 2019, pp. 960-980.
- DANIŞMAN, Zeynep SEYİTOĞLU, (2019). Uzay Hukukunda Devlet Egemenliği ve Mülkiyet, Adalet yayınevi,1.Baskı, Ankara.
- DEMİRCAN, Kozan, (2019). “Elon Musk Starlink Uyduları İle Mars’a Nasıl Gidecek?”,10.11.2019,<https://khosann.com/elon-musk-starlink-uydulari-ile-marsanasil-gidecek/>; erişim tarihi: 05.04.2020).
- EĞİLMEZ, Mahfi, (2018). Değişim Sürecinde Türkiye, Remzi Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul.
- ERKİLETLİOĞLU, Hatice, (2013). “Türkiye’de ve Dünya’da AR-GE Faaliyetleri”, Türkiye İş Bankası Yayınları, İktisadi Araştırmalar Bölümü, Haziran 2013, s.1-19.
- EROĞLU, Burak, (2017). “Uzay Ekonomisi: Trilyon Dolarlık Madenler, Mülkiyet ve Turizm”, 22.12.2017, <https://konupara.com/ekonomi/uzay-ekonomisi-9801/erişim-tarihi:05.04.2020>.
- FRANK, Malcolm; ROHRIG, Paul, & PRING, Ben, (2019). Makineler Herşeyi Yaptığında Biz Ne Yapacağız, Aganta Kitap, 1. Baskı, İstanbul.
- KAKU, Michio, (2014). Geleceğin Fiziği, ODTÜ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- KARADENİZ, Oğuz; DURUSOY, Serap & KÖSE, Seyit, (2007), Türkiye’de Eğitim ve Beşeri Sermaye, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KURZWEIL, Ray, (2017). İnsanlık 2.0, Çeviren: Mine ŞENGEL, Alfa-Bilim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- MAYER, Jörg, (2009). “Policy Space: What, for What, and Where?”, Development Policy Review, 2009, 27 (4), pp. 373-395.
- McCLELLAN, James, E. & DORN, Harold, (2016). Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji, Çeviren: Haydar YALÇIN, AkılÇelen Kitaplar, 5. Baskı, Ankara.
- MEVLÜTOĞLU, Arda, (2018). “Uzay Ajansı ve Uzay Teknolojilerindeki Yeri”, 26.12.2018,(<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/uzay-ajansi-ve-turkiye-nin-uzay-teknolojilerindeki-yeri/1349127>.; erişim tarihi:05.04.2020).
- PETERSEN, Carolyn COLLINS, (2016). Evren 101, Herkes İçin Astronomi, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ROMER, Paul M., (1990). “Endogenous Technological Change”, Journal of Political Economy, Vol:98,No:5, Part:2,(October 1990), pp.71-102.
- SAGAN, Carl, (1977). The dragons of Eden: Speculations on the evolution of human intelligence. New York, NY: Ballantine Books.
- SCHUMPETER, J.A., (1970). Capitalism, Socialism and Democracy, Unwin University Books, London, UK.
- SOLOW, Robert M., (1956). “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, Quarterly Journal of Economics, Vol:70, pp. 65-94.
- THOMPSON, Alan, D., & SMITH, Gordon, P. (2009). Space Policy Development Via Macro-Economic Analysis,01.06.2009., (https://www.nasa.gov/pdf/368983main_Applying%20a%20MacroEconomic%20Analysis%20to%20Space%20Policy%202009_06_09.pdf; erişim tarihi:05.04.2020)
- TOFFLER, Alvin, (1988). Üçüncü Dünya, (çeviren:Ali Selen), İstanbul, Altın Kitaplar, 1988.
- ÜLGER, Özlem, & DURGUN, Özlem, (2017). “Seçilmiş OECD Ülkelerinde AR-GE Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri”, Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Ekim 2017, Cilt:10, Sayı:4, s.105-130.
- WEINZIERL, Matthew, (2018). “Space, the Final Economic Frontier”, Journal of Economic Perspectives, Volume: 32, Number: 2, Spring 2018, pp. 173–192.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Asteroid_mining; erişim tarihi:05.04.2020.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ANDROİD PLATFORMASINDA MÜXTƏLİF TƏHDİDLƏR VƏ MÖVCUD TƏHLÜKƏSİZLİK VƏZİYYƏTİ

Rəşad Rauf oğlu QƏDIYEV
Qərbi Kaspi Universiteti

Xülasə

Android sisteminin meydana gəlməsi smartfon texnologiyasını kütlələrin qapılarına gətirdi. Ən son texnologiyalar onu cəmiyyətin hər bölməsi üçün əlverişli hala gətirdi. Ancaq ortaya çıxan Android platforması da mobil platforma vasitəsilə kiber cinayətlərin böyüməsini sürətləndirdi. Android əməliyyat sistemi təcavüzkarlar üçün cazibə mərkəzi halına gəldi. Bu iş Android Təhlükəsizlik domeninin vəziyyətini hərtərəfli araşdırmağı və Android-də sistemə baş verən hücumları təsnif edir.

Açar sözlər: android əməliyyat sistemlərinin təhlükəsizliyi, zəifliklərin və zərərli proqramların aşkarlanması, virus və antivirus proqramları

1. Giriş

Son bir neçə onillikdə smartfon istifadəçilərinin sayı eksponent olaraq artdı və 2021-ci ilə qədər 2.87 milyard istifadəçiyə çatacağı gözlənilir [1]. Cib telefonlarında yüksək sürətli internetin mövcudluğu və artan sosial media fəallığı, xüsusən də Android əsaslı olan smartfonların sürətlə böyüməsinin əsas səbəbləridir. Smartfonların bazaradakı qiymət rəqabəti də bu böyüməyə öz töhfəsini vermiş və smartfonları orta və aşağı səviyyəyə çıxarmışdır. Aşağı gəlirli qruplar da bu mövcudluq və ən son smartfonların xüsusiyyətləri var. Telefon bankçılığı və ya zəruri sənədlərin ötürülməsi kimi məişət borclarını ödəmək kimi əhalini gündəlik işlərinə görə bu telefonlardan asılı vəziyyətə gətirdi. Əməliyyat sistemi bu smartfonların ayrılmaz hissəsidir və cihazın işləməsindən məsuldur cihazı idarə edən, hücumlara meyilli olur. Beləliklə, zərərli proqram aşkarlama vasitələrinin inkişaf etdiricilərində mövcud boşluqlar və zəifliklər barədə təsəvvürlərin olması vacibdir

Beynəlxalq Məlumat Korporasiyasına (IDC) [2] görə, Android əməliyyat sistemi dünya smartfon bazarının təxminən 85% -ni əhatə edir. Android 2010-cu ildə populyarlıq qazandı. O vaxtdan bəri sonra smartfon bazarını idarə edir. Scientiamobile [3] tərəfindən hazırlanmış mobil baxış hesabatına görə, Android 6.0 (Marshmallow), smartfonun sistemində fəaliyyət göstərən ən populyar versiyasıdır.

2. Android sistemindəki hücumlar

Androidin komponentlərinə görə hücumlar 4 fərqli kateqoriyaya bölünür:

- Hardware-based attacks (Aparat əsaslı hücumlar);
- Kernel-based attacks (Kernel əsaslı hücumlar);
- Hardware abstraction layer-based attacks (Aparat abstraksiya qatına əsaslanan hücumlar);
- Applications-based attacks (Tətbiqlərə əsaslanan hücumlar);

Bu təbəqədə hakerlər cihaz komponentlərində aşkar olunan zəiflikləri hədəf alırlar. Bir çox təqdim olunan cihazlarda istehsalçıları tərəfindən əvvəlcədən quraşdırılmış həssas komponentlər üzündən zəifliklər mövcuddur. Sistem bu cür komponentləri hədəf alan hücumlardan qorumaq və bu həssaslıqları yamaq etmək çox çətin, çünki yamalar da yalnız distribyutorlar və daşıyıcılarıdır. Android sisteminə hücumun

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

başqa bir yolu istismar etməkdir, yəni təmir edilmiş komponentlərdə olan təhlükəsizlik zəifliyi. [4] necə olduğunu göstərdi toxunma, sensorlar və yaxınlıqdakı rabitə kimi təmir edilmiş Android komponentlərindən istifadə etməklə (NFC) oxucu, orijinal avadanlıq istehsalçıları (OEM) adlanan orijinal satıcılardan deyil, icazəsiz satıcılardan sistemin bütövlüyünü təhlükəyə ata bilər.

Android zərərli proqramların kütləvi şəkildə böyüməsinin əsas səbəblərindən biri də Android sisteminin əsas arxitekturası və böyüyən tətbiq bazarıdır [5]. Android əməliyyat sistemi hər hansı bir istifadəçinin tətbiqləri inkişaf etdirə biləcəyi açıq mənbə platforması təmin edir. Bu da açıq mənbə Android platformasını, zərərli proqram təminatçılarının hücumlarına və istismarlarına qarşı daha həssas edir.

3. Android Tətbiq Təhlükəsizliyi Zəifliyi

Google, Google Play Mağazasında olan 275 mindən çox tətbiqdə təhlükəsizlik qüsurlarını tapdı [6]. Tətbiq Təhlükəsizliyinin Təkmilləşdirilməsi Proqramında bir zəiflik tapıldığı zaman tərtibatçıya tez bir zamanda məlumat verir. Bu proqram, Amazon Web üçün Google tətbiqlərini skan etməklə tanındı. Xidmətləri (AWS) və Keystore faylından istinad edir. Açarların aşkarlanması, istifadəçilərin şəxsi məlumatlarına və həmin dövrdə məlumat ötürülməsi üçün ciddi təhlükələr yaranırdı. Müəlliflər Google-da inkişaf etdiricilərə bildirilən son təhlükəsizlik boşluqlarının siyahısını təqdim etdilər.

4. Hücumları aşkar etmək üçün yanaşmalar

Zərərli proqram aşkarlama vasitələri hücumları müəyyənləşdirmək üçün statik və dinamik aşkaretmə mexanizmlərindən istifadə edir və sistemə nüfuz etməsinə maneə törədir. Statik aşkarlama passiv bir yanaşmadır, alət tətbiqi icra etmədən tətbiq sənədindən xüsusiyyətləri çıxarır. Tətbiqin icrası tələb olunmadığı üçün bu metodologiya resurs və vaxt baxımından səmərəlidir. Dinamik yanaşma aktiv bir yanaşmadır, real mühitdə hücumları müəyyənləşdirir. Statik bir yanaşmadan fərqli olaraq, kod gizliliyi hücumunun köməyi ilə dinamik aşkarlama vasitəsindən yayınmaq asan deyil. A statik yanaşma iznələr, API zəngləri, opkodlar üçün .dex faylları və metadata kimi xüsusiyyətlərə nəzarət edir. Tətbiq işləyərkən dinamik yanaşma xüsusiyyətləri təhlil edir. Bu şəbəkəyə daxildir: trafik, batareya istifadəsi, CPU istifadəsi, IP adresləri kodları. Dinamik və statik aşkar mexanizmlərinin əksəriyyəti gözəl nəticələr üçün maşın öyrənmə texnikasını özündə cəmləşdirir.

5. Anti-virus və ya Anti-malware alətləri

2012-ci ildə Google avtomatik olaraq aşkar etmək üçün antivirus sistemi olan Google-Bouncer-i təqdim etdi. Android platformasındakı tətbiqlərdə zərərli məzmunlar çoxdur. Tədqiqatçılar Google-Bouncer-də mövcud olan bir çox təhlükəsizlik cəhətlərini üzə çıxartdılar [7]. Google davamlı olaraq inkişaf etməyə çalışır, bununla birlikdə təcavüzkarlar da davamlı olaraq bu təhlükəsizlik mexanizmini pozma üsullarını tapmaq istiqamətində işləyirlər. 2017-ci ildə “Judy” adlı zərərli proqram Google-Bouncer təhlükəsizlik sistemini keçə bildi. Zərərli proqram reklamlarda tıklanır və istifadəçi bilmədən arxa plana keçərək orada virusu yaymağa başlayır. Hakerlər gəlir əldə etmək üçün bu kimi yollara əl atırlar və hər zaman ən güclü zərərli proqramı yaradırlar.

Google-Bouncer yalnız Google Play Store-dan yükləndikdə təsirli olur. İstifadəçi tətbiqləri üçüncü tərəfdən və ya icazəsiz mənbələrdən yüklədikdə problemlər yaranır. Əməliyyat sistemini hücumlara məruz qoyur. Beləliklə, Android sistemini bu cür hücumlardan qorumaq üçün, Android üçün çox sayda antivirus məhsulu (50-dən çox) bazarda da mövcuddur. Bu vasitələr sistemi zərərli proqramlardan aşkarlayır və qoruyur. Bu antivirus tətbiqetmələrinin aşkarlanma mexanizmi genişdir və dörd kateqoriyaya bölünür:

- API əsaslı
- Dataflow əsaslıdır
- qarşılıqlı əlaqə
- İmza əsaslı

Tədqiqatçılar zərərli proqram təminatçılarının bu aşkaretmə mexanizmlərini necə uğursuz edə biləcəyini göstərdilər. Bu antivirus məhsulları sağlam bir həll vermir və asanlıqla qaçırılır. Məsələn, a imza əsaslı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

antivirus məhsulu proqramda müəyyən bir nümunə və ya imza axtarır və aşkar olunarsa, proqram zərərli hesab olunur, əks təqdirdə yaxşıdır. anti-virus tətbiqləri, sadəcə hər hansı digər tətbiq kimi özlərinə hücum etməyə meyllidirlər. Məsələn, tədqiqatçılar tərəfindən hazırlanmış (AVPASS), ən az aşkarlama nisbəti 5.8% (3.42/58) olan çox antivirus məhsullarından yayına bilər. AVPASS, hədəf sistemdə işləyən antivirusun xüsusiyyətlərini və qaydalarını təqdim etmək üçün ikili obfuskasiya metodundan istifadə edir. Sonra qaydaları öyrəndikdə, hər hansı digər normal tətbiq kimi davrandıqları üçün antivirus vasitəsinin zərərli tətbiqetməni aşkar edə bilməməsi ilə davranma bilər.

Kod obfuskasiya üsulları asanlıqla edə biləcək polimorf və pligomorfik zərərli proqram yaratmaq üçün zərərli proqram təminatçıları tərəfindən istifadə olunur. Bu cür antivirus tətbiqetmələrini və vasitələrini aşın, beləliklə bu antivirusun istifadə sahəsini tətbiqlər məhdudlaşdırır. Üstəlik, bir çox antivirus vasitəsi sərbəst mövcuddur və yüklənə bilər, özləri zərərli proqramlar ola bilər və hətta orijinal antivirus vəziyyətində olan viruslar tətbiq mağazalarında mövcuddur. Bir dəfə quraşdırılmış tətbiqlər sistemin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Bu üsuldan hakerlər proqramların zəifliklərindən istifadə edib sistemə giriş əldə etmək üçün istifadə edir.

Nəticə: Bu məqalənin əsas ideyası Android sistemində təhlükəsizlik domeninin mövcud vəziyyətini təqdim etməkdir. Tədqiqatçılar və inkişaf etdiricilər Android sistemini qorumaq və pis niyyətlərini yox etmək üçün yeni üsullar hazırlayır. İndiki alətlər tərəfindən təmin edilmiş tam həll yolu yoxdur. Çünki davamlı olaraq tədqiqatlar gedir və yeniliklər yaradılır. Bu sahədə ən son təhdidlərlə mübarizə aparmaq tələb olunur.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Ədəbiyyat

1. Mobile threat report. 2014. Pulse Secure Mobile Threat Center (MTC). Retrieved from <https://www.pulsesecure.net/lp/mobile-threat-report-2014>.
2. IDC. Smartphone OS market share. 2017. Retrieved from <https://www.idc.com/promo/smartphone-market-share/os>.
3. Mobile overview report. 2017. Scientiamobile. Retrieved from <https://www.scientiamobile.com/page/wpcontent/uploads/2017/05/MOVR-Q1-2017-Final.pdf>.
4. Omer Shwartz, Amir Cohen, Asaf Shabtai, and Yossi Oren. 2017. Shattered trust: When replacement smartphone components attack. In Proceedings of the 11th USENIX Workshop on Offensive Technologies (WOOT'17), Vancouver, BC. USENIX Association. Retrieved from <https://www.usenix.org/conference/woot17/workshop-program/presentation/shwartz>.
5. Kimberly Tam, Ali Feizollah, Nor Badrul Anuar, Rosli Salleh, and Lorenzo Cavallaro. 2017. The evolution of Android malware and Android analysis techniques. ACM Comput. Surv. 49, 4, Article 76 (Jan. 2017), 41 pages. DOI:[http:// dx.doi.org/10.1145/3017427](http://dx.doi.org/10.1145/3017427).
6. Lucian Constantin. 2017. Google pushed developers to fix security flaws in 275,000 Android apps. IDG News Service. Retrieved from <http://www.pcworld.com/article/3159972/security/google-pushed-developers-to-fixsecurity-flaws-in-275000-android-apps.html>.
7. Mohit Kumar. 2012. Researchers bypass Google bouncer Android security. Retrieved from <https://thehackernews.com/2012/06/researchers-bypass-google-bouncer.html>.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

PARABOLİK TIP TƏNLİKLƏRİN FURYE ÜSULU İLƏ HƏLLİNİN KOMPÜTERDƏ REALİZƏ OLUNMASI

Əzizov OQTAY
Şirinova CƏVAHİRAT
Qərbi Kaspi Universiteti

Xülasə

Məqalədə parabolik tip tənliklərin Maple sistemində Furiye üsulu ilə kompüterdə realizə olunması göstərilmişdir.

Açar sözlər: Parabolik tip tənlik, başlanğıc şərt, sərhəd şərtləri, Maple sistemi

Məqalədə parabolik tip tənliklərin Maple sistemində kanonik şəkllə gətirilməsi və bircins sərhədsərtləri daxilində istilikkeçirmə tənliyinin Furiye üsulu ilə həllinin tapılmasının kompüterdə realizə olunması göstərilmişdir. Baxılan misalların konkretliyi realizasiyanın ümumiliyinəheç bir xələl gətirmir və verilənləri əvəz etməklə bu alqoritmdən istifadə etmək olar.

1. Parabolik tiptənliklərin kanonik şəkllə gətirilməsi

Məsələ 1. $u_{xx} - 4u_{xy} + 4u_{yy} - u_x + 3u_y + u = 0$ tənliyini kanonik şəkllə gətirin.

Həlli. Məsələni Maple analitik hesablamalar sistemində həll edirik. Tənliyi daxil edək.

➤ $a:=1,-4,4,-1,3,1,0;$

$$a := 1, -4, 4, -1, 3, 1, 0$$

➤ $equ:=a[1]*diff(u(x,y),x,x)+a[2]*diff(u(x,y),x,y)+$
 $a[3]*diff(u(x,y),y,y)+ a[4]*diff(u(x,y),x)+$

$a[5]*diff(u(x,y),y)+ a[6]*diff(u(x,y))+ a[7]=0;$

$$equ := \frac{\partial^2}{\partial x^2} u(x, y) - 4 \frac{\partial^2}{\partial x \partial y} u(x, y) + 4 \frac{\partial^2}{\partial y^2} u(x, y) - \frac{\partial}{\partial x} u(x, y) + 3 \frac{\partial}{\partial y} u(x, y) + u(x, y) = 0$$

Yüksək tərtib törəmə əmsallar matrisinin determinantını hesablayırıq.

➤ $eq:=ins(equ);$

$$eq := \left(\frac{\partial^2}{\partial x^2} u(x, y) \right) - 4 \left(\frac{\partial^2}{\partial x \partial y} u(x, y) \right) + 4 \left(\frac{\partial^2}{\partial y^2} u(x, y) \right) - \left(\frac{\partial}{\partial x} u(x, y) \right) + 3 \left(\frac{\partial}{\partial y} u(x, y) \right) + u(x, y)$$

➤ $A:=linalg[matrix](2,2,[coeff(eq.diff(u(x,x),x,x)),$
 $coeff(eq.diff(u(x,x),x,y))/2,coeff(eq.diff(u(x,x),x,y))/2,$

$coeff(eq.diff(u(x,x),y,y))]);$

➤ $Delta:=simplifu(linalg[det](A));$

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$A := \begin{bmatrix} 1 & -2 \\ -2 & 4 \end{bmatrix}$$

$$\Delta := 0$$

Determinant sıfır olduğundan tənlik parabolik tipdir. Xarakteristik tənliyi qurub onu həll edirik.

$$\begin{aligned} &\text{➤ } A[1,1]*z^2 - 2*A[1,2]*z + A[2,2] = 0; \\ \text{res1} &:= \text{solve}(A[1,1]*z^2 - 2*A[1,2]*z + A[2,2], z); \end{aligned}$$

$$z^2 + 4z + 4 = 0$$

$$\text{res1} := -2, -2$$

$$\text{➤ } \text{subs}(y*y(x), \text{res1}[1]); \text{res2} := \text{dsolve}(\text{diff}(y(x), x) = \% , y(x));$$

$$\text{res2} := y(x) = 2x = C1$$

Xarakteristikaların bir ailəsini aldığımız. Dəyişənlərin əvəz edilməsini daxil edirik.

$$\text{➤ } \text{res2} := \text{subs}(y(x)=y), \text{res2});$$

$$\text{res2} := y = 2x + C1$$

$$\text{➤ } \text{itr} := \{x_i = \text{solve}(\text{res2}, C1), \text{eta} = x\};$$

$$\text{itr} := \text{itr} := \{\xi = y - 2x, \eta = x\}$$

Tənliyi kanonik şəkə gətiririk.

$$\begin{aligned} &\text{➤ } \text{tr} := \text{solve}(\text{itr}, \{x, y\}); \\ &\text{PDEtools}[\text{dchange}](\text{tr}, \text{eq}, \text{itr}, \{\text{eta}, x_i\}, \text{simplifu}) = 0; \end{aligned}$$

$$\text{tr} := \{x = \eta, y = \xi + 2\eta\}$$

$$\frac{\partial^2}{\partial \eta^2} u(\eta, \xi) + \frac{\partial}{\partial \xi} u(\eta, \xi) - \frac{\partial}{\partial \eta} u(\eta, \xi) + u(\eta, \xi) = 0$$

2. İstilikkeçirmə tənliyindəyişənlərinə ayrılma üsulu ilə həlli

$$\text{Məsələ 2. } u_t = u_{xx} \quad (1)$$

tənliyinin $\{(x; t) : 0 \leq x \leq \frac{\pi}{2}, t > 0\}$ oblastında bircins

$$u(0, t) = 0, \quad u\left(\frac{\pi}{2}, t\right) = 0 \quad (2)$$

sərhəd şərtlərini və

$$u(x, 0) = -\frac{2x}{\pi} + \sin x \quad (3)$$

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

başlangıç şartını ödəyən həllini tapın.

Həlli. Məsələni Maple sistemində Furiye üsulu ilə həlledək.

➤ $l := \frac{\pi}{2}; a := 1;$

$$l := \frac{\pi}{2}, \quad a = 1$$

➤ $eq := \text{diff}(u(x,t),t) - a^2 * \text{diff}(u(x,t),x,x) = 0; 0 < x, x < l, t > 0;$

$$equ := \frac{\partial}{\partial t} u(x, t) - \frac{\partial^2}{\partial x^2} u(x, t) = 0$$

$$0 < x, \quad x < l, \quad 0 < t$$

➤ $\text{init}_c := u(x,0) = \text{phi}(x);$

$$\text{init}_c := u(x, 0) = \varphi(x)$$

➤ $\text{bound}_c := u(0,t) = 0, u(l,t) = 0$

$$\varphi := x \rightarrow -\frac{2x}{\pi} + \sin x$$

Axtarılan həlli dəyişənlərinə ayıraq.

➤ $\text{res} := \text{pdsolve}(eq, \text{HINT} = '*');$

$$\text{res} := (u(x, t) = _F1(x) _F2(t))$$

$$\&where \left[\left\{ \frac{\partial}{\partial t} _F2(t) = a^2 _c1 _F2(t), \frac{\partial^2}{\partial x^2} _F1(x) = _c1 _F1(x) \right\} \right]$$

➤ $\text{res1} := \text{op}(1, \text{res}); \text{res2} := \text{op}(2, \text{res});$

$$\text{res1} := u(x, t) = _F1(x) _F2(t)$$

$$\text{res2} := \left[\left\{ \frac{\partial}{\partial t} _F2(t) = a^2 _c1 _F2(t), \frac{\partial^2}{\partial x^2} _F1(x) = _c1 _F1(x) \right\} \right]$$

➤ $\text{res2}[1]:$

$$\left\{ \frac{\partial}{\partial t} _F2(t) = a^2 _c1 _F2(t), \frac{\partial^2}{\partial x^2} _F1(x) = _c1 _F1(x) \right\}$$

➤ $s1 := \text{op}(1, \text{res2}[1]); s2 := \text{op}(2, \text{res2}[1]);$

$$s1 := \frac{\partial^2}{\partial x^2} _F1(x) = _c1 _F1(x)$$

$$s2 := \frac{\partial}{\partial t} _F2(t) = a^2 _c1 _F2(t)$$

Beləliklə, iki adi diferensial tənlik almış oluruq. Şturm-Liuvill məsələsini quraq. x dəyişəninə görə şərt bircins olduğundan $S1$ tənliyini əlverişli şəkildə yazırıq.

➤ $\text{eq1} := \text{lhs}(s1) + \text{lambd} * _F1(x);$

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$eq1 := \left(\frac{\partial^2}{\partial x^2} F1(x) \right) + \lambda F1(x)$$

Bu tənliyin ümumi həllini tapıb sərhəd şərtlərinə görə bircins tənliklər sistemini qururuq.

➤ `assume(lambda>0):pdsolve(eq1._F1(x));`

$$_F1(x) = _C1 \sin(\sqrt{\lambda} x) + _C2 \cos(\sqrt{\lambda} x)$$

➤ `_F1:=unapply(rhs(%),x);`
➤ `e1:=_F1(0)=0; e2:=_F1(l)=0;`
➤ `sist:={e1,e2};`

$$\begin{aligned} _F1(x) = x &\rightarrow _C1 \sin(\sqrt{\lambda} x) + _C2 \cos(\sqrt{\lambda} x) \\ e1 := _C2 &= 0 \\ e2 := _C1 \sin(\sqrt{\lambda} x) + _C2 \cos(\sqrt{\lambda} x) &= 0 \\ sist := \{ _C1 \sin(\sqrt{\lambda} x) + _C2 \cos(\sqrt{\lambda} x) = 0, &_C2 = 0 \} \end{aligned}$$

Bu sistemin determinantını hesablayırıq və sistemi həll edirik.

>`A:=linalg[genmatrix](sist:={_C1,_C2});`

$$A := \begin{bmatrix} \sin(\sqrt{\lambda} x) & \cos(\sqrt{\lambda} x) \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$$

`Delta:=convert(linalg[det](A),trig);`

$$\Delta := \sin(\sqrt{\lambda} l)$$

➤ `_EnvallSolutions:=true;`
➤ `solve(Delta,lambda):`

$$\frac{\pi^2 Z1 \sim^2}{l^2}$$

➤ `indets(%) minus {1};`

$$\{Z1 \sim\}$$

➤ `subs(%[1]='k',%%);`
➤ `ev:=unapply(%,k);`

$$ev := k \rightarrow \frac{\pi^2 k^2}{l^2}$$

Uyğun məxsusi funksiyalar tapılır:

➤ `_F1:='_F1':assume(k,positiv);`
➤ `subs(lambda=ev(k),eq1);`

$$\left(\frac{\partial^2}{\partial x^2} F1(x) \right) + \frac{\pi^2 k^2}{l^2} F1(x)$$

➤ `dsolve({%._F1(0)=0._F1(l)=0}._F1(x));`

$$_F1(x) = _C1 \sin\left(\frac{\pi k x}{l}\right)$$

Məxsusi funksiyaları normallaşdırırıq:

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- `rhs(%)/sqrt(int(rhs(%)^2,x=0..1));`

$$\frac{-C1 \sin\left(\frac{\pi k \sim x}{l}\right) \sqrt{2}}{\sqrt{-C1^2 l}}$$

- `simplify(% ,radikal,symbolic);`
- `ef:=unapply(%,(k,x));`

Beləliklə, Şturm-Liuvill məsələsinin məxsusi ədədləri və normallaşdırılmış məxsusi funksiyaları tapılır:

- `ef(k):ef(k,x);`

$$\frac{\pi^2 k \sim^2}{l^2}$$

$$\frac{\sin\left(\frac{\pi k \sim x}{l}\right) \sqrt{2}}{\sqrt{l}}$$

İndi ikinci S2diferensial tənliyi həll edək:

- `eq2:=lhs(s2)+a^2*ev(k)*_F2(t);`

$$eq2 := \left(\frac{\partial}{\partial t} _F2(t)\right) + \frac{a^2 \pi^2 k \sim^2 _F2(t)}{l^2}$$

- `dsolve(eq2, _F2(t));`

$$_F2(t) = -C1 e^{\left(-\frac{a^2 \pi^2 k \sim^2 t}{l^2}\right)}$$

Başlanğıc tənliyi aşağıdakı sıra şəklində axtarıq.

- `spr:=Sum(C(k)*exp(-ev(k)*a^2*t)*ef(k,x),k=1..infinity);`

$$spr := \sum_{k \sim 1}^{\infty} \frac{C(k \sim) e^{\left(-\frac{a^2 \pi^2 k \sim^2 t}{l^2}\right)} \sin\left(\frac{\pi k \sim x}{l}\right) \sqrt{2}}{\sqrt{l}}$$

Başlanğıc şərtlərdən istifadə edib Furiye əmsalları hesablanır:

- `Ck:=Int((phi(x)*ef(k,x),x=0..1);Ck:=value(Ck);`

$$Ck := \int_0^l \frac{\left(-\frac{2}{\pi} x + \sin x\right) \sin\left(\frac{\pi k \sim x}{l}\right) \sqrt{2}}{\sqrt{l}} dx$$

$$Ck := (-1)^{n+1} \frac{2\sqrt{2}}{\pi l k \sim (4k \sim^2 - 1)}$$

- `C:=unapply(Ck,k);`

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$C := k \sim \rightarrow (-1)^{n+1} \frac{2\sqrt{2}}{\pi l k \sim (4k \sim^2 - 1)}$$

Nəticədə məsələnin formal həllini tapmış oluruq:

➤ sol:=spr;

$$sol := \frac{2\sqrt{2}}{\pi l} \sum_{k \sim=1}^{\infty} (-1)^{n+1} \frac{1}{k \sim (4k \sim^2 - 1)} e^{\left(-\frac{a^2 \pi^2 k \sim^2 t}{l^2}\right)} \sin\left(\frac{\pi k \sim x}{l}\right)$$

Beləliklə, (1)-(3) məsələsinin həlli tapılır:

$$u(x, t) = \frac{2\sqrt{2}}{\pi l} \sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{n+1} \frac{1}{k(4k^2 - 1)} e^{\left(-\frac{a^2 \pi^2 k^2 t}{l^2}\right)} \sin\left(\frac{\pi k x}{l}\right)$$

l və a – nın qiymətlərini yerinə yazıb alırıq:

$$u(x, t) = \frac{4\sqrt{2}}{\pi^2} \sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{n+1} \frac{1}{k(4k^2-1)} e^{-4k^2 t} \sin 2kx.$$

Ədəbiyyat

1. Владимиров В.С. "Уравнения математической физики", М.: Наука, 1988.
2. Сочнева В.А. "Введение в математическую физику: методическое пособие", Казань: Казанский университет, 2014.
3. Əzizov O.Q. "Riyazifizikanınmetodları. Mühazirələr", Bakı 2010 (Elektronvəsait).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ABOUT ASKIA GENRE MORPHOLOGY

Kholbutayev Gairatbek OYBEKOVICH

State University, Uzbekistan

Annotation

This article discusses the Askia genre, based on the humor of Uzbek folklore, its structure and character. In addition, the types of Askia, their differences are explained. The author first expressed his theoretical views on Askia as a genre of humor and humor in folklore, its essence as an example of competitive verbal art and artistic and aesthetic features, place and style of performance, performers.

Keywords: Askia, genre, humor, performance

О МОРФОЛОГИИ ЖАНРА АСКИИ

Аннотация

В данной статье рассматривается жанр аския, основанный на юморе узбекского фольклора, его структуре и характере. Кроме того, объясняются типы аския, их различия. Автор в первые высказал теоретические взгляды на аския как жанра юмора и юмора в фольклоре, его сущность как примера соревновательного словесного искусства и художественно-эстетических особенностей, места и стиля исполнения, исполнителей.

Ключевые слова: аския, жанр, юмор, исполнения

Аския как один из самых деликатных примеров юмористического искусства речи в устной поэзии узбекского народа, сегодня привлекает внимание мировых СМИ. Аския, которая является уникальным продуктом поэтического мышления нашего народа, характеризуется выражением слова в нескольких смыслах, основанным на возбуждении смеха как метки, означающей в уме слушателя. Аския - один из независимых жанров узбекского фольклора, состоящий из словесных мантр, основанных на смехе, юморе и выражающих несколько значений в диалогической форме. Этот жанр не так глубоко изучен в фольклоре. В учебнике, изданном в 1990 году известными фольклористами К.Имамовым, Т.Мирзаевым, О.Сафаровым и Б.Саримсаковым, аския происходит от арабского слова, основанного на конкуренции двух или более людей, использовании смеха, корневого значения и жанра аския в Фергане. предварительные теоретические соображения были сделаны о его широком применении среди жителей долины.[Имомов К., Мирзаев Т., Сафаров О. и Саримсоков Б.1990.с.8.] Ранее в «Толковом словаре литературных терминов», изданном Х.Хомидием, Ш.Абдуллаевой, С.Ибрагимовой. Аския был веселым и забавным жанром узбекского фольклора. Аския - популярный жанр. Его обычно исполняют на народных гуляниях, свадьбах и других церемониях, а также на концертах.[Хомидий Х., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С.1967.с.33] Лингвисты также комментируют красноречие и отзывчивость исполнителей аския. Однако ясно, что это описание не в полной мере охватывает характер жанра аския, оно не отражает распространение жанра, стиль исполнения.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Аския представляет соревнование двух или более людей на публичных собраниях посредством художественного выражения на определенную тему. Стороны иногда стоят бок о бок или лицом к лицу по кругу, иногда на сцене, пытаясь дать быстрый, лаконичный, смешной и скучный ответ на вопрос, поставленный противником. Если сторона отклоняется от темы ответа, ошибается в выборе слова или перестает искать нужную фразу, слово считается проигравшим.

Говорят, что существуют такие виды аския, как рифма, радиф, имитация, «гулмисиз, райхонмисиз, жамбилмисиз», ширинкорлик, афсона, лакаб»[8]. Вышеупомянутый словарь гласит, что аския имеет тип пайров, и есть такие типы аския, как «ўхшатдим», «бўласизми», «қофия», «радиф», «лакаб». [Ҳомидий Ҳ., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С.34.]

Относительно широкое научное наблюдение жанра аския как устного искусства сделал М.Кадыров. В исследованиях ученого этот жанр также изучается с точки зрения искусствоведения.

Аския, как отмечалось выше, является примером искусства речи, в котором искусство находить нелепые фразы и слова, разделенные на две или более группы красноречивыми людьми, является состязанием красноречия. Смех - опора аския. Итак, давайте сначала подведем некоторые из наших комментариев о художественных эстетических требованиях этого жанра

Каковы художественные эстетические требования жанра аския? По нашему мнению, прежде всего, в соответствии с требованиями жанра, исполнитель должен вызывать смех таким художественным и эстетическим способом, чтобы не использовать непристойные, грубые слова, которые четко отражают содержание оскорблений; во-вторых, фраза или слово, на которых основан смех, должны быть понятны слушателю в обоих смыслах; и в-третьих, необходимо стремиться к выражению реальности в рамках конкретного предмета. Мы обратимся к примерам, чтобы уточнить наши взгляды на искусство изображения реальности и создания смеха на основе перечисленных художественных и эстетических требований аския. В ходе фольклорной экспедиции в Андижанской области мы проанализировали поле «Пахта» в контексте записанных нами сельскохозяйственных тем:

- 1– аскиячи: Бригадир бўлиб ишлаяпсизми? 100 гектар ерингиз бор экан, мана баҳор ойлари ҳам бошланди. Кассага қараб турибсизми?
- 2–аскиячи: Ерни кузда ҳайдаб пуштани тортиб ҳозир экиб ҳам бўлдим, олди эккан ерларида меники кўриниб ҳам қолди.
- 3–аскиячи: Биринчи эккан ерлар ундаги гузарларингга биринчи ўғитни бергандим ҳозир бир қарич бўлиб плёнкани кўтариб ётибди.
- 4- аскиячи: Иккинчи чопиқдан кейин плёнкани териб юбориш керак эди. Ишга киргандан кейин билдик ҳали ҳам плёнка турибди дейишди.
- 5-аскиячи: Айтиб қолди хосилдорликни кўтаришда плёнкани хизмати катта экан. Сизга ҳам шуни тавсия қиламан. Мен кечаси ҳам тагимга плёнка солиб ётибман деди.
- 6-аскиячи: Айтиб қолди хосилдорлик кўпайди. Плёнкани хизмати катта. 20 кун пахтангиз олдин пишиб 5 центнердан юқори бўлади. Очиғини айтсам кечаси плёнкани тагимга солиб ётаман деди.
- 7-аскиячи: Шунақа бўлиб қоласиз деворадиган бўлсангиз деҳқон келиб сизни юлиб юборади гузарда.
- 8-аскиячи: У сизнинг хосилингиз эмас икки ёнбошингиздан кўчам хосил сиғдиrolмасдан сизникини шохларини орасига кириб олган.
- 9-аскиячи: Плёнкага пахта эксангиз плёнка сувни ҳам тежайди, сувчингизга айтсангиз сизникини сал хўллаб кўйсалар кифоя қилади.
- 10-аскиячи: Пахтани пуштага экишни хосияти катта. Чигитингиз уч кун эрта унади, беш кунда плёнкани тешигидан калисаси кўриниб қолади.
- 11-аскиячи: Қуш кетар экадағон бўлсангиз бу усул ҳам даромадни уяси. Биринчи қатори билан давлатни харажатини тўлайсиз, иккинчи қаторидан чикқанини ўзингиз еб ётаверасиз.
- 12-аскиячи: Уруғ тикилиб қолмаслиги учун кўлингизга бир қулоч таёқ олволиб шланкасига ўраб ҳам турасиз.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

13-аскиячи: Плёнкани хосияти кўп сувни тежайди бир кун оқизиб қўйсангиз бўлди, кейин ташайди.

Эта аския описывает события вокруг семени и его посева, но вставка в речь слова "касса" первого исполнителя послужила эпилогом для начала темы. Касса - это комната, где деньги хранятся буквально. В сельском хозяйстве считается, что семена прорастают изнутри семян. Появление рассады, прорастающей изнутри семенного горла, воплощено в глазах фермеров, которые прислушиваются к форме, и означает непровольную метку. Известно, что корневое значение эротично. В Аския изображение, представляющее корневое значение, воплощено в воображении аския и слушателя. Ответ второго участника аския, который сказал, что он будет тянуть стебель и сажать его, и что «олди эккан ерлариди меники кўриниб қолди», послужил основанием для нового смеха, гарантируя, что смех первого участника аския будет продолжаться. Таким образом, разделение участников на две категории, таких как начинающие и вторые, в конкурсе аския также имеет особое значение. Новичок выбирает корневое значение, следующие исполнители обязаны обеспечить стабильность корневого значения в правильной смысловой теме. Корневое значение, продолжаемое последующими исполнителями, приобретает определенную согласованность.

Во время конкурса следующие исполнители служат для создания комической и художественной системы, формирующей воображаемый образ в воображении зрителей, значение клеёнки, "прорастающий саженец и поднимающий клеёнку". [Тупичева М.П.1987.с.8]

В аския фразы и слова, которые передают образное значение исполнителями, выполняют определенный мотивационный процесс в комической и художественной системе. Смех возникает благодаря формированию комического состояния в умах слушателей путем нахождения и применения метафорических связей исполнителями, которые вызывают образы, которые представляют другие значения, которые все понимают в смысле тега. Таким образом, посев семян, вспашка, прорастание семян, тот факт, что рассада поднимает пленку на дюйм, а затем выбрасывает ее однажды, являются комикостимулирующими мотивами метафорического характера.

Стимулятор – происходит от латинского слова *stimulo*, что означает беспокоить, возбуждать, расширять. Обычно это слово широко используется в медицине. Учитывая роль аския в повышении нервной системы и настроения человека, его можно охарактеризовать как *stimulant*[1], который выполняет ту же функцию, что и стимул смеха. Хороший смех и хорошее настроение дают человеку умственную и биологическую силу, повышают продуктивность, создают здоровую духовную среду.

Одной из отличительных морфологических особенностей Аския является то, что описанные события имеют разные значения в определенных оболочках. Лингвист Г.Бейтсон назвал эту ситуацию «Фрейм» [Bateson G. , 1972]. Фрейм английская *frame* - рамка; оболочка, которая представляет переносимое значение, используя жесты и действия в речи, представляет духовное царство. Использование фреймов в аския позволяет слушателю понять, как понимаются выраженные идеи. Западные ученые, утверждающие, что смех - это социальный феномен, основанный на том, что суть аския заключается в организации смеха, носят социальный характер.

И.Гофман, который провел серьезное исследование анализа фреймов, пришел к выводу, что фреймы создают забавную ситуацию. [Гофман И. 2003.-с.42] Российский ученый С.С. Мельников, изучавший карикатуры XX и XXI веков, выявляет разнообразие кадров. [Мельников С.С, 2017.-С.30] Действительно, даже в аскиях мы можем наблюдать присутствие мотивов, вызывающих смех и их духовную оболочку через корневое значение. В вышеприведенном отрывке подзаголовки изображений посева семян, обработки почвы, начала появления рассады также развиваются в определенной семантической оболочке, такой как поле открытого значения. Одним словом, один из самых популярных жанров художественного слова в узбекском фольклоре основан на логической последовательности событий, основанных на мотивах, которые формируют комическую ситуацию в морфологически открытых и закрытых духовных оболочках. Мы можем выразить это следующей формулой:

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$mq \frac{tm}{yam} \rightarrow ksm = as$$

тематическая оболочка (mq): формирование комикостимулирующего мотива (ksm) внутри субъекта реального смысла (tm) и скрытой метки-смысловой оболочки субъекта (yam) приводит к формированию сюжета аския (as). Мы заметили, что кадры, которые доминируют над сюжетом аския, имеют в основном два вида. 1. Оболочка, которая четко выражает тему аския; 2. Оболочка, обеспечивающая структуру корня, означающего контент. Гармония обеих оболочек требует структуры мотивов и фраз. В результате формируется цепь комикостимулирующих мотивов, которая является основой для возникновения аския в целом.

Список использованной литературы

1. Большой энциклопедический политехнический словарь//wordhelp.ru
2. { Big Encyclopedic Polytechnical Dictionary // wordhelp.ru }
3. Bateson G. Steps to an Ecology of Mind. — N.-Y., 1972
4. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта. М.:Институт социологии РАН.2003.-с.42.
{ Hoffman I. Analysis of frames: an essay on the organization of everyday experience. М.: Institute of Sociology RAS. 2003.-р. 42. }
5. Мельников С.С. Политическое юмор как форма рефлексии в Российском обществе. Дисс. на учен степен. Канд. социол. наук.Москва, 2017.-С.30. { Melnikov S.S. Political humor as a form of reflection in Russian society. Diss. At the scientist degree. Candidate sociol. Sciences, Moscow, 2017. }
6. Имомов К., Мирзаев Т., Сафаров О. и Саримсоқов Б. Аския// Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. Дарслик. Ташкент, Ўқитувчи, 1990.- б. 8.
{ Imomov K., Mirzaev T., Safarov O. and Sarimsoqov B. Askiya // Oral poetry of the Uzbek people. Textbook. Tashkent, Kituvchi, 1990.- р. 8. }
Тупичекова М.П.Проблема комического в советской прозе 60-70-х годов: (В.Шукшин, В.Белов) Автореф. Дисс. Канд филол.наук. Москва, 1987. С.8.
{ Tupichekova M.P. The problem of the comic in Soviet prose of the 60-70s: (V. Shukshin, V. Belov) Abstract. Diss. Candidate of Philological Science. Moscow, 1987. P. 8. }
7. Ҳомидий Ҳ., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С. Аския//Адабиётшунослик терминлари луғати.Ташкент, Ўқитувчи. 1967 - стр. 33.
{ Komidiy H., Abdullaeva Sh., Ibroimova S. Askiya // Dictionary of literary terms. Tashkent, Kituvchi. 1967 - p. 33. }
8. <http://e-adabiyot.uz>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

GAZİANTEP HAMAM GELENEĞİNİN HAMAM MÜZESİNE YANSIMASI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Eyup ATILGAN

Metin SÜRME

Gaziantep Üniversitesi

Özet

Antik dönemden bu yana insanlık için hamam kültürü temizliğin çok ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Hamam kültürü kişisel bir yenilenme ve kökleri derinlere ulaşan bir sosyal ve kültürel bir olaydır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışmada somut ve soyut kültürel mirasın korunması ve yaşatılması kapsamında Gaziantep Hamam Müzesi'nin tarihi, mimari, işlevsel ve geleneksel boyutlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu değerlendirme kapsamında, geçmişte çok uzun yıllar boyunca hamam olarak kullanılan ve 2015 yılında restorasyonu tamamlanarak Gaziantep hamam kültürünün yaşatıldığı bir müze haline dönüştürülen Gaziantep Hamam Müzesi incelenmiştir. Çalışmada, literatür taramasının yanı sıra, kişisel gözlem kullanılmış ve görsel materyaller ile desteklenmiştir. Başka bir ifade ile gerçekleştirilen bu çalışmayla günümüzdeki ekonomik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve insanların hamam ihtiyacını karşılamaya çalışan daha modern yapılara rağmen, gerçek hamam kültürünü yansıtmaya çalışan Gaziantep Hamam müzesi ve sergilenen eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Gaziantep'te hizmet vermeye devam eden ve bu çalışmada genel özellikleri itibarı ile ele alınan Gaziantep Hamam Müzesi gibi köklü bir tarihsel geçmişi olan ve yaşanmaya devam eden hamamların özel olarak korunması, Türk hamam kültürü ve geleneğinin gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından büyük bir önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, hamam müzesi, hamam kültürü, kültürel miras

Abstract

Since ancient times, Turkish bath culture has meant far beyond cleanliness. Turkish bath culture is a personal renewal and a deep-rooted social and cultural event. In this study carried out in this context, it was aimed to evaluate the historical, architectural, functional and traditional dimensions of Gaziantep Hamam Museum within the scope of the protection and survival of the concrete and abstract cultural heritage. Within the scope of this evaluation, Gaziantep Hamam Museum, which has been used as a bath for many years in the past and has been restored in 2015 and turned into a museum where Gaziantep bath culture is kept alive, has been examined. In addition to the literature review, personal observation was used in the study and supported with visual materials. In other words, in this study, general information about Gaziantep Bath Museum and the works exhibited, which are reflected in today's economic developments and try to meet the needs of people's baths, is given. It has been concluded that the Turkish bath culture and tradition, which has a long-standing historical history and continues to be experienced, is of great importance in terms of the special protection of Turkish baths and its tradition, as it continues to serve in Gaziantep and is handled in general in this study.

Key words: Gaziantep, Turkish bath museum, Turkish bath culture, cultural heritage

GİRİŞ

Antik çağdan bu yana banyo yıkanmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Öyle ki hamamların insanların sağlığında, eğitiminde eğlenmelerinde sahip olduğu önemi tam olarak kavrayan Roma devleti

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

hamamların yapımını ve bakımını sosyal sorumluluklar listesinde en ön sıraya almıştır. Hamamlar antik çağda imparatorun ve devletin gücünü ihtişamını, tüm zenginlik ve barışın kaynağı olan cömertliğini yansıtmaktadır (Yegül, 2010).

İnsanlık tarihinde hem bedensel hem de zihinsel arınmanın sembolü olan hamamlar, üstlenmiş oldukları bu eğitim, sağlık ve eğlence misyonları açısından insanoğlunun ihtiyaç duyduğu mekânların başında gelmektedir. Suyun hem arınma hem de sağlık için kullanımına fırsat veren hamamlar, zaman içerisinde toplumların kültür anlayışı içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Çalışmaya konu olan Gaziantep Hamam müzesi de Gaziantep Hamam kültürünü yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. Kendine has mimari yapısı ve içerisinde barındırdığı çeşitli işlevlere sahip bölümleriyle Gaziantep halkının sosyo-kültürel yaşantısını günümüze taşımaktadır.

Gaziantep Kalesi'nin yanı başında yer alan, Osmanlı hamam mimarisi ve kültürünün en güzel örneklerinden birisi olan yapı, Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan külliye'nin yüzyıllarca hamam bölümü olarak hizmet vermiştir. Vakfıyesine göre 1577 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Paşa Hamamı olarak uzun yıllar hizmet veren yapı, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından 2015 yılında restorasyonu tamamlanarak Gaziantep hamam kültürünün yaşatıldığı bir müze haline dönüştürülmüştür. Aslına sadık kalınarak teşhir edilen hamamda; soğukluk, ılıklik, sıcaklık bölümleri, Halûk Perk koleksiyonundan hamam araç ve gereçleri, hamam adetleri, balmumu heykeller ve maketlerle canlandırılmıştır (<http://www.gaziantepkulturturizm.gov.tr/TR-174063/gaziantep-hamam-muzesi.html>). Gaziantep hamamlarının diğer Anadolu'daki hamamlardan farkı; zemin kotun altında yere gömülü bir şekilde inşa edilmesidir.

Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirası olarak hamam kültürünün unutulmamasına ve turistik ürün olarak değerlendirilmesine yönelik önerilerle çalışmanın akademik alan-yazına ve turizm sektörüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda hamam kültürünü yaşayan ve yaşatmaya çalışan Gaziantep'e gelen yerli turistlerin hamam kültürünü deneyimlemesini sağlamaya aracı olan turist rehberlerine de kaynak olması bakımından önemlidir (Yılmaz ve Ergüven, 2017). Hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasımızın en güzel örneklerini bünyesinde barındıran tarihi hamamlar, sürdürülebilir korunma, yararlanma ve yaşatma amacına hizmet edecek şekilde değerlendirilmesi önem taşımaktadır (Sargin ve Belge,2017). Tüm bu açıklamalar, Türk Hamamı'nın kültürel miras kapsamında korunması ve yaşatılmasının önemini ortaya koymaktadır. Somut kültürü, etrafında oluşan ritüellerden, pratiklerden, anlatma biçimlerinden soyutlayarak anlayabilmek mümkün olmadığı gibi, somut olmayan kültürel mirası da maddi bağlamından ayrı değerlendirmek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, Türk Hamamı'nın kültürel miras kapsamında korunması, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik bütünsel bir yaklaşım gerektirmektedir (Özgen, 2016).

GAZİANTEP HAMAM MÜZESİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Gaziantep Hamam Müzesi 3 bölümden oluşmaktadır (www.gaziantephamammuzesi.org). İlk olarak girilen bölüm Soğukluk bölümüdür ve loca anlamına da gelmektedir. Soğukluk dediğimiz yer hamama gelen kişi ilk olarak bu bölüme gelir peştamalıcıdan peştamalıni aldıktan sonra soyunma kabinlerinde üzerini değiştirir.

İkinci bölüm olan orta kısımdaki ılık bölüme geçer. Ilık kısımda kişi bir müddet vücudunu alıştıırır. Vücudunu alıştırdıktan sonra asıl yıkanılan bölüme geçer. Ayrıca sığağa çok dayanamayan insanlar bu kısımda yıkanır kesesini bu kısımda yaptırırlar ve sıcak yere girmeden hamamı terk ederler.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Üçüncü ve son bölüm olan sıcak kısmın orta bölümünde bulunan taş göbek taşı hamamın yapısına göre sekizgen ya da altıgen olarak değişkenlik göstermektedir. Gaziantep Hamamında başınızı yukarıya kaldırdığımızda kubbenin üstünde daha çok gözenek olduğunu göreceksiniz. Bu gözeneklere fil gözü denmektedir. Buradaki gözeneklerin çok olmasının iki nedeni vardır. Birincisi doğal aydınlık, ikincisi ise o gözeneklerin üstünde mercekli cam fanuslar takılıdır. Bu cam fanuslar güneş ışığını direkt olarak süzerek içeriye verir ve hamam sıcak olan kısmını güneş enerjisi ile beraber daha sıcak hale getirmiş olunur. Ayrıca bu cam fanuslar özeldir, üstten bakıldığı zaman iç kısım görülmez yani buğuludur (<https://www.turizminsesi.com/yazi/gaziantep-hamam-muzesi-1168.htm>)

Yapılan bu çalışmayla günümüzdeki ekonomik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve insanların hamam ihtiyacını karşılamaya çalışan daha modern yapılara rağmen, gerçek hamam kültürünü yansıtmaya çalışan Gaziantep Hamam müzesinin insanların zihninde canlı tutulması ve aynı zamanda da kültürel sürekliliğin devamlılığının sağlanması amaçlanmaktadır.

Antik çağdan bu yana hamam kültürü insanlık için önem taşımaktadır. Bu anlamda 21. yüzyıla gelindiğinde hamam müzeleri inşa edilerek evrensel ve toplumsal hafızada yer etmiş Türk hamam kültürü bir bütün olarak korunmaya ve gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır. İlk hamam müzesi İngiltere'deki The Roman Bath Museum, ikincisi ise İsrail'de The Al-Pasha Bathhouse'dır (Demir, 2013a:1116). İlgili alan yazına bakıldığında ise konuyla ilgili sınırlı araştırmanın olduğu görülmüştür (Ertuğrul, 2009; Emiroğlu, 2010; Tali, 2013; Demir, 2013b). Bu anlamda gerçekleştirilen bu çalışmada Gaziantep Hamam Müzesi ve sergilenen eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmada yer alan fotoğraflar müze yetkilerinden müsaade alınarak araştırmacılar tarafından fotoğraflanmıştır.

SOĞUKLUK BÖLÜMÜ

Soğukluk bölümünde ve erkeklerin kullanım alanı olan eğlenmeler ve dinlenmeleri için ayrılan ayrıca dinlendikleri zaman içerisinde nargile, mırra, meyve gibi yiyecekler tüketilir

Şekil 2: Gaziantep hamam müzesi soğukluk bölümü

ILIKLIK

Çalgılı, yemekli damat hamamı gelenekleri erkek hamamlarında gerçekleşen toplu etkinliklerin en önemlilerinden biri günümüzde de yaşatılmakta olan damat hamamının geleneğidir. Düğünden bir veya birkaç gün önce damat, sağdıcı, yakın arkadaşları ve akrabaları tarafından hamama götürülür.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 3: Gaziantep hamam müzesi ılıklik bölümü

GÖBEK TAŞI

Hamamlarda, terlemek için üzerine uzanılan ve alttan ısıtılan geniş mermer insanlar terlemek amacıyla bu taşı kullanırlar.

SÜS HAVUZU

Kilin ıslatılması ve aynı zamanda hamamın serinletilmesi için kullanılır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 3: Gaziantep hamam müzesi süs havuzu

BANYO SOBASI

Hamam keyfini kişisel banyolara taşımak için eski zamanlarda banyo kazanlar kullanılırdı. Odunun ateşe verildiği dökme demirden bir soba ve üzerinden bir su tankından oluşan bu kazanlar sıcak su sağlamlarının yanı sıra banyoları da ısıtırdı.

Şekil 4: Gaziantep hamam müzesi banyo sobası

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

HAMAM TASLARI

İşlemeli pirinç, bakır veya gümüşten yapılan ve hamamlarda su dökünmek için kullanılan kaplardır.

Şekil 4: Gaziantep hamam müzesi hamam tasları

KİRDANLIK

İçerisine sabun, lif, kese, kına ve kil konulan bakırdan yapılmış kaplardır.

Şekil 5: Gaziantep hamam müzesi kirdanlık

İBRİK

El yüz yıkamak ve abdest almak için metalden yapılan su taşıma kaplarıdır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 6: Gaziantep hamam müzesi ibrik

SABUN KUTUSU

İçerisine sabun konulan işlemeli küçük kaplardır.

Şekil 6: Gaziantep hamam müzesi sabun kutusu

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Kullanan kişiye şifa vermek üzere yapılmış olup üzerinde kutsal sayı, sembol, dua ve sözlerin bulunduğu taslardır.

Kutsallığı bedene aktarmanın değişik yollarından biri de kutsal kabul edilen suyu içmek veya bu suyla yıkanmaktır.

Şekil 7: Gaziantep hamam müzesi şifa tası ve bardağı

TEL SIRMA HAVLULAR

Açık gri etrafı iki parmak kalınlığında sarı sırma işlemeli, gayet zarif bir kumaş olup kurulanmak amacıyla kullanılır.

Şekil 8: Gaziantep hamam müzesi tel sırma havlular

PEŞTAMAL

Hamamda örtünmek ve kurulanmak amacı ile kullanılan ince dokumadır. Ayrıca iş yaparken önlük gibi bele bağlanan uzun geniş dokuma örtüdür.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 9: Gaziantep hamam müzesi peştamal

İBRİK

El yıkama, abdest alma ve içirisinde çay, kahve, şerbet gibi sulu içecekleri bulundurmak amacıyla kullanılan emzikli kulplu kaplardır.

Şekil 10: Gaziantep hamam müzesi ibrik

BERBER KOLTUĞU

Hamama gelen müşterilerin saç tıraşı, sakal tıraşı ve kişisel bakım yaptırmak amacıyla oturdukları koltuktur.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

10: Gaziantep hamam müzesi berber koltuğu

TIRAŞ TASI

İçine su konulan ve tıraş bıçağının temizlenmesinde kullanılan taktır.

Şekil 11: Gaziantep hamam müzesi tıraş tası

SABUN MÜHÜR BASKILARI

Üretilen sabunlar üzerine çeşitli desenler kazandırmak için kullanılan aletler.

Şekil

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

11: Gaziantep hamam müzesi sabun mühür baskıları

Şekil

SABUNLUK

İçine sabun konulan küçük kaplardır.

Şekil 12: Gaziantep hamam müzesi sabunluk

SABUNLUK

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Hamama giderken çanta gibi kullanılan, tarak, kese, sabun ve ayna gibi malzemelerin konulduğu işlemeli kaplardır.

Şekil 13: Gaziantep hamam müzesi sabunluk

ŞAMŞIRAK

Şamşırak doğal bir parfümdür. Özü gül suyu olan parfümün içerisine misk, amber, tarçın gibi kokusu hoş olan karışımlarda karıştırılarak evlenecek olan kızın başına hamamdan çıkarken sıcaklık bölümü ile ılık bölüm arasında dökülür. Ayrıca bu şamşırağı döken kişide evliliğinde mutlu olan bir kişi olmalı ki mutluluk ondan ona geçmelidir.

Şekil 14: Gaziantep hamam müzesi şamşırak

BUHURDANLIK

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tütsü yakmaya yarayan ve tüsülerin üzerine konulduğu bir süs eşyasıdır.

Şekil 15: Gaziantep hamam müzesi buhurdanlık

İŞLEMELİ AYNA

Varlıklı kadınların zenginliğini göstermek için kullandıkları ayna.

Şekil 16: Gaziantep hamam müzesi işlemeli ayna

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CURUN

Hamamlarda su doldurulup yıkanmak amacıyla kullanılan derin taş küvet.

Şekil 18: Gaziantep hamam müzesi curun

PAŞA MANGALI

Eski yıllarda paşa mangalı olarak adlandırılan ve kişilerin bulunduğu ortamı ısıtmaları için içerisine köz koyarak ısındıkları bir üründür. Ayrıca nargile közü ve Türk kahvesi pişirmek için kullanılır.

Şekil 17: Gaziantep hamam müzesi paşa mangalı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

PİRİNÇ KAHVE TAKIMI

Kahve içmek için hazırlanan gösterişli fincan takımlarıdır.

Şekil

19: Gaziantep hamam müzesi pirinç kahve takımı

CAM NARGİLE

Geleneksel tütün içme aracıdır. Hamama gelen insanların sohbetleri sırasında hoş vakit geçirmeleri için kullanılır.

Şekil 19: Gaziantep hamam müzesi cam nargile

KURNA MUSLUKLARI

Sıcak ve soğuk su akıtan bronzdan imal edilen musluklardır. Osmanlı hamamlarında tombak ve gümüş gibi değişik alaşımlı madenlerden de yapılan, yılan, ejderha başı, koç başı gibi şekillerde ve kazıma, ajur (delik işi), kabartma gibi çeşitli süsleme teknikleri kullanılarak yapılan musluklardır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 20: Gaziantep hamam müzesi kurna muslukları

TAKUNYA

Hamama gelen insanların kullandığı ahşap terlik.

21: Gaziantep hamam müzesi takunya

HAMAM TAVANI

Güneş ışınlarından faydalanarak hamam sıcaklık dengesini ayarlamak için tavanı cam faanus tasarımı ile yapılmıştır.

Şekil

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 22: Gaziantep hamam müzesi hamam tavanı

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan ve mekân ilişkisini ağırlıklı olarak sosyal, manevi ve estetik değerler bağlamında ortaya koyan hamam kültürü geçmişten günümüze önem taşımaktadır. Geleneksel özellikleri korunarak, mahalle hamamı geleneğinin sürdürülebilmesinin, şehirlerdeki çok az sayıda hamam bunu başarabilse de günlük yaşam pratikleri açısından pek mümkün görünmediğini itiraf etmek gerekiyor. Dolayısıyla geleneklerin yaşatılması düşünüldüğünde hamam müzesinin önemi kolayca görülecektir. Gerçekleştirilen bu çalışmada Gaziantep hamam geleneği ve hamam müzesi incelenmiş ve görsellerle açıklanmaya çalışılmıştır. Gaziantep halkının gerek bedensel, gerekse zihinsel olarak kendisini rahat hissetmek için gittiği bu mekânlar hem toplumsal birlikteliğin sağlanması hem de sürdürülebilir bir kültür ortamının oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Gelişen teknoloji ve ekonomik refah düzeyine paralel olarak hamamların kullanımında her ne kadar bir azalma olmuşsa da Anadolu'nun kültürel değerlerine bağlılığın bir göstergesi olarak Gaziantep özelinde yaşatılan hamam kültürünün bir araya getirme misyonu halen devam etmektedir. Çok öncelere dayanan gelin hamamı, lohusa hamamı; damat hamamı gibi etkinliklerin günümüzde de devam etmesi hamamların birleştirici özelliğine iyi birer örnek teşkil etmektedir.

Kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılması ve sürekliliği arasında sıkı bir ilişki vardır (Özünel Ölçer, 2013). Bu husus göz önüne hamam geleneğinin sürekliliği için kuşaklara aktarılmasının önemi anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile yukarıda sayılan özelliklerden hareketle ilgili alanların gerek kamu kuruluşları gerekse yerel yönetimler tarafından desteklenerek kadim gelenekler arasında yer alan hamam kültürünün sürdürülebilir hale getirilmesi ve aynı zamanda mekânların aslına uygun olarak koruma ve restorasyonunun yapılması belki de unutulmaya yüz tutmuş bir geleneğin yeniden canlandırılması açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Demir, Z. S. (2013a). Halk bilimi müzeciliğinde deneysel yaklaşımlar: yaşayan müze. *Electronic Turkish Studies*, 8(9).1111-1125.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Demir, Z. S. (2013b). Türk Hamam Müzesi ve Kına Hamamı Sergisi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 48-55.

Emiroğlu, İ. (2010). *Konya'da hamam kültürü ve kullanım eşyaları*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Ertuğrul, A. (2009). Hamam yapıları ve literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 241-266.

Özgen, Ö. (2016). Kültürel miras kapsamında “Türk Hamamı” üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 42). 111-138.

Özünel Ölçer, E. (2013). Cemekândan Canlı Performansa Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*, 65-71.

Sargın, S., ve Belge, R. (2017). Kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı değerlendirilmesi üzerine bir araştırma: Tarihi İstanbul Hamamları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Tali, Ş. (2013). Kayseri etnografya müzesinde bulunan şifa taşları ve sanatı üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 8(8).

Yegül, F. (2010). Roma dünyasında yıkanma. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, A. ve Ergüven, M. H. (2017). Somut Olmayan Kültürel Miras Bağlamında Eskişehir Hamam Kültürünün Değerlendirilmesi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Uluslararası Turizm Ve Kültürel Miras Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı.

<https://www.turizminsesi.com/yazi/gaziantep-hamam-muzesi-1168.htm> Erişim tarihi:18/01/2020

<http://www.gaziantepkulturturizm.gov.tr/TR-174063/gaziantep-hamam-muzesi.html> Erişim tarihi:18/01/2020

<http://www.gaziantephamammuzesi.org/index.html> Erişim tarihi:18/05/2020

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

LEXICAL AND GRAMMATICAL ELEMENTS OF CENTRAL ASIAN TURKISH IN THE AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE OF THE 16TH CENTURY

Orucova GUNEL
ANAS

Summary

Common features of related languages are implied as the parallelism or similarity of lexical and grammatical units. There are some elements that have passed into the structure of language after a certain period. These were either related to the political environment or to the cultural and literary relations of the peoples living in the vicinity. In both cases, the language relations have realized the national unity of the peoples, further strengthened the ancestral ties between them.

Key words: political support, integration, poetic partnership, related languages, cultural ties

The rich political environment of the 16th century-Azerbaijan had favorable conditions for the period of artistic centralization of lexical structure of its literary language and further strengthening of its grammatical structure. Until now, the common language of the Turkic peoples played a key role in their oral literary language, but compared to the 16th century, the lexical commonality in the written traditions of Caucasian and Central Asian Turkic was relatively weak. Simply, the historical kinship of Turkic languages is limited to having the general agglutinative features and some lexical units. Of course, the migration of the Turkic peoples from the middle of the I Millennium to the first three centuries of the II Millennium, the demographic denseness did not remain unaffected by the composition of all Turkic languages, as a result of which small tribal languages became vernaculars. That is, as a result of the ethnic assimilation of Turkic tribes and tribal associations, the single vernacular languages was formed, which gradually formed the structure of literary language norms on the basis of each vernacular.

However, it is natural that the lexemes and morphemes, which had already been established as a linguistic element of Central Asian Turkic in the 16th century, did not appear in the written Azerbaijani literary language. This does not deny the fact that such elements were exchanged during the period of differentiation of Turkish languages as a national language. Such an exchange process has always been a natural process. Root identity is cited as the real reason for this. "Such close and similar peculiarities in related languages show that they developed apart from one mother tongue. (I, p. 441)

Another condition was related to the political situation. The ethno-historical content of the rapidly growing and strengthening Safavid state at the beginning of the 16th century confirmed it as a Turkic entity, an attempt to achieve the political and cultural unity of the Turks of the Caucasus and Central Asia as the most important political course of the state. First of all, this was not only a political support to protect these peoples from foreign political interference, but also to ensure the literary unity of the peoples. It should also be noted that if the palace and poetic language of the Ottoman Empire, one of the two great powers of the century was Persian, then the Turkish language was supported only by the Safavids, the second most powerful state. It was the only powerful measure. "Undoubtedly, the main instigator for this was the founder of the state, Shah Ismail Khatai: writing beautiful poems by him in his native language, issuing decrees in this language was a direct manifestation of the ethnic-cultural

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

element of domination." (IV, p. 206.)

The influence of language units on the literary composition of related languages can be realized in two ways: 1. The involuntary integration of language units in connection with the interaction of cultural relations 2. The inclusion of some elements of related languages in the internal system of language in an informal form as a special line of language policy. The 1st fact is observed in the language of many craftsmen acting in the 16th century. "Some words and grammatical features of Eastern Turkic languages, especially Uyghur and Jigatay (Uzbek) languages, have been developed in the written literary language at this stage. It is true that such a sign is more pronounced in religious-propaganda poems, but in words written in other styles, such words are sometimes found. In particular, in the ghazals of Khatai, Kishvari, Shahin and a number of poets who lived and created during this period such linguistic units were developed, albeit to a lesser extent". (II, p. 173) The grammatical elements found here manifested itself in the suffixes in the case of the noun (for example, in the possession case -nin instead of in (-in, -un, -ün), in the accusative case -ni instead of -i)-ı, -u, -ü), suffix of personal category -mən (man) instead of -əm (-am), in participles -ğan instead of -an (-ən) and so on. Here, the suffix of personal category -man (-mən) has historically existed in many Turkic languages, including the Orkhon-Yenisey monuments. That is, in fact, the -man (-mən) form was used before the version of singular of the first person -am (-am) variant. "In the language of ancient Turkic writing monuments, the predicative category is formed by the following pronouns; Singular of the 1st person: mən, bən, rarely mın/min; Singular of the 2nd person: sən, sen, rarely sin ... For example, Kırqız oğlu mən, that is, "I am the son of Kyrgyz" (III, p. 470.). Such variants later became characteristic of the modern literary language of some Turkic languages (Uzbek), for others (Azerbaijani language) underwent a phonetic change. How was it possible to use such morphological features in the Azerbaijani poetic language of that period? Although this situation related to historical events is not a leading case for the Azerbaijani language, it lasted for some time.

In the 16th century, the Azerbaijani literary language was most active in Tabriz, the center of the country. Prominent masters of words, poets and scholars of the time also gathered here. Undoubtedly, the reference source of the literary language was the vernacular, dialects. The vernacular is used as the main source, and the historical function of the dialects was different. Some lexical and grammatical features of the language, which was modern for its time, later became an archaic form, preserved in dialects as a place of preservation of these forms.

During the mentioned period, the fact of emergence of a common Turkish poetic language as a real result of ethnolinguistic centralization was becoming inevitable. For all this, the official status of the Turkish language as the official state language of the Safavid Empire accelerated the process. The fact that Shah Ismail Khatai himself was engaged in art as a ruler was a positive manifestation of this step. As mentioned earlier, the seemingly artificial language exchange served two purposes. Of course, any lexical unit, grammatical feature, even if related, cannot be included in the national language. Because after a while this situation did not justify itself and he had to leave the language. Stabilization or confluence in the local language is manifested in two forms. 1. Only those used within the frame of poetic language. 2. Those who "switch" to both poetry and the vernacular. It is interesting that it is very difficult to distinguish such words and suffixes in the modern vernacular. First of all, as the languages have the same origin, it is not easy to determine the exchange among which specific languages takes place. On the other hand, similarity and parallelism had long been "qualified" in the language's vocabulary fund because they make such language units easy to master.

The units chosen for the language of poetry are especially noticeable among the obvious advantages of lexical expressions belonging to the Arabic and Persian languages (of course, grammatical units cannot be compared here).

At the same time, it should be noted that there are elements in the linguistic relations of literary languages that are not capable to protect themselves. They became archaic after a while because they

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

could not adapt to full national forms, or because the norms had already stabilized. But it is an undeniable fact that literary language has a special historical significance in relation to related languages.

LIST OF REFERENCE

1. Afat Gurbanov: “General linguistics”, “Maarif” Publishing House, 1989
2. Abulfaz Rajabli “Language of ancient Turkic writing monuments”, part I, Baku-Nurlan-2006
3. A. Demirchizadeh: “History of Azerbaijani literary language”, part I, “Education”, 1979
4. Nizami Khudiyev: “History of Azerbaijani literary language” “Maarif” Publishing House, 1995

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

RIMPH IN THE UZBEK SHAMANISTIC SONGS

ЎЗБЕК ШОМОН ҚЎШИҚЛАРИДА ҚОФИЯ

Римфа в узбекских шаманских песнях

Olim KAYUMOV

Аннотация

Эта статья является первым исследованием узбекских шаманских песен. Существует феномен использования рифмованной структуры узбекских шаманских песен, рифмованных форм, примеров рифмованного искусства в шаманском фольклоре. Узбекские шаманские материалы были типологически изучены с шаманскими материалами других тюркских народов. В статье рассматривается роль рифмы в искусстве узбекских шаманских обрядовых песен и мастерство шаманов в использовании других поэтических искусств. Раскрыта уникальность шаманских песен как примера художественного слова.

Ключевые слова: римфа, шаман, песня, обряд, структура

Annotation

This article is the first study of Uzbek shamanistic songs. There is a phenomenon of using the rhymed structure of Uzbek shamanistic songs, rhymed forms, examples of rhymed art in shamanic folklore. Uzbek shamanistic materials were typologically studied with shamanistic materials of other Turkic peoples. The article discusses the role of rhyme in the art of Uzbek shamanistic ritual songs and the skill of shamans in the use of other poetic arts. The uniqueness of shamanistic songs as an example of an artistic word is revealed.

Keywords: rhyme, shaman, song, rite, structure

Шомон маросимлари фольклори шомоний этикод семантикасини бадий ифодалаган, ўзига хос сакрал моҳият касб этувчи атамалар ва иборалар иштирок этган насрий ва шеърий шаклдаги магик айтимлардан иборатдир. Шеърий кўринишдаги шомон айтимлари асосан кўшиқлар бўлиб мазмунида руҳларни чорлаш, алқаш ва ёвуз руҳларни ҳайдашга қаратилганлиги билан магик моҳият касб этади. Шомон кўшиқларида руҳларга бадий тавсиф берилдики, айти шу тавсиф руҳларнинг ёвузлик ва ҳомийлик каби функционал вазифаларини ойдинлаштиради. Инчунун, шомон айтимларининг жанрий мансубиятини аниқлаштириш учун уларнинг вазн мансубияти ҳақидаги қарашларимиз фикримизни янада тиниқлаштира олади.

Шомон кўшиқлари поэтикасида оҳанг алоҳида аҳамиятга эга. “ Ҳаёт материални (диспозицияни) бадий асарга (композицияга) айлантириш зарурияти билан юзага келган поэтик шакллардан бири – бу кўшиқ. Унда диспозицияни композицияга айлантирувчи эса кўшиқчи” [Ражабов Д.2019.Б.20]. Масалага шу нуқтаи-назардан ёндашиб, шомоннинг руҳларни чорлашига бағишланган айтимлари таҳлилга этиборни қаратмоқчимиз. 2004 йил Навоий вилояти Хатирчи тумани Мирзо Улуғбек ширкат хўжалиги Жалойир қишлоғида истиқомат қилувчи 41 ёшли Нозибуви бахшидан биз томонимиздан ёзиб олинган маълумот кўра, бахши боқим, қайтарма, суқ чиқариш, қоқин маросимларини ўтказишда аввало ишни «авлиё териш»дан

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

бошлар экан. Ўткан улуғ авлиёларни ёд олиш, уларнинг руҳидан мадад олиш мақсадида шомонлар авлиёлар ва ўзларининг марҳум қариндошлари номини тилга олиб қўшиқ куйлайди:

Сўзим боши бисмилло,
Ишим боши бисмилло,
Алҳам боши бисмилло,
«Қуръон» боши бисмилло,
Руҳиятлар султони,
Мен сизларга сиғиндим.
Чодир чиммат тутганлар,
Чор томондан келганлар,
Қирк бир чироқ берганлар,
Руҳиятлар султони-яй,
Мен сизларга сиғиндим.[Қаюмов О. 2004]

Кўринадик, оҳангдорлик, халқ кўшиғининг етакчи хоссаларидан биридир.[Ражабов Д.2019.Б.51] Оҳанг устунлиги қўшиқ матнида оҳангдошлик яъни қофиянинг майдонга келишига сабаб бўлади. Шомон қўшиқларида оҳангдорликнинг ягона қолипда турғун ҳолатда бўлиши кузатилмайди:

Сўзим боши бисмилло,
Ишим боши бисмилло,
Алҳам боши бисмилло,
«Қуръон» боши бисмилло,
Руҳиятлар султони,
Мен сизларга сиғиндим.

Келтирилган мисолдаги **сўзим**, **ишим**, **Алҳам**, **“Қуръон”** оҳангдош сўзлар бўлиб, **боши бисмилло** эса, радиф яъни қайтариқ, айнан такрорланувчи сўзлардир. Бироқ, қофия вазифасида келган **сўзим**, **ишим** сўзларида асосан **-и+м** товушлари оҳангдошликни ташкил этмоқда. Кейинги сатрларда **алҳам** сўзидаги **-а+м**, **қуръон** сўзидаги **-о+н** товушлари уйғунлашмаган бўлиб бу ўринда оҳангдошлик бузилганлиги кўзга ташланади. **Руҳиятлар султони**, **мен сизларга сиғиндим** сатрлари шомон кўшиғининг нақорати вазифасини ўтайди. Шомон қўшиқларида яхлитлик, ягона қолип мавжуд эмаслиги борасида гапиргандик. Қофиянинг бетартиб қўлланиши, турли ўринларда келиши ягона қолип ҳукм сурмаслигини кўрсатади. Бу юқоридаги мисолда қофия сўз бошида келган бўлса, айти шу айтим давомида қофиянинг ўрни алмашинади:

Чодир чиммат **тутганлар**,
Чор томондан **келганлар**,
Қирк бир чироқ **берганлар**,
Руҳиятлар султони-яй,
Мен сизларга сиғиндим.

Банд давомида қофия сатр охирига кўчади. Қофияда замон ва кўплик қўшимчаси орқали оҳангдошлик ташкил этилиши шеър илмида қофия хатоси саналади ва **Ийто** деб аталади[Ҳожиаҳмедов А.1999.Б.236]. Шомон қўшиқларида **ийто** кўп учрайдиган ҳолат.

Қирк бир чироқ **жоқтилар**,
Бўйнига тасма **солдилар**.
Мерос қўлин **олдилар**,

Бандда қўлланилган **жоқтилар**, **солдилар**, **олдилар** сўзлари қофия вазифасини бажарган бўлса-да, сўзлар таркибидаги **-оқти**, **-олди** кабилар оҳангдошлик учун номутаносиб бўлиб, **икво** юз берганини кўриш мумкин. Бундан ташқари, шомон қўшиқлари матнида қофия ўрни алмашиш ҳолатлари кўзга ташланади. Аммо қўшиқнинг мазмунига путур етмайди. Балки қўшиқ давомида оҳангдорлик ҳисси **таъдил** санъати воситасида янада ошади:

Хур қиз авлиё оналар,
Қирқ қиз авлиё оналар,
Етмиш икки парилар,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

**Ҳар қайсиси ҳар ишда
Етти пари оналар,
Мен сизларга сиғиндим.**

Шомон ўз мифологик ҳомийларини кетма-кет санайди. **Хур қиз, қирқ қиз** каби авлиё оналар, **етмиш икки, етти пари** оналарнинг кетма-кет қайд этиб уларга мурожаат қилиб, **нидо**[Ҳожиахмедов А.1999.Б.110.] санъатидан фойдаланади. Мазкур бандда шомон таъдил ва нидо санъати воситасида ўз мифопоэтик мақсадига эришади. Қўшиқ матнида **Қамбар** онам, **Амбар** онам, каби мурожаатлар кўзга ташланади. Аллетирация воситасида ҳосил қилинган сўз шомон ҳомийлари қаторини бойитади, қўшиқ пафосини оширади, тингловчининг онгига таъсири кучаяди. Қофия ва товуш уйғунлашуви шомон қўшиқларида магик тасир этувчи психологик вазифани ҳам бажаради.

Биз юқоридаги бобда Амбар она тарихий шахс эканлиги унинг шомон мифологиясидаги ўрни ва аҳамияти борасида мулоҳаза билдирган эдик. Бироқ шомон айтимларида ҳомий руҳ сифатида такрор – такрор тилга олинган Қамбар она шомоннинг бадиий тўқимасидир. Адабиётшунос Н.Раҳмоновнинг фикрича, «Қадимги туркий адабиётнинг шаклланишида яна бир муҳим манба – туркий халқ қўшиқларининг тарихий далиллар билан бирикуви катта роль ўйнаганини кўрамиз. Бир тарихий маълумотдан маълум бўлишича, туркий қўшиқлар оғзаки шаклда ўйин билан ижро этилган».[Раҳмон Н. 2002.Б.53.]

Туркий халқлар мифологиясида Қамбар номи билан боғлиқ мифологик образ учрайди фақат унинг жинсий мансубияти ўзбек шомонларининг Қамбар онасидан фарқ қилади. Қозоқ мифологиясида **Қамбар ота** кўл ва йўлнинг пири мифологик ҳомий сифатида мавжуд эканлиги қозоқ олими С.Атакай илмий ишларида қайд этилган[Атакай С. 2011.С.249].

Навоий вилоятининг Қизилтепа туманида истиқомат қилаётган 38 ёшар қўшноч Нигора опадан 2004 йилда Навоий давлат педагогика институти Ўзбек филологияси факультети талабаси Қаҳҳорова Гавҳар томонидан ёзиб олинган материаллар орасида қўшночнинг қисқагина йўқлови келтирилган:

Қалъаи азизон, Хўжаи Ҳасан,
Хўжаи Ҳусан, Хўжаи Бўстон,
Хўжаи Жаҳон, Хўжаи Ғалғаладон
Авлиёлар, ёр бўлинлар.

Банд тўлалигича аллетирация ҳодисаси асосида шаклланган. Шомон қўшиқларида қофияда оҳангдошликни ташкил этувчи асосий восита–**равий** ҳам ўз таъсирини йўқотмайди, аксинча равийнинг ёндош ва жуфт келиш ҳолларини кузатамиз:

Қалъаи азизон, Хўжаи Ҳасан,
Хўжаи Ҳусан, Хўжаи Бўстон,
Хўжаи Жаҳон, Хўжаи Ғалғаладон
Авлиёлар, ёр бўлинлар.

Юқорида келтирилган банддаги дастлабки равий вазифасини форсий изофа бажариб у **аи қалъаи, Хўжаи** сўзлари таркибида келган бўлса, иккинчи равий –**о+н** эса, *азизон, Бўстон, Жаҳон, Ғалғаладон* сўзлари таркибида ўз поэтик вазифасини адо этган. Шуни алоҳида таъкидлашимиз лозимки, **-о+н** равийнинг ёндош шакли –**а+н** *Ҳасан, Ҳусан* сўзлари таркибида келиб, **оҳангдорлик комплексини** майдонга келтирган. Оҳангдорлик комплексида оҳангдошликни ташкил этувчи товушлар уйғунлашуви, ритмик ҳолатда кетма-кет такрорланиши оҳангдош сўзларни майдонга чиқаради. Бу эса, шомоннинг доимий равишдаги ҳозиржавоблиги, топоғонлиги ва бадиий маҳоратидан далолат беради. Оҳангдорлик комплекси шомон қўшиғининг магик моҳиятини кучайтирувчи психологик восита ҳамдир. Оҳангдош сўзларнинг ноодатий кетма-кетликда ритм ва тактларда ифодаланиши тингловчида сўзнинг сеҳрига ишонч ҳиссини оширишга хизмат қилади. Шомон амалиётида шомоннинг асосий вазифаси руҳларни чорлаш, улар воситасида беморнинг руҳиятига таъсир ўтказишдан иборатлиги учун ҳам шомон қўшиқлари пафоси баланд бўлиб, тингловчининг руҳини жўнбушга келтирадиган даражада юқори бўлади.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Қофияланишнинг юқоридаги кўриниши Н.П.Дыренкова томонидан эълон қилинган телеут шомон материаллари мантларида ҳам кўзга ташланади:

Сабылтарға салбај- тур,– (шомоннинг)тўлғонишига қўймай тур

Чажбалтарға пәрбәј –тур, – тебранишига қўймай тур

Әнилтәргә пәрбәј –тур, – энгашгани қўймай тур

Әндәдәргә салбај –тур.– Ноқулай аҳволга солмай тур.

Кўзи жаман кўр һўсна, – Ёмон кўзга кўринма

Кўни жаман таңдатна– Кўнгли ёмонга имкон берма. [Дыренкова Н.П.1931.С.116.]

Юқорида телеут шомонлари материалларидан келтирилган мисолда ҳам шомон кўшиғининг оҳангдорлиги етакчилик қилади. Бандаги **Сабылтарға, Чажбалға, Әнилтәргә, Әндәдәргә** сўзларининг оҳангдошлиги **арға, алға, әргә** товушлари воситасида алоҳида, **салбај, пәрбәј** сўзлари эса **бај** товушлари воситасида алоҳида оҳангдошликни ташкил этган бўлса, **тур** сўзининг қофиядан кейин айнан такрорланиши унинг радиф эканлигидан далолат беради. Н.П.Дыренкованинг олтойликлар шомон маросим айтимларида эълон қилинган мантга эътибор қаратсак:

jergeleže otturyandar,– Ёнма-ён ўтирганлар,

jebileže otturyandar,– Бир-бирига сиқилиб ўтирганлар,

tördö bolzo söngöndör,– Тўрда деворга суянганлар,

tös alyža ottutyandar. –Бир-бирининг тўшига сингиб ўтирганлар.[Дыренкова Н.П.1949.С.125]

Мазкур банддаги **jergeleže, jebeleže, tös alyža** сўзлари қофия, **otturyandar** сўзи эса, айнан такрорланиб радиф вазифасини бажарган. Л.П.Потапов олтой турклари шомон доираси ҳақидаги мақоласида шомоннинг ўз доираси воситасида қай тариха руҳлар оламига саёҳат қилиши билан боғлиқ кўшиқ матнини келтиради:

Кумандин шомонлари репертуарида:

Ташка пасан тајлыкпа – Тошни боссанг тойрилма

Муска пасан мајрылба – Музни боссанг майрилма-қийшайма

Поом чәргә пурулба – Сўқмоқ йўлда бурулма.

Челкан шомонлари реперутарида:

Тажка барзын јанакпа – Тайгага борсанг қайтма

Ташка паса тајлакпа – Тошни боссанг торилма

Пўскә паса сўрунмә – Музни боссанг сурунма

Соок јаринә јўрәрбіс – Совуқ жойларда юрармиз

Соллым јаринә тўжәрбіс – Нотаниш жойларга тушармиз

Арлаганынг ал тёр – Тилаб олганингни авайла

Аксаганынг тут тёр – Оқсаганни қувватла

Әр багачың әндәбә – Доира эгасин унутма

Әр бойун әндәбә – Ўзингни эҳтиёт қил

Әр баганың әптўг бол – доира эгасини мақтаб тур

Јакај тургәның тараш болзын – Ёқанг тургани чиройли бўлсин.

Кумандин шомони кўшиғидаги **тајлыкпа, мајрылба, пурулба** сўзлари қофияни ташкил этиб мазкур сўзлар таркибида **па-ба** товушлари ёндош равий вазифасини бажарган бўлса-да, аслида оҳангдошликнинг бузилишини сездириб турган **икводир**. Бу хол шомон кўшиқларида товушлар уйғунлиги, оҳангдошликни ташкил этувчи товушларнинг ёндош **па-ба**, ўзбек шомон кўшиқларидаги **он-ан** товушларининг равий сифатида ёндош қўлланиши каби характерга эгаллиги билан туркий халқлар шомон кўшиқлари бадииятидаги муштарак ҳодиса эканлигини кўрсатади.

Челкан шомон кўшиғидаги **јанакпа, тајлакпа** сўзларида **акпа** товушлари, **јўрәрбіс, тўжәрбіс** сўзларида **әрбіс** соф оҳангдошликни ташкил этган товушлар саналади. Бу ўринда қофиянинг бенуқсон қўлланишини кузатамиз.

Фольклоршунос Д.Ражабовнинг таъкидлашича, “...халқ кўшиқлари поэтик айтимлардан, яъни халқ шеърдан ўз жанр табиати ҳамда композицион белгисига кўра фарқланади. Улар, яъни

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

поэтик айтимлар уч, беш, етти мисрალი ҳам бўлиши мумкин. Яна улар эркин вазнда кўпроқ учрайди”[Ражабов Д. 2019.Б.45]. Биз томонимиздан 2007 йили Самарқанд вилояти, Нуробод тумани, Тим қишлоғида истиқомат қилувчи 69 ёшли қушноч Хожар момодан ёзиб олинган афсун матнининг қофияланиш таркибида –**им** шахс сон қўшимчаси ҳамда **обло, худо, Мустафо** сўзлари қофия вазифасини бажарган:

Ётдим **обло**,

Турдим **обло**,

Ёдим **худо**.

Дилим Муҳаммади Мустафо,

-**им** шахс сон қўшимчаси оҳангдошликни ташкил этувчи восита – **ийто** сифатида **обло, худо, Мустафо** сўзлари тўлиқ қофия бўлиб, бу қофия сўзлар таркибида –**о** равий вазифасида келган. **Обло, худо** сўзлари мазмунан синоним сўзлар бўлиб, Оллоҳ маъносини англатади. Мустафо эса, сўнгги пайғамбар Муҳаммадад алайҳиссаломга ишора. Мазмунан бир семантик майдонда маъно англатувчи сўзларнинг қофия сифатида кетма-кет қўлланиши шомон матнларида мазкур сўзларнинг сакрал моҳиятини белгилаб беради. Тингловчининг шомон тилида ифодаланаётган сўзларнинг сеҳрига ишонишини кучайтиради.

Қирк бир чирок жоқтилар,

Бўйнига тасма солдилар.

Мерос қўлин олдилар,

Мазкур мисолдаги **жоқтилар, солдилар, олдилар** каби сўзлар ҳам қофия вазифасида келган. **Олдилар, солдилар** сўзлари оҳангдош бироқ, чилтонлар тасвирини ифодалаган **жоқтилар** сўзи магик эҳтиёж натижасида қўлланган бўлиб ўзидан кейин келган сўзларга қофияланмаган бўлса-да бир магиксемантик майдонда яхлит маъно англатилишига хизмат қилган. Қофиядаги бу каби нуқсонларни биз шартли равишда шомон қўшиқларига хос бўлган **қофияи ноқис** яъни **нуқсонли қофия** деб атадик.

Хуллас, ўзбек шомон маросимлари қўшиқлари қофияланиши борасидаги хулосаларимизни қуйидагича умумлаштирамиз:

1. Шомон қўшиқлари қофиясида соф қофиялар билан бирга кўпчилик ўринларда ноқис қофиялардан фойдаланиш кўзга ташланади. Қофиялар таркибида **ийто**, **икво** каби оҳангдошлик бузилишини кўрсатиб турувчи элементлар учрайди, бироқ аллетирация ва оҳангдош, ярим оҳангдош товушлар биргаликда оҳангдошлик комплексини ташкил этади;
2. Шомон қўшиқлари бадииятида истиора, ўхшатиш, сифатлаш ва жонлантириш сингари поэтик тасвир усуллари кенг фойдаланилади. Масалан, шомон доирасига инсонга хос сифатларнинг кўчирилиши, унинг инсон сингари ҳаракатланишда жонлантириб тасвирлаш айтувчининг шомоний мифологик арсеналдаги ғайри табиий фаолиятини ифодалашга хизмат қилади;
3. Шомон қўшиқларида шомон мифологиясида мавжуд табулаштириш анъанаси етакчилик қилганлиги боис сўзларнинг кўчма маънода қўллаш, турли бадиий тасвир воситаларидан фойдаланиш, қофия сифатида аллетирацион характердаги сакрал сўзлардан фойдаланиш кўзга ташланади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ BIBLIOGRAPHY

1. **Атакай С.** Древние культы и традиционная культура казахского народа. Алматы, 2011.С.249. { Atakay S. 2011. Ancient cults and traditional culture of the Kazakh people. Almaty, -p.249. }

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2. **Дыренкова Н.П.** Материалы по шаманству у телеутов//Сборник музея антропологии и этнографии. Т. X. Москва, 1931. с.116. { Dyrenkova N.P. 1931, Materials on shamanism at the Teleuts // Collection of the Museum of Anthropology and Ethnography. Т. Kh. Moscow, p.116.}
3. **Дыренкова Н.П.** Пережитки идеологии материнского рода у алтайских тюрков//Сб.МАЭ.М,-Л.1949.-С. 125. { Dyrenkova N.P. 1949. Reloading of the ideology of the maternal kind in the Altai Türks // Sat.MAE.M, -L. p.125.}
4. **Қаюмов О.** Дала ёзувлари. Навоий вилояти Хатирчи тумани. 2004 йил. 2- дафтар. { Qayumov O. 2004. Field records. Khatirchi district of Navoi region. 2- notebook.}
5. **Ражабов Д.** Ўзбек халқ кўшиқлари тузилиши: композиция ва образлилик. Филол. фан. доктори (DsC) диссертацияси автореферати. Тошкент, 2019.-Б. 20. { Rajabov D. 2019. The structure of Uzbek folk songs: composition and imagery. Filol. fan. Doctor (DsC) dissertation abstract. Tashkent, p. 20.}
6. **Раҳмон Н.** Рухиятдаги нур муроди. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – Б.53. { Rahmon N. 2002. The desire for light in the psyche. - Т. : A.Qodiriy National Heritage Publishing House, p.53.}
7. **Ҳожиаҳмедов А.** Мумтоз бадиият малоҳати. Тошкент, “Шарқ” нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, 1999.-Б.236. { Hojiahmedov A. A masterpiece of classical art. Tashkent, Sharq Publishing and Printing Concern, 1999.p.236.}

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

DÜNYADA VƏ AZƏRBAYCANDA ALTERNATİV ENERJİ RESURSLARI

Əhmədova Əkimə ƏMİR

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Xülasə

Müasir dövrdə əhalinin sayının kəskin şəkildə artması, iqtisadiyyatın, o cümlədən, enerji tutumu çox olan sənayenin inkişafı, insanların rifah səviyyəsinin yüksəlməsi, məişətdə istifadə olunan elektrik cihazlarına, nəqliyyat vasitələrinə tələbatın artması paralel olaraq enerji daşıyıcılarına olan tələbatı da kəskin şəkildə artırır.

Açar sözlər: enerji, bərpa, alternativ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НЕФТЯНОЙ И ПРОМЫШЛЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

Резюме

Резкий рост числа людей в современный период резко увеличил спрос на энергоносители параллельно с ростом экономики, в том числе с развитием промышленности с высокой пропускной способностью, благосостоянием людей, ростом спроса на электрические приборы и транспортные средства.

Ключевые слова: энергии, восстановление, альтернатив

ALTERNATIVE ENERGY RESOURCES IN THE WORLD AND IN AZERBAIJAN

Summary

The sharp increase in the number of people in the modern period has dramatically increased demand for energy carriers in parallel with the growth of the economy, including the development of the industry with a high capacity, the welfare of the people, the increasing demand for electrical appliances and vehicles.

Key Words: energy, renewal, alternative

Qeyd etmək lazımdır ki, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadədə son illərə qədər qarşıda duran əsas problem bu enerjinin maya dəyərinin karbohidrogen resurslarına nisbətən baha başa gəlməsi və dünyanın bərpa olunan enerjiyə qarşı marağının az olması idi. Lakin, 70-ci illərin neft böhranından sonra dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələri dünyanın gələcək enerji xəritəsində əsas payın bərpa olunan enerji mənbələrinə düşəcəyini qəbul edərək, bu sahəyə diqqəti artırdılar. Eyni zamanda dünyada baş verən və gələcək nəsillərin qarşısında duracaq əsas problemlərdən biri olan ekoloji çirklənmə və tarazlığın pozulması, qlobal istiləşmə, atmosferə atılan istixana qazlarının kəskin artması və digər ekoloji problemlər ölkələri kömür,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

neft və qaz kimi çirklənmədə böyük rol oynayan yanacaq növlərinin istifadəsinin azaldılmasına və bərpa olunan enerjidən istifadənin genişləndirilməsinə sövq etməkdədir. Bərpa olunan enerji mənbələrinin maya dəyərinin yüksək sürətlə inkişaf edən texnologiya nəticəsində ciddi şəkildə aşağı düşməsi də bu enerji növlərinə marağı yüksək şəkildə artırmaqdadır.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələri tərəfindən bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin artırılmasına xüsusi diqqət yetirilməkdədir. ABŞ, Çin, Yaponiya, Avropa Birliyinə üzv ölkələr və iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf edən bir çox dövlət bu sahədə hədəflər müəyyənləşdirərək, enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin rolunu yüksək qiymətləndirdiklərini bəyan edirlər.

Bərpa olunan enerji mənbələri arasında güləş və külək enerjisinin önəmli yeri vardır və hal-hazırda bu iki enerji növünə xüsusi diqqət yetirilməkdədir. Dünyanın bir çox ölkəsi günəş və külək enerjisi potensialına malikdir. Artıq Avropanın əksər ölkələrinin və dünyanın bir çox inkişaf etmiş və etməkdə olan ölkələrinin enerji bazarında bu iki enerji növünün nəzərəcarpacaq dərəcədə yer tutduğunu və bu payın hər il ciddi miqdarda yüksələn xətlə artığını müşahidə edə bilirik.

Günəş enerjisi, günəş nüvəsində baş verən kimyəvi reaksiyalar nəticəsində yaranan istilik enerjisidir. Bu enerji dünya üçün, dünyanın var olması üçün, dünyada yaşayan canlılar üçün vacib enerji növüdür. Bu enerjiden dünyaya çatan kiçik bir hissə belə bəşəriyyətin mövcud enerji istehlakından qat-qat çoxdur. Günəş enerjisinin miqdarı litosfer, hidrosfer təbəqələrindən, bulud örtüyündən keçəndən sonra, havanın çirklənməsindən, dəniz səviyyəsindən, relyefin hündürlüyündən, günün və ilin vaxtlarından asılı olur. Dünyaya günəşdən 150 milyon km qət edərək gələn gündəlik enerji, dünyada ildə istifadə edilən enerjiden təxminən 1,5 dəfə çoxdur. Günəş şüalanmasının təxminən 50%-i atmosferi keçərək dünya səthinə çatır. Günəş enerjisindən istifadə edilməsi 1970-ci illərdən sonra günəş enerjisi sistemləri texnoloji olaraq inkişaf etmiş, nəticədə dəyəri aşağı düşmüş, ekoloji təmiz bir enerji mənbəyi kimi özünü qəbul etdirmişdir. Əvvəllər istilik enerjisi kimi istifadə edilən günəş enerjisinin fotoqalvanik panellə vasitəsilə elektrik enerjisi istehsalında istifadəsi genişlənilib. Günəş enerjisi iqtisadiyyatın və təsərrüfatın bir çox sahələrində istifadə edilməkdədir.

2015-ci ildə dünya üzrə günəş enerjisi istehlakı 2014-cü ilə nisbətən 32,6% artaraq 253 milyard kilovat/saat təşkil edib. 2005-ci ilə nisbətən (10 illik) 2015-ci ildə günəş enerjisi istehlakı 64,9 dəfə çox olub. 2015-ci ildə günəş enerjisi istehlakı ümumi elektrik enerjisi istehsalının **0,8%-ni** təşkil edib. Ümumi günəş enerjisi istehlakını 39,2 milyard kilovat/saata çatdıran Çin 2015-ci ildə lider olub. 15,5%-lik payla liderlik edən Çini 15,4%-lə ABŞ, 15,2%-lə Almaniya, 12,2%-lə Yaponiya, 10,0%-lə İtaliya izləyib. Bu beş ölkənin günəş enerjisi istehlakında payı 68,3% olub. 2015-ci ildə Böyük Britaniyada (86,6%), Çində (69,7%) və Yaponiyada (58,6%) artım qeydə alınıb.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən aparılmış təhlillərə və proqnozlara əsasən 2020-ci ilin sonuna qədər günəş enerjisi gücünün 500 GVt-a qədər artacağı proqnozlaşdırılır. Avropa Birliyi Parlamenti tərəfindən hazırlanan "Günəş Enerjisi İstehsal Hesabatında" 2020-ci ildə günəş enerjisi istehsal olunan elektrik enerjisinin dünyada- 1 milyard insana çatacağı, 2.2 milyon insanın bu sahədə işlə təmin ediləcəyi, CO2 qazı emissiyasının ildə 169 milyon ton azalacağı bildirilir.

Külək enerjisi – küləyi meydana gətirən hava axınının sahib olduğu hərəkət (kinetik) enerjisidir. Alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən biri hesab olunur. Bu enerjinin bir hissəsi faydalı olan mexaniki və ya elektrik enerjisinə çevrilə bilər. Külək enerjisi digər alternativ enerji mənbələri olan günəş, hidroenergetika, geotermal və biokütlə enerjisindən özünün maya dəyərində, ekoloji təmizliyində və tükənməzliyində görə ən sərfəlisidir.(2)

İnsanlar yelkənlər vasitəsilə qayıq və gəmiləri hərəkət etdirmək üçün ən azı 5500 ildən bəri küləyin gücündən istifadə edirlər. Dəyirmanlarda, suvarma proseslərində küləkdən istifadə edilməsi 7-ci əsrdən başlanılmışdır. 19-cu əsrin sonu-20-ci əsrin əvvəllərində artıq külək enerjisindən elektrik enerjisi alınması üçün aparılan elmi tədqiqatlar öz əməli nəticəsini vermiş və külək qurğuları, külək turbinləri yaradılmışdır. Müasir külək enerjisi sənayesi 1979-cu ildə, Danimarkalı Kuriant, Vestas, Nordtank və Bonus şirkətlərinin külək turbin seriyası istehsal etməsi ilə başlamışdır. Bunlar bugünkü standartlardan balaca idi və hər biri 20-30 kVt-ıq gücə malik idi. Hal-hazırda gücü 7 MVt-dan artıq külək turbinləri istehsal olunur və dünyanın bir çox yerində külək enerjisindən istifadə olunur.

2014-cü ildə 716,5 milyard kilovat/saat olan külək enerjisi istehlakı 2015-ci ildə 17,4% artaraq 841,2 milyard kilovat /saat olub. 2005-2015-ci illərdə külək enerjisi istehlakı 8 dəfə artıb. Külək enerjisi istehlakında ən böyük pay 22,9%-lə ABŞ-a məxsusdur. Sonrakı yerləri 22,0%-lə Çin, 10,5%-lə Almaniyaya, 5,9%-lə İspaniyaya və 4,9%-lə Hindistan tutur. 2015-ci ildə 16 ölkə arasında ən böyük artım 78%-lə Braziliyada qeydə alınıb. Azalma isə yalnız İspaniya, İtaliya və Portuqaliyada qeydə alınıb. ABŞ-da 5,1%, Çində 15,8%, Almaniya 53,4% artım əldə edilib. Külək enerjisi 2014-cü ildə dünya elektrik enerjisi istehsalının 3,4 faizini təşkil edib. Külək enerjisinin ölkədəki ümumi enerji istehsalındakı payına görə lider ölkə Danimarkadır. Danimarkada ümumi enerji istehsalında külək enerjisinin payı 39.1 % olub.(4) Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən enerji təhlükəsizliyi siyasəti ölkəmizdə energetika sektorunda yüksək inkişafa şərait yaradıb. Enerji təhlükəsizliyi siyasətinin təməl hədəflərindən biri ölkəmizdə bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin gücləndirilməsindən ibarətdir.

Aparılan araşdırmalar və elmi tədqiqatlar ölkəmizin bu sahədə böyük potensiala sahib olduğunu təsdiqləməkdədir.

Ölkəmizdə bərpa olunan enerji potensialından səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə atılmış əsas addımlardan biri 2004-cü ildə "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı"nın qəbul edilməsi olub. Proqramın qəbulu bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsində köklü dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə və ölkəmizin bu sahədəki potensialının dəyərləndirilməsinə geniş imkanlar yaratdı.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin gücləndirilməsinə “Azərbaycan Respublikasında kommunal xidmətlərin (elektrik və istilik enerjisi, su və qaz) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə də geniş yer ayrılıb.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kommunal xidmətlərin (elektrik və istilik enerjisi, su və qaz) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” özündə 2020-ci ilədək strateji baxışı, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxışı və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışı əhatə edir. Burada sahə üzrə fəaliyyət səmərəliliyinə və yüksək xidmət səviyyəsinə nail olmaq üçün genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi üzrə təkliflər verilir, həmçinin həyata keçiriləcək tədbirlər üzrə “dövlət-özəl tərəfdaşlığı” mexanizmlərinin hazırlanması da nəzərdə tutulur.

Sözügedən Yol Xəritəsinin Tədbirlər Planında 2020-ci ilədək alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri hesabına 420 MVt yeni generasiya güclərinin yaradılması və nəticədə 2020-ci ildə real ÜDM-in 70 milyon manat məbləğində artacağı və 270 yeni iş yerinin yaradılacağı gözlənilir. Bu prioritet üzrə yeni elektrik stansiyalarının (külək, günəş enerjisi və bioenerji) tikintisinə, təqribən 1 milyard 40 milyon manat həcmində investisiya tələb olunduğu proqnozlaşdırılır. Layihənin həyata keçirilməsi nəticəsində ildə 1.6 milyard kVt/saata yaxın elektrik enerjisinin istehsalına və 390.0 milyon kub metr təbii qaza qənaət olunmasına imkan yaranacaqdır.

Yol Xəritəsində 2020-ci ilə qədər külək enerjisi üzrə 350 MVt, günəş enerjisi üzrə 50 MVt və bioenerji üzrə 20 MVt olmaqla yeni enerji güclərinin istifadəyə verilməsi planlaşdırılır. Külək elektrik stansiyalarında istehsal olunan elektrik enerjisinin miqdarı 2015-ci ildə 4,6 mln. kVt /saat, 2016-cı ildə 20,0 mln./ kVt saat, günəş elektrik stansiyalarında istehsal olunan elektrik enerjisinin miqdarı 2015-ci ildə 4,57 mln. kVt /saat, 2016-cı ildə 35,2 mln. kVt /saat olub. Bioenerji və məişət tullantılarının emalı müəssisələrində elektrik enerjisinin istehsalı 2016-cı ildə 174,5 mln. kVt saat /olub. Kiçik su elektrik stansiyalarının istehsalı külək elektrik stansiyalarında istehsal olunan elektrik enerjisinin miqdarı 2015-ci ildə 30,7 mln. kVt /saat, 2016-cı ildə 42,1 mln. kVt /saat olub.(4)

Həyata keçirilən planlaşdırılmış addımlar ölkəmizdə bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin artırılması ilə yanaşı, bu sahədə tətbiq olunan texnologiyanın da ölkəmizdə istehsalına imkan yaradıb. Sumqayıt şəhərində illik istehsal gücü 50 MVt olan “Azgüntex” günəş panelləri zavodu və “Sumqayıt Texnologiyalar Parkı”nda (STP) günəş kollektorları istehsal edən müəssisə yaradılıb.

Günəş panellərinin ölkəmizdə istehsalının təmin edilməsi günəş enerjisindən istifadə sahəsində yüksək nəticələrin əldə edilməsinə imkan verəcəkdir.

Həyata keçirilmiş tədbirlərlə yanaşı gələcəkdə bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə sahəsində reallaşdırılması planlaşdırılan çox saylı layihələr hazırlanıb.

İstifadə olunan ədəbiyyat

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

1. AR ETSN– <http://www.eco.gov.az>
2. AR ABEMDA- <http://www.area.gov.az/>
3. AR İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi - <http://economy.gov.az>
4. AR Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi - <http://www.stat.gov.az>
5. AR Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi - <http://www.minenergy.gov.az>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

CEYN OSTİN YARADICILIĞINDA CENTRİ LEKSİKONU

Məmmədova Aynur AKIF QIZI
Azerbaijan State Pedagogical University

Xülasə

Məşhur ingilis yazıçısı Ceyn Ostinin yaradıcılığında, bir çox romanlarında ingilis əyalət kübar həyatı təsvir olunur. İngiltərədə xüsusi sosial qrup təşkil edən kübarların, aristokratların nitqində bu cəmiyyətin adət-ənənələrinə, davranış tərzinə müvafiq olaraq xüsusi leksik lay formalaşmışdır. Bu laya aid sözlər dilçilikdə aristokrat leksikası, centry leksikonu adlandırılır. Öz dövrünün kübar cəmiyyətinin üzvü olan C.Ostin yaradıcılığında bu leksikondan istifadə etmişdir. Dövrün obrazlarını yaratmaq onların nitqi üçün səciyyəvi olan sözləri işlətməyi tələb edir. Yazıçı bu postulata sadıq qalmış və əsərlərində centri leksikasına aid xeyli sayda sözdən istifadə etmişdir. İngilis kübar cəmiyyətləri üzvlərinin nitqi üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri də hadisələri qiymətləndirməyə münasibətlə bağlıdır. Aristokratlar hadisəni ya yetərincə dəyərləndirmir, ya da dəyərləndirmə lazım gəldiyindən yüksək səviyyədə olur. Hadisəni, şəraiti yetərincə dəyərləndirmək (understatement) yüksək təbəqə nümayəndələrinin müxtəlif psixoloji durumlarda öz hissələrini cilovlama üsulu sayılır. C.Ostinin üslubunda bu cəhət təsvirini dil vasitələri ilə ifadəsini tapmışdır.

Açar sözlər: leksika, lüğət tərkibi, mənə

Bədii mətnə leksik vahidlər bir - biri və mətnin başqa elementləri ilə əlaqədə yeni mənalar qazanır, ümumi məzmunla bağlı üslubi keyfiyyətlər əldə edir, emosional, ekspressiv fon əmələ gətirir. Linqvistik və ekstra linqvistik amillərin leksemlərə təsiri kontekstdə aşkara çıxarmaqla müəllifin nəzərdə tutduğu mühitin formalaşmasında əsaslı rol oynayır. Sözlün lüğəvi mənası onun potensial mənasıdır. Söyləmədə, kontekstdə və bundan böyük həcmli pragmatik mətn vahidlərində, eləcə də mətn çərçivəsində ilkin potensial mənə dəyişir. Müəllif bu və ya digər sözü işlədərkən nitq situasiyasını, personajlar arasındakı münasibətləri, ünsiyyət şəraitini, psixoloji və daxili vəziyyəti nəzərə alır, oxucuya təlqin etmək istədiyi hissələri oyada biləcək dil mənzərəsi yaradır. Sözlər və onların bir-biri ilə əlaqəsi, konkret mənə, ümumi məzmun, sətiraltı mənə, mənə çaları bütün mətn boyu dəyişən psixoloji mühiti ardıcıl təlqin edir. Bədii mətnin bir tam kimi təşkilində müəllifin ya öz dilində, ya da personajların dilində işləndiyi sözlər xüsusi üslubi mahiyyət daşıyır.

Dilin lüğət fondunda elə sözlər vardır ki, onların ilkin, potensial mənasında müsbət, pozitiv güclüdür. Bu cür sözlərin ünsiyyət prosesində istifadə olunması müsbət emosional nitq situasiyasının yaranmasına kömək edir. Belə sözlərin istər bir başa konkret şəxsə ünvanlanması, istərsə də ümumi şəkildə dəyişilməsi danışanın, pozitiv emosional mühit formalaşdırmaq niyyətinin göstəricisi kimi çıxış edir. Lakin hər bir nitq situasiyasının spesifik cəhətləri, həmçinin fərqli iştirakçıları olur. Belə şəraitdə kommunikanın bir-birinə, eləcə də danışana münasibəti, danışanın intensiyası, iştirakçıların fon bilikləri sözlün potensial mənasının müxtəlif mənələrdə yozulmasına səbəb olur. A nitqində B-nin ünvanına xoş sözlər deyirsə və bu sözlərin canlandırılması prosesində, yaxud ünsiyyət prosesində C də iştirak edərsə, onda müsbət emosional mənaya malik olan söz B-də müsbət emosiya oyada bilər.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Bununla belə, eyni fikri C-nin emosional vəziyyəti haqqında söyləmək olmur. Burada C-nin B-yə münasibəti nəzərə alınmalıdır. Sözü potensial müsbət mənası ekstralingvistik amilin (məsələn C-nin B-yə pis münasibəti) təsiri ilə C üçün neytrallaşır. Yaxud A personalı B haqqında xoş söz deyir. Lakin ünsiyyətin digər iştirakçıları A-nın səmimi olmadığını, onun B-də münasibəti ilə deyilən sözü, fikrin uzlaşmadığını bilirlər. Nəhayət, A-nın intensiyası müsbət mənalı sözü əks mənada başa düşülməsinə əsas verə bilər. Qeyd olunanlar bədii əsərdə müəllif üslubundan asılı şəkildə özünü göstərir və üslubun leksik məsələləri yazıcının bu və ya digər sözü seçib semantikaya təsir göstərən müəyyən ətrafda işlətməsini aydınlaşdırmağı da nəzərdə tutur. Müəllif dilin leksik-semantik xüsusiyyətlərini öyrənmək, ilk növbədə, istifadə olunan leksik vahidlər arasından spesifik üslubi yük daşıyan sözləri müəyyənləşdirməyi tələb edir. Aydındır ki, bu halda əsərin qələmə alındığı dövrdə sözü ifadə etdiyi əsas məna həmişə diqqət mərkəzinə çəkiləlidir. Ceyn Ostinin romanlarındakı ingilis dili ilə müasir ingilis dili arasında bir çox fərqli cəhətlər vardır[1; 2]. Bu özünü həm leksik, həm qrammatik səviyyədə göstərir. Eyni zamanda bu fərqlərin bir qismi yazıcının üslubu ilə bilavasitə bağlıdır.

Yazılı və şifahi nitqin hər birində bu nitq tipi üçün səciyyəvi olan leksik qat formalaşır. Bundan başqa, nitq sosial diferensiasiyaya da məruz qalır. C.Ostinin əsərlərində lokal, yaxud əyalət kübar cəmiyyəti, onun üzvlərinin həyat və məişəti təsvir olunur. Nəticədə əyalət kübar cəmiyyəti üzvlərinin nitq xüsusiyyətləri aşkara çıxır [3; 4; 5]. Təbii ki, bu kübar cəmiyyətdə üzvlər arasında nitq şifahi formada gedir. Belə cəmiyyət üzvlərinin danışmaq dili fəaliyyətdə olur. Yazıçı bu cür cəmiyyətin həyatını təsvir edərkən onların danışmaq dilini yazılı nitqə çevirir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müəllifin özü də belə kübar cəmiyyətinin üzvlərindən biridir. Ona görə də Ceyn Ostin əyalət kübar cəmiyyət üzvlərinin nitqi ilə yaxından tanışdır. Təsədüfi deyildir ki, tənqidçilər, ədəbiyyatçılar C.Ostinin romanlarında bəzi sürətlərin onu onun öz obrazı olması haqqında fikirləri irəli sürmüşlər. Qeyd etmək lazımdır ki, bədii əsərdə nəqlədən və müəllif çox zaman eyni şəxs olur. Belə hallarda müəllif nitqinin obrazların nitqi ilə müqayisəsi bədii mətnin nəql edilən hadisələrin dövrü üçün səciyyəvi olan dildə verilməsini və müəllifin də eyni dövrdə yaşamasını təyin etməyə imkan yaradır.

XIX əsr ingilis aristokratiyası üçün kübar cəmiyyət vacib həyat hadisəsi olmuşdur. Belə cəmiyyətlər müəyyən var dövlətə malik məhdud sayda adamları əhatə etmişdir. Bununla belə cəmiyyət üzvlərinin say məhdudluğu həmişə qorunmuşdur. Yəni əyalət kübar cəmiyyəti bir növ qapalı cəmiyyət kimi fəaliyyət göstərmişdir. Belə cəmiyyətə yeni üzvlərin daxil olması yalnız konkret hadisə və səbəblərlə əlaqədar reallaşmışdır. C.Ostinin “Qürur və qərəz” romanında mister Binqlinin Nezerfilddəki mülkü alması onu bu ərazidəki əyalət kübar cəmiyyətinin üzvü edir. Mister Binqlinin dostu Darsi isə başqa bir kübar cəmiyyəti təmsil edir. Darsi mister Binqlinin dostu olduğuna görə əyalət cəmiyyətinin tədbirlərinə qoşulmaq imkanı qazanır[6].

Kübar cəmiyyətindəki nitq jarqon sözlər və slenqlə zənginliyi ilə seçilmişdir. Belə fikir vardır ki, kübar jarqonunu dövrün tanınmış yaradıcıları yaratmışlar. Kübar cəmiyyətinin üzvləri bu yazıcıların əsərlərini oxumuş, xoşlarına gələn nitq qəliblərini əzbərləmiş və onlardan danışdıqlarında istifadə etmişlər. Bir çox söz və ifadələr centrinin leksikonuna daxil olmuş və beləliklə, yalnız cəmiyyət üzvlərinin başa düşdüyü jarqon sözlərə çevrilmişlər. C.Ostinin “Ağıl və ehtiras” əsərinin qəhrəmanı Mariannanın dilində də bu fikir ifadəsini tapmışdır. “«I detest jargon of every kind, and sometimes I have kept my feelings to myself, because I could find no language to describe them in but what was worn and hackneyed out of all sense and meaning»[7].

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“Ağıl və ehtiras” romanının başqa bir qəhrəmanının işlətdiyi söz və ifadələr də bu fikri təsdiq edir: «When the first of hers reached me (as it immediately did, for I was in town the whole time) what I felt is, in the common phrase, not to be expressed; in a more simple one, perhaps too simple to raise any emotion, my feelings were very, very painful. Every line, every world, was in the hackneyed metaphor which their dear writer, was she here, would forbid-a dagger to my heart. To know that Marianne was in town was, in the same language, a thunder-bolt! Thunder-bolt and daggers! What reproof she would have given me! Her tastes, her opinion –I believe they are better known to me than my one, and I am sure they are dearer»[6].

“A dagger”, “a thunder – bolt” kimi sözlər kübar cəmiyyətinin dilində işlənən jarqon sözlər sırasına daxildir. Centri nitqi üçün səciyyəvi olan “worn”, “commonplace”, “hackneyed” sözləri, “to set one`s cap at a man”, “to make a conquest” (of) kimi ifadələr də centri dili üçün xarakterikdir.

Əyalət kübar qəbul olunmuş şablon mövzularda ünsiyyət geniş yayılmış hadisə kimi diqqəti cəlb edir. Bədii əsərin qəhrəmanları tez-tez belə mövzularda danışır və mövzunu uğurlu ünsiyyət qurmaq üçün istifadə edirlər.

«You must not inquire too far, Marianne; remember, I have no knowledge in the picturesque, and I shall offend you by my ignorance and what of taste if we come to particulars. I shall call hills steep, which ought to be bold: surfaces strange and uncouth, which ought to be irregular and rugged; and instant objects out of sight, which ought only to be indistinct thought the soft medium of a hazy atmosphere. You must be satisfied with such admiration as I can honestly give. I call it a very fine country – the hills are steep, the woods seem full of fine timber, and the valley looks comfortable and snug – with rich meadows and several neat farm houses scattered here and there. It exactly answers my idea of a fine country because it unites beauty with utility, and I dare say it is a picturesque one, too, because you admire it. I can easily believe it to be, full of rocks and promontories, gray moss and brushwood, but these are all lost on me. I know nothing of the picturesque» [6].

Verilmiş fraqmentdə kübar cəmiyyətinin üzvü olan personaj cəmiyyətdə hamının dilində işlənən sifətlərdən istifadə edir, bəzən onları yeniləri ilə əvəz edir. O, “step hills” birləşməsinə əsasən “bold hills” əvəzinə işlədir. Onun nitqində irregular “strange”, “rugged surfaces” isə “uncouth” ilə əvəz olunur. Verilmiş fraqmentdə bir sıra başqa əvəzləmələr də aşkara çıxır.

C.Ostin romanlarında Centri dili üçün səciyyəvi olan bir çox sözlərdən istifadə edir. Məsələn, piquet, cirricle, gig, sedan chair, abode, ere=before, hither- trither, office (duty mənasında), deck – decorate, dress mənasında, fain və s.

Piquet - Mr. Hurst and Mr. Bingley were at piquet, and Mrs. Hurst was observing their game. [6]

Gig - While Sir William was with them, Mr. Collins devoted his morning to driving him out in his gig, and showing him the country; but when he went away, the whole family returned to their usual employments, and Elizabeth was thankful to find that they did not see more of her cousin by the alteration, for the chief of the time between breakfast and dinner was now passed by him either at work in the garden or in reading and writing, and looking out of the window in his own book-room, which fronted the road.[6]

Abode -The favor of your company has been much felt, I assure you. We know how little there is to tempt anyone to our humble abode. Our plain manner of living, our small rooms and few domestics, and the little we see of the world, must make Hunsford extremely dull to a young lady like yourself; but I hope you will believe us grateful for the condescension, and that we have done everything in our power to prevent your spending your time unpleasantly.’[7]

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Hitherto- Gardiner, though unknown. He then handed her in, Maria followed, and the door was on the point of being closed, when he suddenly reminded them, with some consternation, that they had hitherto forgotten to leave any message for the ladies at Rosings.[7]

hither - 'He could be still amiable, still pleasing, to my uncle and aunt, when he was in town; and why not to me? If he fears me, why come hither? If he no longer cares for me, why silent? Teasing, teasing, man! I will think no more about him.' [6]

Dövrün sosial-mədəni xüsusiyyətlərini ifadə etmək məqsədilə nitqdə sosial marker, sosial göstərici funksiyasını yerinə yetirən leksikadan istifadə etmək vacib şərtidir. Personajların nitqində sosial komponentlərin işlədilməsi də eyni məqsədə xidmət edir. Nitq davranışında fərqlərin meydana çıxması bir sıra amillərlə şərtlənir. İnsanın sosial rolu və sosial statusu, müəyyən sosial normalara münasibəti belə amillərdəndir. Müəyyən nitq davranışı üçün kommunikativ aktın mövzu, şərait, kommunikasiya kanalı kimi komponentləri də xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Nitq davranışı modelinin fərqləndirici amillərinə mövzu ilə sıx bağlı olan məlumat forması, nitq şəraiti (nitq iştirakçıları, nitq aktının canlandırılması zamanı və məkanı), kommunikativ aktın məqsədi, danışanın kommunikativ niyyəti, nitq aktı kanalı (yazılı, şifahi), nitq forması (dil, dialekt, üslub, jarqon və s.), sosial-normativ səciyyə daşıyan qarşılıqlı nitq təsiri norması, janr və s. aid edilir [Bax: 8, c. 155; 6]. Nitq davranışı determinantlarının bütün toplusunu, onların bir-birinə münasibətini bilməklə ünsiyyətdə sosial dəqiq variantın seçilməsini izah etmək mümkündür.

Bədii ədəbiyyatda sosial-mədəni xüsusiyyətləri əks etdirmək üçün insanın sosial statusunu dildə ifadə etmək üsullarını bilmək də xüsusi əhəmiyyət daşıyır [9, s. 5-6; 10, s.82]. İnsanın sosial statusunu ifadə etmək onun hansı ictimai qrupa daxil olduğunu hansı hüquq və öhdəliklərə malik olmasının göstəricilərini aşkarlamaqdır. Sosial status verbal və qeyri-verbal ifadə oluna bilər. Qeyri-verbal insanın baxışında, yerində, duruşunda və s. özünü göstərir. Sosial statusun verbal ifadəsi fonetik, leksik, qrammatik vasitələrlə reallaşır.

Personajın sosial statusunun əsərdə ifadə olunması üslubi xüsusiyyət daşıya bilər. Müəllif personajın hansı sosial qrupa aidliyini göstərmək üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edir. Sosial status birbaşa ifadəsini xüsusi sözlərin nitqdə işlənməsi ilə tapır. Dolayı yolla sosial status şəxsin təhsili, peşəsi, maddi vəziyyəti, davranış tərziləri ilə aşkara çıxır.

C.Ostinin romanlarında əyalət kübar cəmiyyətinin üzvləri təsvir olunur. Bu baxımdan sosial status həm birbaşa, həm də dolayı yolla ifadəsini tapır. Ceyn Ostin üslubi üçün səciyyəvi olan cəhətlərdə biri odur ki, onun qəhrəmanlarının xarakteri daha çox aralarındakı dialoqlarda açılır, müəllif onların təsvirinə öz nitqində, demək olar ki, yer vermir. Məhz buna görə C.Ostinin əsərlərində vasitəsiz nitq üstünlük təşkil edir. Personajlar özlərinin sosial statuslarını öz nitqlərində aydınlaşdırırlar. Qeyd olunan üslub özəlliyi personajın nitqi ilə oxucuda ona münasibəti formalaşdırmaqdadır.

XIX əsr ingilis aristokratlarının nitqində tabu söz və ifadələr, söyüşlər də xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

İngilis kübar cəmiyyətləri üzvlərinin nitqi üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri də hadisələri qiymətləndirməyə münasibətlə bağlıdır. Aristokratlar hadisəni ya yetərincə dəyərləndirmir, ya da dəyərləndirmə lazım gəldiyindən yüksək səviyyədə olur. Hadisəni, şəraiti yetərincə dəyərləndirmək (understatement) yüksək təbəqə nümayəndələrinin müxtəlif psixoloji durumlarda öz hissələrini cilovlama üsuludur. Bu onlara aralarındakı münasibəti, dostluğu, qarşılıqlı hörməti, işgüzar əlaqələri qorumağa imkan yaradır [Bax: 3, s. 106]. Şəraiti yetərincə

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

qiymətləndirməmək ifadəsini daha çox leksik vasitələrlə tapır. Məsələn, a bit of, a spot of, almost kimi sözlər, ikiqat inkar şərait yetərincə qiymətləndirməyəndə işlədilir.

Şəraiti yüksək səviyyədə qiymətləndirmənin xarakterik əlaməti hadisənin mahiyyətini şişirtməklə bağlıdır. Bu üsul feil və isimlərdən metaforik istifadə, zərflər və sifətlərdən (extremely, exceedingly, excessively, truly, perfectly və s.).

C.Ostin romanlarında bir sıra sözlərin sosial konnotasiyası verilmişdir. Məsələn, “town” XIX əsrdə zadəganlar üçün “London” anlamında olmuşdur. “Country” və “count” sözləri də xüsusi mənaya malikdir. “Country” centrinin yaşadığı rayon, ərazi mənası daşmışdır: “Country” müəyyən qraflığın və ya bölgədə yaşayan centrini bildirir. Müəyyən sosial qruplara daxil olan adamları bildirmək üçün də müxtəlif sözlərdən istifadə olunmuşdur. Məsələn, “civil” sözü yüksək təbəqəyə aid olmayan adamları ifadə etmişdir. Yüksək təbəqə nümayəndələri “courteous” sözü ilə adlandırılmışdır. Ən aşağı sinfin nümayəndələri “connexion”, “alliance”, yuxarı təbəqəni təmsil edənlər “establishment” sözü ilə nominasiya olmuşdur. Yuxarı təbəqəyə məxsus şəxsin pozitiv gennotasiyası üçün “elegant” sözündən istifadə olunur ki, bu da “excellent”, “first rate” mənalarını verir. Aşağı təbəqə nümayəndələrinin konnotasiyasında “dashling” sözündən istifadə edilmişdir. Söz neqativ konnotasiyaya malikdir.

“Dinner” sözü kübar cəmiyyətinin üzvlərinin nahar etməsi vaxtını bildirməmişdir. Çünki aristokratlar saat 5-lə 8³⁰ arasında nahar edirlər.

XVIII əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri üçün ingilis kübar cəmiyyətlərində “have the goodness”, to recover presence of mind”, “i shall be obliged to you” kimi ifadələr də geniş istifadə edilmişdir.

C.Ostin İngiltərə kübar cəmiyyəti üzvlərinin nitqini, bu nitqin xüsusi ritm və üslubunu sintaktik vasitələrin köməyi ilə canlandırmışdır.

Bədii əsərin milli və mədəni aspektlərinin təsviri, ifadəsi sosial baxımdan seçilən leksik vasitələrlə yanaş, realiyaların köməyi ilə reallaşır. C.Ostinin əsərlərində sosial-mədəni həyatla bağlı söz və ifadələrin təyini dövrün adət-ənənələrini, davranış tərzini, nitq davranışını normalarını bilməyi tələb edir. Sosial-mədəni leksika dil daşıyıcılarının mədəniyyəti haqqında informasiya daşıyır. C.Ostinin əsərlərində insanın sosial rolunu və statusunu fərqləndirən leksika və digər dil vasitələri ilə zəngindir. Bu əsərlər XVIII əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki ingilis əyalət kübar cəmiyyətlərinin leksikonunu, eləcə də belə cəmiyyət üzvlərinin işlətdiyi nitq qəlibləri toplusunu tərtib etməyə kifayət qədər material verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Амелина Т.А. Роль пейзажа и бытового фона в романах Джейн Остен. В кн.: Проблема теории романа и рассказа. Рига: Изд-во латв. гос. ун-та им. П.Стучки, 1972.

2. Амелина Т.А. Стилистическое новаторство Джейн Остен (К вопросу о структуре образа автора) // Инновации на разных языковых уровнях. Межвузовский сборник научных трудов. Рига: латв. гос. ун-т.им. П.Стучки, 1978.

3. Ивушкина Т.А., Крюков Д.В. Письма английской аристократии Викторианской эпохи: социолингвистические характеристики. Волгоград: Изд-во ВГПУ "Перемена", 2005. - 195 с.

3. Ивушкина Т. А. Язык английской аристократии: социально- исторический аспект: монография. - Волгоград: Перемена, 1997. - 157 с.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

5. Ивушкина Т.А. «Словарь» аристократа в произведениях художественной литературы XIX века // Филологические науки, 1996. № 2.- с. 81-89.

6. Austen Jane. Pride and Prejudice//<https://www.gutenberg.org/files/1342/1342-h/1342-h.htm>

7. Austen Jane. Senceand Sensiblity//<https://www.gutenberg.org/files/1342/1342-h/1342-h.htm>

8. Карасик В.И. Язык социального статуса. - М.: Типография Волгоградского пединститута, 1991. - 388 с.

9. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. - М.: ЧеРо, 1999. - 133с.

10. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. - М.: Р. Валент, 2004. - 240 с.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF NON-OIL SECTORS OF AZERBAIJAN ECONOMY AND THEIR INFLUENCE ON THE STATE OF EMPLOYMENT

Adilova Novruza GEYIS
Ahmadova Sedaqet ELMAN
Baku State University

Summary

In the article an author explains the impact of a phenomenon of oil prices in the world market, i.e. on the sharp currency depreciation and currency fluctuation in Azerbaijan economy. The article analyzes several problems of development of Azerbaijan economy, which is poor in places in the non-oil sector. An introduction to the implementation of comprehensive benefits on solution to the problems of unemployment and employment in non-oil sector is provided in the article.

Key words: non-oil sector, employment, unemployment, competition, economy, entrepreneurship, labor force

Introduction:

Since the end of the 19th century till today Azerbaijan economy, as usual, continued its development in various areas in the oil industry. In 2014 about 92% of Azerbaijani exports were oil products, while only 8% constituted non-oil sector goods. Agricultural products, and, in certain cases, the materials used in building were the primary ones. This represents the fact that there's no steady development of non-oil sector. In result, 96% of Azerbaijan's budget incomes (one of the composites of which is connected with the oil sector) is generating on the account of Absheron economic zone. The rest 4% are received from the other regions (1). In the late 1990-s – beginning of 2000-s due to the economically inefficient application of incomes received from significant sales of crude oil the development of agrarian sector, processing industry and tourism in the rest part of non-oil sector wasn't adequate. These problems are reflected, for instance, in the structure of production that meets the demand of a population in consumption goods. So, approximately 50% of the internal demand for the food products is met by the local production, the rest 50% is met by the import from abroad. At the same time the products marked as "local production" are also produced on the base of imported raw materials. For instance, these products include tea, milk, tobacco products, various fruit juices and other products that are sold under label "Azerbaijani tea". The base of these all products is composited from tea, milk, fruit concentrates from abroad. By the way, the same can be referred to the textile production. Azerbaijan, historically famous with its strong cotton industry, dropped the volumes of its production to 40-50 thousand tons. As a result the development of textile industry is restrained. Nowadays more than 90% of national customers buy clothes from abroad. In general, the situation shows that the so-called "local production" of the abovementioned products in a non-oil industry is connected with the direct imports of a country. That's why

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the challenge lies in the fact that any possible future difficulties related to the supply of local raw materials would increase a possibility of recession in a non-oil sector.

With no oil sector the ability of Azerbaijan to attract foreign currency is quite small. To suppose successful advances in the abovementioned oil and gas sectors, Azerbaijan could have provided the base for the sustained economic growth. In this situation any fluctuations of oil prices would make a less impact on the country's economy.

The economic dependency of Azerbaijan on the oil contributes to the transition of the country into the crisis. In fact, the economic situation in Azerbaijan in modern conjuncture depends largely on the current oil price on the world market, as the currency inflows in Azerbaijan economy are constrained by the oil sector incomes. Particularly, as much the oil prices are high, as much the economic and social situation is stable, and vice versa, a rapid drop of oil prices since the second half of the 2014 year till the beginning of 2015 year led to a significant falling incomes from oil and gas and the currency reserves in Azerbaijan. Nevertheless the government didn't consider this reality seriously and calculated the incomes of a state budget, including SOFAZ budget for 2015, taking the average price of oil as at 90 dollars per barrel. But the dramatic events in the economic life of Azerbaijan in the beginning of 2015 concerning the national currency called into question the chance of exceeding planned incomes in 2015.

The decision of the government which faced a sharp decline of incomes received from oil leaked into a severe devaluation in the beginning of 2015 – in order to recover from the crisis it devaluated the national currency for 34% in relation to \$ USA. This decision results in a severe negative impact on the economic activity of the population all over Azerbaijan, especially in the form of an unemployment. Current country's problems related to the fall of oil prices in the world and a decline of production in Azerbaijan has clearly and consecutively reminded the government of an urgent development of a non-oil sector.

Of course, the anticipation of a fall in oil prices on the world market and its impact on non-oil sector which may be even less developed would have a greater potential to ease the possible strain. Nowadays a high possibility of emerging of this situation is not taken into the consideration timely; there is a little concern paid by the government, the assets are wasted ineffectively, there is a lack of balanced development of the other sectors of the country's economy.

The abovementioned shows that the strategic elimination of the crisis problem in Azerbaijan is the development of non-oil sector of the country. Accordingly, the Azerbaijani government requires opening new enterprises both in central regions and suburbs of the country in order to develop non-oil industry in the frames of the State Program for 2015-2020 years. The list of enterprises includes Aluminum Combine, Azerbaijani Metallurgical Combine, Baku Shipbuilding Factory, new concrete factories in Qazakh and Nakhchivan, tractors and agricultural technique in Gandja, solar panels in Nakhchivan, metal-working constructions in Karabakh and metal constructions (4).

The list of prospective industrial sectors given here that requires significant investment, contributes to a major state funding of a non-oil sector of Azerbaijan. Consequently, the reduction of oil extraction leads to the losses of a certain amount of incomes from oil, which means the limitation of a sequence of a state and private investments. No wonder that more than 84% of processing powers in the current situation face the fall in production. Extensive building works in the country's regions are put on hold.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

At the same time the building of abovementioned enterprises is not the main goal of a market economy. Besides spending billions of dollars on the non-oil sector development, it's needed to create real possibilities for reforms and build up a reasonable policy.

The development of a non-oil sector implements through the radical reforms in the field of liberalization of economic relations within the country. In accordance with this, it's needed to carry out the institutional reforms in the country in order to increase the employment in Azerbaijan. Interventions should be carried out so that they could increase employment and competition in the private sector. In order to strengthen the entrepreneurship in the non-oil sector, it's important to determine and protect the property rights. Customs tariffs should be decreased; the trade should be eased in order to stimulate the entrepreneurship.

Nowadays Azerbaijan is open for the world market and competes by the local producers in the context of representation of a wide spectrum of products from various recognized companies all over the world. The solution to this problem is the creation of a market economy, elimination of a monopoly on corruption which is widespread within the country. It's needed to note that creation of prerequisites for economic freedom for the entrepreneurship has an important meaning to maintain the functioning of judicial power independently and free from executive powers to protect entrepreneurship and, in other words, the judicial authority to be independent. There are serious problems in solving of these questions in Azerbaijan. This means that the entrepreneurs should always have the opportunity to solve any question in court. Independence of judicial power is one of the main preconditions to provide and protect economic freedom and property. But in this case the formation of a competitive structure of a non-oil sector of the economy can be successfully implemented. For this case there's an urge need in competition, a high civility of production, professionalism in the field of management, a wider usage of opportunities for integration and a skilful usage of economic levers in addition to the maintenance of an open trade. Principles of doing business in the soviet period production were used in a less degree due to understandable reasons. It's hard to learn and implement them during a short period of time, so, this requires a strong will from the side of corresponding state authorities and executives that are directly taking part in the production process.

In the future the economic development of economic center of Azerbaijan and regions beyond oil industry also should be connected with the development of non-oil sector. Scientific researches and international experience show that small and medium business which is the key sector of non-oil industry is also an important locomotive for the existence of a mechanism of a competitive market, especially in Azerbaijan.

In the economically developed countries of the world the major part of GDP lays on small enterprises. Besides, small and medium business provides the most part of business community with job positions. For example, more than 50% of activists in United States work in small and medium enterprises and produce more than half of gross domestic product, which is called "non-agricultural". In contrast, a weak growth of entrepreneurship and private non-oil sector in Azerbaijan constituted only 5% of the total number of employed. According to the World Bank, it is estimated that the "covered employment" can be referred to 10% of labor force and 5% of employed persons (3). This shows that solution of the employment problem in Azerbaijan is largely connected with the development of a non-oil sector and a higher involvement of a labor force in this field.

Small and medium business is in the focus of a market competition and also can be adapted to the changing environment. Maintenance of the competition in the economic relations is the obligation of government authorities. But the protection and development of competition in

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the country still didn't influence the formation of concrete state programs. For instance, the "Code of competition" is discussed in Milli Majlis (National Assembly) since 2006, but still it wasn't enacted. Besides, the private sector also has weak possibilities for financing of competition development all over the country. Today a complicated situation in the regions is confirmed by the Central Bank of Azerbaijan data. According to it, the share of Baku for deposits attracted into the country is 85% of all credit investing (4). Small enterprises constitute the majority of enterprises in regions. Credits given by commercial banks in regions due to the absence of middle and large business are mainly small credits. One more reason of the established situation lies in the fact that commercial banks in Azerbaijan don't have access to business credits. For such credits banks should have a larger amount of capital. Money needed for this activity should constitute from several hundred till several millions manats.

Besides, poor living conditions of the majority of a population in the regions limit the economic factor of regions. Due to the high risk of short-termed credits, the interest rate on credits is high, it's weak from the point of view of profitability and attractiveness. Besides, the Central Bank doesn't provide the commercial banks non-adequate credits, so they can't provide those credits for the price of low interest rates. At the same time one of the main reasons for high credit prices of commercial banks is high interest rates on resources which they get from individuals. That's why banks can't afford credits with lower interest rates, around 8-9%.

Taking into consideration a significant share of credits paid in Azerbaijan with high interest rates, the country's citizens face serious challenges at getting access to the bank assets. The Central Bank has established the maximum annual interest rate for business credits at the level of 25%. Besides, the population receives banking services. Credits, given in Azerbaijan, can't stimulate the production. On the one hand, maximal annual interest rate of banks on consumer credits constitutes 29%; on the other hand, annual interest rate on industrial credits is settled at the level of 25%. But, as was already mentioned above, optimal interest rate on credits for production should constitute about 8-9%.

When developed countries invest in Azerbaijan, acknowledging from their side a high risk for the economic sector of our republic, it has become one of the main reasons for a significant reduction of foreign investments into our country during the last 5 years. Complaints of these countries on the Azerbaijan monopoly, corruption, high tax rates, absence of independence within juridical powers and other shortages sustained making negative impact on the interest of foreign investments in the local economy. A significant part of foreign investments into Azerbaijan is already spent not on financing of social programs, but on the investing on development of industry in oil sector. As a result, the influence of foreign investments in the non-oil sector on the increase of production and employment was insignificant.

A drop of production in oil and non-oil sectors will lead to the decrease in the amount of job positions. As a result, the entrepreneurs and their employees also have to face reductions. Besides, the personnel of government agencies are also downsized. The situation shows the possibility of a new wave of unemployment in the country.

In recent years in Azerbaijan there is a constant reduction in oil extraction. The highest level of oil extraction in 2010 constituted more than 50 mln. tons. In 2014 this indicator went down to 40 mln. tons. This led to the firing of a number of a staff members and specialists working in oil industry of the country.

According to the State Statistic Committee, on June 1, 2015 in Azerbaijan there were officially registered 29 062 unemployed. If to take into the consideration that in the beginning of this year there were 28 690 unemployed, this means that the official number of

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

unemployed during that period increased by 372 persons. According to the statistical data on June 1, 2015, the highest level of unemployment was registered in 12 administrative regions of Baku (7311 persons). But this indicator doesn't reflect the real situation in Azerbaijan. The real level of unemployment is several times higher than the official indicator. Sufferers are those who are on the vacation and receiving wages.

Since 2006 about 15 bln. manats were allocated to the state enterprises that can invest on their own. This finds a reflection in, for example, the fact that in Azerbaijan there is an absolute and a relative number of employed in the private sector of a market economy (compared to the state sector). According to the data of the State Statistic Committee, the most part of the employed is engaged in the state sector. According to the data of the State Statistic Committee, on March 1, 2015 there were 1 514 100 people employed. Of them 58% were engaged in the state sector, 42% - in private sector (1). The reason for that hides in the fact that the vast majority of a newly opened job positions take place in the state sector. For instance, of 3900 newly hired employees in October, 2013 only 3400 were engaged in the state sector, and only 500 were engaged in private sector. This shows that there are also problems in the field of growth of number of small and medium enterprises in the country. One of the most important reasons for these problems is the lack of freedom for the entrepreneurship in the country. As a result, besides the internal migration, the inflow of active businessmen from Azerbaijan during the last 20 years has made the negative impact on the number of employed in the private sector. At explaining these concrete shortages it's needed to point out that the local entrepreneurs find it hard to work freely. Entrepreneurs also suffer from the administrative interferences, inadequate audits, delays due to the absence of suitable environment. The fact that the huge number of Azerbaijani citizens leaves their country to get a job - the reason is the fact that they can't attain the business growth and a self-expression in the places where they belong. As a result, people that migrate from the country establish their business abroad and serve to the economy of a foreign country.

One more reason for the growth of unemployment is connected with the economic crisis in Russia. The increase of unemployment in the result of coming back of Azerbaijani citizens to the home country that lost jobs due to the difficulties is exacerbated by this problem. Due to the sanctions from the West that are applied in relation to Russia, and a sharp devaluation of ruble in relation to dollar and euro, as an outcome of crisis in Russia the outflow of foreign work force increased. Among the migrants that were coming back to their home country there were many temporary Azerbaijanis. According to the official Russian statistics, there are 600 thousand Azerbaijanis living there. Taking into consideration that the majority of people living there are the natives of regions, the exacerbation of the situation in Russia first of all influences the growth of unemployment in the regions of Azerbaijan. The majority of those who come back to Azerbaijan come from the North (Guba, Gusar and Khachmaz) and from the West (Tovuz, Shamkir and Gazakh). The returning of Azerbaijani citizens from Russia leads to the increase of the social strain in the country and worsening of a criminal situation.

At the same time the crisis of the world economy didn't go that far in Azerbaijan. The reduction of production and the oil prices in the oil sector of the economy and the following devaluation lead to the gradual reduction in employment in this field. In the present time due to the lack of job places in the country and a current crisis on the job places 17 factories gave job places for more than 4500 employees in the Technopark, which has become the biggest industrial enterprise in Sumqayit. Financial issues and a drop in the number of state contracts (orders) have made the heads of enterprises close several factories. This was connected with a huge downsizing of labor force. The reduction of job positions didn't touch any other field but

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the state sector. First of all, it was connected with the agrarian sector of local municipalities in the country's regions. Additionally, in 2015 in the majority of government agencies a lot of workers were fired. The list includes Baku Metro, Azenergy, Azersu (water supply), Azeryolservis (road service) and many more. Reductions also touched the financial sector. According to the official data, from June till July of 2015 10.06% or 3.4 thousand workers in financial sector of Azerbaijan have been fired.

According to the experts' opinion, industrial enterprises remove the "excess" workers facing the economic crisis. Managers of the enterprise started to downsize the staff to optimize the production costs. According to the forecasts, in the beginning of 2016 the mass downsizes to take place in the oil sector. It's needed to mention here that in spite of growing rate of growth of local work force, oil companies continue to invite foreign specialists to work in Azerbaijan and give huge sums of money on their living (residence) and wages. But in our country there are high-skilled specialists who find it hard to get a job according to their profession.

As was mentioned above, some of wealthy Azerbaijani citizens that come back into their home country would like to launch their own business – both in cities and villages on the account of money they earn abroad. But the other illegal restrictions in relation to the monopoly and an entrepreneurship that took place in different regions of Azerbaijan, set obstacles. In the free entrepreneurship economy opening of new job positions in the private sector on behalf of a self-development is more important and profitable, rather than the activity of government executive bodies in this direction. That's why these unsolved problems of a private sector don't change the situation in Azerbaijan because of the lack of job places and a low salary. The majority of migrants that come back to Azerbaijan, don't find the opportunity to make money, get a job and the means for living that are needed for living in the home country, especially in the rural area. They prefer to return to the place which they left after the crisis is abates. Besides, the number of people who think that it's better to move from Russia to other CIS countries (Ukraine, Belorussia, and Moldova) is a better option, has sharply increased.

One more factor that limits the number of job positions, are the features of prevailing demographic structure of the population of Azerbaijan. According to the official statistics, in the beginning of 2015 year people younger than 25 years old were about 35% of the population. Nowadays 70% of population is in the age of workability (1). According to the forecasts, this high percent rate would remain in Azerbaijan till 2025. Such situation would exacerbate the fall in unemployment in the country.

According to the data from the government, in January-June of 2014 there were opened 65 100 new job positions in the country, including 52 800 new job places (2). But one of the ways out of the abovementioned problems should be in the fact that, when the government opens new job positions, it relies on grants, subsidies, various credits under low interest rates, tax benefits and other methods, but not on the increase of the number of government officials. It's needed to create the preconditions for development of the most prospective directions of a non-oil sector in the near future. The difference between the amount of new and newly opened job positions reflects the restructuring of the economy. To increase the amount of job places in the private sector in Azerbaijan it's needed to carry out institutional reforms.

Strategically, the unemployment problem in Azerbaijan can be significantly diminished, with the cut on the number of labor force that moves abroad, providing the job positions to those who search for a job. At times those places may be of a high income, which could be carried out principally only with the recovery of a free entrepreneurship.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Reference list

1. Official statistics of State Statistics Committee for 2014-2015 years.
2. The Report of the Azerbaijani International Operational Company.
3. The World Bank Report, 2013.
4. The Central Bank of Azerbaijan Report for 2015.
5. Кэ́мбелл Р. Макконнелл, Стенли Л. Брю. Экономика, 17 – издание, Москва, Инфа – М. 2009.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

AZƏRBAYCANIN GÖRKƏMLİ MAARIFÇISI H. ZƏRDABININ YENİ TIPLI TƏHSİL OCAQLARININ YARADILMASI UĞRUNDA MÜBARİZƏSİ

Rəna QURBANOVA
ADPU

Açar sözlər: Həsən bəy Məlikov Zərdabi, vətənpərvər ziyalı, yeni təhsil, cəhalətlə mübarizə

Azərbaycan xalqının tarix boyunca inkişaf və ömür yolunu izlədikdə belə bir həqiqətin şahidi oluruq ki, xalqımız tarix boyunca zaman-zaman elə böyük, nüfuzlu, əzəmətli şəxsiyyətlər yetirmişdir ki, onlar istər milli, istərsə də bəşəri səviyyədə elmə, mədəniyyətə, ədəbiyyata, ictimai gerçəkliyə, məktəb, maarif və pedaqoji həyata layiqli töhfələr vermiş, işıqlı zəkaları, nurlu əməlləri ilə insanlığa düzgün yol göstərmiş, istiqamət vermişlər. Öz müsbət fəaliyyətləri, dəyərli əsərləri ilə bəşəriyyətin və öz xalqlarının mədəniyyət, mənəviyyat, elm və pedaqoji xəzinəsini zənginləşdirmişlər. Xalqımızın yetişdirdiyi belə mütəfəkkir zəka sahiblərindən biri də Həsən bəy Məlikov Zərdabidir.

H.Məlikov xalqı, onun övladlarını elmə, maarifə çağırış nidasını bütün fəaliyyəti boyu davam etdirmiş, millətin qurtuluş harayına çevrilmişdir. Onun 1906-cı ildə, yəni ömrünün sonlarına doğru “Həyat” qəzetində işıq üzü görən “Zindəganlıq davası və yaxud dirilik mübarizəsi” (1906, 4 yanvar), “Açıq məktub” (1906, 13 yanvar) və s. məqalələri bu mənada xüsusi maraq doğurur. Bunları bir növ maarif pərvanəsinin bütün ömrünü səadətinə və gələcəyinə həsr etdiyi həmvətənlərinə vəsiyyəti, əsas məsləhəti kimi də dəyərləndirmək olar.

“Zindəganlıq davası və yaxud dirilik mübarizəsi” məqaləsindəki mətləblər “Əkinçi”də irəli sürülən fikirlərin davamı və yekunudur. Müəllif burada təbiət hadisələri ilə cəmiyyət hadisələri arasında əbədi bir oxşarlıq olduğunu nəzərə çatdırır. Heyvanat və nəbatat aləmində güclülərin həmişə öz zəif həmcinslərini, yaşayış uğrunda mübarizədə sıradan çıxarıb məğlub etdiyini söyləyir. Bunu xaşxaş tumları torpağa düşdükdən sonra bu tumlardan cücərən şivlərin timsalında izah edir. Daha güclü olan şivlər tez böyüyüb öz həmcinslərinin qidasını, işığını əlindən alır, özü yaşayıb yanındakı həmcinsinin məhv olmasına səbəb olur. Belə bir “zindəganlıq davası” daim cəmiyyəti də müşayiət edir. Güclü, inkişaf etmiş xalqlar pərvəriş tapıb gücsüz, zəif olanları sıradan çıxarır, udub məğlub edir. “Keçmişdə insan vəhşi halında olan zaman bu davanı yumruq, sillə, sonra qılınc, qalxan və dəxi sonra tüfəng və qeyri əsləhələr ilə edirdi. Elə ki, sonra vurmaq, öldürmək nəhy oldu, insan zindəganlıq davasını ağıl ilə edir”. Ağılı daha çox, dərrakəsi daha yüksək olanlar indiki dünyada daha çox qalib gəlirlər. Bəs müasir dünyanın əsas silahı olan ağıl və dərrakənin qidası nədir?

Həmin suala məqalə müəllifi belə cavab verir: “Çünki ağıl və qanacaq artıq olmağı elm təhsil etmək ilədir, ona görə biz müsəlman qardaşlarımıza “oxuyun, elm təhsil edin!” – deyəndə zikr olan zindəganlıq davasından ötrü deyirik ki, bu davada müsəlman qardaşlarımız məğlub olub axırda puç olmasınlar.”

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Sonda müəllif öz nəsihətini, vəsiyyətini bu şəkildə izhar edir: “Belədə dübarə təkrar edirəm: qardaşlar, oxuyun, elm təhsil edin. Ələlxüsus, elm təhsil etmək biz Qafqaz müsəlmanlarına vacibdir.”

“Həyat” qəzetində çap olunan “Açıq məktub” (1906, 14 fevral) məqaləsi millət xadiminin azərbaycanlı müəllimlərə ağsaqqal müraciəti, tövsiyəsidir. Məktub milli müəllim ordusuna müraciət şəklində qələmə alınmışdır. Müəllif bir tərəfdən sevinir, digər tərəfdən görülməli olan böyük məktəb və maarif işlərinin həyəcanını yaşayır. Sevinir ona görə ki, indi camaat ayılmış, hərəkətə gəlmiş elmin, təhsilin vacibliyini, faydasını dərk etmişdir və bu yöndə irəliləyiş tələb edir. Xüsusilə 1905-ci ildə baş verən Birinci rus inqilabı və erməni-müsəlman qırğınları camaatı ayıltmışdır, bir maarif aclığı yaratmışdır: “Xülasə keçən ildə bir tərəfdən tətillik edənlərin “yaşasın hürriyyət” sədası və bir tərəfdən də Daşnaksütunun tapança, tüfəng və top gürultusu hamı müsəlmanları ayıldı, hamı oxumaq istəyir. Belə zamanda ki, hər tərəfdən “yandıq” sədası gəlir, “elm! elm!” fəryadı ərşə bülənd olub, insafdırmı ki, siz müəllimlər guya ağzınıza su almısınız, heç bir cavab vermirsiniz. Yazın görək nə oxuyaq, necə oxuyaq, harada oxuyaq? Oxutmaq sizin işinizdir”.

Təcrübəli ziyalı belə bir tarixi şəraitdə bir müdərriş, xalqın təhsil və tərbiyəsinə cavabdeh vətəndaş kimi müəllimlərin üzərinə ciddi tarixi məsuliyyət, əsaslı vəzifə düşdüyünü nəzərə çatdırır. Şükranlıqla qeyd edir ki, indi Azərbaycanda müəllimlərin sayı heç də az deyil. Məsələn, Bakıda 10 rus-müsəlman məktəbində 40-a qədər müəllim var. Kəndə də 10 dəfə artıq müəllim tapmaq mümkündür. Deməli, bu böyük bir təlimçi ordusu deməkdir. Bu ordu ilə böyük işlər görmək mümkündür. Halbuki bəzi müəllimlər ancaq məktəbdə dərs deməklə vəzifələrini bitmiş hesab edirlər. Ancaq unutmaq olmaz ki, indiki vəziyyətdə: “Damcı-damcı ilə yaramız sağalası yara deyil. İndi sel vaxtıdır. Elm görəndə sel kimi axsın ki, hər istəyən ondan içib doya bilsin. Belə yanğı vaxtında hər millətini istəyənin borcudur ki, birə beş artıq işləsin və bir də bizim oxuyanımız az olduğuna biz görəndə nə ki, işi müftə və bitmənnə millət üçün eləyək, hətta lazım olsa, xərcini də bəqədri-məqdur özümüz verək. Belədə iş irəli gedə bilər”.

Göründüyü kimi, ağsaqqal ziyalı, milli mənafə və vətənin səadəti naminə “xalqa təmənnəsiz xidmət” – ideyasını bir vəzifə kimi müəllimlərin qarşısına qoyur. Onların görəcəyi işlərin isə çox olduğunu söyləyir. Göstərir ki, bunun üçün ilk növbədə bir maarif cəmiyyəti yaratmaq lazımdır. Mən özüm bu cəmiyyətin proqramını yazaram. Belə bir cəmiyyət yaradıb müəllimləri və başqa münasib şəxsləri o cəmiyyətə cəlb edirik. Qoy cəmiyyət həftədə bir dəfə yığılıb müsəlmanların uşaqlarını və böyüklərini oxutmaq barədə məşvərət etsin. Müəllimlər istər rus, istərsə də müsəlman məktəblərində dərslər qurtarandan sonra uşaqlara və böyüklərə əlavə axşam dərsləri keçsinlər. Cəmiyyət oxuyanların məktəbdə və sinifdən xaric oxu materialları ilə təmin olunması qayğısına da qalmalıdır. Həm dərsliklər yazmaq, həm də qəzetlər, jurnallar çap edib burada uşaqları maraqlandıracaq, onların səviyyəsinə müvafiq materiallar, əsərlər vermək lazımdır. Məktəblərdə oxunacaq lazımlı elm və tədris kitablarının bir qismini də başqa dillərdən Azərbaycan dilinə çevirmək olar. Xeyriyyə-cəmiyyəti bu kitabları pulsuz və ya ucuz qiymətə şagirdlərə paylamalı, onların oxu materialları ilə təchiz olunmasının qayğısına qalmalıdır. Bir sözlə, müəllimlər xalqın ziyalı əsgərləri kimi millətin maariflənməsi yolunda döyüşməlidir.

Görkəmli ziyalı “Zərdabda məktəb olacaqmı?” və onun davamı olan “Zərdab. Göyçay qəzası” məqalələrində Zərdabda məktəb açmaq arzusundan, bunun hansı yolla və necə təsis edilməsinin mümkünlüyündən söhbət açır. Müəllif göstərir ki, Azərbaycanda bir sıra yerlərdə, o cümlədən Zərdab kəndi ərazisində Kür çayı üzərində bərə vardır. Həmin bərə ictimai mülkiyyət hesab olunur və Zərdab ictimai cəmiyyətinin ixtiyarındadır. Zərdab ictimai

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

cəmiyyətlərinin sayı isə üçdür. Bərə həmin ictimai cəmiyyətlər tərəfindən icarəyə verilir və onun gəliri bu cəmiyyətlər arasında bölünür. Bərənin illik mədaxili 1000 manatdır. Bunun 300 manatı təmir işlərinə və orada çalışanların əmək haqqına sərf olunur. Qalan 700 manat isə Zərdab cəmiyyətləri arasında bölündükdən sonra naməlum yerlərə sərf edilir, daha doğrusu, qeyri-qanuni şəkildə müftəxorlar tərəfindən mənimsənilir. Qolçomaqların və məmurların cibinə gedir. Halbuki başqa müsəlman vilayətlərində olduğu kimi Zərdabda da yazıb oxumağı bacaran savadlı adam yoxdur. Cəhalət, savadsızlıq ucbatından camaat öz hüquqlarını bilmir, təhqir olunur, aldadılır, dövlətin verdiyi qanun və qərarlardan xəbərsiz qalır, quldurçuluq və qarətlə məşğul olur, mövhumata və fanatizmə əsir olur. Kütləni bütün bu bəlalardan qurtarmaqdan ötrü məktəb lazımdır. Bərədən qazınan 700 manat heç də az məbləğ deyil. Buna Zərdab kəndində normal şəkildə bir məktəb açmaq mümkündür. Belə olan surətdə həm kənd camaatı maarifləner, dünyadan və öz hüquqlarından xəbərdar olar. Həm də bərədən qazınan mədaxil şəxsi adamların cibinə getməz, ondan camaata bir fayda hasil olar.

Həsən bəy qeyd edir ki, məktəb üçün sinif otağı tikməyi mən öz üzərimə götürürəm. Onun yanacaq, işıq və xidmətçi xərci ildə 150 manatdan çox etməz. Deməli, təhsil ocağı təsis etmək üçün bütün maddi imkan mövcuddur. Deməli, yalnız təşəbbüs göstərərək hökumət dairələri qarşısında bu məsələni qaldıraraq onun təsisini üçün icazə almaq kifayətdir. Müəllif əlavə edir ki, Zərdabın ehtiyaclarını nəzərə alıb onu gələcəkdə ipəkçilik öyrədən sənət məktəbinə də çevirmək olar.

Maarif mücahidinin cəhdi, qaldırdığı ideya yuxarı dairələrin də diqqətini cəlb edir. Onun “Kaspi” qəzetinin 26 aprel 1885-ci il tarixli “Zərdab. 22 aprel” sərəlvhəli mətbu məqaləsindən bəlli olur ki, Zərdabda ikisinfli kənd məktəbi təsis edilməsinə rəsmi səviyyədə hökumət orqanları da razılıq verir. Bir sözlə, təlim ocağının yaradılması üçün real imkan yaranır. Bu barədə H.Zərdabi adını çəkdiyimiz məqalədə sevinclə belə xəbər verir: “Nəhayət, bizim küçədə bayramdır. Bu gün-sabah Zərdabda məktəb olacaq. Deməli, mənim səsim səhradakı haray kimi boş-boşuna getmədi. Gec də olsa, zərdablılar təlimə başlayacaqlar. Qoy Allah yeni maarif yolunda onlara uğur versin. Mən etibarlı mənbələrdən öyrənmişəm ki, nazirlik tərəfindən Bakı quberniyasındakı xalq məktəblərinə 10 min manat pul ayrılmışdır. Həmin məbləğin qəzalar üzrə bölgüsündə Göyçay qəzasına 2 min manat ayrılması planlaşdırılır. Bu məbləğ 2 ikisinfli məktəbin açılması üçün nəzərdə tutulur. Bunlardan biri Zərdabda, digəri isə İsmayılının dağ kəndlərində açılmalıdır”.

Məqalə müəllifi məktəb binasının tikiləcəyi məkanın da artıq müəyyənləşdirildiyini, bunun köhnə Zərdabda yaşayış məntəqələrinin mərkəzi hissəsindəki yer olduğunu bildirir. Onu da xəbər verir ki, bu yaxın günlərdə bu münasibətlə xalq məktəbləri direktorunun və qəza naəlnikinin də Zərdaba gəlməsi gözlənilir.

Lakin təəssüf ki, Həsən bəyin bu nəcib, xeyirxah işi bədxahların, mürtəcə ruhanilərin, yerli fitnəkar qaragüruhçuların müqaviməti ucbatından baş tutmur. Bu işdə Zərdab və ətraf kəndlərdə böyük nüfuz sahibi kimi tanınan, Həsən bəylə də şəxsi mənada düşmənçilik edən Şeyx Əlibabanın da böyük rolu olur. Bu barədə həm Hənifə xanımın xatirələrində, həm də H.Zərdabının “Kaspi” qəzetindəki (1885, №123) “Zərdab kəndi. 28 may” sərəlvhəli yazısında ətraflı məlumat verilir.

Hənifə xanım göstərilən məsələ ilə əlaqədar öz xatirələrində yazır: “Həsən bəy Zərdabda məktəb açmaq üçün uzun müddət çalışdı. O, məktəb tikdirmək üçün on iki min manat pul əldə edə bilmişdi, lakin şeyx yatmamışdı. O, məktəb açılmasına razılıq verənlərə lənətlər yağdıracağını elan etdi. Məktəbi tikmək vaxtı çatanda hər cür kömək etməyə söz vermiş kənd camaatı toplaşaraq onlara məktəb lazım olmadığını söylədi və lazım olan şeyləri verməyi öhdəsindən atdı.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Bu vaxt Həsən bəy Bakıya gedib şeyxlərin yalnız maarifə əngəl törətdiklərini deyil, ümumiyyətlə, qorxulu bir fanatizm qüvvəsi olduqlarını sübut etdi. Qubernatorun qərarına görə Şeyx Əlibaba iki qardaşı ilə bərabər Qafqazdan Rusiyaya sürgün edildi”.

Görkəmli qələm sahibi “Kaspi” qəzetinin 1885-ci il tarixli 123-cü nömrəsində işıq üzü görən yazısında məktəbin açılmamasının təfərrüatı barədə məlumat verərək göstərir ki, hökumət rəsmiləri təhsil ocağının açılmasına və onun xəzinədən maliyyələşdirilməsinə razılıq verir. Bu şərtlə ki, yanacaq, işıqlanma və xidmətçi üçün lazım gələn 150 manatı Zərdab cəmiyyəti ödəsin. İkincisi, məktəb binasını camaat özü tiksin. Zərdab cəmiyyəti həmin 150 manatı verməyə razılaşıb. Həsən bəy özü isə camaatın köməyi ilə məktəb üçün bina tikməyi boynuna götürür. Belə olduqda hökumət onun təsisinə tam razılıq verir. Hətta pristav bu işin həyata keçirilməsi məqsədilə kəndə gəlir. Lakin bu zaman Şeyx Əlibabanın adamları toplaşan camaata müraciətlə bu təşəbbüsün yalan olduğunu, sakinlərin aldadıldığını söyləyirlər. Bildirirlər ki, tikiləcək bina məktəb üçün deyil. Bu, kilsə olacaq. Məqsəd müsəlmanları xristianlaşdırmaqdır. Belə bir yalançı məlumat camaatı çaşdırır və onlar bina tikməkdən imtina edirlər.

Həsən bəy məsələ ilə bağlı 13 may 1885-ci ildə Bakıya gedib bir həftə rəsmi dairələrlə görüşür. Şeyxin əməlləri barədə məlumat verir. Şeyx Əlibaba isə camaat arasında konkret şəkildə belə bir məsələ qoyur: ya Həsən bəy, ya mən. Doğrudur, Həsən bəy Şeyx Əlibabanın günahkar olduğunu sübut edə bilir və ona layiqli cəzasını verir. Lakin qaragüruhçu kütlənin cəhaləti ucbatından iş pozulur. Məktəb binasını tikmək mümkün olmadığından onun açılması cəhdi də uğursuzluğa düşür.

H.Zərdabi yalnız yeni məktəblərin açılması istəyi ilə yaşamır. Mövcud tədris ocaqlarında təlimin vəziyyəti və nəticələri, həmin məktəbi bitirən kadrların keyfiyyəti, onlara tədris olunan fənlərin sonradan onların işinə yarayıb-yaramadığı, bir sözlə, bu kadrların xalqa gərək olub-olmadığı da həssas maarifçini maraqlandırır. “Bizim kənd məktəbləri” məqaləsi deyilən fikrin aydın sübutudur. 1899-cu ilin 18 avqustunda “Kaspi” qəzetində dərc edilmiş məqalədə Zaqafqaziyada, xüsusilə də Azərbaycanda kənd ibtidai məktəblərində təlimin vəziyyəti, keyfiyyəti, nəticələri və həmin məktəb məzunlarının bu təhsildən qazandıqlarının nə dərəcədə səmərəli olması kimi aktual problemdən söhbət gedir.

Müəllif göstərir ki, Tiflis quberniyasında kənd ibtidai məktəbləri XIX əsrin 70-ci illərindən açılmağa başladı. Şərqi Zaqafqaziyada, yəni Azərbaycan əyalətlərində isə həmin prosesə 90-cı illərdən rəvac verildi. Məktəblərin açılmasını müsbət hadisə, maarif hərəkatının genişlənməsi və tərəqqisi kimi dəyərləndirmək olardı. Ancaq təəssüf ki, şəhərlərdən fərqli olaraq kəndlərdə xalq ibtidai məktəblərinin açılması gözlənilən nəticəni vermədi. Məzunlar və xalq üçün arzu olunan fayda hasil olmadı.

Sonra məqalə müəllifi bir pedaqoq fəhmi ilə deyilən təhsil ocağındakı fənlər, onların tədrisinin keyfiyyəti və sonda məzunları nə gözlədiyini şərh edir. Bunların əlaqəli şəkildə davam edib məktəblərin uğursuzluğunu təmin etdiyini, haqlı narazılıq yaratdığını söyləyir. Göstərir ki, kənd ibtidai məktəblərində rus dili, ana dili (yerli dil), hesab və şəriət dərsləri təlim edilir. İbtidai məktəbləri bitirən şagirdlər kənddə yaşadıklarından, öyrəndikləri rus dilini tətbiq etmədiklərindən 3-4 ilə həmin dili unudurlar. Yerli dilə gəldikdə, bu dili normal tədris edən müəllim kadrları yoxdur. Həmin fənni tədris edənlər peşəkar pedaqoqlar olmur, özləri yerli dilin qayda-qanunlarını kifayət qədər mənimsəyə bilmədiklərindən onu yetərincə effektiv tədris edə bilmirlər. Nəhayət, məzun şagird yerli dildə danışmağı bacarsa da, onun öyrəndiklərini tətbiq etməyə, kimlərə öyrətməyə şərait yoxdur. Belə bir vəziyyət nəticədə kənd əhalisi arasında ibtidai məktəblərə biganəlik yaradır. Çünki valideyn görür ki, onun övladı oxuduqlarından heç bir bəhrə görmür.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Bəs göstərilən nöqsanlı vəziyyətdən çıxış yolu nədədir? Həsən bəy məqalədə həmin suala cavab verməyə çalışır. Qeyd edir ki, kəndlərdə məktəblərin tipini dəyişmək, onları istehsalat, təsərrüfat və kənd həyatı ilə əlaqələndirmək, yəni məktəblərin sistemini praktiki işlə uzlaşdırmaq olar: Onları kənd təsərrüfatı, heyvandarlıq, yol işləri, tikinti və s. sahələrlə əlaqələndirmək mümkündür. Müəllif Rusiya Təhsil Nazirliyinin Kutaisi, Tiflis və Qara dəniz quberniyalarında belə məktəblər açmağa başladığını qeyd edir və bu təşəbbüsü məqbul hesab edir.

Ümumiyyətlə, H.Zərdabi peşə və sənət yönümlü məktəblərin qızğın tərəfdarı olmuşdur. Onun pedaqoji səpkili məqalələrində peşə və sənət məktəblərinin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verdiyinin şahidi oluruq. Onun bu mövzuda yazılmış bir neçə məqaləsi vardır. Həmin məqalələrdən danışmaq yerinə düşər.

Deyilən səpkidə yazılmış mətbu məqalələrdən biri “Rəssamlıq-sənaye təhsil müəssisələri” adlı pedaqoji əsərdir. Eyni sərlövhə və mövzuda müəllifin iki məqaləsi vardır. Onlardan birincisi 1900-ci ildə (21 yanvar) “Kaspi” qəzetində işıq üzü görmüşdür. 1902-ci ildə Həsən bəy mövzuya yenidən qayıtmış, “Kaspi” qəzetinin 11 iyul tarixli nömrəsində yeni məqalə ilə çıxış edərək rəssamlıq-sənaye təhsil müəssisələri ilə bağlı fikirlərini davam etdirmişdir.

1900-cü ildə “Kaspi”də dərc olunmuş yazısında Həsən bəy canişinliyin mərkəzi olan Tiflis şəhərində dövlət tərəfindən Kustar Komitəsi yaradıldığı, Rusiya Maliyyə Nazirliyinin razılığı və tövsiyəsi ilə həmin komitənin Qafqazda rəssamlıq-sənaye məktəbləri açacağı barədə məlumat verir. Göstərir ki, bu sənət məktəblərinin sayının tədricən artırılması nəzərdə tutulur. Nazirliyin bu işə məsul komissiyası belə təhsil-sənət ocaqlarının dörd tipdə təsis edilməsini planlaşdırır: 1. Rəssamlıq-sənaye sənət məktəbləri; 2. Rəssamlıq-sənaye məktəbləri; 3. Rəssamlıq-sənaye yaradıcılıq sinifləri; 4. Rəsm sinifləri (243, 268). Bunlardan 1-ci tip, yəni rəssamlıq-sənaye sənət məktəbləri ən ali, 4-cü tip, yəni rəsm sinifləri isə ibtidai tip hesab edilirdi. Hər tipin özünəməxsus təhsil sisteminin və fənlərinin olması nəzərdə tutulurdu.

Həsən bəy bu cür təhsil-sənət müəssisələrinin Qafqazda həm təhsilin, həm də müəyyən sənət sahələrinin inkişafına yardım göstərəcəyini vurğulayır. Sonra kütləni maarifləndirmək, həmin məktəblərə həvəsləndirmək məqsədi ilə onların hər bir tipində keçiləcək fənlər, onların strukturu, xüsusiyyətləri, faydası, burada öyrədiləcək predmet və sənətlərin istehsalatda tətbiqi və s. barədə ətraflı izahat verir. Hər tip məktəbdə təhsilə neçə yaşından başlamaq mümkün olduğunu, təhsil müddətinin neçə il nəzərdə tutulduğunu və s. məsələləri də aydınlaşdırır. Nəhayət, Qafqazda belə tədris-sənət ocaqlarının inkişafı və əhəmiyyəti barədə qənaətinə söyləyir: “Nazirlik Qafqazda yuxarıda göstərilən məktəb tiplərindən ali tipin – rəssamlıq-sənaye sənət məktəblərinin yaradılmasını daha zəruri hesab edir. Söz yox ki, tədricən müxtəlif bölgələrdə aşağı dərəcəli peşə məktəbləri də təsis ediləcək. Beləliklə, çox keçmədən bizim Qafqazda yerli kустarların ehtiyaclarını ödəyən yeni məktəb şəbəkəsi yaranacaq. Şübhəsiz ki, belə peşə-tədris ocaqlarının yaranması bizim kустar sənayemizin düzgün istiqamətdə inkişafına təkan verəcək: onun elmi əsaslarda daha sürətli yüksəlişini, həm daxili, həm də xarici bazarlarda layiqli yer tutmasını şərtləndirəcək. Ümid etmək olar ki, əhali özü belə təhsil ocaqlarını xoşluqla qarşılayacaq. Belə olan surətdə yaxşı olardı ki, bizim ibtidai məktəblərdə tədrisə rəsm fənni də daxil edilsin, hansı ki, ümumi kursa qətiyyətlə maneə olmur”.

Dediyimiz kimi, 1902-ci ildə H.Zərdabi eyni problemə yenidən qayıdır. “Kaspi” qəzetinin 11 iyul tarixli nömrəsində o, rəssamlıq-sənaye təhsil müəssisələri ilə əlaqəli növbəti məqalə ilə çıxış edir. Pedaqoji məzmunlu bu məqalənin qələmə alınmasına səbəb Rusiya Maliyyə və Daxili İşlər Nazirliklərinin rəssamlıq-sənaye məktəblərinin təsis edilməsi ilə bağlı qərarı idi. 1902-ci ildə verilən bu qərara görə 1903-cü ildən etibarən rəssamlıq-sənaye məktəblərinin,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

həmçinin bu tipli muzeylərin yaradılması üçün dövlət xəzinəsindən 5 il ərzində hər il maddi yardım ayrılması nəzərdə tutulurdu. Maddi yardımın məbləği 60 min manat həcmində müəyyənləşdirilirdi. Zemstvolara, şəhərlərə, şirkətlərə, cəmiyyətlərə, hətta şəxsi adamlara belə bu cür muzeylər və rəssamlıq-sənaye məktəbləri yaratmağa icazə verilir, bu iş üçün onlara dövlət tərəfindən müavint ayrılması planlaşdırılırdı. Muzeylərin, məktəblərin nəzdində kolleksiya guşələri, kitabxanalar, sərgi və müsabiqələr təşkil etməyə, elmi nəşrlər həyata keçirməyə icazə verilir.

Maarifçi mütəfəkkir hökumətin bu tədbirini alqışlayır, onun yerli xalqların təhsilinə, iqtisadiyyatına, sənət sahələrinə, sənətkarlıq işlərinə, peşə təhsilinin təşəkkül tapıb genişlənməsinə müəyyən töhfə verəcəyinə inanırdı. O, bu münasibətlə yazırdı: “İndi bizim incəsənətlə əlaqəli sənayemiz özünün geniş mənada inkişafı üçün hər cür imkanlar qazanmışdır: müxtəlif tipli xüsusi məktəblər bizim üçün incəsənət təhsilli kifayət qədər xadimlər hazırlaya bilər; muzey və cəmiyyətlər əhalinin bədii zövqünü və tətbiqi sənətlərə marağını daha da inkişaf etdirəcək; nəhayət, onlar rəssamlıq-sənaye məktəblərinin, sənət muzeylərinin yaradılması və saxlanması işinə pulla yardım göstərməyə təşəbbüs göstərəcəklər”.

Məqalənin sonunda müəllif Qafqazda bu tipli təhsil müəssisələrinin daha geniş rəvac tapmasını arzuladığını söyləyir.

Bir maarifçi kimi H.Zərdabini fəhlə uşaqlarının təhsili də ciddi şəkildə düşündürmüşdür. Əlbəttə, bu təsadüfi deyildi. O zaman Bakı Rusiya imperiyası miqyasında ən iri sənaye şəhərlərindən biri idi. Çoxlu sayda sənaye müəssisələri olan şəhərdə minlərlə fəhlə yaşayırdı. Onların əksəriyyətinin övladları təhsildən kənar qalırdı. Həmvətənlərinin geriliyə və ətalətə yol açan bu cür taleyi qeyrətkeş ziyalını narahat etməyə bilməzdi.

Fəhlə uşaqlarının təlim-tərbiyəsi ilə əlaqəli mülahizələrini Həsən bəy 1900-cü ildə (1 mart) “Kaspi” qəzetində çap edilən “Fəhlə uşaqları üçün məktəblər” məqaləsində əks etdirmişdir.

Müəllif göstərir ki, tarixi şərait son zamanlar xalqın geniş mənada təhsilə cəlb edilməsini zəruri bir tələb kimi qarşıya qoyur. Bu sahədə müəyyən irəliləyişlər baş versə də, Rusiyada ümumi təhsilə keçidin reallaşdırılması hələ çox uzaqdadır. Belə bir vəziyyətdə ən çox təhsildən kənar qalanlar fəhlə uşaqlarıdır. Hətta fəhlə uşaqlarının məktəbə cəlb edilməsi ilə əlaqədar situasiya bir çox kəndlərdən də pisdir. Halbuki fəhlə uşaqlarını oxutmaq fabrik, zavod, sənaye müəssisəsi sahiblərinin mənəvi borcudur. Çünki onlar məhz öz müəssisələrində çalışan fəhlələrin əməyi hesabına milyonlarla pul qazanırlar. Məsələn, belə sahibkarlar Rusiyada 1877-ci ildə 541 milyon, 1887-ci ildə 802 milyon, 1897-ci ildə isə 1816 milyon manat gəlir əldə etmişlər. Rəqəmlər 20 il ərzində sənaye sahiblərinin mədaxilinin hansı şəkildə yüksəldiyini aydın şəkildə sübut edir. Halbuki həmin sənaye müəssisələrində işləyən fəhlələrin övladlarının təhsilinin yüksəlişi bu sürətdən çox-çox geridə qalır. Bu istiqamətdə işlər lazım və tələb olduğundan ləng gedir. Halbuki Almaniya, Fransa, İngiltərə və s. kimi Avropa ölkələrində təhsil sahəsində fəhlə balalarına xüsusi diqqət və qayğı vardır.

Müəllif onu da nəzərə çatdırır ki, Rusiyada sənaye nizamnaməsinin 112-ci maddəsində deyilir ki, fabrik, zavod və manufaktura sahibləri fəhlə uşaqları üçün ibtidai məktəblər açmalıdırlar.

Belə təhsil ocaqları bir, yaxud bir-birinə yaxın ərazidə yerləşən bir neçə müəssisənin nəzdində, onların birgə hamiliyi ilə açıla bilər.

Həsən bəy fəhlə övladlarının Rusiyadakı təhsilin vəziyyəti ilə əlaqəli “Sənaye dünyası” (“Promişlennoqo mira”) qəzetindən alınmış rəqəmlərə də diqqəti cəlb edir. Fabrik və zavodların nəzdində açılmış məktəblərdə oxuyanlardan çoxunun kənar, yəni fəhlə olmayan adamların övladlarının olduğunu rəqəmlərlə sübut edir. 1896-cı ildə keçirilən ticarət-sənaye işçiləri qurultayında da bu məsələyə toxunulduğunu, onunla əlaqədar tədbirlərin həyata

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

keçirilməsi zərurətinin irəli sürüldüyünü, hətta bununla bağlı bir layihə də hazırlandığını söyləyir. Onu da əlavə edir ki, hal-hazırda rəsmi göstəricilərə görə fabrik məktəbləri və sənaye müəssisələrinin nəzdində olan təlim müəssisələri üçün sərf olunan xərclər ümumilikdə illik 678890 manat təşkil edir. Bu, xalis gəlirin 1,5 faizi deməkdir.

H.Zərdabi göstərilən problemə xüsusi diqqət yetirilməli olduğunu söyləyir. Qeyd edir ki, bunun üçün müvafiq qanunvericilikdə müəyyən dəyişikliklər etmək, onu təkmilləşdirmək və yeni maddələr əlavə etmək zəruridir. Xüsusilə də sənaye nizamnaməsinin 112-121-ci maddələrinə yenidən baxmaq, onlara düzəlişlər etmək gərəkdir. Fəhlə uşaqlarından ötrü yeni məktəblər açmaq, onların daha geniş kəmiyyətdə təhsilə cəlb edilməsini təşkil etmək lazımdır. Əgər sənaye müəssisəsinin məxsusi məktəbi yoxdursa, onda fəhlə balaları sahibkarın maddi vəsaiti hesabına dövlət və ya xüsusi statuslu təhsil ocaqlarına cəlb edilməlidir. Valideynlərinin əməyi hesabına milyonlarla pul qazanan sahibkarlar həmin valideynlərin balalarının təhsilinin qayğısına qalmağa da borcludurlar.

Əlbəttə, millətərvər mütəfəkkir düşünürdü ki, fəhlə övladlarının daha çox kəmiyyətdə təhsilə cəlb edilməsi sənaye şəhəri olan Bakıda ziyalı kütləsinin sayının artmasına, nəticədə maarifçilik hərəkatının gurlaşmasına səbəb olacaq.

H.Zərdabi və onun həmməsləklərinin XIX-XX əsrlərin qovşağında yeni tipli məktəblər yaratmaq uğrunda apardıqları mübarizə nəticəsiz qalmadı. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində bir sıra Avropa tipli təhsil ocaqları meydana gəldi. Həmin maarif ocaqlarında təhsil alanlar xalqın milli düşüncəli ziyalı elitasına çevrildilər. Onun tərəqqisi, müstəqilliyi yolda fədakar mübarizələrə çevrildilər. Şərqdə ilk demokratik dövlət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti məhz həmin ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yarandı.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“QARA QIZIL”IN TƏRƏNNÜMÜ

Musa ƏMIRASLANOV

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının dissertantı

Özet

XX əsr Azərbaycan təsviri sənətində duyulası bədii təşəkkülün baş verdiyi altmışıncı illərdə geniş sərgi salonlarında əsərləri tamaşaçı diqqətini cəlb edən sənətkarlar arasında Cəmil Müfidzadə (1934-2019) də vardı. Əvvəlcə Bakıdakı Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində (1948-1955), sonra isə Xarkov Dövlət Rəssamlıq İnstitutunun qrafika fakültəsində (1956-1962) ixtisas təhsili alan fırça ustası Bakıya qayıtdıqdan sonra müxtəlif miqyaslı sərgilərdə fəal iştirakı ilə həmkarlarının və sənətsevərlərin diqqətini cəlb etmişdi. Onun müxtəlif mövzularda çəkdiyi qrafik lövhələr ilk növbədə ənənəvi motivlərə yeni bədii yanaşması ilə fərqlənirdi. Bunu onun işlədiyi “Bakı - neft paytaxtıdır” (1967-1970) və “Abşeron nefti” (1967-1975) silsiləsinin təmsalında daha qabarıq görmək mümkündür. Onların müxtəlif qrafika texnikalarında ərsəyə gətirilməsi neftli məkanlara xas səciyyəvi xüsusiyyətləri cəlbədiçi və yaddaqalan tutumda ifadə etməyə imkan vermişdir. Daha dəqiq desək, Cəmil Müfidzadənin ilk baxışda estetikası qapalı qalan neft mədənlərinə, “qara qızıl”a bələnməmiş çən və borulara bədii münasibətdə həmin dövrün aparıcı bədii cərəyanı sayılan “sərt üslub”un lirik-romantik çalarlarını görmək mümkündür...

Rəssamın adını çəkdiyimiz neft mövzulu iki silsiləsinə daxil olan əsərlərin bədii xüsusiyyətlərindən söz açmazdan əvvəl demək lazımdır ki, onun bu mövzuya marağı hələ tələbək illərində yaranmışdı. Diplom işini “dünyanın səkkizinci möcüzəsi”ni yaradan Bakı neftçilərinə həsr edən gənc rəssam o vaxt “Neft daşları” mövzusunda rəngli ofortlar silsiləsi işləmişdi. Onun işlədiyi on iki əsər kompozisiya baxımından bir-birindən fərqlənməklə, daşdıqları estetik yükə görə kifayət qədər duyğulandırıcı görünürdülər. Bu silsiləyə daxil olan “Aylı gecə”, “Kranlar təmirdə”, “Növbəyə gedənlər” və digər lövhələr rəng çalarlarının zənginliyi ilə diqqət çəkirlər. Onlarda çətin neftçi əməyinin romantikasını qabartmağın müəllifin başlıca istəyi olması duyulmaqdadır. Ofort texnikasının incəliklərindən ustalıqla istifadə edən rəssam cizgi və rəng qovşağından tamaşaçını duyğulandıran yaddaqalan kompozisiyalar yaratmağa nail olmuşdur...

Rəssamın “Neft Bakısı” (1974) qədim torpağın şöhrətini çox-çox uzaqlara yayan təbii sərvətin tərənnümünə həsr olunmuş maraqlı əsərlərdəndir. Mövzunun daşdığı əzəmətə monumental tutum vermək istəyən müəllif bunu kompozisiyanı şaquli formatda bədiiləşdirməklə əldə etmişdir. Belə ki, vərəqin hündürlüyünü bir iri, iki nisbətən kiçik tağlı səthə bölən, mərkəzi hissədə “qara qızıl”ı emal edən neftayırma qurğusunu, kənarlarında isə üst-üstə sıralanmış neft buruqlarını yerləşdirən rəssam, kompozisiyanın aşağı hissəsini neft dolu çənlərlə tamamlamaqla, bütünlükdə neft mövzusunə özünəməxsus-obrazlı görkəm verə bilmişdir. Ofort texnikasının rəng çalarları yaratmaq gücündən uğurla istifadə edən Cəmil Müfidzadə, son nəticədə qrafik səthin cizgi-rəng vəhdətində ifadə olunan oynaqlığını və gözoşayan ritmini əldə etmişdir...

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“Bakı krujevası” (1971) adlanan digər əsərdə yenə də şaquli kompozisiya formatından istifadə edən rəssam ümumi səthin zərifliyinin qabarıqlığının əldə olunmasına çalışmışdır. Elə müəllifin lövhənin məna-məzmun daşıyıcısı olan neft buruqlarının bədii şərhində də arzulanan cizgi-təsvir incəliyini duymaq mümkündür. Qobustan qaya rəsmlərinin fonunda üst-üstə sıralanan dörd sıra buruq və bu “sərvət zirvəsi”ni tamamlayan naxışlı günəşin birlikdə aşıladığı estetik tutumda cəlbedici məqamlar kifayət qədərdir...

Onun ofort texnikasında ərsəyə gətirdiyi “Mənim Bakım” (1971) və “Polad meşə” (1971) əsərləri də neft mövzusunda obrazlı yanaşma kimi çox yaddaqalandır. Bu dəfə də kompozisiyanı şaquli vəziyyətdə təqdim edən rəssam Abşeronun qumlu “sinəsi”nə yayılmış buruqlar məcmusunu polad meşəyə bənzətməklə, neftli-qazlı məkanın qürurdoğurucu təbii sərvət məskəni olduğunu göstərmək istəmişdir. Yanan qazın bir-birinə “söykənən” buruqların mərkəzində tünd rənglə naxış formasında təqdimatı da yerin təkindən çıxarılanların insan həyatında əhəmiyyətinin vurğulanmasına xidmət edir.

“Mənim Bakım”da isə müəllif sudan və qurudan çıxarılan neftin Abşeron torpağına bəxş etdiyi gözəllik qaynaqlarını qrafik vasitələrlə göstərmək istəmişdir. Qumun və suyun “sinəsi”nə səpələnən metal konstruksiyaların zərgər dəqiqliyi ilə təqdimatındakı estetik çalarlar duyulması dərəcədə təsirli və yaddaqalandır. O, bunu qrafik cizglərin məntiqlə istifadə olunan təzadı sayəsində əldə etmişdir, desək, həqiqəti ifadə etmiş olarıq.

“Bakı - neft paytaxtıdır”(1974) və “Əməyin təntənəsi” (1976) lövhələrini isə Cəmil Müfidzadənin ofort texnikasında yaratdığı yaddaqalan “bədii hekayət”in yekunu saymaq olar. Belə ki, bu iki əsərdə onun kompozisiyaya daxil etdiyi müxtəlif detallar bilavasitə Azərbaycan neftinin beynəlxalq şöhrətinin tərənnümü kimi düşünülmüşdür. Əgər birinci əsərdə qədim şəhərin neft buruqları əlaqəli təsviri ilə qarşılaşırsaq, digər lövhədə yer kürəsinin üzərində ucalan Bakı ünvanlı “buruqlar meşəsi”nin respublikamıza bəxş etdiyi şan-şöhrətin bədii ifadəsini görürük...

Bütün yaradıcılığı boyu gördüklərindən təəccüblənməyi bacaran Cəmil Müfidzadə neft ünvanlı məkanlarda başqaları üçün də maraqlı görünə biləcək motivlər üzə çıxara bilmişdir. Bunu onun “Keşlə”(1973), “Sənaye Bakısı” (1968) və s. lövhələrində görmək mümkündür. Bu əsərlərində “bədii şişirtmə”yə müraciət edən qrafika ustası “qara qızıl”ın emal olunduğu məkanları əsərin dominantına çevirməklə, onların cəlbediciliyinə nail olmuşdur.

Linoqravura qrafikada bir qədər sadə texnikalardan hesab olunsa da, onun əksər mövzuların bədii şərhində əvəzsiz olduğunu söyləmək mümkündür. Bu mənada Cəmil Müfidzadənin bu texnikada ərsəyə gətirdiyi əsərlər digər müəlliflərin işlərindən fərqlənir və duyulması icra zənginliyi ilə seçilir, desək, yanılmazdır. “Neft daşları” (1965), “Dəniz mədəni” (1971), “Neft dənizi” (1971), “Abşeron motivi” (1968), “Köhnə mədənlər” (1968), “Abşeron çiçəkləri” (1971) və s. lövhələrinin cizgi zərifliyinin əldə olunmasında müəllifin nümayiş etdirdiyi sənətkarlıq sözün əsl mənasında şaşırıcıdır. İnsanlarla texnikanı, neft saxlanları ilə emal qurğularını, təbiətlə sənaye obyektlərini qarşı-qarşıya qoyan rəssam, son nəticədə əldə etdiyi təzadın ümumi duyğulandırıcı bədii ruhu ilə əsərlərin təsirliliyini əldə etmişdir.

Cəmil Müfidzadənin özünəməxsus dəst-xəttinin formalamasında onun tətbiq etdiyi qarşıq texnikanın böyük rolu olmuşdur. Müxtəlif motivləri rəngarəng texnikaların qovşağında tətbiq edən rəssam bununla da görüntüyə gətirdiyi məkanların daşdıqları bədii-estetik dəyərləri

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

zərifliyinə qədər tamaşaçıya çatdırmağa nail olmuşdur. Onun “Neft məbədi” (1972), “Neftayırma zavodu” (1972), “Neft çənləri” (1970), “Neft eşalonu” (1971), “Bakı piramidası” (1970), “Qaradağ” (1970), “Çənlər” (1970), “Abşeron mənzərəsi” (1975), “Neft saxlancısı” (1978) və s. əsərləri bu qəbildəndir. Motivlər yığcam rəng çalarları ilə təqdim olunsalar da, bu “qənaətcillik” məkanın-obyektin səciyyəvi xüsusiyyətlərini yadda qalan biçimdə ifadə etmək üçün kifayət edib...

Rəssamın Azərbaycan neftini tərənnüm edən qrafik irsi ilə tanışlıq göstərir ki, Cəmil Müfidzadə sənətdə artıq öz sözünü demiş və yaradıcı “mən”ini təsdiqləmiş simalardandır. Odur ki, artıq zamanın sərt sınağından çıxdığını da sübut edən əsərlərin - əvəzsiz milli mənəvi dəyərlər məcmusunun Azərbaycan təsviri sənətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qalacağı və dəyərləndiriləcəyi birmənalıdır.

Xalq rəssamı, professor Cəmil Müfidzadənin neft mövzusunda çəkdiyi əsərlər həm də zamanına tutulan “bədi güzgü” kimi də dəyərlidir. Belə ki, onlar dünyanın XX əsr neft xəritəsində özünəməxsus yeri olan Azərbaycanda bu önəmli sənaye sahəsinin yadda qalmağa layiq olan inkişafının bədiiləşdirilmiş mənzərəsini zamansızlığa qovuşdurmaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elə onun Azərbaycan nefti yaratdıqlarının “Əsrin müqaviləsi”nin ildönümündə xatırlanması da bunun göstəricisidir.

Açar sözlər: neft, mövzu, qrafika, qarışıq texnika, dəstxətt, süjet, bədi obraz, lirik-romantik

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan incəsənəti (K.Kərimov, R.Əfəndiyev, N.Rzayev, N.Həbibov). Bakı, 1992. 344 səh.
2. Əliyev Ziyadxan. Cəmil Müfidzadə. Cizgilərə hopan ömür. Bakı, 2010. 212 səh.
3. Петров-Стромский В. Связь времен. Москва, 1988. 120 стр.

РЕЗЮМЕ

Воспевание «Черного золота»

60-е годы прошлого столетия ознаменовались заметным оживлением в изобразительном искусстве Азербайджана. Среди художников, работы которых в тот период привлекали наибольший интерес, был и Джамиль Муфидзаде (1934-2019). Его графические работы на различные темы обращали на себя внимание в первую очередь новым подходом к традиционным мотивам. Это ярко проявляется в его сериях «Баку – нефтяная столица» (1967-1970) и «Нефть Абшерона» (1967-1975), которые создавались в различных графических техниках, а это позволило изображать характерные черты нефтепромыслов с особым колоритом, в запоминающейся форме.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Собственно говоря, художественный взгляд Муфидзаде на нефтепромыслы с их резервуарами и извилами трубопроводов несет в себе элементы лирико-романтической трактовки сурового стиля – ведущего направления в изобразительном искусстве того времени.

Джамиль Муфидзаде – художник, который на протяжении всей своей творческой жизни не терял умения удивляться виденному, и в своих картинах на нефтяную тему сумел выявить и показать удивительные детали нефтяного пейзажа. Эти особенности видны в сериях «Баку – нефтяная столица» (1967-1970) и «Нефть Абшерона» (1967-1975), где автор активно прибегает к приему художественного преувеличения, достигая запоминающейся подачи нефтепромыслов с их специфичным колоритом.

Линогравюра – относительно простая техника в искусстве графики, но при изображении на многие темы может считаться незаменимой. Следует заметить, что работы Дж.Муфидзаде в этой технике отличаются своей насыщенностью и богатством исполнения. В таких табло, как «Нефтяные камни», «Морской промысел» (1971), «Нефтяное море» (1971), «Абшеронский мотив» (1968), «Старые промыслы» (1968), «Цветы Абшерона» (1971) бросается в глаза утонченность штрихов, в которой автор проявил без преувеличения поразительное мастерство.

Своеобразный художественный почерк Дж.Муфидзаде сформировался не в последнюю очередь благодаря используемой им смешанной технике. Путем сочетания различных техник графики художник добивался донесения до зрителя эстетических особенностей изображаемого сюжета до тонкостей. Таковы его работы «Храм нефти» (1972), «Нефтеперерабатывающий завод» (1972), «Нефтяные резервуары» (1970), «Нефтяной эшелон» (1971), «Бакинская пирамида» (1970), «Карадаг» (1970), «Резервуары» (1970), «Абшеронский пейзаж» (1975), «Нефтехранилище» (1978). При всей лаконичности цветовых тонов автор сумел достичь запоминающейся подачи характерных особенностей индустриального пейзажа.

Ключевые слова: нефть, тема, графика, смешанная техника, почерк, сюжет, художественный образ, лирико-романтический

Summary

Chanting "Black Gold"

The 60s of the last century were marked by a noticeable revival in the fine arts of Azerbaijan. Among the artists whose work at that time attracted the most interest was Jamil Mufidzadeh (1934-2019). His graphic works on various topics attracted attention primarily with a new approach to traditional motifs. This is clearly shown in his series of placards “Baku is the oil capital” (1967-1970) and “Absheron Oil” (1967-1975), which were created in various graphic techniques, and this made it possible to depict the characteristic features of oil fields with a special flavor, in a memorable form .

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

As a matter of fact, Mufidzadeh's artistic view of oil fields with their tanks and coils of pipelines carries elements of a lyrical-romantic interpretation of the severe style - the leading trend in the fine arts of that time.

Jamil Mufidzadeh is an artist who throughout his creative life did not lose his ability to be surprised at what he saw, and in his paintings on the oil theme he managed to identify and show amazing details of the oil landscape. These features are visible in the series "Baku - the oil capital" (1967-1970) and "Absheron Oil" (1967-1975), where the author actively resorts to artistic exaggeration, achieving a memorable flow of oil fields with their specific flavor.

Linocut is a relatively simple technique in the art of graphics, but can be considered indispensable for images on many topics. It should be noted that the works of J. Mufidzadeh in this technique are distinguished by their richness and richness of performance. In such displays as "Oil Stones", "Marine Craft" (1971), "Oil Sea" (1971), "Absheron Motive" (1968), "Old Crafts" (1968), "Absheron Flowers" (1971) eye-catching finishes in which the author showed, without exaggeration, amazing mastery. The peculiar artistic style of J.Mufidzadeh was formed not least due to the mixed technique used by him. By combining various graphic techniques, the artist sought to convey to the viewer the aesthetic features of the depicted plot to the subtleties. Such are his works "The Temple of Oil" (1972), "Oil Refinery" (1972), "Oil Tanks" (1970), "Oil Train" (1971), "Baku Pyramid" (1970), "Karadag" (1970), "Tanks" (1970), "Absheron landscape" (1975), "Oil storage" (1978). For all the brevity of color tones, the author managed to achieve a memorable presentation of the characteristic features of an industrial landscape.

Key words: oil, theme, graphics, mixed media, handwriting, plot, artistic image, lyrical and romantic

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ROLE OF EDUCATION IN CONTEMPORARY INDIAN SOCIETY: ISSUES AND CHALLENGES

Andrey SHASTRI

University of Lucknow

Abstract

Education is one of the important instrument that helps in bring desirable change in this contemporary society. Education enhances the personal growth of any individuals. It enables to break the shackles of orthodox beliefs and superstitious and bring enlightenment in the world of a person's lives. Education bring about the changes or helps in removing prejudices that past had imposed in our lives. If we look at present scenario, then we can easily identify the role of education in many spheres ranging from national to international platform. Education and educated people are the hope of any society and for any country's development. Educated individual's thus, are an asset to not only for their families but to their country and also they are able to influence the economic positively. So, definitely education of both man and woman are crucial for nation's development. Women who comprised half population of the world are still in backward situation and are deprived from educational opportunities. They had play traditional role as house maker. It's rightly said that education of women is the need of the day and important also because, when we educate a woman, we educate the whole family. It is the duty of men folk to encourage their female counter parts for being educated. Development needs to be done from ground level then only we can expect a full fledge development of any country. World today has shrunk into a global concept. Aims of education cannot be just "pulled out of a hat". It comprises of many factors. One of the idealistic view related to education is that, ' the main aim of education is towards the full development of personality of an individual and to bring the different potential that is within the individual. Self- expression or self- gratification should be the aim of education'. The goal of education is to make a good man who is to be educated for a life of freedom. Education aims at developing the full personality of each individuals, irrespective of caste, creed, class or religion. The main aim of this paper is to understand objective, meaning and aim of education and to also evaluate the issues and challenges to Indian Education System. It uses secondary as well as primary data for its analysis.

Keywords: Indian, Education, System, Development, woman, rights, globalization

Meaning of Education

The term education has several meanings; however, each person interprets the word in his own terms. The parents, the teachers, administrators, religious leaders, and many more interpret the term education in their own ways for example, to a student, education means acquisition of knowledge, or may receiving a degree. The meaning of education varies from place to place and from time to time. It has passed through many ages and stages of evolution.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The term education is derived from the Latin word 'educate' which means to 'educate', to 'bring up'. According to the famous Sociologists, Durkheim defined education as "the action exercised by the older generations upon those who are not yet ready for social life. Its object is to awaken and develop in the child those physical, intellectual and moral states which are required of him both by his society as a whole and by the milieu for which he is specially designed". Education is the social process by which individual learns different kinds of things necessary which is essential to him and fit him accordingly to the social life of his society. Education in another word may be defined as a , organised activity through which the physical, intellectual, moral and spiritual potentialities of the child are developed, in short in an individual and also as a member of society.

Objectives of the study

- a) To understand the meaning of Education
- b) To understand the relationship between Education and society.
- c) To understand the Indian Education System.
- d) To evaluate issues and challenges in Indian Education System.
- e) To provide with the suggestion.

Education and society

Education is generally seen as a essential and important component of any society. It also act as a foundation of society, which helps in the economic, social, education development. It is a major aspect of development of any modern Indian society. It is one of the most significance indicator of overall development of any region or of any country. The primary aim of education is to helps in sustain development and societal improvement. This process involves many several dimensions. Social process or development are incomplete without the development in the community in terms of economic, social, cultural and educational aspects. Emile Durkheim emphasis the role of education system in the preservation of society and culture. Education is concerned with all people and considered the basic need of an individuals. Society and education completes each other. Society cannot carry on without education and vice versa. Uneducated person not only effects himself but also effects the whole family starts from there, especially family members.

Education, development and change

Education and development are necessity of every society. In short it is the need of the hour on focus on education. Development and changes are necessary to change the structure of any society. Further more, social development is a concept of indicating the increasing level of any group or community in terms of knowledge. In this respect educational system and development are closely related to each other. We are living in a modern society which are dominated by changes. We should develop changes in our lives. Although education played

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

an important part in bringing about certain changes. Through education one develops the rational thinking in their mind about right and wrong things. The technical, globalization, and different social evolution has shaped people's way of thinking and perception related to different things. The technological reforms and certain changes transform society into a 'knowledge-based society'. The formation of knowledge-based society is a global process and different elements help in developing this society. The notion of 'knowledge society' emerged with the emergence of 'modern Indian society'. The capability created by knowledge is the foundation upon which our future is to be built. A knowledge-based society based on the development in every sector. With the innovation in certain technology, in different tools, and availability of higher education definitely going to enhances our society.

Indian education system: an overview

India has a strong and vast history of educational system. The Gurukul was one of the ancient types of system of education. Later on, with the passage of time, several changes and recommendation were made in Indian education system. The different measures like new courses, changes in curriculum, dynamic methodologies and teacher training facilitate in delivery of quality content. E-learning, student-friendly learning, increased adoption of extra and co-curricular activities, etc. in India attract students and curiosity in the learners. Unfortunately, that there is lack of quality education among the poor, and only a small fraction of students, around one tenth from schools, go for higher studies and they are only boys, girls are still in small in numbers.

Education on the whole, is meant to prepare an individual for life, enables individuals physically, intellectually, emotionally and spiritually to deal with the different challenges of life with self-assurance, audacity, helps in making the right decisions of lives, and broadening their perspectives to different things. The primary aim of education is to direct the individual to live his life in a useful and in a meaningful way. Education has been observed as the crucial development tool. From ancient times till present different changes have been made in Indian education system. India is known for its educational excellence and a rich heritage. Several educational governs the school education system in India like, NCERT, CBSE, different autonomous schools of higher learning. Apart from this there are different schools governed by the State government and Central government. Private schooling has been growing and attract students with its lavish infrastructure, and well-equipped class room and efficient teachers and most important their teaching skills. India has about approx 152 central universities and several state and private universities. There are different bodies who look after these institutions. There is also option of open and distance learning education system. At Higher educational level Indira Gandhi National Open University (IGNOU) co-ordinates distance education system as more students can benefit from it.

Importance Of Women Education

Education is effective instrument in empowering woman in today's scenario. Education is a powerful tool to bring desirable changes in both man and woman lives. According to Gandhiji, education is the best means of developing an overall personality in an individual. As Nelson Mandela said, ' Education is the most powerful weapon which you can use to change the world'. In short in another Education plays an important role in reducing gender inequality, in reducing poverty, helps in achieving sustainable goals and many more. The equalisation of educational opportunities is essentially linked with the notion of equality in

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the social system. In a social system if all the individuals are treated as equal, irrespective belong s to any gender, caste, they get equal opportunities for advancement and it will nation to grow. Since education is one of the most important means of upward mobility, it is through an exposure to education one can aspire to achieve higher status, position and emoluments. As woman constitute half of the population of our country (48.36% GOI, 2017), they should be provided with equal opportunities as man had. Unfortunately, this half population are not able to spread their wings. Girls' education at all stages of education is not given the same encouragement as boys. The social customs and taboos hinder the progress of girls' education. They are given inferior position in the family and their education is neglected. Achieving education is not meant for all. They are lacking in terms of resources and many more things. As Napoleon once said that, 'Nation's progress is impossible without trained and educated mothers. If the women of my country are not educated, about half of the people will be ignorant'. As educated women do plays an important role in the development of country. Educated mothers left a great impression on their children. Educated mothers can only boost their children for higher education. According to the 2011 Census, literacy rate of India is 74.04% where male literacy rate is 82.14% and female literacy rate is 65.46%. the increase in female literacy rate from 2001 to 2011 is 11.4%. these figures make us happy towards their progress, but still a lot more need to be done.

Issues And Barriers To Women Education

From different historical facts and from different studies it is seen that woman faced a lot of troubles regarding their education. Some of the issues are discussed below:

- 1) negative attitude from family
- 2) negative attitude from society.
- 3) pressure regarding the birth of son in family.
- 4) physical abuse with the family and in society.
- 5) harassment at workplace.
- 6) pressure to get marry at very early age.
- 7) gender disparity in schools.
- 8) higher fees at higher stage of learning

Need and Importance of Education

Education has its own importance in this era. Education is the only major difference between human being and non-human being. Education is a movement that is considered crucial for the development of human resources. Proper and good education is very important for all of us. It facilitates quality learning all through the life among people belong to any age group, caste, creed, religion. It is the process of achieving knowledge, values, skills, beliefs, and moral habits and personality development in the individuals. A

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

good education makes an individual develop personally, socially as well as economically and a good human being. The various kinds of developments, in terms of , intellectual, social, personal get enhanced through education. It also plays a vital role in increasing the growth and productivity of the nation. The development of the society, community and the nation is an imperative concern. Besides, engineering, medicine, technology, science, there are number of other fields in education like mathematics, English, Hindi, arts, political science, history, geography, hotel management like subjects amongst the individuals, through which they can accomplish their desired goals and objectives. In leading to growth and productivity of the nation, the Indian government is committed to making different provision in the field of education with certain facilities. The different objectives of education are, the individual should be educated in different areas that are necessary to enhance ones personality such as, norms, values, ethics, social skills, academic knowledge, cultures, and they should learn to use the critical thinking skills. These are the different aspects through which one can build its own personality. Education and learning should be implemented throughout the lives of the individuals, they should be considered as lifelong processes and a person should always focus upon learning new things in his day to day life, as this will increase his knowledge and develop a perception regarding different things.

Role Of Education In Society

Education plays an significant role in building up the society. Directly or indirectly education is building block of any society. It enhances the means of communication and act as an important link between various countries, and geographical areas and across the different cultures. One cannot overlook the importance's of education in benefitting the society. Education is not only about putting the individuals in contact with values, but also raising him up to the level of these values. Up to certain levels it helps in reducing the different kinds of problems. It develops a scientific thinking in an individual. In this global phenomenon, and technology world, education plays an crucial role. This new society is based on knowledge and learning. Education stand as a basis of any society, which focussed at the future, and knowledge becomes an key element of socio-economic development. In this knowledge based one has to be very trained and should adapt the different aspects of knowledge. Education act as a essential activity in the development of society. Investment in the education becomes the most important investment of the society. Education is indispensable to individual and society, for without it there would be loss of all the accumulated knowledge of the ages and all the standard of conduct.

Issues And Challenges – An Analysis

India has been a multi-cultural, multi-religious, and multi-linguistic society. The various issues are outlined here:

1) **Lack of quality in education:** In spite of having numbers of schools, colleges, Universities, somewhere they not able to produce the quality of education. The condition of schools in rural area are worst as compare to school education in urban area.

2) **Lack of trained teachers:** Again, this seems to be a major issue in attaining full development in education. As numbers of skilled teachers are very less. There aren't enough

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

teachers to achieve universal primary or secondary education, and many of the teachers that are currently working are untrained. As a result, children aren't receiving a proper education. There are 130 million children in school who are not learning basic skills like reading, writing and math.

3) **Lack of proper classrooms:** A child cannot learn without the right environment. Classrooms is the basic need to have proper environment.

4) **No proper value education:** Value education is not offered in the schools and colleges. The meaning of love is eventually changing. The education-led technology, and different inventions are being misused by the human beings

5) **Poor Women's education:** Women have a much lower literacy rate than men as reveal by Census office. Conservative cultural taboos prevent girls from attending schools. Despite Govt's different attempts to provide incentives viz. midday meals, free books and uniforms, girls' attendance is poor. Although the minimum age for marriage has been raised to eighteen, many girls get married much earlier. Therefore, at the secondary level also, female drop-out rate is very high.

6) **Lack of Facilities:** Less facility of separate toilets especially for girls, proper hygiene condition, lack of proper playground are the different kinds of facilities where are lacking.

7) **Distance from home to school:** Again, one of the great issues in attaining the proper results in education. Schools are located very far from the house, because of it sometime it get difficult to manage for girl especially, however boys manage to go.

8) **Traditional Teaching Methods** – In educational institutions, traditional methods of teaching are adopted, and teachers do not make use of technology or audio-visual aids in teaching, particularly in nursery schools. Usually this kind of facility is available in very high profile schools, whereas common man can't even think to admit their child in that schools.

Challenges in the Indian Education System

There are different challenges that are Indian Education System is facing. The education system within the country is more miscellaneous in nature. Although different factors involve which defines the education system are majority based on geographical areas, more in caste forms and many more. Different types of schools and colleges do provide different kinds of education. Now a days there is more involvement of political leaders in education system, which governs it accordingly from its own way. The dynamism of the students is made use of for political purposes. Economic difficulties are the biggest challenge in the education system. As students from minority group sometime did not meet up to the expectations of institutions. There are number of students who experience different financial problems, due to which they get engaged themselves into part time jobs in order to pay for their education. Later on they are required to focus on their job and education. In this modern era, the growth of science and technology, modernization and industrialization has minimized the moral values. Some of the students do not establish appropriate terms and relations with the teachers. In the present existence, everybody would like to be treated with respect and courtesy.

Solutions: A Way Forward

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

There is a need for the implementation of measures to cultivate, differentiate and upgrade the higher education and research programs. There should be more focus on knowledge-based society. More significance should be given towards primary education and secondary education, as they are the backbone of our society. More focus to be paid on quality of teachers because if the teachers at primary and secondary level are unskilled, not qualified and less-paid, all further studies will be in danger. Hence, more attention is required on primary education. Next, more importance should be given to technology in education system. India has to embrace computer and high-speed internet technology. The Governments should invest more in technological infrastructure that will ease the knowledge accessibility. In this global era, individuals should develop skills and knowledge amongst themselves to ensure employability and to make use of the knowledge, skills and abilities in an operative manner. The emergence of innovative technologies lead to progress in the present world. It makes available opportunities for economic growth, improved health and nutrition, enhanced delivery of services, improved learning, curriculum and instruction, and socio-cultural advancements. Efforts are required to be made to make innovative practices more usable in the system of education. There should be more innovation and creativity in the academic system. Need more change in the aptitude in teaching. The teachers should use different modes of teaching as to make it more effective. A country that lowers the quality of education that allows towards into degradation. If we want to see our country as knowledge-based that more efforts has to pay towards quality education. Admissions in educational institutions on caste or religion basis should be avoided. It is vital for the teachers and the educational institutions to adopt innovative curriculum and instructional methods, and some new approaches and strategies to facilitate learning amongst the students which helps in their growth and development. There should be more expansion towards education system. There should more cultural oriented programmes which would led people to know about each other's culture and region. Education will enable people to understand and acquire knowledge regarding each other's cultures and backgrounds, so that they will be able to live in unity and will not discriminate against each other. Right education will have no discrimination society. There should be more extra curricular activities. The system of education in builds towards the development of the personality of the individuals in an appropriate manner. A well-educated person is aware of how to communicate and deal with other people at home, workplace and within the community.

Conclusion

Education is vital and essential for every person in order to enable him to better his living conditions. Education is mile stone towards development. Obtaining of good quality education will contribute in securing a job, making individuals aware of different aspects. In the present existence, there have been many problems related to Indian education system; the different issues exist regarding, teaching attribute is in a low state, financial problems, traditional teaching methods, privatization, inadequate facilities and infrastructure and many more. Different suggestion has also been made in the form to explore more things, new innovative in teaching skills, more cultural programmes, more innovative practices, more

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

advancement in resources, more towards personality development, more towards quality of education.

In the Indian education system, there has been growth taking place. there has been an increase in the enrolment of students in educational institutions and there have been advancements in the teaching-learning methods also. India can use its vast human resources productively if the learning system is made effective. Every child has unlimited potential and it should be allowed to be free from our ill thoughts. It should be taught to reduce the inequality. We can do a lot, but unfortunately not much is being done. Proper measures should be taken by Govt to provide quality education to all at affordable prices. Every child born in this country should have equal opportunity to learn, grow and excel in life with quality education blended with character. A vibrant nation is created by the energetic youth.

REFERENCES

- 1) Kapur. R., Problems in the Indian Education system, Research Gate Journal.
- 2) Nadar.R.N., Contemporary Issues and Challenges in the Indian Education System, ISOR Journal of Buiseness and Management, eISSN: 2278-487X, PP 86-91, 2018.
- 3) Singh.J.D., Role of Education in knowledge Based Society, Research Gate, 2013.
- 4) Somani.T., Importance of Educating Girls for the Overall Development of Society: A Global Perspective, Journal of Education Research and Practice, Vol7,2017.
- 5) Tracchi.Matteo, Revisiting the Role of Education in Global Society: Relevance of the Concept of 'Value Generalization in an Educational Context', Vol13,2019.
- 6) Turkkaharaman.M., The Role of Education in the Societal Development, Journal of Educational and instructional Studies in the world, ISSN:2146-7463, Vol7.2017.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

BUĞURT QALASININ TARİXİ-COĞRAFİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Şahalı CƏLİLOV

Qərbi Kaspi Universiteti

Xülasə

Azərbaycan Respublikası ərazisi tarixi əhəmiyyətli obiyektlərlə zəngindir. Azərbaycan təbiəti başdan ayağa füsunkarlıqlarla doludur. Respublikamızın tarixi möhkəm köklərə söykənir. Ölkə ərazimiz təbii sərvətlərlə zəngin olduğundan daim yadelli basqınlarına məruz qalmışdır. Məhz bu hücumların qarşısını almaq üçün müdafiə tikililəri, qalalar inşa edilmişdir.

Qalalar tarixin sirli günlərini özündə saxlayır. Respublikamızın ərazisində demək olar ki, bütün rayonlarımızda (bir neçə rayon istisna olmaqla) qalalar vardır. Bu qalalardan biri də Buğurt qalasıdır. Buğurt qalası Şamaxı rayonunun Qalaybuğurd kəndi ərazisində, Ağsu çayının sağ sahilində yüksək qayalıq üzərində yerləşir. Buğurt qalası haqqında elmi məlumatın olması çox vacib məsələlərdən biridir.

Açar söz: Qala, çay, rayon, tarix, təbiət

Buğurt qalası Ağsu çayının sağ sahilində sıldırım qaya üzərində yerləşir. Qala yerləşən dağı şimaldan Ülgüc dağı, şərqdən Tənə dağı və Alçalı pir meşəsi, cənubdan Qız qalası və Cənqu (cəngi) dağları, qərbdən Qaladərəsi əhatə edir. Buğurt qalasının yüksək dağlıqda yerləşməsi onun strateji mövqeyinin əlverişli olmasına səbəb olur. Qalaya ən yaxında yerləşən dağdan belə qalanı tam görmək olmur. Qeyd edək ki, Buğurt qalasının yerləşdiyi əraziyə çıxmaq heç də asan deyil.

Qalaybuğurd kəndinin belə adlanma səbəbi haqqında belə deyim var ki, Qartalın yüksəkdən uçduğu yer. Yəni Berkut quşunun uçduğu yer. Daha sonradan isə bu ad dəyişərək Qəleybuğurd formasını alıb. Buğurt qalasında bir neçə qayalardan əmələgəlmiş fiqurlar vardır. Bu qayalardan biri yerə oturmuş dəvə fiqurunu xatırladır. Yerli əhali arasında bu qaya haqqında bir xeyli rəvayətlər vardır.

Qala yerləşən dağ hər tərəfdən sıldırım qayalarla əhatə olunur. Qalaya çıxmaq üçün qismən əlverişli yol qərb hissədir. Burada dağın döşü boyu meşəlik içərisində ön istehkamlar inşa edilmişdir. Bu maneələri ötüb keçdikdən sonra dağın lap zirvəsində yerli əhəlinin «Şah evi» adlandırdığı narinqala tipinə bənzər başqa bir istehkam yerləşir. O, hər bir tərəfi sıldırım olan qayalarla əhatə olunur. Buraya çıxmaq olduqca təhlükəli və risklidir. Yerli əhəlinin fikirlərinə əsasən narinqalaya keçidən başqa ayrı heyvan, hətta ayı belə çıxa bilmir. Buna səbəbdən də həmin yer keçilərin rahatca otlamaları üçün yeganə təminatlı sahədir. Buğurt qalası istər coğrafi mövqeyinə, istərsə istehkamlarının quruluşuna görə Azərbaycanda olan başqa orta əsr qalaları, o cümlədən əsrlər boyu onunla sıx əlaqədə olmuş Gülistan qalasından öz forma və quruluşa görə fərqlənir. Belə ki, orta əsr qalaları adətən bir dağ və ya təpənin üzərində tikilmişlərsə Buğurt qalasının istehkamları bir-birinə bitişik olan, bəzən təbii aşırımlar vasitəsi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ilə birləşən dağ silsilələrinin zirvəsindədir. Bu silsilə cənubdan başlayaraq şimala doğru getdikcə yüksəlir, əlçatmaz və riskli olur. Digər qalaların bir çoxu kimi Buğurt qalası da əsasən müxtəlif ölçülü daşlar və qum-əhəng qarışdırılmış məhlul ilə inşa edilmişdir. Qalanın ön istehkamı həmin silsilənin qərb döşü və şərq tərəfdən dağın zirvəsi istiqamətində təqribən düzbucaq formada 1800X250 m sahəni əhatə edir. Bu böyük və əzəmətli divarın eni təqribən 5 m-dir. Onun bir çox hissələrini hazırda müşahidə etmək mümkündür. Bəzi yerlərdə isə divarın yalnız qalıqları, izləri qalmışdır. Həmin istehkam ilə əlaqədar bir sıra tikintilər də mövcuddur ki, hazırda xarabaları qalmaqdadır. Bunlardan birisi qalanın cənub-qərb küncünü təşkil edən Qız qalası adlı dağın zirvəsində yerləşir. Bu dağ həqiqətdə qalanı cənub tərəfdən qoruyan təbii maneələrdən birisi hesab edilir. Burada əlverişli strateji bir mövqedə yerləşən, mühüm əhəmiyyəti olan dairəvi bürc tikilmişdir.

Təqribən bürcün diametri 3,5 m təşkil edir. Bürcün arxa hissəsində 15x5 m ölçüsündə dördkünc tikinti qalığı yerləşir. Bura yaqın ki, qalanın əsas gözətçi bürclərindən biri olub. Həmin bürcə bitişik olan divar 10-12 m şimala doğru davam etdikdən sonra dağın relyefinə müvafiq olaraq düzbucaq formada şərq tərəf əyilir, sonra yenə də dağın yuxarı döş hissəsi ilə şimal istiqamətində təqribən 240-250 m uzununda davam edərək başqa bir dairəvi bürcə çatır.

Bu bürcün yaxınlığında, ona bitişik olan başqa tikinti mövcuddur. Bu tikinti divardan təqribən 20 m qərb hissəyə tərəf davam etdikdən sonra düzbucaq formada cənuba doğru yönəlir. Buranın da iki dağarası gözətçi məntəqəsi olduğunu demək olar. Həmin tikintidən yenə də 250 m şimala doğru divar davam etdikdən sonra (burada divarın yalnız izi qalmışdır) çox mürəkkəb formalı bir tikintiyə rast gəlmək mümkündür. Üç gözdən ibarət olan bu tikintinin qərb tərəfində, uzunluğu təqribən 15-20 m uzunluqda, 5 m enində divar qərbə tərəf istiqamət alaraq uzanır. Çox güman ki, buradan vaxtı ilə hərbi hissələr yerləşdirmək üçün istifadə edilib. Eyni əhəmiyyətə malik başqa bir tikinti, divarın 200 m davam edib sona çatdığı yerdə də vardır. Bürc formasında olan bu tikinti 35-40 m qərb tərəfə doğru çəkilmiş divarın qurtaracağında yerləşir. Həmin divar və bürc Qaladərəsi kəndini nəzarət altında saxlamaq üçün ən əlverişli məntəqə hesab edilə bilər. Burada yarım dairəvi bürcün arxasında eni 1,40 m, hündürlüyü 4 m və uzunluğu təqribən 6 m olan dəhliz formalı yer vardır. Qaladərəsinə baxan divarda gözətçi deşikləri düzəldilmişdir. İstehkamın şimal divarının ancaq izləri qalmışdır. Burada heç bir tikinti qalığı yoxdur. Qalanın qərb divarı kimi şərq divarının, yəni dağın zirvəsi ilə çəkilən divarın içəri tərəfində bir sıra tikintilər vardır. Şah evi qala yerləşən dağların ən yüksək zirvəsindədir. Narıncıqala vəzifəsini ifa etmiş bu bina hər tərəfdən uçurumla əhatə olunur. Bina qayaların arxasında gizlənmişdir. Belə ki, tam zirvəyə qalxmayınca onu müşahidə etmək olmur. Burada bir-birinə bitişik üç otaq qalığı vardır.

Otaqların şimal divarları dağılmışdır. Buna görə onların ölçülərini dəqiq müəyyən etmək mümkün deyil. Binanın salamat qalmış cənub küncü ovala bənzəyir. Şah evinin şimal tərəfində dağın yamacları istiqamətində bir-birindən təqribən 200-250 m aralı qoşa divar çəkilmişdir. Bu divarlardan başqa, dağın əlverişli çıxış yerlərində də müxtəlif sədd və maneələr tikilmişdir. Bunlar şimal tərəfdən şah evini müdafiə edən istehkamdır.

Qeyd edilənlərdən məlum olur ki, Buğurt qalası Azərbaycanın ən alınmaz və əlçatmaz qalalarından biridir. Buğurt qalasına indinin özündə belə çıxmaq çətinlik təradir. Qala yerləşən ərazidə zəhərli əqrəblərə də rast gəlinir. Qalanın yerləşdiyi əraziyə qalxmaq üçün sıldırım qayaları aşmaq lazımdır. Buğurt qalasında qayalar hərəkət etmək üçün ayaq

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

qoyulacaq səviyyədə çapılmışdır. Bu qayalarda indi hərəkət etmək demək olar ki, mümkünsüzdür.

Nəticə: Buğurt qalası Ağsu çayı və onun qolu olan duru çayın (Ülgüç çayı) əhatəsindədir. Buğurt qalasında arxeoloji qazıntı işləri aparılırsa buradan tariximizi daha dərinlən öyrənməyə kömək edəcək vasitələrin çıxması ehtimal olunur. Buğurt qalasının elmi cəhətdən ətraflı surətdə öyrənilməsi vacib məsələlərdən biridir. Buğurt qalasının bərpa edilməsi onun turistik məqsədlər üçün istifadə imkanlarını artırır.

Ədəbiyyat

1. Hüseyn Ciddi Buğurd qalası. Azərbaycan dövlət nəşriyyatı. Bakı-1973.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

AĞSU ÇAYININ QOLLARI ÜZƏRİNDƏ YERLƏŞƏN ŞƏLALƏLƏRİN TƏTQIQI

Elsevər CƏLİLOV

Gənc Səyyahlar İctimai Birliyi

Xülasə

Azərbaycan respublikası ərazisinin təbiəti geoloji təbiət abidələri ilə olduqca zəngindir. Şəlalələr mühüm təbiət abidələrindən biridir. Dağlıq ərazidə şəlalələrin olması ərazinin relyefinin cavanlığını göstərir.

Ağsu çayının hidriqrafiyasının və sahilboylarının relyefinin öyrənilməsi çox mühüm məsələlərdən biridir. Ağsu çayı öz başlanğıcını Böyük Qafqaz dağlarının tərkibinə daxil olan Qart, Fit və Niyal dağından götürür. Ağsu çayının mənbəyi Şamaxı və İsmayilli rayonlarında yerləşir. Çayın İsmayilli rayonunda yerləşən qolları üzərində bir neçə şəlaləyə rast gəlinir. Bu şəlalələr Ağsu çayının qolu olan Hərəm (Qırxotaq çay) çayında yerləşir. Bu şəlalələr haqqında məlumatların olması çox vacib və aktual məsələdir.

Açar söz: Çay, şəlalə, qol, relyef, dağ, hidroqrafiya

Hərəm çayı Ağsu çayının sağ qoludur. Çay İsmayilli şəhəri ərazisindən axaraq son nəticədə Ağsu çayına qovuşur. Hərəmçayın mənbəyinə bir neçə km qalmış əsas mənzərələr görünür. Çay dərəsinin sol sahilində ardıcıl yerləşən 7 şəlalə vardır. Bu şəlalələrdən 6-sı yüksək torpaqlıqdan axır, şəlalə suları bulaqlardan qidalanır.

Elsevər şəlaləsi

Şəlalələr təbiətin yaratdığı möcüzələrdən biridir. Öz axımı boyu həm bərk, həm də yumşaq suxurların ardıcıl yerləşdiyi ərazilərdə pilləli relyef zonasından keçən çaylar yüksəkdən tökülərək şəlalə yaradır. Şəlalələr maraqlı relyef formalarına malikdir. Çay şəlalələri morfometrik cəhətdən 2 tipə ayrılır.

1. Niaqara tipi

2. İosimit tipi

Niaqara tipinin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, belə şəlalələr çox enli olub hündür deyillər.

İosomit tipinin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, şəlalənin hündürlüyü enindən çoxdur.

Niaqara tipli şəlalə ilk dəfə ingilis geoloqu Ç.Layell tərəfindən öyrənilib. Bu şəlalənin hündürlüyü 48-50 metrdir .

Bildiyimiz kimi İosimit tipli şəlalələr öz formasına görə Niaqara tipli şəlalədən fərqlənir . İosimit şəlaləsi ABŞ-ın Kolorado ştatındadır. Bu şəlalə olduqca ensiz, amma çox hündürdür. Onun hündürlüyü təxminən 750 metrdir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Əlverişli coğrafi mövqeyə malik olan Azərbaycanın dağlıq bölgələrində bir-birinin bənzəri olmayan şlalələr vardır. Bunlardan biridə Elsevər şlaləsidir.

Elsevər şlaləsi Hərəmçay dərəsinin mənbəyində yüksək qayalıqdan axır. Bu şlalə Hərəmçay şlalələrindən 100-150 metr yuxarıda yerləşir. Şlalə ilk dəfə 16.08.2019-cu il, saat 16:00,16:30 radələrində gənc səyyah Elsevər Cəlilov tərəfindən elmi cəhətdən öyrənilmişdir.

Elsevər şlaləsi iki Nəhəng qayadan süzülərək ecaskar mənzərə yaradır. Şlalə suyu şirinsuludur. Buna görə də bu sudan içmək mümkündür. Başlanğıcını yüksək dağlardakı bulaqlardan götürür. Fit və Qart dağı arasında yerləşir. Eni 1-2 metr, hündürlüyü isə 60-70 metrdir. Şlalənin sol sahilində çitqına ağacları yayılıb. Şlalə axan qayanın eni 30-40 metrdir.

Elsevər şlaləsi tipinə görə İosimit tipli şlalədir. Şlalə çılpaq qayalıqdan axdığından onun bitki örtüyü kasıbdır. Şlalə yerləşən dağlıq ərazi sıx meşə ilə örtülüdür, lakin dağın zirvəyə yaxın hissədə geniş talaşəkilli çılpaq qaya diqqəti cəlb edir. Şlalədən bir neçə km cənub-şərqdə Qart dağının sürüşən zirvəsində təbii şam ağacları vardır. Qeyd edək ki, tətqiq edilən çay yatağında şam ağacına rast gəlinməyib.

Şəkil 1. (Elsevər şlaləsi tam görünüş)

Çay yatağı boyu şlaləyə çıxmaq olduqca çətindir. Çay dərəsinin içi lill olduğundan insan addım atdıqca batır.

Şlalənin hər iki tərəfi sıldırımdır. Əqrəb və çay kərtənkələri isə qayalarda yuva qurub insan hərəkətinə maneə olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, yer kürəsinin başqa sahələrində də şlalələr vardır. Şlalənin öyrənilməsinin mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyəti vardır. Belə ki, nəzəri cəhətdən şlalənin müəyyən sahədə yerləşməsi relyefin cavanlığını sübut edir. Qeyd etmək lazımdır ki, relyefin cavanlığı Suxurun cavanlığıyla əlaqədar deyil.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Natica: Elsevər və Hərəm çay şəlälələrinə turizm istiqamətli səyahət marşrutları təşkil olunsu bu burada hıyat müsbətə doğru istiqamətlənər. İsmayılı rayonunun Sulit kəndində turizm mərkəzləri yaranar və əhalinin yeni gəlir mənbələri yaranar.

Ədəbiyyat:

1. Səmədov S.S, Məmmədova P.Ə. Geomorfoloqiya və dördüncü dövr çöküntülərinin geologiyası. Bakı-2011

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

A MATHEMATICAL MODEL and HEURISTIC SOLUTION APPROACH FOR VEHICLE ROUTING PROBLEM with SIMULTANEOUS PICKUP and DELIVERY in HARD TIME WINDOWS

Mustafa DEMİRBİLEK

Gaziantep Islam Science and Technology University

Abstract

Vehicle Routing Problem with Simultaneous Pickup and Delivery (VRPSPD) has been studied for long years and used to model for many real-life applications. The problem is basically to find optimal routes for vehicles that serve customers in a service area to collect as well as deliver goods at the same time. Many logistic companies such as cargo, post, online supermarket, etc. face this problem in their daily operations. Because of high competitions in the sector, companies start to provide service time preferences that customers can choose visit times that their parcels are delivered and collected. In this study, we consider the VRPSPD in hard time windows. Our aim is to minimize travel times of vehicles by satisfying pickup and delivery demands of customers in service time intervals they select before. As a solution of the problem, we provide a mixed integer linear programming (MILP) model. The MILP is coded in AMPL ide and solved by CPLEX 12.9. Since Vehicle Routing Problems are in NP Hard class, exact solution methods that can guarantee optimal solutions such as branch and bound, branch and cut, etc. work for small problem instances. Therefore, heuristic/metaheuristic algorithms are used for solutions of large size problems. We also propose the nearest neighbourhood algorithm (NNA) and compare results of NNA to MILP under different number of customers, vehicles, time windows, and capacity levels to be able observe its effectiveness. Locations of customers are randomly generated from a service area, 60X60 km². The number of vehicles is determined based on the number of customers such a way that no customer is rejected. Results show that MILP can provide between 5% and 20% shorter travel times compared to NNA. However, MILP fails to find optimal solutions in 7200-second execution times for larger instances. The other important issue is that we can observe shorter travel times when the time window is 120 minutes compared to 60-minute time windows.

Keywords: Vehicle Routing Problem with Simultaneous Pickup and Delivery in Time Windows, Mixed Integer Linear Programming, Nearest Neighbourhood Algorithm

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

KESİN ZAMAN PENCERELİ VE EŞ ZAMANLI DAĞITMALI/TOPLAMALI ARAÇ ROTALAMA PROBLEMİ İÇİN MATEMATİKSEL MODEL VE SEZGİSEL ÇÖZÜM YAKLAŞIMI

Özet

Eş Zamanlı Toplama Ve Dağıtım Araç Rotalama Problemi (EZTDARP) uzun zamandır çalışılmakta ve birçok gerçek hayat problemini modellemek için kullanılmaktadır. Problem basitçe, belirli bir bölgede bulunan müşterilerin toplama ve dağıtım taleplerini eş zamanlı olarak yerine getiren araçların kullandıkları rotaların optimize edilmesidir. Posta, kargo, online alışveriş gibi birçok lojistik firması günlük operasyonlarında bu problemle yüz yüze gelmektedir. Sektördeki büyük rekabetten dolayı, firmalar müşterilerine, toplama ve dağıtım hizmetlerinin sunulacağı zaman dilimlerini seçmelerine olanak sağlamaya başlamışlardır. Bu çalışmada, EZTDARP için kesin zaman pencerelerini düşüneceğiz. Amacımız müşteri dağıtım ve toplama taleplerini, müşterilerin seçtiği zaman aralıklarında karşılayan araçların günlük seyahat zamanlarını en küçükmektir. Çözüm metodu olarak, karışık tam sayılı doğrusal programlama (KTDP) modeli önerilmiştir. KTDP, AMPL yazılımıyla kodlanmış ve CPLEX 12.9 ile çözülmüştür. Araç rotalama problemleri NP zor sınıf problemlerin içerisinde olduklarından, dal ve sınır, dal ve kes gibi kesin çözüm veren yaklaşımlar sadece küçük ölçekte problemler için çözüm sağlamaktadırlar. Bu yüzden daha büyük problemler için sezgisel ve metasezgisel yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu çalışmada, en yakın komşu sezgiseli (EYKS) önerilmiş, KTDP ve EYKS'nin sonuçları farklı sayıda müşteri, araç, zaman pencereleri, farklı büyüklüklerde araç kapasiteleri içeren test setleri için kıyaslanmıştır. Müşteri lokasyonları rassal olarak 60X60 km² lik bir alandan seçilmiştir. Araç sayılarında müşteri sayısına bağlı olarak hiçbir müşteri reddedilmeyecek şekilde belirlenmiştir. Sonuçlara göre KTDP, EYKS ile kıyaslandığında %5 ve %20 aralığında daha kısa seyahat süreleri vermektedir. Bunun yanında büyük problem setleri için KTDP 7200 saniyelik işlem süresinde optimal sonuçlara ulaşamamaktadır. Diğer bir önemli noktada, 60 dakikalık zaman pencerelerine göre kıyaslandığında, 120 dakikalık zaman pencerelerinde daha kısa seyahat zamanları gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kesin Zaman Pencereli ve Eş Zamanlı Dağıtım/Toplamalı Araç Rotalama Problemi, Karışık Tam Sayılı Doğrusal Programlama, En Yakın Komşu Algoritması

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

1. INTRODUCTION

Vehicle Routing Problems (VRP) have been studied since Dantzig and Ramser (1) defined it in their publication, “The Truck Dispatching Problem”, 1959. After its first appearance, many extensions have been considered such as pickup-delivery, multi depot, capacity, time windows, etc. Interested readers can find detail explanations about the VRP and extensions in the study of Toth and Vigo (2). One of highly studies extension, VRP with Time Windows (VRPTW), is to minimise travel times of vehicles when visiting customers in specific time windows. Time windows cover the earliest and latest visit times in which a customer must be visited by a vehicle. School services, many deliveries among brunches of a bank, industrial waste transportations, cargo services can be examples for VRPTW (3)(4). As VRP and its all extensions are in NP Hard class, VRPTW is also in (5). VRPTW can be classified as hard and soft time windows. In hard time windows, customers must be visited in between prespecified earliest and latest service times. If a vehicle arrives the location of customer earlier than the earliest service time, it must wait. On the other hand, if the vehicle arrives later than the latest service time, it cannot be allowed to service the customer. In soft time windows, vehicles that arrive locations of customers later than the latest service times are allowed to service customers with the predetermined punishment (3). Another important extension is VRP with simultaneous pickup and delivery (VRPSPD). In the VRPSPD, vehicles are delivering as well as collecting goods at the same time. Each day in the planning horizon, a given number of vehicles start their travels from a depot, deliver and pick up goods to/from customers by visiting them only once, and they return the depot at the end of day. As classical VRPs, the aim is to minimise total distances as well as to maximise total number of visited customers by considering the capacity of each vehicle (6)(7).

In this study, two extensions, simultaneous pickup and delivery and time windows, are considered together. This new problem is called as VRP with Simultaneous Pickup and Delivery in Time Windows (VRPSPDTW). In this problem, customers must be visited in time windows they have selected, and their pickup and delivery demands must be satisfied by same vehicle. The objective is to minimise total travel times. We propose two solution methods, a mixed integer linear programming (MILP) and a nearest neighbourhood algorithm (NNA). Two methods are evaluated under different number of customers, vehicles, time windows, and capacity sizes.

2. SOLUTION METHODOLOGIES

As we mentioned before, we proposed a mixed integer linear programming and a heuristic solution method for the problem. Therefore, the mathematical formulation is explained at first. Next, heuristic solution method is represented.

2.1. The Mathematical Formulation

We have n customers that must be visited by k homogeneous vehicles. Each customer has a certain amount of pickup and delivery. Each customer must be visited in a prespecified time window, between the earliest and the latest service times. When a vehicle visits a customer, the amount of pickup and delivery of a customer cannot exceed capacity of the vehicle. Each

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

vehicle spends 5 minutes for service at each customer location. Vehicles start and return the depot. The mathematical formulation for VRPSPD is mostly taken from the study of Montane and Galvao (8). Followings show notations and decision variables:

Notations:

V: set of customers

V_0 : set of customers and the depot

K: set of vehicles

c_{ij} : distance between locations of customers i and j

p_j : pickup demand of customer j , $\forall j \in V$

d_j : delivery demand of customer j , $\forall j \in V$

e_j : earliest visit time to customer j , $\forall j \in V$

l_j : latest visit time to customer j , $\forall j \in V$

Q: vehicle capacity

T: working time limit for vehicles

M: a large number

S: service time

Decision Variables:

$x_{ijk} = 1$, if vehicle k moves from customer i to j . 0, otherwise.

y_{ij} = Cumulative amount of pickup at node i and transported in arc (i, j)

z_{ij} = Cumulative amount of delivery at node i and transported in arc (i, j)

s_{jk} = Visit time of vehicle k to node j

The corresponding mathematical formulation is given by

Minimize:

$$\sum_k^K \sum_i^{V_0} \sum_j^{V_0} c_{ij} x_{ijk}, \quad i \neq j \quad (1)$$

Subject to:

$$\sum_k^K \sum_i^{V_0} x_{ijk} = 1, \quad \forall j \in V \quad (2)$$

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$\sum_i^{V_0} x_{ijk} - \sum_i^{V_0} x_{jik} = 0, \quad \forall j \in V_0, \forall k \in K, i \neq j \quad (3)$$

$$\sum_j^V x_{0jk} \leq 1, \quad \forall k \in K \quad (4)$$

$$\sum_i^{V_0} y_{ij} - \sum_i^{V_0} z_{ij} = p_j, \quad \forall j \in V \quad (5)$$

$$\sum_i^{V_0} z_{ij} - \sum_i^{V_0} y_{ij} = d_j, \quad \forall j \in V \quad (6)$$

$$y_{ij} + z_{ij} \leq Q \sum_k^K x_{ijk}, \quad \forall i, \forall j \in V \quad (7)$$

$$\sum_i^{V_0} \sum_j^{V_0} c_{ij} x_{ijk} + S \sum_i^{V_0} \sum_j^{V_0} x_{ijk} \leq T, \quad \forall k \in K \quad (8)$$

$$s_{0k} + c_{0i} - s_{ik} \leq M * (1 - x_{0ik}), \quad \forall i \in V, \forall k \in K \quad (9)$$

$$s_{jk} + c_{ji} + S - s_{ik} \leq M * (1 - x_{jik}), \quad \forall i, \forall j \in V, \forall k \in K \quad (10)$$

$$e_j \leq s_{jk} \leq l_j \quad \forall j \in V, \forall k \in K \quad (11)$$

$$x_{ijk} \in \{0,1\}, \quad \forall i, \forall j \in V_0, \forall k \in K, i \neq j \quad (12)$$

$$y_{ij}, z_{ij}, s_{ik} \geq 0, \quad \forall i, \forall j \in V_0, \forall k \in K, i \neq j \quad (13)$$

The objective function (1) is to minimize total distance. Constraints (2) make sure that each customer is visited by exactly one vehicle. Constraints (3) ensure that the same vehicle arrives and departs from each customer. Constraints (4) show the maximum number of vehicles allowed. Constraints (5) and (6) are flow equations for pick-up and delivery, respectively; they guarantee that both are satisfied for each customer. Constraints (7) ensure that pickup and delivery demands do not exceed capacity of the vehicle moving from customer i to j . Constraints (8) show travelling and service times for a vehicle do not exceed the allowed working time. Constraints (9) and (10) demonstrate that visit time of a vehicle to a customer must be greater or equal than sum of visit time of previous customer or depot, service time (if

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the previous node is not the depot) and travelling time. Constraint (11) guarantees that the visit time of a vehicle to a customer is in the allowable time window. Constraints (12) and (13) demonstrate boundaries of decision variables.

2.2. The Heuristic Algorithm

As we mentioned before, VRP and its extensions are in NP Hard class and exact solution methods such as the Branch and Bound, Branch and Cut, etc. work for only small instance problems. Heuristic and Metaheuristic solution approaches are mostly proposed for large size problems (9). Therefore, a Nearest Neighbourhood Algorithm (NNA) is proposed and evaluated by comparing to MILP in this study.

NNA is a constructive heuristic and one of the first heuristic algorithms to employ solving travelling salesman problem. The idea behind it is to find unvisited closest node to a reference node, add it to the existing tour, and continue this procedure till there is no unvisited node (10). The proximity between two nodes is calculated by finding the Euclidean distance. Because many vehicles exist in the problem, the distance for each node is calculated for the tour of each vehicle. Since we also deal with pickup and delivery demands of customers (nodes), not exceeding capacity of vehicles is a strict constraint. Finally, the algorithm must assign customers in their respective time windows.

Figure 1. The Flow Chart for NNA

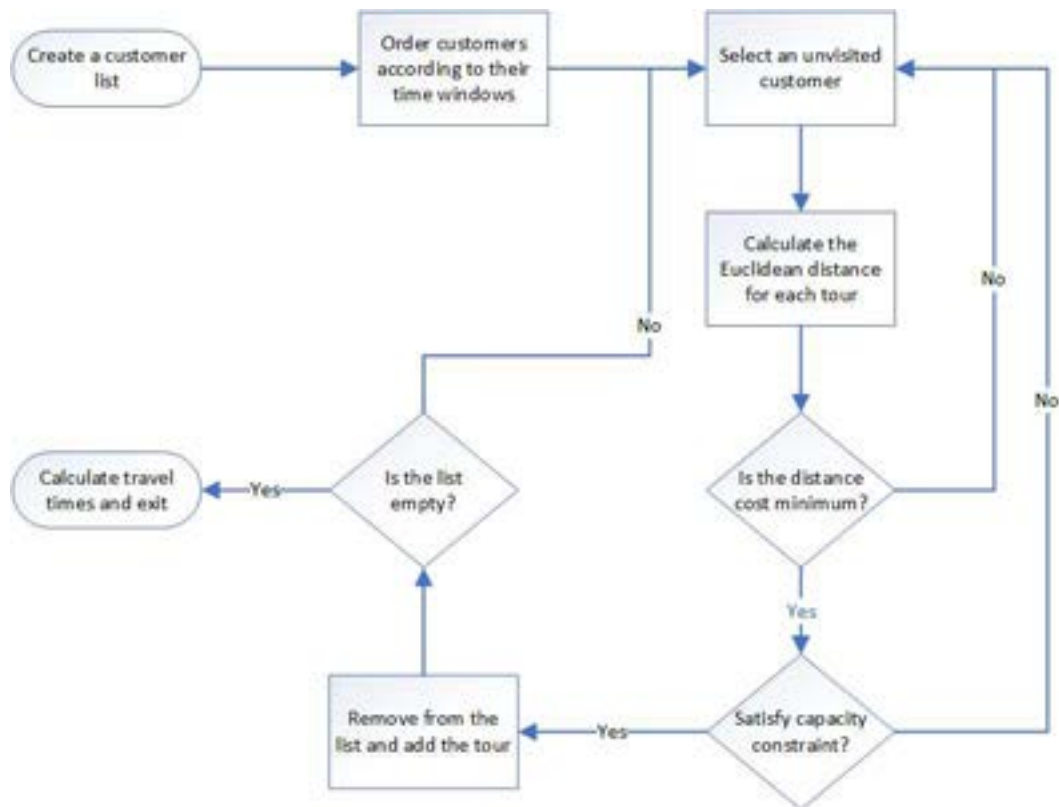

Figure 1 shows how NNA works. First all created customers are ordered from the earliest to latest service times. Since all vehicles start tours from the depot, we must find the closest

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

customer to the depot primarily. However, all customers have specific service time windows, the algorithm cannot assign a customer with late service time even though he or she has the minimum distance cost based on the current node. If the current time interval is suitable for more than one customer, the algorithm calculates Euclidean distance between the current customer and candidate customers for the next visit. The customer with minimum distance is checked whether his or her pickup and delivery demands exceed the capacity of vehicle. If demands do not exceed the capacity of vehicle, the customer is assigned to tour of the vehicle. Of course, capacity of the vehicle and visit times are updated for the next step. The procedure continues until all customers are assigned to vehicles.

3.RESULTS AND DISCUSSION

To test and compare two solution methods, we have different test settings covering different combinations of the number of customers, vehicles, time windows, and capacity level of vehicles. As shown in Table 1, locations of all customers are randomly generated from a geographical region, $X_1 = 1$, $Y_1 = 1$, $X_2 = 60$, $Y_2 = 60$. The depot is located, $X_1 = 30$, $Y_1 = 30$. Delivery demands of customers are assigned uniformly between 3 and 9 packages, and pickup demands are assigned uniformly between 1 and 8 packages as shown in Table 1. We have different number of vehicles with three capacity levels, 50, 80, and 100 packages, depending on the number of customers. The number of vehicles changes such a way that all customers can be visited by satisfying their pickup and delivery demands and time windows. The number of customers as well as vehicles are inclined for each test. Each working day takes 480 minutes and a vehicle spends 5 minutes in each customer location. Two-visit-time intervals, 60 and 120 minutes, are assigned for time windows of customers. Basically, the gap between the earliest service time (ES) and latest service time (LS) can be 60 or 120 minutes.

MILP is coded in AMPL (A Mathematical Programming Language) IDE 3.5 software and solved with CPLEX 12.9. NNA is coded in Python programming language. All tests are conducted in a PC with Intel i5 7200U 2.5 GHz CPU and 8 GB Ram.

Table 2 shows results of two methods and execution times for different test settings when we set 60 minutes as time window of customers. First, MILP provides shorter travel times for each test compared to NNA. The improvement reaches around 26% when the number of customers is 45 and capacity of vehicles is 80. MILP mostly decreases travel times between 5% and 20%. Capacity of vehicles does not significantly affect results till the number of customers reaches 35. NNA provides solutions under 1 second while MILP cannot find optimal solutions in 7200 seconds in some cases. Although results are suboptimal in some cases, travel times are still much shorter than results of NNA. It is obvious that execution times increases significantly when we increase the number of customers and vehicles.

Table 3 demonstrates results of two methods and execution times for different test settings when we set 120 minutes as time window of customers. One can observe that gaps between results of two methods slightly decrease. Although MILP ensures better results compared to NNA, improvements are mostly varying between 5% and 15%. Similarly, capacity of vehicles does not affect results in overall. For large instances, MILP fails to find the optimal solution in 7200 sec execution time.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Table 1. Location, Time Window, and Delivery-Pickup Demands of Customers (ES: Earliest Service Time, LS: Latest Service Time)

Customer	X	Y	Delivery	Pickup	60 minutes		120 minutes	
					ES	LS	ES	LS
1	18	9	3.00	6.04	180	240	120	240
2	24	32	5.07	2.30	0	60	0	120
3	52	2	4.23	5.80	180	240	120	240
4	9	12	6.35	3.92	300	360	240	360
5	41	52	4.88	7.78	360	420	360	480
6	11	52	3.23	1.60	420	480	360	480
7	32	41	8.75	3.95	0	60	0	120
8	2	45	8.01	5.81	120	180	120	240
9	47	7	4.68	6.24	420	480	360	480
10	17	8	4.76	7.36	180	240	120	240
11	16	30	4.27	5.75	0	60	0	120
12	35	42	3.88	5.02	0	60	0	120
13	25	3	7.17	3.90	0	60	0	120
14	56	35	6.09	5.65	240	300	240	360
15	48	24	3.84	1.96	420	480	360	480
16	45	43	5.09	7.49	60	120	0	120
17	21	16	7.51	5.37	420	480	360	480
18	40	37	8.79	4.00	420	480	360	480
19	35	25	5.70	7.65	0	60	0	120
20	1	37	6.44	7.32	60	120	0	120
21	22	54	8.32	4.69	120	180	120	240
22	41	59	8.58	1.11	240	300	240	360
23	42	4	8.60	1.96	60	120	0	120
24	42	8	8.54	6.28	360	420	360	480
25	15	51	3.17	1.18	0	60	0	120
26	8	17	8.05	4.87	240	300	240	360
27	2	48	6.37	7.79	240	300	240	360
28	51	45	5.33	6.65	60	120	0	120

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

29	8	3	3.36	1.96	240	300	240	360
30	34	1	7.28	2.58	0	60	0	120
31	12	15	6.41	7.77	0	60	0	120
32	58	50	6.49	2.37	300	360	240	360
33	49	10	6.72	4.46	60	120	0	120
34	36	34	5.92	1.49	0	60	0	120
35	23	33	6.48	7.92	120	180	120	240
36	4	22	4.59	5.68	300	360	240	360
37	4	16	7.52	2.47	300	360	240	360
38	31	55	6.84	2.35	360	420	360	480
39	46	54	7.41	1.46	120	180	120	240
40	37	56	4.41	1.10	420	480	360	480
41	38	24	8.49	4.90	420	480	360	480
42	55	55	6.30	5.23	180	240	120	240
43	8	8	4.04	7.74	180	240	120	240
44	49	1	8.69	1.15	240	300	240	360
45	48	21	3.79	3.32	60	120	0	120

We use same test sets (the number of customers, vehicles, locations, etc.) for two different time windows. One can observe that travel times mostly decrease when we increase time windows 60 minutes to 120 minutes. Figure 1 and 2 clearly show differences between travel times for NNA and MILP in two-time window settings. Only for 20 customers, optimal solutions of MILP are same for two-time window settings. When the number of customer increases, the gaps between results start inclining.

Table 2. Results of MILP and NNA, and Execution Times Under Different Test Settings for 60-Minute Time Window (* Suboptimal, Etime, Htime: Executions Times for MILP and NNA Respectively)

Number of Vehicle	Number of Customer	Capacity	MILP	NNA	%	Etime (sec)	HTime (sec)

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

3	10	50	315.03	324.52	3.01	0.13	0.11
2		80	329.96	375.84	13.90	0.12	0.02
2		100	329.96	375.84	13.90	0.15	0.14
3	15	50	403.27	406.38	0.77	0.57	0.02
2		80	425.51	444.91	4.56	0.23	0.01
2		100	425.51	444.91	4.56	0.24	0.02
4	20	50	422.64	459.60	8.75	0.50	0.07
4		80	422.64	459.60	8.75	0.50	0.02
4		100	422.64	459.60	8.75	0.50	0.02
6	25	50	519.67	582.42	12.07	1.19	0.13
5		80	519.67	558.75	7.52	1.12	0.12
5		100	519.67	558.75	7.52	1.12	0.01
6	30	50	581.73	675.76	16.16	2.36	0.01
5		80	581.73	653.99	12.42	2.24	0.03
5		100	581.73	653.99	12.42	2.13	0.02
5	35	50	679.65	752.96	10.79	33.23	0.08
4		80	676.15	773.23	14.36	6.78	0.02
4		100	663.76	695.75	4.82	4.14	0.10
6	40	50	772.21*	915.37	18.54	7205.63	0.03
5		80	730.64	763.50	4.50	7.28	0.10
4		100	737.66	824.00	11.70	9.40	0.07
7	45	50	844.38*	1065.62	26.20	7231.33	0.05
5		80	798.17	855.11	7.13	32.13	0.11
4		100	805.19	925.88	14.99	18.38	0.07

We can see a similar pattern for NNA. Travel times in NNA for 120-minute time window are slightly greater than results for 60-minute time window. Travel times are less in rest of scenarios when we set two-hour service horizon for customers. The other issue is that Yazgan and Buyukyilmaz (11) conducted a regression analysis in their study to find out whether or not capacity of vehicles has any effect on travel times. According to results, they observed a negative relationship between them. When the time window constraint is considered as in this study, the capacity of vehicles does not change results in many scenarios as can be seen in Table 2 and 3. However, when the number of customers begins increasing, results change depending on capacity of vehicles.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Figure 2. Total Travel Times (Minute) of NNA for 60- and 120-Minute Time Windows

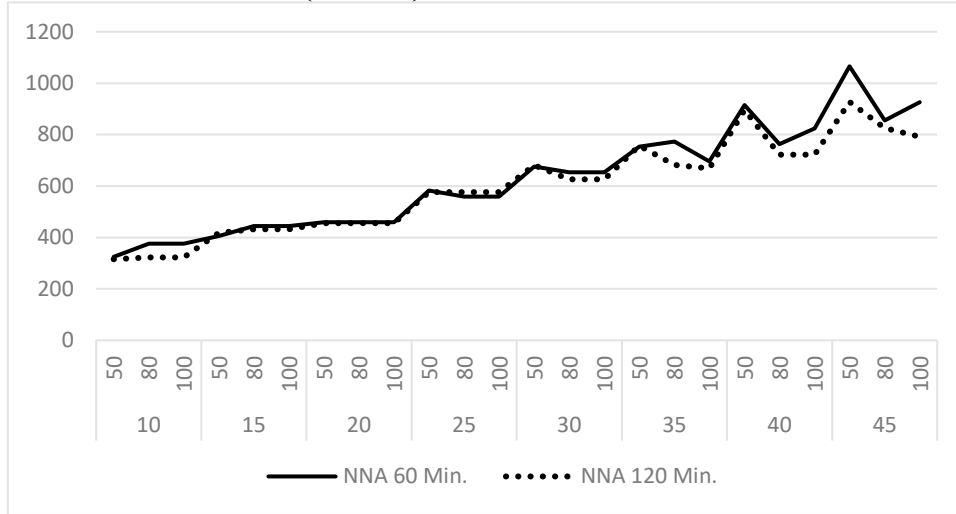

Figure 3. Total Travel Times (Minute) of MILP for 60- and 120-Minute Time Windows

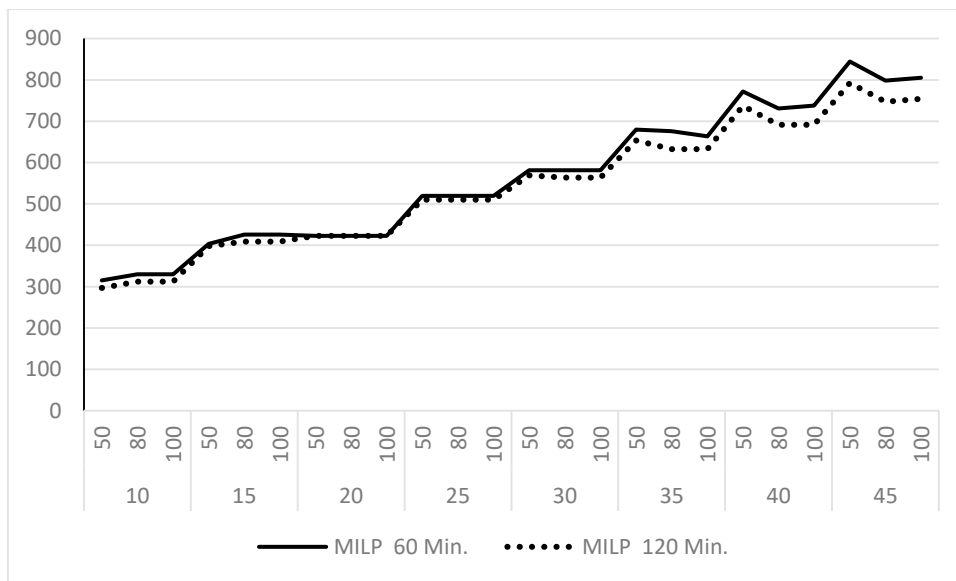

Table 3. Results of MILP and NHH, and Execution Times under Different Test Settings for 120-minute Time Window (* suboptimal, Etime, Htime: Executions times for MILP and NNA respectively)

Number of	Number of Customer	Capacity	MILP	NNA	%	Etime	HTime
-----------	--------------------	----------	------	-----	---	-------	-------

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Vehicle						(sec)	(sec)
3	10	50	296.84	315.45	6.27	0.22	0.01
2		80	312.24	322.52	3.29	0.12	0.00
2		100	312.24	322.52	3.29	0.12	0.00
3	15	50	397.75	418.77	5.28	0.29	0.01
2		80	409.07	432.51	5.73	0.25	0.00
2		100	409.07	432.51	5.73	0.25	0.12
4	20	50	422.64	456.15	7.93	0.51	0.01
4		80	422.64	456.15	7.93	0.58	0.01
4		100	422.64	456.15	7.93	0.52	0.06
6	25	50	510.44	576.84	13.01	1.29	0.02
5		80	510.44	576.84	13.01	1.28	0.02
5		100	510.44	576.84	13.01	1.22	0.08
6	30	50	569.05	680.41	19.57	7.35	0.03
5		80	563.99	625.71	10.94	3.17	0.03
5		100	563.99	625.71	10.94	2.29	0.02
5	35	50	653.28	757.14	15.90	406.40	0.03
4		80	632.82	682.69	7.88	5.24	0.17
4		100	632.82	668.84	5.69	4.56	0.03
6	40	50	737.14*	895.99	21.55	7210.72	0.03
5		80	691.59	722.37	4.45	12.61	0.14
4		100	691.59	722.37	4.45	15.83	0.02
7	45	50	792.44*	926.92	16.97	7208.02	0.08
5		80	747.42	825.73	10.48	28.75	0.03
4		100	754.30	791.24	4.90	32.46	0.15

4. CONCLUSION

Vehicle Routing Problem (VRP) and its extensions have been studied for long years to be able to model real-life problems. Because of the pressure on companies to decrease costs not to fall back in the industry, they start to plan their pickup and delivery activities together. VRP with Simultaneous Pickup and Delivery is taken into consideration since then. The main purpose is to minimise travel times of vehicles that visit customers ever day to delivery as well as pick up some goods at the same time during a planning horizon. Although service times have been determined by companies according to their optimal operational plans,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

customers are also willing to choose service times to be able to plan the remaining of times effectively instead of waiting their parcels at homes or work places during the whole day. In this study, we consider time windows that customers can choose beside of the VRP with Simultaneous Pickup and Delivery. Two solution methods, the mixed integer linear programming (MILP) and nearest neighbourhood algorithm (NNA), are proposed. Although MILP as an exact solution methodology can provide optimal solutions, execution times take too long for large problem instances. In this point, NNA as a heuristic solution approach plays an important role to provide near optimal solution under a-second execution times. We compare results of NNA with MILP under different number of customers, vehicles, time windows, etc. Results show that MILP can provide between %5 and %20 shorter travel times compared to NNA. However, MILP fails to find optimal solutions in 7200-second execution times for larger instances. The other important issue is that we can observe shorter travel times when the time window is 120 minutes compared to 60-minute time windows. On one hand, customers most likely prefer narrow time windows to be more flexible during the remaining of their times. On the other hand, wider time windows ensure shorter travel times and better utilization for vehicles. In the future research, it should be considered how companies can catch trade off between costs and service time preferences.

5. REFERENCES

1. Dantzig GB, Ramser JH. The Truck Dispatching Problem. 1959.
2. Toth P, Vigo D, Society for Industrial and Applied Mathematics. Vehicle routing : problems, methods, and applications. 2015. 463 p.
3. Çetin S, Gencer C. KESİN ZAMAN PENCERELİ - EŞ ZAMANLI DAĞITIM TOPLAMALI ARAÇ ROTALAMA PROBLEMİ: Matematiksel Model. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimar Fakültesi Derg. 2010;25(3):0.
4. Solomon MM, Derosiers J. Time Window Constrained Routing and Scheduling Problems. Transp Sci. 1988;22(1):1–13.
5. N ŞÇETİ, Gencer C. Heterojen Araç Filolu Zaman Pencereci Eş Zamanlı Dağıtım-Toplamalı Araç Rotalama Problemleri: Matematiksel Model. Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Derg. 2011;3(1):19–27.
6. Goksal FP, Karaoglan I, Altıparmak F. A hybrid discrete particle swarm optimization for vehicle routing problem with simultaneous pickup and delivery. Comput Ind Eng [Internet]. 2013;65(1):39–53. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.cie.2012.01.005>
7. Chen JF, Wu TH. Vehicle routing problem with simultaneous deliveries and pickups. J Oper Res Soc. 2006;57(5):579–87.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

8. Montané FAT, Galvão RD. A tabu search algorithm for the vehicle routing problem with simultaneous pick-up and delivery service. *Comput Oper Res.* 2006;33(3):595–619.
9. Laporte G. Fifty years of vehicle routing. *Transp Sci.* 2009;43(4):408–16.
10. Pop PC, Sitar CP, Zelina I, Luşşe V, Chira C. Heuristic Algorithms for Solving the Generalized Vehicle Routing Problem Definition of the GVRP. 2011;VI(1):158–65.
11. Yazgan HR, Büyükyılmaz RG. Eş zamanlı topla dağıt araç rotalama problemine sezgisel bir çözüm yaklaşımı. *Sak Üniversitesi Fen Bilim Enstitüsü Derg.* 2017;22(2):436–49.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

MİLLİ SƏRVƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ ONUN TƏRKİBİNİN DÜZGÜN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN ZƏRURİLİYİ

Şəfiqə MƏMMƏDOVA

i.f.d., dosent, Sumqayıt Dövlət Universiteti

Xülasə

Milli sərvət hər bir ölkənin davamlı inkişafının əsası və vacib makroiqtisadi göstəricilərdən biri olduğundan onun tədqiqi, qiymətləndirilməsi və tərkibinin düzgün müəyyən edilməsi müasir dövrdə aktual məsələlərdən biri kimi dəyərləndirilməlidir. Milli sərvət əmtəələrin istehsal imkanını, xidmətlərin göstərilməsi və insanların həyatını təmin edən ölkənin bütün növ aktivlərinin məcmusu kimi başa düşülür. Bu mənada ölkə iqtisadiyyatının vəziyyəti və səmərəli iqtisadi siyasətin işlənməsi üçün milli sərvətin strukturu, dinamikasının tam və obyektiv şəkildə qiymətləndirilməsi bilavasitə onun tərkib elementlərinin düzgün müəyyən edilməsindən çox asılıdır.

Müasir dövrdə milli sərvətin qiymətləndirilməsində iki əsas baza modellərindən istifadə olunur: statistik və Dünya Bankı modeli. Milli sərvətin qiymətləndirilməsinin statistik modeli Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Statistika Komissiyası tərəfindən beynəlxalq standart kimi qəbul edilən Milli Hesablar Sistemi (MHS) -2008-ə əsaslanır. Bu modelin bazasını əsas fondların, təbii resursların və qeyri-maddi, maliyyə aktivlərinin nominal qiymətləndirilməsi təşkil edir. Bu halda milli sərvətin tərkibinə maddi aktivlərin məcmusu, cəmiyyət tərəfindən istifadə olunan təbii resurslar və xalis maliyyə aktivləri daxil edilir. Milli sərvətin qeyd olunan tərkiblərinin əks olunduğu milli hesablar aktivlər-yığılmış maddi sərvət və passivlər-maliyyə öhdəlikləri və xalis sərvət balansı formasında göstərilir. Milli sərvətin qiymətləndirilməsinin ikinci modelində Dünya Bankının ekspertləri tərəfindən təklif olunan milli sərvət göstəricisi daha geniş əhatə dairəsinə malik olaraq təbii kapitalın (natural capital), istehsal kapitalının (product capital), həmçinin insan, institusional, sosial kapitalın və xalis maliyyə aktivlərinin cəmi formasında göstərilən qeyri-maddi kapitalın (intangible capital) məcmusu kimi təyin olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, statistik modeldə milli sərvətin təklif edilən iki tərkib hissəsini: **1. Qeyri – maliyyə istehsal aktivləri anlayışı** əvəzinə istehsal aktivləri kimi əsas kapitalı və qeyri – istehsal aktivləri kimi təbii kapitalın məcmusunu təşkil edən **qeyri – maliyyə maddi aktivlər** və **2. Qeyri – maliyyə qeyri – istehsal aktivləri** kimi mürəkkəb formada adlandırılan iqtisadi kateqoriya əvəzinə (bu bölmədən qeyri – maliyyə aktiv kimi təqdim olunan təbii kapitalı təklif etdiyimiz birinci: qeyri – maliyyə maddi aktivlər bölməsinə daxil etməklə) aktiv insanlar, bilik, intellektual, sosial, ictimai, institusional və s. dəyərlər kimi təzahür edən insan kapitalını və institusional – sosial kapitalı özündə birləşdirən **qeyri – maddi və institusional – sosial aktivlər** adlandırmaq daha məqsədli olardı.

Dünya Bankının irəli sürdüyü modeldə isə insan, institusional – sosial və xalis maliyyə aktivlərinin məcmusu kimi göstərilən **qeyri – maddi kapital** (və ya “duyulmayan”, “hiss edilməyən”) kateqoriyalarından **maliyyə aktivlərini** ayrıca göstərməklə fikrimizcə, həmin

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

iqtisadi resursların dəyərcə qiymətləndirilməsinə əlverişli imkanın yaranması qənatinə gəlmək olar.

Məqalədə milli sərvətin qiymətləndirilməsi üçün tətbiq edilən bu iki sistem araşdırılaraq və müasir dövrdə milli sərvətin qiymətləndirilməsində onun strukturunun düzgün müəyyən edilməsinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq milli sərvətin tərkibinin daha optimal yanaşma və təsnifləşdirməsi təklif olunmuşdur.

Açar sözlər: milli sərvət, model, aktivlər və passivlər, dayanıqlı inkişaf, qiymətləndirmə, qeyri-maddi, institusional – sosial və maliyyə aktivləri, əsas, təbii, insan və maliyyə kapitalı.

THE NEED TO CORRECTLY DETERMINE ITS COMPOSITION IN THE ASSESSMENT OF NATIONAL RESOURCES

Abstract

Since national wealth is the basis of sustainable development of any country and one of the important macroeconomic indicators, its study, assessment and proper determination of its composition should be considered one of the most pressing issues of modern times. In this sense, a complete and objective assessment of the structure and dynamics of national wealth for the state of the country's economy and the development of effective economic policy depends on the correct identification of its components.

In modern times, two main models are used to assess national wealth: the statistical model and the World Bank model. The basis of the statistical model of national wealth valuation is the nominal valuation of fixed assets, natural resources and intangible financial assets. In this case, national wealth includes the amount of tangible assets, natural resources used by society and net financial assets. National accounts that reflect the above components of national wealth are presented in the form of assets-accumulated tangible assets and liabilities-financial liabilities and net wealth balance. is defined as the sum of production capital, human capital and net foreign assets.

It should be noted that in the statistical model, the proposed two components of national wealth are: 1. Non-financial tangible assets, which constitute the sum of fixed capital as production assets and natural capital as non-productive assets instead of the concept of non-financial productive assets and 2. Non-financial Instead of the economic category, which is complexly referred to as financial non-productive assets (including the natural capital presented as non-financial assets in this section: non-financial tangible assets), active people, knowledge, intellectual, social, public, institutional and s. It would be more appropriate to call human capital, which manifests as values, and intangible and institutional-social assets, which include institutional-social capital.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

In the model proposed by the World Bank, we distinguish financial assets from the categories of intangible capital (or "intangible", "intangible"), which are defined as the sum of human, institutional - social and net financial assets. may I come in.

The article examines these two systems used for the assessment of national wealth and proposes a more optimal approach and classification of the composition of national wealth, taking into account the importance of correctly determining its structure in the assessment of national wealth in modern times.

Keywords: national wealth, model, assets and liabilities, sustainable development, outcome, intangible, institutional - social and financial assets, fixed, natural, material and financial capital.

Giriş

Milli sərvət əmtəə və xidmətlərinin istehsalını və insanların həyatını təmin edən ölkənin bütün aktivlərinin məcmusudur. Milli sərvətin eyni zamanda hər bir dövlətin dayanıqlı və davamlı inkişafının, iqtisadi artımının və insanların, cəmiyyətin yüksək həyat səviyyəsinin əsasının olduğunu nəzərə alaraq, çox mürəkkəb iqtisadi kateqoriya kimi çıxış edən milli sərvətin tədqiqi, onun qiymətləndirilməsi, bu qiymətləndirmə üçün tələb edilən tərkib elementlərinin düzgün müəyyən edilməsinin və optimal təsnifləndirilməsinin böyük əhəmiyyətə malik olması və aktualıq kəsb etməsi qənaətinə gəlmək olar.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Milli sərvətin yaradılması səmərəli istifadəsi məsələləri ölkənin sosial – iqtisadi inkişafı, rəqabətli innovasiyalı iqtisadiyyatının formalaşması ilə çox sıx bağlıdır. Bütün bunlar isə milli sərvətin düzgün dəyərləndirilməsi və artırılması ilə birbaşa bağlıdır. Hal – hazırda milli sərvətin qiymətləndirilməsi ilə bağlı problemlər bir sıra dünya ölkələrində olduğu kimi MDB ölkələrində, həmçinin Azərbaycanda da mövcuddur. Bu problemlər sırasına xüsusilə metodoloji, informasiya, milli təhlükəsizlik və s. aid etmək olar. Bura həmçinin təbii resurların, milli - mədəni dəyərlərin, institusional – sosial, insan kapitalının və milli sərvətin digər tərkib elementlərinin kəmiyyətə dəyərinin müəyyən edilməsinin mürəkkəbliyi və onların hesablanması ümumi metodoloji bazasının olmaması, böyük həcmdə əmək tutumlu informasiyaların əldə edilməsinin çətinliyi, maliyyə məsələləri, uçot və hesabatların beynəlxalq standartlara lazımi səviyyədə cavab verməməsi, bazar iqtisadiyyatının özünün təkmilləşdirilməsi problemlərinin mövcudluğu və s. aid etmək mümkündür. Bütün sadalanlar və digər səbəblər milli sərvətin düzgün qiymətləndirilməsinin hələ də çox problemlili olduğu faktının gündəmdə olduğunu göstərir. Biz bu tədqiqatda əsasən milli sərvəti qiymətləndirmək üçün onun tərkib elementlərinin düzgün müəyyən edilməsi və optimal şəkildə təsnifləndirilməsi məsələlərini araşdırmağa çalışacağıq.

Hal – hazırda milli sərvətin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə daha çox iki əsas baza sistemindən istifadə olunur. Birinci baza sistemi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Statistika Komissiyası tərəfindən beynəlxalq standart kimi qəbul edilən və statistik model adlanan Milli Hesablar Sistemi (MHS) -2008-ə əsaslanır[1]. İkinci model Dünya Bankı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

tərəfindən təklif olunan sistemə əsaslanır[2və3]. Statistik modelin əsasını əsas fondların, təbii resursların və qeyri – maddi maliyyə aktivlərinin nominal dəyərləndirilməsi təşkil edir. Qeyd edilən modeldə milli sərvətin tərkibinə ölkənin maddi aktivlərinin məcmusu, cəmiyyət tərəfindən istifadə olunan təbii resurslar və xalis maliyyə aktivləri daxil edilir. Milli sərvətin qeyd olunan tərkiblərinin əks olunduğu Milli Hesablar Sistemində aktivlər–yığılmış maddi sərvət və passivlər–maliyyə öhdəlikləri və xalis sərvət balansı formasında göstərilir. Milli sərvətin qiymətləndirilməsinin ikinci modelində Dünya Bankının ekspertləri tərəfindən təklif olunan milli sərvət göstəricisi daha geniş əhatə dairəsinə malik olaraq, ölkənin sərvəti təbii kapitalın (natural capital), istehsal kapitalının (product capital), həmçinin insan kapitalının, social, institusional kapitalın və xalis maliyyə aktivlərinin cəmi olan qeyri – maddi kapitalın (intangible capital) məcmusu kimi təyin olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, milli sərvətinin qiymətləndirilməsinin əsas problemi onun tərkib elementlərinin tam, dolğun, düzgün müəyyənləşdirilməsi və onların hər birinin ayrılıqda dəyərləndirilməsinin mürəkkəbliyi ilə sıx bağlıdır. Statistik modelin əsasını təşkil edən MHS–2008 -ə əsasən milli sərvətin qeyd edilən iki tərkib hissəsini: qeyri-maliyyə istehsal aktivləri və qeyri-maliyyə qeyri-istehsal aktivləri kimi mürəkkəb adlandırılan kateqoriya əvəzinə aktivləri fikrimizcə, aşağıdakı kimi adlandırmaq daha məqsədli olardı. Bu halda həmin modelin qeyri-maliyyə qeyri-istehsal aktivini kimi çıxış edən təbii kapitalın mahiyyətinə uyğun olaraq qeyri-maliyyə maddi aktivlər bölməsinə daxil edilməsi aktivlərin həm adlandırılmasını sadələşdirə bilər, həm də onların iqtisadi mahiyyətini düzgün əks etdirə bilər:

1. İstehsal aktivləri kimi əsas kapital və qeyri-istehsal aktivləri kimi təbii kapitalı özündə birləşdirən **qeyri-maliyyə maddi aktivlər**.

2. Aktiv insanlar, bilik, intellektual, sosial, ictimai, institusional və s. dəyərlər kimi insan kapitalını və institusional-sosial kapitalı özündə birləşdirən **qeyri-maddi və institusional-sosial aktivlər**.

Maliyyə vasitələri və alətləri kimi maliyyə kapitalını özündə birləşdirən **maliyyə aktivləri** üçüncü əsas aktiv növü olaraq statistik modeldə olduğu kimi saxlanması məqsədlidir.

Dünya Bankının təklif etdiyi modeldə təbii və istehsal kapitalının ayrıca verilməsini müsbət amil kimi qarşılamaqla yanaşı, qeyri-maddi kapital (intangible capital) anlayışı ilə bağlı fikrimizcə aşağıdakıları qeyd lazımdır:

Dünya Bankı qeyri – maddi kapital anlayışını çox ümumiləşdirərək onun tərkibinə insan kapitalını, institusional, sosial kapitalı, həmçinin xarici maliyyə aktivlərini, ölkənin maliyyə aktivləri ilə maliyyə öhdəlikləri balansını daxil etmişdir. [2;24]. Dünya Bankının irəli sürdüyü modeldə insan, institusional – sosial və xalis xarici – maliyyə aktivlərinin məcmusu kimi göstərilən qeyri – maddi (və ya “duyulmayan”, “hiss edilməyən”) kapital kateqoriyalarından maliyyə aktivlərini ayrıca göstərməklə həmin iqtisadi resursları dəyərə qiymətləndirməyə əlverişli imkanlar yaran bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, insan kapitalı özü çox geniş empirik olaraq, hələ də dəyərləndirilməsi çox mürəkkəb olan iqtisadi bir kateqoriyadır. Bu halda intellektual kapitalı da unutmamaq lazımdır. Əslində institusional – sosial, ictimai, infrastruktur dəyərlərə də insan kapitalından ayrıca bir kateqoriya kimi baxmaq lazımdır. Çünki insan kapitalını insanların sağlamlıq, bilik, bacarıq, motivasiya sahibkarlıq qabiliyyəti, yüksək texnologiyaları, yeni informasiyaları dərk etmə bacarığı və başqa potensial resursların məcmusu və bu resursları artırmağa yönəldilən investisiyalar kimi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

dəyərləndirmək mümkündür [4;10]. Bir də qeyd etmək lazımdır ki, Dünya Bankının milli sərvətin qeyri-maddi kapital bölməsinə aid etdiyi ölkənin maliyyə aktivlərini ümumiyyətlə statistik modeldə də göstərildiyi kimi maliyyə kapitalı olaraq ayrıca qeyd etmək və dəyərləndirmək daha məqsəddir. Bundan başqa Dünya Bankı tərəfindən təklif edilən modeldə qeyri – maddi kapitalın dəyəri ümumi sərvət göstəricisindən təbii və istehsal kapitalının məcmu dəyəri çıxılmaqla hesablanması fikri irəli sürülüb[2]. Bu halda milli sərvətin ümumi dəyərləndirilməsinin necə reallaşdırılması məsələləri sual doğurur.

Müasir dövrdə milli sərvəti düzgün dəyərləndirmək üçün ilk növbədə yuxarıdakı təsnifləşdirməni və təklifləri nəzərə alaraq, onun tərkib elementlərini tam formada düzgün müəyyən etmək lazımdır. Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənləri və hər iki modeli ümumiləşdirərək və dəqiq yanaşma amillərini nəzərə alaraq milli sərvətin struktur tərkib elementlərini və bu tərkibə daxil olan nemətlərə aktiv və kapital anlayışı nöqtəyi-nəzərincə yanaşaraq,aktivləri ümumi halda uç və bu aktivlərə uyğun kapital növlərini isə aşağıdakı dörd istiqamətə ayırmaq məqsəddir:

I. Qeyri-maliyyə maddi aktivlər:

1. Əsas – fiziki kapital (istehsal aktivləri)
2. Təbii kapital (qeyri-istehsal aktivləri)

II. Qeyri – maddi və institusional – sosial aktivlər:

3. İnsan kapitalı və institusional – sosial kapital

III. Maliyyə aktivləri

4. Maliyyə kapitalı (maliyyə vasitələri və alətləri)

Bütün qeyd edilənləri əyani formada təsvir etmək üçün milli sərvət və onun tərkib elementlərini aşağıda verilən struktur sxemin köməyi ilə göstərmək olar (bax şəkil 1).Qeyd etmək lazımdır ki, milli sərvət və onun tam formada tərkib elementlərinin təklif olunan struktur sxemi onu dəyərləndirmək üçün əlverişli olmaqla, milli sərvətin mahiyyətinin də müasir dövrün tələblərinə uyğunluğunu əks etdirir. Eyni zamanda bu yanaşmanı və təsnifləşdirməni yuxarıda qeyd edilən hər iki modelin daha da təkmilləşdirilmiş variantı hesab etmək olar.

Beləliklə, milli sərvətin dolğun və tam qiymətləndirilməsi üçün onun tərkib elementlərinin yuxarıda qeyd edilən strukturunu və təsnifləşdirilməsini optimal yanaşma kimi qəbul etmək məqsəddir və bu yanaşma milli sərvət anlayışı ilə bağlı bütün tələbləri özündə əks etdirir.

Bundan başqa qeyd etmək lazımdır ki, MHS–2008 – də qeyri – istehsal aktivlərin kateqoriyasına təbii resursları, kontraktları, icarə müqavilələri, lisenziyalar əldə edilən qudvill və marketing aktivlərini aid edirlər. Fikrimizcə bu kateqoriyaya yalnız təbii resursları daxil etmək lazımdır. Təbii resurlardan başqa, yuxarıda sadəlanları qeyri – maddi və institusional – sosial aktivlər kateqoriyasına daxil etməklə həmin resursların iqtisadi mahiyyətinə uyğunluğunu düzgün əks etdirmək mümkündür. Daha dəqiqləşdirmə amillərini nəzərə alsaq, qeyri – maddi və institusional – sosial aktivləri də öz növbəsində konkret olaraq hər bir kapital növünə görə üç istiqamətə ayırmaq olar:

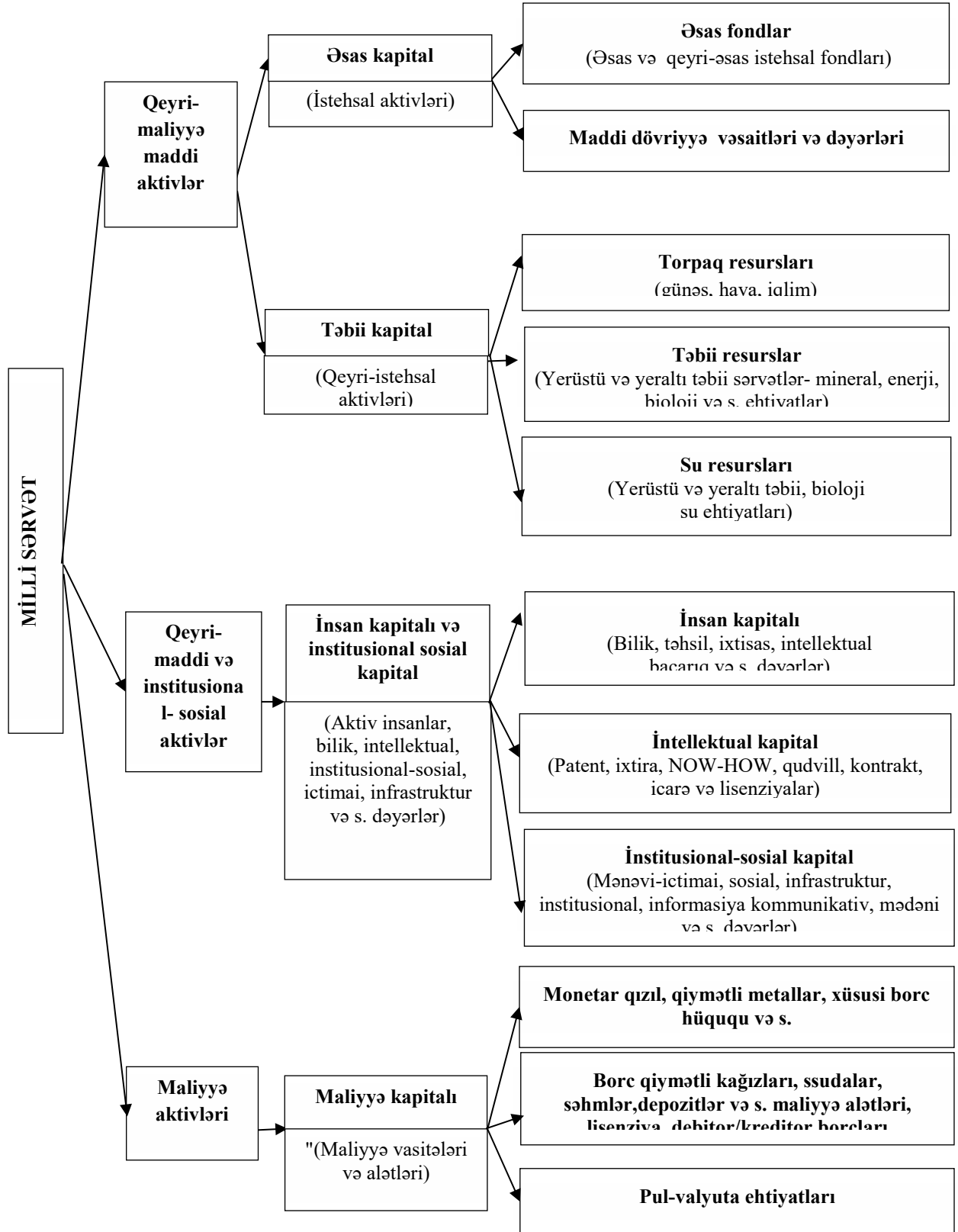
3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Bilik, bacarıq, təhsil, ixtisas, intellektual və s. dəyərləri özündə birləşdirən **insan kapitalı**:
- Patent, ixtira, NOW – HOW, qudvill, kontrakt, icarə və lisenziyaları özündə birləşdirən **intellektual capital**:
- Mənəvi – ictimai, sosial, infrastruktur, institusional, informasiya, kommunikativ, mədəni və s. dəyərləri özündə əks etdirən **instiutusionnal – sosial kapital**:

Milli sərvət və onun tam formada tərkib elementlərinin əks olunduğu sturkturda hər bir kapital növü (bu kapitalla daxil olan iqtisadi kateqoriyalarla birlikdə) ölkənin iqtisadi sosial, davamlı inkişafında və insanların həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsində böyük iqtisadi gücə və əhəmiyyətli rola malikdir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şəkil 1. Milli sərvət və onun tam formada struktur tərkib elementləri

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Keçmiş sovet və rusiya təcrübəsində, o cümlədən Azərbaycanda (2005 – ci ilə qədər) milli sərvət əsasən statistik müşahidə obyektinə olaraq əsas, dövriyyə kapitalı, qeyri-maddi aktivlər və əhalinin ev əmlakından ibarət olaraq dəyərləndirilmişdir. Bu kateqoriyaları özündə birləşdirən Azərbaycanın milli sərvəti 2005 – ci ilin əvvəlinə 34 251.5 milyon manat olmuşdur. Ölkənin milli sərvətində böyük həcmə malik olan əsas kapitalın 1996 – 2005 – ci illərdə xüsusi çəkisi orta hesabla 86.9 % olmuşdur [5]. Amma sonradan milli sərvətin qiymətləndirilməsi zamanı ölkələrdə onun yuxarıda qeyd etdiyimiz digər tərkib elementlərinin də nəzərə alınmasına ehtiyac yaranmışdır [6]. XX əsrin ortalarından başlayaraq xarici iqtisadi tədqiqatlarda daha sonralar ölkə, Rusiya və digər keçmiş sovet iqtisadçı araşdırmalarında iqtisadi artıma aktiv surətdə təsir edən insan kapitalının da milli sərvətin əsas komponenti olması fikirləri irəli sürülmüş və hal – hazırda milli sərvətdə onun xüsusi çəkisinin artması ölkənin yüksək iqtisadi inkişaf faktoru kimi qəbul edilməkdədir. Az müddətdən sonra isə milli sərvətin tərkib hissələri genişləndirilərək ona məcazi mənada "toxunmaqla hiss oluna bilməyən" sosial, ictimai, institutional kapitalın daxil edilməsi fikirləri də meydana gəlməyə başladı [2 və 3].

Beləliklə, milli sərvətin ölkənin iqtisadi inkişafının bütün mənbələrini özündə birləşdirən əsas kapital mənbəyi kimi yuxarıda qeyd edilən dörd vacib: əsas, təbii, insan və institusional – sosial, ictimai və maliyyə kapitalı növündən təşkil olunduğunu inamla qeyd etmək olar. Əlbəttə, milli sərvətin təklif edilən strukturunda institusional – sosial, ictimai kapitalı ayrıca bir kapital növü kimi də təsnifləşdirmək olar. Əsas məqsəd empirik dəyərləndirilməsi çətin olan bu kapitalın da milli sərvətin tərkibinə daxil edilməsi təşkil edir.

Hal – hazırda Azərbaycanda milli sərvətin əsas tərkib hissəsi kimi çıxış edən əsas kapitalın ayrıca statistik dəyərləndirilməsi həyata keçirildiyindən inamla qeyd etmək olar ki, onun milli rifahə təsiri digər kapital növlərinə görə təsiri daha yüksəkdir. Belə ki, 2010 – cu ilə nisbətən (66659,5 milyon manat), 2018 – ci ildə (193 491,0 milyon manat) əsas fondlar – kapitalın həcmi 2,9 dəfə artmışdır [7]. Ancaq müasir dövrdə inkişaf etmiş ölkələrin milli sərvətində insan kapitalının xüsusi çəkisi 70 – 80 % və daha artıqdır ki, bu da ölkənin əsas inkişaf faktoru kimi qəbul edilir.

Nəticə

1. Milli sərvətin dinamikasında ictimai istehsalın, ölkə iqtisadiyyatının, cəmiyyətin fəaliyyət nəticələri əks olunduğundan onun tərkibinin ayrı – ayrılıqda və nəticədə bütövlükdə səmərəli qiymətləndirilməsi, bu məqsədlə ölçü metodlarının və meyarlarının düzgün seçilməsi həm iqtisadi və həm də metodoloji baxımından çox mürəkkəb bir prosesdir.

2. Milli sərvətin tam və dolğun qiymətləndirilməsi üçün onun tərkib elementlərinin yuxarıda qeyd edilən təsnifləşdirilməsini və strukturunu optimal yanaşma kimi qəbul etmək məqsədlidir və bu yanaşma milli sərvət anlayışı ilə bağlı bütün müasir tələbləri özündə əks etdirir.

3. Azərbaycanda 2005-ci ildən sonra milli sərvətin statistik baxımından qiymətləndirilməsinin həyata keçirilmədiyini nəzərə alaraq bu istiqamətdə hər bir araşdırmanın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti olduğu qənaətinə gəlmək olar.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

4. Milli sərvətin qiymətləndirilməsi və onun dinamikasının öyrənilməsi digər makroiqtisadi göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəsi ilə həyata keçirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Система национальных счетов. Комиссия Европейских сообществ, Международный Валютный Фонд, Организация Экономического Сотрудничества и Развития, Организация Объединенных Наций, Всемирный Банк, Нью-Йорк, 2009, 1295 с. (СНС) Номер публикации SNA EA 2008001. Код: ОЭСР 302009191P1. Символ документа ST/ESA/STAT/SER.F/2/Rev. <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>.
2. The changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millenium. Public Disclousure Authorized. The World Bank Washington, Dc,2011,242p. www.worldbank.org.
3. The changing Wealth of Nations, 2018. The World Bank Washington, Dc,2018 www.worldbank.org.
4. Mamedova Sh. A modern and integrated approach to the human capital. Innovation and Entrepreneurship: Collectionm of scientific artcils. – Ajax Publishing, Montreal, Canada, 2019, -124p
5. Məmmədova Ş.S Azərbaycanca əsas və insan kapitalının təhlili və modelləşdirilməsi: iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası. Bakı-2008,257s.
6. О.А.Николайчук. Национальное богатство России: История и современность. Journal of institutional studies (Журнал институциональных исследований), том 6, №2, 2014, с. 110-117.
7. Azərbaycan statistik göstəriciləri. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı-2019. 779 s.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE’DE OKUTULAN 6. SINIF TÜRKÇE, KAZAK VE RUS EDEBİYATI DERS KİTAPLARININ ULUSAL DEĞERLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Saltanat SERİKKHANKYZY

Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi

Özet

Kazakistan ve Türkiye’de okutulan 6.sınıf Türkçe, Kazak Edebiyatı ve Rus Edebiyatı ders kitaplarını ulusal değerler açısından incelemeye yönelik araştırmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Çalışmada 2017-2018 eğitim-öğretim yılı içinde Türkiye ve Kazakistan’da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulmakta olan 6.sınıf Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitapları incelenmiştir. Kazakça ve Rusça ders kitapları yerine çalışmada Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarının çalışmada tercih edilmesinin nedeni Kazakça ve Rusça ders kitaplarının dil bilgisi ile ilgili alıştırmalar odağında şekillenmiş olmasıdır. Çalışmada temin edilen ders kitapları içinde yer alan metinler türlerine göre tasnif edilmiş, öğretici metinler veri setinin dışında tutulmuştur. Sonrasında metinler “ulusal değerler” başlığı altında betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz sırasında yapılan kodlamaların doğruluğunu teyit edebilmek amacıyla veri setinin bir kısmı (yalnızca Türkçe ders kitabında yer alan hikâye metinleri) bir nitel araştırma uzmanının desteği ile kodlanmıştır. Çalışma sonucunda incelenen kitaplarda en sık tekrar eden değerler millet ve vatanseverlik, en az işlenen değerler ise kahramanlık ve ulusal simge olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan-Türkiye, Ulusal Değer, Değerler Eğitimi

RESEARCH INTO THE TEXTBOOKS OF TURKISH, KAZAKH AND RUSSIAN LITERATURE TAUGHT AT GRADE 6 IN TURKEY AND KAZAKHSTAN IN TERMS OF NATIONAL VALUES

Abstract

In the study we used the design of document analysis to examine the textbooks of Turkish, Kazakh and Russian Literature taught at Grade 6 in Turkey and Kazakhstan in terms of national value. We examined the textbooks of Turkish Literature, Kazakh Literature and Russian Literature taught at Grade 6 in the schools affiliated to the Ministry of Education in Turkey and Kazakhstan in 2017-2018 teaching years. The reason why we preferred Kazakh and Russian Literature textbooks instead of Kazakh and Russian textbooks is that they are shaped in the focus of the exercises related to grammar. The texts included in the textbooks provided for the study are classified according to their types, and the tutorial texts are

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

excluded from the data set. The texts were subjected to descriptive analysis under the title of "national values". In order to confirm the correctness of the coding made during the descriptive analysis, part of the data set (story texts in the Turkish textbook only) is coded with the support of a qualitative research expert. In addition, although the books have more attention to the values with nation and patriotism, they have less attention to heroism and national symbol values.

Keywords: Kazakhstan-Turkey, National Values, Values Education

1. Giriş

“Değer” bir taraftan, her bireyin şu veya bu nesneye verdiği kıymeti gösterir ki; bu anlamıyla bireyseldir, subjektiftir ve çeşitli değer yargılarına göre değişir. Diğer taraftan, bir takım teorilere göre olgu, bu değer yargılarına temel olabilecek veya olması gereken düşünce biçimini ifade eder (Avcı, 2007: 5). Değer; bireysel olarak güdü, karar verme, davranış yaptırımı şeklinde bilinen; toplum içinde ise gruba uyum sürecinde, toplumsal yargılamalarda, ideolojik ve siyasi tercihlerde kullanılan, insan hayatını tüm yönleriyle etkileyen ve yönlendiren olgulardır (İbiş, 2017: 5). Değerlerdeki çürüme, gelişmeme, aktarılmama, yenilenmeme sorunları toplumun yok olmasını beraberinde getirirken bireylerini bir arada tutacak nicelik ve nitelikte değerlere sahip olan milletler varlığını sürdürür (Gürhan, 2017: 6).

Daha kapsamlı bir şekilde belirtmek gerekirse tüm bu tanımlardan, değerlerin kendine has şu özelliklere sahip olduğu söylenebilir:

1. Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
3. Sadece bilinç değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
4. Bireylerin bilincinde yer eden davranışı yönlendiren güdülerdir (Sözkesen, 2015: 40).

Ailede Değer Eğitimi

Aile, çocuğun değerler ve ahlâk eğitiminde en etkili kurumdur. Ailenin bu önemi onun çocukla münasebetinde diğer eğitici kurumların ulaşması mümkün olmayan bazı özelliklere sahip olmasından kaynaklanır. Öncelikle aile çocuğun ilk ve en önemli ahlak öğretmenidir. Çocuğun körpe yeteneklerini ilk keşfedecek ve işlemeye başlayacak olan ailedir. Öte yandan bireyin değer kazanımının en hızlı ve etkili olduğu, karakter teşekkülünün en hızlı cereyan ettiği çocukluk döneminin en uzun periyodu aile içinde geçmektedir (Kaymakcan ve Meydan, 2014: 193).

Yetişkinlikteki ahlâkî duyarlılıkların temeli, çocukluk döneminde anne baba ile çocuk arasında yaşanan sevgi, saygı ve güven gibi duygulara dayalı ilişkilerle atılır. Çocuk, sevilerek

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

sevmeyi, kendisine saygı duyularak başkalarına saygı göstermeyi ve güvenli bir ortamda yetişerek çevreye güven veren davranışlar geliştirmeyi ilk olarak ailede öğrenir (Hökelekli, 2011: 339).

Okulda Değer Eğitimi

Okullar, ailede kazanılan değerlerin daha da pekiştirileceği ve yeni bazı değerlerin kazanılacağı ortamlardır. Ailede olduğu gibi, okulda da değerler eğitiminin yaşantıların bir parçası haline getirilerek verilmesi en uygun olan yoldur. Kazandırılmak istenen değerlerin, bütün okul çatısı altında kabul gören, benimsenen ve yaşanan değerler olması, bunların sosyal öğrenme yoluyla ve doğal bir süreçte edinilmesini kolaylaştırır. Değerler gelişiminde öğrencilerin üzerinde olumlu etkileri olduğu görülen okulların, katılıma önem veren, sorumlu bir şekilde davranmayı cesaretlendiren, düzenli bir okul görüntüsü veren, dürüst bir şekilde uygulanan ve açık kuralları olan okullar olduğu görülmüştür. Ayrıca, bir okulun değerler hakkındaki açıklığı ve bu değerlerin gerçekte paylaşılan değerler olma derecesi de değerler gelişiminde öğrencilerin üzerinde önemli etkileri olan hususlar olduğu tespit edilmiştir (Hökelekli, 2011: 340).

Okullardaki değerler eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır. Diğer bir amacı ise “her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak, hem de “iyi insan”, “iyi vatandaş” olmalarını sağlamak için gerekli bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıklar kazandırıp onları kendi ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmektir. Bu birinci amaç, yani, “öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmak”, esasen eğitimin en temel amacıdır. Zira o olmadan, belirlenmiş diğer amaçlara ulaşılsa bile çok fazla bir anlam ifade etmez (Ayдын, 2010: 3).

2. Yöntem

Çalışmanın amacı

Çalışma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Türkiye ve Kazakistan’da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulmakta olan 6.sınıf Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarında yer alan ulusal değerlerin tespit edilip karşılaştırması amacıyla yapılmıştır.

Çalışmanın Deseni

Türkiye ve Kazakistan’da okutulan 6.sınıf Türkçe, Kazak Edebiyatı ve Rus Edebiyatı ders kitaplarını ulusal değerler açısından incelemeye yönelik araştırmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması gereken olgu ve olgular hakkında yazılı materyallerin analizini içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Çalışmada Türkiye ve Kazakistan’da okutulan 6.sınıf Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitapları ulusal değerler açısından incelendiği için doküman analizi deseni kullanılmıştır.

İncelenen Dokümanlar

Çalışmada 2017-2018 eğitim-öğretim yılı içinde Türkiye ve Kazakistan’da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulmakta olan 6.sınıf Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitapları incelenmiştir. Kazakça ve Rusça ders kitapları yerine çalışmada Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarının çalışmada tercih edilmesinin nedeni Kazakça ve Rusça ders kitaplarının dil bilgisi ile ilgili alışımlar odağında şekillenmiş olmasıdır. Çalışmaya konu olan kitapların künye bilgilerine aşağıda yer verilmiştir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 1. İncelemeye Konu Olan Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler			
Kitabın adı	Editör	Yazar	Yayınevi
Türkçe Ders Kitabı	Filiz Şenses	Nihat Erdal	Dörtel
Қазақ Әдебиеті (Kazak Edebiyatı)		G.D.Rıskeldieva S.Ç.Tursıngalieva	Arman-PV
Литературное чтение (Rus Edebiyatı)		R.Nurtazina E.Suleymanova K.Urazaeva	Bilim

Tablo 1’de görüldüğü üzere Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarında editör belirtilmemiştir. Türkçe ders kitabı tek yazarlı, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitapları ise çok yazarlıdır. Çalışmada 6. sınıf düzeyindeki Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarında değerler tespit edilmeye çalışılırken kitaplardaki lirik, anlatma ve gösterme esaslı metinler dikkate alınmış, öğretici metinler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. İncelenen kitaplardaki metinlerin yazar, dil ve tür bilgilerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2. İncelemeye Konu Olan Metinlere İlişkin Bilgiler			
Metnin Adı	Dil	Yazar	Tür
Doğayı Ağlatmayın	Türkçe	Emin Özdemir	Fabl
Eskici	Türkçe	Refik Halit Karay	Hikâye
Yeryüzünün İlk ve Tek Mucize Ailesi	Türkçe	Mahmut Temizyürek	Hikâye
Forsa	Türkçe	Ömer Seyfettin	Hikâye
Rumeli Hisarı’nda Bir Sığır Derisi Toprak	Türkçe	Mehmet Önder	Hikâye
Kırkikindiler	Türkçe	Hikmet Birand	Hikâye
Kışla İlkyaz	Türkçe	Aisopos	Masal
Türkiye	Türkçe	Adil Turan	Şiir
Bayrak ve Cumhuriyet	Türkçe	Mahmut Bağcı	Şiir
Atatürk’ten Son Mektup	Türkçe	Halim Yağcıoğlu	Şiir
Atatürk	Türkçe	Nahit Akgün	Şiir
Kütüphanelerden Geçer	Türkçe	Naim Yalnız	Şiir
Kitaplarım	Türkçe	İhsan Bulur	Şiir
Robenson	Türkçe	Cahit Sıtkı Tarancı	Şiir
Uçun Kuşlar	Türkçe	Rıza Tevfik Bölükbaşı	Şiir
Gelir Nevruz Bayramı	Türkçe	Yakup Arslan	Şiir
Çanakkale İçinde	Türkçe	İhsan Ozanoğlu	Şiir
Özür	Türkçe	Nail Tan	Şiir
Atamız Atatürk	Türkçe	Hadi Besleyici	Tiyatro
En İyi Arkadaş	Türkçe	Hadi Besleyici	Tiyatro
Bir Hilal Uğruna	Türkçe	Semih Sergen	Tiyatro
Sahnedeki Canlanan Oyuncak: Kukla	Türkçe	Gökhan Tok	Tiyatro
Tüeybay	Kazakça	Beyimbet Mailin	Hikâye
Avtobiografiyalık Angime	Kazakça	Gabit Müsirepov	Hikâye
Garıştığı Kımız	Kazakça	Abdulhamit Marhabayev	Hikâye
Kılau	Kazakça	Sayın Muratbekov	Hikâye
Jauıngerdin Tılgası	Kazakça	Baurıjan Momışulı	Hikâye (Alıntı)
Menin Atım- Koja	Kazakça	Berdıbek Sokpakbaev	Hikâye (Alıntı)
Ata Ümiti	Kazakça	Dulat İsabekov	Hikâye (Alıntı)
Tampış Kara	Kazakça	Sansızbai Sargaskaev	Hikâye (Alıntı)
Şınırau	Kazakça	Abış Kekılbaev	Hikâye (Alıntı)
Bir Atanın Balaları	Kazakça	Muhtar Magauin	Hikâye (Alıntı)
Tutkın Bala	Kazakça	Şerhan Murtaza	Roman (Alıntı)

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Birjan Sal Abay Aulında	Kazakça	Muhtar Auezov	Roman (Alıntı)
Kobilandı Batır	Kazakça	Anonim	Şiir
Alpamis Batır	Kazakça	Anonim	Şiir
O, Aktan Jas, Aktan Jas	Kazakça	Dulat Babataiulı	Şiir
Jaksı Menen Jamannın Ayırması	Kazakça	Sünbai Aronulı	Şiir
Asempaz Bolma Arnege	Kazakça	Abai Kunanbaiulı	Şiir
Adamdık Borışın	Kazakça	Şakarim Kudaiberdiulı	Şiir
Şıgamın Tiri Bolsam, Adam Bolıp	Kazakça	Sultanahmet Toraiğırov	Şiir
Men- Kazak	Kazakça	Sultanahmet Toraiğırov	Şiir
Kara Bult	Kazakça	Ahmet Baitursınulı	Şiir
Anama Hat	Kazakça	Ahmet Baitursınulı	Şiir
Kazak Tili	Kazakça	Magjan Jumabaev	Şiir
Boztorgai	Kazakça	Sabit Dönentaev	Şiir
Zaman Kimdiki	Kazakça	Sabit Dönentaev	Şiir
Dalada	Kazakça	Saken Seifullin	Şiir
Anam Tili	Kazakça	İliyas Jansügirov	Şiir
Tugan Jer	Kazakça	Abu Sarsenbaev	Şiir
Sen Kurmette Onı	Kazakça	Abu Sarsenbaev	Şiir
Ana Tilim Gajap Dep Aita Alamın	Kazakça	Muzafar Alimbaev	Şiir
Byikter	Kazakça	Muzafar Alimbaev	Şiir
Kayırlı Tün	Kazakça	Mukagali Makataev	Şiir
Kara Ölen	Kazakça	Mukagali Makataev	Şiir
Elim Barda	Kazakça	Mukagali Makataev	Şiir
Manas Jırı	Kazakça	Anonim	Şiir
Seraya Şeika	Rusça	Dmitrii Mamin- Sibiryak	Hikâye
Rasskaz o Vinograde İz “ Poemi o Skritom Smisle”	Rusça	Rumi Djalaliddin	Hikâye
Zimnii Dub	Rusça	İurii Nagibin	Hikâye
Yanko- Muzıkant	Rusça	Genrik Senkeviç	Hikâye
Timur i Ego Komanda	Rusça	Arkadii Gaidar	Hikâye
Perepelka	Rusça	İvan Turgenev	Hikâye
Staraya Loşad’	Rusça	Lev Tolstoi	Hikâye
Priemiş	Rusça	Dmitrii Mamin-Sibiryak	Hikâye
Mı Liubim Liudei Uspeha	Rusça	İurii Trifonov	Hikâye
Zolote Slova	Rusça	Mihail Zoşenko	Hikâye
Çujaya Pyaterka	Rusça	Veniamin Rosin	Hikâye
Dve Uçenitsı i Tridtsat’ Uçitelei	Rusça	Yakov Taitis	Hikâye
Bukva “Tı”	Rusça	Leonid Panteleev	Hikâye
Vratar’	Rusça	Vasilii Golışkin	Hikâye
Aist i Solovei	Rusça	Valentin Berestov	Hikâye
Vertel	Rusça	Dmitrii Mamin-Sibiryak	Hikâye
Za Çto Liubyat	Rusça	Anatolii Aleksin	Hikâye
Samıy Şçastlivıy Den’	Rusça	Anatolii Aleksin	Hikâye
Tsarevna-Lyaguşka	Rusça	Anonim	Masal
Boltlivaya Jena	Rusça	Anonim	Masal
Lisa, Zayats i Petuh	Rusça	Anonim	Masal
Skazka o Tsare Saltane	Rusça	Aleksandr Puşkin	Masal
Novıy Naryad Korolya	Rusça	Gans-Hristian Andersen	Masal
Strekoza i Muravei	Rusça	İvan Krılov	Masal
Strekoza i Murav’i	Rusça	Lev Tolstoi	Masal
Lebed’, Şuka i Rak	Rusça	İvan Krılov	Masal
Muha i Pçela	Rusça	Sergei Mihalkov	Masal
Muha i Pçela	Rusça	İvan Krılov	Masal
Lev i Muha	Rusça	Sergei Mihalkov	Masal

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Daj'bog	Rusça	Anonim	Mit
Ya Pamyatnik Sebe Vozdvig Nerukotvorniy	Rusça	Aleksandr Puşkin	Şiir
Nyane	Rusça	Aleksandr Puşkin	Şiir
Utes	Rusça	Mihail Lermontov	Şiir
Na Severe Dikom	Rusça	Mihail Lermontov	Şiir
Mujiçok s Nogotok	Rusça	Nikolai Nekrasov	Şiir
Vrednie Soveti Julikam i Voram	Rusça	Grigorii Oster	Şiir
Volk i Yagnenok	Rusça	İvan Krılov	Şiir

Tablo 2'de çalışmada incelenen metinlere ilişkin bilgiler verilmiştir. Çalışmada Türkçe ders kitabında 22, Kazak Edebiyatı ders kitabında 35 ve Rus Edebiyatı ders kitabında 37 metin olmak üzere toplamda 94 metin incelenmiştir. Bu metinlerin 41'i şiir, 33'ü hikâye, 12'si masal, 2'si roman, 4'ü tiyatro, 1'i fabl, 1'i mittir. Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarındaki metin yazarlarının tümü erkektir. Türkçe ders kitabının yazarlarından 19'ı Türk, 1'i İtalyan, 1'i Amerikalı, 1'i Yunandır; Kazak Edebiyatı ders kitabının yazarlarından 25'i Kazak, 1'i Amerikalıdır; Rus Edebiyatı ders kitabının yazarlarından 21'i Rus, 2'si Kazak, 1'i Danimarkalı, 1'i Fars, 1'i Polonyalı, 1'i Ukraynalıdır. Bunun yanında "Kobilandı Batır", "Alpamis Batır", "Manas", "Dajbog", "Boltlivaya Jena", "Tsarevna- Lyaguşka", "Lisa", ve "Zayats i Petuh" metinlerinin yazarları bilinmemektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Türkiye ve Kazakistan'da 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 6. sınıf düzeyinde okutulan Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarına ulaşılmıştır. Sonrasında bu ders kitapları içinde yer alan metinler türlerine göre tasnif edilmiş, öğretici metinler veri setinin dışında tutulmuştur. Bu tasnif yapılırken Türkçe ders kitabı için bir Türk Edebiyatı uzmanının, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitapları için Kazakça ve Rusça bilen bir Kazak Edebiyatı uzmanının görüşünden faydalanılmıştır. Sonrasında metinler "ulusal değerler" başlığı altında betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz sırasında yapılan kodlamaların doğruluğunu teyit edebilmek amacıyla veri setinin bir kısmı (yalnızca Türkçe ders kitabında yer alan hikâye metinleri) bir nitel araştırma uzmanının desteği ile kodlanmıştır. Nitel araştırma uzmanı ve araştırmacının yapmış olduğu kodlamalar arasındaki tutarlığın Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne göre $(\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}})$.70'in üzerinde olmasına dikkat edilmiştir. Tüm bunların dışında çalışmanın güvenilirlik ve geçerliğini artırabilmek amacıyla veri seti birkaç kez okunmuş, özellikle bulgular kısmında doğrudan alıntılara yer verilmiş, Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitabından alınan kesitlerin açıklamaları parantez içi ifadelerle aktarılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Ulusal Değerler Türünün Alt Değerlerine Yönelik Bulgular

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 3. İncelenen Ders Kitaplarında Bulunan Ulusal Değerler

Alt Değerler	Türkçe	Kazak Edebiyatı	Rus Edebiyatı
Dil	3	6	4
Gelenek ve Görenek	1	8	2
Kahramanlık	2	5	
Millet	4	4	2
Şehitlik	3	1	
Ulusal Simge	5	1	
Vatanseverlik	7	6	1

İncelenen ders kitaplarında bulunan ulusal değerler Tablo 3'te verilmiştir. Bu tabloya göre ulusal değerler başlığı altında Türkçe ders kitabında 25, Kazak Edebiyatı ders kitabında 31, Rus Edebiyatı ders kitabında ise 9 alt değere rastlanmıştır. Türkçe ders kitabında en sık görülen ulusal değerler vatanseverlik, ulusal simge, dil, millet ve şehitlikken; Kazak Edebiyatı ders kitabında gelenek ve görenek, dil, kahramanlık, vatanseverlik ve millet; Rus Edebiyatı ders kitabında ise dil, gelenek-görenek ve millettir. Diğer taraftan Türkçe ders kitabında hiç rastlanmayan ya da çok az rastlanan ulusal değerler gelenek-görenek ve kahramanlıkken; Kazak Edebiyatı ders kitabında şehitlik ve ulusal simge; Rus Edebiyatı ders kitabında ise kahramanlık, şehitlik, ulusal simge ve vatanseverliktir.

Söz konusu üç ders kitabında ulusal değerlerle ilgili toplamda 65 alt değer bulunmaktadır.

Dil Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında dil değeri ile ilgili ifadeler 3, Kazak Edebiyatı ders kitabında 6, Rus Edebiyatı ders kitabında ise 4 defa geçmektedir. Bu ifadelerden birkaçı şöyledir:

Arı Türkçe konuşuyorsak
Türkçe düşünüyorsak bugün,
Her işimizde onun gücü
Büyük öğretmeni Türk'ün (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 46).

Eskici başka söz bulamamıştı. Bunu işiten çocuk hıçkırma hıçkırma, katıla katıla ağlamaktadır, bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 16).

Jarık körmei jatsan da uzak, ken tilim,
Taza, teren, ötkir, küşti, ken tilim.
Taraп ketken balalarını bauırına,
Ak kolınmen tarta alarsın, sen tilim (Kazak Adebıyeti, 2015: 65).
(Şiirde saf dilin öneminden bahsedilmektedir. Yazılanlardan hareketli bir millet diline sahip çıkarsa birliğini korur kanısına varılabilir.)

Ana tilim gajap dep aita alamin,
Jannattai jan balkıta jai tabarım.
Şırkatıp gumır boyı aitar anim,
Keledi tolas tappai kaitalagım (Kazak Adebıyeti, 2015: 142).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

(Bu dörtlükte ana dil sevgisi ele alınmıştır. Birey kendi dilinde şarkılar söylemekten bıkmayacağını ve ana dilini duyduğunda cennetten bir nâme duymuş gibi olduğunu anlatmaktadır.)

Pervogo sentiabria devoğki poşli v russkuiu şkolu. Uğit'sia Monişe i şomite bilo trudno. Oni znali tol'ko slovo "spasibo". İh spraşivali:

- Kak tebia zovut?

- Spasibo.

- Gde tı jiveş'?

- Spasibo? (Literaturnoe đtenie, 2015: 139).

(Eylül ayında okula başlayan iki yabancı kız ğrenci Rus okulunda Rusların dilini öğrenirken çok zorlanmışlardır. Tüm dönem boyunca öğrendikleri tek sözcük "teşekkür ederim" olmuştur. Kendilerine her ne sorulursa sorulsun onlara bu şekilde cevap vermişlerdir.)

Za kakih-nibud' desyat' dnei mı odoleli s nei vsiu russkuiu azbuku, mogli uje svobodno đitat' i "papa", i "mama", i "Saşa", i "Maşa", i ostavalas' u nas neviğennoi odna tol'ko samaya poslednyaya bukva- "ya (ř)" (Literaturnoe đtenie, 2015; 142).

(Bu cümlelerde Rus dilini öğrenirken neredeyse bütün alfabe yi öğrenilip, sadece "ya (ř)" harfinin ğrenilememiş olması anlatılmaktadır.)

Gelenek ve Görenek Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında gelenek ve görenek değeri ile ilgili ifadeler 1, Kazak Edebiyatı ders kitabında 8, Rus Edebiyatı ders kitabında ise 2 defa geçmektedir. Bu ifadelerden birkaçı şöyledir:

Benim iğdem kokulu memleketim,

Nice türküler yakıldı senin için;

Destanlar yazıldı, bayrak bayrak,

Davullar vuruldu, dize geldi zeybeklerin (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2015: 18).

Eti mol, kımızı mol, kaltası tok,

Mineki men-ak kisi desendiki,

Jarışka tikken baige ozgandiki,

Em bolmas neşin kur sozgandiki (Kazak Adebietiyeti, 2015: 73).

(Bu şiirde Kazakların kültüründen bahsedilmiştir. Onların et ve kımızı çok tketmelerinden, at oyunları kültürünü devam ettirmelerinden söz edilmiştir.)

stinde kara makpal, ken, jenil şapanı bar. Omıraı agıtılğan, seri jaga ak koilektin sırtınan kigen sargılt tsti, kıtayı jibek kamzolu bar. Okalı takiasının jibek şoğı ırğala tsedi (Kazak Adebietiyeti, 2015: 98).

(Bu cümlelerde Kazakların kültürel kıyafetleri olan "şapan, kamzol, takia"dan bahsedilmiştir.)

Zaslonyas' poloi halata,

Gonyat jenşını telyat.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Duşno v iurte polutemnoi-

Nagluho zakrit tiunduk (Literaturnoe tenie, 2015: 169).

(Bu dörtlükte bir Kazak kadının günün bitimiyle hayvanlarını yerlerine yerleştirip kendi adınının perdesini kapatması anlatılmıştır.)

Kahramanlık Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında kahramanlık değeri ile ilgili ifadeler 2, Kazak Edebiyatı ders kitabında 5 defa geçmektedir. Rus Edebiyatı ders kitabında ise kahramanlık değeri ile ilgili herhangi bir ifadenin bulunmadığı görülmektedir. Türkçe ve Kazak Edebiyatı ders kitabındaki ifadeler şoyledir:

Her Türk ocuk çok iyi bilip tanınalı onu... Sevmeli sevilerin en ycesiyle. Düşün bir kere yavrum, yokluklar içinde bir vatan, üstelik her köşesi bir düşman çizmesi altında inim inim inliyor. Bir güneş doğuyor ufuktan, adına Mustafa Kemal deniyor... Uyanıyor Türk ulusu derin uykudan... nde yücelerden yüce bir kumandan, kurtarıyorlar vatani düşmandan (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 42).

Askerlerin arasında onun kahramanlık serüvenlerini bilmeyen, şöhretini duymayan yoktu. Biraz güvertede durdu. Sevinçten, kırk yıldır özlemini çektiği soydaşlarını görmekten, şaşırmış, aptallaşmıştı. Ayağına bir akşır geçirdiler. Sirtına bir kaftan attılar. Başına bir kavuk koydular (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 72).

Badana kz, togız tor,
Sauıt kiyer me ekensin?

Biltelini tutatıp,

Ttinin zbei ok atıp,

Jau kaşırar ma ekensin (Kazak Adebietiyeti, 2015: 30).

(Bu dörtlükte kahramanın savaşa giderken zırh giymesi ve düşmana ok atması gerektiği belirtilmektedir.)

Sogıska batal'onmen jyırma jeti ret kirip, durıs urıs tkizdin. Bes ret dşpannın korşaunıan kak jarıp alıp şıktın. Kırgın sogısta san ret sinnan ttin, jas ta bolsan, asker atagın kişi de bolsa, senip, jogarılatıp, jana oringa tagayındap otırmız (Kazak Adebietiyeti, 2015: 123).

(Bu cümlelerde geçen olmasına rağmen savaş sırasındaki kahramanlıklarından dolayı bir askerin rütbesinin yükselmesi anlatılmaktadır.)

Millet Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında millet değeri ile ilgili ifadeler 4, Kazak Edebiyatı ders kitabında 4, Rus Edebiyatı ders kitabında ise 2 defa geçmektedir. Bu ifadelerden birkaçı şoyledir:

Türk milleti, bin yıldan fazla bir zamandır bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir... Osmanlı Devleti'ne gelince bu devlet yedi yüzyıldan beri yaşamaktadır ve muhteşem geçmişi ve tarihiyle övünebilir. Biz, kudreti ve haşmeti bütün dünyada; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında tanınan bir milletiz (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 36).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Türk milleti, sen, Anadolu denilen yurda sonradan gelme değil, ilk yerleşip medeniyet kuranların çocuklarısin (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 38).

Men Kazak, Kazakpın dep maktanamın,

Uranga “Alaş” degen attı alamın.

Süigenim –kazak ömiri, özim- kazak,

Men nege kazaktıktan saktanamın (Kazak Edebiyeti, 2015: 54).

(Bu dörtlükte bireyin Kazak olduğu ve kimliğiyle gurur duyup kimliğinden asla utanmaması gerektiği belirtilmektedir.)

Ne sıylasın, nesin bersin el magan?!

Tursak eken elim de aman, men de aman.

Taular- menin tausılmaitın bakıtım,

Al ırısım-ulan-gayır ken dalam (Kazak Edebiyeti, 2015: 162).

(Bu dörtlükte bireyin millet sevgisi anlatılmaktadır.)

On goly!- zakriçal nakonets ves’ narod. İ koroliu stalo ne po sebe: emu kazalos’, çto liudi pravı, no on dumal pro sebya: “Nado je vıderjat’ protsessiu do kontsa (Literaturnoe çtenie, 2015: 63).

(Bu masalda Rus kralının bir hırsıza inanıp halkının görüşünü önemsememesi ve bunun sonucunda haksız çıkması ele alınmıştır.)

Na Edil’ narod daleko tı uvel,

İ, unijennyı, na zemliu etu prişel,

Tı sovetu ne vnyal, i çujbina tesna,

Na skitan’ya narod tvoi teper’ obrekla (Literaturnoe çtenie, 2015: 168).

(Bu bölümde birey memleketinden uzaklara gitmiş; o memleketinde değilken memleketini geride kalan milleti korumuştur. Birey neticede milletine olan sevgi ve özleminden vatanına geri dönmüştür.)

Şehitlik Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında şehitlik değeri ile ilgili 3, Kazak Edebiyatı ders kitabında 1 ifade geçmektedir. Rus Edebiyatı ders kitabında ise şehitlik değeri ile ilgili herhangi bir ifadenin bulunmadığı görülmektedir. Türkçe ve Kazak Edebiyatı ders kitabındaki ifadeler şöyledir:

Bırakın o altın yaprağı artık,

Bırakın rahat etsin anılarda şehitler,

Siz bana, neler yaptınız ondan haber verin?

Hakkından gelebildiniz mi yokluğun, sefaletin (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 32)?

Çanakkale içinde toplar kuruldu

Vay bizim uşaklar orda vuruldu

Of gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir dolu testi

Analar babalar umudu kesti

Of gençliğim eyvah (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 95).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Ör keudesimen kaktı.
Ol arıstanşa alıstı,
Ölim sokkısın öz üstine aldı.
Denesin ok parşelese de,
El namısın korgap kaldı (Kazak Edebiyeti, 2015: 116).
(Bu dörtlükte kahramanın vatani için savaştığı ve oklara hedef olsa bile vatan için savaşmaktan vazgeçmeyeceği belirtilmektedir.)

Ulusal Simge Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında ulusal simge değeri ile ilgili 5, Kazak Edebiyatı ders kitabında 1 ifade geçmektedir. Rus Edebiyatı ders kitabında ise ulusal simgelerle ilgili herhangi bir ifadenin bulunmadığı görülmektedir. Türkçe ve Kazak Edebiyatı ders kitabındaki ifadeler şöyledir:
Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 3).

O günler ne samimi ne heyecan verici günlerdi. Kurtuluş dakikalarının beklendiği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin en kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O milletindir, benim milletime karşı en kıymetli hediyem budur (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 79).

Küş kemidi, aibındı tu kuladı,
Keşe batır, bugün korkak bugadı.
Erikke umtılğan uşkıır janı kisende,
Kan sungan, jürek solgın sogadı (Kazak Edebiyeti, 2015: 65).
(Bu dörtlükte savaş sırasında alınan mağlubiyet ve bunun sonucunda bayrağın yere düştüğü belirtilmektedir.)

Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

Türkçe ders kitabında vatanseverlik değeri ile ilgili 7, Kazak Edebiyatı ders kitabında 6, Rus Edebiyatı ders kitabında ise 1 ifade geçmektedir. Bu ifadelerden birkaçı şöyledir:
Türkiye, doğduğum,
Türkiye, doyduğum;
Türkiye, konduğum yurt!
Sevgim, inancım, özlemim!
Beşiğimi salladın, sendedir mezarım,
Sen gönlümde yatan memleketim (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 19).

Temsil et göklerde şanlı milleti,
Atanın kurduğu yüce devleti,
En büyük eseri cumhuriyeti

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Korusun bu gençlik, vermesin sakın (İlköğretim Türkçe Ders Kitabı, 2016: 26).

Ua, tungan jer, topıragınnan jaraldım,
Alabınnan armanıma nar aldım.

Tunıgınnan jüzip iştim sendegi,

Altın arai tangı jupar samaldın (Kazak Adebıyeti, 2015: 115).

(Bu dörtlükte bireyin vatan toprağında yaşadıkları ve bundan yola çıkarak vatan sevgisi dile getirilmiştir.)

Ne istemekpin altın, gauhar, jakuttı,

Olardı izdep ötkizbespin uakıttı.

Men bakıtsız bola koıman sıra da,

Tungan elim bolsa eken bakıttı.

Danene de sıylamasın keler kün,

Sıy körmei-ak sualarmın, sönermin.

Tungan elim tugırında tursa eken,

Ari karai...

Ari karai körermin (Kazak Adebıyeti, 2015: 162).

(Bu şiirde bireyin gözünün zenginlikte olmadığı; vatanın, milletin huzur içinde yaşaması ve gök bayrağın yükseklerde dalgalanmasıyla mutlu olacağı anlatılmaktadır.)

Pust' trava vısokoi budet,

Zaslonit stada stenoı!

Pust' liubuitsya vse liudi

Krasotoi zemli rodnoi (Literaturnoe çtenie, 2015: 169).

(Bu dörtlükte birey vatanının güzelliğinden yola çıkarak vatan sevgisini dile getirmiştir.)

4. Sonuç

“Türkiye ve Kazakistan’da okutulmakta olan 6. sınıf Türkçe, Kazak Edebiyatı ve Rus Edebiyatı ders kitaplarında yer alan ulusal değerler nelerdir?” sorusunun yanıtının arandığı araştırmada Türkiye ve Kazakistan’da okutulan 6. sınıf Türkçe, Kazak ve Rus Edebiyatı kitapları içerdikleri ulusal değerler açısından karşılaştırılmıştır.

Türkçe ders kitabında ulusal değerler başlığı altında 25, Kazak Edebiyatı ders kitabında 31, Rus Edebiyatı ders kitabında ise 9 değer tespit edilmiştir. Türkçe ve Kazak Edebiyatı ders kitabında ulusal değerlere daha sık yer verilirken Rus Edebiyatı ders kitaplarında çok az yer verilmektedir. Kazakistan topraklarında okutulan Rus Edebiyatı ders kitabında millilikle ilgili değerlerin az yer alması anlaşılabilir bir konudur. İki toplumun birlikte yaşadığı Kazakistan’da hâkim unsurun Kazaklar olduğu düşünülürse Rus Edebiyatı ders kitabında millilikle ilgili söylemlerden ziyade daha kuşatıcı nitelikteki ulusal söylemlerin yer bulması normal karşılanabilir. Aynı şekilde bağımsızlığını kısa süre önce elde etmiş Kazak toplumunda millilik değerinin öne çıkması da doğaldır. Zira Türkiye’de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki yayınlara bakıldığında millî söylemin ön planda olduğu görülür. Gürbüz Türk Çocuğu ve İleri Yavrutürk dergileri üzerine yapılan çalışmalarda en çok öne çıkan değer millilik olması bu tespiti destekler niteliktedir (Esmer 2007; Kıymaz 2011). Türkçe ders kitabında millilik değerine sıkça yer verilmesi ise son dönem Türkiye’inde

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

yaşanan sosyal ve siyasal gelişmelerle ilgili olabilir. Zira bu değer zor zamanlarda toplumun kenetlenmesinde önemli bir rol oynar.

Sonuç olarak ulusal değerler açısından değerlendirildiğinde Türkçe ders kitabında vatanseverlik, ulusal simge, dil, millet ve şehitlik gibi değerlere çok fazla rastlanırken; Kazak Edebiyatı ders kitabında millet, dil, kahramanlık, vatanseverlik, gelenek ve görenek; Rus Edebiyatı ders kitabında ise dil, millet, gelenek ve görenek gibi ulusal değerlere çok fazla yer verilmektedir. Bulgulardan da anlaşıldığı üzere dil ve millet gibi ulusal değerler her üç ders kitabında da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkçe ders kitabında kahramanlık, gelenek ve görenek gibi ulusal değerlere hiç rastlanmaz yahut çok az rastlanırken; Kazak Edebiyatı ders kitabında şehitlik ve ulusal simge; Rus Edebiyatı ders kitabında ise kahramanlık, şehitlik, ulusal simge ve vatanseverlik gibi ulusal değerlerin olmadığı ya da çok az olduğu görülmüştür. Araştırmada alt değerlerin kitaplara göre dağılımı da dikkat çekici niteliktedir. Ulusal değerler başlığı altında düşünülen ulusal simge ve şehitlik gibi değerler Türkçe ders kitabında fazlasıyla yer bulurken bu değerler Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarında neredeyse hiç yer almamaktadır. Türkçe ders kitaplarında ulusal değerler daha belirgin ve net simgelerle anlatılmış ancak Kazak ve Rus Edebiyatı ders kitaplarında kahramanlık ve gelenek-görenek gibi daha yumuşak temlerle verilmiştir. Kuşkusuz Kazakistan'ın iki toplumlu yapısının ulusal değerlerin ders kitaplarına yansımada payı büyüktür. Bunun yanında şehitlik değeri özelinde Rus Edebiyatı ders kitabında böyle bir değere yer verilmemesi ise inanç eksenli bir durumdur.

Kaynaklar

AVCI, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal Yayınevi.

AYDIN, K. (2015). *Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

ERDAL, N. (2016). *İlköğretim 6.sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Dörtel Yayıncılık.

ESMER, S. K. (2007). *Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Yıllarında (1923-1928) Yayımlanan Çocuk Dergilerindeki Tahkiyeli Metinlerin Çocuklara Değer Akatarımı Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

GÜRHAN, E. (2017). *İlkokullarda Değerler Eğitimi Uygulamalarının Yönetici ve Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

HÖKELEKLİ, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

İBİŞ, E. (2017). *Değerler Eğitimi Temelli Yaratıcı Drama Programının 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Becerilerinin Gelişimine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

KAYMAKCAN, R. ve MEYDAN, H. (2014). *Ahlâk Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayını.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

MILES, M. B. ve HUBERMAN, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. California: SAGE Publications.

NURTAZINA, R., SULEYMENOVA, E. ve URAZAEVA, K. (2015). *Literaturnoe Çtenie*. Almatı: Bilim Yayınevi.

RISKELDİEVA, G. ve TURSINGALİEVA, S. (2015). *Kazak Adebıyeti*, Astana: Arman-PV.

SÖZKESEN, A. (2015). *60-72 Aylık Çocukların Değer Eğitiminde Öykü Temelli Yaratıcı Drama Yönteminin Etkisi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

SALGIN DÖNEMİNDE COVID 19 VİRÜSÜNÜN İNTERNET SÖZLÜKLERİNDE NASIL ALIMLANDIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

Cudi Kaan OKMEYDAN
Yaşar Üniversitesi

Özet

Gerçek zamanlı akışa dayalı, kullanıcı içerikli forum ve wiki karışımı yapısıyla günümüzde Türkiye’de ve dünyada oldukça popüler olan internet sözlükleri, özellikle güncel olaylar üzerine fikir ve bilgi paylaşımının ortaya çıktığı sosyal ortamlar olarak kabul edilmektedir. İçeriklerin sözlük üyeleri tarafından oluşturulduğu, sözlük üyeleri arasında etkileşim olanağının bulunduğu, sözlük üyesi olmayan kişilerin içerik üretmesine bile içerikleri takip etme imkânının bulunduğu bu siteler, interaktif ve kullanıcı içerikli yapılarıyla sosyal medya ortamı olarak kabul edilmektedir. Bu ortamlar, güncel olaylara yönelik hassasiyetleri, gündem belirleme üzerindeki etkileri ve hızlı reaksiyonları ile dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bu tip ortamlar, güncel bir konunun kamuoyu tarafından nasıl alımlandığının öğrenilmesi ve incelenmesi adına da son derece önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma Türkiye’de COVID 19 hastalığı görülen ilk vakanın vefatının Sağlık Bakanlığı tarafından resmî olarak açıklandığı 16 Mart’tan bu yana, sözlük yazarlarının salgın ve salgınla ilintili unsurları nasıl alımladıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Türkiye’nin en popüler ve en çok üyeye sahip internet sözlüğü olan Ekşi Sözlük özelinde gerçekleşen bu çalışmanın küresel pandemiye ve krize dönüşen güncel bir konuya odaklanması ayrıca önem arz etmektedir. Bu bağlamda dünya çapında önemli ölçüde can kaybına ve ekonomik sorunlara neden olan bu tarihi krizle ilgili Ekşi Sözlük’te 16 Mart ile 16 Nisan arasında açılan başlıklar ve yazılan yorumlar içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi yöntemi ile edinilen bu veriler kendi aralarında farklı kategorilere ayrılarak kategori cetveli üzerinden açıklanmıştır. Edinilen bulgular neticesinde sözlük yazarlarının konuya yönelik yaklaşımları, konuyu nasıl alımladıkları ve kendi aralarındaki etkileşimleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda sözlükteki tartışmaların temel olarak sağlık, sosyal ve ekonomi içerikli yorumlar olmak üzere üç eksen üzerinde şekillendiği görülmüştür. Açılan başlık ve tartışma konularının ise sağlık emekçileri, Türkiye’deki önlemlere ve uygulamalara yönelik olumlu ya da olumsuz eleştiriler ve vaka sayıları üzerine odaklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, İnternet Sözlüğü, Ekşi Sözlük, İçerik Analizi

A RESEARCH ON PERCEPTION OF COVID 19 VIRUS IN THE INTERNET DICTIONARIES DURING THE PANDEMIC: THE EXAMPLE OF THE EKŞİ SÖZLÜK

Abstract

Nowadays internet dictionaries with the real-time streaming, user-content forum and wiki mix structure are so popular in Turkey and rest of the World. Internet dictionaries are accepted as social media sites, where ideas and information are shared on current events. These sites,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

where dictionary members create content, interact with each other, also provide to non-dictionary members have the opportunity to follow the content even if they cannot produce content. Therefore, these sites are accepted as a social media platform with their interactive and user-oriented structures. These dictionaries draw attention with its sensitivity towards current events, its effects on agenda setting and its rapid reactions. Nevertheless, such dictionaries are also essential for learning and examining how the public receive a current issue.

This study aims that to determine how dictionary writers perceive COVID 19 epidemic and epidemic-related elements after the first death case which officially announced by the Ministry of Health on 16 March. Ekşi Sözlük as the most popular and most member-owned internet dictionary is the focal point on this study it is also important that this study focuses on the global pandemic and a current issue that turns into a crisis. In this context, opened titles and comments between 16 March and 16 April in the Ekşi Sözlük related to this historical crisis, which caused significant loss of life and economic problems worldwide, were subjected to content analysis. These data, which were acquired by the content analysis method, were divided into different categories among themselves and explained on the category table. As a result of the findings, dictionary authors' approaches to the subject, how they got the subject and their interactions were evaluated. In this context, it was observed that the discussions in the dictionary were formed on three axes, mainly health, social and economic comments. The findings show that social and economic thoughts are stands out, such as about health workers situation and criticism of precautions and implementations in Turkey.

Keywords: Social Media, Internet Dictionaries, Ekşi Sözlük, Content Analysis

Giriş

İnternet sözlükleri ya da Türkçe literatürdeki bir diğer adıyla katılımcı sözlükler (Üngüren, 2019), çevrim içi çeviri sözlüklerinin aksine çok farklı konu, olay, güncel olay, kişi, kuruluş ya da kavramlarla ilgili paylaşımlar içeren sosyal medya siteleridir. Bu sitelerin en büyük özelliği içeriğinde barındırdığı bilgilerin kullanıcı içerikli olmasıdır. Ancak internet sözlükleri, Vikipedi gibi kullanıcı içerikli ansiklopedilerden de kesin bir biçimde farklılaşmaktadır. Öncelikle internet sözlükleri ansiklopedik bilgi paylaşma kaygısı taşımamaktadır. Bununla birlikte sözlük üyeleri tarafından açılan konu başlıklarının altında öbeklenen tartışmalarla platform içinde yüksek oranda etkileşim ortaya çıkmaktadır. Bu ortamlarda oluşturulan başlıklar ve tartışmalar, her ne kadar site üyeleri tarafından gerçekleştirilse de içerikler herkesin erişimine açıktır. İnternet sözlükleri, yapıları gereği teknik farklılıklar gösterebilmektedir. Bazı sözlükler farklı türlerde medya dosyalarını desteklerken bazı sözlükler ağırlıklı olarak metin üzerine şekillenmektedir. Görüntü ve teknik anlamda birbirlerinden farklılık göstermekle birlikte dünya genelinde en çok bilinen internet sözlüklerinin başında Reddit (Widman, 2020), Everything 2 ve Urban Dictionary (Smith, 2011: 45-47) gelmektedir. Türkiye'nin ise en popüler internet sözlüğü olarak Ekşi Sözlük öne çıkmaktadır (Taşdemir ve Çevik, 2013: 29; Yıldırım ve Başer, 2016: 185).

Bu çalışma, Türkiye'nin en popüler internet sözlüğü olan Ekşi Sözlük üzerine odaklanmaktadır. Türkiye'de Covid 19 hastalığı görülen ilk vakanın, Sağlık Bakanlığı tarafından resmî olarak açıklandığı 11 Mart'tan bu yana, Ekşi Sözlük yazarlarının salgın ve

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

salgınla ilintili unsurları nasıl alımladıklarının belirlenmesi amacıyla ilk hastanın 16 Mart'ta vefat etmesinin ardından, 16 Mart-16 Nisan tarihleri arasında COVID 19 ile ilgili açılan tüm başlıklar ve başlıklara yönelik tüm yorumlar (entry) içerik analizine tabi tutulmuştur. Böylece Ekşi Sözlükte COVID 19 çerçevesinde yapılan paylaşımlar ve ortaya çıkan tartışmalar kategorilere ayrılarak açıklanmaya ve paylaşım içerikleri irdelenmeye çalışılmıştır. Türkiye ve dünyada diğer sosyal medya ortamlarının aksine internet sözlükleri üzerine yapılan çalışmaların son derece az olması ve COVID 19 krizinin yaşandığı bir dönemde bu sorunun popüler bir internet sözlüğüne yönelik yansımalarının sorgulanması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Yapılan içerik analizi sonucunda Ekşi Sözlük'te COVID 19 ile ilgili açılan başlıklar ve bu başlıklara yönelik yorumlar (entryler) incelendiğinde sözlük yazarlarının olguyu sağlık boyutunun dışında sokağa çıkma yasağı, eğitimde yaşanan aksamalar ve sosyal güvenlik gibi daha geniş bir perspektifte değerlendirdikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte konuyla ilgili girilen içeriklerin ağırlıklı olarak fikir paylaşımı ve haber aktarımından oluştuğu saptanmıştır. Bu noktada ortaya çıkan haber ve görüş zenginliği, Ekşi Sözlük'ü fikir ve bilgi tartışma platformuna dönüştürmüştür.

1. İlgili Literatür

Sosyal medya, 2004 yılında O'Reilly Media'nın kurucusu Tim O'Reilly tarafından kullanıcı içerikli ve interaktif Web teknolojilerini tanımlamak için ortaya atılan Web 2.0 kavramı ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda dönemin yeni nesil Web teknolojisini ifade eden Web 2.0 kullanıcı içerikli, içeriklerin başkalarıyla paylaşılabilirdiği, kolektivist bir Web anlayışını ifade etmektedir (Darwish ve Lakhtaria, 2011: 204-205). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal medya; internet kullanıcılarına kendi içeriklerini oluşturma, başkalarıyla paylaşma ve etkileşim kurma olanağı tanıyan web siteleri olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal medya olarak adlandırılan bu web siteleri kendi aralarında kullanım amacı ve destekledikleri biçimler (format) bakımından farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle sosyal medya siteleri; sosyal ağlar, bloglar, mikro bloglar, fotoğraf ve video paylaşım odaklı medya paylaşım siteleri ve forumlar gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Okmeydan, 2018: 100). Her bir sosyal medya sitesi kendisine has bir özellik ile kullanım amaçlarını farklılaştırmakta ve rakiplerinden ayrılmaya çalışmaktadır.

Günümüzde sözü edilen sosyal medya sitelerine ek olarak giderek popülerleşen bir diğer sosyal medya türü ise internet sözlükleri veya literatürdeki bir diğer adıyla katılımcı sözlüklerdir. İnternet sözlükleri en sade tanımıyla sözlükten esinlenerek oluşturulmuş, üyelerinin olaylar, kişiler, kavramlar üzerine tanımlamalar ve yorumlarda bulunduğu interaktif internet siteleridir (Üngüren, 2019: 2884). İnternet sözlükleri, sözlük üyelerinin doğrudan katılım sağladığı ancak sözlüğe üye olmayan kimselerin de içeriğe ulaşarak dolaylı yoldan katılım sağlayabildiği ortamlardır (Abel ve Meyer, 2013: 180-181). Günümüzde internet sözlükleri herhangi bir olay, kişi, kuruluş veya ürün hakkında bilgi edinmek veya günceli takip etmek isteyen internet kullanıcıları için popüler bir enformasyon kaynağı olarak görülmektedir. Sosyal medya ortamlarının hızlı bir biçimde haber yayma ve gündem belirleme gücüne sahip olduğu birçok akademik çalışmada kabul görmektedir (Salman vd. 2016; Feezel, 2017; Aruguete, 2017). Sosyal medyanın bu fonksiyonu haberin doğruluğu, yanlılığı veya yansızlığı ve bilgi kirliliği gibi birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Barthel ve arkadaşları (2016), ABD’de yetişkinlerin sosyal medya kullanımına yönelik olarak gerçekleştirdikleri araştırmada; yetişkinlerin %23’ünün doğru olmayan haberleri paylaşmaktan kaçınmadığını ve sosyal medyadaki kullanıcı içerikli haberlerin doğruluğunun sorgulanması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak bu noktada internet sözlükleri, diğer sosyal medya sitelerinden ayrılmaktadır. İnternet sözlükleri, oluşturulan içerikler, ya da sözlük terminolojisine göre “entry”lerin diğer sözlük yazarları tarafından yorumlanabilmesi ve katkıda bulunabilmesiyle diğer sosyal medya sitelerine göre daha güvenilir bir enformasyon kaynağına dönüşmektedir. Buna ek olarak kullanıcı içerikli ve etkileşimli yapılarıyla internet sözlükleri, güncel olaylar ve siyaset üzerine oluşan tartışmalar nedeniyle de bazı akademik çalışmalarda sanal bir kamusal alan sunduğu şeklinde de değerlendirilmektedir (Kekeç ve Taşçıoğlu, 2018: 441). Bu değerlendirmeyi, sözlük yazarlarının rumuzlar kullanarak özgürleşmeleri, farklı görüşlerin tartışılması ve görüş zenginliğinin ortaya çıkması (Duman ve Özdoğan, 2018: 84) gibi hususlar desteklemekle birlikte sözlük kurucularının ve yöneticilerinin üye alma, üye çıkarma yetkileri ve içeriğin üzerindeki hakimiyetleri hiyerarşik bir yapıya da işaret etmektedir (Emet ve Yakın, 2007: 205-206).

İnternet sözlükleri de kendi aralarında farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıkları belirleyen unsurlar video, fotoğraf, GIF gibi sözlük sitelerinin destekledikleri biçimlere (formatlara) dayanan teknik konulardan veya mesleki sözlükler, üniversite sözlükleri veya genel bilgilerin paylaşıldığı aktüel sözlükler gibi kullanım amaçlarından kaynaklanabilmektedir. Üngüren’e (2019) göre sözlük siteleri “Genel Etkileşimli”, “Tematik Etkileşimli” ve “Üniversite Sözlükleri” olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Dünya çapında en popüler sosyal haber tartışma ve sözlük sitesi örneği, desteklediği farklı diller ve zengin görsel öğeleriyle ABD merkezli Reddit’tir (Widman, 2020). Daha sade tasarımları ile Everything 2 ve Urban Dictionary ise ABD merkezli Reddit kadar olmasa da dünya genelinde tanınan diğer internet sözlükleridir.

Türkiye’de internet sözlüklerinin ilki olarak kabul edilen Ekşi Sözlük 15 Şubat 1999 yılında bir bilgisayar programcısı olan Sedat Kapanoğlu tarafından kurulmuştur. ‘Kutsal Bilgi Kaynağı’ sloganına sahip bu interaktif bilgi paylaşım sitesi kısa zamanda Türkiye’nin en çok takip edilen siteleri arasına girmiştir (Öztekin, 2015: 930). Ekşi Sözlük kuruluşunun ardından benzeri oluşumların da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte İnstela (ilk adıyla İtü Sözlük), Uludağ Sözlük gibi üniversite sözlükleri ve ilerleyen yıllarda İnci Sözlük, Galatasaray Sözlük, Kutup Sözlük, Süslü Sözlük gibi farklı sözlükler ortaya çıkmıştır (Duman ve Özdoğan, 2018: 84). Günümüzde sözlükler, sözlük üyelerinin oluşturduğu içerikler ile özgür bir tartışma platformu niteliği taşıırken sözlük üyesi olmayan kişiler bakımından modern bir enformasyon kaynağı özelliği taşımaktadır.

2. Araştırma

Bu çalışma Türkiye’de COVID 19 hastalığı görülen ilk vakanın, Sağlık Bakanlığı tarafından resmî olarak vefat tarihinin açıklandığı 16 Mart’tan bu yana, Ekşi Sözlük yazarlarının salgın ve salgınla ilintili unsurları nasıl alımladıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Türkiye’nin en popüler ve en çok üyeye sahip internet sözlüğü olan Ekşi Sözlük özelinde gerçekleşen bu çalışmanın küresel pandemiye ve krize dönüşen güncel bir konuya odaklanması ve bununla

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

birlikte Ekşi Sözlük'ün internet kullanıcıları tarafından bir enformasyon kaynağı olarak görülmesi bu çalışma adına ayrıca önem arz etmektedir.

2.1. Yöntem

Ekşi Sözlük'te 16 Mart ile 16 Nisan arasında COVID 19 salgını ile ilgili olarak açılan başlıklar ve her bir başlığın altındaki ilk 10 yorum içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, bir metnin içeriğine odaklanan esnek bir araştırma aracı olması, içeriğin nesnel ve sistematik olarak anlatımında kullanılması (Kızıltepe, 2015: 253) nedeniyle doküman incelemelerinde sıklıkla başvurulan bir veri toplama tekniğidir. Bununla birlikte içerik analizine tabi tutulacak olan dokümanlar CD, DVD, mesajlar, e-postalar, e-gruplar ve WEB sayfası gibi elektronik ortamlara da ait olabilmektedir (Baş ve Akturan, 2008: 119). Bu çalışmada da edinilen veriler kategorilere ayrılarak kategori cetveli üzerinden analiz edilmektedir. Bu süreçte güvenilirliği arttırmak adına kategori cetveli bir alan uzmanıyla birlikte oluşturulmuştur.

Çalışmada Ekşi Sözlük, Türkiye'de en çok ziyaret edilen (Papuççıyan, 2020), en eski ve en popüler sözlük olmasından dolayı (Duman ve Özdoğru, 2018: 84) amaçlı örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Amaçlı örneklemede araştırmacının evren hakkında çok iyi fikir sahibi olması esastır (Güler vd., 2013:93). Olasılık olmayan örneklem yöntemlerinden biri olan amaçlı örneklem, araştırmacının çalışma evrenindeki hangi ögenin evreni en iyi temsil edeceği kanısıyla örneklem seçen bir yöntemdir (Güçlü, 2019: 90). Bu araştırmanın amacı ve deseni göz önüne alındığında amaçlı örnekleme yöntemi en doğru seçenek olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Araştırma Soruları

Bu araştırma COVID 19 salgını bağlamında kullanıcı içerikleri üzerine odaklanmaktadır. Bu noktadan hareketle araştırmanın soruları Ekşi Sözlük yazarlarının COVID 19 krizini nasıl algıladıklarını açıklamak ve olguya hangi perspektiflerden yaklaştıklarını öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

A.S₁ COVID 19 salgınıyla ilgili başlıklar, olgunun hangi boyutu üzerine odaklanmaktadır?

A.S₂ Sözlük yazarları tarafından en çok ilgi gören COVID 19 başlıkları hangileridir?

A.S₃ COVID 19 ile ilgili açılan başlıklara ne tür yorumlar (entry) yapılmıştır?

2.3. Bulgular

Ekşi Sözlük'te 16 Mart-16 Nisan tarihleri arasında COVID 19 ile ilgili açılan toplam başlık sayısının 36 olduğu saptanmıştır. Bu başlıklardan 22'si COVID 19, Coronavirus, Koronavirüsü ve Corona olmak üzere virüs ismi ile açılan başlıklardan oluşmaktadır. Diğer 14 başlıkta ise doğrudan virüsün adı geçmemekle birlikte virüsün neden olduğu olaylar ve virüsle ilgili konuların yer aldığı görülmüştür. Tablo 1'de Ekşi Sözlük'te ilgili tarihler arasında açılan başlıklar ve bu başlıklara yazılan yorum (entry) sayısı yer almaktadır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 1. COVID 19 ile İlgili Açılan Başlıklar³

Başlık Adı	Yorum (Entry) Sayısı
yazarların koronavirüs vaka sayısı tahminleri	307
türkiye’de 6. Koronavirüs vakasının duyurulması	577
19 mart 2020 covid 19 vakasının 359’a yükselmesi	774
20 mart Covid 19 vakasının 670’e yükselmesi	872
23 mart 2020 fatih terim’in covid 19 kapması	840
26 mart 2020 covid 19 vakasının 3629’a yükselmesi	730
koronavirüs sebebiyle istifa eden doktorlar	1.080
beylikdüzü’nde koronavirüs vakası	202
kitap isimlerini korona ile değiştir	486
yılmaz özdil’in çok ciddi koronavirüs iddiası	120
koronavirüs bittikten sonra yapılacaklar	388
taksicilerin korona eylemi	447
ibb’nin korona için kürtçe afiş asması	308
koronavirüs balonunun yavaş yavaş sönmesi	460
koronavirüs son bulunduğu yapılacaklar	301
korona hastası tanıdığı olan yazarlar	310
korona nedeniyle ertelenmek zorunda kalınan şey	1.047
korona virüsü sayesinde fark edilen gerçekler	961
korona virüsü nedeniyle erzak depolamak	850
biletix coronavirus bilet iptal rezaleti	110
türkiye’de 601 sağlık çalışanınin covid-19 olması	244
korona virüsü bitiş tarihi tahminleri	753
korona virüsünün yayılmaması için çözüm önerileri	584
sokağa çıkma yasağından sonra markete koşmayanlar	820
sokağa çıkma yasağı öncesi luppo alan adam	546
10 nisan 2020 31 ilde 48 saat sokağa çıkma yasağı	2.760
21 mart 2020 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağı	1.050
3 nisan 2020 20 yaş altına sokağa çıkma yasağı	660
kitap isimlerini iban ile değiştir	585
atasözlerini iban ile değiştir	114
21 mart 2020 berber ve kuaförlerin kapatılması	158
karantina bittikten sonra gidilecek ilk mekan	1.069
karantina otobüsünden polis eşliğinde alınan yolcu	866
karantina günlerinde yapılanlar	696
karantina günlerinde oynanacak oyunlar	498
karantina günlerinde oynanacak mobil oyunlar	1

Tablo 1’de yer alan başlıklar incelendiğinde COVID 19 virüsü ile ilgili başlıkların ağırlıklı olarak vaka sayıları ve sokağa çıkma yasağı üzerine odaklandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda her gün tarih verilerek artan vaka sayılarının başlıklar altında tartışıldığı gözlemlenmiştir. Üzerinde en çok durulan bir diğer konunun ise sokağa çıkma yasağı olduğu saptanmıştır. Bu süreçte de vaka sayılarına benzer şekilde, ilan edilen her bir sokağa çıkma

³ İnternet sözlüklerinin çoğunda olduğu gibi Ekşi Sözlükte de büyük harf uygulaması bulunmamaktadır. Bu nedenle tablodaki başlıklar aslına uygun olarak küçük harf yazılmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

yasağı uygulamasının tarihleri ile birlikte başlık olarak açıldığı belirlenmiştir. Başlıkların ağırlıklı olarak odaklandığı bir diğer boyutun ise salgının sosyal etkileri üzerine fikir alışverişinde bulunmak üzere açılan başlıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda *A.S₁* açılan konu başlıklarının vaka sayıları, sokağa çıkma yasağı ve olgunun sosyal etkileri üzerine şekillendiği yönünde cevaplanabilmektedir. Bunların dışında; “karantina günlerinde yapılacaklar”, “karantina günlerinde oynanacak oyunlar”, “kitap isimlerini korona ile değiştir” gibi olguyla ilgili yazarların kendi aralarında eğlence amaçlı fikir alışverişinde bulunmak amacıyla açılan az sayıda başlık da saptanmıştır.

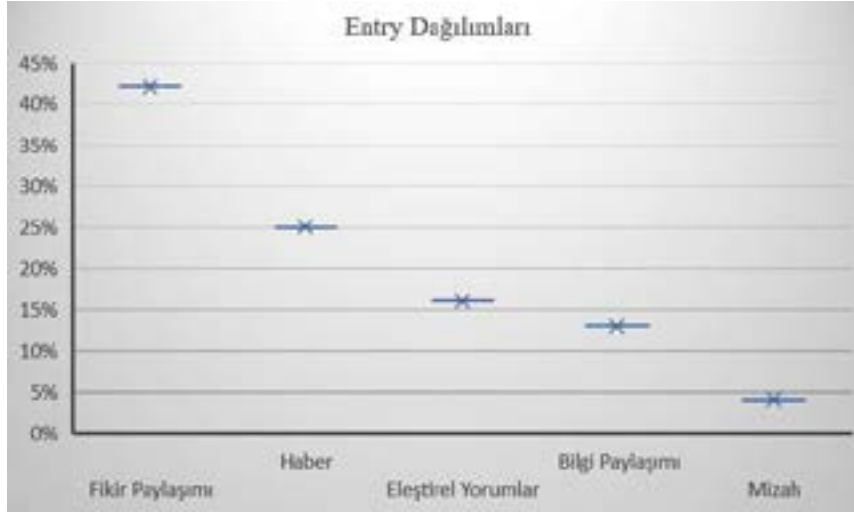
Sözlükte açılan başlıklara yönelik yorumların sayıları, başlığın ortaya çıkardığı etkileşim ve sözlük yazarlarının başlığa gösterdiği ilginin saptanması açısından önemli bir unsurdur. Bu bağlamda Tablo 1’de yer alan 16 Mart-16 Nisan 2020 arasında COVID 19’la ilgili açılan ve en çok yorum (entry) alan başlıkların konularına göre değişkenlik gösterdiği saptanmıştır. Bu noktadan hareketle ilgili tarihler arasında Ekşi Sözlük’te COVID 19’la ilgili en çok yorum alan başlık 2.760 entry ile “10 nisan 2020 31 ilde 48 saat sokağa çıkma yasağı” başlığı olarak saptanmıştır. Buna karşın bu tarihten önce gerçekleşen daha küçük ölçekli sokağa çıkma yasaklarıyla ilgili başlıkların bu kadar ilgi görmediği saptanmıştır. Sözlükte olguyla ilgili ikinci en çok ilgi gören başlık ise 1.080 entry ile “koronavirüs sebebiyle istifa eden doktorlar” başlığı olarak belirlenmiştir. Söz konusu dönemde medyada yer alan bu haberin, sözlük yazarlarınca yoğun bir ilgiyle karşılandığı ve bu başlık altında uzun tartışmaların yer aldığı gözlemlenmiştir. En çok ilgi gören üçüncü başlığın 1.069 entry ile “karantina bittikten sonra gidilecek ilk mekan” ve 1.050 entry ile “21 mart 2020 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağı” başlıklarından oluştuğu görülmüştür. Bu noktadan hareketle *A.S₂* sözlükte en çok ilgi gören ve etkileşim ortaya çıkaran başlıkların karantina süreciyle ilgili üç başlıktan ve sağlık çalışanlarıyla ilgili bir başlıktan oluştuğu şeklinde yanıtlanabilmektedir.

COVID 19 ile ilgili 36 başlığa ait yorumlar (entry) incelendiğinde içeriklerden yola çıkarak beş kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilerden ilki, yazarların açılan başlıklarla ilgili kendi fikirlerini paylaştıkları “Fikir Paylaşımı” kategorisi olarak belirlenmiştir. İkinci sırada, yazarların medyadan veya çevrelerinden duymuş oldukları haberleri aktardıkları “Haber” kategorisi; üçüncü sırada, yazarların açılan başlığa, medyaya, kamu kuruluşlarına ve halka yönelik eleştirel düşüncelerini paylaştıkları “Eleştirel Yorumlar” kategorisi; dördüncü sırada, yazarların uzmanlık alanlarından yola çıkarak çevrelerinden veya medyadan öğrendikleri bilgileri paylaştıkları “Bilgi Paylaşımı” kategorisi ve son olarak yazarların esprili yorumlarına yönelik “Mizah” kategorisi yer almaktadır. Şekil 1’de sözlük yazarlarının yazmış oldukları yorumlar (entry) kategoriler halinde yüzdelik olarak yer almaktadır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 1. Başlıklara Yapılan Yorum (Entry) İçerikleri

COVID 19 ile ilgili 36 başlığa ait yorumlar (entry) incelendiğinde yorumların %42'sinin yazarların fikir paylaşımlarından, %25'inin yazarlar tarafından paylaşılan haberlerden, %16'sının ağırlıklı olarak kamu kuruluşlarına, medyaya ve halkın olguyu yeterince ciddiye almadığına yönelik eleştirilerden, %13'ünün somut bilgi paylaşımından, %4'ünün ise mizah içerikli esprili yorumlardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu sayılardan hareketle A.S₃ 16 Mart-16 Nisan tarihleri arasında COVID 19 krizine yönelik yorumların ağırlıklı olarak fikir paylaşımı ve haber duyurumuna yönelik olduğu şeklinde yanıtlanmaktadır.

Ortaya çıkan tüm bulgular ışığında, Ekşi Sözlük yazarlarının olguyu sağlık boyutunun yanı sıra karantina, sokağa çıkma yasağı, bu süreçte ortaya çıkan eğitim ve sosyal güvence sorunları gibi geniş bir perspektifte değerlendirdiği ve ortaya çıkan tartışmaların bu çerçevede şekillendiği gözlemlenmiştir.

Sonuç

Sosyal medya olarak adlandırılan kullanıcı içerikli Web siteleri, internet kullanıcılarına kendi içeriklerini oluşturma ve başkalarıyla paylaşma özgürlüğünü vermiştir. Bu süreçte sosyal ağlar, bloglar ve medya paylaşım siteleri gibi birçok popüler sosyal medya sitesi ortaya çıkmıştır. Ancak bu sosyal medya siteleri içinde en çok farklılaşanlar, Türkçe literatürdeki diğer adıyla katılımcı sözlükler olan internet sözlükleridir. Bu siteler, isimlerinden dolayı hem ülkemizde hem de yurt dışında ilk duyulduğunda çevrim içi çeviri sözlükler ile karıştırılsalar da asıl işlevleri bir sözlüğün çok daha ötesindedir. Görsel açıdan genellikle popüler sosyal medya sitelerinden çok daha sade, hatta metin odaklı olan bu sitelere ilgi duyulmasını sağlayan asıl unsur ise bu sitelerin bilgi ve fikir paylaşımı üzerine şekillenerek günümüzde özlemi duyulan yeni nesil bir kamusal alan düşüncesi uyandırmasıdır.

Bu çalışmada COVID 19 krizi yaşadığımız bu günlerde Türkiye'nin en popüler internet sözlüğü olan Ekşi Sözlük'ün olguya yaklaşımı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte 16 Mart 16 Nisan tarihleri arasında sözlükte COVID 19'a ilişkin başlıklar ve bu başlıklara yazılan yorumlar değerlendirildiğinde ortaya ilgi çekici bulgular çıkmıştır. Bu bağlamda ilgili tarihler

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

arasında sözlükte açılan başlıkların ağırlıklı olarak COVID 19 vaka sayıları ve karantina-sokağa çıkma yasağı üzerine şekillendiği görülmüştür. Yine aynı şekilde en çok etkileşim ortaya çıkaran ve ilgi gören başlıkların da bu konuya yönelik başlıklar olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte yazılan yorumlar -sözlük dilinde entryler- ve içerikleri incelendiğinde ise yazarların ağırlıklı olarak fikir paylaşımı ve fikir tartışmalarında buldukları görülmüştür. En çok içerik girilen ikinci kategoriyi ise haber paylaşımlarının oluşturduğu belirlenmiştir. Bu tip içeriklerde yazarların çevreleri ve medyadan edindikleri haberleri aktarmaları söz konusudur. En çok yazılan üçüncü yorum kategorisi ise yaşanan pandemi sürecinde kamu kuruluşlarının tutum ve uygulamalarına, medyaya ve halkın olguyu yeterince ciddiye almamasına yönelik eleştirel yorumların yer aldığı görülmüştür. En çok içerik girilen dördüncü kategoride ise yazarların bilgi paylaşımları söz konusudur. Bu tip paylaşımlarda yazarların kendi uzmanlık alanlarına dayanarak aktardığı veya farklı kaynaklardan edindikleri bilgileri paylaştıkları gözlemlenmiştir. Açılan ilgili başlıklar ve girilen içerikler olgunun sözlük yazarları tarafından sadece sağlık değil aynı zamanda sokağa çıkma yasağı, aksayan eğitim ve sosyal güvenlik gibi sosyal yönlerine de değerlendirdiklerini ve bu doğrultuda bilgi paylaşımı ve fikir tartışmaları yürüttüklerini göstermiştir. Bu durum sözlük yazarlarının olguyu çok daha geniş bir perspektifte alımladıklarını göstermektedir. Bu noktadan hareketle COVID 19 salgınına ilişkin içerikler incelendiğinde Ekşi Sözlük'ün sıradan eğlence ve iletişime dayalı bir sosyal medya sitesinden ayrılarak günümüzde özlemi duyulan sanal bir kamusal alan fikrini oluşturduğu söylenebilmektedir.

İnternet sözlükleri ülkemizde giderek popülerleşmekte ve bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Özellikle aktarılan bilgilerin fikir ve görüş zenginlikleriyle sunulması bu platformları çok daha cazip kılmaktadır. İlerleyen yıllarda farklı bir güncel konu ya da olgu bağlamında internet sözlükleri üzerine yapılacak bir araştırma çok daha zengin ve farklı bulgular ortaya koyabileceğinden çalışmanın belirli aralıklarda farklı konu ve olgular bağlamında tekrarlanması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abel, A. V. (2013). The Dynamics Outside the Paper: User Contributions to Online Dictionaries. *Electronic Lexicography in the 21st Century*, (s. 179-194). Tallinn, Estonia, 17-19 October.

Aruguete, N. (2017). The Agenda Setting Hypothesis in the New Media Environment. *Comunicacion y Societat*(28), 35-58.

Barthel, M. M. (2016, December 15). *Many Americans Believe Fake News Is Sowing Confusion*. 4 2, 2020 tarihinde Pew Research Center: <https://www.journalism.org/2016/12/15/many-americans-believe-fake-news-is-sowing-confusion/> adresinden alındı

Baş, T. v. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (2 b.). Ankara: Seçkin Yayınları.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Darwish, A. v. (2011). The Impact of the New Web 2.0 Technologies in. *Journal of Advances In Information Technology*, 2(4), 204-216.
- Duman, K. v. (2018). Dijital Emek ve Kullanıcı İçeriğinin Metalaşması: Katılımcı Sözlük Yazarları Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 75-99.
- Feezell, J. (2017, December). Agenda Setting through Social Media: The Importance of Incidental News Exposure and Social Filtering in the Digital Era. *Political Research Quarterly*, 1-13.
- Gören Kekeç, S. v. (2018). Özgecan Aslan Cinayetinin Dijital Platformlarda Yansıması: Ekşi Sözlük Üzerine Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(30), 439-452.
- Gürel, E. v. (2007). Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür. *Selçuk İletişim*, 4(4), 203-219.
- Kızıltepe, Z. (2015). İçerik Analizi. F. N. Seggie (Dü.) içinde, *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* (s. 253-266). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Okmeydan, C. K. (2018). Marka Olarak Spor Kulüplerinin Sosyal Medya Kullanımı: Türk Spor Kulüpleri Üzerine Bir Araştırma. *The Journal of International Scientific Researches*, 3(4), 98-110.
- Öztekın, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. 8(38), 925-936.
- Papuççıyan, A. (2020, 5 12). *Türkiye'nin En Çok Ziyaret Edilen 20 Web Sitesi*. webrazzi: <https://webrazzi.com/2020/05/12/turkiye-nin-en-cok-ziyaret-edilen-20-web-sitesi/> adresinden alındı
- Salman, A. M. (tarih yok). Social Media and Agenda Setting: Implications on Political Agenda. *Malaysian Journal of Communication*, 31(1), 607-623.
- Smith, R. E. (2011). Urban Dictionary: Youth Slang and the Redefining of Definition. *English Today*, 27(4), 43-48.
- Taşdemir, B. v. (2013). Hâkim Tasarım ve Ekşi Sözlük: İnternet'in Dönüşümünü Anlamak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(37), 22-39.
- Üngüren, E. (2019). Yeni Medya İletişim Kanalı Olarak Katılımcı Sözlük Sitelerine Yönelik Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2879-2907.
- Widman, J. (2020). *What is Reddit?* 5 24, 2020 tarihinde Digital Trends: <https://www.digitaltrends.com/web/what-is-reddit/> adresinden alındı
- Widman, J. (2020, March 11). *What is Reddit?* 4 30, 2020 tarihinde Digital Trends: <https://www.digitaltrends.com/web/what-is-reddit/> adresinden alındı
- Yıldırım, O. v. (2016). İnternetin Girişimciliği Kapsamında Değişen Enformasyon Siteleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Global Media Journal TR Edition*, 6(12).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

REKLAMLARDA DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILIĞI: 2019 KRİSTAL ELMA ÖDÜLLÜ REKLAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Selin BİTİRİM OKMEYDAN
Ege Üniversitesi

Özet

En güçlü iletişim araçlarından biri olan hikâyeler, insanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış ve o günden bu yana kültürün ortak ve kalıcı parçası olagelmıştır. Hikâyelerin, insanları etkilemedeki gücü iletişim uzmanları tarafından keşfedilince marka mesajları hikâyeleştirilerek iletişim stratejilerine dahil edilmeye başlanmıştır. Bir markaya kimlik oluşturacak en uygun hikâyenin duygusal içeriklerle hedef kitlelere aktarılmasını ifade eden hikâye anlatıcılığı; günümüzde pazarlama, halkla ilişkiler ve reklam çalışmaları başta olmak üzere iletişim alanındaki her çalışmada profesyonel şekilde kullanılmaktadır. Dijital teknolojilerdeki hızlı gelişmelerle hikâye anlatıcılığının kullanımı da giderek yaygınlaşmaktadır. Bu süreçte hikâye anlatıcılığı da dijital bir nitelik kazanmakta ve marka iletişimini güçlendirmek için reklam uygulamalarında sıklıkla kullanılan yöntemler arasında kendine yer bulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, reklam ve dijitalleşme ekseninde dijital hikâye anlatıcılığına odaklanmak ve 2019 Kristal Elma ödüllü reklamlara yönelik bir değerlendirme sunmaktır. Alanyazın taraması yapıldığında dijital hikâye anlatıcılığının; kişisel hikâyeler, tarihi olaylara dayanan hikâyeler ve bilgilendirici/yol gösterici hikâyeler olmak üzere üç kategoride yoğunlaştığı görülmüştür. Bu nedenle sözü edilen farklı kategorilere ait olan ve dijital mecralarda yer alan üç reklam filmi, Riessman'ın anlatı analizi modelini oluşturan dört aşamada incelenmiştir. Buna göre her üç reklamın anlatı analizi; tematik, yapısal, etkileşimsel ve edimsel analiz doğrultusunda ele alınmıştır. Anlatı analizinin dört aşamasının her birinin farklı odak noktaları bulunmaktadır. Bu çerçevede tematik analizde; hikâyenin olay örgüsü ve hangi konunun (neyin) hikâyeleştirildiği ortaya çıkarılmaktadır. Yapısal analizde; hikâyenin nasıl anlatıldığını içeren söylem düzeyi belirlenmektedir. Etkileşimsel analizde; hikâyenin içindeki roller ve bu rollerin hangi bağlamda geliştiği diyaloglar üzerinden tespit edilmektedir. Son aşama olan edimsel analizde ise hikâyenin sanatsal veya eylemsel performansının dinleyicilerde hangi etkilere yol açtığı ve nasıl karşılık bulduğu açığa çıkarılmaktadır. Belirlenen üç reklam filmi anlatı analizi modeline göre değerlendirilmiş ve elde edilen bulgularda, reklamların dijital hikâye anlatıcılığı ekseninde gelişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Hikâye Anlatıcılığı, Dijital Reklam, Anlatı Analizi Modeli

DIGITAL STORYTELLING IN ADVERTISEMENTS: EVALUATION OF 2019 KRISTAL ELMA AWARDED ADVERTISEMENTS

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Abstract

Stories, one of the most powerful communication tools, have emerged with the history of humanity and have been a common and permanent part of the culture since then. When the power of stories to influence people was discovered by communication specialists, brand messages began to be included in communication strategies by storytelling. Storytelling, which refers to the transfer of the most appropriate story to target audiences with emotional content, nowadays it is used professionally in every work in the field of communication, especially in marketing, public relations and advertising studies. Due to rapid developments in digital technologies, the use of storytelling is becoming more and more common. In this process, storytelling also gains a digital qualification and it is used among the methods in advertising applications commonly to strengthen brand communication.

The aim of this study is to focus on digital storytelling in the advertising and digitalization axis and to provide an evaluation for the 2019 Kristal Elma awarded advertisements. In the literature review, it has been observed that digital storytelling is concentrated into three categories. These categories are personal stories, stories based on historical events and informative/guiding stories. Therefore three advertising films which are taking place in the different categories and digital media has been examined in four stages that constitute Riessman's narrative analysis model. Accordingly, narrative analysis of all three advertisements has been handled in the perspective of thematic, structural, interactive and performative analysis. In this framework, the plot of the story and which topic (what) is narrated is examined in thematic analysis. The level of discourse that includes how the story has been told is determined in structural analysis. The roles in the story and the context in which these roles develop are determined through dialogues in the interactive analysis. The artistic or actantional performance of the story and how it affects the audiences and how they respond to the story is revealed in the performative analysis which is the final stage. Each of the three specified advertising films has been evaluated according to the narrative analysis model. In the results obtained that the advertisements develop in the axis of digital storytelling have been discovered.

Keywords: Digital Storytelling, Digital Advertisement, Model of Narrative Analysis

Giriş

Hikâye anlatıcılığı kavramının günümüzde daha çok dijitalleştiği ve dijital hikâye anlatıcılığı ekseninde ele alındığı görülmektedir. İster geleneksel isterse dijital olsun, hikâye anlatıcılığı kavramının temelinde, herhangi bir olayı hikâyeleştirirken o olayları rasyonel kalıplardan çıkarmak ve duygusal öğelerle anlatmak yer almaktadır. Söz konusu bu anlatım, en başta dil gibi sözel anlatım şeklinde olabileceği gibi görsel ve işitsel materyalleri de içerebilmektedir. Zira herhangi bir olayı, istenen duyguları aktaracak şekilde görselleştirmek ve işitsel kanallara hitap edecek biçime getirmek de anlatılan hikâyeler ile duygusal bağ kurulmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla sözel, görsel veya işitsel olarak hikâyeleştirilen anlatımlar, hedef

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

kitleler ve markalar arasında duygusal bağ inşa etmeye yönelik eğlence, eğitim, halkla ilişkiler, reklam ve pazarlama gibi farklı sektörlerde kendine yer bulabilmektedir.

Günümüzde bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda dünya giderek dijitalleşmiştir. Dijital medya ortamlarının yaşamımıza girmesiyle birlikte zaman ve mekân sınırı olmadan içerik üretmek kolaylaşmış; düşük maliyet ve çift yönlü etkileşimle artık neredeyse herkes kendi medyasını yaratır hale gelmiştir. Bu gibi yenilikler, hikâye anlatıcılığını giderek daha önemli bir noktaya taşıırken aynı zamanda dijitalleşmesine de yol açmıştır. Dijital hikâye anlatıcılığı, günümüzde bireysel içerik üretimini mümkün kıldığı gibi kurumsal açıdan da işletmelere; diğerlerinden farklılaşma, görünür olma, tercih edilme ve işletmelerin hedef kitleleri ile arasında duygusal bağ kurarak etkileşimin sürekliliği sağlama gibi avantajlar getirmiştir. Söz konusu avantajlar nedeniyle her geçen gün kurumsal imajını ve itibarını geliştirmeyi hedefleyen işletmelerin dijital hikâye anlatıcılığına daha fazla yöneldiği dikkat çekmektedir. Robin'e (2006) göre dijital hikâye anlatıcılığı, içeriğine göre üç temel kategoride toplanmaktadır. Bu kategoriler; *kişisel hikâyeler*, *bilgilendiren veya yol gösteren hikâyeler* ve *tarihsel olayları analiz ederek yeniden anlatan hikâyeler* olarak sıralanmaktadır. Hedef kitlelerini kaybetmek istemeyen ve müşterileriyle uzun soluklu iletişim kurmayı amaçlayan her işletme, profesyonel reklamcılık hizmeti alarak kendi ürün ve hizmet sektörüne uygun olan ya da kurumsal imajını güçlendirecek duygusal hikâyelerin gücünden yararlanmaktadır.

Hikâye anlatıcılığına konu olan reklamların çok çeşitli olduğu görülse de temelde incelendiğinde burada belirtilen üç kategori altında toplandığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada da dijital hikâye anlatıcılığının ilgili üç kategorisine örnek olan ve 2019 yılında Kristal Elma Ödülü alan reklamlar seçilip analiz edilmiştir. Buna göre uluslararası filo kiralama şirketi olan LeasePlan'ın "Hizmet" temalı reklamı kişisel hikâyeye, Turkcell'in "Metin Oktay-Yoldayken Sadece Yola Bak" temalı reklamı bilgilendiren veya yol gösteren hikâyeye ve Ziraat Bankası'nın 155. kuruluş yılı kapsamındaki "Yeşilçam" temalı reklamı ise tarihsel olayları anlatan hikâyeye örnek olarak seçilmiştir. Seçilen reklamlardaki hikâyelerin çözümlenmesinde Riessman'ın (2005); tematik analiz, yapısal analiz, etkileşimsel analiz ve edimsel analizden oluşan dört aşamalı anlatı analiz modeli referans alınmıştır. Böylelikle reklamların dijital hikâye anlatıcılığı ekseninde bütünsel şekilde çözümlenmesi amaçlanmıştır.

Alanyazın incelendiğinde hikâye anlatıcılığı ile reklamlar üzerine yapılan ve özellikle son yıllarda yoğunlaşan çok sayıda çalışma görülmüştür. Woodside vd. (2008), hikâye anlatıcılığı teorisini psikoloji ve pazarlama araştırmaları açısından incelemişler ve hikâyelerin belirli arketipler üzerine kurgulandığı için tüketicileri duygusal yönden daha fazla etkilediğini tespit etmişlerdir. Singh ve Sonnenburg (2012), marka hikâyelerinin markaya sunduğu avantajlar üzerinde durdukları çalışmalarında hikâyeleştirmenin; marka farkındalığı, empati, tanıma ve hatırlamanın artmasına ve markanın daha duygusal bir anlam kazanmasına yol açtığına dikkat çekmişlerdir. Şardağı ve Yılmaz (2017), anlatıların reklamda kullanımına odaklanan çalışmalarında hikâyelerin iletişim kurmadaki önemine değinerek anlatı analizinin ve hikâye anlatıcılığının temel yapılarına yer vermişlerdir. Hong vd. (2018), hikâye anlatıcılığı ile ağızdan ağıza pazarlama (WOM) ilişkisine odaklanan çalışmada; anlatılan hikâyelerin, tüketiciler üzerinde önemli bir etki gösterdiğini ve bu nedenle hikâye anlatıcılığının reklam, pazarlama ve iletişimde ikna aracı olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Madura ve Nowacki (2018), reklam mesajlarının etkinliğini artıran bir aktivite olarak hikâye anlatıcılığının algılama üzerindeki etkisine odaklanmış ve daha yüksek satın alma niyeti, reklamlara karşı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

olumlu tutum ve reklamların içeriğine daha fazla bağlılık ile yakın ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Şahin (2018), reklam stratejilerinde hikâye anlatıcılığına odaklandığı çalışmada, anlatı analizinin örnek reklamlar üzerinden nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmak için tematik ve yapısal çözümleme yapmış ve hikâye anlatıcılığı ile tüketicilerin ürün satın alınmasında daha kolay ikna edildiği sonucuna ulaşmıştır. Bassano vd. (2019), hikâye anlatıcılığının bir destinasyonun pazarlanmasının ve stratejik iletişim faaliyetlerinde kullanılmasının rekabet gücü açısından önemli olduğu bulgularını paylaşmışlardır.

Alanyazındaki belli başlı araştırmalardan da anlaşılabilceği üzere hikâye anlatıcılığını konu alan çalışma sayısının özellikle son yıllarda artış göstermesine rağmen hikâye anlatıcılığı ekseninde üretilen reklamların anlatı analizine göre çözümlendiği çalışma yok denecek kadar azdır. Bu nedenle çalışma, alanyazında var olan boşluğu doldurmak ve bu alanda yapılan çalışmalara özgün katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Dijital hikâye anlatıcılığını kavrayabilmek için öncelikle hikâye anlatıcılığından dijital hikâye anlatıcılığına uzanan süreci anlamlandırmak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada ilk olarak hikâye anlatıcılığı konu edilmiş, sonrasında ise dijital hikâye anlatıcılığına yer verilmiştir.

Hikâye Anlatıcılığı

Bir hikâye, gerçek veya kurgusal bir olayın veya olayların, anlatımsal ifadesidir. Bir örnek vermek ve bir hikâye anlatmak arasındaki fark, hikâyelere duygusal içeriğin eklenmesi ve anlatımın duygusal ayrıntılarla süslenmesidir (Simmons, 2002: 31). Hikâyeleştirilerek sunulan bilgilerin içeriği insanlar tarafından rahatlıkla algılanmakta ve hatırlanması da daha kolay olmaktadır (Lien ve Chen, 2013: 517). Bu nedenle hikâyelerin insanlar üzerindeki olumlu etkileri, kısa zamanda halkla ilişkiler, pazarlama ve reklam uzmanları tarafından da fark edilmiş ve hikâyeleştirme gerek satışları artırmak gerekse hedef kitlelerle duygusal bağ kurmak için popüler bir yöntem olarak iletişim çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Chautard ve Lachaud (2019: 28), hikâyelerin insan yaşamı için önemi keşfedildikçe kültür, sanat, medya, reklam, halkla ilişkiler ve gazetecilik alanında hikâye kullanımının artmaya başladığına ve hikâye anlatıcılığının farklı disiplinlerin iş birliğinde geliştiğine işaret etmektedir. Liu ve Wu (2011: 61) hikâye anlatıcılığını, marka ile ilgili bilgileri, özel bir marka kişiliği inşa etmek için ilgi çekici hikâyelere dönüştürmek olarak ifade etmektedir. Hikâye anlatıcılığı ile marka imajı güçlenerek markalar ve müşterileri, duygusal olarak birbirine kenetlenmektedir. Hikâye anlatıcılığı hem tüketiciler ve işletmeler hem de tüketicilerin kendi aralarında duygusal bağ oluşturarak satın alma niyetlerini ve davranışlarını etkilemektedir.

Escalas'a (2004: 168) göre hikâyeler, belirli bir zamanı ve belirli bir yeri anlatır; hedeflere, eylemlere ve sonuçlara odaklanır ve bellekteki hikâyeleri birbiriyle ilişkili hale getirir. Dolayısıyla bir reklam hikâyesi ile markanın kendisi arasında rahatlıkla ilişki kurulmakta ve markaya değer yaratma hedefi başarıyla gerçekleşerek marka ve hedef kitle arasındaki etkileşim istenen düzeye gelmektedir. Hikâyeler, uygun görüntüler ve çarpıcı sözel kodlarla birlikte sunulduğunda etkisi daha da yoğunlaşmakta, duygusal mesajlar hem anlatıcı hem de dinleyicileri daha fazla etkilemektedir (Guber, 2011: 6). Bu nedenle günümüzde de hikâye anlatıcılığı, ağızdan ağıza pazarlama ile birlikte birçok ülkede markaların içerik pazarlamasına yönelik yaygın iletişim aracı olarak kullanılmaktadır (Lee ve Shin, 2015: 282). Hikâyeler, kurum değerlerini ortaya çıkaran ve aktaran bir araç olarak işlev görmektedir. Böylelikle hikâye anlatıcılığı ile kurumsal değerlere uygun imaj oluşturmak da mümkün olmaktadır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Prindle'a (2011: 33) göre, kurumsal reklamların hikâye yaratıcısı olarak marka yönetimindeki rolü; hedef kitlelere rasyonel bilgiler veren duygusal içerikli bir anlatı geliştirmek ve bu hikâyeyi sunmak için uygun araçların kullanılmasını sağlamaktır. Tüketicilerin satın alma davranışlarının ve niyetlerinin yorumlanmasının ötesinde hikâyeye anlatımı, bir işletmenin potansiyel paydaşlarıyla bağlantı kurmak için halkla ilişkiler, reklam, pazarlama iletişimi, markalaşma ve yönetim alanlarında ikna edici bir araca dönüşmektedir. Örneğin yapılan çalışmalar hikâyeye anlatıcılığının, rakiplerinden farklılaşmak ve kurumsal marka itibarı oluşturmak isteyen işletmeler tarafından ikna edici iletişim yöntemi olarak kullanıldığını göstermektedir (Smith, 2011: 27). Bu alanda yapılan çalışmalar, hikâyeye anlatımının müşterileri duygusal açıdan oldukça güçlü şekilde etkilediğini ve hikâyeleştirmenin, marka ve müşterileri arasında duygusal bağ yaratmada en uygun yollardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle gerçek hayata dayanan hikâyeler anlatmak duyguları uyandırmakta ve markaya karşı yoğun hisler oluşturmaktadır (Dhote ve Kumar, 2019: 32). Kurumun geçmişindeki değerleri ve gelecek vizyonunu ortak paydada toplayan kurumsal reklam uygulayıcılarından, kurum için en uygun olacak hikâyeleri duygusal ve etkileyici bir dille sunması beklenmektedir.

Hikâye anlatıcılığı, işletmeleri 'insanlaştırır' ve hedef kitlelere daha ulaşılabilir hale getirir. Marka hikâyesi anlatıcılığı, işletme ile ilgili değerli bilgileri hedef kitlelerle paylaşmanın etkili bir yoludur. Zira hikâyeler, hedef kitlelerle daha iyi bir ilişki kurar ve markanın daha iyi anlaşılmasını sağlar (du Plessis, 2015: 87). Tüketicileri, birer izleyici rolünden çıkararak kahraman rolüne getiren ve hikâyenin içine katan kurumlar, hikâyeye anlatıcılığının en başarılı örnekleri arasında yer almaktadır. Hikâyeye anlatıcılığında önemli olan tüketiciye yalnızca ilgi çekici hikâyeye anlatmak değil, onu hikâyenin içine katmak ve merkezine yerleştirmektir (McCull ve Legorburu, 2016: 35). Fog vd. (2005: 15), markaların nasıl inşa edildiğini anlamada hikâyeye anlatımının anahtar kavramlardan biri haline geldiğini; hikâyeye anlatımı ile markaların görünürlüğünün arttığını, daha yüksek hatırlanma oranına ulaştığını ve markanın müşterileri arasında duygusal bağın geliştiğini ileri sürmektedir. Kurumsal reklamlarda kullanılan güncel yöntemlerden biri olarak hikâyeye anlatıcılığı, hikâyede aktarılan mesajların kişiselleştirilmesiyle markanın bağlılık ve hatırlanma kapasitesini önemli seviyede artırmakta ve hedef kitlelerle daha derin ve yoğun etkileşim kurma fırsatı sağlamaktadır.

Hikâyeye anlatıcılığı teknik açıdan konu, karakter ve estetik (Pan ve Chen, 2019: 706); giriş, gelişme ve sonuç (Rodney, 2016: 8-10); bakış açısı, tarz ve tema (Miller ve Pennycuff, 2008: 39) gibi bileşenlere dayalı olarak farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Burada sözü edilen bileşenler hem iyi bir hikâyenin hem de iyi bir hikâyeye anlatımının sahip olması gereken temel özelliklerdir. Ancak tüm araştırmacılar, teknik bileşenlere göre yapılan sınıflandırmaların ötesinde hikâyeye anlatıcılığının bir sanat olduğunu; bu sanatın anahtarının ise hedef kitlelerin zihninde ve kalbinde dramatik ve akılda kalıcı resimlerle ve anlatılarla yer etme olduğu konusunda hemfikirdirler (Bennett, 2015: 440). Bu noktaya yapılan vurgu, hikâyeye anlatıcılığının kurumsal reklamlardaki rolüne dikkat çekmekte ve herhangi bir kuruma ya da markaya olumlu imaj yaratmak isteyen reklam uzmanlarının, günümüzde her şeyden önce iyi birer hikâyeye anlatıcısı olmaları gerektiğini ifade etmektedir. İyi yönetilen markaların özünde, temel değerleriyle tutarlı hikâyesi olduğu görülür. Ancak, bir hikâyeye anlatmak, tek başına başarının garantisi değildir. Ne tür hikâyeye anlatılacağını ve bu hikâyenin kurumla nasıl etkileşime gireceğini bilmek de son derece önemlidir (Mucundorfeanu, 2018: 46). Bu noktada kurumun imajını ve itibarını artırmadan sorumlu kurumsal iletişim uzmanları devreye girmektedir. Hedef kitlelerden topladıkları bilgiler ile kurumun geçmişindeki değerleri ve

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

gelecek vizyonunu ortak paydada toplayan profesyonel uygulayıcılardan, kurum için en uygun olacak hikâyeleri çarpıcı bir dille sunması beklenmektedir. Günümüzde bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte hikâye anlatıcılığının, dijital hikâye anlatıcılığına dönüştüğü görülmektedir.

Dijital Hikâye Anlatıcılığı

İçinde yaşadığımız çağa ve dünyaya yön veren bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, dijitalleşmeyi beraberinde getirmekte ve giderek dijitalleşen dünya, tüm iletişim süreçlerini yeniden şekillendirmektedir. Bu süreçte hikâye anlatıcılığı da dijital bir nitelik kazanmakta ve dijital hikâye anlatıcılığına evrilmektedir. “İlk kez 1990’larda ortaya çıkan dijital hikâye anlatıcılığı kavramı, insanların birbiri ile paylaştığı hikâye zincirleri ile farklı hikâyelerin üretilmesine olanak tanıyan etkileşimli medya temelinde gelişmektedir. Dijital hikâye anlatıcılığının esas önemi, kişisel deneyimlerin aktarılıp diğerleriyle kolayca paylaşılmasına dayanmaktadır” (Bal ve Onay, 2018: 867). Bilişim teknolojilerinin hüküm sürdüğü yeni yüzyılda dijital hikâye anlatıcılığı da teknolojik olanaklarla birlikte gelişmektedir. Dijital hikâye anlatıcılığının en temel özelliği, “dijital teknolojiler ve medya aracılığıyla hedef kitlelere ulaşan anlatı eğlencesi olmasıdır. Hedef kitleler ile anlatı materyali arasında karşılıklı etkileşime dayanan duygu aktarımı, dijital hikâye anlatıcılığına eşsiz bir özellik katmaktadır (Handler-Miller, 2012: 31). Dijital hikâye anlatıcılığında, dijital teknolojilerle hikâyeler anlatılmakta ve karşılıklı iletişim ile etkileşim ortaya çıkmaktadır. Dijital hikâyeler ise siber kültürden inşa edilen duygusal anlatılardır” (Alexander, 2011: 3). Figa’ya (2004) göre ise dijital hikâye anlatıcılığı, dijital teknoloji tabanlı karşılıklı etkileşimin var olduğu ortamlarda metin (yazılar vb.), görüntü (resim, grafik, hareketli grafik vb.) ve ses (müzik vb.) içeren duygusal anlatımın sunulup paylaşılması sürecidir. Bu tanımlara göre dijital hikâye anlatıcılığı, çift yönlü ve karşılıklı etkileşimi olanaklı kılan dijital teknolojiler yardımıyla hedef kitleler ve markalar arasında duygusal bağ oluşturacak çeşitli anlatımların üretilmesini ifade etmektedir.

Dijital hikâye anlatıcılığının temelinde dijital teknolojiler yer almakta ve dijital teknolojilerdeki gelişmeler ve ilerlemeler, hikâye anlatıcılığını daha farklı noktalara taşımaktadır. Dijitalleşme süreci, tüm toplumların yaşam biçimini tamamen değiştirdiği gibi işletmelerin kararlarını da doğrudan etkilemektedir. Dijitalleşmenin temelinde yatan internet tabanlı teknolojiler ve uygulamalar tüm toplumsal kuralları ve iş dünyasındaki dengeleri alt üst etmiş; zaman ve mekân kavramlarını ortadan kaldırmıştır (Karahasan, 2012:18). Dijital teknolojilerin ulaşılabilirliği ve düşük maliyet avantajı, zaman ve mekân engeli olmaksızın gerçekleştirilen bireysel içerik üretiminin toplumsal paylaşımını beraberinde getirmektedir. “Bugün hikâyeler her yerdedir ve bu noktada kişisel yaşantılarla ilgili hikâyelerin, dijital araçlardan yararlanarak video formatı şeklinde sunulduğu çeşitli uygulamalar da dijital hikâye anlatıcılığı kapsamında değerlendirilmektedir” (Hartley ve McWilliam, 2009: 3). Dijital iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle pasif tüketici kavramı da tarihe karışmış ve bunun yerini aktif tüketiciler almıştır. Gradınaru’ya (2015: 72) göre bilişim teknolojileri aracılığıyla kişisel hikâyeler kolaylıkla üretilebilmekte ve diğer kişilerle hızlıca paylaşılarak kamusal bir özelliğe bürünmektedir. Bu noktadan hareketle dijital hikâye anlatıcılığının, bireysel olduğu kadar toplumsal özgürlüğü ve demokrasiyi de geliştirmede etkili olduğu söylenebilmektedir.

Her ne kadar bireylere özgürlük, kendi içeriğini üretme ve diğerleriyle paylaşabilme olanağı tanısa da dijital hikâye anlatıcılığının asıl önemi, işletmelerin ve markaların mevcut ve potansiyel hedef kitleleri arasında duygusal bağ inşa etme işlevine sahip olmasıdır. “Şirketler

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

bugün, içerik temelli stratejiler geliştirmek için markaları hakkında neler yazıldığını bilmek ve anlamak için her iletişim kanalını çevrim içi olarak izlemek zorundadır. Bu bilinç, müşteri memnuniyetinde önemli rol oynamakta ve şirketlere, markalarının hikâyesi konusunda yararlı fikirler vermektedir” (Booth ve Matic, 2011: 185). Günümüzde şirketlerin marka hikâyelerine sahip olması adeta bir zorunluluk halini almıştır. Zira rekabet, artık küresel boyuttadır ve akılda kalıcılık, fark edilirlilik, benzerleri arasından sıyrılmak ve tercih edilmek, rasyonel anlatılardan ziyade duygusal anlatılar yoluyla sağlanmaktadır. “Anlatısal reklam içeriklerinde, izleyicilerin duygusal bir hikâye çerçevesinde ürüne ya da markaya karşı olumlu tutum ve satın alma davranışı sergilemesi beklenmektedir. Bu nedenle reklam anlatılarında özellikle betimleyici hikâyelerden yararlanılmakta ve izleyicilerin bu hikâyeler ve ürünü ya da markayı ilişkilendirmesi hedeflenmektedir” (Aval ve Wyer, 1998: 214). Dolayısıyla dijital hikâyelerin, markalar ve hedef kitleler arasında uzun dönemli ilişki ve sadakat yaratması beklenmektedir. “Günümüzde dijital hikâye anlatıcılığı, pazarlama iletişiminin stratejik araçlarından biri olarak düşünülmekte ve özünde bir fikri, diğer benzer fikir, ürün veya hizmetlerden öne çıkacak şekilde aktarırken duygulara atıfta bulunmakta ve markaya yönelik olumlu imaj yaratmaktadır” (Madura ve Nowacki, 2018: 695). Bununla birlikte dijital hikâye anlatıcılığının reklamlar açısından birçok avantajından söz etmek mümkündür. “Marka hikâyelerini reklam amacıyla dijital platformlardan aktaran şirketler, tüketicilerin dikkatini çekebilme ve sürdürülebilmektedir. Aynı zamanda anlatılar, reklamlara daha etkileyici, ikna edici ve anlamlı bir yapı kazandırmaktadır. Böylece reklamın anlamı üretilip güçlendirilmekte, reklam ve hedef kitleler arasında duygusal bağ inşa edilmektedir” (Erdem, 2017: 254). Dolayısıyla markaların, benzerleri arasından sıyrılmak için hedef kitlelerin rasyonel ve duygusal tüm ihtiyaçlarını karşılamayı vaat eden içerikleri üretip uygun hikâyelerle dijital ortamlarda paylaşmaları, markaların sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde tüketicilerin yalnızca rasyonel ihtiyaçları yoktur. Tüketiciler artık kendilerini tanımlayacak ve psikolojik eksiklerini tamamlayacak nesnelere ve duygusal tüketim edimlerine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla artık tüketiciler, satın aldıkları ürünler üzerinden kişiliklerini belirleyecek imajlara ve yaşam tarzlarına da kolaylıkla ulaşmaktadır. Tüketicileri istenen edimleri gerçekleştirmeye yönlendiren çekim noktasında ise hikâyeler yer almaktadır. Bu nedenle tüketicilerin beklentilerine yanıt veren sevgi, kontrol, kabul edilme, özgürlük, gelenek, değişiklik, koruma, çatışma ve cevap arama gibi duygusal ihtiyaçlarının hikâyelerle karşılanması gerekmektedir (Jensen, 2002: 7). Bu ihtiyaçlar, farklı dijital hikâye kategorilerinin oluşmasında da etkili olmaktadır. Birbirinden farklı anlatılara göre temelde üçe ayrılan dijital hikâye anlatıcılığı kategorileri şu şekilde açıklanabilmektedir (Karoğlu, 2015: 96):

- 1- *Kişisel hikâyeler*: Herhangi bir konuda bireysel deneyimlerin anlatıldığı hikâyelerdir.
- 2- *Bilgilendiren veya yol gösteren hikâyeler*: Bireysel ya da toplumsal bilgi sunmak ve önemli bilgileri dijital ortamlardan aktararak öğretmek amacıyla kullanılan hikâyelerdir.
- 3- *Tarihi olayları inceleyen hikâyeler*: Tarihteki belirli olayları anlatmak için fotoğraflar, gazete başlıkları, konuşmalar ve önemli kişiler gibi öğelerden yararlanarak tarihsel olaylara derinlik ve anlam kazandıran hikâyelerdir.

Sözü edilen her üç kategori, dijital hikâye anlatıcılığında hedef kitlelerin ihtiyaçlarını karşılamada önem arz etmektedir. Günümüzde herhangi bir ürünü satın alma kararında duygular ve deneyimler aktif rol oynamaktadır. Deneyimlerin ise sadece bireysel deneyimler

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

olması değil, bizim için güvenilir olan yakın çevreden, arkadaşlardan ya da takip edilen blogger/vlogger veya YouTuber gibi etkileyicilerden (influencer) gelmesi tercih edilmektedir. Nitekim deneyimler, güvenme duygusunu pekiştirmekte ve hikâyeler, güvenilir deneyim araçlarına dönüşmektedir. Bu nedenle genel olarak yukarıdaki üç kategoriye ait hikâyelerin dijital mecralarda yer alması beklenmektedir. Znanewitz ve Gilch'e (2016: 32) göre reklamlarda etkili dijital hikâye anlatıcılığı için aşağıdaki kriterlerin dikkate alınması gerekmektedir:

- *Doğru hikâye*: Hikâye, kuruluşun özünü temsil etmelidir. Kuruluşun tarihine veya üyelerinin veya diğer paydaşların deneyimlerine dayanan hikâyeler üretilmelidir.
- *Eğlence ve heyecan*: Hikâyeler, hedef kitlelerin güncel eğilimleri ile uyumlu olmalıdır.
- *Teklik*: Diğer işletmelerin reklam hikâyelerinden farklılık göstermelidir.
- *Kısa ve öz olma*: Hikâyeler, birkaç cümle ile özetlenmelidir.
- *Sadelik*: Hikâyeler, karmaşık yerine basit olmalı ve alıcıların hikâyeleri yeniden yaratmasına izin vermelidir.
- *Bağlantı*: Hikâyeler, alıcılar tarafından tamamlanacak boşluklara, açık uçlara ve eksik arka plan bilgilerine sahip olmalıdır.
- *Marka personası (kişiliği)*: Hikâyeler, izleyicilerle hızlı ve kolay bağlantı kurmak için arketiplerden yararlanmalıdır. Hikâyelerdeki arketip, marka kişiliğine uymak zorundadır.

Hikâyeler ile markalar, kendilerine bir kişilik ve karakter yüklemektedir. Marka kişiliği veya karakteri oluşturulurken hedef kitlelerin rasyonel ihtiyaçlarından ziyade duygusal ihtiyaçlarına yanıt verecek, hedef kitlelerle özdeşleşecek ve satın alındığında hedef kitlelere psikolojik tatmin sağlayacak hikâye anlatımlarından yararlanılması beklenmektedir (Dias ve Dias, 2018: 50). Bu amaçla, dijital hikâye anlatıcılığında marka kişiliği yaratmak için markalarla ilişkili mitler yaratılmakta ve marka mitolojisinden hareket edilmektedir. "Markanın ne olduğunu ve marka ruhunu ortaya çıkaran marka mitolojisi, markanın tüketici zihnindeki konumunu ve o marka ile ilgili duygular, değerler, semboller, imgeler ve imajlarla neyi temsil ettiğini ifade eden bir kavramdır" (Randazzo, 1993: 50). Nihai olarak ürün veya markanın tercih edilerek satın alma davranışını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan reklamların, genel düzeyde "bilgilendirmek, ikna etmek ve hatırlatmak olmak üzere üç amacı vardır. Bilgilendirici reklamda; marka, ürün veya hizmet ile ilgili hedef kitlelere çeşitli bilgiler aktarılır. İkna edici reklamda; hedef kitlelerde istenen tutum ve davranış değişiminin gerçekleşmesi hedeflenir. Hatırlatıcı reklamda ise; marka, ürün ve hizmetin hedef kitlelerin aklında yer etmesi ve bunlara yönelik farkındalık geliştirmesi sağlanır" (Kotler ve Armstrong, 2006: 456). Bu amaçlar doğrultusunda reklam hikâyelerinin mesaj stratejileri, reklam çekicilikleri ve reklam tipolojileri belirlenmektedir. Reklam hikâyelerinde kullanılan mesajlar reklam çekicilikleri üzerinde belirleyicidir ve bu çekicilikler de reklam tipolojilerini görünür kılar. Bilgi verme, neden-sonuç, kanıt, marka bilinirliği, merak uyandırma, duygusal ve teşvik edici unsurlar, reklam çekicilikleri olarak reklam tipolojilerini oluşturmaktadır (Eşiyok, 2017: 646). Reklam tipolojileri ise markanın yararlanacağı hikâye içerikleri ile doğrudan ilişkilidir.

Mark ve Pearson'a (2001) göre hikâyeleştirilen marka mitolojileri, reklamların dolaylı anlamlarını, diğer bir deyişle sembolik faydalarına odaklanan yan anlamlarını üretmekte ve bu üretim için dijital reklam hikâyelerinde arketiplerden yararlanılmaktadır. Dove 'Gerçek Güzellik İçtedir', Coca-Cola 'Mutluluğa Kapak Aç', Orkid 'Çocuk da Yaparım Kariyer de',

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Adidas ‘İmkânsız Yoktur’, Nike ‘Geleceği Yaz’ gibi sloganlar, aynı zamanda marka mitolojisini yansıtmakta ve tüketicilerin markayı konumlandırmasına yardımcı olmaktadır (Campbell, 2007: 32; Holt, 2004: 85; Simmons, 2007: 26). Marka kişiliği geliştirmek için marka mitolojisi yaratırken bilinçli ya da bilinçsiz şekilde arketiplerden yararlanılmaktadır. Psikanalizin öncü isimlerinden Carl G. Jung tarafından ortaya atılan arketip kavramı, insan düşüncelerine, duygularına ve davranışlarına yön veren kolektif bilinçaltının bileşenleri olarak derinlere işlemiş kişilik örüntüleri olarak tanımlanabilmektedir (Kurultay, 2017: 362). Arketipler, markalara kişilik katmakta ve tüketici nezdinde markaların canlı bir kişilik gibi konumlanmasını sağlamaktadır. Böylelikle reklam hikâyelerinde kullanılan arketiplerle tüketiciler arasında duygusal bağ gelişmekte; bu bağ sonucunda marka sadakati yaratılıp sürdürülmektedir (Tsai, 2006: 649). Bu nedenle reklamlarda dijital hikâyeye anlatıcılığında markaya uygun düşecek ve hedef kitleler tarafından direnç gösterilmeden kabul edilecek arketipleri bulmak ve hikâyeye örüntülerine entegre etmek gerekmektedir. Mark ve Pearson (2001) tarafından geliştirilen 12 arketip şu şekilde sıralanmaktadır: Kahraman, yardımsever, aşık, yaratıcı, soytarı, kâşif, bilge, asi, kral/hükümdar, sihirbaz, masum ve sıradan adam/insan arketipi (Yılmaz ve Sarı, 2019: 95-97). Günümüzde markaların dijital mecralarda paylaştıkları hikâyelerde bu arketiplerden birine ya da birden fazlasına yer vererek bilinçli şekilde marka kişiliği yaratma ve sürdürme çabası içine girdikleri görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Her araştırmanın amacı, araştırmanın yöntemi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Bu araştırmanın amacı, dijital hikâyeye anlatıcılığının üç kategorisine örnek olarak seçilmiş ve 2019 yılında Kristal Elma Ödülü almış reklamları, anlattıkları hikâyeler ekseninde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. Öyküleri dinlemek ve açıklamaları yorumlayıp yeniden anlatmak nitel araştırmaların vazgeçilmez bir parçasıdır. Nitel araştırmacılar sıklıkla eylemleri, anlatıları ve bunların nasıl kesiştiğini anlamaya çalışmaktadır (Glesne, 2015: 1). Nitel araştırmalarda anlamın nasıl inşa edildiği ortaya çıkarılmakta ve ele alınan konu derinlemesine incelenmektedir. Nitel araştırmalarda birçok modelden ya da bu modellerin bileşkesinden yararlanmak mümkündür. Bu araştırmada durum çalışması modelinden yola çıkılmış ve iç içe geçmiş çoklu durum deseninden hareket edilmiştir. Durum çalışmasında, başarısız olup olmadığı belirsiz sıradan sayılabilecek durumlar veya olaylar seçilip derinlemesine incelenir. Bunun için öncelikle durumun tanımlanması gerekir. Sonrasında ise durum çalışmasının deseni belirlenir. Çalışma birçok aşamayı ve değişkeni kapsıyorsa iç içe geçmiş seviyelerden söz edilebilir. Bu çerçevede çalışma, tek durum/olay ile sınırlıysa iç içe geçmiş tek durum, iki ya da daha fazla durum/olay varsa iç içe geçmiş çoklu durum deseni ortaya çıkar (Yin, 2017: 6-7). Çalışmada araştırmak üzere üç reklam filminin seçilmesi ve her üç reklam filminin dört basamaklı anlatı analizi doğrultusunda çözümlenmesi, iç içe geçmiş çoklu durum desenini gerektirmiştir. “Durum çalışmasında amaç, genel sonuçlara ulaşmak değildir. Temel amaç durumu, kişiyi veya olguyu özgün ortamı içerisinde keşfetmek, ayrıntılı olarak betimlemek ve yorumlamaktır” (Paker, 2015: 120). Bunun yanı sıra durum çalışmasının türleri; keşfedici, açıklayıcı ve betimleyici durum çalışması olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Betimleyici durum çalışmaları araştırmacı, çalışma boyunca kendine ışık tutacak genel bir çerçeveye sahiptir, çalışma başlamadan önce analiz birimleri belirlenir ve incelenen durumlara odaklanılır (Berg ve Lune, 2019: 333-334). Bu çerçevede çalışma, dijital hikâyeye anlatıcılığın kategorilerine göre seçilen reklamlardaki hikâyeye anlatıcılığının analizine odaklandığından betimleyici durum çalışması üzerine kurgulanmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Çalışmanın kuramsal altyapısında belirtildiği gibi birbirinden farklılık gösteren dijital hikâye anlatıcılığı kategorileri; *kişisel hikâyeler*, *bilgilendiren veya yol gösteren hikâyeler* ve *tarihi olayları inceleyen hikâyeler* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. 2019’da Kristal Elma Ödülü kazanan reklamlar arasından dijital hikâye anlatıcılığının bu üç kategorisi doğrultusunda her birine örnek olacak toplam üç reklam seçilmiştir. Böylece nitel araştırmaya dayanan çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi izlenmiştir. “Neredeyse nitel araştırmalar ile eş anlamlı olan amaçlı örnekleme, çalışma evrenini en iyi temsil edecek örneklerin seçilmesidir. Amaçlı örneklemenin en büyük avantajlarından biri, örnekleri derinlemesine inceleme olanağı sunmasıdır (Güçlü, 2019: 90). Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme, belirli ölçütleri karşılayan önemli durumlar ve örnekler üzerinde çalışmayı gerektirir (Koç, 2017: 491). Bu çalışmada 2019 yılında Kristal Elma Ödülü alan ve dijital hikâye anlatıcılığının üç kategorisine uygun olan reklamlar ölçüt olarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme göre dijital hikâye anlatıcılığının kategorileri doğrultusunda 2019 Kristal Elma Ödüllü reklamlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1- Kişisel Hikâye: LeasePlan/Ticaret Hayatı Riskleri- “Hizmet”
- 2- Bilgilendiren veya Yol Gösteren Hikâye: Turkcell/Metin Oktay- “Yoldayken Sadece Yola Bak”
- 3- Tarihi Olayları İnceleyen Hikâye: Ziraat Bankası/155. Yıl Reklam Filmi- “Yeşilçam”

Nitel araştırmalara zengin içerik sunan anlatılar, birçok yöntemi olan anlatı analizi çerçevesinde ele alınabilmektedir. “Anlatı analizi yöntemlerinin her biri, nitel araştırmaların diğer türlerindeki gibi birçok modelden ve yaklaşımdan yararlanır. Her model ve yaklaşım, anlatıların nasıl oluştuğunu, hangi dilbilimsel araçların kullanıldığını ve anlatının kültürel bağlamını inceler (Merriam, 2018: 32). Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak Riessman’ın (2005) anlatı analizi modelinden hareket edilmiştir. Riessman (2008), anlatı analizini sözlü, yazılı ve görsel biçimli ortak hikâyesi olan metinleri yorumlamak için geniş bir yöntem şemsiyesi olarak ifade etmektedir. Esasında alanyazında birçok anlatı analizi modeline ulaşmak mümkündür. Zira kaydedilmiş günlük konuşmalarda, röportajlarda, günlüklerde, fotoğraflarda, TV programlarında, gazete makalelerinde, reklamlarda veya insanların günlük yaşamlarındaki aktivitelerinde hikâyeler vardır ve anlatı analizleri, hikâyelere epistemolojik önem kazandırmaktadır (Squire vd., 2013: 1). Ancak reklamlardaki hikâye örüntülerini bütünsel şekilde ele almayı sağladığı için bu çalışmada Riessman’ın anlatı analizi modelinden yararlanılmıştır. Riessman’ı diğer kuramcılardan ayıran ve anlatı analizlerinde onun modelinin tercih edilmesini sağlayan birçok etmen vardır. Her şeyden önce Riessman, araştırmacıları hikâye temalarını geliştirmeye yönlendiren temel süreçleri araştırır. Sunduğu analiz modeli, metinlere olduğu kadar mülakatlara da uygulanabilir. Ayrıca Riessman, anlatı analizi modelini geliştirirken diğer araştırmacıları yararlanmış ve diğer analizleri bütünleyen bir model ortaya atmıştır (Victor, 2009: 174). Riessman’a göre anlatı analizi modeli; *tematik*, *yapısal*, *etkileşimsel* ve *edimsel analiz* olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Her aşama, kendi içerisinde tutarlı, nedenselliğe ve kronolojiye dayalı bir sıralama içerisindedir (2005: 2-5). Reklam anlatılarını çözümlemede bir yöntem olarak benimsenen bu modeldeki dört aşamanın bileşimi; hikâyelerin örüntüsünü, temel fikrini ve anlatısını ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın yöntemi olarak belirlenen Riessman’ın anlatı analizi modeline göre ilk aşama olan *tematik analizde*; reklamın metin içeriği vurgulanmaktadır. Bu analiz aşamasında reklamın ne söylediği, diğer bir deyişle reklamın konusu üzerinde durulmaktadır. Tematik analiz, reklam

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

tipolojisini ve marka mitolojisini belirlemek için faydalıdır. Reklam filminin içeriği ön plana çıktığından bu aşamada söylenenler, hikâyenin anlamının yorumlanmasına olanak tanımaktadır (Riessman, 2005: 2). İkinci aşama olan *yapısal analizde*; hikâyenin anlatım şekli öne çıkmaktadır. Bu analiz aşamasında, hikâyenin nasıl söylendiği önem kazanmaktadır. Yapısal analizde, hikâyeyi ikna edici hale getiren söylemlere ve hikâyenin nasıl anlatıldığına odaklanılmaktadır. Bu aşamada söylemi oluşturan dil, doğrudan ve açıkça ele alınmaktadır (Ahmed ve Rogers, 2017: 4). Üçüncü aşama olan *etkileşimsel analizde*; reklamın diyalogları yer almakta ve reklam karakterleri veya bu karakterler ile dış ses arasında geçen sohbet ya da soru-cevap etkinliği ile izleyiciler hikâyenin içine çekilerek bir parçası haline getirilmektedir. Böylece izleyicilerin kişisel deneyimlerini oluşturmaya yönelik iş birliği ile hikâye yeniden üretilmekte ve tüm katılımcıları içeren güçlü bir anlam yaratılmaktadır. Etkileşimsel analiz, diyaloga dayalı ilişkiler yoluyla anlamın karşılıklı olarak inşa edildiği ortama ve bağlama odaklanmaktadır (Chattoo, 2015: 5-6). Dördüncü ve son aşama olan *edimsel analizde* ise hikâye, söylenen sözlerin ve diyalogların ötesine geçerek reklamda tek başına konuşmak yerine dil ve jestlerle izleyicileri ikna eden ve onları istenen yönde harekete geçiren bir sahne performansı sunmaktadır. Bu aşama, izleyici tepkilerine odaklanmaktadır. Performans analizi, anlatıların sonucunu incelemenin işlevsel bir yoludur. Bu analiz ile reklam filmlerinin izleyiciler üzerindeki yansımaları ve etkileri ortaya çıkarılmaktadır (Crowhurst, 2015: 39). Edimsel analiz; reklamda sunulan fikrin icra edilmesini, düşüncenin somut davranışa dönüşmesini ve reklam sonucunda harekete geçilmesini tanımlamaktadır. Bu aşama, hikâye anlatımının belirli bir yerde ve zamanda gerçek, somut ve koşullu süreçte somut olarak gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Berns, 2009: 96). Bir reklam anlatısını çözümlerken bu aşamaların tek birine odaklanılabileceği gibi bütünsel olarak dört aşamayı ele almak da mümkündür. Çalışmanın amacı, dijital hikâye anlatıcılığının kategorilerine uygun olan ve 2019'da Kristal Elma Ödülü alan reklamların hikâyesini ele almayı gerektirdiğinden bütünsel bir bakış açısına ulaşmak hedeflenmiştir. Bu nedenle dijital hikâye anlatıcılığının üç kategorisine örnek olarak seçilen üç reklamda, Riessman'ın (2005) anlatı analizi modelinin dört aşamasına bütüncül şekilde yer verilmiştir. Bu yöntemin kullanılması ile aşağıdaki araştırma sorularına (A.S.) yanıt aranmıştır:

A.S₁. Dijital hikâye anlatıcılığı kategorilerinde hangi reklam tipolojileri ortaya çıkmıştır?

A.S₂. Çalışmada yararlanılan anlatı analizi modeline göre dijital hikâye anlatıcılığı kategorilerinde hangi unsurlar ön plana çıkmıştır?

A.S₃. Dijital hikâye anlatıcılığı kategorilerine örnek olan reklamlarda hangi arketipler ortaya çıkmıştır?

Bulgular

Araştırmak üzere seçilen üç reklamın Riessman'ın (2005) anlatı analizi modeline göre dört aşamadan oluşan bulguları ayrı alt başlıklar halinde incelenmiştir.

1- Kişisel Hikâye: LeasePlan/Ticaret Hayatı Riskleri- “Hizmet” Reklamının Analizi: Birçok risk ile karşı karşıya kalınan ticaret hayatında gerçek bir hikâyeye dayalı kişisel girişimcilik öyküsünün anlatıldığı reklam, 2019 Kristal Elma Ödülleri kapsamında “Online Film/Turizm ve Taşımacılık” kategorisinde yer almış ve Lokal Reklam Ajansı tarafından hazırlanmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

a) *Tematik Analiz:* Reklamın tematik analizinde hikâyenin içeriği ortaya çıkmaktadır. Reklam, 1976’da Boğaziçi Üniversitesi’nden mezun olduktan sonra Hizmet Limited Şirketi’ni kuran girişimci ve akademisyen Nejat Kutup’un gerçek yaşam hikâyesini konu edinmektedir.

Görsel 1. LeasePlan Reklamının Tematik Analiz Kesitleri

Kaynak: LeasePlan, Ticaret Hayatının Riskleri 1. Bölüm, “Hizmet”, (03 Mayıs, 2020). https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=_knBVbZWYJA

Reklam, anlatıcı tarafından üniversiteden mezun olduktan hemen sonra bir masa ve altı sandalye ile Hizmet Ltd. Şirketi’nin kurulduğu bilgisiyle başlamaktadır. Anlatıcı, şirketin ilk üyeliğini nasıl ve kime sattığını kendi ağzından izleyicilere aktarmaktadır. İlk üyelikten sadece birkaç hafta sonra yüzlerce üyeliğe ulaştığının bilgisini vermekte ve İstanbul Belediyesi, Yılmaz Güney ve o dönemki milletvekilleri ile birlikte çalıştıklarını belirtmektedir. Kısa zamanda verdikleri yoğun emek sonucunda çok para kazandıklarını ve bunun üzerine mafyanın sürekli şirkete gelerek kendilerini rahatsız ettiklerini ve mafyaya istedikleri payı vermeyince bir sabah şirketi yaktıklarını anlatmaktadır. Bunun üzerine anlatıcı ilk otobüsle Ankara’ya döndüğünü ve bu işin bittiğini dile getirmektedir. Reklamın hikâyesi bu sahnede bitmekte ve ekranda ticaret hayatının her devirde risklerle dolu olduğu ve araç satın alarak daha fazla risk alınmamasına yönelik yazı çıkmakta ve ‘satın alma, kirala’ sloganından sonra ekrana gelen LeasePlan’ın ‘sıradaki ne?’ sorusundan oluşan logo ile reklam sona ermektedir.

b) *Yapısal Analiz:* Reklamın yapısal analizinde hikâyenin anlatım şekli karşımıza çıkmaktadır. Reklamın anlatım şekli olarak yalın, anlaşılır, sade ve samimi bir dil kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Görsel 2: LeasePlan Reklamının Yapısal Analizinden Bir Kesit

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Kaynak: LeasePlan, Ticaret Hayatının Riskleri 1. Bölüm, “Hizmet”, (03 Mayıs, 2020). https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=_knBVbZWYJA

Kişisel ve gerçek bir hikâyeye dayanan reklam filmi için, reklamın yapısına uygun dil ve söylem kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede reklama hâkim olan ‘ben dili’ ile hikâye birinci ağızdan anlatılmakta ve reklamın etkisi artmaktadır. Reklam anlatımına uygun olarak mekân seçiminin de resmiyetten uzak, herkesin her an bulunabileceği rahat bir kafe tarzında olduğu göze çarpmaktadır. Anlatının kişisel ve gerçek bir hikâyeden oluşması, reklamın ikna ediciliğini artırmakta ve söylemlerin duygusal boyut kazanmasına yardımcı olmaktadır. Son derece iyi giden, kısa zamanda başarıya ulaşan ve şirkete çok para kazandıran girişim fikrinin, her şey iyi gitmesine rağmen dışarıdan gelen yıkıcı faktörler nedeniyle bir günde yok olabileceğine yönelik rasyonel mesajlar, duygusal anlatımla dile getirilmektedir. Anlatıcının aktardığı rasyonel mesajlarda sesinin titremesi ve vurgularının değişmesi, hikâyenin duygusal etkisini açığa çıkarmaktadır. Hikâyenin gerçek olması, kişisel yaşamdan bir kesit sunması ve duygusal bir anlatım zemini üzerine inşa edilmesi reklamın inandırıcılık, ikna edicilik ve etkileycilik düzeyini artırmaktadır. Reklamda ticaret hayatının her zaman risklerle dolu olan doğası; sade, çarpıcı ve bilgilendirici bir dille sunulmaktadır.

c) Etkileşimsel Analiz: Reklamın etkileşimsel analizinde anlatıcı ve izleyiciler arasındaki etkileşim ortaya çıkmaktadır. Reklamda, gerçek hayat hikâyesinden bir kesit sunulduğu ve olayı yaşayan kişinin ağzından birebir anlatıldığı için monolog anlatım göze çarpmaktadır. Monolog anlatımın gerçek bir hikâyeyi daha güçlü kıldığı düşünülebilmektedir. Reklamda herhangi bir diyalog geçmediğinden, dış ses ve müzik kullanılmadığından izleyicilerin anlatılan hikâye ile özdeşim sağlamaları amacıyla çizimlerden yararlandığı görülmektedir.

Görsel 3. LeasePlan Reklamının Etkileşimsel Analiz Kesitleri

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Kaynak: LeasePlan, Ticaret Hayatının Riskleri 1. Bölüm, “Hizmet”, (03 Mayıs, 2020). Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=_knBVbZWYJA

Reklamda başarılı bir girişim fikrini bir anda yok edecek risklere yönelik izleyicilerin dikkatini çekecek ve hikâyeyi gözünde canlandırabilmesini sağlayacak illüstrasyona dayalı çizimlere yer verildiği görülmektedir. Yaşadığı kişisel deneyimini birebir anlatan girişimcinin duygusal anlatımını kuvvetlendirecek çizimlerin kullanılması ile izleyiciler reklamın içine çekilmeye ve bu hikâye ile özdeşim kurarak hikâyenin bir parçası haline getirilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle izleyicilerin anlatılan hikâyeden ders çıkararak yaşamlarında ticari risk almaması ve ticarete risk içeren faktörlerden uzaklaşması beklenmektedir. Bu beklentinin, reklamdaki anlamı da yeniden ürettiği söylenebilmektedir. Zira herkesin risk algısı farklı düzeyde seyretmektedir. Bu nedenle herkesin reklamdaki çıkaracağı sonucun ve anlamın da farklılık göstereceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla söz konusu farklılıklar reklam hikâyesinin yorumlanmasına zenginlik katacak bir unsur olarak da değerlendirilebilmektedir.

d) Edimsel Analiz: Reklamın edimsel analizinde, reklamın performansı ve izleyiciler üzerindeki etkisi söz konusu olmaktadır. Reklam hikâyesi baştan sona ticaret hayatındaki risklere dikkat çekmekte ve ticarete risk alınmaması gerektiği bilgisini içermektedir. Kişisel yaşam hikâyesini konu alan reklamda girişimcinin kendi hayat hikâyesini anlatırken başından geçen olaylarda bazen heyecanlanarak vurgularını ve sesini yükselttiği bazen de üzülerek daha kısık sesle konuştuğu dikkat çekmektedir. Duygusal söylemi ve rasyonel mesajları kuvvetlendiren bu gibi jestlerin, aynı zamanda izleyicileri ikna etme işlevi gördüğü de söylenebilmektedir. Reklamın hikâyesi içerisinde anlamı daha da vurgulayan jest ve mimikler gibi sözsüz iletişim unsurlarının sözel mesajları bütünleyecek şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu şekilde reklam hikâyesinin izleyiciler üzerinde daha büyük etki yaratması ve izleyicileri ticaret yaşamındaki riskler üzerinden araç satın almanın risklerine yönelik bilgilendirmesi hedeflenmektedir. Uluslararası filo kiralama şirketi olan LeasePlan'ın reklamda öne çıkardığı hikâye ile izleyiciler bilgilendirilmekte ve risk almamak için LeasePlan şirketi aracılığıyla filo kiralamaya yönlendirilmektedir.

2- Bilgilendiren veya Yol Gösteren Hikâye: Turkcell/Metin Oktay- “Yoldayken Sadece Yola Bak” Reklamının Analizi: Trafikte cep telefonu kullanılmaması konusunda

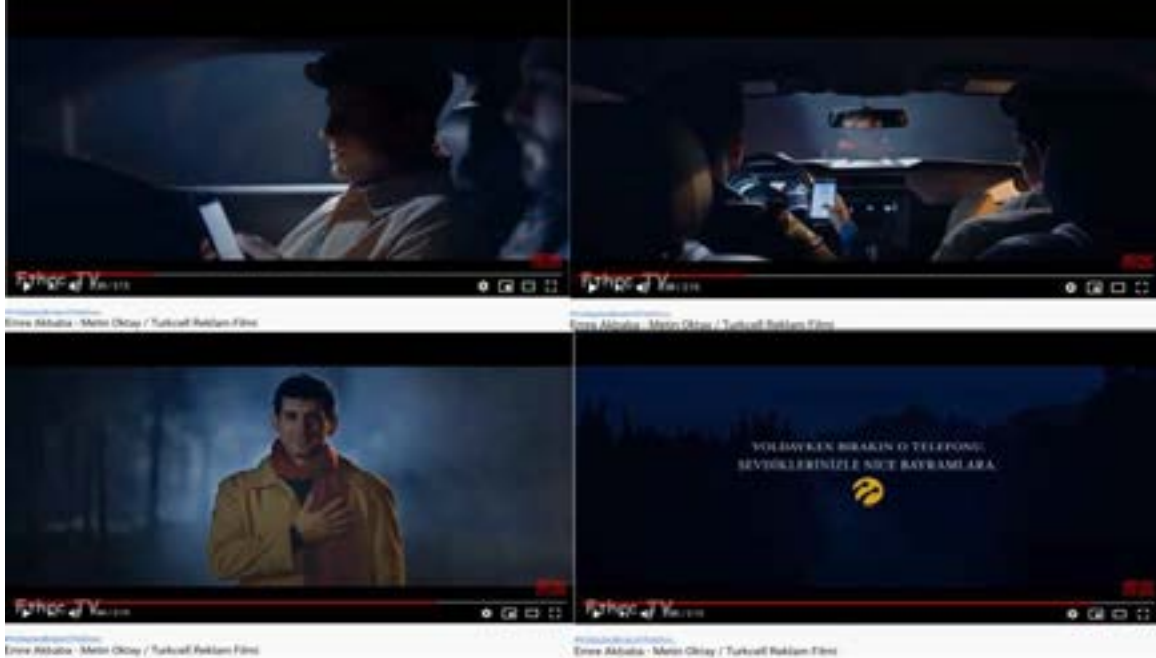

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

toplumu bilgilendirmek üzere kamu spotu olarak hazırlanan reklam, 2019 Kristal Elma Ödülleri kapsamında “Film-TV ve Sinema/Toplumsal Sorumluluk” kategorisinde yer almış ve Rafineri Reklam Ajansı tarafından hazırlanmıştır.

a) Tematik Analiz: Reklamın tematik analizinde hikâyenin konusu ve içeriği çözümlenmektedir. Reklam, Galatasaraylı Millî Futbolcu Emre Akbaba'nın gece ıssız sayılabilecek bir yolda araç kullanırken elindeki cep telefonu ile mesajlaşması ile başlamaktadır. Ünlü futbolcu, yolun kenarında bekleyen bir adam olduğunu fark eder ve şaşırarak aracı durdurur. Gece ve yolun ıssız olmasından dolayı camı açarak yolda bekleyen kişiyi gideceği yere kadar bırakmayı teklif eder ve bekleyen kişi araca biner.

Görsel 4. Turkcell Reklamının Tematik Analiz Kesitleri

Kaynak: Emre Akbaba-Metin Oktay Turkcell Reklam Filmi, “Yoldayken Sadece Yola Bak”, (01 Mayıs, 2020). Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=8pGwPSoPrDM>

Gece karanlığında araçla yolda ilerleyen iki yolcu, futbol hakkında sohbet etmeye başlarlar. Ancak sohbet sırasında genç futbolcunun elinden cep telefonu hiç düşmez. Bir yandan yola bakmakta bir yandan da elindeki cep telefonu ile mesaj yazmaya çalışmaktadır. Arabasına aldığı ve tanımadığı kişi ise yeni nesil genç futbolculara olan inancından ve onlardan beklentilerinden söz eder. Araçtaki yabancı, gençlerin bu beklentileri yerine getirebilmeleri için tek bir tavsiyesinin olduğunu söyler. Ünlü futbolcu bir yandan cep telefonu ile ilgilenirken bu tavsiyenin ne olduğunu sorar ve gizemli yabancından ‘yoldayken sadece yola bak’ tavsiyesi gelir. Ünlü futbolcu yanında oturan kişiye hak verir, elindeki telefonu konsola bırakır ve yola tekrar baktığında karşısına aniden yol çalışması ve yolun kenarında duran bir kamyon çıkar. Aracın kontrolünü kaybeder, sağa sola savrulmaya başlar ve aracı güçlükle durdurarak kaza yapmaktan son anda kurtulur. Panikle araçtan indiğinde çevredeki görevliler yanına koşup ünlü futbolcuyla ilgilenir. Futbolcu ise o ana kadar aracın içinde yan yana

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

yolculuk yaptığı ve bir anda ortadan kaybolan kişiyi arar. Yolda durup aracına aldığı kişi, sarı paltosu ve kırmızı atkısıyla uzak bir noktadan genç futbolcuya bakar, yüzünü örten şapkasını çıkarır ve elini kalbine götürüp kendisini selamlar. O sırada ünlü futbolcu, aracına aldığı bu kişinin Galatasaray'ın efsane futbolcusu Metin Oktay olduğunu anlar. Genç futbolcu da gözleri dolmuş şekilde Metin Oktay'a gülümseyerek elini kalbine götürür ve Metin Oktay'ı selamlar. Bu sahnenin ardından Metin Oktay'ın yıllar önce bir trafik kazasında hayatını kaybettiği bilgisi ekranda belirir. Genç değerlerin kaybedilmemesi için yoldayken cep telefonu kullanılmamasına yönelik mesajla reklam sona erer.

b) Yapısal Analiz: Reklamın yapısal analizinde hikâyenin anlatımı, dili ve söylemi çözümlenmektedir. Hikâyenin anlatımında kullanılan dil, iki karakterde farklılık göstermektedir. Genç futbolcu Emre Akbaba'nın günümüzdeki günlük konuşma dilinde sıklıkla kullanılan kelimelerle konuştuğu görülürken Metin Oktay karakterinin ise 'muvaffak olmak' gibi daha eski sözcüklerden yararlandığı dikkat çekmektedir. İki karakter arasında farklılık gösteren dil kullanımının, zamanın ruhuna uygun nitelik sergilediği ve her karakterin kendi zamanını yansıtacak kelimeleri tercih ettiği söylenebilmektedir. Dildeki bu yapısal farklılaşma, karakterlerin rolünü, reklamın etki gücünü, işlevselliğini ve duygusallığını artırmaktadır. Metin Oktay'ın söylemlerinde genç futbolculara olan inanç, yeni nesli takdir etme ve başarılarıyla gururlanma ön plana çıkmakta ve kendi ağzından "zamanında biraz futbol oynamış biri olarak" gençlere ağabey tavsiyesi vermektedir. Sosyal mesaj içermesine rağmen reklamın anlatım dili didaktik değil; samimi, ikna edici ve duygusal bir tonda ilerlemektedir. Türk futbolunun efsanelerinden Metin Oktay'ın yıllar önce bir trafik kazasında hayatını kaybetmiş olması; onun ağzından aktarılan mesajların daha etkili ve ikna edici olmasına neden olmaktadır. Metin Oktay karakterini canlandırarak Türk futbolunda unutulmaz bir isim üzerinden direksiyondayken cep telefonunu kullanılmaması konusunda sosyal sorumluluk ile ilgili mesaj vermek, reklamın hikâyesini ve anlatımını daha duygusal bir zemine çekmektedir. Araç kullanırken cep telefonu ile ilgilenmenin dikkatsizliğe yol açacağı, bir anlık dikkatsizliğin bedelinin çok ağır olabileceği, gençlerin canını kaybederken Türkiye'nin de önemli değerlerini yitireceği, gerçek hayattan yaşanmış bir hikâyenin uyarlanmasıyla aktarılmaktadır.

c) Etkileşimsel Analiz: Reklamın etkileşimsel analizi, Emre Akbaba ve Metin Oktay'ın diyaloglarından, reklamın etkisini artıran müzik kullanımından ve reklamın sonunda duyulan dış seslendirmeden oluşmaktadır. Reklam, hikâye anlatıcılığı ekseninde karşılıklı konuşma, sohbet ve diyalog üzerinden ilerlemektedir. Diyalogların, karakterlerin rollerine uygun mesajlardan oluştuğu söylenebilmektedir. Karakterlerin rolüne uygun diyaloglar ile izleyicilerin karakterleri içselleştirmeleri ve karakterler üzerinden aktarılan mesajlara ikna olmaları ve bu mesajları kabul etmeleri beklenmektedir. Bu nedenle reklamda duyguları en üst noktaya çıkaracak müzik kullanımının tercih edildiğini ve müziğin, dramatik sahnelerdeki diyalogları bütünleyip tamamlayacak şekilde yer aldığını söylemek mümkündür. Böylece izleyicilerin reklamdaki karakterleri benimsemesine, mesajlara hak vermesine ve verilen mesaj ile özdeşim kurarak hikâyenin parçası olmasına yönelik çaba sergilenmektedir. Metin Oktay'ın gerçek yaşamda bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiş olması, reklamda canlandırılan Metin Oktay karakterinin ağzından aktarılan mesajların daha anlamlı olmasına ve izleyicilerde daha büyük etki bırakmasına yol açmaktadır. Zira günümüzde araç kullanırken cep telefonunun da kullanılması trafik güvenliğini tehlikeye atan faktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle izleyicilerin reklamın içine girmeleri, reklam mesajını kendi yaşamlarına uyarlayıp bu davranıştan vazgeçmeleri hedeflenmektedir. Dolayısıyla

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

reklam hikâyesinin bağlamı izleyicilerin yaşamındaki gerçeklerden uzak olmadığı için reklamdaki mesaj, izleyicilerin kişisel deneyimlerine katkı sağlayacak şekilde açık ve doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu etki ile mesajın anlamı da reklamın temsil ettiği hikâye bağlamı içerisinde kişisel deneyimlere ve algılamalara göre istenen davranış değişimi doğrultusunda yeniden üretilmektedir.

d) Edimsel Analiz: Edimsel analizde reklamın izleyiciler üzerindeki ikna ediciliği konu olmaktadır. Bu analiz aşamasında karakterlerin diyaloglarının yanı sıra jest ve mimikleri gibi sözsüz iletişime dair unsurlar da reklam hikâyesinin çözümlenmesinde önem taşımaktadır. Reklamdaki hikâyenin çözüldüğü, verilen mesajın en açık şekilde vurucu son bir sözle, davranışla ya da cümleyle sabitlendiği ve duyguların ön plana çıktığı edimsel analiz, bu reklam açısından Metin Oktay'ın Türk futbolu için ne kadar büyük bir kayıp olduğunu ve Türkiye için trafik kazasında yitirilen önemli bir değeri olduğu duygularını pekiştirmektedir. Trafik kazalarının çoğunun dikkatsizlikten kaynaklandığı düşünüldüğünde kazaların önlenebileceği gerçeği de karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu nokta, reklam filminin izleyicilere aktarmak istediği temel mesajı ifade etmektedir. Trafikte seyir halindeyken cep telefonu kullanmak, sürücülerin dikkatini dağıtmakta, kazalara sebep olmakta ve geri getirilemeyecek kayıplara yol açmaktadır. Reklamın duygusal atmosferli hikâyesi, izleyicilerin bu gerçekler üzerinde düşünmesini sağlamak ve trafikte seyir halindeyken cep telefonu kullanılmamasına yönelik beklenen davranış değişimi için izleyicileri ikna etmeyi hedeflemektedir. Rasyonel mesajları duygusal tonda aktaran reklam filmi, 'Taçsız Kral' lakaplı Türk futbolunun efsane ismi Metin Oktay'ın trafik kazası sonucu aramızdan ayrıldığı bilgisini vermekte, trafik kazalarında yaşanan can kayıplarına ve bu kayıpların yıkıcılığına dikkat çekmektedir. Edimsel analize göre reklamın hikâyesi; sevenlerini selamlarken elini kalbine götürüp gülümseme jesti ile hatırlanan karakteri yeniden canlandırmakta, onun ağzından bir ağabey tavsiyesi olarak 'yoldayken sadece yola bakılması' ve cep telefonu kullanılmaması mesajını aktarmakta; lirik bir müzik eşliğinde duygusal anlatımla 'sevenlerini üzmemek için' istenen davranışın benimsenmesi amacıyla izleyicileri ikna etmeye odaklanmaktadır. Halen sevilen, anılan ve unutulmaz bir futbol karakteri üzerinden herkesin kolayca özdeşim sağlayabileceği hikâye ile bu reklamın, izleyicilerin duygularına hitap etmesinin daha kolay olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda Turkcell'in sosyal sorumluluk yaklaşımını sergileyen reklam, 2019 yılında dokuz günlük bayram tatili öncesinde yayınlanarak izleyicilerin güvenli trafik konusundaki farkındalığını artırmayı amaçlamakta ve Turkcell'in kurumsal imajını ve itibarını güçlendirmeye yönelik iletişim stratejisinden hareket etmektedir.

3- Tarihi Olayları İnceleyen Hikâye: Ziraat Bankası/155. Yıl Filmi- "Yeşilçam" Reklamının Analizi: Ziraat Bankası'nın 155. kuruluş yılı için eski Yeşilçam filmlerinden yola çıkarak hazırlanan ve Yeşilçam'ın unutulmaz oyuncularının filmlerdeki görüntülerine ve repliklerine yer veren reklam, 2019 Kristal Elma Ödülleri kapsamında "Film-TV ve Sinema/Banka, Sigorta ve Finansal Hizmetler" kategorisinde yer almış ve Happy People Project Reklam Ajansı tarafından hazırlanmıştır.

a) Tematik Analiz: Reklamın tematik analizi hikâyenin konusunu içermektedir. Buna göre hikâye, eski Türk filmlerinden tanıdık bir melodi ile dış seslendirme tarafından Ziraat Bankası'nın yaşının 155 olduğu bilgisi ile başlamakta ve seslendirilen metin aynı zamanda altyazı olarak takip edilmektedir. Eski Türk filmlerinden 'Neşeli Günler' filminin bilinen melodisine Türkiye'den ev ve iş yaşamına ait görüntüler eşlik etmektedir. Bu görüntülere

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

uygun olarak reklamın dış sesi, günlük yaşamı hikâyeleştirerek anlatmakta ve bu hikâyenin içerisinde Yeşilçam'ın dev oyuncularının kurgulanmış görüntüleri yer almaktadır.

Görsel 5. Ziraat Bankası Reklamının Tematik Analiz Kesitleri

Kaynak: Ziraat Bankası 155. Kuruluş Yılı Reklam Filmi, “Yeşilçam”, (03 Mayıs, 2020). Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=bm63JYzIGfA>

Reklam hikâyesinde yaşam akıp giderken mutlu ve mutsuz günlerden geçildiği, zorluklar olsa da asla vazgeçilmemesi gerektiği Yeşilçam'ın unutulmaz oyuncuları üzerinden vurgulanmaktadır. Hikâyenin başında her şey yolunda giderken birden keyif kaçırarak durumların ortaya çıkması, Yeşilçam'ın 'kötü adam' karakterlerinin montajlanarak sahnelere yerleştirilmesiyle aktarılmaktadır. Herkesin umutsuzluğa kapıldığı ve her şeyin bittiği düşünüldüğü anda ise birden Yeşilçam'ın en sevilen karakterleri bir kahraman olarak reklamda belirtilmekte ve yine Yeşilçam filmlerindeki kendi görüntüleri ve replikleri ile insanlara umudun her zaman var olduğunu ve asla pes etmemek gerektiğini hatırlatmaktadır. Reklamın sonunda gündelik yaşamdan kesitlerin yer aldığı sahnelerde herkesin yüzü gülmekte, herkes geleceğe umutla bakmakta, yaşanan zorlukların birlik ve beraberlikle aşılabileceği ve filmin sonunda iyi insanların mutlaka sevineceği ve kazanacağı vurgulanmaktadır. Yine Yeşilçam'ın unutulmaz oyuncularının ekrana el sallaması ile reklamın son sahnesi karşımıza çıkmaktadır. Bu sahne dondurularak Ziraat Bankası'nın 155 yıldan beri bir bankadan daha fazlası olduğu dış ses tarafından dile getirilmekte ve reklam sona ermektedir.

b) Yapısal Analiz: Reklamın yapısal analizi, dil ve söylem yapısını kapsamaktadır. Reklamın çocuklara anlatılan bir masal veya okunan bir öykü gibi başladığı ve hikâye anlatıcılığının somut örneği olduğu izlenmektedir. İzleyicilerin hikâyeyi kaçırmaması için anlatıma altyazının da eşlik ettiği görülmektedir. Hikâyenin nostaljik ve mutlu atmosferine uygun olarak eski Türk filmlerinin bilinen neşeli müziklerinden birinin kullanıldığı söylenebilmektedir. Hikâyenin konusu doğrultusunda zorlukların baş gösterdiği, işlerin bozulmaya başladığı ve kötü adam karakterlerinin ortaya çıktığı sahnelerde; dış sesin anlatımının da etkilendiği, vurguların değiştiği, sesin ciddileştiği ve eş zamanlı olarak

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

melodinin de yavaşlatılarak dramatik bir müziğe dönüştüğü görülmektedir. Ancak Yeşilçam'ın sevilen oyuncularının kurtarıcı olarak bir anda karşımıza çıktığı sahneler ile birlikte müzik yeniden canlanmakta, neşeli melodi yükselmekte ve dış seslendirmenin de coşkuyla hikâyeyi anlatmaya devam ettiği izlenmektedir. Birlik, beraberlik, dayanışma, cesaret ve umut söylemleri, bu söylemlere uygun olan günümüzden karelerle birlikte sunulmaktadır. Böylelikle hikâye anlatım dilinin izleyicilerde karşılık bulması hedeflenmektedir. Dilin ve söylemin, eski ve güzel günlere duyulan özlemi yansıttığı ve nostaljik temaya uygun duygusal bir atmosferde gelişim gösterdiği söylenebilmektedir. Eski Türk filmlerinin sıcaklığı ve samimiyeti ile harmanlanmış birlik ve beraberliğin her zaman kazandıracığı mesajı aktararak Ziraat Bankası'nın insanların zor günlerinde de yanında olduğu, onlara güven verdiği ve gelecekte daha güzel günlerin yine birlikte inşa edileceğine yönelik dolaylı dil kullanımı öne çıkmaktadır.

c) Etkileşimsel Analiz: Reklamın etkileşimsel analizine reklam karakterlerinin diyalogları ve dış seslendirmenin anlatımı dahil edilmektedir. Bu doğrultuda reklam hikâyesinin öncelikle bir masal ya da öykü gibi anlatımla başladığı anlaşılmaktadır. Eski Türk filmleri üzerinden gündelik yaşamın inişli çıkışlı hikâyesini anlatma görevinin reklamın ilk yarısında dış sese ait olduğu görülmektedir. Her şey yolunda giderken bir anda işlerin bozulmasıyla Yeşilçam'ın kötü adam karakterlerinin karşımıza çıktığı sahneler, reklamın ilk yarısını oluşturmaktadır. İlk yarıda anlatıcı rolü sadece dış seslendirme üzerinden gitmekte ve neşe ya da üzümlük gibi duygulara uygun olan müziklerle etkileşimin pekiştirildiği görülmektedir. Ancak içimizdeki kahramanı uyandıracak bir kurtarıcı rolünde, Yeşilçam'ın iyilik timsali karakterlerinin reklama dahil olmasıyla anlatım zenginleşmektedir. Reklam filminin ikinci yarısına denk gelen bu sahnelerde anlatım, bugünün gerçek karakterleri ile Yeşilçam filmlerinin unutulmaz karakterlerinin kendi replikleri üzerinden umut dolu diyaloglarla şekillenmektedir. Bu umut dağıtan diyaloglarda tercih edilen müzik de yine eski filmlerden hatırlanan neşeli ve tanıdık bir melodi olmakta ve bu müzik, izleyicilerin duygularını pekiştirme işlevi görmektedir. Böylelikle izleyiciler eski Türk filmlerinin temsil ettiği samimi atmosferle nostaljik bir yolculuğa çıkmakta ve kendilerini reklam hikâyesine daha yakın hissederek reklamın içine girmeleri kolaylaşmaktadır. Reklamın etkileşimsel analizine konu olan 'yaşamda karşımıza çıkabilecek çeşitli zorlukların yine birlik ve beraberlik ile üstesinden gelinebileceği' mesajı, çeşitlenen kişisel deneyimler üzerinden yeniden üretilmektedir. Zira her izleyici kendi yaşamında farklı zorluklarla yüzleşmektedir. Bu nedenle her izleyicinin reklam mesajından payına düşen yine kendi algısı ile sınırlanmaktadır. Dolayısıyla izleyicilerin birbirinden farklılık gösteren algı ve anlam evreninde reklam hikâyesinin de yeniden üretildiği ve hikâyenin izleyicilerde bıraktığı duygusal izlerle etkileşimin daha da güçlendiği söylenebilmektedir.

d) Edimsel Analiz: Reklamın edimsel analizinde, reklam mesajını güçlendiren sözsüz iletişim unsurları dahilindeki jest ve mimikleri de içeren ve izleyicilerde istenen etkinin ortaya çıkmasını sağlayan bütünsel reklam performansı değerlendirilmektedir. Bu aşamada, Yeşilçam filmlerinin unutulmaz iyi ve kötü karakterlerinin jest ve mimiklerinin reklama dahil edildiği, bu görüntülere uygun gerçek yaşam kareleri seçildiği ve reklamın aktarmak istediği duyguların daha kolay ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, her şey iyi giderken birden her şeyin bozulduğu, insanların bıkkın ve sıkın görüldüğü sahnelerde; Yeşilçam'daki kötü adam karakterleri reklamda yer almakta, insanlara kötü davranmakta ve nihayetinde Erol Taş'ın meşhur kötü adam kahkahası kulakları çınlatmaktadır. Bunun zıt örneğinde ise her şeyin bittiğinin düşünüldüğü anda, Hulusi Kentmen'in iyi bir patron ve zorlukların aşılmasında bir

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

kahraman olarak belirlediği sahnede, insanlara umut veren sözlerinin yanı sıra sözlerini destekleyen jest ve mimikleri de göze çarpmaktadır. Ardından gelen diğer Yeşilçam karakterlerinin de herkese güç veren sözleri, manen destekleyici tavırları, jestleri ve mimikleri dikkat çekmektedir. Bu sahnelerde izleyiciler de reklamdaki gerçek karakterlerle özdeşim kurmakta, Yeşilçam karakterlerinin destekleyici söylemlerinden ve tavırlarından ders çıkarmakta ve birlik ve beraberlikle her zorluğun mutlaka üstesinden gelineceğini hatırlamaktadır. Yaşanan her türlü zorluk karşısında ne olursa olsun pes edilmemesi gerektiği mesajını işleyen ve bunu nostaljik Yeşilçam filmlerinin unutulmaz oyuncularını ile mutlu sonla biten klasik bir hikâyeye üzerinden aktaran reklam, Ziraat Bankası'nın kurumsal imajını güçlendirmeye ve izleyiciler ile arasında duygusal bağ kurup geliştirmeye yönelik işlev görmektedir. Nitekim 155 yıllık varlığı ile Türkiye Cumhuriyeti tarihine tanıklık eden Ziraat Bankası, 155 yıldan beri iyi ve kötü her olayda bu ülkenin yanında olduğunu izleyicilere hatırlatmakta ve bundan sonra da ülkeye her daim destek olacağını duygusal bir hikâyeye ile anlatmaktadır. Bu şekilde bankanın, izleyiciler nezdinde kendini hatırlatıp emsallerinden farklılaşmayı amaçladığı ve Ziraat Bankası'nı tercih etmeleri için izleyicileri ikna edecek nostaljik hikâyeye üretiminden yararlandığı söylenebilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Hikâyelerin markalaşma süreci üzerindeki etkilerinin keşfedilmesiyle hikâyeye anlatıcılığı da büyük ilgi görmeye başlamış ve iletişim profesyonelleri tarafından tercih edilir olmuştur. Markalar için profesyonel olarak üretilen ve reklamlar aracılığıyla aktarılan hikâyelerin temel amacı, izleyicileri söz konusu ürünü, markayı ya da hizmeti satın almaya motive etmek ve bu davranışın sürekliliğini sağlamaktır. Bu noktada hikâyeler, markaları geçmişten geleceğe taşıyan güçlü duygusal araçlar olarak varlık göstermektedir. Günümüzde hikâyeye anlatıcılığı, bilişim teknolojilerindeki ilerlemelere bağlı olarak giderek dijital boyut kazanmaktadır. Dijital teknolojilerin olanakları çerçevesinde hikâyeye üretmek ve hedef kitlelerle paylaşmak kolaylaşmaktadır. Rakiplerinden farklılaşmak, hedef kitleleriyle duygusal bağ ve sürdürülebilir etkileşim kurmak isteyen işletmelerin, bu amaçlarını karşılamak üzere günümüzde dijital hikâyeye anlatıcılığına yöneldiği görülmektedir. Dijital hikâyeler ile çok çeşitli içeriklere sahip hikâyeler oluşturmak mümkünse de dijital hikâyeye anlatıcılığı kavramı, genel sınıflandırmaya göre kişisel hikâyeler, bilgilendiren veya yol gösteren hikâyeler ve tarihi olayları anlatan hikâyeler olmak üzere üç kategori altında toplanmaktadır. Söz konusu üç kategori, dijital hikâyeye anlatıcılığının içerikleri hakkında bilgi vermekte ve çeşitli reklam tipolojilerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada belirlenen araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla dijital hikâyeye anlatıcılığı kategorilerine uygun olan ve 2019 yılında Kristal Elma Ödülü kazanan üç reklam belirlenmiş ve Riessman'ın (2005) anlatı analizi modelini oluşturan tematik, yapısal, etkileşimsel ve edimsel analiz çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu çözümlenmeler doğrultusunda kişisel hikâyede bilgi vermenin, bilgilendiren veya yol gösteren hikâyede bilgi ve kanıt içeriğinin, tarihi olayları anlatan hikâyede ise duygusallık boyutunun öne çıktığı saptanmıştır. Buna göre araştırmak üzere seçilen üç reklamın; bilgi verme, ikna etme ve hatırlatma içeriğinden oluştuğu görülmüştür. Dolayısıyla incelenen reklamlarda kişisel hikâyede bilgilendirmeye, bilgilendiren veya yol gösteren reklamda ikna etmeye ve tarihi olayları inceleyen hikâyede ise hatırlatmaya yönelik reklam tipolojisinin kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Böylelikle ilk araştırma sorusu yanıt bulmuştur. Yine gerçekleştirilen çözümlenmede dijital hikâyeye anlatıcılığı kategorilerine göre belirlenen her üç reklamın; diyalog, ses ve müzik, seslendirme,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

grafik/çizim, geçmişe özlem (nostalji), samimiyet, yaşanmışlık/yaşamdan kesit, gerçeklik, duygusallık, umut, dayanışma ve mutluluk unsurlarını barındırdığı tespit edilmiştir. Bu tespit, aynı zamanda ikinci araştırma sorusunu da yanıtlamıştır. Ayrıca gerçekleştirilen çözümleme ile dijital hikâye anlatıcılığı kategorilerine uygun örnek olarak seçilen reklamlardaki kişisel hikâyede yaratıcı ve sıradan adam arketipi; bilgilendiren veya yol gösteren hikâyede kahraman ve bilge arketipi; tarihi olayları inceleyen hikâyede ise yardımsever ve masum arketipi ön plana çıkmıştır. Böylece reklamda görünürlük kazanan arketipler, üçüncü araştırma sorusuna da yanıt vermiştir.

İncelenen reklamlarda ortaya çıkan arketiplerin hikâyelerdeki rolünün ve işlevinin belirgin olduğu izlenmiştir. Bu çalışmaya konu olan üç reklamda temaya uygun ve belirgin şekilde ortaya çıkan arketiplerin, hikâyelerin duygusal yapısını güçlendirdiği keşfedilmiştir. Bu sonuç, Woodside vd.'nin (2008) hikâye anlatıcılığını belirli arketiplerin izleyiciler üzerindeki etkileri açısından inceledikleri çalışma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Nitekim Woodside vd. (2008) gerçekleştirdikleri çalışmada, belirli arketiplerin izleyicileri duygusal olarak daha çok etkilediği bulgusunu paylaşmışlardır. Yararlanılan anlatı analizi modeline göre dijital hikâye anlatıcılığında öne çıkan diyalog, ses ve müzik, samimiyet, yaşam kesiti, gerçeklik ve duygusallık, anlatı oluşturmada temel unsurlar arasında yer almıştır. Bu bulgu, Şardağı ve Yılmaz'ın (2017), bir reklam hikâyesini anlatı analizine göre inceledikleri çalışmada, hikâye anlatıcılığında öne çıkan temel yapı ve unsurlar ile örtüşmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre dijital hikâye anlatıcılığı kategorileri çerçevesinde incelenen reklamlarda ağırlıklı olarak duygusal içerikten yararlanılmasının, reklam mesajlarının etkinliğini artırdığı ve izleyicilerin ikna edilmesini kolaylaştırdığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, Şahin'in (2018) hikâye anlatıcılığını anlatı analizine göre ele aldığı çalışmasında hikâye anlatıcılığının, satın alma davranışının ortaya çıkması noktasında tüketicileri daha kolay ikna ettiği bulgusu ile benzerlik taşımaktadır.

Dijital hikâye anlatıcılığına yönelik çalışmaların her geçen yıl arttığı ve çeşitlilik kazandığı görülmektedir. Bundan sonra gerçekleştirilecek benzer çalışmalarda elde edilecek sonuçların karşılaştırılması, dijital hikâye anlatıcılığını ve bu kavram ile bağıntılı konuları daha ileri noktalara taşıyacaktır. Özellikle son yıllarda dijital hikâye anlatıcılığına artan ilginin reklamcılık, psikoloji ve sosyoloji gibi birbirine bağlı ancak birbirinden farklı çalışma disiplinlerini daha fazla bir araya getireceği ve bu durumun, söz konusu kavramın kuramsal altyapısını güçlendirmede önemli bir adım olacağı öngörüsüne ulaşmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Adaval, R. and Wyer, S. R. (1998). The Role of Narratives in Consumer Information Processing. *Journal of Consumer Psychology*, 7(3), 207-245.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Ahmed, A. and Rogers, M. (2017). Polly's Story: Using Structural Narrative Analysis to Understand a Trans Migration Journey. *Qualitative Social Work*, 16(2), 1-26.
- Bal, D. ve Onay, A. (2018). Yeni Medya ve Dijital Hikâye Anlatıcılığının Geleceği. 16. *Uluslararası Sempozyum Communication in Millennium-CIM 2018* (s. 863-875). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bassano, C., Barile, S., Piciocchi, P., Spohrer, J. C., Iandolo, F. and Fisk, R. (2019). Storytelling about Places: Tourism Marketing in the Digital Age. *Cities*, 87, 10-20.
- Bennett, T. (2015). The Power of Storytelling. *MDRT/Resourcezone Special Issues*, 438-445.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. A. Arı (Çev.). 9. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Berns, U. (2009). The Concept of Performativity in Narratology. *European Journal of English Studies*, 13(1), 93-108.
- Booth, N. and Matic, J. (2011). Mapping and Leveraging Influencers in Social Media to Shape Corporate Brand Perceptions. *Corporate Communication: An International Journal*, 16(3), 184-191.
- Campbell, J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Chattoo, S. (2015). Interactional Analysis of In-Depth Interviews. *SAGE Research Methods Cases*, 2-18.
- Chautard, T. and Lachaud, I. C. (2019). Introducing the Storytelling Analysis Methodology in Marketing: Principles, Contributions and Implementation. *Research and Application in Marketing*, 34(3), 27-46.
- Crowhurst, M. (2015). Sideline Two-Performativity as Analysis. *Beginning Teachers*, 39-41.
- Dhote, T. and Kumar, V. (2019). Long-duration Storytelling: Study of Factors Influencing Retention Ability of Brands. *Journal of Creative Communications*, 14(1), 31-53.
- Dias, L. and Dias, P. (2018). Beyond Advertising Narratives: Josefinas and their Storytelling Products. *Analisi*, 58, 47-62.
- du Plessis, C. (2015). Brand Storytelling: The Case Of Coca-Cola's Journey Corporate Website. *Communitas*, 20, 84-103.
- Erdem, N. M. (2017). Dijital Çağda Kültür, Yeni Tüketici Kapitalizmi ve Reklam Anlatısı. *I. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı* (s. 247-259). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Escalas, J. E. (2004). Narrative Processing: Building Consumer Connections to Brands. *Journal of Consumer Psychology*, 14(1-2), 168-180.
- Eşiyok, E. (2017). Dergi Reklamlarındaki Reklam Çekiciliklerine Yönelik Bir İnceleme: All Dergisi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-GİFDER)*, 5(2), 641-656.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Figa, E. (2004). The Virtualization of Stories and Storytelling. *Storytelling Magazine*, 16(2), 34-36.
- Fog, K., Budtz, C. and Yakaboylu, B. (2005). *Storytelling: Branding in Practice*. Berlin: Springer.
- Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çev.). 5. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gradinaru, C. (2015). Digital Storytelling as Public Discourse. *Journal of Seminar of Discursive Logic. Argumentation Theory and Rhetoric*, 13(2), 66-79.
- Guber, P. (2011). *Tell to Win: Connect, Persuade, and Triumph with the Hidden Power of Story*. New York: Crown Business.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hartley, J. and McWilliam, K. (2009). *Computational Power Meets Human Contact. In Story Circle: Digital Storytelling Around the World*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Holt, D. B. (2004). *How Brands Become Icons*. Boston: Harvard School Publishing.
- Jensen, R. (1999). *The Dream Society: How the Coming Shift from Information to Imagination will Transform Your Business*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Karahasan, F. (2012). *Taşlar Yerinden Oynarken: Dijital Pazarlamanın Kuralları*. İstanbul Doğan Yayınları.
- Karoğlu, A. A. (2015). Öğretim Sürecinde Hikâye Anlatmanın Teknolojiyle Değişen Doğası: Dijital Hikâye Anlatımı. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(2), 89-106.
- Koç, Y. (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), 480-495.
- Kotler, P. and Armstrong, G. (2006). *Principles of Marketing*. 11th Ed., UK: Pearson Prentice.
- Kurultay, A. B. (2017). Arketipler: Markaların Yeni Anlam Yaratıcıları. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 360-378.
- Lee, Y. S. and Shin, W. J. (2015). Marketing Tradition-bound Products through Storytelling: A Case Study of a Japanese Sake Brewery. *Service Business*, 9(2), 281-295.
- Lien, N. H. and Chen, Y. L. (2013). Narrative Ads: The Effect of Argument Strength and Story Format. *Journal of Business Research*, 66, 516-522.
- Liu, H. Y. and Wu, C. Y. (2011). Storytelling for Business Blogging: Position and Navigation. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 5(9), 718-723.
- Madura, B. S. and Nowacki, R. (2018). Storytelling and Its Impact on Effectiveness of Advertising. *8th International Conference on Management (ICoM) 2018* (pp. 694-699), Czestochowa, Poland: Czestochowa University of Technology Faculty of Management.
- Mark, M. and Pearson, C. S. (2001). *The Hero and The Outlaw: Building Extraordinary Brands through the Power of Archetypes*. New York: McGraw-Hill.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- McColl, D. ve Legorburu, G. (2016). *Hikâye Tasarımı*. M. Benveniste (Çev.). İstanbul: MediaCat.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. S. Turan (Çev.). 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miller, S. and Pennycuff, L. (2008). The Power of Story: Using Storytelling to Improve Literacy Learning. *Journal of Cross-Disciplinary Perspectives in Education*, 1(1), 36-43.
- Mucundorfeanu, M. (2018). The Key Role of Storytelling in the Branding Process. *Journal of Media Research*, 11, 1(30), 42-54.
- Paker, T. (2015). Durum Çalışması. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma* içinde (ss. 119-134), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Pan L. Y. and Chen, K. H. (2019). A Study on the Effect of Storytelling Marketing on Brand Image, Perceived Quality, and Purchase Intention in Ecotourism. *Ekoloji*, 28(107), 705-712.
- Prindle, R. (2011). A Public Relations Role in Brand Messaging. *International Journal of Business and Social Science*, 2(18), 32-36.
- Randazzo, S. (1993). *Mythmaking on Madison Avenue*. Chicago, Cambridge: Probus Publishing.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. London: SAGE.
- Riessman, C. K. (2005). Narrative Analysis. N. Kelly, C. Horrocks, K. Milnes, B. Roberts and D. Robinson (Eds.), In *Narrative, Memory & Everyday Life*. (pp. 1-7), UK: Huddersfield, University of Huddersfield.
- Rodney, S. (2016). *Storytelling Handbook The Basics of Storytelling*. Washington: Smithsonian Institution, Museweb Foundation.
- Simmons, A. (2002). *The Story Factor Secrets of Influence from the Art of Storytelling*. New York: Basic Books.
- Simmons, A. (2007). *Etkileme ve İkna Sanatında Hikâyenin Gücü*. İstanbul: MediaCat.
- Singh, S. and Sonnenburg, S. (2012). Brand Performances in Social Media. *Journal of Interactive Marketing*, 26(4), 189-197.
- Smith, T. (2011). Brand Salience not Brand Science: A Brand Narrative Approach to Sustaining Brand Longevity. *The Marketing Review*, 11(1), 25-40.
- Squire, C., Andrews, M. and Tamboukou, M. (2013). What is Narrative Research? M. Andrews, C. Squire and M. Tamboukou (Eds.), In *Doing Narrative Research*, (pp. 1-27), London: SAGE.
- Şahin, E. (2018). Reklam Stratejileri Kapsamında Hikâye Anlatımı Kullanımı: Sanal Marka Topluluklarında Reklam Mesajlarının Aktarımı. *E-Kurgu*, 26(3), 147-169.
- Şardağı, E. ve Yılmaz, R. A. (2017). “Anlatı Kuramı ve Reklamda Kullanımı: Anlatı Analizi Çerçevesinde Bir İnceleme”. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 88-133.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tsai, S. P. (2006). Investigating Archetype-icon Transformation in Brand Marketing. *Marketing Intelligence and Planning*, 26, 648-663.

Victor, S. (2009). Telling Tales: A Review of C. K. Riessman's Narrative Methods for the Human Sciences. *The Qualitative Report*, 14(3), 172-176.

Woodside, A. G., Sood, S. and Miller, K. E. (2008). When Consumers and Brands Talk: Storytelling Theory and Research in Psychology and Marketing. *Psychology & Marketing*, 25(2), 97-145.

Yılmaz, B. ve Sarı, B. (2019). Marka Kişiliği Oluşumunda ve Yansıtılmasında Reklamlarda Arketip Kullanımı: Türkiye'nin En Değerli İlk 10 Markasının Reklamlarına Yönelik Bir Analiz. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 90-116.

Yin, R. K. (2017). *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*. İ. Günbayı (Çev.). 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Znanewitz, J. and Gilch, K. (2016). Storytelling-a Guideline and an Application in the Bundeswehr's (Personnel) Marketing. *Transfer: Werbeforschungs & Praxis*, 4, 30-35.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

EXPERIMENTAL AND THEORETICAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF APRICOT STONE SHELL REINFORCED POLYESTER COMPOSITES

Ramazan ORHAN
Sibel TOPUZ
Ercan AYDOĞMUŞ
University of Firat

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kayısı çekirdeği kabuğunun güçlendirilmiş polyester özellikleri üzerindeki etkisini araştırmaktır. Polyester esaslı kompozit malzemeler, doymamış bir polyester reçineye ağırlıkça % 5, 10, 20 ve 40'luk farklı oranlar kullanılarak 149-297 µm boyutunda kayısı çekirdeği kabuğu ilave edilerek elle döküm yöntemi ile hazırlandı. Elde edilen kompozit ve polyester numuneleri, performanslarını değerlendirmek için çekme mukavemeti, eğilme mukavemeti ve sertlik gibi farklı mekanik testlere tabi tutulmuştur. Mekanik testlerin sonuçlarına göre, polyester reçineye eklenen kayısı taşı kabuğunun genellikle kompozit numunelerin gerilme ve eğilme mukavemeti değerlerini azalttığı, ancak sertlik değerini çok fazla olumsuz etkilemediği tespit edilmiştir. Karışımdaki kayısı çekirdeği kabuğunun oranı arttıkça, üretilen kompozit numunelerin esneklik modülü de azalmıştır. Ayrıca, çekme dayanımı üzerine teorik modelleme analizi ANSYS programında sonlu elemanlar yöntemi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayısı çekirdeği kabuğu, Poli ester reçine, Mekanik özellikler, Esneklik modülü

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the effect of apricot stone shell on the properties of reinforced polyester. The polyester based composite materials were prepared by hand-lay-up method with the addition of apricot stone shell in the size range of 149-297 µm using different ratios of 5, 10, 20 and 40 wt% into an unsaturated polyester resin. The composite and polyester samples obtained were subjected to different types of mechanical tests such as tensile strength, flexural strength and hardness in order to evaluate their performance. According to the results of the mechanical tests, it has been determined that the apricot stone shell added into the polyester resin generally reduces the tensile and flexural strength values of the composite samples, but does not affect the hardness value too many negatively. As the

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ratio of apricot stone shell in the mixture increases, the modulus of elasticity of the composite samples produced have also decreased. In addition, theoretical modelling analysis on tensile strength was studied in ANSYS program by finite element method.

Keywords: Apricot Stone Shell, Polyester Resin, Mechanical Properties, Modulus of Elasticity

INTRODUCTION

Composite materials are made from two or more constituent materials (matrix and reinforcement) with significantly different mechanical properties and which remain separate and distinct within the finished structure. They display a combination of the best characteristics of each individual material. The matrix forms the continuous phase while the reinforcement forms the disperse phase. Composite materials have superior mechanical properties such as lightness, high impact resistance and corrosion resistance compared to metallic materials. Therefore, composite materials are; It has started to be used as an alternative to metallic materials, especially in air, sea and land vehicles.

In composite structures; Criteria such as lightness, strength, fatigue strength, abrasion resistance, electrical-thermal conductivity and low cost play an important role in the selection of the reinforcing material. Composite materials that can provide the desired properties can be created when polymers that do not meet any of the necessary physical and/or chemical characteristics in the application fields are supported by fibers of various types and proportions [Fowler et al., 2006]. However, the natural fiber and shell have been become mandatory to use instead of glass, carbon, aramid, etc. reinforcing elements that are used as supports for composite materials; because of the difficulty of recycling and long extinction life in nature and expensive production costs [Lampinen, 2009]. For the alleviation of these problems and more efficient use of agricultural waste, the production and use of natural fiber-reinforced composites by supporting bast fibers of polymers that are generally in the class of cellulosic herbal fibers with natural fibers such as those from fruit and leaves has become widespread [Santos Ribeiro et al., 2016]. It was reported by Sewench and Samah that increasing the amount of filler in the production of epoxy composites with chestnut shell filler developed some mechanical, thermal and dielectric properties [Sewench and Samah, 2013]. It was found by Chensong and Ian that the visible gaps of polyester composite samples reinforced with macadamia nut shell particles grew with increasing reinforcement, but their flexural properties changed little [Chensong and Ian, 2012]. In the study conducted by Borazan et al., It was stated that the increased amount of filler in the production of polyester composite with pine cone powder filler led to a decrease in flexural strength and an increase in elastic modulus [Borazan et al., 2017].

Waste generation is a significant burden on the environment. Most food and forestry industry activities result in large amounts of by-products that are often treated as waste and sent to landfill. One of them is an apricot stone shell. Apricot Stone Shell is obtained from the separation from the core of the apricot tree fruit which is mostly grown in Malatya and Elazig cities in Turkey. Apricot Kernel Shell is an organic product, abundant in nature, cheap in cost, and also a waste to be removed, so this study has been studied as a composite reinforcement material. The present study is channelled towards producing a composite using a polyester resin (as matrix) and apricot stone shell (as reinforcement) and to investigate the effect of

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

apricot stone shell on the mechanical properties of the composite and to performing the theoretical modelling analysis for values of the tensile strength.

MATERIAL AND METHOD

Materials

In this study, the unsaturated orthophthalic polyester resin was used as matrix material, the methyl ethyl ketone peroxide (MEKP) as the hardening agent and cobalt octoate as an accelerator in the curing process of the polyester resin. In addition, apricot stone shell in the

Fig. 1. Apricot stone shell used as reinforcing element

size range of 149-297 μm was used as a reinforcing element (Fig. 1). Four weight fractions of apricot stone shell 5%, 10%, 20% and 40% were chosen to be studied. For reference, polyester resin specimens were also prepared and tested.

Fabrication of composites

The Apricot stone shell /polyester composites were made as per the hand lay-up method by pouring into mould prepared according to the standards [Ray et al., 2005]. Prior to manufacturing, the mold surfaces were prepared by applying to the mold release wax (Polivaks SV-6).

The flow chart for the production of the polyester composite is shown in Fig. 2. The ratio of cobalt octoate that provides the gelling of the polyester resin in the 100 g adhesive is 0.5 wt% and the MEKP, which ensures the hardening, is 1.0 wt%. Polyester resin and prepared fillers were weighed in the proportions specified in the recipe (Table 1).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

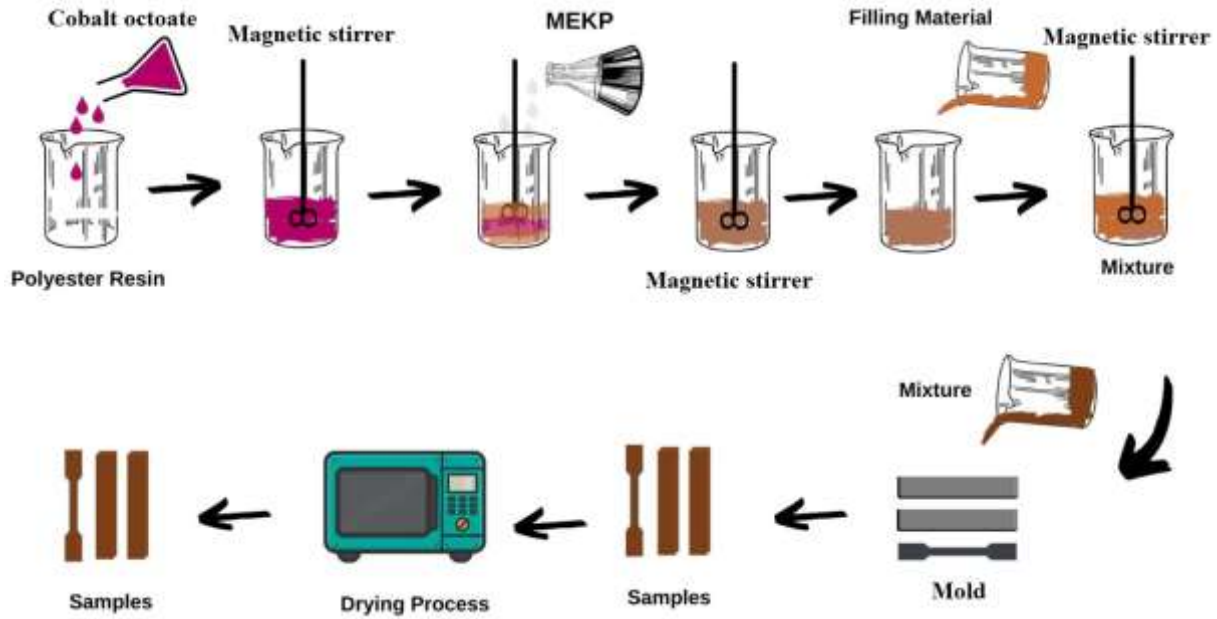

Fig. 2. Simplified flow chart for the manufacturing process of polyester composite

Table 1. The composition of composite samples and polyester resin

Filler content [wt%]	Polyester resin [wt%]	Cobalt octoate [wt%]	MEKP [wt%]
0	98.5	0.5	1.0
5	93.5	0.5	1.0
10	88.5	0.5	1.0
20	78.5	0.5	1.0
40	58.5	0.5	1.0

The required amount of unsaturated polyester resin was measured in a mixing cup. Accelerator and hardener were added into the polyester resin and mixed using a magnetic stirrer. After obtaining a homogeneous mixture, the appropriate amount of filler was added and were mixed thoroughly with the polyester resin. The mixture was then poured slowly into the mold at a distance of 30 cm above the mold, allowing extremely thin pouring stream to reduce trapping of air bubbles. Then the composition was allowed curing without any disturbance at room temperature (for 4–6 h). The slabs were removed from the mold. This was followed by post cure in an oven at 80°C for one hour. The typical prepared specimens are shown in Fig. 3.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

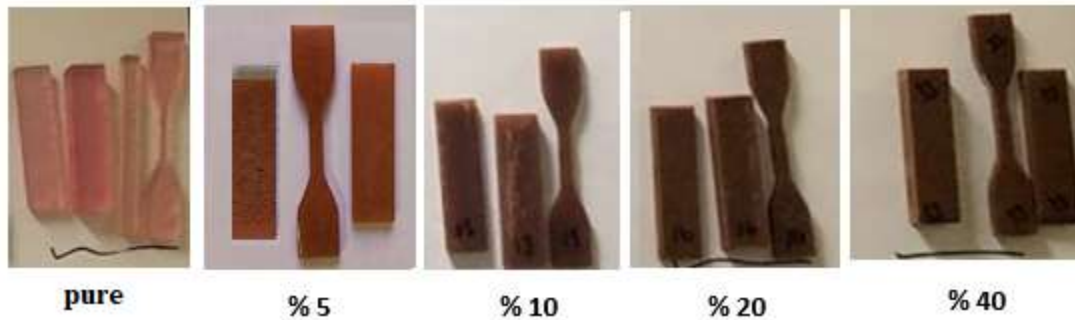

Fig. 3. Prepared specimens

Tensile test

The tensile behaviour of the composite and polyester samples was prepared as per the standard ASTM D 638M-91a. The specimens were tested at a cross-head speed of 1.0 mm/min, using Universal tensile testing machine. Three samples were tested for each composition and the average of results was taken. The modulus and tensile parameters were reported according to the average of these results. Modulus of elasticity (E) was obtained as:

$$E = \sigma/\varepsilon \quad (1)$$

$$\varepsilon = \Delta L/L_0 \quad (2)$$

where, σ is stress induced in the body (MPa); ε is the strain, ΔL is change in the length of the standard sample (mm) and L_0 is initial length of standard sample (115 mm).

Flexural test

Three point bend tests of the composite and polyester samples were performed in accordance with ASTM D 790-03 to measure flexural properties. The length, width and thickness of the test specimens were 80, 20 and 4 mm, respectively. In three point bending test, the outer rollers were 40 mm apart and samples were tested at a strain rate of 1.0 mm/min. The specimens were tested using the same testing machine mentioned above at same crosshead speed. Flexural strength (σ_f) of the composite was calculated using the following relationship:

$$\sigma_f = 3PL/2bd^2 \quad (3)$$

where, P is the maximum load (N); L is the support span (mm); b is the width (mm) and d is the thickness (mm).

Shore hardness test

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The hardness measurement tests of the composite and polyester samples were carried out using Shore-D hardness in accordance with the ASTM D2240 standard. The specimens were 80 mm long, 20 mm wide and 10 mm thick. Samples were placed on the hardness measuring machine and hardness measurement was performed in 5 different regions of the composite materials (TIME TH-210 Dijital Shoremetre). The average of these 5 values obtained in the calculations was used.

RESULTS AND DISCUSSION

Tensile strength

Fig. 4 shows the variation of the tensile strength of the composite and polyester samples with weight percentage of the apricot stone shell. The variation of the elastic modulus of polyester and composite samples with weight percentage of the apricot stone shell was also obtained as shown in Fig. 5. It was observed from Figs. 4 and 5 that both tensile strength and the modulus

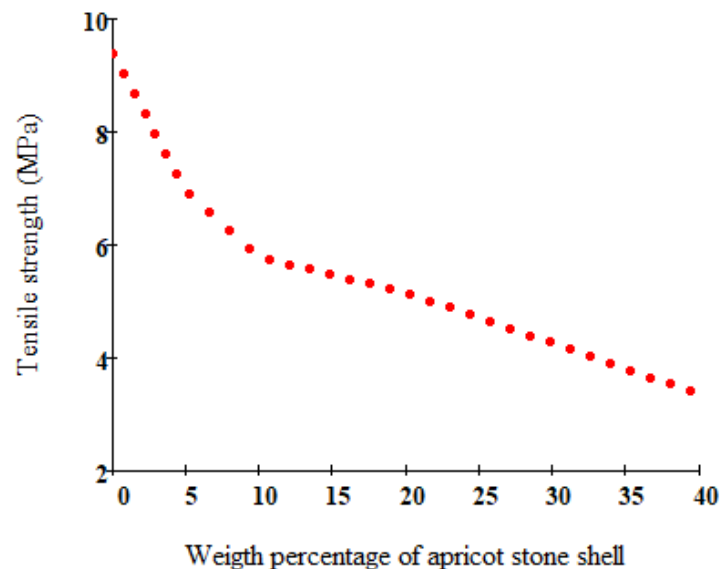

Fig. 4. Variation of tensile strength of polyester and composite samples with weight percentage of filling material

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

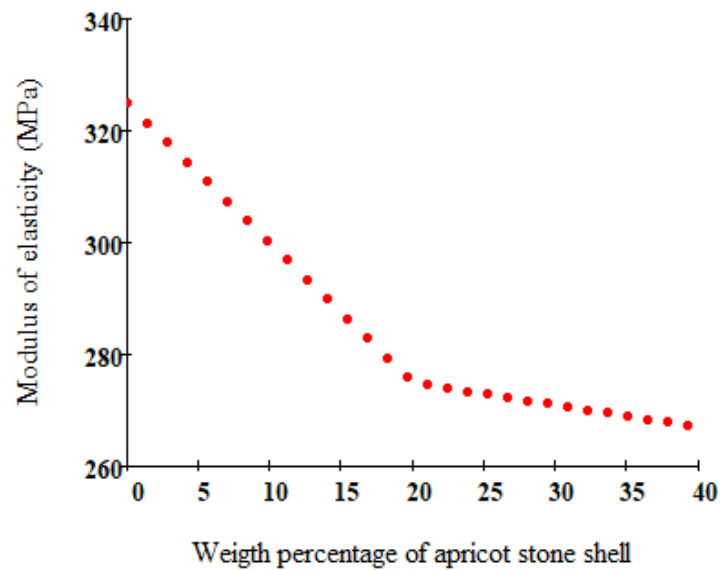

Fig. 5. Modulus of elasticity of polyester and composite samples with weight percentage of filling material

of elasticity decreased with the addition of apricot stone shell. This decrease in tensile strength and the modulus of elasticity may be due to the lower efficiency of stress transfer between the filling material-polyester matrix interface because of weak adhesion force at the interface, direct contact between particles and possibly the existence of void/porosity [Albano et al., 2001]. The apricot stone shell particles may hinder the crosslinking and reduces the interaction between polymer network, and thereby reducing the strength of composite. Mechanical properties of composites generally depend on factors such as filler content, particle size and shape, the degree of adhesion between the filler and the polymer matrix and the dispersion degree of the filler within the matrix.

Theoretical modelling analysis on tensile properties of composite

In this study, the mechanical properties of the composite were determined by adding apricot stone shell to the polyester resin in different proportions. Theoretical modelling analysis on tensile strength was studied in ANSYS program by finite element method. Theoretical tensile strengths and experimental data were compared with the finite element method. It has been determined that the elastic modulus and percent elongation rate of pure polyester is higher than composites. In addition, maximum stress and minimum deformation were seen in pure polyester against force.

While preparing the polyester composite; the particle size and quantity of the additive is very important. The mechanical behavior of pure polyester (a), 5% filler added composite (b), 10% filler added composite (c), 20% filler added composite (d) and 40% filler added composite (e) under tensile strength is seen in Fig. 6. Here, a theoretical model is created according to the experimentally calculated elasticity module. It has been observed that experimental and

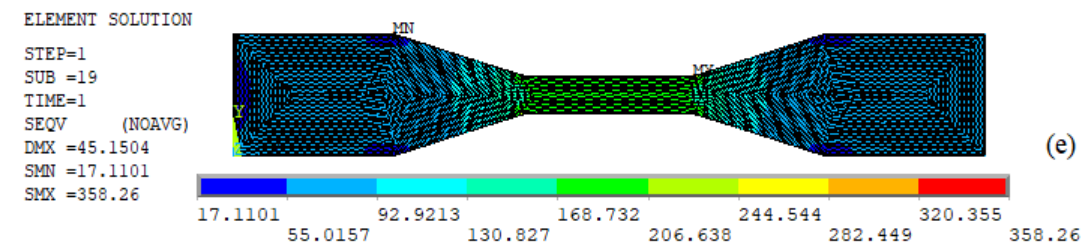
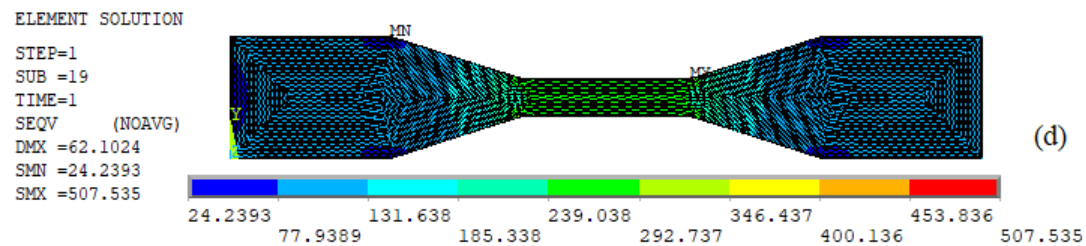
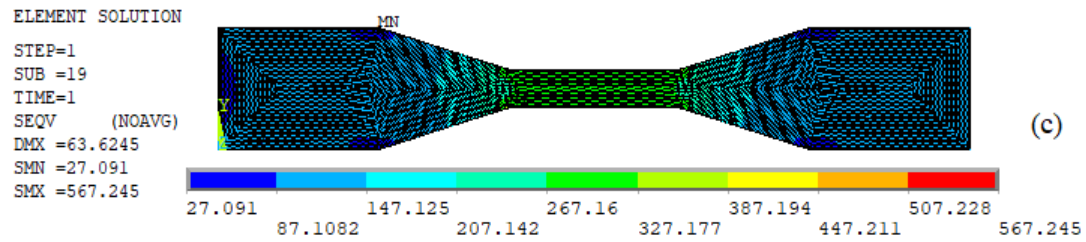
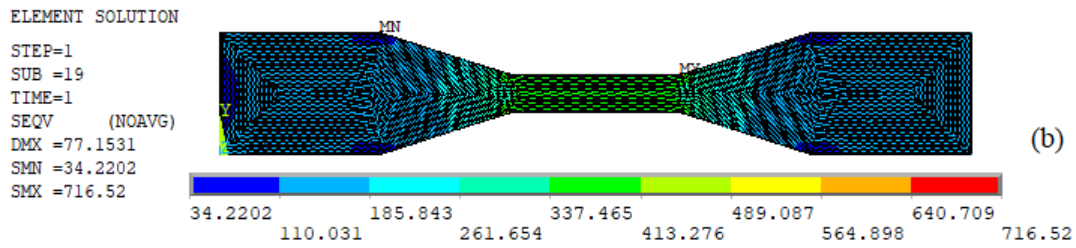
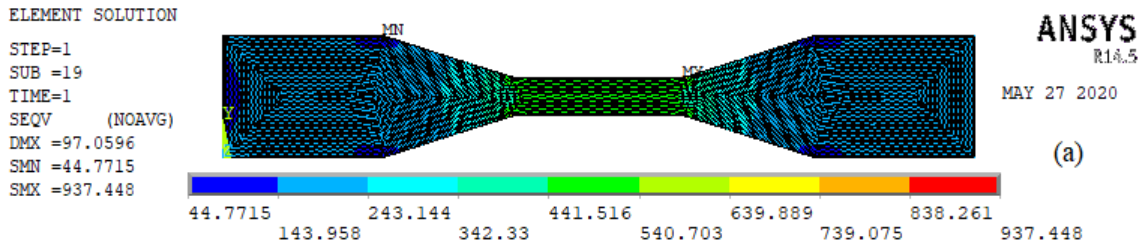

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

theoretical values for tensile strength are compatible. In ANSYS model studies, polyester composites show elastic behavior in green and lighter color areas. In yellow and darker regions, the neck begins to grow in the material. The standard sample reaches the breaking value in the red zone.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

P-Method Meshing

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Fig. 6. Modeling of elasticity of polyester and composite samples with weight percentage of filling material

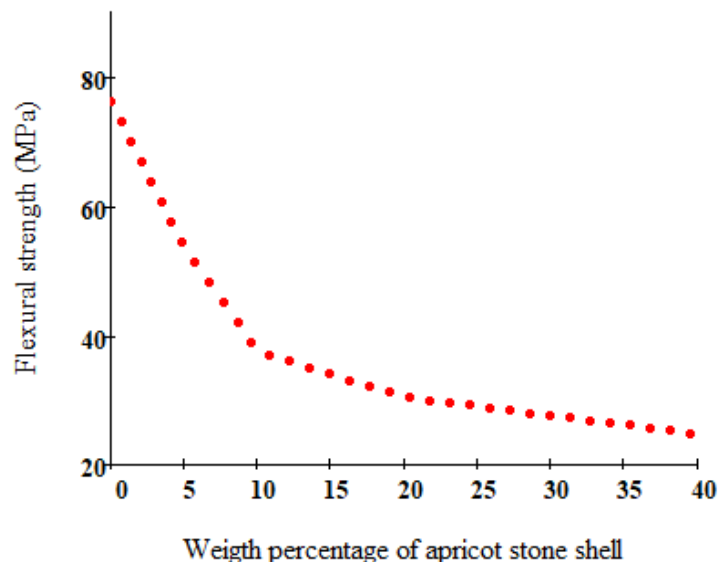
As seen in the Fig. 6 for the composite models, the breaking occurs in sections with maximum tensile strength. As the weight percentage of the filler in the polyester composite increased, the tensile strength and elasticity module decreased.

Flexural Strength

The variation of flexural strength belonging to the polyester and composite samples is presented in Fig. 7. It is determined that the flexural strength value of composite samples is lower than the value of the pure polyester sample. The bending strength decreased along with the apricot stone shell amount in the increasing organic structure. The reason is possibly hydrophilic apricot stone shell is incompatible with hydrophobic polyester. This will result in poor interfacial adhesion. In addition, the existence of voids in the composite structure causes also decreased flexural strength [Dong and Davies, 2011].

Hardness

In Fig. 8 the Shore-D hardness value belonging to the pure polyester and composite samples is given. It is inferred that the addition of apricot stone shell reduces the hardness little with increase in weight percentage. The dispersion of the apricot stone shell in the polyester is reason for the small variation in the Shore-D hardness value.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Fig. 7. Variation of flexural strength of polyester and composite samples with weight percentage of filling material

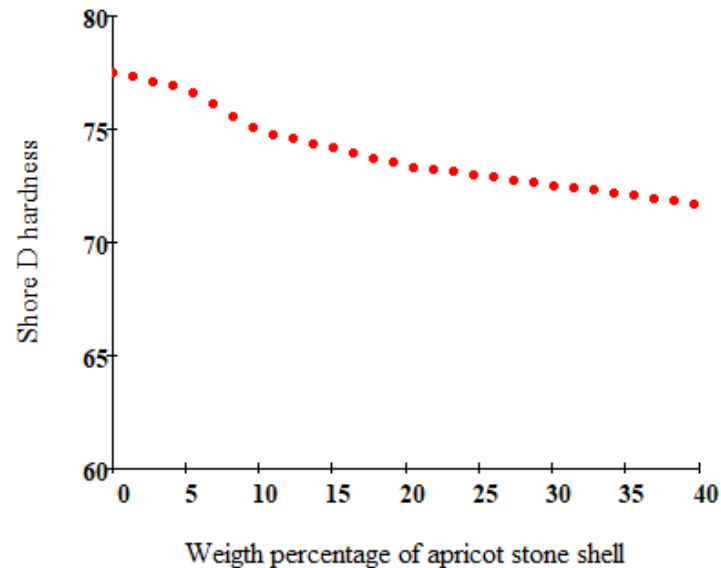

Fig. 8. Variation of Hardness of polyester and composite samples with weight percentage of filling material

CONCLUSIONS

In this work, apricot stone shell reinforced polyester composite was prepared. It was found that the tensile strength, elastic modulus, flexural strength of the composite materials decreased with the increasing ratio of filler, but did not affect the hardness much, and this reduction in the mechanical properties is due to process-induced voids. In theoretical modeling analysis, experimental and theoretical values of tensile strength were found to be compatible.

In addition to the physical and mechanical properties, the filler amount influences the cost of the product. By lowering the resin content in the particle filled composite, costs can also be lowered. Resin is relatively expensive compared to other kinds of fillers. This is the main motivation that leads manufacturers to seek methods to lower the filler content. The Successful commercialization of apricot stone shell/polyester composite products depends on the development of a cost-effective manufacturing process on a commercial scale and the establishment of a market base for sustainable products. This will also lead to reducing and preventing waste.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Although the filling material used negatively affects the mechanical properties of the composite, it can be said that this filling material can be used as a cost reducer without affecting much the mechanical performance.

REFERENCES

Albano, C., Ichazo, M., Gonza'lez, J., Delgado, M., Poleo, R. Effects of filler treatments on the mechanical and morphological behavior of PP+wood flour and PP+sisal fiber. *Mater. Res. Innov.* 4 (5-6), 284-293, 2001.

Borazan, A.A., Gokdai, D., Acikgoz, C., Adiguzel, D.A. The Influence of Chemically Pre-treated Chestnut Waste and Pinecone Filler Content on the Properties of Polyester Composites, *Environment and Ecology Research.* 5(3), 235-243, 2017.

Chensong, D., Ian, J.D. Flexural properties of macadamia nutshell particle reinforced polyester composites, *Composites Part B: Engineering.* 43(7), 2751-2756, 2012.

Dong, C., Davies, I.J. Flexural Properties of Wheat Straw Reinforced Polyester Composites, *American Journal of Materials Science.*1(2), 71-75, 2011.

Fowler, P.A., Hughes, J.M., Elias, R.M. Biocomposites: technology, environmental credentials and market forces. *Journal of the Science of Food and Agriculture.* 86(12), 1781-1789, 2006.

Lampinen, J. Biocomposite research as a way to add value and sustainability to composites. *Proceedings of the 4th Wood Fibre Polymer Composites International Symposium*, 2009.

Ray, D., Rout, J. Thermoset biocomposites. In: Mohanty, A. K., Misra, M., Drzal, L. T., eds. *Natural Fibers, Biopolymers, and Biocomposites.* CRC Press, Boca Raton, F.L: Taylor & Francis; pp.291-345, 2005.

Santos Ribeiro, M.C., Fiúza, A., Ferreira, A., Lurdes Dinis, M., Meira Castro, A.C., Meixedo, J. P., Alvim, M.R. Recycling Approach towards Sustainability Advance of Composite Materials' Industry, *Recycling.* 1(1), 178-193, 2016.

Sewench, N.R., Samah, M.H. Characteristic of Hybrid Chestnut Shell Fillers/Epoxy Composite, *The Journal of Engineering and Technology.* 31(3), 368-380, 2013.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

TURKEY-SOUTH KOREA TRADE RELATIONS (EXAMPLE OF TEXTILE AND APPAREL SECTOR)

Özlem KAYA
Hitit University

Abstract

Who wrote one of the global economy's most striking success story in the Asia-Pacific region, located in South Korea, especially the rapidly increasing its economic size of the last thirty years with important reforms and the need Turkey with our major foreign trade partner as it has raised the foreign trade volume trade volume with while both other countries the target market, which has a high potential for our exporters, has become a country due to the fact that it has increased.

South Korea and Turkey's trade and economic relations, one of the major actors of the global economy, have developed in parallel with the economic development process of both countries. Today, South Korea's investments in Turkey constitute the point of gravity of these relations. In this process, the trade in textile and apparel sector of the two countries has developed over the years and gained momentum especially in the early 2000s.

In the past, the textile and apparel sector has become a sector that provides raw materials for traditional products such as apparel and home textiles, but has also provided input to other sectors such as automotive, industry and health over the years. Since the textile and apparel sector plays an important role in the revitalization of the economy today, it is important to evaluate the current situation of the sector and to identify and resolve the areas that need improvement.

The textile and apparel sector plays an important role in the economic development of South Korea and Turkey. At the same time, international trade has become extremely important in today's economic conditions. In this respect, it is important for the sector of the two countries to identify the current situation in terms of the development of trade and to determine the future predictions. In this study, trade in textile and apparel sectors of South Korea and Turkey, which are among the fastest growing and developing economies in the world in the last three decades, was discussed.

Keywords: Apparel sector, Import and export rates, South Korea, Turkish apparel trade, Textile sector

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

TÜRKİYE-GÜNEY KORE TİCARİ İLİŞKİLERİ (TEKSTİL VE HAZIR GIYİM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ)

Özet

Küresel ekonominin en çarpıcı başarı hikayelerinden birini yazmış olan Asya-pasifik bölgesinde yer alan Güney Kore, özellikle son otuz yılda önemli reformlarla ekonomik büyüklüğünü hızla artırmış ve gerek Türkiye ile dış ticaret hacmini yükseltmiş olması itibarıyla önemli bir dış ticaret ortağımız olurken gerekse diğer ülkelerle dış ticaret hacmini arttırmış olması nedeni ile ihracatçılarımız için yüksek potansiyeli olan hedef pazar ülke konumuna gelmiştir.

Küresel ekonominin önemli aktörlerinden biri olan Güney Kore ile Türkiye'nin ticari ve ekonomik ilişkileri de her iki ülkenin ekonomik kalkınma sürecine paralel bir gelişme kaydetmiştir. Bu ilişkilerin ağırlık noktasını günümüzde Güney Kore'nin, Türkiye'deki yatırımları oluşturmaktadır. Bu süreçte iki ülke tekstil ve hazır giyim sektörü ticareti de yıllar içerisinde gelişim kaydederek özellikle 2000'li yılların başında ivme kazanmıştır.

Tekstil ve hazır giyim sektörü geçmişte daha çok hazır giyim ve ev tekstili gibi geleneksel ürünler için hammadde sağlayan bir sektörken yıllar itibarıyla otomotiv, endüstri ve sağlık gibi diğer sektörlerde de girdi sağlayan bir sektör haline gelmiştir. Tekstil ve hazır giyim sektörü günümüzde ekonominin canlandırılmasında önemli bir rol oynadığı için sektörün mevcut durumunun değerlendirilmesi ile iyileştirmeye ihtiyaç duyulan alanların tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması önem arz etmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü Türkiye ile Güney Kore'nin ekonomik kalkınma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Söz konusu sektörler aynı zamanda ülkelerarası ticarete günümüz ekonomik koşullarında son derece önemli bir hal almıştır. Bu bakımdan sektörel anlamda ticaretin gelişimi açısından mevcut durumun ortaya konulması ve gelecek öngörülerin belirlenmesi iki ülke sektörü açısından önemlidir. Söz konusu çalışmada son otuz yılda dünyanın en hızlı büyüyen ve gelişen ekonomileri arasında yer alan Güney Kore ile Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörü ticareti ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hazır giyim sektörü, İthalat ve ihracat oranları, Güney Kore, Türk hazır giyim ticareti, Tekstil sektörü

INTRODUCTION

Textile and apparel sector has an important place in world trade and production. Textile and apparel industry, their interactions with each other and the close relationship arising from the production and distribution chain of the apparel industry often come across as two terms used instead of each other.

For many developing countries, manufacturing industries are considered as the driving force due to both export revenues and employment potentials. The same approach was observed in Turkey during the early years of liberalization.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The textile and apparel industry has played a vital role in both industrialization and market formation in the country's economy over the last thirty years.

Textile and apparel industry has been one of the largest revenue generating sectors in the world throughout history. As a matter of fact, the sector played a vital role in early industrialization in Britain, North America and Japan (Rossen, 2004).

However, it has been observed that textile products production and export has been shifting from developed countries to developing countries since 1970s. For example, it is known that Japanese textile and apparel companies directed their production investments to Asian countries in the 1970s due to the increase in production costs and restrictions in employment. With the effect of this trend, Hong Kong, South Korea and Taiwan have become the new industrialized countries of Asia after Japan and textile and apparel industry became the main export item (Au and Chan, 2003). Together with these countries, underdeveloped countries such as Bangladesh and Indonesia have begun to take part in global markets by turning low labor costs into a competitive force (Owen, 2001). The globalization trend that has accelerated since the 1980s has accelerated the trade flow in the textile and apparel industry, and approximately half of the total capacity of the sector has shifted from developed countries to developing countries in the last thirty years (Ramaswamy and Gereffi, 2000). Naturally, the sector is defined as one of the most globalized industries today.

In this study, the commercial structure of the sector between South Korea and Turkey was evaluated. In this context, considering the commercial structure of South Korea, it is seen that South Korea has written one of the most striking success stories of the global economy. After the Korean War, which took place between 1950-1953 and which Turkey participated in with a military brigade, it is cited as one of the poorest countries in the world in the conditions of the period. Having entered into a strong development process in the years following the war and became one of the leading actors of the global economy in a short time, South Korea is today the 8th largest exporting country in the world, as it is the 12th largest economy in the world.

South Korea and Turkey's trade and economic relations, one of the major actors of the global economy, have recorded a parallel developed to the economic development process of both countries. South Korea's investment in Turkey is the main focus of these relations. According to Central Bank data, as of 2016, the total investment of residents in South Korea in Turkey is US \$ 566 million. However, considering that the Central Bank's balance of payments data does not include investments made through third countries and gains converted into domestic investments, it is predictable that South Korean investment in Turkey is far above these figures.

On the other hand, according to the Ministry of Economy data, there are 55,205 foreign-owned enterprises in Turkey as of June 2017, of which 326 have South Korean capital. Again, according to Central Bank data, foreign direct investment in South Korea by residents in Turkey stands at 40 million US dollars.

Considering the Ministry of Trade data (2019), there is an unbalanced situation in trade relations against Turkey in response to this picture in investment relations. In 2016, Turkey, South Korea, while exports of 519 million US dollars, 6.4 billion US dollars has made imports from this country. In other words, Turkey, each worth of goods that are sold to South Korea 12.3 dollars to buy goods from this country.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

South Korean investments in Turkey contribute to the country's economy through employment, production, exports and tax revenue. In the field of trade, although exports and imports are carried out in accordance with the principles of mutual benefit and free market, there is an unstable situation for Turkey. In the face of this situation, Turkey's relations with South Korea, just to focus on bilateral investment or trade in goods from the country, it is necessary to develop a multi-dimensional way.

Turkey's exports to South Korea by focusing on products bearing potential efforts to increase the market share of these products should be made. The textile and apparel sector is one of the leading sectors of the products with this potential. Textile and apparel sector is one of the largest industrial sectors in Turkey in terms of its contribution to employment and exports.

In this context, the study aimed to reveal the situation of textile and apparel trade between Turkey and South Korea. For this purpose, in addition to providing online access to the world's largest trade database, countries' export performance, international demand, alternative markets, and competitors in terms of both product and country in terms of providing indications about the role of "TradeMap" using specifically textile and apparel tabular data and evaluations are reviewed.

TEXTILE AND APPAREL TRADE BETWEEN TURKEY AND SOUTH KOREA

The textile and apparel sector started to grow rapidly with the export-oriented development policy implemented in 1980 and investments in the sector have increased since that date. The textile and apparel sector is one of the most important sectors of Turkey in terms of macro-economic magnitudes such as share in manufacturing and industrial production, employment, exports, net foreign currency inflows to the economy and investment. Today, the Turkish textile and apparel sector is a largely export-oriented sector (When considered alongside the textile and apparel sector).

The Turkish apparel sector is the 7th largest apparel exporter in the world with a 3.2% share as of 2018. In the export of apparel to EU countries, our country is ranked 3rd after China and Bangladesh. Today, the apparel sector is one of the locomotive sectors of our country's economy with its great weight in production and employment.

Most of the apparel products produced in Turkey are cotton products. The sector needs raw materials and decals such as cotton, wool, yarn and fabric are met to a large extent from within the country, but a significant amount of imports are also carried out. Although Turkey is the 6th largest cotton producer in the world in the 2019/20 season, domestic production does not meet domestic demand. Our country is ranked 5th in world cotton consumption (Ministry of Trade, 2020).

South Korea's economy, on the other hand, depends significantly on international trade. According to 2016 data, the share of the services sector was 59.2% while industry was 38.6% of the country's GDP. South Korea has the world's 11th largest economies among 191 countries as of 2017. South Korea's population, which ranked 26th in the world with an increase of 0.4% in 2017 with 51.5 million people, is estimated to be 52.7 million in 2023.

Today, South Korea is within the Asian continent's markets, with a population of 4.46 billion in 2018 and its population expected to grow to 5.3 billion by 2050. The total population of the Asian continent is expected to reach approximately 5.6 billion people by 2050, according to

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

United Nations data. While South Korea became the 12th largest economy in the world with a GDP of 1.62 trillion dollars, it became the 27th most populous country in the world with a population of 51.6 million. South Korea, which is the 5th most exported country in the world in 2018 with its export of 605.2 billion dollars, shows itself as an important market for Turkish exporters as the 8th most imported countries in the world with its imports of 535.2 billion dollars. At the same time, it should be taken into consideration that South Korea has a foreign trade surplus of 70 billion dollars and approximately 14% of exports of goods constitute high technology products (TEA (Turkish Exporters Assembly), 2019)

Table 1. South Korean Foreign Trade Figures (Billion USD)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Export	555	549	560	573	526	495	573	605
Import	524	520	516	526	436	406	478	535

Source: TradeMap

An important aspect of the South Korean economy is that it is highly dependent on international trade. Unlike the USA and Japan, both of which are important export countries, the unemployment rate in South Korea was 3.3% in 2017.

Turkey's trade with South Korea gained momentum at the beginning of the 2000s, but in this case the result has been a gradual increase in the deficit is Turkey's trade with the countries concerned. While Turkey's exports increased at a restricted level, there were larger increases in imports, although Turkey's imports from this country decreased during the Asian crisis that heavily affected the South Korean economy in 1997-98, imports began to increase again in the following years. In the last two years, it is observed that Turkey's imports from South Korea decreases again.

The Republic of South Korea is one of the countries where we have the most deficit in our foreign trade proportionately. In 2015, despite the increase in our exports, the trade deficit fell to 6.4 billion dollars due to the decrease in our imports. This deficit, which was around 6 billion US dollars in 2017, was realized as 5.4 billion US dollars in 2018. In 2017, the country's share of our total exports was 0.37% and ranked 49th. Our exports to South Korea were \$ 926 million in 2018 (Ministry of Trade, 2019).

When we look at the export and import products with South Korea, the main export products are clothing and leather goods. Among our main imported products are artificial and synthetic fibers suitable for weaving (Ministry of Foreign Affairs, 2019).

South Korea made 1.2 billion dollars of imports from Turkey in 2018, equivalent to about 0.22% of its total imports from the world. South Korea has a high trade potential and despite the FTA (Free Trade Agreement) signed with Turkey, the fact that Turkey imports the most 45th countries shows that Turkish exporters have a long way to go in this market.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Table 2. South Korea Imports the Most from Turkey 6 " GTIP (Customs Tariff Statistics Positions) with The Code Top Ten Products

6 ' GTIP Code	Product Description
'620342	For boys/boys, short pants, shorts etc. cotton
'620462	For women/girls, trousers, shorts, etc. cotton
'430219	Other tanned finished (whole) furs

Source: Turkish Statistical Institute (TÜİK), 2019

South Korea's imports from Turkey did in the first 10 items in 2018 to 622.1 million dollars, while the top 10 products imports constitutes 52.33% of the total imports from Turkey. In other words, one out of every two products that in 2018 South Korea's imports from Turkey took place within the first 10 items. This shows that our exporters are concentrating on export products made to South Korea and cannot diversify their export products sufficiently (TEA, 2019). Textiles and apparel products are not included among the top 10 products South Korea imports most from Turkey in 2018. However, textile and apparel products are among the products with code 6, which it imports the most from Turkey in 2019. (Table 2)

Table 3. South Korea's Sectoral Distribution of Goods Imported from the Earth (2018 \$ billion) (in terms of South Korea's imports from Turkey and Turkey's export rates to South Korea – two countries and on a world scale)

Ranking by Imports from The World	Ranking by Imports from Turkey	TEA Sector	South Korea's Imports from The World	Turkey's Exports to The World	South Korea's Imports from Turkey	Total Exports in The World	Share of Turkish Exports in Total Exports in The World	Share of The Sector in Turkey's Exports to South Korea	The Share of South Korea's Imports from Turkey in Turkey's Total Exports	South Korea's Share of Imports from Turkey in Total Imports
9	4	Clothing and Apparel	11,68	17,56	0,089	572,11	3,1%	7,5%	0,5%	0,8%
16	12	Textiles and Raw Materials	5,07	7,89	0,016	268,67	2,9%	1,4%	0,2%	0,3%
14	6	Leather and Leather Products	6,79	1,60	0,057	267,70	0,6%	4,8%	3,6%	0,8%

Source: International Trade Centre (ITC), Trademap, 2019 and TEA

South Korea is the 11th country with the most imports from Turkey, while Turkey imported \$ 6.3 billion from South Korea in 2018. The share of Turkey's imports from this country in total imports was 2.84%.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Table 4. Distribution of Turkey's Imports from The World by TEA Sector Classification (2012-2018 billion \$)

TEA Class	Sector	Number of 6 GTIP Coded Products in the Sector	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Change (2012-2018)	Sectoral Share (2012, %)	Sectoral Share (2018, %)
Clothing and Apparel		288	2,15	2,88	3,38	2,75	3,25	3,36	3,09	2,90	2,47	2,03
Textiles and Raw Materials		505	6,18	8,95	10,22	8,54	9,15	9,56	8,09	7,95	9,51	8,57
Leather and Leather Products		87	1,17	1,46	1,88	1,83	2,04	1,95	1,55	1,31	1,23	1,11

Source: (International Trade Centre (ITC), Trademap, 2019)

Turkey realized the biggest increase in imports from South Korea in the period 2012-2018 in the "steel" sector, this sector by the "chemical substances and products" and "textile and raw materials" have been carried out in the sector.

Turkey has a competitive advantage, but the garment and apparel sector is located between the products find a place in any desired ratio in the South Korean market. South Korea imports from Turkey the most among this sector, "confection and apparel" were made in the sector.

Turkey was a competitive advantage in the international market and the market share of South Korea's imports from Turkey is ready located between the 104 items in the range 1-5% in the clothing and apparel sector imports amounted to \$ 60 million.

Foreign investments to South Korea have increased in a fluctuating manner in recent years. Although the country's fast economic growth and expertise in innovative information and communication technologies are quite good, the lack of transparency in the laws is a concern for foreign investors (Ministry of Trade, 2018).

Especially in some areas, as we can see the continuation of the traditional lines in South Korean preferences, the Western style of life is rapidly spreading. This tradition and change shows itself mostly in clothing. In this regard, look at it as a potential market in these countries will be extremely accurate for Turkey.

When South Korea was considering having the technology and production capacity, it is considered that Turkey can make its imports in such a way as to provide more added value to the country's economy. Leave it needs Turkey's imports of finished products and components should be considered as potential in South Korea, South Korea should become a high-quality source of supply to Turkey in these areas.

The composition of South Korea's exports has varied over time. Although there has been stagnation or contraction in clothing and shoes, which are important export products in the recent past, they are still among the important product groups. Cheap labor is no longer available in South Korea, and since there is no competitive advantage arising from this factor, many of the factories have moved to other countries in South East Asia. Capital intensive and advanced engineering and technology products have now become more important and competitive export products for South Korea.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

South Korea is one of the 8th largest importers in the world with its \$ 535.5 billion in imports in 2018, making it a critical target market for our exporters. It said that the businesses that want to export to markets with high share of imports from the world and between them they made the imports from Turkey FTA (Free Trade Agreement) cause of which could be further developed effective strategies for this market there is a need to develop.

Said the market of more than shares get to name both the determination of our country would follow macro strategy in the products we have to move a competitive advantage from Turkey's exports in other words in the products it is strong supply side is important that our position on the South Korean market. In addition, South Korea's imports of the products heavily imported by South Korea in other words, the demand direction is strong in the determination of the products to be used as the methods stand out.

CONCLUSION

Textile and apparel sector is one of the most competitive sectors in the world. The policies and strategies pursued by countries in this sector are very important. The textile and apparel sector, which plays an important role in the economic development of the countries, has an important trading power. In this research, trade relations between Turkey and South Korea were evaluated in the textile and apparel sector and the current situation was tried to be determined with the most current data.

One of the major economic actors of East Asia, the new economic center of the world, is South Korea. South Korea is one of the major economic actors in East Asia, the world's new economic center of attraction. South Korea has a distinct position in the region with its strong economy and forms a vital part of that region with its trade links, investment relations, supply chains and location in regional production networks. Therefore, it is a must for Turkey to increase its economic relations with this country to a higher level. In this regard, South Korea is a market that supply growth potential for Turkey. In general, Turkey and South Korea textile and apparel trade is considered the following points are noteworthy.

- Textile and apparel sector, which is defined as one of the traditional sectors of our country, is one of the leading industries in Turkey today in terms of production, employment and export volume and the technology it uses. The sector has made a huge investment move in the last 30 years and has become an industry that uses high technology in almost all rings of the value chain. The sector also uses superior production method techniques and communication facilities in its production processes. (TQM, Kaizen, Six Sigma etc.) With these aspects, it can be a strong commercial partner for South Korea.
- Turkish textile and apparel sector has the potential to take a stronger position in global exports.
- The number of companies that use government support in the sector is low. By overcoming this situation, stronger commercial developments can be achieved.
- The concept of high added value production should be emphasized rather than traditional textile understanding. In this context, it should be aimed to carry out activities that improve the design and branding activities of the companies.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- The sector should be producing for export and closely follow the changes and trends in the global scale in line with the targets and priorities set out in the development plan. Firms should be encouraged to accelerate the transition from labor-intensive production to technology-intensive production in order to increase productivity in production, and to prioritize R & D and innovation activities. (wearable technologies, nanotechnology, etc.)
- When evaluated in the context of firm strategy, structure and competitive conditions, the sector should spend more work and focus on branding activities first.
- When the sector is evaluated under the main variable of input conditions, it is seen that labor costs constitute an important item and affect competitiveness.
- In order for industry to have a globally sustainable competitive power, it should be aimed to combine cost, quality and diversity in the most effective way and to achieve a rising growth trend with niche products in new markets while maintaining its share in the EU market. One of these markets should be considered as South Korea, the positive and negative aspects of the market should be determined, trade relations should be arranged in this direction.
- It is important for the industry to be innovative and creative and to show the necessary dedication and courage. The biggest goal should be to create a portfolio where the risks in the market portfolio are combined with high risk and high profit margin markets (such as South Korea, Russia) and stable U.S.-like markets.

In this context, focusing on products bearing potential Turkey's exports to South Korea are working towards increasing the market share of these products should be made. At the same time an effective disposal of the steps to be taken in this direction, if well analyzed and better management of risks and the creation of a continuous process in these areas, Turkey's more balanced in their economic relations with South Korea, trade sustainable in the long term, despite a trade deficit and Turkey, providing more value to the economy it is inevitable to reach a structure.

A continuously close relationship with consumers and business partners should be maintained between the two countries. In order for these relationships to be sustained in the long term, mutual business visits should be made continuously and trust should be renewed. South Korean manufacturers are paying attention to the cheapness of raw materials especially in order to maintain their competitiveness. Comparison of prices should be done well. The balance of quality and price must be appropriately determined according to the price and quality in the South Korean market. In case of attention to these points, it will be possible to reach the desired points in the textile and apparel industry trade between the two countries.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

REFERENCES

Au, K. F. and Chan, N.Y. (2003). The World Textile and Apparel Trade: Globalization Versus Regionalization, *Proceeding of the Seventh International Conference on Global Business and Economic Development*, 1063-1070.

ITC (Trade Map). (2019). South Korea and Turkey Trade, <https://www.trademap.org/Index.aspx>, Access: 12.11.2019

Owen, G. (2001). Globalization in Textiles: Corporate Strategy and Competitive Advantage, <http://www.lse.ac.uk/collections/MES/pdf/pasold.pdf> . Access: 12.01.2020

Ramaswamy, K. V. and Gereffi, G. (2000). India's Apparel Exports: The Challenge of Global Markets., *The Developing Economies*, XXXVIII-2, 186–210.

Rossen, E. I. (2004). *The Globalization of the US Apparel Industry: Making Sweatshops*, Berkely, University of California Press.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs) (2019). Güney Kore'nin Ekonomisi, http://www.mfa.gov.tr/guney-kore_ekonomisi.tr.mfa, Access: 12.09.2019

T.C. Ticaret Bakanlığı, (Republic of Turkey Ministry of Trade) (2020). Hazır Giyim Sektör Raporu, https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Hazır%20Giyim%20Sektörü_2018.pdf, Access: 19.05.2020

T.C. Ticaret Bakanlığı, (Republic of Turkey Ministry of Trade) (2019). Hazır Giyim Sektörü, <https://ticaret.gov.tr/data> Access: 26.01.2020

T.C. Ticaret Bakanlığı, (Republic of Turkey Ministry of Trade) (2019). Güney Kore, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/guney-kore-cumhuriyeti/ulke-profil/dis-ticaret>, Access: 16.04.2019

T.C. Ticaret Bakanlığı, (Republic of Turkey Ministry of Trade) (2018). Güney Kore, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/guney-kore-cumhuriyeti/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>, Access: 31.08.2018

TEA (TİM), (2019). Güney Kore İle İlgili Makroekonomik Göstergeler, https://www.tim.org.tr/files/downloads/Analiz_Rapor/Güney%20Kore%20Hedef%20Pazar%20Ülke%20Analizi.pdf, Access: 30.04.2020

TEA (TİM). (2019). Güney Kore Hedef Pazar Ülke Analizi, Türkiye İhracatçılar Meclisi, https://www.tim.org.tr/files/downloads/Analiz_Rapor/Güney%20Kore%20Hedef%20Pazar%20Ülke%20Analizi.pdf, Access: 29.04.2020

Turkish Statistical Institute. (2019). South Korea Imports the Most from Turkey 6 " GTIP (Customs Tariff Statistics Positions) with The Code Top Ten Products, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Access: 11.02.2020

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

BULANIK ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME İLE ALTERNATİF TEMİZLİK FİRMASI SEÇİMİ YÖNTEMİ

Sümeyye BAYINDIR
Halil İbrahim DEMİR
Sakarya Üniversitesi

Özet

Günlük hayatta firmalar için tedarikçi seçimi maliyet ve fayda açısından bakıldığında karar verilmesi zor bir problem haline dönüşmektedir. Bu zor karar sonucu firmalar yanlış seçimler yapabilmektedir. Bu seçimler firmalar için çok fazla kriter içermekte ve çözümü zorlaştırmaktadır. Özellikle kamu sektöründe yapılan tedarikçi seçimlerinde ihale esaslı çalışıldığından genellikle maliyet kriteri göz önüne alınarak seçimler yapılmaktadır ve bu kararlar yanlış seçimlere gidilebilmektedir. Kamu sektöründe öncelikle gerekli olan ihtiyaç belirlenin ve bu ihtiyaca göre duyuru yapılarak firmaların ihaleye girmesi sağlanır.

Tedarikçi seçimi gibi çok alternatifli ve çok kriterli problemlerin çözümünde, kararları doğru verebilmek adına, devreye literatürde kullanılan çok kriterli karar verme yöntemleri girmektedir. ÇKKV (Çok kriterli karar verme) yöntemleri sayesinde karar vericiler her bir kriteri tüm alternatifler bazında sırasıyla değerlendirir ve istenilen kriterler için en iyi sonucu veren alternatif en ideal çözümü oluşturur. ÇKKV yöntemlerinden klasik yöntemler yerine günümüzde yaygınca kullanılan bulanık yöntemler kullanılmaktadır. Bulanık yöntemler sayesinde veriler net bir sayısal karşılık yerine dilsel ifadeler kullanılarak karar vericinin kriterler ve alternatifler arasında doğru değerlendirilmesi kolaylaşmaktadır.

Burada ÇKKV yöntemlerinden olan Bulanık AHP kullanılarak kriterler kendi aralarında ve alternatifler her bir kritere göre değerlendirilmiştir. Literatürde Bulanık AHP yöntemiyle tedarikçi seçimi problemi çok fazla karşılaşılmamasına rağmen özellikle kamu sektöründe bu alanda yapılan çalışma azdır ve bu çalışmada temizlikçi firması seçimi problemi göz önüne alınmıştır. Çalışmada 3 ana kriter ve 20 alt kriter 4 farklı tedarikçi firma için değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ele alınan ana kriterler Çevresel, Sosyal ve Ekonomik ana kriterleridir. Çevresel kriterler arasında günümüzde öncelik gösterilen Yeşil tasarım ve Satınalma (YTS), Yeşil yönetim (YY), Atık yönetimi ve Kirlilik önleme (AYKÖ) gibi kriterler de ele alınmıştır.

Saaty'in 1-9 kesin önem ölçeği ile değerlendirilen anket sonuçlarına göre Chang'in önerdiği bulanık önem ölçeği dönüşüm skalası kullanılarak veriler gözden geçirilmiştir. Elde edilen verilere göre Bulanık AHP yöntemi adımları kullanılarak sentetik değerlere dönüştürülmüş ve

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

bu değerler ardından ağırlıklar hesaplanmış sonuçlara ulaşılmış ve bu sonuçlara göre firmalar arasında seçim yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Bulanık AHP, Tedarikçi Seçimi, Kamu Sektörü

ALTERNATIVE CLEANING COMPANY SELECTION METHOD WITH FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING

Abstract

Choosing a supplier for companies in daily life becomes a difficult problem to decide on in terms of cost and benefit. As a result of this difficult decision, companies can make wrong choices. These choices contain many criteria for companies and make the solution difficult. Especially in the selection of suppliers made in the public sector, tender-based work is generally made, considering the cost criterion, choices are made and these decisions can be made wrong. In the public sector, firstly, the necessary needs are determined and announcements are made according to this need and firms are allowed to participate in the tender.

In the solution of multi-alternative and multi-criteria problems such as supplier selection, multi-criteria decision making methods used in the literature are used in order to make correct decisions. Decision makers evaluate each criterion on the basis of all alternatives, respectively, using the methods of MCDM (Multi-Criteria Decision Making) and create the most ideal solution that gives the best results for the desired criteria. Fuzzy methods, which are widely used today, are used instead of classical methods. Thanks to the fuzzy methods, it is easier to evaluate the decision correctly among the criteria and alternatives by using linguistic expressions instead of a clear numerical response.

Here, using Fuzzy AHP, which is one of the MCDM methods, the criteria were evaluated among themselves and alternatives were evaluated according to each criterion. Although the problem of selecting suppliers with Fuzzy AHP method is encountered in the literature, especially in the public sector, the work done in this area is small and in this study the cleaning company selection problem is considered. In the study, 3 main criteria and 20 sub criteria were evaluated for 4 different suppliers. The main criteria handled in this study are Environmental, Social and Economic main criteria. Among the environmental criteria which are prioritized nowadays, Green design and Purchasing (GDP), Green management (GM), Waste management and Pollution prevention (WMPP) are used.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

According to the survey results evaluated with Saaty's 1-9 exact significance scale, the data was revised using the fuzzy importance scale conversion scale proposed by Chang. According to the data obtained, by using the Fuzzy AHP method steps, synthetic values are obtained and after these values weights are calculated and the results were reached and a selection was made among the companies according to these results.

KeyWords: Multi Criteria Decision Making, Fuzzy AHP, Supplier Selection, Public Sector

1. GİRİŞ

Hemen hemen her gün, her an günlük hayatımızda, iş hayatımızda belli başlı problemlerle karşı karşıya geliriz. Bu problemler bizleri belirli kararlar verme zorunluluğunda bırakır. Bu kararları aldıktan sonra sonucunun başarılı, doğru veya uygun olduğunu görmek isteriz.

Günümüzde rekabet koşulları giderek zorlaşmakla beraber maalesef “en ucuza tedarik etme” yaklaşımı ile firmalar tedarikçilerini seçebilmektedirler. Bu yaklaşım düşük kalite ile temin edilen malzemelerden kaynaklı işin de kalitesinin düşmesine ve maliyetin yükselmesine yol açabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı, işletmeler için tedarikçi seçimi kararı stratejik öneme sahip bir karardır.

Şirketler için de bu durum söz konusudur. Bir karar alınmadan önce bir sürü kriteri ve alternatifleri göz önünde bulundurması gerekir. Bu kararlar şirketin geleceğini belirleme noktasında önemli etkilere neden olabilmektedirler. Şirketin geleceği için verilecek kararın doğruluğu bilhassa karlılığı önem arz etmektedir.

Özellikle kamu sektöründe yapılan tedarikçi seçimlerine ihale esaslı çalışıldığından genellikle maliyet kriteri göz önüne alınarak seçimler yapılmaktadır. Türkiye’de ihaleler 4734 sayılı Kamu İhale Kanununa göre yapılmaktadır. Burada alınacak hizmet karşılığında ihaleye katılacak tedarikçiler için yaklaşık maliyetin gizli tutularak ihaleye fesat karıştırılması engellenmeye çalışılmaktadır. İhale yayınlandıktan sonra tedarikçilerin başvuruları sonucu uygun ve bu kararlar yanlış seçimlere gidilebilmektedir. Kamu sektöründe öncelikle hizmet alınacak iş ihtiyaçları belirlenir ve bu ihtiyaçlara göre duyuru yapılarak firmaların ihaleye girmesi sağlanır. İhaleye başvuran tedarikçilerin teklifleri ilgili kurumca değerlendirilir. Sorumlu personel tarafından değerlendirme işlemi yapılırken tedarikçilere eşit mesafede yaklaşılmalı, ihalenin sonucunun güvenilir ve yalın olması gerekmektedir. Değerlendirme sonucunda genellikle ihaleler ekonomik olarak en düşük fiyat teklifini veren tedarikçi üzerine bırakılır (İLHAN, Ocak-Mart 2013) . Bu da ne yazık ki yapılacak işin tek kriter altında değerlendirildiği için kalitesinin düşük olmasına ve belki de ileride doğabilecek maliyet artışlarına neden olabilmektedir.

Bu tip tedarikçi seçimi problemi çözümünde literatürde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri kullanılmaktadır. Burada öncelikli olarak karar vereceğimiz firmalar bazında kriterlerimizi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

belirlememiz gerekmektedir. Sonucu belirlemek adına vereceğimiz kararları belirlerken ele alınması gereken bir sürü kriter ve alternatif ortaya çıkacaktır. Bu ana kriterler ve alt kriterler ile alternatiflerimiz uzmanlar tarafından önem derecelerine göre karşılaştırılır. Uygun tedarikçinin belirlenmesinde alternatiflerin güçlü ve zayıf yönleri ele alınarak incelenir. Tedarikçi seçimi ile ilgili en ayrıntılı çalışmalardan birisi Dickson'un yapmış olduğu çalışmadır. Dickson çalışmasında 23 kriterden oluşan bir ölçüt listesi belirlemiştir ve bu yaptığı çalışmayla daha sonraki tedarikçi seçim problemlerinde yol gösterici olmuştur (Dickson, 1966).

Çalışmada tedarikçi seçimi problemi çok kriterli karar verme metotları ile çözümlenerek konu analitik bir şekilde ele alınmış ve kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Kriterlerin ağırlıklarına göre Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (Bulanık AHP) yöntemi kullanılarak en iyi tedarikçi seçimi yapılmıştır. Literatürde Bulanık AHP yöntemiyle tedarikçi seçimi problemi çok fazla karşılaşılmışına rağmen özellikle kamu sektöründe bu alanda yapılan çalışma azdır.

Kamu sektöründe temizlikçi firması seçimi için yayınlanan ihale sonucunda ihaleye başvuran 4 firma değerlendirilmiştir. Çalışmada 3 ana kriter ve 20 alt kriter 4 farklı tedarikçi firma için değerlendirilmiştir. Belirlenen ana kriterler; Çevresel, Sosyal ve Ekonomik ana kriterleridir. Çevresel kriterler arasında günümüzde öncelik gösterilen Yeşil tasarım ve Satınalma (YTS), Yeşil yönetim (YY), Atık yönetimi ve Kirlilik önleme (AYKÖ) gibi kriterler de ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Firmalar önemli kararları verebilmek adına her an firma maliyetini minimuma indirmek için kararlar vermek zorunda kalırlar. Bu durum araştırmacıların çalışmalarına da sıkça yansımaktadır. Tedarikçi seçimi ile ilgili literatürde çok fazla çalışma mevcuttur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, (Hacer & Mutlu, 2005) Denizli'de faaliyet gösteren bir mermer-traverten işletmesinin sektör bazında kriterlerini göz önünde bulundurarak kriterlerini uzmanlar tarafından belirleyip dört tedarikçi arasındaki en iyi seçimini Bulanık AHP yöntemi kullanarak değerlendirmiştir. (Seçme & Özdemir, 2008) Türkiye'de faaliyet gösteren bir mobilya fabrikasının stratejik tedarikçi seçim problemini ele alarak en iyi seçimi Bulanık AHP yöntemiyle analiz etmiştir. (Gülşen & Atakan, 2006) Kocaeli'de otomotiv yan sanayiinde faaliyet gösteren bir firmada performans değerlendirme için bu yöntemi kullanmıştır. (Çalık & Ahmet, 2018) Yeşil Tedarikçi Seçimi problemi için iki aşamadan oluşan entegre bir model önermiş ve ilk aşamasında karar vericilerin seçimlerini açıklayabilmek için Bulanık AHP yöntemini kullanırken, (Büyüközkan, 2012) ve (Ardalı, 2020) de çalışmalarında yeşil tedarikçi seçimi için değerlendirme kriterlerinin görece ağırlıklarını belirlemek için Bulanık AHP uygulamış ve yeşil tedarikçileri sıralarken Bulanık Aksiyomatik Tasarımdan yararlanmışlardır.

(Ünal, Güven, & İpekçi, 2019) Antalya'da faaliyetini sürdüren beş yıldızlı bir otel işletmesi için tedarikçi seçimi problemi bilimsel bir yaklaşımla ele alarak çözümünde Bulanık AHP ile

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Hedef Programlama yöntemini entegre ederek tedarikçi seçimini değerlendirmiştir. (Karabayır, 2018) yüksek lisans tezinde iki farklı sektör için tedarikçi seçimi problemini uygulamış, inşaat sektörü için 7 ana kriter ve 24 alt kriter, otomotiv sektörü için 6 ana kriter ve 26 alt kriter belirledikten sonra bulanık AHP ile kriter ağırlıkları hesaplanıp daha sonra bulanık TOPSIS ile tedarikçileri sıralayarak en uygun tedarikçi seçilmiştir. (Çelik, Alkan, & Aladağ, 2016) otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın tedarikçi seçim problemini çok kriterli karar verme yaklaşımı kullanarak değerlendirmiştir. (Özdağoğlu & Özdağoğlu, 2007) ise çalışmalarında AHP ve Bulanık AHP'nin dilselimsel değerlendirmeler ile çok yönlü karar verme süreçlerinin karşılaştırılmasını yapmıştır. (Supçiller & Deligöz, 2018) çalışmalarında Denizli'de bir tekstil firmasında hammaddelerinin yaklaşık %90'ını oluşturan ve maliyeti en çok etkileyen iplik tedarikçilerinin seçiminde AHP, TOPSIS, VIKOR, SAW, GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ, MOORA, ELECTRE II, M-TOPSIS yöntemleri tek tek uygulayarak tedarikçi sıralamaları belirlemiştir. (Doğan & Akbal, 2019) Niğde'de bir üniversite hastanesinde medikal firma seçiminde hasta ve hastane açısından en uygun tedarikçi seçim kararının verilebilmesi için ÇKKV yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi kullanılmıştır. (Aydın & Eren, 2018) ülkemizde hava savunma sanayisinde faaliyet gösteren bir firmada tedarikçi seçim problemi ele alınmış ve çok kriterli karar verme araçlarından Bulanık AHP ve Hedef Programlama yöntemleri kullanılarak işletme için en uygun tedarikçi seçimi yapılmıştır. (Yıldırım & Timor, 2019) ise çalışmalarında otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için kriterlerin önem derecelerini Bulanık AHP yöntemi ile belirlerken, tedarikçi alternatiflerini değerlendirmek üzere COPRAS-F ve COPRAS-G yöntemlerini kullanmışlardır. (Balbaş & Turan, 2019) özel bir tersane işletmesi için inşa edilecek uygun gemi modelini belirlemede Bulanık AHP ve bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanarak sonuçları değerlendirmişlerdir. (Öztürk & Başkaya, 2012) çalışmalarında bir ekmek fabrikasının, un tedarikçisi seçim süreci Bulanık AHP ile değerlendirilmiş ve genişletilmiş analiz ile toplam integral tekniği arasında karşılaştırma yapılmıştır. (Akay & Pehlivan, 2018) çalışmada Selçuk Üniversitesi'ndeki öğrencilerin teknolojinin değişimi ve gelişimiyle çok hızlı değişen telefon markaları üzerinde tercih ettikleri cep telefonu markalarının belirlenmesi amacıyla ÇKKV yöntemlerinden Bulanık AHP ve Bulanık Analitik Ağ Sürecini uygulamıştır. (Kiraz, Gençler, Taş, & Teke, 2018) çalışmalarında Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS kullanarak Sakarya ili için yatırım öncelikli projelerin belirlenmesinde bu metodları kullanmışlar ve duyarlılık analizi yaparak durumları karşılaştırmıştır.

İlgili literatürler incelendiğinde kamu sektöründe tedarikçi seçimi probleminde sadece ihale yönteminin kullanıldığı ve genellikle teklifte maliyet açısından incelenerek en düşük veren firmanın seçildiği görülmüştür. Hatayı en aza indirmek ve sadece maliyetin dikkate alındığı görüldüğünden çalışmada kamu sektörü özelinde tedarikçi firması seçilirken Bulanık AHP yöntemi kullanılmış ve tedarikçiler değerlendirilmiştir.

3. BULANIK ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

İlk defa Azerbaycan asıllı L.A. Zadeh (1965) tarafından geliştirilen bulanık küme teorisi esas olarak insan düşünce ve algılarındaki belirsizliklerle ilgilenmekte ve bu belirsizlikleri sayısallaştırmaya çalışmaktadır. İnsanın fiziki olaylar hakkındaki bilgi ve yorumları genellikle kişisel görüşleri şeklinde ortaya çıkmaktadır (Şen, 2001). İlk defa Saaty tarafından ortaya atılan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) birçok alternatif arasından seçim yapmayla ilgili karşılaştırma sağlayan bir yaklaşımdır. AHP problemin hiyerarşik olarak çok ölçütlü karar verme tekniğidir. Bu teknik uygulanırken Saaty tarafından belirlenen [1-9] skalası kullanılır (Saaty, 1990). Karar vericiden bu skala dikkate alınarak ölçütlerin ve alternatiflerin karşılaştırılması istenilir. Bu nedenle AHP'nin anlaşılması aslında kolaydır, nitel ve nicel verileri etkin olarak ele alabilmektedir fakat tutarsızlıklar oluşturabilmektedir. Bu tutarsızlıklar seçim sürecini etkilemekte ve zorlaştırmaktadır.

Klasik AHP'de karşılaşılan durumlar, kullanılan gerçek sayıların çözümü zorlaştırması ve karar vericinin daha kolay kriterleri değerlendirebilmesi adına Bulanık Analitik Hiyerarşik yöntemi bulanık problemleri çözmek amacıyla geliştirilmiştir (Mahmoodzadeh, Shahrabi, Pariazar, & Zaeri, 2007). Bu yüzden insan düşüncesinde var olan sözel verileri sayısallaştırarak kullanmamıza imkan sağlayan bulanık kümeler teorisi bize Klasik AHP'de uzman kişilerden alınan bilginin net sayılarla ifade edilmesinden çok Bulanık AHP ile insan düşünce yapısını yansıtan dilsel ifadeleri kullanarak çözüm yöntemimizi kolaylaştırır.

Klasik AHP yöntemi belirsizlik durumunda karar alma işlemini gerçek ortama tam uygun olarak gerçekleştiremediğinden dolayı, bulanık mantıkla bütünleştirilerek Bulanık AHP ile adlandırılan yöntem ortaya konmuştur. Bu yöntemde karar verici genellikle kesin ve net değerler içeren sayısal nitelendirmeler yapmak yerine, ara değerlerden oluşan ve problemi gerçek ortama daha düzgün şekilde nitelendirebilecek değerlendirme yapmayı daha güvenilir bulmaktadır (Zhu, Jing, & Chang, 1999)

Bulanık AHP sürecinde karar matrislerinde yer alan çok ölçütlü karşılaştırmalar karar vericinin uygulamasına göre dönüştürülen bulanık sayılardır (Kahraman & Ulukan, 2003). Bulanık AHP, karar vericinin belirsizliğini hesaba katmak ve tutarsızlıkları önlemek için tam değer yerine bir aralıkta yer alan dilsel değerleri kullanmaktadır (Kahraman C. , 2008)

1983 yılında Van Laarhoven ve Pedrycz yaptıkları çalışmada, ilk defa üçgensel üyelik fonksiyonlarıyla tanımlanmış olan bulanık değerleri kullanmışlardır. Öncelik değerlerinin bulunmasında logaritmik regresyondan yararlanılan çalışmada bulanık ortamda bir üniversite için profesör seçimi problemine çözüm aranmıştır. Matematiksel yaratıcılık, uygulamada yaratıcılık, yönetim becerileri ve insani yönler bakımından üç profesör adayını bulanık sayılarla değerlendirmişler ve çalışmada önerilen yaklaşımla en iyi aday seçilmiştir

Bulanık mantıkla karar verme sürecindeki belirsizliği gidermek mümkün olabilmektedir. Klasik AHP yönteminde karar vericiler değerlendirmeleri yaparken gerçek sayıları kullandıkları için oldukça zorlanmaktadırlar. Bulanık AHP sayesinde karar vericiler ikişerli karşılaştırmalar yaparken “İyi”, “Daha iyi” şeklinde dilsel ifadeleri kullanarak değerlendirme yapabilmektedir. Dilsel ifadelerin kullanılması, karar vericilerin değerlendirme yapmalarını

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

kolaylaştırmaktadır. Bulanık AHP'nin de klasik AHP'ye göre üstünlükleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Güner, 2005):

1. Bulanık sayılar kullanıldığı için gerçek değerlere göre insanların belirli kriterler kapsamında değerlendirmelerini daha iyi yansıtabilmektedir.
2. Bulanık sayılar, karar vericilere ana amacına ulaşmak için yapılan değerlendirmede kolaylık sağlamaktadır.

Bulanık AHP yi kullanmanın en önemli avantajı, çoklu kriterleri ele alırken getirdiği kolaylıktır. Deterministik tercihleri oluşturmak karar verici için daha zor olduğundan, bunların yerine algı-tabanlı yargı aralıkları kullanılabilir. Buna ek olarak, AHP'deki tercihler, mecburen karar vericilerin algısına dayanan yargıları olmak durumundadır. Bu durumda bulanık yaklaşım daha doğru bir karar verme süreci tanımlayabilmektedir (Kuo, Chi, & Kao, 1997).

3.1. Genişletilmiş Analiz (CHANG 1996) Yöntemi

Bulanık AHP yönteminin uygulandığı karar problemlerinin bir çoğunda Genişletilmiş Analiz yöntemi kullanılmıştır. (Chang, 1996) Bulanık AHP yöntemini kullanarak değerlendirmek için bir yöntem geliştirmiştir. Chang'in genişletilmiş analiz yöntemine göre, her bir ölçüt alınır ve her bir hedef için mertebeye analizi uygulanır. Böylelikle her bir kriter için **m tane mertebeye analiz** değerleri elde edilir. Bu değerler şu şekilde gösterilir.

$$M_{gi}^1, M_{gi}^2, \dots, M_{gi}^m \quad i = 1, 2, \dots, n$$

Burada tüm M_{gi}^j ($j = 1, 2, \dots, m$) 'ler üçgensel bulanık sayılardır.

Probleme ait hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra, hiyerarşide yer alan elemanların ikili karşılaştırmaları bulanık sayılar kullanılarak yapılır. İkili karşılaştırmalarla matrislerin elde edilmesinden sonra Chang'in mertebeye analizinin adımları şu şekilde özetlenebilir.

Adım 1: Her bir kritere göre bulanık sentetik mertebenin değeri şu şekilde tanımlanır. Bu işlem bir bakıma, klasik AHP yöntemindeki normalizasyon işlemine benzemektedir.

$$S_i = \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \otimes \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1} \quad (1)$$

Bu formülasyonda yer alan ifadeler (2) ve (3) numaralı ifadeler ile hesaplanmaktadır.

(2) numaralı ifade de belli bir matris için m genişletme analiz değerlerinin bulanık toplama işlemi yapılır. Örneğin birinci satır için S değerini hesaplıyorsak, 1. satırla kesişen sütunların tüm 1 değerlerini toplayıp yazarız, tüm m değerlerini toplayıp yazarız, tüm u değerlerini toplayıp yazarız.

$$\sum_{j=1}^m M_{gi}^j = (\sum_{j=1}^m l_i, \sum_{j=1}^m m_i, \sum_{j=1}^m u_i) \quad (2)$$

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

(3) numaralı ifade de ise, burada elde ettiğimiz karşılaştırma matrisindeki tüm 1 değerlerini, tüm m değerlerini, tüm u değerlerini toplayıp yazarız. Sonrasında üçgensel bulanık sayılarda ters alma işlemi yapılır.

$$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1} = \left(\frac{1}{\sum_{j=1}^m u_i}, \frac{1}{\sum_{j=1}^m m_i}, \frac{1}{\sum_{j=1}^m l_i} \right)$$

(3)

Adım 2: $M_2 = (l_2, m_2, u_2) \geq M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ 'nın olabilirlik derecesi şu şekilde tanımlanır:

$$V(M_2 \geq M_1) = \begin{cases} 1, & m_2 \geq m_1 \\ 0, & l_1 \geq u_2 \\ \frac{l_1 - u_2}{(m_2 - u_2) - (m_1 - l_1)}, & \text{diğer durumlar} \end{cases}$$

(4)

Burada her iki durum için de kesişim noktası bulunur. M_1 ve M_2 'yi kıyaslayabilmek için $V(M_2 \geq M_1)$ ve $V(M_1 \geq M_2)$ değerlerinin her ikisi de gerekmektedir.

Adım 3: Bu adımda 1. satır diğer tüm satırlarla karşılaştırılır. Bu karşılaştırmalar sonucunda çıkan değerlerin minimumu alınır ($d'(A_1)$). Aynı şekilde 2. satırda diğer tüm satırlarla karşılaştırılır ve minimumu alınır ($d'(A_2)$). Bu işlem tüm satırlar için devam ettirilir. Her satır için bulunan minimum değerler birleştirilerek ağırlık vektörü elde edilir

$$W' = (d'(A_1), d'(A_2), \dots, d'(A_n))^T$$

(5)

Adım 4: W bulanık olmayan sayı olmak üzere ağırlık vektörü normalize edilir.

$$W = \left[\frac{d'(A_1)}{\sum_{i=1}^n d'(A_i)}, \frac{d'(A_2)}{\sum_{i=1}^n d'(A_i)}, \dots, \frac{d'(A_n)}{\sum_{i=1}^n d'(A_i)} \right]^T$$

(6)

Bulanık AHP'de kullanılan ölçeklerden biri Chan (1996) tarafından önerilen dilsel değişkenler ve bu dilsel değişkenler için tanımlanan üçgensel bulanık sayılar kullanılacaktır. Bunun nedeni Klasik AHP'de Satty [1-9] skalası ile değerlendirilen anketlerin bulanık sayılara dönüştürülmesindeki kolaylığıdır.

Bu yöntemde, probleme ait değerlendirme kriterleri ve seçenekleri tespit edildikten sonra kriterlerin ve her kritere göre seçeneklerin aldığı puanlar, Tablo 1' de yer alan üçgensel bulanık sayılar kullanılarak ifade edilmektedir.

Tablo 1: Üçgensel bulanık sayılar ve tersleri

	Üçgensel Bulanık Sayı			Üçgensel Bulanık Sayıların Tersleri		
1	1,00	1,00	2,00	0,50	1,00	1,00
2	1,00	2,00	3,00	0,33	0,50	1,00

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

3	2,00	3,00	4,00	0,25	0,33	0,50
4	3,00	4,00	5,00	0,20	0,25	0,33
5	4,00	5,00	6,00	0,17	0,20	0,25
6	5,00	6,00	7,00	0,14	0,17	0,20
7	6,00	7,00	8,00	0,13	0,14	0,17
8	7,00	8,00	9,00	0,11	0,13	0,14
9	8,00	9,00	9,00	0,11	0,11	0,13

4. BULANIK ÇKKV İLE ALTERNATİF TEMİZLİK FİRMASI SEÇİMİ

Çalışmada İstanbul'da kamu sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın temizlikçi firması ihtiyacı üzerine yayınlanan ihaleye başvuran 4 firma değerlendirilmiştir. Uygulamada 3 ana kriter ve 20 alt kriterler temizlik işi sektöründe çalışan 4 firma için değerlendirilmiştir. Daha sonra 3 farklı senaryo için Duyarlılık Analizi yapılarak kriterlerin ağırlıklarındaki değişimlerin firma ağırlık sıralamalarına etkileri incelenmiştir. Ayrıca, önerilen modelin kriter ağırlıklarındaki değişikliklere olan duyarlılığını görmek amacıyla duyarlılık analizi yapılmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

KAMU SEKTÖRÜNDE TEMİZLİK FİRMASI SEÇİMİ	EKONOMİK	Hizmetin Fiyatı (HF)	ALTERNATİF 4
		Hizmetteki Kar (HK)	
		Hizmetin Kalitesi (HKA)	
		Esneklik (ES)	
		Teknik ve Finansal Yeterlilik (TFY)	
		Tesisler ve Kapasite (TK)	
		Hizmetin Doğruluğu (HD)	
		Hizmetin Süresi (HS)	
		Ödeme Koşulları (ÖK)	
	ÇEVRESEL	Çevresel Yönetim Sistemi (ÇYS)	ALTERNATİF 3
Yeşil Tasarım ve Satınalma (YTS)			
Yeşil Yönetim (YY)			
Atık Yönetimi ve Kirlilik Önleme (AYKÖ)			
Çevresel Maliyetler (ÇM)			
Çevresel Yeterlilikler (ÇY)			
Yeşil Arge ve İnovasyon (YARGE)			
SOSYAL	İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG)	ALTERNATİF 2	
	Çalışanların Hak ve Menfaatleri (ÇH)		
	Paydaşların Hakları (PH)		
	Bilgi Açıklama (BA)		
			ALTERNATİF 1

Şekil 1: Temizlik firması ile ilgili hiyerarşi modeli

4.1. Kriterlerin Açıklamaları

Çalışmada 3 ana kriter ve 20 alt kriter üzerinden temizlik firması tedarik seçimi yapılmıştır. Temizlik firması seçimi için ana kriterler; Ekonomik, Çevresel ve Sosyal kriterlerdir. Bu kriterlere bağlı alt kriterler ve açıklamaları Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’de gösterilmiştir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 2: Ekonomik Ana Kriter Tablosu

Ekonomik Ana Kriterler	Kriter Açıklaması
Hizmetin Fiyatı (HF)	Makul bir fiyata hizmet temin etme kabiliyeti
Hizmetteki Kar (HK)	Makul bir kar elde etmek
Hizmetin Kalitesi (HKA)	Önemli bir kalite düzeyi sağlamak
Esneklik (ES)	Değişen müşteri beklentilerine hızlı cevap verme problem çözme yeteneği
Teknik ve Finansal Yeterlilik (TFY)	Tedarikçi ile ilgili teknolojik ve mali yönler
Tesisler ve Kapasite (TK)	Tedarikçinin hizmet için tesis ve kapasite gereksinimleri
Hizmetin Doğruluğu (HD)	Şartnameye uygun çalışma
Hizmetin Süresi (HS)	İstenen sürelerde hizmet temin etme kabiliyeti
Ödeme Koşulları (ÖK):	Ödeme vadesi

Tablo 3: Çevresel Ana Kriter Tablosu

Çevresel Ana Kriterler	Kriter Açıklaması
Çevresel Yönetim Sistemi (ÇYS)	Çevre koruma için tedarikçi politikalarını planlayan ve uygulayan yapı
Yeşil Tasarım ve Satınalma (YTS)	Çevre dostu uygulamaları tasarım ve satın alma aşamalarına dahil etmek
Yeşil Yönetim (YY)	Hizmetin çevresel performans ve yönetimini en üst düzeye çıkarma kabiliyeti
Atık Yönetimi ve Kirlilik Önleme (AYKÖ)	Hizmeti üretirken atığı ve kirliliği minimum girdi kullanmak
Çevresel Maliyetler (ÇM)	Hizmet çevreye minimum maliyet ve hasar vermelidir
Çevresel Yeterlilikler (ÇY)	Tedarikçinin çevre dostu malzemeler kullanma, temiz teknolojiler uygulama ve kirlilik etkilerinin azaltma yetkinlikleri
Yeşil Arge ve İnovasyon (YARGE)	Tedarikçinin daha temiz teknolojiler, prosesler, uygulamalar ve metotlar inovasyonları yapması için ARGE çabaları sağlama yetkinliği

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 4: Sosyal Ana Kriter Tablosu

Sosyal Ana Kriterleri	Kriter Açıklamaları
İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG)	Hizmette çalışanların sağlığı, güvenliği ve refahı ile ilgilidir
Çalışan Hak ve Menfaatleri (ÇH)	Uzun dönemde sürdürülebilir etkinliğe ulaşmak için Çalışanların ilgili faktör ve gereksinimleriyle ilgilidir
Paydaşların Hakları (PH)	Paydaşların ahlaki haklarıyla ilgilidir
Bilgi Açıklama (BA)	Kullanılan malzeme, hizmet sırasında açığa çıkan karbon emisyonu ve toksinler vb. ile ilgili müşteri ve paydaşlarına bilgi sağlama

4.2. Uygulama

Problemin Bulanık AHP yöntemiyle çözülmesinde Excel 'de ilgili şablonlar oluşturulmuş ve gerekli formülasyonlar girilerek sonuca ulaşılmıştır.

Ana kriterlerin amaca göre değerlendirildiği ikili karşılaştırma matrisi Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Ana kriterlerin bulanık üçgensel sayılarla ikili karşılaştırılması

Ana Kriter	Ekonomik			Çevresel			Sosyal		
Ekonomik	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00
Çevresel	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	3,00	4,00
Sosyal	0,50	1,00	1,00	0,25	0,33	0,50	1,00	1,00	1,00

Chang (1996)'ın Genişletmiş Analiz Yöntemi'ne göre, Eşitlik (1)'den yararlanarak tüm ana kriterler için bulanık sentetik mertebenin değerini hesaplamamız gerekmektedir. Sentetik değer formülünden;

$$S_{Ekonomik} = (3, 3, 5) \otimes ((1/13.50), (1/10.33), (1/ 8.25)) = (0.222, 0.290, 0.606)$$

$$S_{Çevresel} = (3.5, 5, 6) \otimes ((1/13.50), (1/10.33), (1/ 8.25)) = (0,259, 0,484, 0,727)$$

$$S_{Sosyal} = (1.75, 2.33, 2.50) \otimes ((1/13.50), (1/10.33), (1/ 8.25)) = (0,130, 0,226, 0,303)$$

şeklinde hesaplanmıştır. Elde edilen bu vektörleri kullanarak karşılaştırma işlemleri yapılır. Her bir kriteri diğer kriterlerle (2) numaralı eşitlik yardımıyla karşılaştırılır. Örneğin;

$$V(S_{Ekonomik} \geq S_{Sosyal}) = 1 \quad (m_{ekonomik} = 0.290 \geq m_{sosyal} = 0.226)$$

$$V(S_{Çevresel} \geq S_{Sosyal}) = 1 \quad (m_{çevresel} = 0.484 \geq m_{sosyal} = 0.226)$$

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 6: Ana kriterlerin sentetik değerlerin karşılaştırma sonuçları ve ağırlık vektörü

	S _{Ekonomik}	S _{Çevresel}	S _{Sosyal}
S _{Ekonomik}	X	1,000	0,556
S _{Çevresel}	0,874	X	0,145
S _{Sosyal}	1,000	1,000	X
Min Değer	0,874	1,000	0,145
Ağırlık (W)	0,433	0,495	0,072

Tablo 6’ da W’ ağırlık vektörleri verilmiştir. Değerler (6) numaralı eşitlik ile normalize edilerek W değerleri bulunmuştur. Buna göre ana kriterlerin önem dereceleri yüzde ile ifade edilirse, temizlikçi firması için ekonomik % 43.3, çevresel % 49.5 ve sosyal % 7.2 öneme sahiptir.

Aynı şekilde bu işlemler belirlenen tüm alt kriterlerin ilişkili olduğu ana kriterlere ve alternatiflerin tüm alt kriterlerine göre değerlendirilmesi sonucu oluşturulan bulanık ikili karşılaştırma matrislerine Chang (1996)’ın Genişletilmiş Analizi yöntemi uygulanmıştır. Ekonomik, çevresel ve sosyal ana kriterlerinin alt kriterlerinin değerlendirildiği bulanık ikili karşılaştırma matrisleri ve hesaplanan ağırlık vektörleri Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 7: Ekonomik ana kriterine ilişkin alt kriterlerin bulanık ikili karşılaştırma matrisi ve hesaplanan ağırlıklar

	HF	HK	HKA	ES	TFY	TK	HD	HS	ÖK	Ağırlık (W)
HF	1,0; 1,0; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	0,5; 1,0; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	4,0; 5,0; 6,0	3,5; 4,5; 5,5	1,0; 1,4; 2,4	3,5; 4,5; 5,5	2,0; 3,0; 4,0	0,22
HK	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,0; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	2,0; 3,0; 4,0	2,0; 3,0; 4,0	0,5; 1,0; 1,0	1,4; 2,4; 3,5	1,0; 2,0; 3,0	0,22
HKA	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,0; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	4,0; 5,0; 6,0	3,5; 4,5; 5,5	1,0; 1,4; 2,4	3,5; 4,5; 5,5	2,0; 3,0; 4,0	0,22
ES	0,3; 0,5; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,0; 1,0	1,4; 2,4; 3,5	1,0; 2,0; 3,0	0,4; 0,7; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,4; 2,4	0,10
TFY	0,2; 0,2; 0,3	0,3; 0,3; 0,5	0,2; 0,2; 0,3	0,3; 0,4; 0,7	1,0; 1,0; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,2; 0,3; 0,4	0,5; 1,0; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	0,00
TK	0,2; 0,2; 0,3	0,3; 0,3; 0,5	0,2; 0,2; 0,3	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,0; 1,0	0,3; 0,3; 0,5	0,5; 1,0; 1,0	0,4; 0,7; 1,0	0,00
HD	0,4; 0,7; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	0,4; 0,7; 1,0	1,0; 1,4; 2,4	2,4; 3,5; 4,5	2,0; 3,0; 4,0	1,0; 1,0; 1,0	2,0; 3,0; 4,0	1,0; 2,0; 3,0	0,22
HS	0,2; 0,2; 0,3	0,3; 0,4; 0,7	0,2; 0,2; 0,3	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 1,0; 2,0	0,3; 0,3; 0,5	1,0; 1,0; 1,0	0,4; 0,7; 1,0	0,00
ÖK	0,3; 0,3; 0,5	0,3; 0,5; 1,0	0,3; 0,3; 0,5	0,4; 0,7; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,4; 2,4	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,4; 2,4	1,0; 1,0; 1,0	0,00

Tablo 7’den, Ekonomik ana kriterine ilişkin alt kriterlerden elde edilen sonuç, kriterlerin yüzde olarak ifade edilirse; hizmetin faydası, hizmetteki kar, hizmetin kalitesi ve hizmetin doğruluğu %22 ve esneklik %10 şeklinde sıralanmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 8: Çevresel ana kriterine ilişkin alt kriterlerin bulanık ikili karşılaştırma matrisi ve hesaplanan ağırlıklar

	ÇYS	YTS	YY	AYKÖ	ÇM	ÇY	YARGE	Ağırlık (W)
ÇYS	1,0; 1,0; 1,0	1,4; 2,5; 3,5	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 2,0; 3,0	0,5; 1,0; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	0,07
YTS	0,3; 0,4; 0,7	1,0; 1,0; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,4; 0,7; 1,0	0,3; 0,3; 0,5	0,0; 0,4; 0,7	0,3; 0,5; 1,0	0,13
YY	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 1,0; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	0,4; 0,7; 1,0	0,10
AYKÖ	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,4; 2,5	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 1,0; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	0,3; 0,5; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,12
ÇM	1,0; 1,0; 2,0	2,0; 3,0; 4,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,0; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 1,4; 2,5	0,20
ÇY	1,0; 1,0; 2,0	1,4; 2,5; 3,5	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 2,0; 3,0	0,5; 1,0; 1,0	1,0; 1,0; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	0,20
YARGE	0,5; 1,0; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,4; 2,5	1,0; 2,0; 3,0	0,4; 0,7; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	1,0; 1,0; 1,0	0,20

Tablo 8'e göre, Çevresel ana kriterine ilişkin alt kriterlerden elde edilen sonuç, kriterlerin yüzde olarak ifade edilirse; çevresel maliyetler, çevresel yeterlilikler, yeşil arge ve inovasyon %20, yeşil tasarım ve satın alma %13, atık yönetimi ve kirlilik önleme %12, yeşil yönetim %10 ve çevresel yönetim sistemi %7 öneme sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Sosyal ana kriterine ilişkin alt kriterlerin bulanık ikili karşılaştırma matrisi ve hesaplanan ağırlıklar

	İSG	ÇH	PH	BA	Ağırlık (W)
İSG	1,0; 1,0; 1,0	2,0; 3,0; 4,0	1,0; 1,4; 2,5	1,4; 2,5; 3,5	0,42
ÇH	0,3; 0,3; 0,5	1,0; 1,0; 1,0	0,3; 0,4; 0,7	0,4; 0,7; 1,0	0,06
PH	0,4; 0,7; 1,0	1,4; 2,5; 3,5	1,0; 1,0; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	0,34
BA	0,3; 0,4; 0,7	1,0; 1,4; 2,5	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,0; 1,0	0,18

Tablo 9'a göre, sosyal ana kriterine ilişkin alt kriterlerin ağırlıkları yüzde olarak ifade edilirse; İSG %42 ve paydaş hakları %34 ile en önemli kriterler olduğu, bunları bilgi açıklama %18, çalışanların hak ve menfaatleri %6 olarak takip ettiği gözükmektedir.

Her bir alternatifin tüm alt kriterlere göre değerlendirildiği bulanık ikili karşılaştırma matrisleri Excel'de ayrıntılı biçimde incelenerek çözümleri yapılmıştır. Burada örnek olarak, 4 temizlikçi firma alternatiflerinin "hizmetin fiyatı" alt kriterine göre değerlendirildiği bulanık ikili karşılaştırma matrisi ve hesaplanan ağırlık vektörü Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Hizmetin fiyatı alt kriterine göre alternatiflerin bulanık ikili karşılaştırma matrisi ve ağırlık vektörü

	Alternatif 1	Alternatif 2	Alternatif 3	Alternatif 4	Ağırlık (W)
Alternatif 1	1,0; 1,0; 1,0	1,0; 2,0; 3,0	1,0; 1,4; 2,5	1,0; 1,0; 2,0	0,28
Alternatif 2	0,3; 0,5; 1,0	1,0; 1,0; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,4; 0,7; 1,0	0,29
Alternatif 3	0,4; 0,7; 1,0	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 1,0; 1,0	0,5; 1,0; 1,0	0,19
Alternatif 4	0,5; 1,0; 1,0	1,0; 1,4; 2,5	1,0; 1,0; 2,0	1,0; 1,0; 1,0	0,24

Tablo 10'da hizmetin fiyatı alt kriterinin alternatiflere göre Excel de tek tek hesaplanmıştır. Ekonomik ana kriterine ait diğer 8 alt kriter içinde bu işlem yapılır ve ekonomik ana kriterine

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ait alt kriterlerin alternatiflere göre toplam ağırlık vektörleri bulunur. Ekonomik ana kriterinin alternatiflerle karşılaştırılması toplam ağırlık vektörlerine eşittir.

Tablo 10 da çözüm örneği verilen alternatiflerin tüm alt kriterlere göre değerlendirilmesi sonucunda hesaplanan ağırlık vektörleri, sırasıyla Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10’da her bir alt kriterle ait ağırlıklar tabloda gösterilmiştir. Bu ağırlıkların ilişkili olduğu alt kriter ağırlıkları ile çarpımı sonucunda alternatifler için “Toplam Ağırlık Vektörü” elde edilmiştir. “Ekonomik”, “Çevresel” ve “Sosyal” ana kriterleri için hesaplanan alternatiflere ilişkin öncelik ağırlıkları, sırasıyla Tablo 11, Tablo 12 ve Tablo 13’da verilmiştir.

Tablo 11: Ekonomik ana kriterinin alt kriterlerine göre hesaplanan alternatiflere ilişkin ağırlıkları

	0,22	0,22	0,22	0,10	0,00	0,00	0,22	0,00	0,00	
Alternatifler	HF	HK	HKA	ES	TFY	TK	HD	HS	ÖK	Toplam W
Alternatif 1	0,28	0,25	0,22	0,29	0,25	0,00	0,21	0,27	0,29	0,25
Alternatif 2	0,29	0,25	0,27	0,29	0,25	0,37	0,26	0,27	0,26	0,27
Alternatif 3	0,19	0,25	0,27	0,15	0,25	0,34	0,26	0,22	0,18	0,23
Alternatif 4	0,24	0,25	0,24	0,27	0,25	0,30	0,26	0,24	0,27	0,25

Tablo 12: Çevresel ana kriterinin alt kriterlerine göre hesaplanan alternatiflere ilişkin ağırlıkları

	0,07	0,13	0,10	0,12	0,20	0,20	0,20	
Alternatifler	ÇYS	YTS	YY	AYKÖ	ÇM	ÇY	YARGE	Toplam W
Alternatif 1	0,23	0,00	0,02	0,00	0,24	0,27	0,00	0,12
Alternatif 2	0,28	0,36	0,35	0,33	0,33	0,26	0,35	0,32
Alternatif 3	0,28	0,36	0,35	0,33	0,18	0,22	0,30	0,27
Alternatif 4	0,22	0,29	0,28	0,33	0,25	0,26	0,35	0,29

Tablo 13: Sosyal ana kriterinin alt kriterlerine göre hesaplanan alternatiflere ilişkin ağırlıkları

	0,42	0,06	0,34	0,18	
Alternatifler	İSG	ÇH	PH	BA	Toplam W
Alternatif 1	0,00	0,00	0,11	0,21	0,08
Alternatif 2	0,30	0,33	0,32	0,26	0,30
Alternatif 3	0,38	0,32	0,32	0,26	0,34
Alternatif 4	0,31	0,35	0,24	0,26	0,28

Elde edilen bu verilerin ışığında her bir alternatifin bu kriterlerden aldığı toplam ağırlıklar hesaplanacak ve sonuca ulaşılmış olacaktır. Tablo 14 ‘de Bulanık AHP metoduna göre alternatiflerin ağırlık vektörü verilmiştir.

Tablo 11, Tablo 12 ve Tablo 13’den elde edilen bu verilerin ışığında her bir alternatifin bu kriterlerden aldığı toplam öncelik ağırlıkları ile Tablo 6’dan gelen ana kriter ağırlıklarının

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

çarpımı sonucunda, her bir alternatif için nihai ağırlıklar hesaplanmış ve Tablo 14 de gösterilmiştir.

Tablo 14: Alternatiflere ilişkin Bulanık AHP metoduna göre hesaplanan nihai ağırlıklar

Ana Kriterlerin Ağırlık Vektörü	0,43	0,50	0,07	
Alternatifler	EKONOMİK	ÇEVRESEL	SOSYAL	Toplam Ağırlık Vektörü
Alternatif 1	0,25	0,12	0,08	0,17
Alternatif 2	0,27	0,32	0,30	0,30
Alternatif 3	0,23	0,27	0,34	0,26
Alternatif 4	0,25	0,29	0,28	0,27

Tablo 14’de hesaplanan Bulanık AHP sonuçlarına göre, en yüksek ağırlığı (0.30) olarak bulunan temizlik firması olarak belirlenen Alternatif 2’nin seçilmesi gerektiği görülmüştür. Bunu, sırasıyla Alternatif 4, Alternatif 3 ve Alternatif 1 takip etmektedir.

Bulanık AHP’de karar vericinin yargılarının kişiden kişiye farklılık gösterebileceği veya kişilerin zaman içerisinde düşüncelerinin değişebilmesinin mümkün olacağı göz önüne alındığında ortaya çıkan karar için farklı olası durumların da meydana gelmesi mümkün olabilmektedir. Duyarlılık analizi bu varsayımlardan yola çıkılarak nihai kararın esneklik durumunu analiz etme amaçlı geliştirilen bir yöntem olup incelenen kriterlerde yapılacak olan değişimin tüm sistemi nasıl etkilediğini görmek için bir yol göstermektedir. Uygulamada duyarlılık analizleri 3 farklı senaryo üzerinden yapılmıştır.

1.Senaryo: Ekonomik ana kriterinin alt kriterlerinde eşit ve sıfır çıkan ağırlık değerlerinin, daha farklı uzman kişilere sorulduğunda ya da zamanla değişeceği düşünüldüğünde farklı ağırlıklar verilerek duyarlılık analizi yapılmıştır. En yüksek kriter Hizmetin Kalitesi (HK) ardından Hizmetin Fiyatı (HF)’ye verilmiştir. Verilen yeni ağırlıklar için alternatif öncelikli ağırlıklar Tablo 15’de, Bulanık AHP sonucu nihai yeni ağırlıklar ise Tablo 16’daki gibidir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 15: Ekonomik ana kriterinin alt kriterlerine göre hesaplanan alternatiflere ilişkin yeni ağırlıkları

Eski Değerler	0,22	0,22	0,22	0,10	0,00	0,00	0,22	0,00	0,00	
Yeni Ağırlık Vektörler	0,27	0,10	0,30	0,10	0,01	0,03	0,11	0,06	0,02	
Alternatifler	HF	HK	HKA	ES	TFY	TK	HD	HS	ÖK	Toplam Ağırlık Vektörü
Alternatif 1	0,28	0,25	0,22	0,29	0,25	0,00	0,21	0,27	0,29	0,24
Alternatif 2	0,29	0,25	0,27	0,29	0,25	0,37	0,26	0,27	0,26	0,28
Alternatif 3	0,19	0,25	0,27	0,15	0,25	0,34	0,26	0,22	0,18	0,23
Alternatif 4	0,24	0,25	0,24	0,27	0,25	0,30	0,26	0,24	0,27	0,25

Tablo 16: Duyarlılık analizi için alternatiflere ilişkin Bulanık AHP metoduna göre hesaplanan yeni nihai ağırlıklar

Ana Kriterlerin Ağırlık Vektörü	0,43	0,50	0,07	
Alternatifler	EKONOMİK	ÇEVRESEL	SOSYAL	Toplam Ağırlık Vektörü
Alternatif 1	0,24	0,12	0,08	0,17
Alternatif 2	0,28	0,32	0,30	0,30
Alternatif 3	0,23	0,27	0,34	0,26
Alternatif 4	0,25	0,29	0,28	0,27

2.Senaryo: Günümüzde giderek önem kazanan yeşil tedarikçi konusu düşünüldüğünde yeni senaryoya göre hesaplanan ve değişecek alt kriter ağırlıkları Çevresel ana kriterine aittir. Burada da eşit ağırlıklara sahip alt kriter ağırlıkları değiştirilerek Bulanık AHP sonuçları hesaplanmıştır. En yüksek ağırlık Çevresel Maliyet kriterine verilirken diğer kriter ağırlıkları buna göre şekillenmiştir. Verilen yeni ağırlıklar için alternatif öncelikli ağırlıklar Tablo 17’de, Bulanık AHP sonucu nihai yeni ağırlıklar ise Tablo 18’deki hesaplanmıştır.

Tablo 17: Çevresel ana kriterinin alt kriterlerine göre hesaplanan alternatiflere ilişkin yeni ağırlıkları

Eski Değerler	0,07	0,13	0,10	0,12	0,20	0,20	0,20	
Yeni Ağırlık Vektörü	0,07	0,05	0,08	0,10	0,34	0,20	0,16	
Alternatifler	ÇYS	YTS	YY	AYKÖ	ÇM	ÇY	YARGE	Toplam Ağırlık Vektörü
Alternatif 1	0,23	0,00	0,02	0,00	0,24	0,27	0,00	0,15
Alternatif 2	0,28	0,36	0,35	0,33	0,33	0,26	0,35	0,32
Alternatif 3	0,28	0,36	0,35	0,33	0,18	0,22	0,30	0,25
Alternatif 4	0,22	0,29	0,28	0,33	0,25	0,26	0,35	0,28

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Tablo 18: Duyarlılık analizi için alternatiflere ilişkin Bulanık AHP metoduna göre hesaplanan yeni nihai ağırlıklar

Ana Kriterlerin Ağırlık Vektörü	0,43	0,50	0,07	
Alternatifler	EKONOMİK	ÇEVRESEL	SOSYAL	Toplam Ağırlık Vektörü
Alternatif 1	0,25	0,15	0,08	0,19
Alternatif 2	0,27	0,32	0,30	0,30
Alternatif 3	0,23	0,25	0,34	0,25
Alternatif 4	0,25	0,28	0,28	0,27

3.Senaryo: Burada alt kriterlerin ağırlıklarında hiçbir değişiklik yapılmamış, ana kriterlerin ağırlıklarına yeni değerler verilerek Bulanık AHP sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal ana kriterine ait ağırlık çok düşükken Ekonomik ve Çevresel ana kriterlerinin ağırlıkları yüksek ve değerlerini birbirine yakın olduğu için değerlerde oynamalar yapılmış ve sonuç Tablo 19’da hesaplanmıştır.

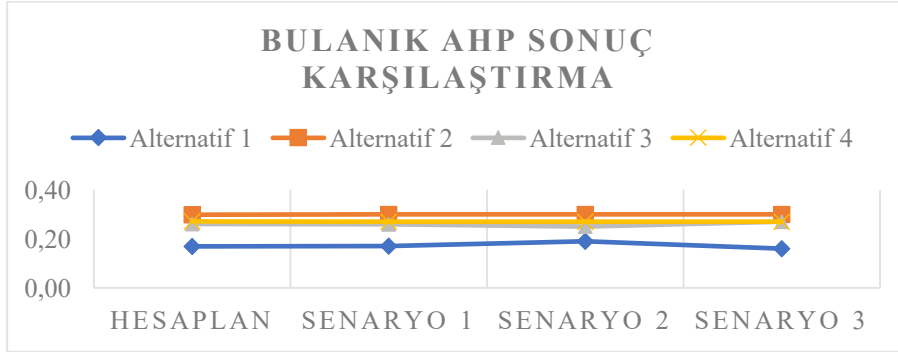
Tablo 19: Duyarlılık analizi için farklı kriter ağırlıkları için Bulanık AHP metoduna göre alternatiflerin yeni nihai ağırlıkları

Eski Ağırlıklar	0,43	0,50	0,07	
Ana Kriterlerin Ağırlık Vektörü	0,38	0,48	0,14	
Alternatifler	EKONOMİK	ÇEVRESEL	SOSYAL	Toplam Ağırlık Vektörü
Alternatif 1	0,25	0,12	0,08	0,16
Alternatif 2	0,27	0,32	0,30	0,30
Alternatif 3	0,23	0,27	0,34	0,27
Alternatif 4	0,25	0,29	0,28	0,27

Şekil 2’te görüldüğü gibi duyarlılık analizi sonuçlarına göre Bulanık AHP sonuçları sıralaması büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Sadece 3. Senaryoda Alternatif 3 ve Alternatif 4 aynı sıralamada yer almıştır. Her senaryo için de firmanın öncelikli olarak temizlikçi firması olan Alternatif 2 seçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 2: Duyarlılık analizi sonuçları

5. SONUÇ

Bu çalışmada İstanbul'da bir kamu kuruluşunun yayınladığı ihaleye başvuru yapan ve değerlendirmeler sonucu belirlenen 4 temizlik tedarikçisi, 3 ana ve 20 alt kriter olmak üzere toplam 23 adet kriter kullanılarak uzmanlar tarafından değerlendirilmiş ve Bulanık AHP yaklaşımı ile bu kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Bulanık AHP yöntemi kullanılarak en uygun tedarikçi bulunmaya çalışılmıştır.

Bulanık AHP metodunun çözümünde Excel uygulamasından yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda temizlik tedarikçisi uygunluk sıralaması Alternatif 2, Alternatif 4, Alternatif 3 ve Alternatif 1 olarak hesaplanmıştır. Bu sıralamalarda kriterlerin farklı değerlendirildiği, zamanla değişeceği düşünüleceğinden duyarlılık analizi 3 farklı senaryo için uygulanmış fakat sonuçlarda çok büyük farklılıklar gözlenmemiştir. Sadece 3.senaryo için Alternatif 3 ve Alternatif 4 aynı ağırlıklara sahip olarak eş sıralamada çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Akay, Ö., & Pehlivan, N. Y. (2018). Cep Telefonu Seçiminin Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci Ve Bulanık Analitik Ağ Süreci İle Belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40; S.161-175.

Ardalı, Z. (2020). Bulanık Ahp Ve Bulanık Aksiyomatik Tasarım İle Yeşil Tedarikçi Seçimi. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Aydın, Y., & Eren, T. (2018). Hava Savunma Sanayii Alt Yüklenici Seçiminde Bulanık Mantık Altında Çok Kriterli Karar Verme Ve Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması. *Journal Of Aviation*, 10-30.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Balbaş, O., & Turan, E. (2019). Tersanelerde İnşa Edilecek Gemi Tipinin Belirlenmesinde Bulanık Ahp Ve Bulanık Topsis Yöntemlerinin Uygulanması. *Gemi Ve Deniz Teknolojisi Dergisi*.
- Büyüközkan, G. (2012). An İntegrated Fuzzy Multi-Criteria Group Decision-Making Approach For Green Supplier Evaluation. *International Journal Of Production Research*, Cilt.50, S.2892-2909.
- Chang, D.-Y. (1996). Applications Of The Extent Analysis Method On Fuzzy Ahp . *European Journal Of Operational Research*, 95(3); S.649-655 .
- Çalık, & Ahmet. (2018). Bulanık Çok-Amaçlı Doğrusal Programlama Ve Aralık Tip-2 Bulanık Ahp Yöntemi İle Yeşil Tedarikçi Seçimi. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, S.96-109.
- Çalık, A. (2018). Bulanık Çok-Amaçlı Doğrusal Programlama Ve Aralık Tip-2 Bulanık Ahp Yöntemi İle Yeşil Tedarikçi Seçimi. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, 96-109.
- Çelik, C., Alkan, A., & Aladağ, Z. (2016). Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Firmada Tedarikçi Seçimi: Ahp-Bulanık Ahp Ve Topsis Uygulaması. *Beykent University Journal Of Science And Engineering*, Sayı 9(1), 43 – 83.
- Dickson, G. W. (1966). An Analysis Of Vendor Selection: Systems And Decisions. *Journal Of Purchasing*, 5-17.
- Doğan, N. Ö., & Akbal, H. (2019). Sağlık Sektöründe Tedarikçi Seçim Kararının Ahp Yöntemi İle İncelenmesi: Bir Üniversite Hastanesi Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4); 440-456.
- Gülşen, A., & Atakan, A. (2006). Tedarik Zinciri Yönetiminde Bulanık Ahp Yöntemi Kullanılarak Tedarikçilerin Performansının Ölçülmesi: Otomotiv Yan Sanayiinde Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, S.23-46.
- Güner, H. (2005). Bahp Ve Bir İşletme İçin Tedarikçi Seçimi Problemine Uygulanması . Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hacer, G., & Mutlu, Ö. (2005). Bulanık Ahp İle Tedarikçi Seçim Problemi Ve Bir Uygulama . *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu* (S. 473-477). İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- İlhan, İ. (Ocak-Mart 2013). Türkiye’de Belediyeler Ve Şirketleri Arasındaki İhale. *Sayıştay Dergisi*.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Kahraman, C. (2008). Fuzzymulti-Criteria Decision Making: Theoryand Applications With Recent Developments. *Springer.*, Vol. 16; 1-18.
- Kahraman, C. C., & Ulukan, Z. (2003). Multi-Criteria Supplier Selection Using Fuzzy Ahp. *Logistics Information Management*, 16(6); 382-394.
- Karabayır, A. N. (2018). Bulanık Ahp - Bulanık Topsıs Yöntemleri Entegrasyonu İle Tedarikçi Seçim Problemi Ve Uygulama. Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kiraz, A., Gençer, N., Taş, M., & Teke, Ç. (2018). Bulanık Ahp Ve Bulanık Topsıs Yöntemleri İle Sakarya İlinin Yatırım Öncelikli Sektörlerinin Belirlenmesi. *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1(1); S.53-66.
- Kuo, R., Chi, S., & Kao, S. (1997). A Decision Support System For Locating Convenience Store Through Fuzzy Ahp. *Computers & Industrial Engineering*, 37, S. 323-326.
- Mahmoodzadeh, S. J., Shahrabi, Pariazar, M., & Zaeri, M. (2007). Project Selectionby Using Fuzzy Ahp And Topsıs Technique. *World Academy Of Science, Engineering And Technology*, Vol:30; 333-338.
- Özdağoğlu, A., & Özdağoğlu, G. (2007). Comparison Of Ahp And Fuzzy Ahp For The Multicriteria Decision Making Processes With Linguistic Evaluations. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Sayı:11, 65-85.
- Öztürk, B. A., & Başkaya, Z. (2012). Bulanık Analitik Hiyerarşı Süreci İle Bir Ekmek Fabrikasında Un Tedarikçisinin Seçimi. *Business And Economics Research Journal*, 3(1), S. 131-159.
- Saaty, T. L. (1990). How To Make A Decision:The Analytic Hierarchy Process. *European Journal Of Operational Research*, Vol: 48, No:1; 9-26.
- Seçme, Y. N., & Özdemir, A. İ. (2008). Bulanık Analitik Hiyerarşı Yöntemi İle Çok Kriterli. *Atatürk Üniversitesi İibf Dergisi*, 22(2), S.175-191.
- Supçiller, A. A., & Deligöz, K. (2018). Tedarikçi Seçimi Probleminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Uzlaşık Çözümü. *International Journal Of Economic And Administrative Studies*, S. 355 - 368.
- Şen, Z. (2001). *Bulanık Mantık Ve Modelleme İkeleri*. İtü İnşaat Fakültesi, Bilge Sanat Yapım Yayınları.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Ünal, Z., Güven, S., & İpekçi, Ç. E. (2019). Otel İşletmelerinin Tedarikçi Seçiminde Bulanık Ahp İle Ağırlıklandırılmış Hedef Programlama Uygulaması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), S.188-204.
- Yıldırım, B. F., & Timor, M. (2019). Bulanık Ve Gri Copras Yöntemleri Kullanılarak Tedarikçi Seçim Modeli Geliştirilmesi. *Optimum Journal Of Economics And Management Sciences*, 6(2), 283-310.
- Zhu, K., Jing, Y., & Chang, D. (1999). A Discussion Of Extent Analysis Method And Applications Of Fuzzy Ahp. *European Journal Of Operational Research*.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

THIONG'O'S CRITICISM OF NEOCOLONIAL TENDENCIES: *PETALS OF BLOOD* *AND WEEP NOT CHILD*

Sedat BAY

Cumhuriyet University

Cengiz KARAGÖZ

Namık Kemal University

Abstract

Ngugi Wa Thiong'o is a Kenyan postcolonial writer whose works bear on the persistent impacts and ruin of colonialism on once-colonized nations. Although both his fiction and non-fiction works concentrate on postcolonial issues, especially political matters and exploitation of the masses in Kenya, they also question similar problems which would possibly come into existence in almost all of the once-colonized nations around the world and harass them acutely. This paper aims to discuss two novels of Thiong'o, *Petals of Blood* and *Weep Not Child*, by laying emphasis on the writer's concerns about the emergence of local elites in the wake of independence and the role of colonial languages in mental colonization. For the writer, postcolonial period is very likely to amount to the outset of neocolonialism on the grounds that white colonizers are replaced with upper classes of the native population in order to initiate a new phase of exploitation. Thus, gaining political independence does not come to signify an anti-colonialist system; rather, it indicates a grim reality in which exploitative power passes into the hands of the native elites that work at the white man's service. The writer also raises the major role that colonial languages play in begetting minds which are disposed to be servants of the colonial system. Thiong'o asserts that acquiring a language expresses much deeper implications than simply being a tool of communication since language carries a reserve of collective memories and cultural background of a society. Using colonial languages precipitates alienation of the native society from their local culture and adoption of Western values without questioning.

Keywords: Thiong'o, Postcolonialism, Local Elites, Language, Exploitation

Introduction

The perceptions of Ngugi Wa Thiong'o concerning the reflection and impacts of colonialism from the viewpoints of the colonial languages and the local elites constitute the main substance of his theoretical and literary works. While aiming to arouse the colonized peoples' awareness of the prospective risks of acquiring the colonial languages and the emergence of the local elites working in harmony with the white colonizers after formal colonization ends, Thiong'o attempts to be an inspirational source of regaining anti-colonialist national culture and system for his society.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The effects of learning and using a foreign language have been discussed for a long time as these effects can turn out to be much more comprehensive than they are imagined. Thiong'o concerns himself with how the colonialist nations' languages and their enduring impacts have the potential to penetrate deep into the colonized peoples notwithstanding they do not seem to be aware of these impacts. Thiong'o is of the opinion that language does not have only the function of supplying people with communicative means but reflects other ignored attributes. Thiong'o believes that choosing a language to use plays a fundamental role in identifying its users with respect to nature and society or the whole life (*Decolonizing* 4). He also claims: "Culture is almost indistinguishable from the language that makes it possible its genesis growth banking, articulation and indeed its transmission from one generation to the next." (*Decolonizing*, 14). Thus, Western languages cause the colonized nations to lose their connection and identification with their local culture and ancestral values and gain a new awareness which is governed by the Western culture. He argues the significant role that native languages play in raising the awareness of a non-western civilization and culture as such:

Only by a return to the roots of our being in the languages and cultures and heroic histories of the Kenyan people can we rise up to the challenge of helping in the creation of a Kenyan patriotic national culture that will be the envy and pride of Kenyans (*Writers* 65).

As for whether the ex-colonized nations have reached their entire independence or not, it has still been argued by many critics who claim that the colonialist countries renounced their formal colonialism but have succeeded in maintaining their indirect colonialism through dominating the local elites in the native land. Even though the nationalist attempts to achieve a revolutionary outcome seemed propitious at first, they even simplified the transmission of the political power of the colonizers to the new native rulers, which preserved the financial colonization in support of the colonial countries (Kohn and McBride, 106).

These elites occasionally leave their native land so as to be instructed at the European schools where they are instilled with the colonialist assumptions which always embrace the western cultural attributes, which ends in their emulating the European standards of living as they begin to suppose that these European standards and thoughts are above theirs and that they have to be stripped of their indigenous viewpoints and conventions (MacQueen, 146). As these chosen local elites' calling is to perform the recurrent operation of the colonialist system with their own committed participation in the government, their education and new manners compel them to attach the contempt for their native background and values to the prerequisite of civilization and advancement (Kebede, 156). "As a result, educated Africans are unable to adopt a moral standard: the contempt – mostly unconscious – that they feel for Africannes totally deprives them of ethical relations with themselves and their original society" (Kebede, 162). Thus, the Europeans often succeed in pacifying the native elites after educating them with the colonialist logic which convinces them to believe that they can be civilized and modern only if they view the world through the lens of the Eurocentric perceptions.

Thiong'o seems to adopt these perceptions as regards the emergence of a new local upper class after independence and thinks that these elites are the primary executive figures of the neo-colonial system in which nothing changes for the masses in terms of their exploitation. He asserts:

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The economic goes hand in hand with political control. Under colonialism political control was often direct through the settler representatives or through a white-controlled native administration; and of course, through the colonial army and police forces. Under the neo-colonial form, control is exercised through a comprador bourgeoisie. (*Moving* 68).

The native society is kept under control through the security forces that are under the elites' orders. In this system, political control facilitates an economic system which serves the profits of the imperialist countries. Thiong'o continues to mention the local elites as follows:

This thoroughly colonised petty bourgeoisie was the class that inherited the management of the colonial state under new flags raised aloft at independence... Their mission became that of overseeing the continuity of the colonial state in a new guise, the neo-colonial guise. They are able to carry out their mission with absolute conviction because they have inherited the same world outlook, even vis-à-vis themselves, formerly held by the imperialist bourgeoisie. This is seen for instance in Africa where in a neocolonial regime the same old disregard of African lives continue (*Moving* 69-70).

He thinks that the new colonizers take over their once-colonized land with the aim of maintaining the colonial system even though their skins are black and their ancestors were killed by the colonialist powers. The white colonizers leave the native land to their black servants who have become the new masters of the native society recently.

A Postcolonial Review of Thiong'o's Fiction

The main issues of colonialism such as the colonial languages and the local elites being illustrated above might be utilized as an instrument of laying out an alternative interpretation of the novels of Thiong'o such as *Weep Not Child* and *Petals of Blood*.

Weep Not Child, for instance, may be treated from the outlook of Thiong'o's argument on learning the colonial language in that the characters utter complimentary remarks on English and education that is rooted in this language. In the novel, Njoroge, the main character, and Mwhiki, the daughter of a native elite man, take their education in which English is taught. The author denotes the general views of Africans on English in the novel: "It was in Standard IV that they began to learn English ... A knowledge of English was the criterion of a man's learning" (*Weep* 50). Being exposed to English vocabulary and speech in the class every day, the Africans seem to adopt the perception that learning English very well and acquiring it through education can grant them the power and prestige they need in order to fight the white colonizers, but the problem begins after the native peoples absorb the Western culture as well as the colonial language. An "inferiority complex" penetrates the native people who feel embarrassed because of their cultural properties as soon as they embark on acquiring the colonial language, that is, the colonial cultural properties (Fanon *Black Skin* 9). Thiong'o draws attention to the idea that Njoroge knows that the white colonizers are their enemies and oppressors, but he is immersed in English language and literature where the Western manners and thinking are attempted to be manifested as the praiseworthy ones that need to be imitated and embraced, mentioning that "The first class was English. Njoroge loved English literature." (*Weep* 128). Because literature can be manipulated as a kind of propaganda so as to brainwash its readers from other foreign nations, particularly the colonized societies, the native peoples instantly lose themselves in this propaganda tool in which they meet and view the Western cultural notions as highly regarded and the only passage into civilization or development. Njoroge and Mwhiki

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

believe that the white colonizers seized their native land only because their ancestors were not educated and did not know English, which Mwikahi emphasizes: “I’ve heard my father say so. He says that if people had had education, the white man would not have taken all the land”, and Njoroge expresses as an answer to her thought: “There was nobody to teach them English” (*Weep* 42). The novel includes a number of references concerning education in England; for example, one of these references is concerned with Njoroge: “He fell asleep and dreamed of education in England” (*Weep* 50). And Njoroge mentions England as “the home learning”, which demonstrates the other characters’ acceptance of the quality and power of education in England or in Europe even though they are conscious of the European oppression and colonization which are fulfilled on account of capturing these native people’s land (*Weep* 5). Then, the white colonizers have possibly achieved in instilling into the native people the conviction that the Western logic and educational system have already outdistanced those of the colonized societies on the grounds that they often articulate the superiority of the European education.

Such characters are in a way adapted to the colonialist assertion that the West countries are much more powerful and respectable than the Eastern nations like Africa as their adoption of this idea amounts to the fact that they accept their inferiority, uncivilized lifestyles and backwardness. These characters become so desperate and despondent about their own indigenous civilization and conceptions that they cannot assert their own discourse and methods in order to overwhelm the white colonizers, thus feeling it requisite to use the Western language and education in their struggle as the only method for their liberation. They want to regain their strength and self-confidence with the help of the colonial language and education which they suppose can lead them to get rid of inferiority complex and carry them to a powerful status. Instead of looking back at their history and native civilization as a source of inspiration and stimulus in their route to independence and decolonization, they seek motivation in imagining that learning English and graduating from the schools whose education is based on the Western logic and ambitions will not make them vulnerable and helpless in front of the colonialist powers. In addition to their expectation that the colonial language and education could save their land from the white colonizers and the native elites, education is accepted as necessary for the family’s management of their lives and being wealthy, which is underlined in the dialogue of Njoroge’s brother with him: “Everything will be alright. Get education, I’ll get carpentry. Then we shall, in the future, be able to have a new and better home for the whole family” (*Weep* 4). As a member of a crowded family in straitened circumstances, Njoroge’s individual education and success make up the only source of hope for the family’s getting wealth and of being free from working in poor conditions which operate in favour of the native elites. Therefore, all the family members encourage Njoroge to be a hardworking and successful student in order to have a well-paid and prestigious job since they are looking forward to having a much better life with the help of him.

Thiong’o *Petals of Blood* might be handled through the same emphasis placed by Thiong’o on the potency of the colonial languages as regards putting out new alienated identities and minds. To illustrate, when imparting the school memories in the past, Karega complains of the fact the Western literature and English language are taught at school in place of their national historical achievements and literature by turning attention to the black headmaster’s reprimand of the teachers concerning the insufficient education of English: “Teach them good idiomatic English” (*Petals* 173), which points out his adoption of the significance of

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

English and his anxiety to impose it on the colonized students. Karega continues to narrate the approach of the headmaster to Shakespeare whom he speaks in praise of since he attributes significance and perfection to this poet as is disclosed in the novel: “He read a passage from Shakespeare ... ‘Those words are words of a great writer – greater even than Maillu and Hadley Chase.’ ... whoever heard of African, Chinese and Greek mathematics and science?” (*Petals* 172). This specifies the belief that the Eastern nations have not been able to make any contributions to the scientific world whereas the Western science and literature as more estimable and praiseworthy subjects have to be instructed at each school in Africa. Karega reveals his discomfort caused by the subjects and fields of study at their school that are inculcated into them in order to make the Western figures and historical events absorbed well when he mentions it: “Chaucer, Shakespeare, Napoleon, Livingstone, Western conquerors, Western inventors and discoverers were drummed into our heads with even greater fury. Where, we asked, was the African dream?” (*Petals* 173). In preference to the indigenous subjects and fields of the African studies, the English language and other branches of Eurocentric studies are always chosen to enlighten the fresh and blank minds of the native students. As regards the intense effect of language on imposing a worldview on its users, Fanon argues: “To speak a language is take on a world, a culture. The Antilles Negro who wants to be white will be the whiter as he gains greater mastery of the cultural tool that language is” (*Black Skin* 25). Therefore, the educational system with English and the Western subjects carry the means of removing the African culture and civilization from the native students’ brains and cramming them with the so-called supreme European thinking. With the colonial languages and Western studies taught at native schools, a new phase of colonialism which does not take in any violent and bloody actions forming the first phase emerges. Being aware of the possibility that the ex-colonized nations might enter the protests and nationalist struggles against the colonial system, the Western powers have endeavored to set up formidable barriers between the native peoples and these peoples’ civilization or indigenous culture with the help of the colonial languages and education that have enabled them to make the native peoples forget their local values and to make them overcome by an inferiority complex as well as deviated by the desire to mimic the European models.

In *Weep Not Child*, Thiong’o also deals with the issues of the local elites and narrates one of the local elites, called Jacobo, retaining exploitation of the native society in a coalition with the white colonizers and getting his monetary rewards in return for his services. The writer gets across the role and affluent conditions in the following expressions:

If you stood there in the daytime, you could more or less see the whole land of Jacobo. It was very big – as big as a settler’s farm. The land was full of pyrethrum flowers and forests of black wattle trees. Jacobo was lucky because he had for many years been the only African allowed to grow pyrethrum. It was said that he had stood in the way of similar permits being given to other people. White farmers who planted it did not want many Africans to be allowed to grow any cash crop like pyrethrum because this would lower the standards and quality of production. (*Weep* 45)

Jacobo, as a local elite person whose fundamental function is to serve as a protector of the profits and policies of the white colonizers, is under the obligation of performing his role in this colonial system which is determined his white masters. Rather than acting together with his native peoples regarding their troubles and financial problems and seeking to find the

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

key solution for these problems, he sides with the white colonizers: for instance, he attempts to preclude the native people's strike as is imparted in the novel:

A white police inspector had got up on to the platform. And with him – Jacobo! At first Ngotho could not understand. It was all strange. It was only when Jacobo had begun to speak and was urging people to go back to work and not listen to some people from Nairobi who had nothing to lose if people lost their jobs that Ngotho understood. Jacobo, the richest man in all the land around, had been brought to pacify the people. Everyone listened to him in silence. But something unusual happened to Ngotho. For one single moment Jacobo crystallized into a concrete betrayal of the people. He became the physical personification of the long years of waiting and suffering – Jacobo was a Traitor. Ngotho rose. He made his way towards the platform while everyone watched, wondering what was happening. He was now near Jacobo. The battle was now between these two – Jacobo on the side of the white people and he on the side of the black people. (*Weep* 66)

Since these elites prefer to embrace the colonialist perceptions and to be alienated from their indigenous roots, their attitudes, being directed and motivated by the Western logic, towards their citizens turn out to be ruthless (Kebede, 120). The principal reason for Jacobo's brutality against the native society and his merciless method of preventing a strike is as a result of his adoption of the colonialists' contempt for his citizens whom he accepts as merely an object and a means of contributing to his richness. For example, the writer raises the violent actions of the police officers struggling to protect Jacobo and discard the native crowd by articulating:

And then all of a sudden, as if led by Ngotho, the crowd rose and rushed towards Jacobo. At once the police acted, throwing tear-gas bombs and firing into the crowd, and two men fell as the panic-stricken mob scattered. Ngotho's courage now failed him. He was lost in the crowd. So he ran blindly, not knowing wither. He wanted only to save his life. A policeman struck at his face with a baton and drew blood. (*Weep* 66-67)

Not regarding whether the native masses' lives are in danger because of the fierce attacks of the police officers, Jacobo is preoccupied with his personal gains and rewards provided for him by Howlands as his only concern has to do with stopping the native crowds from initiating a strike which can endanger his commercial advantages.

Jacobos white master is Howlands whom he consults to whenever he wants to ask something as regards getting more yield and profits and through whom he is allowed to farm pyrethrum, but he supplies Howlands with employing more workforce and offers useful opinions in response to the assistance of Howlands (*Weep* 88). This relationship between Jacobo and Howlands is embedded in mutual interests and benefits which are tried to be reached by these characters regardless of the native societies' problems and concerns. Taking into consideration only their income and comfort, they close their eyes to the troubles and sufferings of the native workers being not satisfied with the working conditions as well as considerably low wages and thus striving to organize a strike as a reaction against the colonial system.

It makes sense that *Petals of Blood* may be interpreted with an eye to Thiong'o's argument on the potential dangers springing up in once colonized countries with the colonial interests and concerns of the local elites. Denoting the indigenous elites' direct participation in

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

colonization in the wake of formal independence as the surrogates of exploitation with the European colonizers, Fanon holds the vision that patriotic parties only prove their immediate waning into current hands of exploitation passed on by the previous white colonizers albeit these parties are founded with the aim and discourse of serving the interests of the country (Caute 74). With regard to the native elites in the novel, the author gives an account of one of the elected deputies called Nderi not having any intention to provide any assistance for his society that is brimming with troubles and woes owing to drought and unemployment in the country. Nderi gives advice to several natives seeking help from him for the problems in Ilmorog, uttering that:

Now I want you to go back to Ilmorog. Get yourselves together. Subscribe money. You can even sell some of the cows and goats instead of letting them die. Dive deep into your pockets. Your businessmen, your shopkeepers, instead of telling stories, should contribute generously. Get also a group of singers and dancers – those who know traditional songs. Gitiro, Muthuu, Ndumo, Mumburo, Muthungucu, Mwomboko, things like that. Our culture, our African cultural and spiritual values, should form the foundation for this nation. (*Petals* 172)

While accentuating the nationalist premises and discourses in order to delude the natives into the conception that he strains only for his society's advantage and well-being, Nderi, on the other hand, does not display any interest for the native citizens' anxieties about famine and poverty, only suspending the agency of solutions and pointing them to beseech assistance from other citizens in Ilmorog. Turning to certain evasive expressions like "Thank you. My people of Ilmorog. This is the happiest day of my life since you gave me your votes and told me to go forward and forever fight as your servant in Parliament" (*Petals* 182), his speech encompasses so-called sincerity and modesty which at first alleviate these people's apprehension; however, they rapidly notice their misunderstanding and being misled by Nderi whom they see as the only prospect of hope and concrete solution (*Petals* 182). These natives, as innocent and poor citizens who come near Nderi after a long travel merely in order to ask for his assistance, are arrested by the police since they are accused of prompting a protest and riot against Nderi although they are not involved in such a protest which is triggered by a number of citizens in the streets being really bothered by Nderi's delusive and vain promises that he never stands by faithfully (*Petals* 183). Supposing these citizens as those who could pose an obstacle to his private and self-centered financial schemes, Nderi decides to exterminate them when dwelling on his profits as the writer puts it:

KCO had originally been a vague thing in his mind. It had grown out of his belief in his cultural authenticity which he had used with positive results in his business partnership with foreigners and foreign companies... He, Nderi wa Riera, was convinced that Africa could only be respected when it had had its own Rockefellers, its Hughes, Fords, Krupps, Mitsubishis ... KCO would serve the interests of the wealthy locals and their foreign partners to create similar economic giants! (*Petals* 186)

As a black politician who is convinced that the European logic and styles are essential to be imitated and attained by such societies as themselves, Nderi pursues the colonialist desires covering Kenya's transformation into a setting which is a quintessential European country where imperialistic ambitions are brought into action. He wishes to produce a native country that does not lag behind the modern and developed European countries. Rather than getting a handle on Ilmorog's sufferings and famine, he is obsessed with giving extension to his

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

economic and political relations with foreign sectors and dignitaries being his cooperators on the course to generating a new country with the replacement of the so-called old, backward and expired one. In considering the native delegation members demanding immediate help and elucidating the country's knots as overload and his adversaries, he contemplates that "It might be his enemies who had learned about the drought and engineered the whole thing to see what he would do about it, certainly to embarrass him" (*Petals* 180). The priest sums up the suffering and agonies experienced in the once colonized countries as he emphasizes:

So I said: let me return to my home, now that the black man has come to power ... I cried to myself: how many Kimathis must die, how many motherless children must weep, how long shall our people continue to sweat so that a few, a given few, might keep a thousand dollars in the bank of the one monster-god that for four hundred years had ravished a continent? And now I saw in the clear light of day the role that Fraudshams of the colonial world played to create all of us black zombies dancing pornography in Blue Hills while our people are dying of hunger, while our people cannot afford decent shelter and decent schools. (*Petals* 165-166)

The priest's acknowledgement as regards the stage after official independence in Africa affirms the native citizens' frustration arising from the moment they witness the great efforts and dedication of the local elites, like Nderi, to enhancing their possessions and firming up the close financial bonds with their white partners. After being oppressed and exploited by the white colonizers for ages, the native citizens now undergo a native type of oppression and colonization through the native rulers that they never guess before since they count on their new black rulers as their saviors who would secure the country's stability and comfort with their nationalist exertions against the ex-colonizers. As soon as the native rulers ascend the administrative ranks via the nationalist citizens' self-sacrifice or the colonial powers' support, the native citizens discern the fact that nothing in the colonial system is altered with regard to their troubles and that what is modified is only the subjects, who have been exploited and coerced, being as the Europeans primarily and then replaced with the native people being in charge to sustain the colonial system. Their mere intention becomes adding to their prosperity and assuring their privileged status though they always swear, before elections, that they will be very enthusiastic about watching over the citizens' sufferings and burdens. After being elected by the citizens' votes, they never recall their promises, ruling the country in keeping with their own pecuniary interests and political advantages that bear out their losing interest in the citizens' concerns.

Conclusion

Concerning colonialism and its outcomes for once colonized societies, Thiong'o may be claimed to handle mainly the issues of the colonial languages and the local elites in his works. One of Thiong'o's views on the consequences of acquiring or learning the colonial languages is that colonialism is not only a process of material exploitation of the colonized societies with rigid force as this process also needs to encompass the alienation of the native minds which are preoccupied with the nationalist and patriotic ideology, so language takes on the role of making the native society vulnerable to the colonialist ambitions. He proposes the potential disadvantages of the colonial languages which have been utilized by the Western nations so as to bring the colonial process into its final and most effective phase where the native peoples begin to take up inferiority complex due to their local languages

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

and culture. Supposing the language as a conduit of culture and worldviews of a society, he thinks that language serves as an integral process of inculcating the Western ideology into the minds of the native citizens. Thus, language learning is not an innocent process of enrichment and development in that it supplies the colonizing nations with new types of the colonized individuals who are unconsciously willing to be exploited because of being brainwashed by adopting the colonial language or the colonial culture and civilization. The reader often comes upon characters who are eager to learn the colonial languages and who are hammered with the Western views as well as these languages in the fiction of Thiong'o such as Njoroge in *Weep Not Child* and the black headmaster Chui in *Petals of Blood*. Thiong'o usually makes references in his theoretical works to the local elites in the once colonized countries in which the tools of colonization are transmitted to the native rulers whose only aim becomes accumulating their wealth and sway over the native land. He argues that the ex-colonized countries have to question their current circumstances and discuss if they desire to gain their entire independence by forcing the colonial powers and their exploitive system out of the country. Given that each once colonized nation owns the chance of generating its own colonialist elites who the white colonizers hearten to enter a rigorous partnership in exploiting the masses, the countries gaining their independence recently must construct a secure basis so that the harmful legacy of colonialism cannot trace a fitting space for its persistence. Jacobo as a member of the local elites having black workers and servants performs his colonialist practice and cooperation with the white colonizer, Howlands, who manipulates Jacobo in suppressing the riots of the working peasants. Jacobo is encumbered with nourishing the colonial system on account of the oppressive acts and contempt for the native citizens. Assuming the role of the native elites with his reckless manners towards the sufferings and crisis of the native society as an elected deputy, Nderi is obsessed with strengthening his partnership with foreign entrepreneurs and engendering a new country drawing inspiration from the European countries.

Works Cited

- Caute, David. *Frantz Fanon*, New York: The Viking Press, 1970.
- Fanon, Frantz. *Black Skin White Masks*, Trans. Charles Lam Markmann. London: Pluto Press, 2008.
- Kebede, Messay. *Africa's Quest for a Philosophy of Decolonization*, Amsterdam: Editions Rodopi, 2004.
- Kohn Margaret, and Keally McBride. *Political Theories of Decolonization*, New York: Oxford University Press, 2011.
- MacQueen, Norrie. *Colonialism*, United Kingdom: Pearson Education Limited, 2007.
- Thiong'o, Ngugi. *Weep Not Child*, London: Heinemann Educational Books, 1964.
- _____. *Homecoming*, London: Heinemann Educational Books, 1978.
- _____. *Writers in Politics*, London: Heinemann, 1981.
- _____. *Decolonizing the Mind*, Zimbabwe: Zimbabwe Publishing House, 1987.
- _____. *Petals of Blood*, New York: Penguin Books, 1991.
- _____. *Moving the Centre*, Nairobi: East African Educational Books, 1993.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ETHERCAT İLE SERVO PRES KONTROLÜ

Naci Miraç SARAÇ

Sibernetik ARGE Merkezi Makine & Otomasyon

İsmet KANDİLLİ

Kocaeli Üniversitesi

Melih KUNCAN

Siirt Üniversitesi

Özet

Günümüzde, saç şekillendirme işi yapan birçok sektörde, yüksek iş yapma kabiliyeti ve karmaşık parçaların kolayca şekillendirilmesi gibi avantajlardan dolayı, servo presler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Servo presler kolay kontrol edilebilirliği, düşük enerji tüketimleri ve hızlı müdahaleler yapılabilmesi sebebiyle günümüzde önemli bir seçenek haline gelmiştir. Çalışmadaki yük hücresinden veri okuma ve kuvvet-yol parametreleri de incelenmiştir. Bu çalışmada, servo presin yörünge hareketinin kontrolü sağlanmıştır. LabVIEW programının avantajları kullanılarak görselleştirme ve izleme çalışmaları yapılmıştır. Servo pres 5 ton (50kN) kapasiteye ve 400 mm stroka sahiptir. Servo presin kontrolü sahadaki sensörlerden gelen veriler doğrultusunda endüstriyel pc ile motor yörünge hareketi, LabVIEW yazılımı tabanında gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Servo Pres, Servo Pres Kontrol, Endüstriyel PC, LabVIEW, Ethercat

SERVO PRESS CONTROL BY ETHERCAT

Abstract

Today, servo presses have been widely used in many sectors that do styling work due to their high work ability and easy shaping of complex parts. Servo presses have become an important option today due to their easy controllability, low energy consumption and fast interventions. Reading data from the load cell in the study and force-path parameters are also examined. In this study, the control of the orbital movement of the servo press is provided. Visualization and monitoring studies were carried out using the advantages of the LabVIEW program. Servo press has 5 tons (50kN) capacity and 400 mm stroke. The control of the servo press was carried out on the basis of LabVIEW software with the industrial orbital motion of the industrial pc in line with the data from the sensors in the field.

Keywords: Servo Press, Servo Press Control, Industrial PC, LabVIEW, Ethercat

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

1. GİRİŞ

Enerji, ülkemiz ekonomisi için önemli bir unsurdur. Pnömatik sistemlerde basınçlı havanın üretilebilmesi için elektrik enerjisi kullanarak gerçekleştirilir. Elektrik kullanarak, basınçlı hava üretme ve havayı kullanma işleminin genel verimliliği %30 yakındır. Hidrolik sistemlerde, kullandıkları akışkanı devir daim oluşturma yapılmaktadır. Fakat, gerekli olan pompa sistemlerini kullandıkları elektrik enerjisi, servo preslere nazaran çok yüksek değerdedir. Ayrıca, servo presler elektriği direkt olarak kullanırlar ve sistem olarak verimliliği çok yüksek değerdedir. Yapılan incelemelerde servo aktüatörlerin pnömatik eşdeğerlerine nazaran 8-12 kat daha az elektrik harcadığı tespit edilmiştir. Servo presler, geleneksel ve hidrolik preslere nazaran endüstride metal şekillendirme işlemlerinde daha fazla tercih edilmeye başlamıştır. Bu preslerde kullanılan servo eğleyicileri volan ve kavrama gibi ayrıca donanıma gerek olmadan sistemi tahrik edebilirler [1,2]. Araştırmacılardan biri Servo krank presi GA-PID (Genetik Algoritma Tabanlı PID) ile denetlemiş, model sonuçlarını PID parametreleri ile sunmuşlardır. CNC servo sistemi bulanık-PID konum denetleyiciyle çalıştırmıştır [3]. Son yıllarda birçok akademik ve endüstriyel çalışmada sistemlerin kontrol işlemleri için farklı kontrol sistemleri (PI, PD, PID, Bulanık Mantık v.b.) yaygın olarak kullanılmaktadır [4-6]. Literatürde yapılan çalışmaların birçoğunda kullanılan kontrolörler ile sistem hatalarının minimize edilerek sistem başarısının yükseltilmesinin amaçlandığı görülmüştür. Başta farklı motor çeşitleri (DC, AC, Servo, Step v.b.) olmak üzere birçok farklı alanda kontrol en önemli parametredir. Sistemler için gerekli senaryolar ve proses hatları v.b. çalışmalara optimal olacak kontrol işlemlerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir [7-8].

2. SERVO MOTOR VE SÜRÜCÜSÜ

Servo Motorlar yapısı olarak, DC veya AC motora tiplerine benzemektedir. Servo motor, iç yapısında bir potansiyometre veya enkoder bulunmaktadır. Motor milinin (şaft) konumunu ölçen bir kontrol devresi bulunmaktadır. Ayrıyeten, servo motor üç bağlantı ucu vardır. İki ucu motoru çalıştırırken, bir ucu da sistemin girişine motor şaftının konumunu bildirmektedir. Kodlanmış elektronik sinyalleri, motor sistem mekanizmasına göndererek, motorun milinin yani şaftına açısal pozisyonda döndüren, elektronik sistem bir amplifikatör tipidir. Servo motor, çalışması durumunda açısal olarak milin hareket ettiğinde ve titreşim değerini düşürmektedir. Bu nedenle, servo motorlar çok hassas bir yapıda çalışmaktadır. Ayrıca, servo sürücü ve servo motorun moment gücü yüksek değerdedir [9].

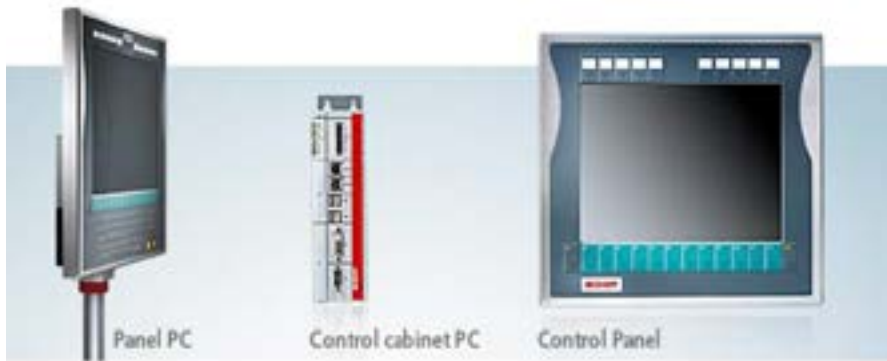
3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 1. Servo motor ve sürücüsü [10]

3. ENDÜSTRİYEL PC VE ETHERCAT

Endüstriyel sistemlerde, gündelik hayatımızda kullandığımız, farklı yazılımlarla çeşitli şekillerdeki kişisel bilgisayarlar makinelerin, proseslerin veya lojistik sistemlerin kontrolünün gerçekleştirilmesi, sistemin bileşenlerinin ağ sistemi üzerinden birbirine bağlanmaktadır. Veri alma veya görüntü işleme teknikleri kullanarak, birçok çeşitli otomasyon sistemlerinin vazgeçilmez ürünü olarak kullanılmaktadır. PC tabanlı kontrol teknolojisi klasik kontrol sistemleri için mükemmel ölçeklendirilme ve kolaylık sunmaktadır. Bundan dolayı, programlanabilir denetleyicilerin, PLC'lerin yerine, otomasyon sistemlerinde kullanımı artmaktadır [11-14].

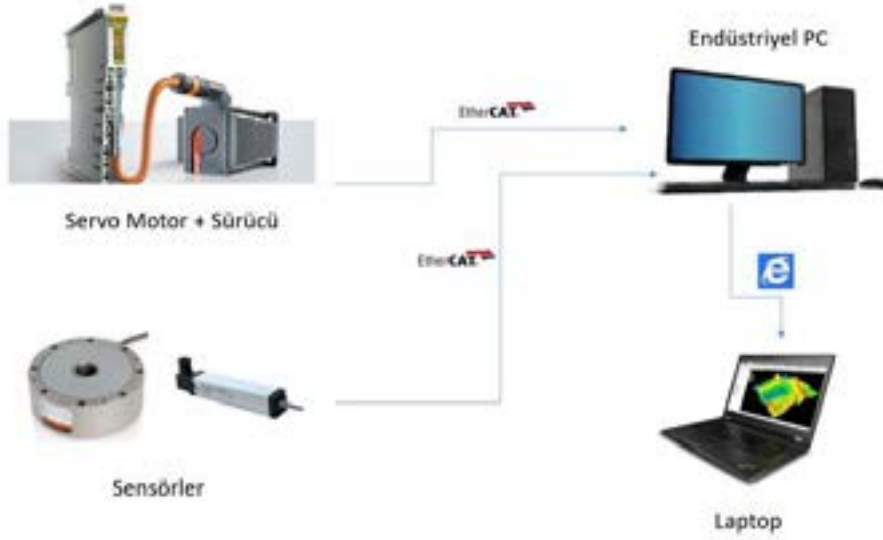
Şekil 2. Endüstriyel PC [11]

EtherCAT, günümüze kadar en çok kullanılan endüstriyel ağ sistemidir. Endüstriyel gerçek zamanlı ve deterministik ethernet Fieldbus standardı olarak kullanılmaktadır. EtherCAT, kontrol, sistem mühendisliği ve makine sistem kontrol mekanizması çözümleri için kullanılmaktadır. Güvenilir ve yüksek hızlı gerçek zamanlı sistemin, bir ağ olarak kullanılması daha çok artmaktadır. Belirleyici ve yüksek hızlı güncelleme oranları bulunmaktadır. Tüm ağ sistemindeki cihazların son derece hassas senkronizasyonu gerçekleştirmektedir. Makine imalatçıları ve sistem entegratörleri, en yüksek performans seviyesini korumaktadır. Makine kontrol sistemi çözümü gerçekleştirmek

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

için, EtherCAT sistemi kullanan, özel hareket kontrol ve makine kontrol sistemlerinden yararlanmaktadır [15]. Ethercat ile birden çok servo motorun bulunduğu bir süreç otomasyonu gerçekleştirilmiştir [16-18].

Şekil 3. Otomasyon sistemi [17]

Sahadaki sensörlerden (yük hücresi, lineer cetvel) gelen bilgiler doğrultusunda endüstriyel PC kontrollü, EtherCAT haberleşmeli servo presin otomasyon sistemi yukarıdaki Şekil 3 ile anlatılmaya çalışılmıştır. Aşağıda Şekil 4'te, gerçekleştirilen servo pres makinesi görülmektedir.

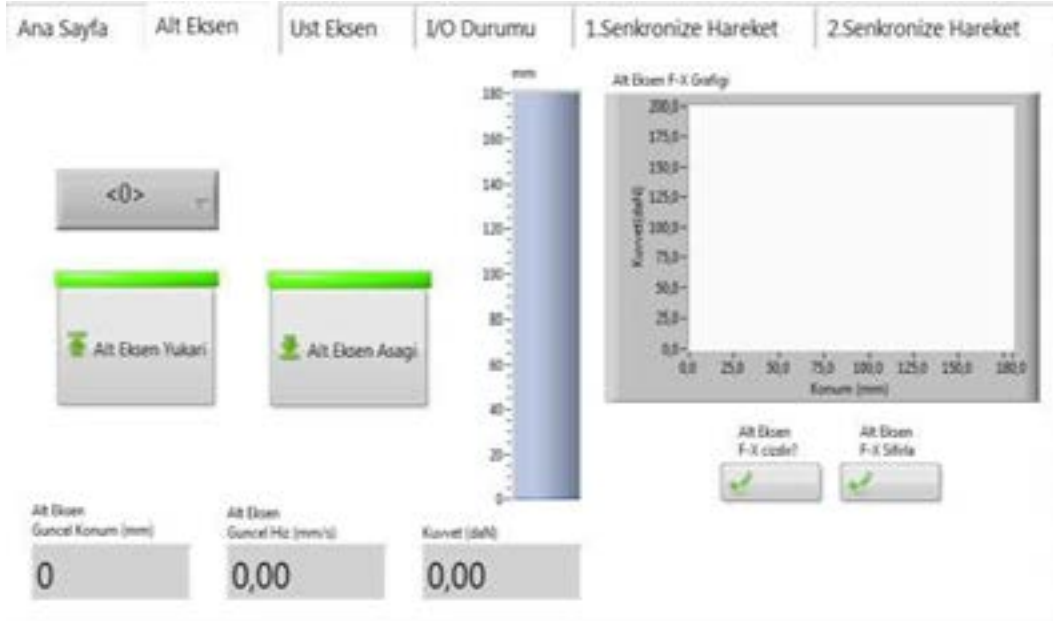
Şekil 4. Servo pres makinesi

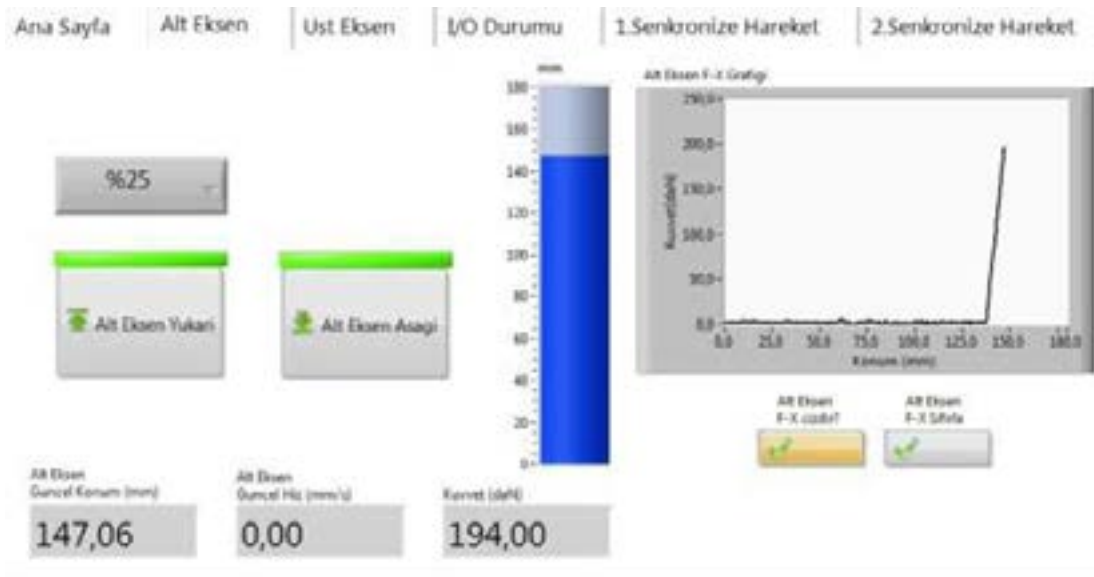
3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

4. SERVO PRES MANUEL KONTROL SAYFASI

Manuel Kontrol sayfası LabVIEW yazılımı tabanında gerçekleştirilmiştir. Kontrol ekranında motor parametre girdileri girilebilir, vidalı mil hız bilgisi alınabilir ve konum bilgisi alınabilmektedir. Bu ekranda aynı zamanda kuvvet-konum (F-x) grafiği çıktısı alınabilmektedir. Yük hücresinden ve lineer cetvelden gelen bilgiler doğrultusunda kuvvet-konum grafiği çizdirilebilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Kontrol ekranı sistemi

Şekil 6. Örnek kontrol ekranı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 7’de örnek bir uygulama yapılmış olup Şekil 6’da kontrol ekranında motor konumu, yük hücresi verileri gözlemlenmiştir. Kuvvet-Konum grafiği çizdirilmiştir.

Şekil 7. Örnek uygulama

5. SONUÇ

Günümüzde, saç şekillendirme işi yapan birçok sektörde, yüksek iş yapma kabiliyeti ve karmaşık parçaların kolayca şekillendirilmesi gibi avantajlardan dolayı, servo presler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Servo presler kolay kontrol edilebilirliği, düşük enerji tüketimleri ve hızlı müdahaleler yapılabilmesi sebebiyle günümüzde önemli bir seçenek haline gelmiştir. Çalışmadaki yük hücresinden veri okuma ve kuvvet-yol parametreleri de incelenmiştir. Servo presler geleneksel preslere göre çok daha iyi sonuç vermiştir. Bu çalışmada, şekil verilecek olan malzemeye zarar vermeden şekillendirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Presleme esnasında LabVIEW yazılımının görselliği kullanılarak kuvvet-konum incelenerek gerekli zamanda kontrol sağlanmıştır. Kalıp aşınmalarının önüne geçilmiş olup, presleme işlemi çok daha kolay hassas kontrol edilebilir şekilde gerçekleştirilmiştir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

6. KAYNAKÇA

- [1] <http://www.pulsar.com.tr/robotik/kategori/servo-presler> (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2020).
- [2] Halıcıoğlu, R. Dülger L.C. ve Bozdana, A. T. ,”Sezgisel Algoritmalarla Hareket Denetimi: Servo Pres Uygulaması”, 17. UMTS-TRISTOMM Uluslararası Katılımlı 17. Makina Teorisi Sempozyumu, İzmir, 963-970, 2015.
- [3] Huang X. and Shi,L., “Simulation on Fuzzy-PID Position Controller of the CNC Servo System”, Proceedings of the Sixth International Conference on Intelligent Systems Design and Applications (ISDA 2006), 16-18 October, , Jinan, China, 2006.
- [4] Tekinalp, Z., Öztürk, S., & Kuncan, M. (2013). OPC Kullanılarak Gerçek Zamanlı Haberleşen Matlab ve PLC Kontrollü Sistem. Otomatik Kontrol Ulusal Toplantısı, TOK2013, 26-28.
- [5] Doğan H, Kaplan K, Kuncan M, Ertunç, HM, 2015. Araç süspansiyon sistemi kontrolüne PID ve bulanık mantık yaklaşımları/PID and Fuzzy Logic Approach to Vehicle Suspension System Control, Otomatik Kontrol Ulusal Toplantısı (TOK'2015), 10-12 Eylül 2015, Denizli.
- [6] Karakoç H, Erin K, Çağırın R, Subaşı A, Kuncan M, Kaplan K, Ertunç HM, 2015. Uçak yükseklik kontrolünde PD kontrolör ve bulanık mantık kontrolör performans karşılaştırması/The Performance Comparison of PD Controller and Fuzzy Logic Controller for the Aircraft Height Control (TOK'2015), 10-12 Eylül 2015, Denizli.
- [7] Kaplan, K., Kuncan, M., Polat, H., Tepe Burak, & ERTUNÇ, H. M. PID ve Bulanık Mantık Tabanlı DC Motorun Gerçek Zamanlı Konum Kontrolü. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10(2), 900-916.
- [8] Erol, F., Emren, M., Öztürk, S., & Kuncan, M. (2015). PI denetleyici ile sıvı seviye kontrolünün gerçek zamanlı olarak PLC ile gerçekleştirilmesi, Otomatik Kontrol Ulusal Toplantısı (TOK'2015), 10-12 Eylül 2015, Denizli.
- [9] <https://www.aksotomasyon.com/haberler/servo-motor-nedir-cesitleri-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2019).
- [10] <https://www.beckhoff.com/compact-drive-technology/>, (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2020).
- [11] https://beckhoff.com.tr/tr/default.htm?industrial_pc/default.htm, (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2020).
- [12] Çubukçu A, Öztürk S, Kuncan M, 2014. DC Motor Hız Kontrolünün Görüntü İşleme ve OPC Kullanarak S7-1200’de Gerçeklenmesi, Otomatik Kontrol Ulusal Toplantısı (TOK'2014), 11-13 Eylül 2014, Kocaeli.
- [13] Şengül, Ö., Öztürk, S., & Kuncan, M. (2020). Color Based Object Separation in Conveyor Belt Using PLC. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (18), 401-412.
- [14] Köse, İ., Öztürk, S., & KUNCAN, M. PANTOGRAPHY APPLICATION WITH REAL-TIME PLC BASED ON IMAGE PROCESSING IN GANTRY ROBOT SYSTEM. European Journal of Technique, 9(2), 219-229.
- [15] <https://proente.com/ethercat-nedir/>, (Erişim Tarihi: 5.Aralık.2019).
- [16] Güler İ., “EtherCAT ile bir süreç otomasyonu”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- [17] Pişirir O. M., Yüksek Lisans Tezi, “Güneş güç kuleleri için endüstriyel pc tabanlı heliostat kontrolü”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- [18] Öksüz M., Yüksek Lisans Tezi, “Aa krank servo preste hareket denetimi: Bulanık mantık yaklaşımı”, Gaziantep Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2017.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES GIDA DEPOLARINDA STOK KONTROLÜ

Lütfiye Büşra YÜREKLİ
İsmet KANDİLLİ
Kocaeli Üniversitesi
Melih KUNCAN
Siirt Üniversitesi

Özet

Üretim insan hayatında önemli bir yere sahiptir. İnsanlar yaşamını sürdürebilmek için beslenmeli ve bunu sağlamak için üretim yapmalıdır. Üretilen besinlerin korunması ve daha uzun saklanması için depolarda muhafaza edilmektedir. Bu depolarda stok kontrolü, depoların tamamen boşalmadan insanların ürün temini yapmasını sağlamaktadır. Bu çalışma ile ultrasonik sensör kullanılarak depolardaki stok kontrolü sağlanmaktadır. Deponun üstüne yerleştirilen bir ultrasonik sensör, ses sinyalleri göndererek mesafeyi ölçmektedir. Çalışmada, mikrodenetleyici olarak STM32F4 Discovery Kit kullanılmıştır. Mikrodenetleyici sayesinde sensörden gelen sinyal işlenir. Mesafe belli bir seviyenin altına düşünce kırmızı led yanmaktadır. Diğer durumlarda mavi led yanmaktadır. Ayrıca yazılan yazılım sayesinde LCD ekran üzerinde seviye sürekli kontrol edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ultrasonik sensör, mikrodenetleyici, stok kontrolü

FOOD STOCK CONTROL

Abstract

Production has an important place in human life. People must be fed to survive and produce to achieve this. It is stored in warehouses for the preservation and longer storage of the produced food. Inventory control in these warehouses enables people to supply products before the warehouses are completely emptied. With this study, stock control in warehouses is provided by using ultrasonic sensors. An ultrasonic sensor placed on top of the tank measures the distance by sending sound signals. STM32F4 Discovery Kit was used as microcontroller in the study. Thanks to the microcontroller, the signal from the sensor is processed. The red led lights up when the distance is below a certain level. In other cases, the blue led is on. In addition, thanks to the software written, the level can be continuously controlled on the LCD screen.

Keywords: Ultrasonic sensor, microcontroller, stock control

1. GİRİŞ

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

İnsanlar yaşantılarını sürdürebilmek için hep bir üretim içerisindedirler. Üretim arttıkça insanlar bu ürettikleri ürünleri depolama gereksinimi duymuştur. Günümüzde dünya nüfusu hızla artmakta olup, az gelişmiş ülkelerde yaşanabilecek olası kıtlık, gıda krizleri için temel besin kaynağı olan tahıllar, hububatlar aynı zamanda savaş, afet gibi önemli durumlarda da hızlı ve kolay hazırlanabilmesi sebebiyle insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple tahılların üretimi kadar üretildikten sonra saklanması da önem kazanmıştır.

İnsanlar depolama işlemini çuvallara koyarak ya da dökerek büyük silolar ve ya yatay depolarda yapmaktadırlar. Bu kullanılan depoların doluluğunun kontrolü, depolama kadar gerekli bir işlemdir. Çünkü depodaki ürünün ne kadar kaldığı, ürün bitmeden takviye için gerekli hazırlıkların yapılması adına yeterli zamana sahip olmak için önemlidir. Doluluğun kontrolü ultrasonik sensörler ile mesafe ölçerek, yük hücresi kullanılarak ağırlık ölçerek vb. yöntemler ile yapılabilmektedir [1-5].

Son yıllarda farklı sensörler kullanılarak kontrol çalışmaları için birçok farklı alanda yeni çalışmaların olduğu görülmüştür. Literatür çalışmaları incelendiğinde, yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak sistemlerin kontrol ve analiz kısmında yoğunlaştığı görülmüştür [6-8].

Bu çalışma ile mikrodenetleyici ve ultrasonik sensör kullanılarak depolardaki stok kontrolünün, ürünlerin en yüksek nokta ile mesafesine bakılarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ultrasonik sensörler ses dalgaları kullanarak mesafe ölçümünü yapmaktadır. Mikrodenetleyici gelen sinyali işleyip bir çıkış sinyali oluşturur. Depodaki ürünün yüksekliği belirli bir seviyenin altına düşünce çalışmada LCD sayesinde devamlı olarak gözlenebilecektir. Bu kontrol işlemi Şekil 1'de de gösterildiği üzere depodan ürün transferi gerçekleştiğinde yapılacaktır.

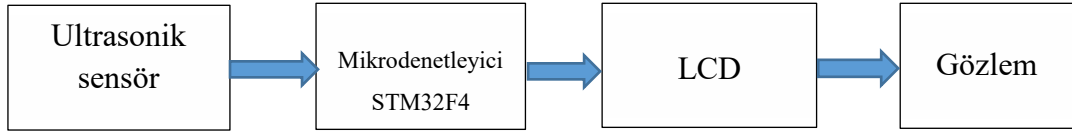
Şekil 1. Silodan ürün transferi [9]

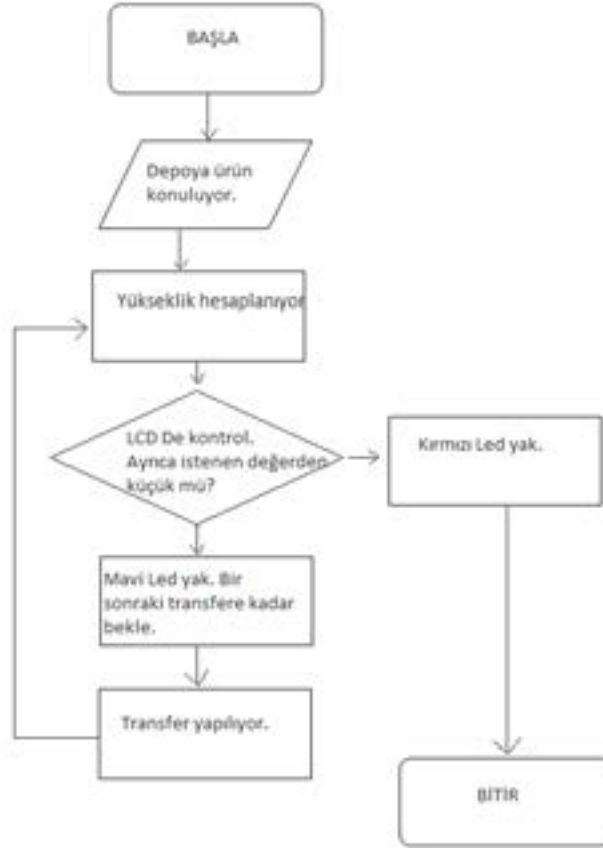
3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2. GIDA STOK KONTROLÜ TASARIMI

Bu çalışmada, ultrasonik sensör, mikrodnetleyici, LCD kullanılmıştır. Ultrasonik sensör gönderdiği ses sinyalinin tekrar kendine ulaşması arasında geçen süreyi mikrodnetleyiciye gönderir. Mikrodnetleyici gelen sinyali işleyerek bir çıkış sinyali oluşturur. Çıkış sinyali de LCD ile gözlemlenir. Ayrıca belirli bir mesafenin altında ise mikrodnetleyici üzerindeki kırmızı LED üstünde ise mavi LED yakılmıştır. Bu çalışmanın blok diyagramı ise Şekil 2' de ve algoritması Şekil 3' te gösterilmektedir.

Şekil 2. Sitemin blok diyagramı.

Şekil 3. Sistemin çalışmanın Algoritması.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Ultrasonik sensörler mesafe ölçümlerinde kullanılmaktadır. Ultrasonik sensör kelimesi ‘yüksek ses’ anlamındadır. Bu yüksek ses, insan kulağının duyamayacağı 20 kHz-500 kHz frekans bandına sahiptir. Bu ses dalgaları sayesinde nesnelere temas olmadan uzak mesafe ölçümleri yapılabilmektedir. Bu işlem ise Şekil 4’ te de gösterildiği üzere ses dalgalarının, mesafesi ölçülmek istenen nesneye gidip gelme süreleri ölçülerek yapılır.

Şekil 4. Ultrasonik sensör çalışma prensibi [10]

Bu çalışmada, Şekil 5’ te de gösterilen HC-RS04 kullanılmıştır. 2cm ile 400 cm arası mesafe en sağlıklı okuma yaptığı aralıktır. Üzerinde bir alıcı bir verici bulunur.

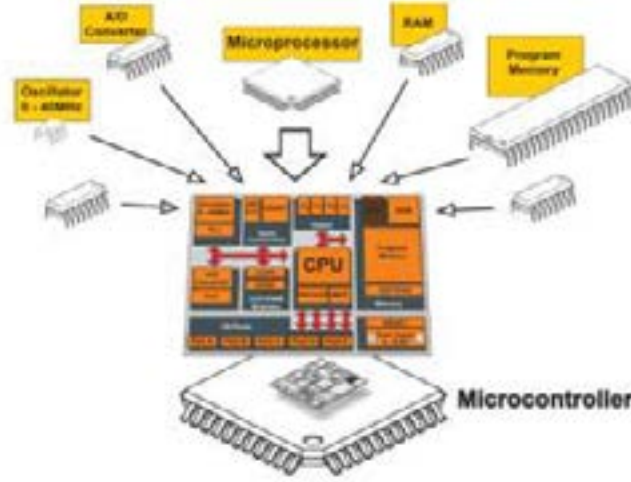

Şekil 5. HC-RS04 ultrasonik sensör [11]

Mikrodenetleyici dışarıdan gelen bilgiyi hafızasına alıp, derleyip daha sonrasında bir çıktı oluşturan küçük bir bilgisayardır. Mikrodenetleyicinin yapısında CPU, RAM, ROM, Giriş/Çıkış portları, Seri-Paralel portlar, sayıcılar, ADC ve DAC bulunmaktadır (Şekil 6).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 6. Mikrodenetleyici yapısı [12]

Gerçek zamanlı uygulamalarda tercih edilip başarılı sonuçlar vermektedir. Bu işlemi daha küçük boyutlarda ve daha az enerji ile gerçekleştirebilmektedir. Bu sebeple gömülü sistemlerde tercih edilmektedirler. Üzerinde bulunan dönüştürücüler sayesinde algılayıcılardan alınan bilgileri toplayıp işleyebilirler. Mikrodenetleyici, yazılan programı hafızasına alıp, işleyebileceği şekilde derleyip sonucunda bir çıkış sinyali elde edip gönderir. Mikrodenetleyiciler elektronik tasarımlarda beyin görevi görmekte olup tasarımları daha rahat kontrol edilmesine yardımcı olur.

Bu çalışmada Şekil 7’de de gösterilen STM 32F4 Discovery Kiti kullanılmaktadır. STM 32F4 ARM-M4 Cortex mimarisine sahip bir mikrodenetleyicidir. Üzerinde STM32F407VG model işlemci vardır. Üzerinde buluna ST-LINK/V2 sayesinde harici bir hata ayıklayıcıya(debugger) ihtiyaç duymaz. Ayrıca üzerinde dijital ivmeölçer, dijital mikrofon, LED’ler, buton, DAC, kulaklık girişi, USB port ve çıkış pinleri bulunmaktadır.

Şekil 7. STM32F4 Discovery Kiti [13]

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Mikrodenetleyici özellikler; 1 MB Flash, 192 KB RAM 32-bit ARM Cortex-M4F çekirdeğe sahiptir. Ayrıca, On ST-LINK Debugger, USB veri yolu üzerinden ya da harici 5 V besleme, Harici uygulama güç kaynağı 3 V ve 5 V, ST MEMS hareket sensörü, 3-eksenli dijital çıkış ivmeölçer (LIS302DL), ST MEMS ses sensörü, dijital mikrofon(MP45DT02), CS43L22 entegre D sınıfı hoparlör sürücüsü, DAC, ADC ve sekiz LED bulunmaktadır [14]. Karakter LCD gösterge, ASCII tablodaki "yazdırılabilir" karakterleri ekranlarında gösterebilen göstergelerdir. ASCII tabloda decimal 32 ile 126 arasındaki kodlara karşılık düşen karakterler basılabilir karakterlerdir. LCD göstergeler gösterebildikleri karakter ve satır sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Örneğin 2*16 LCD gösterge her biri 16 karakter uzunluğunda 2 satır içermektedir. Bu çalışmada da 2*16 LCD kullanılacaktır. Yani harfler(büyük-küçük), sayılar, noktalama işaretleri oluşmaktadır. Bütün LCD göstergeler HD44780 işlemcisini kullanırlar [15].

Gıda stok kontrolü gerçekleştirilmesinin için çalışmamızda, mikrodenetleyici de giriş ve çıkış tanımlamaları gerçekleştirildi ve fonksiyon oluşturulup ana fonksiyonda çağrılmıştır. Daha sonra mesafe algılama için bir fonksiyon oluşturulmuştur. Bu fonksiyonda ana fonksiyonda çağrılarak ölçüm işlemi yapıldı. Daha sonra bu sonuç LCD ekranına gösterilmiştir. Mesafeye bağlı olarak kırmızı ve mavi renkler yakılmıştır.

3. SONUÇ

Gıda stok kontrolü gerçekleştirilmesinin için çalışmamızda, mikrodenetleyici ve ultrasonik sensör kullanılarak depolardaki stok kontrolünün, ürünlerin en yüksek nokta ile mesafesine bakılarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ultrasonik sensörler ses dalgaları kullanarak mesafe ölçümü yapılmıştır. Mikrodenetleyici gelen sinyali işleyip bir çıkış sinyali oluşturur. Depodaki ürünün yüksekliği belirli bir seviyenin altına düşünce çalışmada LCD sayesinde devamlı olarak gözlenmiştir. Böylelikle, gıda stok kontrolleri daha hızlı ve güvenilirlikli oranı yüksek kontrol işlemi gerçekleştirilmiştir.

4. KAYNAKLAR

[1] Şahbazlı R., 'SU TANKLARINDA SIVI SEVİYE KONTROL SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİ', Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, AYDIN, 2017.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- [2] Keskin M., Sarıbaş D. ,”Contanier Level Measurement Methods and Testing an Ultrasonic Level Sensor”, International Advanced Resarches&Engineering Congress, Osmaniye, November 2017.
- [3] Erol, F., Emren, M., Öztürk, S., & Kuncan, M. (2015). PI Denetleyici İle Sıvı Seviye Kontrolünün Gerçek Zamanlı Olarak PLC İle Gerçeklenmesi Real Time PI Implementation on Liquid Level Control by means of PLC. Otomatik Kontrol Ulusal Toplantısı, TOK, 10-12.
- [4] Sönmez, M., Şen, C., Kandilli, İ., Kuncan, M., & Kuncan, F. (2018, May). İçmesuyu isale hattının basınç yönetimi sistemiyle kontrolü ve analizi. IETS'18 International Engineering and Technology Symposium.
- [5] Kaplan, K., Kundakci, I. M., Kuncan, M., Toprak, E., Izgu, A., & Ertunc, H. M. (2016). Process Control Methods Application in Training Set. International Journal of Natural & Engineering Sciences, 10(2).
- [6] Sarac, G., Kandilli, İ., & Kuncan, M. (2016, October). Uzaktan erişimli tavuk çiftliği otomasyonu, remote access chicken farm automation. 1. Uluslararası Akdeniz Bilim ve Mühendislik Kongresi (IMSEC 2016), 1st International Mediterranean Science and Engineering Congress (IMSEC 2016).
- [7] Uğur, T., Sıtkı, Ö., İsmet, K., & Melih, K. (2016, October). Elektropnömatik sistemin gerçek zamanlı kontrolü ve gözlemlenmesi, Real-time control and monitoring electropneumatic system. 1. Uluslararası akdeniz bilim ve mühendislik kongresi, 1st international mediterranean science and engineering congress (IMSEC 2016).
- [8] Sönmez, M., Şen, C., Kandilli, İ., & Kuncan, M. (2017). Measuring and controlling water quality in real time in distribution network. 8th International Advanced Technologies Symposium (IATS'17).
- [9]<https://polimak.com/urun/hammadde-dolum-bosaltma-tasima-ve-depolama-sistemleri/> [Erişim zamanı: 17 Aralık 2019].
- [10]<https://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/ultrasonik-sensor-nasil-calisir-menzil-vs-frekans/17051#ad-image-0> [Erişim zamanı: 21 Ocak 2020].
- [11]<https://sinancanbayrak.com/hc-rs04-ultrasonik-mesafe-sensoru-nedir-nasil-calisir/> [Erişim zamanı: 21 Ocak 2020].
- [12] <https://maker.robotistan.com/mikrodenetleyici-mikroislemci/> [Erişim zamanı: 19 Aralık 2019].
- [13] <http://roboturka.com/stm32f4discovery/stm32f4-discoverye-genel-bakis/> [Erişim zamanı: 19 Aralık 2019].
- [14]<https://isahatipoglu.com/2012/01/07/stm32-discovery-kit-arm-cortex-m4-genel-ozellikleri-ve-tanitimi/> [Erişim zamanı: 19 Aralık 2019].

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

[15]<http://ramazansural.blogspot.com.tr/2009/10/karakter-lcd-gostergeler-nedir-venasl.html>
[Erişim zamanı: 21 Ocak 2020].

BAZI ÇELTİK (ORYZA SATİVA L.) GENOTİPLERİNİN VERİM VE VERİM KOMPONENTLERİNİN KÜMELEME TEST ANALİZİ

İsmail NANELİ

Ferzat TURAN

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Özet

Çeltik verimi, genetik ve çevre koşullarından etkilenmekte olup çevre koşullarına bağlı olarak verim ve verim komponent değerleri değişmektedir. Bu çalışma 15 farklı çeltik genotiplerinde verim potansiyeli ve çeşitliliği araştırmak amacıyla Erbaa, Niksar ve Pazar lokasyonlarında, 2016-2017 yılları arasında tesadüf blokları deneme desenine göre dört tekerrürlü olarak yürütülmüştür. Birleştirilmiş varyans analiz sonuçlarına göre, lokasyonlarda genotipler arası önemli farklılıklara rastlanmıştır. Metrekarede salkım sayısı (salkım.m⁻²), salkım uzunluğu (cm), salkımda tane sayısı (adet/salkım), tek salkım verimi (g), bin tane ağırlığı (g), çeltik tane verimi (kg.da⁻¹) gibi bazı verim parametrelerinin *Ward* yöntemi kullanılarak kümeleme testi analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda; Erbaa lokasyonunda genotipler 2 gruba bölünmüştür. Birinci grupta, Osmancık-97, Hamzadere, Şumnu, Edirne, Efe, Cammeo, Vasco verim ve verim komponentleri bakımından yüksek değerler elde edilirken, ikinci grupta Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Halilbey, Kızıltan, Ronaldo, Meco ve Nembo genotiplerinden düşük değerler saptanmıştır. Niksar lokasyonunda genotipler 3 farklı gruba ayrılmıştır. Osmancık-97 ve Meco genotipleri yüksek verim ile birinci grup, Tosyagüneşi, Hamzadere, Çakmak, Kızıltan, Cammeo, Vasco ve Nembo orta seviyede verim elde ederken ikinci grup, Mis 2013, Halilbey, Şumnu, Edirne, Efe ve Ronaldo genotiplerinden üçüncü grup olarak düşük değerler saptanmıştır. Pazar lokasyonunda ise genotipler verim ve verim parametreleri açısından 3 farklı gruba ayrılmıştır. Şumnu ve Vasco yüksek verimden dolayı birinci grup, ikinci grupta orta verimden dolayı Osmancık-97, Hamzadere, Halilbey, Efe, Cammeo ve Nembo yer almışlardır. Üçüncü grupta Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Edirne, Kızıltan, Ronaldo ve Meco genotiplerinin verimleri düşük oldukları saptanmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Anahtar Kelimeler: Çeltik, Genotip, Kümeleme Analizi, Verim, Verim Komponentleri

CLUSTER TEST ANALYSIS OF YIELD AND YIELD COMPONENTS OF SOME PADDY (*ORYZA SATIVA L.*) GENOTYPES

Abstract

Paddy yield is affected by genetic and environmental conditions, and yield and yield components values vary depending on environmental conditions. This study was conducted in Erbaa, Niksar, and Pazar locations according to a randomized complete block design with four replications between 2016 and 2017 to investigate the yield potential and diversity in 15 different paddy genotypes. According to the combined variance analysis results, significant differences between the genotypes were found at the locations. Cluster test analysis of some yield parameters such as the number of panicles per square meter (panicle.m⁻²), panicle length (cm), grain number in panicle (grain no./panicle), single panicle yield (g), thousand-grain weight (g), and paddy grain yield (kg.da⁻¹) were performed using *Ward* method. In line with the results obtained; genotypes are divided into 2 groups in Erbaa location. In the first group, Osmancık-97, Hamzadere, Şumnu, Edirne, Efe, Cammeo, Vasco high yielded values in terms of yield and yield components, on the other hand, the second group, low values in terms of Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Halilbey, Kızıltan, Ronaldo, Meco, and Nembo genotypes were determined. Genotypes in Niksar location are divided into 3 different groups. Osmancık-97 and Meco genotypes are the first groups with high yield, Tosyagüneşi, Hamzadere, Çakmak, Kızıltan, Cammeo, Vasco and Nembo are with medium yields second group, Mis 2013, Halilbey, Shumen, Edirne, Efe and Ronaldo genotypes with low yield values the third group was determined. In the Pazar location, genotypes are divided into 3 different groups in terms of yield and yield parameters. Şumnu and Vasco were in the first group due to high yield, and Osmancık-97, Hamzadere, Halilbey, Efe, Cammeo, and Nembo in the second group due to medium yield. In the third group, Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Edirne, Kızıltan, Ronaldo, and Meco genotypes were found to be low.

Keywords: Cluster Analysis, Genotype, Paddy, Yield, Yield Components

GİRİŞ

Çeltik (*Oryza sativa L.*), Güneydoğu Asya orjinli olup, yaklaşık 6000 yıl önce Güney Hindistan'dan Çin'e yayılmış göstermiş, ülkemizde ise yaklaşık 500 yıl önce üretilmeye

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

başlanmıştır (Kün, 1996). Üretimi gerçekleştirilen çeltikler, farklı habitatlara kolaylıkla uyum sağlayan *Oryza türleri*dir (Vaughan, 1994). Dünya’da farklı bölgelerde; sığ suda, taban araziler ve nemli iklim alanlarında kır çeltiği, derin suda ve yüzen çeltik gibi farklı üretim sistemleri bulunmakta olup, sığ su yetiştiriciliği ülkemiz de üreticiler tarafından en fazla tercih edilen sistemdir (Sezer ve ark., 2012). Bu bağlamda, çeltik yetiştiriciliğinin yapılacağı alanlarda tarım alanlarının sulanabilir olması ve bitkinin su ihtiyacının karşılanması elzemdir. Çeltik, Dünya’da yaklaşık 167.2 milyon hektar ekim alanı ve 782.1 milyon ton üretim miktarı ile diğer tahıl cinsleri arasında ekim alanı bakımından üçüncü, üretim miktarı ve verim açısından ikinci sırada yer almaktadır (Anonim, 2019a). Çeltik üretiminin önemli bir kısmı (% 90’dan fazlası) Asya ülkelerinde gerçekleştirilmektedir (Kato ve Katsuro, 2014). Çin (212.7 milyon ton), Hindistan (168.5 milyon ton) ve Endonezya (81.4 milyon ton) en fazla çeltik üretimi gerçekleştirilen ülkelerin başında gelmektedir (Anonim, 2017). Türkiye’de ise yaklaşık 126 bin hektar alanda, 1 milyon ton çeltik üretimi gerçekleştirilmekte olup, dekara verim 791 kg’dır (Anonim, 2019b).

Dünya’da ve ülkemizde çeltik üretim miktarında herhangi bir azalış görüldüğünde pirinç fiyatları veya pirinçten yapılan gıda ürünlerinin fiyatları yükselerek tüketiciyi doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde çeltik üretim miktarının artırılması için; bölge ekolojik koşullarına uyum sağlayan, birim alandaki verim ve kalite parametreleri yüksek olan çeltik genotiplerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Çeltikte de verim ve verim komponentleri yetiştirildiği bölgeden önemli oranda etkilenmektedir (Şavşatlı ve ark., 2008). Çeltik üretiminin yapılacağı bölgeye uygun genotiplerin seçilmesi; yüksek verimlilik açısından üreticiye, kalite açısından da tüketiciye fayda sağlayacaktır. Tokat’ta yaklaşık olarak 100 ha alanda 658 ton çeltik üretimi gerçekleştirilmekte olup, dekara elde edilen 658 kg verim ülke ortalamasının altındadır (Anonim, 2018). Çeltik üretiminin gerçekleştirildiği ilçeler sırasıyla; Erbaa ve Niksar’dır. Üretim miktarı bakımından her iki ilçede de dalgalanmalar görülmüş, 2017 yılına göre 2018 yılında da Erbaa’da çeltik üretim miktarı 679 tondan 658 ton’a kadar gerilemiş, Niksar’da ise üretim miktarı yok denecek kadar azdır (Anonim, 2018). Yörede çeltik üreticisinin adaptasyon kabiliyeti yüksek genotipleri bilmemesi, her yıl farklı genotip kullanmaları veya önceki yıllardan kalan çeşit karışıklığının görüldüğü tohumları kullanmaları, gübreleme ve yabancı ot mücadelesi gibi bazı bakım işlemlerini zamanında uygun olarak yapamamaları üreticinin birim alandan istediği verimi elde edememesinin ve üretimdeki kârlılığın azalmasının temel sebepleri arasındadır. Yörede farklı lokasyonlarda yapılan bu çalışma sonucunda lokasyonlara uyumlu adaptasyon kabiliyeti yüksek genotiplerin kümeleme yöntemi ile belirlenmesine çalışılmıştır.

MATERYAL-YÖNTEM

Bu araştırma, 2016 ve 2017 yılı yetiştirme döneminde Pazar (yükselti 540 m)- Niksar (yükselti 350m)- Erbaa (yükselti 230m) lokasyonlarında yürütülmüştür. Çalışmada 15 genotip ve denemenin su sıcaklık değişimlerinden etkilenmemesi amacıyla 1 adet kör genotip olmak üzere toplam 16 genotip kullanılmıştır. Yapılan toprak tahlil sonuçlarına göre deneme alanları killi-tınlı potasyum içeriği ‘fazla’ pH kapsamı ‘nötr-alkali’ reaksiyonlu, ‘tuzsuz’, organik madde kapsamı ‘az-orta’, azot, fosfor gibi makro, çinko gibi mikro element bakımından ‘zayıf’ yapıya sahiptir. Farklı lokasyonlarda kurulan denemede Pazar lokasyonu Tokat’ın (merkez) 27 km batısında bulunmaktadır. Pazar lokasyonunda ilk yıl, ikinci yıl ve iki yıllık

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ortalama sıcaklık (19.5 °C, 21.0 °C, 20.3 °C) ile nem miktarı (%61.4, %54.9, %58.2) diğer lokasyon ortalamalarına göre daha düşük, toplam yağış miktarı (200.2 mm) ise, Erbaa (167.9 mm) lokasyonu yağış miktarından daha yüksektir. Niksar lokasyonu, Tokat'ın (merkez) kuzeydoğusunda bulunmakta olup, diğer lokasyonlara göre toplam yağış miktarı ilk yıl 10-98 mm, ikinci yıl 5-28 mm, ortalama 19-51 mm arasında daha fazladır. Erbaa diğer lokasyonlara göre rakımı en düşük olan Tokat'ın (merkez) kuzeyinde bulunan, ilk yıl, ikinci yıl ve iki yıllık ortalama sıcaklık miktarı ise en yüksek (20.7 °C, 22.6 °C, 21.7 °C) olan bölgedir. Denemeler 2016 ve 2017 yılı çeltik yetiştirme dönemlerinde tesadüf blokları deneme desenine göre 4 tekerrürlü olarak kurulmuştur. Denemeye alınan çeltik genotipleri serpme ekim yöntemiyle m²'ye 500 bitki olacak şekilde ekilmiştir (Sezer ve Köycü, 1994). Parsel boyutları 4 m × 3 m=12 m²'dir. Parsel aralarında 40 cm boşluk bırakılmıştır. Hasat, parsellerin etrafından 0.5 m'lik kısımlar kenar tesiri olarak alındıktan sonra kalan 6 m²'lik alanda yapılmıştır. Ekim öncesi yapılan toprak tahlili sonucuna göre tavsiye edilen miktarda azot, fosfor ve çinko gübrelenmesi yapılmıştır. Çeltik yetiştiriciliğinde dekara tavsiye edilen saf azot dozu 16 kg amonyum sülfat, saf fosfor dozu dekara 8 kg triple süper fosfat, saf potasyum dozu 19 kg potasyum sülfat formunda, saf çinko ise 1.5-2 kg çinko sülfat formunda uygulanmaktadır (Yakan ve ark., 2000; Anonim, 2016). Toprakta potasyum yeterli miktarda bulunduğundan dolayı potasyumlu gübre kullanılmamıştır. Toprak tahlili sonuçlarına göre; pH sınırda (7-8) olduğu için granül formda saf çinko sülfat (2 kg/da) gübrelenmesi yapılmıştır. Azot uygulaması ise 1/3'ü ekim öncesinde kalan azotun 1/3'ü ekimin 35, 36 ve 37. günlerinde (kardeşlenme başlangıcında), 1/3'ü ise çiçeklenme evresinden 1 hafta önce (salkım oluşum evresi) verilmiştir (Anonim, 1990; Sürek ve Beşer, 1997; Sürek ve ark., 1998). Deneme alanlarında kardeşlenme başlangıcında yapılan üst gübreleme işleminden yaklaşık 1 hafta önce 420 g/l Bispyribac-sodium ile dekara 5 ml ilaç + 10 ml Amesol-polyoxyethylene isodecyl ether (yayıcı yapıştırıcı) dozlarında yabancı otlar için ilaçlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Sonraki dönemlerde yabancı otlarla fiziksel olarak (elle) mücadele edilmiştir. Deneme görüntüleri Drone DJI Phantom 3 Advanced ile 720p HD formatında 94° açıyla Erbaa 9 m, Niksar 12 m, Pazar 26 m yükseklikte elde edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Erbaa, Niksar ve Pazar deneme Lokasyonlarının Drone ile parsel görüntüleri

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

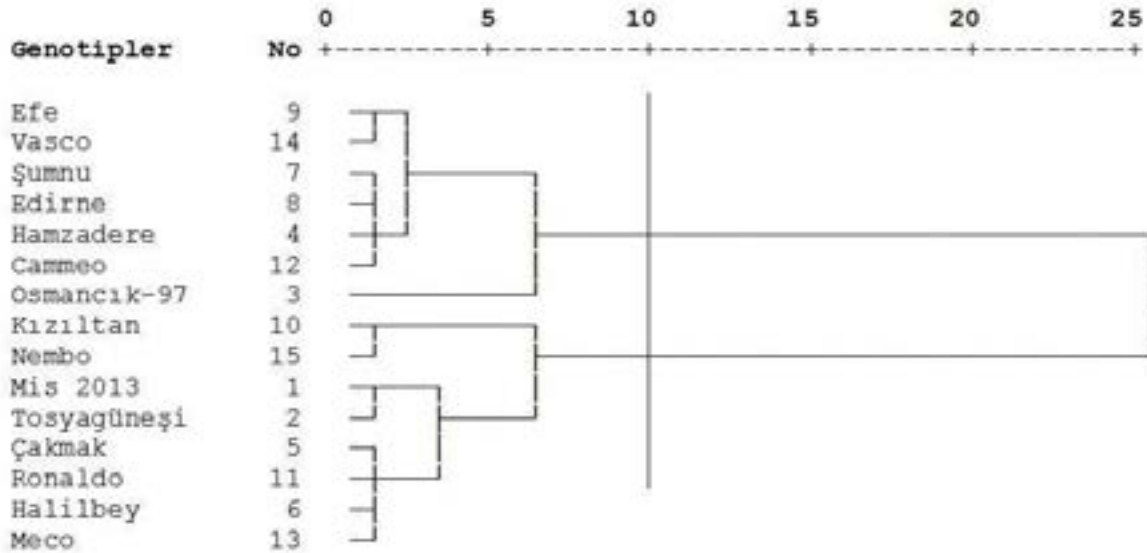
Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, Yıllar ve lokasyonlarda tekrarlanan tesadüf blokları deneme desenine göre MSTAT-C istatistik programı kullanılarak analiz yapılmıştır (Düzgüneş ve ark., 1987). Kümeleme analizi ise *Ward* yöntemi kullanılarak SPSS 16 istatistiksel yazılım programı ile yıllar ve lokasyonlar ortalamalarına göre uygulanmıştır.

BULGULAR-TARTIŞMA

Farklı lokasyonlarda metrekarede salkım sayısı (salkım.m⁻²), salkım uzunluğu (cm), salkımda tane sayısı (adet/salkım), tek salkım verimi (g), bin tane ağırlığı (g), çeltik tane verimi (kg.da⁻¹) gibi bazı verim ve verim komponentlerinin incelendiği çalışmada Erbaa lokasyonunda genotipler iki farklı küme olarak belirlenmiş, Efe, Vasco, Şumnu, Edirne, Hamzadere, Cammeo, Osmancık-97 incelenen parametreler bakımından yüksek gruplarda yer alırken, Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Halilbey, Kızıltan, Ronaldo, Meco, Nembo genotipleri diğer kümede yer alıp verim ve verim komponentlerinin daha az olduğu saptanmıştır (Tablo 1). Erbaa lokasyonunda verim ve verim komponentleri yüksek kümede bulunan genotiplerin özellikle çeltikte tane verimlerinin yüksek olduğu saptanmıştır (Naneli, 2020). İncelenen verim komponentlerinden m²'de salkım sayısı ve 1000 tane ağırlığı özellikleri bakımından yüksek grupta bulunan genotiplerin çeltik tane verimlerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. m²'de salkım sayısı, 1000 tane ağırlığı çeltikte tane verimine etki eden önemli verim komponentleridir (Sürek ve Beşer, 2003). Bazı morfolojik karakterler çeltik tane verimini belirlemede önemli faktörlerdir (Hirata ve ark., 2007).

Tablo 1. Bazı çeltik genotiplerinin Erbaa lokasyonunda verim ve verim komponentlerinin *Ward* yöntemiyle kümeleme analizi

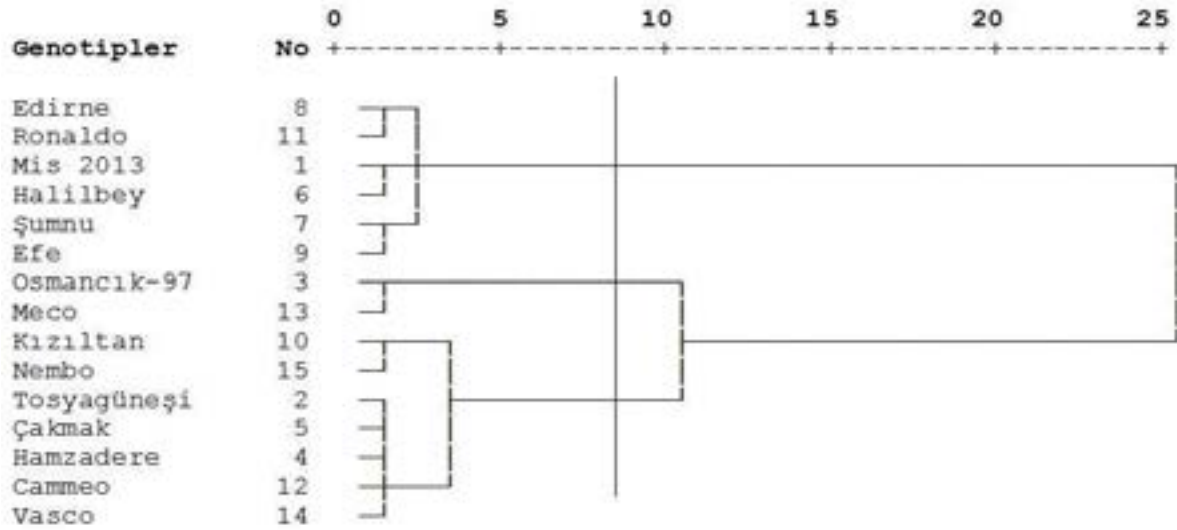
Niksar lokasyonunda incelenen parametrelere göre 3 farklı küme belirlenmiştir. Mis 2013, Halilbey, Şumnu, Edirne, Efe, Ronaldo genotipleri 1. küme, Tosyagüneşi, Hamzadere, Çakmak, Kızıltan, Cammeo, Vasco, Nembo 2. küme, Osmancık-97, Meco genotipleri 3. küme olarak saptanmıştır (Tablo 2). İncelenen verim ve verim parametreleri bakımından 3. kümede genotipler yüksek, 2. kümede bulunan genotipler orta, 1. kümede bulunan genotipler düşük

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

değerler elde edilmiştir. Erbaa lokasyonunda verim ve verim komponentleri yüksek olarak belirlenen Şumnu, Edirne, Efe genotipleri (Tablo 1) Niksar lokasyonunda düşük değerler elde edilmiştir (Tablo 2). Niksar lokasyonunda 3. kümede yüksek grupta bulunan Meco genotipi (Tablo 2) Erbaa lokasyonunda düşük grupta yer almaktadır (Tablo 1). Pazar lokasyonunda 3 farklı küme elde edilmiştir. Şumnu ve Vasco genotipleri 1. küme, Osmancık-97, Hamzadere, Halilbey, Efe, Cammeo, Nembo genotipleri 2. küme, Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Edirne, Kızıltan, Ronaldo, Meco genotipleri 3. küme olarak belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 2. Bazı çeltik genotiplerinin Niksar lokasyonunda verim ve verim komponentlerinin *Ward* yöntemiyle kümeleme analizi

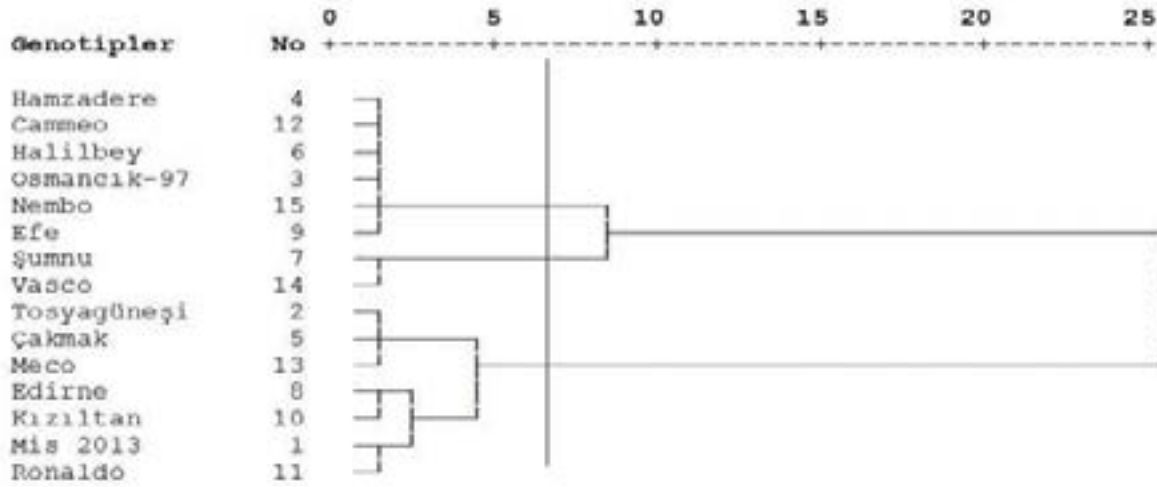

Farklı kümelerden 1. kümede bulunan genotipler yüksek, 2. kümede yer alan genotipler orta, 3. kümede belirlenen genotipler düşük değerler saptanmıştır. Pazar lokasyonunda yüksek gruplar arasında bulunan Şumnu ve Vasco genotiplerinin (Tablo 3) Erbaa lokasyonunda da yüksek (Tablo 1), Niksar lokasyonunda Şumnu genotipi düşük, Vasco genotipi orta grupta bulunmaktadır (Tablo 2). Pazar lokasyonunda düşük grupta bulunan Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Edirne, Kızıltan, Ronaldo, Meco genotipleri (Tablo 3), Niksar lokasyonunda Mis 2013, Edirne, Ronaldo düşük, Tosyagüneşi, Kızıltan, Çakmak orta, Meco yüksek (Tablo 2), Erbaa lokasyonunda Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak, Kızıltan, Ronaldo, Meco düşük, Edirne genotipi yüksek grupta olduğu saptanmıştır (Tablo 1). İncelenen genotiplerin verim ve verim özellikleri ile coğrafik orijinleri arasında ilişki saptanmamıştır. Çalışmalarda araştırmacılar benzer sonuçlar elde etmişlerdir (Dias ve ark., 1993; Amurrio ve ark., 1995; Khan ve ark., 2008; Rabbani ve ark., 2008; Rashid ve ark., 2008; Yong-xiang, 2008; Akter ve ark., 2009; Seetharam ve ark., 2009; Zhang ve ark., 2010; Rahman ve ark., 2011; Younan ve ark., 2011; Vanniarajan ve ark., 2012).

Tablo 3. Bazı çeltik genotiplerinin Pazar lokasyonunda verim ve verim komponentlerinin *Ward* yöntemiyle kümeleme analizi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

SONUÇ

Elde edilen sonuçlara göre farklı lokasyonlarda farklı sayılarda kümeler saptanmıştır. Farklı lokasyonlarda farklı genotipler ön plana çıkmıştır. Erbaa lokasyonunda Efe, Vasco, Şumnu, Edirne, Hamzadere, Cammeo, Osmancık-97 genotipleri, Niksar lokasyonunda Şumnu, Edirne, Efe genotipleri, Pazar lokasyonunda Şumnu ve Vasco genotipleri yüksek gruplarda oldukları belirlenmiştir. Erbaa, Niksar, Pazar lokasyonlarında iki yıl yapılan çalışma sonuçları doğrultusunda lokasyonlarda verim ve verim komponentlerinin genotipler üzerinde etkisi saptanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akter, A., Hasan, M.J., Paul, A.K., Motalib, M.M. ve Hossain, M.K., 2009. Selection of parent for improvement of restorer line in rice (*Oryza sativa.*). SAARC J. Agri., 7(2) : 43-50.
- Amurrio, J.M., de Ron, A.A. ve Zeven, A.C., 1995. Numerical taxonomy of Iberian pea landraces based on quantitative and qualitative characters. Euphitica, 82 : 195-205.
- Anonim, 1990. Trakya tarımsal araştırma enstitüsü. Ülkesel çeltik araştırmaları projesi, Proje Raporu (Yayınlanmamış), Edirne.
- Anonim, 2016. www.knowledgebank.irri.org/step-by-step-production/growth/soilfertility (27.1.2016).
- Anonim, 2017. FAO, Food and agriculture organization of the United Nations, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Anonim, 2018. TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>
- Anonim, 2019a. FAO, Food and agriculture organization of the United Nations, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Anonim, 2019b. TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Dias, J.S., Monteiro, A.A. ve Lima, M.B., 1993. Numerical taxonomy of Portuguese Tronchuda cabbage and Galega kale landraces using morphological characters. *Euphatica*, 69: 51–68.
- Düzgüneş, O., Kesici, T., Kavuncu, O. ve Gürbüz F., 1987. Araştırma ve Deneme Metotları (İstatistik Metotları II). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1021. 295 s. Ankara.
- Elçi, Ş., Geçit, H. ve Kolsarıcı, Ö., 1994. Tarla bitkileri ders kitabı. Ankara Üniversitesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Ankara.
- Hirata, Y., Hien, N.L., Sarhadi, W.A. ve Oikawa, Y. 2007. Genetic diversity of morphological responses and the relationships among Asia aromatic rice (*Oryza sativa* L.) cultivars. *Tropics*, 16 (4) : 343-355.
- Kato, Y. ve Katsura, K., 2014. Rice adaptation to aerobic soils: Physiological considerations and implications for agronomy. *Plant Production Science*, 17 (1) : 1-12.
- Kün, E., 1996. Tahıllar-I (Serin İklim Tahılları). Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1451, Ankara.
- Naneli, İ., 2020. Bazı çeltik çeşitlerinin farklı lokasyonlarda verim ve kalite özelliklerinin belirlenmesi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, ss: 144, Tokat.
- Rabbani, M.A., Pervaiz, Z.H. ve Masood, M.S., 2008. Genetic diversity analysis of traditional and improved cultivars of Pakistani rice (*Oryza sativa* L.) using RAPD markers. *Elect J. Biotech*. 11(3) : 1-10.
- Rahman, M.M., Hussain, A., Sayed, M.A., Ansari, A. ve Mahmud, M.A.A., 2011. Comparison among clustering in multivariate analysis of rice using morphological traits, physiological traits and simple sequence repeat markers. *American-Eurasian J. Agric. Environ. Sci*. 11 (6) : 876-882.
- Rashid, M., Cheema, A.A. ve Ashraf, M. 2008. Numerical analysis of variation among basmati rice (*Oryza sativa*.) mutants. *Pak. J. Bot.* 40(6): 2413-2417.
- Seetharam, K., Thirumeni, S. ve Paramasivam, K., 2009. Estimation of genetic diversity in rice (*Oryza sativa*) genotypes using SSR markers and morphological characters. *Afr. J. Biotech*. 8(10): 2050-2059.
- Sezer, İ. ve Köycü, C., 1994. Çeltiğin verim ve verim unsurları ile bazı kalite karakterlerine ekim yöntemi ve bitki sıklığının etkileri üzerine bir araştırma. Tarla Bitkileri Kongresi, *Agronomi Bildirileri Kitabı*, (1) : 72, İzmir.
- Sezer, İ., Akay, H., Öner, F. ve Şahin, M., 2012. Çeltik üretim sistemleri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5 (2) : 06-11.
- Sürek, H. ve Beşer, N. 1997. Trakya Bölgesi'nde farklı dozlarda azotlu gübrelemenin çeltikte (*Oryza sativa* L.) tane verimi, saplı ağırlık verimi ve hasat endeksine etkisi. I. Trakya Toprak ve Gübre Sempozyumu *Bildirileri Kitabı*, 22 Ekim, 127135, Tekirdağ.
- Sürek, H., Beşer, N., Neğiş, M. ve Kuşçu, H., 1998. Bölgemizde ekonomik bir çeltik tarımı için yerine getirilmesi gereken şartlar. *Marmara Tarım*, 68 : 43-45.
- Sürek, H. ve Beşer, N., 2003. Correlation and path coefficient analysis for some yield-related traits in rice (*Oryza sativa* L.) under thrace conditions. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 27 : 77-83.
- Şavşatlı, Y., Gülümser, A. ve Sezer, İ., 2008. Samsun ekolojik şartlarında yetiştirilen çeltik genotiplerinin verim ve verim unsurları bakımından karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23 (1) : 7-16.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Vanniarajan, C., Vinod, K.K. ve Pereira, Y., 2012. Molecular evaluation of genetic diversity and association studies. *J. Genet.* 91: 9–19.
- Vaughan, D., 1994. The wild relatives of rice: A genetic resources handbook. International Rice Research Institute, Los Baos, Philippines, 1-101.
- Yakan, H., Gürbüz, M. A., Avşar, F., Sürek, H. ve Beşer, N., 2000. The effect of zinc application on rice yield and some agronomic characters. *Cahiers Options Méditerranéennes*, 58 : 1-5.
- Yong-xiang, F. 2008. Correlation and cluster analysis for yield properties of early-japonica rice in cold area. *J. Anhui. Agric. Sci.* 23 (49) : 150-186.
- Younan, H.Q., Kareem, A., Kazaz, A., Bilal, K. ve Sulaiman, K., 2011. Investigation of genetic diversity and relationships among a set of rice varieties in Iraq using random amplified polymorphic DNA (RAPD) analysis. *JJBS.* 4 (4) : 249-256.
- Zhang, C.H., Li, J.Z., Zhu, Z., Zhang, Y.D., Zhaq, L. ve Wang, C.L. 2010. Cluster analysis on japonica rice (*Oryza sativa*) with good eating quality based on SSR markers and phenotypic traits. *Rice Sci.* 17: 111-121.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

BAZI ÇELTİK (ORYZA SATİVA L.) GENOTİPLERİNİN KALİTE KOMPONENTLERİ BAKIMINDAN GRUPLANDIRILMASI

İsmail NANELİ

Ferzat TURAN

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Özet

Çeltik üretiminde yüksek verimlilik ile birlikte kaliteli üretim önemlidir. Kaliteli pirinç üretimine etki eden unsurlar; ekilecek çeşidin seçimi ile birlikte tarlada uygulanacak tüm zirai faaliyetlerdir. Buna rağmen yetiştirme dönemindeki iklim şartları özellikle tane dolumu sırasındaki sıcaklık değişimleri de pirinç kalitesi, özellikle kırksız randımanı üzerine önemli etki yapmaktadır. Bu sebepten dolayı bölgeye ait kaliteli çeltik genotiplerin gruplandırılması için 15 farklı çeltik genotipleri, Erbaa, Niksar ve Pazar lokasyonlarında 2016-2017 yılları arasında tesadüf blokları deneme desenine göre dört tekerrürlü olarak araştırma yürütülmüştür. Birleştirilmiş varyans analizi sonuçlarına göre, farklı lokasyonlarda genotipler arasında önemli farklılıklara rastlanmıştır. Kırıklı pirinç randımanı (%), kırksız pirinç randımanı (%), kargo protein oranı (%), tebeşirimsi tane oranı (%) gibi bazı verim parametrelerinin *Ward* yöntemi kullanılarak kümeleme testi analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda; Erbaa lokasyonunda genotipler 3 gruba bölünmüştür. Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Vasco ve Nembo genotipleri birinci grup olarak yüksek kalite, Osmancık-97, Hamzadere, Edirne ve Meco genotipleri orta kalitede olan ikinci grup ve üçüncü grup ise Mis 2013, Tosyagüneşi ve Çakmak genotipleri düşük kalite olarak yer almıştır. Niksar lokasyonunda genotipler 3 gruba ayrılmıştır; birinci ve yüksek kalitede yer alan genotipler Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Meco ve Nembo, ikinci grupta ise Halilbey, Şumnu ile Vasco orta kalite, Mis 2013, Tosyagüneşi, Osmancık-97, Hamzadere, Çakmak ve Edirne genotiplerinde düşük kalite değerleri elde edildiği için üçüncü grupta yer almıştır. Pazar lokasyonunda ise kalite açısından genotipler üç farklı gruba bölünmüştür; birinci grupta Çakmak, Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Cammeo, Meco ve Vasco genotipleri yüksek oranda kalite, Osmancık-97, Hamzadere, Edirne, Ronaldo genotipleri orta seviyede ikinci grup ve Mis 2013, Tosyagüneşi, Nembo genotiplerinde kalite parametreleri bakımından üçüncü ve düşük kümede oldukları belirlenmiştir. Sonuç olarak; Efe, Kızıltan, Cammeo ve Meco genotipleri her üç bölgede yüksek kalite oranlarına sahip olarak ekimi tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeltik, Genotip, Kalite, Kalite Parametreleri, Kümeleme Analizi

CLUSTERING OF SOME PADDY (ORYZA SATİVA L.) GENOTYPES IN TERMS OF QUALITY COMPONENTS

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Abstract

Quality of production is important together with high productivity in rice production. Factors affecting the production of quality rice; These are all agricultural activities to be applied in the field with the selection of the cultivar to be planted. However, the climatic conditions during the growing period, especially the temperature changes during grain filling, also have a significant impact on the rice quality, especially the unbroken yield. For this reason, to group the quality of paddy genotypes according to the region, 15 different paddy genotypes, four replications researches were carried out in Erbaa, Niksar and Pazar locations between 2016-2017 according to a randomized complete block design. According to the combined variance analysis results, significant differences were found between genotypes in different locations. Cluster test analysis of some yield parameters such as broken rice yield (%), unbroken rice yield (%), cargo protein ratio (%), chalky grain ratio (%) was made using the *Ward* method. In line with the results obtained; genotypes are divided into 3 groups in Erbaa location. Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Vasco and Nembo genotypes are high quality as the first group, Osmancık-97, Hamzadere, Edirne and Meco genotypes are the second group to mid-quality and the third group is Mis 2013, Tosyagüneşi and Çakmak genotypes with low quality. Genotypes are divided into 3 groups in Niksar location; the genotypes in the first and high quality are Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Meco and Nembo, in the second group, Halilbey, Şumnu, and Vasco medium quality, Mis 2013, Tosyagüneşi, Osmancık-97, Hamzadere, Çakmak, and Edirne genotypes the third group. In the Pazar location, genotypes are divided into three different groups in terms of quality; In the first group, Cakmak, Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Cammeo, Meco and Vasco genotypes are high-quality ratio, Osmancık-97, Hamzadere, Edirne, Ronaldo genotypes are the second group at the medium level in terms of quality parameters, and Mis 2013, Tosyagüneşi, Nembo genotypes are third and low in terms of quality parameters that were determined to be in the cluster. As a result; Efe, Kızıltan, Cammeo, and Meco genotypes are recommended for cultivation with high-quality rates in all locations.

Keywords: Cluster Analysis, Genotype, Quality, Quality Parameters, Paddy

GİRİŞ

Çeltik (*Oryza sativa L.*), Dünya’da yaklaşık 167.2 milyon hektar ekim alanı ve 782.1 milyon ton üretim miktarı ile diğer tahıl cinsleri arasında ekim alanı bakımından üçüncü, üretim miktarı ve verim açısından ikinci sırada yer almaktadır (Anonim, 2019). Temel besin maddeleri ihtiyacının %80’inin tahıllardan karşılandığı dünya da nüfusun hızlı bir artış göstermesi tahıl üretiminin artırılmasını önemli kılmaktadır. Çeltik diğer tahıllara göre oldukça zengin bir karbonhidrat içeriğine sahip olup, tahıl cinsleri arasında insan beslenmesinde buğdaydan sonra en fazla tüketilen besin maddesidir (Elçi ve ark., 1994; Sezer ve ark., 2012). İnsanlar için önemli aminoasitlerden lizin ve threonin oranının çoğu bitkilere göre fazla miktarda bulunmasından dolayı pirinç ve türevleri ürünler, Asya ülkelerinde günlük ihtiyaç duyulan bitkisel proteinlerin de önemli bir kısmını karşılamaktadır (Duff, 1991; Sürek,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2002; Sezer ve ark., 2012). Çevresel koşullar tane gelişim oranına etki etmektedir (Ebata ve Nagato, 1967). Ülkemizde çeltik üretim miktarının artırılması için; bölge ekolojik koşullarına uyum sağlayan, birim alandaki kalite parametreleri yüksek olan çeltik genotiplerinin belirlenmesi son derece önemlidir (Naneli, 2020). Çeltik üretiminin yapılacağı bölgeye uygun çeşitlerin seçilmesi kalite açısından tüketiciye fayda sağlayacaktır. Türkiye’de yetiştirilen bazı çeltik genotiplerinin kalite özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada kırıklı, kırıksız pirinç randımanı bakımından genotipler arasında önemli farklılıklar olduğu saptanmış, incelenen parametreler kalite bakımından önemli özellikler olarak belirlenmiştir (Anıl ve Koca, 2006; Şişman, 2016). Çeltikte tebeşirimsi tane, pirincin merkezinde bulunan kaliteyi olumsuz yönde etkileyen, tebeşirimsi görünümde yapıdır (Lisle ve ark., 2000). Tane dolum döneminde meydana gelen yüksek sıcaklık tane verimi ve kalitesi üzerinde olumsuz etkilere sahiptir (Peng ve ark., 2004). Çeltik üretiminde kaliteyi etkileyen en önemli unsurların başında kuşkusuz çeşit özelliği ve yöreye uygun çeşidin seçimi gelmektedir. Türkiye’de tüketici tercihleri Baldo çeşidi ve onun özelliğindeki çeşitler en yüksek fiyatla satılmaktadır. Bu nedenle kaliteli pirinç üretimi olabilecek çeşit seçiminde 15 genotip ile yürütülen çalışmada bazı kalite parametreleri incelenmiştir. Çeltik üretiminin yapılacağı bölgeye uygun genotiplerinin seçilmesi; kalite açısından tüketiciye fayda sağlayacaktır. Çalışmanın yapıldığı Erbaa, Niksar, Pazar lokasyonlarında üretim Erbaa ve Niksar’da görülmekte olup, verim ve kalite amacıyla yapılan ilk çalışma niteliği taşımaktadır. Erbaa, Niksar, Pazar lokasyonlarında kalite özellikleri yüksek çeşitlerin bilinmemesi, bakım işlemlerinin zamanında ve uygun olarak yapılmaması kalitenin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum üretimdeki kârlılığın azalmasına temel sebepleri arasındadır. Yörede farklı lokasyonlarda yapılan bu çalışma sonucunda lokasyonlara uyumlu adaptasyon kabiliyeti yüksek genotiplerin kümeleme yöntemi ile belirlenmesine çalışılmıştır.

MATERYAL-YÖNTEM

Bu araştırma, 2016 ve 2017 yılı yetiştirme döneminde Pazar (yükselti 540 m)- Niksar (yükselti 350m)- Erbaa (yükselti 230m) lokasyonlarında yürütülmüştür. Çalışmada 15 genotip ve denemenin su sıcaklık değişimlerinden etkilenmemesi amacıyla 1 adet kör genotip olmak üzere toplam 16 genotip kullanılmıştır. Denemeler 2016 ve 2017 yılı çeltik yetiştirme dönemlerinde tesadüf blokları deneme desenine göre 4 tekerrürlü olarak kurulmuştur. Denemeye alınan çeltik genotipleri serpme ekim yöntemiyle m^2 'ye 500 bitki olacak şekilde ekilmiştir (Sezer ve Köycü, 1994). Parsel boyutları $4 m \times 3 m = 12 m^2$ 'dir. Parsel aralarında 40 cm boşluk bırakılmıştır. Hasat, parsellerin etrafından 0.5 m'lik kısımlar kenar tesiri olarak alındıktan sonra kalan $6 m^2$ 'lik alanda yapılmıştır. Erbaa, Niksar, Pazar lokasyonlarından elde edilen çeltik örnekleri kargo olarak öğütüldükten sonra, protein oranları Amerikan Tahıl Kimyacıları Derneği (AACC International) tarafından önerilen Kjeldahl yöntemiyle (AACC Method 44-15 and 46-11) ve $N \times 6.25$ faktörü kullanılarak elde edilen standartlar ile örneklerin protein oranları biüret yöntemiyle belirlenmiştir (Noll ve ark., 1974). 100 gr çeltiğin pirince işlenmesi sonucunda elde edilen materyalde bulunan tebeşirimsi tane miktarının oranlanmasıyla tespit edilmiştir. Tebeşirimsi tane oranı Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü Tarımsal Değerleri Ölçme Denemeleri Teknik Talimatı doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Kırıklı pirinç randımanı (%) ise, kavuzsuz taneler parlatılıp veya beyazlatıldıktan sonra tartılmış ve değer % olarak belirlenmiştir. Kırıksız pirinç randımanı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

(%), 100 g çeltiğin kavuzlarının soyularak pirince işlenmesi sonucu elde edilen beyazlatılmış pirinç içinden, kırık tanelerin ayrılması ile elde edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Pirinç ve kepek ayırma makinesi

Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, yıllar ve lokasyonlarda tekrarlanan tesadüf blokları deneme desenine göre MSTAT-C istatistik programı kullanılarak analiz yapılmıştır (Düzgüneş ve ark., 1987). Kümeleme analizi ise *Ward* yöntemi kullanılarak SPSS 16 istatistiksel yazılım programı ile yıllar ve lokasyonlar ortalamalarına göre uygulanmıştır.

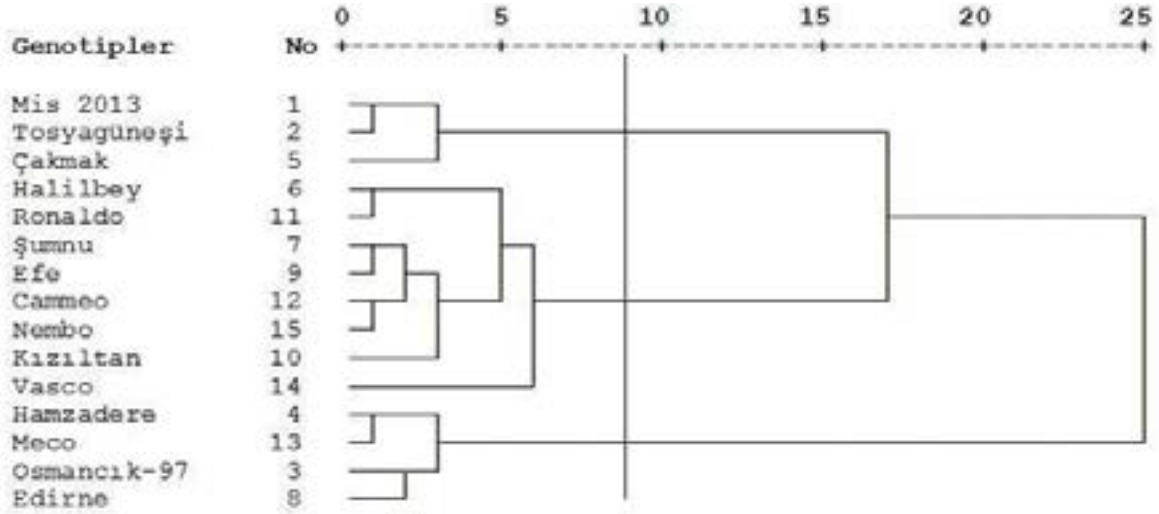
BULGULAR-TARTIŞMA

Erbaa, Niksar ve Pazar lokasyonlarında kırıklı pirinç randımanı (%), kırıksız pirinç randımanı (%), kargo protein oranı (%), tebeşirimsi tane oranı (%) gibi bazı kalite parametrelerinin incelendiği çalışmada Erbaa lokasyonunda genotipler üç farklı küme olarak belirlenmiş (Tablo 1), Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Vasco, Nembo genotipleri 1. küme, Mis 2013, Tosyagüneşi, Çakmak genotipleri 2. küme, Osmancık-97, Hamzadere, Edirne, Meco genotipleri 3. kümede yer almaktadır. 1. kümede bulunan genotipler kalite parametreleri bakımından yüksek değerlere sahip olurken, 3. kümede yer alan genotipler düşüktür. 2. kümede bulunan genotipler kalite bakımından orta seviyededir (Tablo 1).

Tablo 1. Bazı çeltik genotiplerinin Erbaa lokasyonunda kalite ve kalite komponentlerinin *Ward* yöntemiyle kümeleme analizi

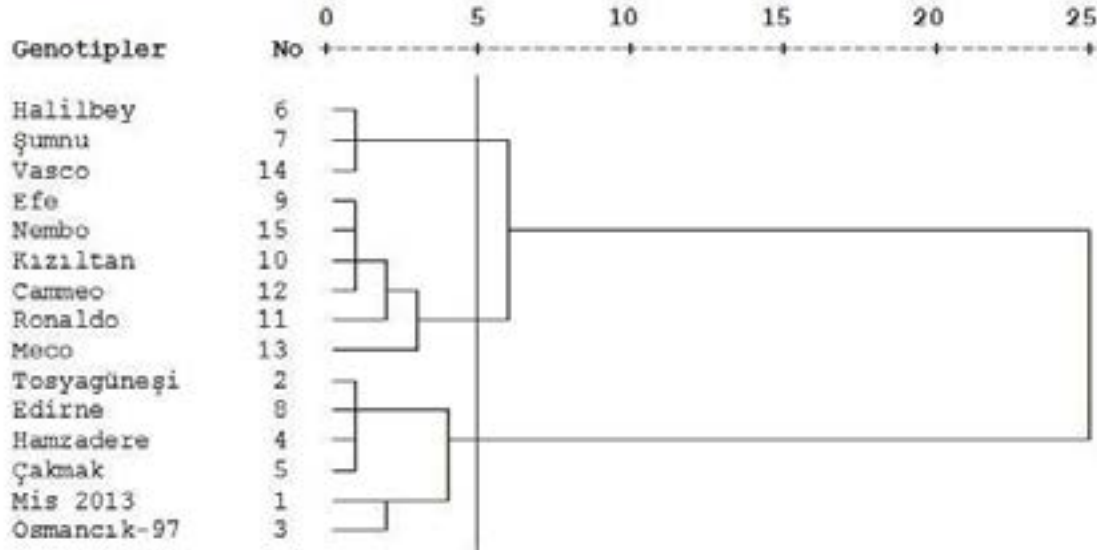

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Niksar lokasyonunda 3 farklı küme elde edilmiştir (Tablo 2). İncelenen çeltik genotiplerinin yüksekten düşük seviyelere kalite parametreleri sırasıyla; Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Meco, Nembo genotipleri 1. küme, Halilbey, Şumnu, Vasco genotipleri 2. küme, Mis 2013, Tosyagüneşi, Osmancık-97, Hamzadere, Çakmak, Edirne genotipleri 3. küme olarak saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Bazı çeltik genotiplerinin Niksar lokasyonunda kalite ve kalite komponentlerinin *Ward* yöntemiyle kümeleme analizi

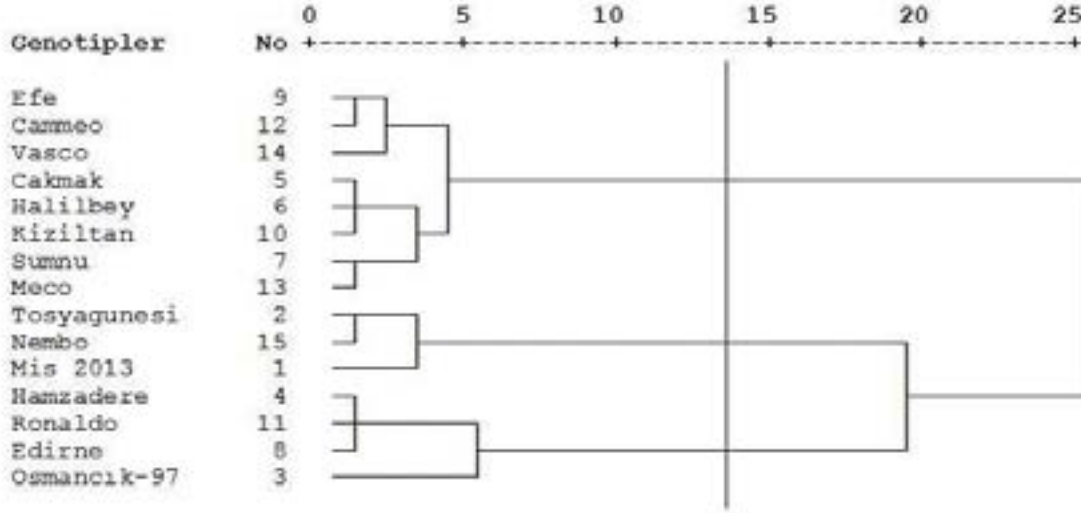
Pazar lokasyonunda bazı çeltik genotiplerinin kalite parametrelerinin incelendiği araştırmada, Mis 2013, Tosyagüneşi, Nembo genotipleri 1. küme, Osmancık-97, Hamzadere, Edirne, Ronaldo 2. küme, Çakmak, Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Cammeo, Meco, Vasco 3. küme olarak saptanmıştır. 1. kümede bulunan Mis 2013, Tosyagüneşi, Nembo genotipleri kalite bakımından olumsuz etkiye sahip olan tebeşirimsi tane oranı bakımından diğer genotiplere göre düşük, incelenen tüm kalite parametreleri bakımından yüksektir. Osmancık-97, Hamzadere, Edirne, Ronaldo genotipleri 2. kümede olup tüm kalite parametreleri orta

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

seviyededir. 3. kümede bulunan Çakmak, Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Cammeo, Meco, Vasco genotipleri kalite bakımından Erbaa lokasyonunda düşük seviyededirler (Tablo 3).

Tablo 3. Bazı çeltik genotiplerinin Pazar lokasyonunda kalite ve kalite komponentlerinin Ward yöntemiyle kümeleme analizi

Çeltikte, lif ve kül içeriği bakımından kargo, pirinçten daha yüksek, protein ve karbonhidrat bakımından daha düşük değerlere sahip olduğu bildirilmiştir (Juliano ve Bechtel, 1985). Uluslararası Çeltik Araştırma Enstitüsü (IRRI) dünya koleksiyonunda bulunan 17 587 çeşit kargo pirinç protein oranının %4.3-18.2 arasında değişiklik gösterdiği (Gomez, 1979), 1930 japonica tipinde kargo pirinç ortalama protein oranının %11.1 olduğu açıklanmıştır (Juliano ve Bechtel, 1985). Kırıklı pirinç randımanı çeltikte yaklaşık %70 civarındadır, bunun %10-20'lik kısmını kırık tane, %50-60'lık kısmını kırıksız tane oluşturmaktadır (Sürek, 2002). Kırıklı ve kırıksız pirinç randımanı çeşit, çevre ve yıllara göre farklılıklar göstermektedir (Clement ve Seguy, 1994). Çeltikte tebeşirimsi tane, pirincin merkezinde tane yüzeyinin yaklaşık %50'den fazlasında görülebilen, kaliteyi olumsuz yönde etkileyen, tebeşirimsi görünümde yapıdır (Lisle ve ark., 2000). Tebeşirimsi taneler daha az amiloz (daha fazla amilopektin) ve daha kısa zincir bağlı amilopektin içermektedir (Patindol ve Wang, 2003). Bu durum, pişme kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Amerika pirinç kalite standartlarına göre pirinçlerde tebeşirimsi tane oranının %2-15 arasında değişiklik gösterdiği bildirilmiştir (USDA, 1983). Pirinç çeşitlerinde tebeşirimsi tane oranının yüksek olması, pişme sırasında jelatinizasyon için yüksek sıcaklık ve enerji ihtiyacı gerektirmesi nedeniyle beslenme açısından olumsuz etkiye sahiptir (Normand ve Marshall, 1989; Fujita ve ark., 1993; Shi ve ark., 1997). Araştırmacılar, tebeşirimsi tane oranında genotip ve çevresel faktörlerin etkisinin yüksek olduğunu, tebeşirimsi tane oranındaki artışın kırıksız pirinç randımanını azalttığını bildirmişlerdir (Sezer ve ark., 2007). Bazı çeşitlerde genetik faktörlerin tebeşirimsi tane oranında etkisi daha yüksek olarak bulunmuştur (Şişman, 2016). Çeltikte tane oluşum evresinde gerçekleşen yüksek sıcaklıklar kuru madde üretimini ve tane ağırlığını azaltıp, tane boyutunu küçültür. Bu durum aynı zamanda pirinçte tebeşirimsi tane oluşumunda önemli faktördür. Çeltikte tebeşirimsi taneler fabrikasyon işlemlerini ve pişme sonrası lezzetin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır (Sakamoto ve Matsuoka, 2008).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

SONUÇ

Elde edilen sonuçlara göre farklı lokasyonlarda yapılan kümeleme analizi sonucu kalite bakımından bazı genotipler ön plana çıkmıştır. Erbaa lokasyonunda Halilbey, Şumnu, Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Vasco, Nembo genotipleri, Niksar lokasyonunda Efe, Kızıltan, Ronaldo, Cammeo, Meco, Nembo genotipleri, Pazar lokasyonunda Mis 2013, Tosyagüneşi, Nembo genotipleri yüksek kalite özelliklerine sahiptir. Erbaa, Niksar, Pazar lokasyonlarında iki yıl yapılan çalışma sonuçları doğrultusunda lokasyonlarda kalite ve kalite komponentlerinin genotipler üzerinde önemli etkileri saptanmıştır.

KAYNAKLAR

- AACC, 1983. AACC Re-approval methods (46-11). St. Paul, MN: American association of cereal chemists international.
- AACC, 1999. AACC Re-approval Methods (44-15). St. Paul, MN: American association of cereal chemists international.
- Anıl, M. ve Koca, A.F., 2006. Pirinç kalitesi üzerine farklı ambalaj tipi ve depolama süresinin etkisi. Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs, Bolu.
- Anonim, 2019. FAO, Food and agriculture organization of the United Nations, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Clement, G. ve Seguy, J.L., 1994. Le Comportement Du Riz Al'Usinage. Agriculture at developpement, 3 : 38-46.
- Duff, B., 1991. Trends and patterns in Asian rice consumption in: marketing and quality. International Rice Research Institute, Manila, Philippines, 1-22.
- Ebata, M. ve Nagato, K., 1967. Ripening conditions and grain characteristics. Int. Rice Comm. Newsl. (spec. issue) : 10-17.
- Elçi, Ş., Geçit, H. ve Kolsarıcı, Ö., 1994. Tarla bitkileri ders kitabı. Ankara Üniversitesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Ankara.
- Fujita, S., Morita, T. ve Fujiyama, G., 1993. The study of melting temperature and enthalpy of starch from rice, barley, wheat, foxtail- and proso-millet. Starch/Starke, 45 : 436-441.
- Gomez, K.A., 1979. Effect of environment on protein and amylose content of rice, in: Proc. Workshop on Chemical Aspects of Rice Grain Quality. International Rice Research Institute, Los Banos, Laguna, Philippines, 59-68.
- Juliano, B.O. ve Bechtel, D.B., 1985. The rice grain and its gross composition. Rice Chemistry and Technology, Second Edition., 17-57.
- Lisle, A.J., Martin, M. ve Fitzgerald, M.A., 2000. Chalky and translucent rice grains differ in starch composition and structure and cooking properties. Cereal Chemistry, 77 : 627-632.
- Naneli, İ., 2020. Bazı çeltik çeşitlerinin farklı lokasyonlarda verim ve kalite özelliklerinin belirlenmesi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, ss: 144, Tokat.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Noll, J.S., Simmonds, D.H. ve Bushuk, W., 1974. A modified biuret reagent for determination of protein. *Cereal Chemistry*, 48 : 448.
- Normand, F.L. ve Marshall, W.E., 1989. Different scanning calorimetry of whole grain milled rice and milled rice flour. *Cereal Chemistry*, 66 : 317-320.
- Patindol, J. ve Wang, Y.J., 2003. Fine structures and physicochemical properties of starches from chalky and translucent rice kernels. *Journal of Agriculture Food Chemistry*, 51: 2777-2784.
- Peng, S., Huang, J., Sheehy, J.E., Laza, R.C., Visperas, R.M., Zhong, X., Centeno, G.S., Khush, G.S. ve Cassman, K.G., 2004. Rice yields decline with higher night temperature from global warming. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 101 : 9971-9975.
- Sakamoto, T. ve Matsuoka, M., 2008. Identifying and exploiting grain yield genes in rice. *Current Opinion in Plant Biology*, 11 : 209-214.
- Sezer, İ. ve Köycü, C., 1994. Çeltiğin verim ve verim unsurları ile bazı kalite karakterlerine ekim yöntemi ve bitki sıklığının etkileri üzerine bir araştırma. *Tarla Bitkileri Kongresi, Agronomi Bildirileri Kitabı*, (1) : 72, İzmir.
- Sezer, İ., Mut, Z. ve Öner, F., 2007. Çeltikte (*Oryza sativa* L.) kırıklı randımana etkili faktörler. *Türkiye 7. Tarla Bitkileri Kongresi*, 25-27 Haziran, Erzurum, *Bildiriler Kitabı*, 226-230.
- Sezer, İ., Akay, H., Öner, F. ve Şahin, M., 2012. Çeltik üretim sistemleri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5 (2) : 06-11.
- Shi, C.H., Zhu, J., Zhang, R.C. ve Chen, G.L. 1997. Genetic and heterosis analysis for cooking quality traits of indica rice in different environments. *Theoretical Applied Genetetics*, 95 : 294-300.
- Sürek, H., 2002. Çeltik Tarımı. *Hasad Yayıncılık*, 1-240.
- Şişman, A., 2016. Türkiye’de yetiştirilen bazı çeltik genotiplerinin tane kalite parametrelerinin belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, 121.
- USDA, 1983. United States standards for rice, US Department of Agriculture Federal Grain Inspection Service, Washington, DC., 28.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

PRECISION POSITION CONTROL OF CAMLESS ENGINE VALVE USING AN ELECTROMAGNETIC ACTUATOR

Fevzi Cakmak BOLAT

Bolu Abant Izzet Baysal University

Abstract

Optimum fuel consumption and reduction of exhaust emission values in vehicles are possible by precisely position control of engine valves. Electromagnetic actuators are one of the systems that can be used for positioning engine valves. Electromagnetic actuators are controllable systems that allow precise positioning and fast response time. In this study proposed an electromagnetic actuator for the precision position control the engine valves. These actuators, which generate force according to the Lorentz principle, have axial bi-directional motion and are systems that react quickly to the applied control current. This actuator structure is an electromagnetic system consisting of the interaction of a single coil and permanent magnets. As the advantage of this actuator is single winding, valve control can be performed precisely with less hardware. With the electric field to be supplied to the coil, the position control operation is provided with the desired speed and precision axially. In this study, a mathematical model was created for the proposed actuator design and state-space model was obtained. PID (Proportion Integration Differentiation) controller design was realized for the proposed actuator model and precisely positioning condition was examined. The results of simulations show that the electromagnetic actuator is efficient for positioning the valve.

Keywords: Electromagnetic actuator, camless engine valve, lorentz principle, precisely positioning

INTRODUCTION

In conventional internal combustion engines, the completion of the combustion cycle occurs with the direct effect of the crank angle. This causes engine parameters not to be changed as desired in different operating conditions in internal combustion engines. It is possible to change the engine parameters at the right and at the desired time, and to increase fuel efficiency, and to achieve fuel savings with variable valve operation. One of the methods used to perform variable valve actuation is actuators working according to electromagnetic principle. There are several studies on this subject in the literature (Hassan, et al., 2016, Zhang et al., 2019, Fan and Chang, 2019, Basaran et al., 2011). Kim et al., 2007) are examined of electromagnetic engine valve actuator is introduced utilizing permanent magnets to aid in valve latching. Hey et al (2013) have done research on thermal degradation in precision positioning systems. They obtained the state space model by creating the

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

mathematical model of the system and estimated the location error with the Kalman filter approach. Montanari et al (2004) was examined of camless motor electromagnetic actuator control position and dynamic performance analysis. They realized the tracking control design using double electromagnets and gave the results in detail. A micro electromagnetic actuator was produced by Noda et al (2008). This actuator has been examined using different design parameters.

In this study, the precise positioning of the camless motor valve position using an electromagnetic actuator operating according to the Lorentz principle was investigated. A mathematical model was created by giving the design of the proposed actuator. PID control design was performed in Matlab Simulink environment and results were given.

ELECTROMAGNETIC CAMLESS VALVE STRUCTURE

The motion equation of the valve can be defined as follows.

$$M\ddot{x} + c\dot{x} + kx = f_c$$

(1)

Here x represents valve movement in the axial direction, M represents the mass of the valve, k is the spring stiffness and c the friction damping coefficient. It also shows the electromagnetic force f_c . In order to make the modeling more understandable, the schematic representation and working principle is shown in Figure 1.

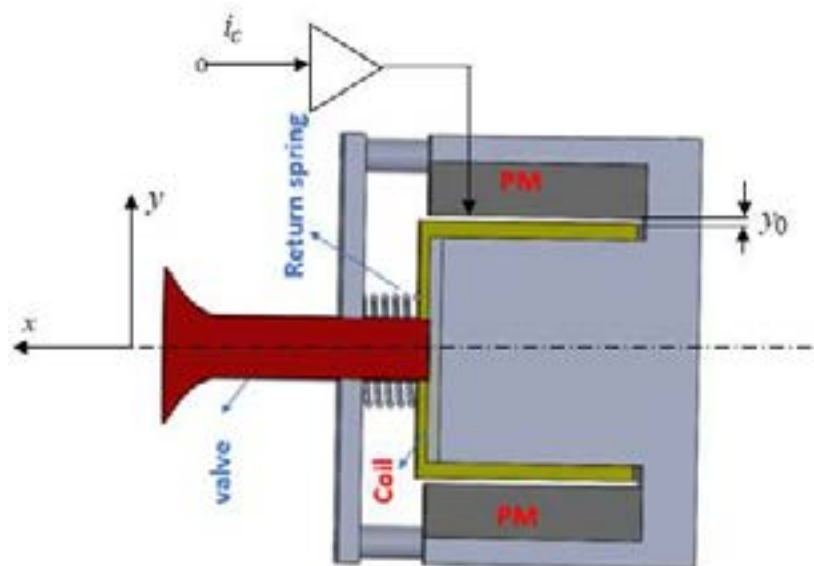

Figure 1. Electromagnetic valve schematic representation and working principle.

Using any coil electrical circuit equations, the back electromagnetic force can be expressed as

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

$$E_a = Blv \quad (2)$$

B is the flux density and l is the coil length and v is the moving coil velocity. The electromagnetic force as follow

$$f_c = BIl_c \quad (3)$$

B and l are both constants depending on the moving coil electromagnetic valve actuator. The Lorentz force can be defined as follows

$$f_c = K_m I_c \quad (4)$$

In this equation, the control current calculated by the controller is i_c . Also, y_0 is the gap between the electromagnet and PM. The camless engine valve system is given follow [Liu and Chang, 2009]

$$\dot{I}_c = -\frac{R_a}{L_a} I_c + \frac{U_a}{L_a}$$

$$\dot{x} = -\frac{c}{m} x - \frac{k}{m} x + \frac{K_m}{m} I_c$$

(5)

Here R_a resistance of the coil L_a inductance of coil K_m is the constant of the coil and U_a is the applied voltage. Assuming $(d/dt)x = \dot{x}$, state-space model of the actuator system is obtained as follow

$$\frac{d}{dt} \begin{bmatrix} I_c \\ x \\ x \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\frac{R_a}{L_a} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \\ \frac{K_m}{m} & -\frac{k}{m} & -\frac{c}{m} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} I_c \\ x \\ x \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \frac{1}{L_a} \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} [U_a]$$

(6)

CONTROL STUDY

The simulation model was created by using the mathematical equations of the actuator. The mass of the valve to be moved was taken as 100 g. PID control design was performed for the model and its coefficients were determined as $P = 2$, $I = 80$, $D = 15$. The simulation model created in Matlab /Simulink environment is given in Figure 2.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

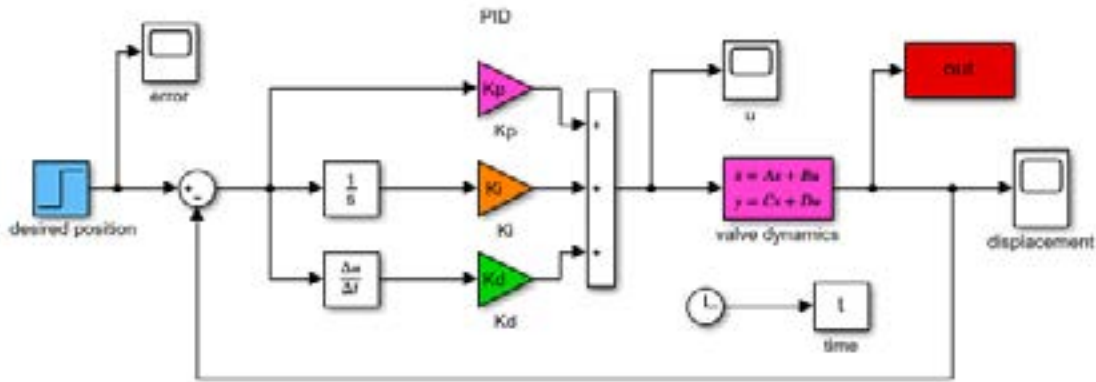

Figure 2. Control structure of the camless engine valve.

Figures 3,4 and 5 show the results obtained from the PID control. Figure 3 shows the change of the control current size, figure 4 shows the change of the control force. Figure 5 illustrates the time-dependent variation of the displacement. When these graphics are examined, the controller realizes the desired behavior in a very short time.

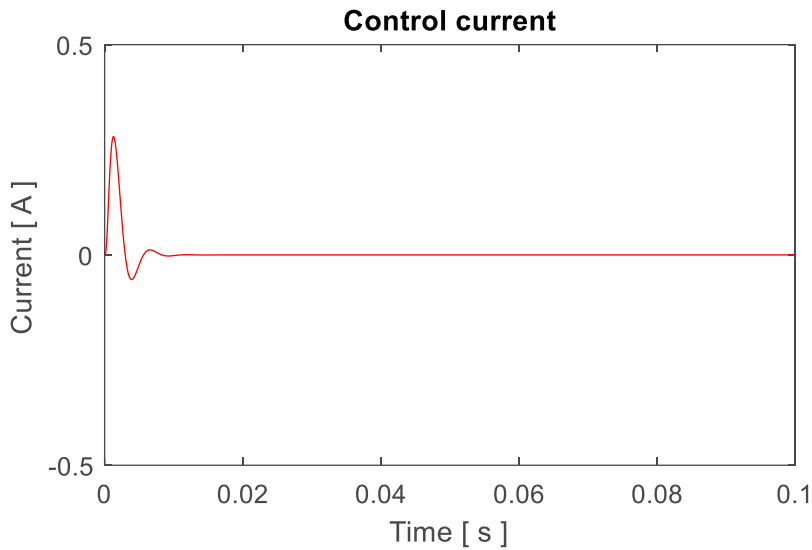

Figure 3. Control current response of the PID controller.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

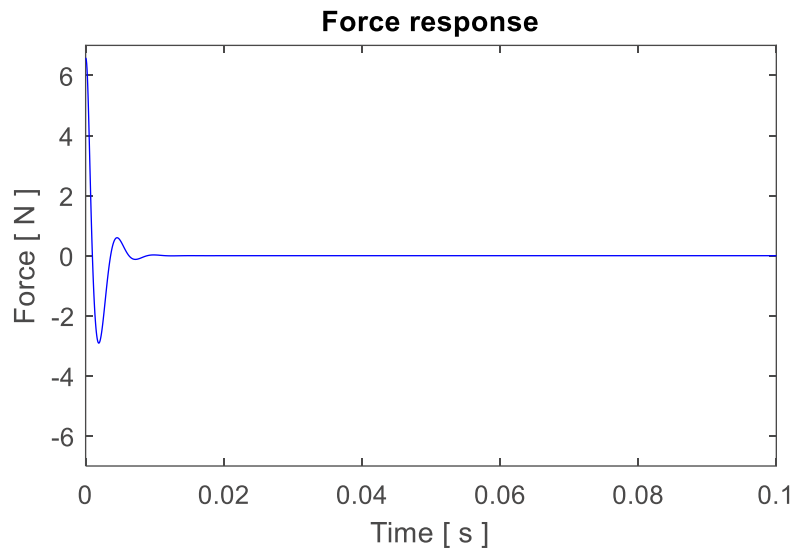

Figure 4. Force response of the PID controller.

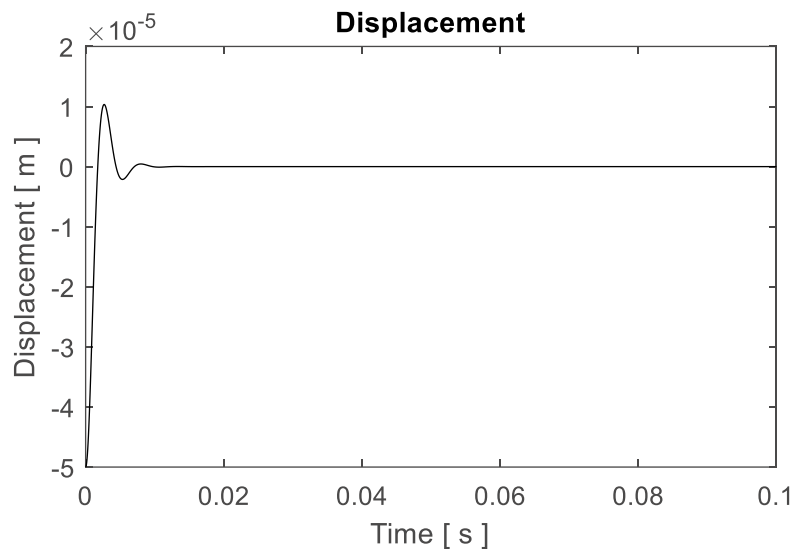

Figure 5. Displacement response of the PID controller.

RESULTS

In this study, an electromagnetic actuator is designed that works according to the Lorentz principle. A mathematical model was created using the dynamics of this electromagnetic actuator. Simulation study of the created mathematical model has been analyzed by creating it in Matlab / SIMULINK environment. In order to ensure the desired position of the actuator, PID control design was realized and the control coefficients were determined. As a result of the work obtained some results were given at figures. The first of these results the controls

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

current sent by the controller to the actuator. As a result of the control current, force and displacement results were obtained by simulation.

REFERENCES

- Başaran, S., Sivrioğlu, S., Okur, B., & Zergeroğlu, E. (2011, May). Robust H_{∞} control of flexible rotor active magnetic bearing system. In *6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11), Elaziğ, Turkey, 16-18 May 2011*.
- Hassan, A., Torres-Perez, A., Kaczmarczyk, S., & Picton, P. (2016). Vibration control of a Stirling engine with an electromagnetic active tuned mass damper. *Control Engineering Practice*, *51*, 108-120.
- Hey, J., Kiew, C. M., Yang, G., & Martinez-Botas, R. (2013). Model-based compensation of thermal disturbance in a precision linear electromagnetic actuator. *IEEE/ASME Transactions on Mechatronics*, *19*(5), 1477-1488.
- Fan, A., & Chang, S. (2019). Extended state observer-based backstepping sliding mode control for an electromagnetic valve actuator. *Journal of Mechanical Science and Technology*, *33*(2), 847-856.
- Kim, J., & Lieu, D. K. (2007). A new electromagnetic engine valve actuator with less energy consumption for variable valve timing. *Journal of mechanical science and technology*, *21*(4), 602-606.
- Liu, L., & Chang, S. (2009, August). A moving coil electromagnetic valve actuator for camless engines. In *2009 International Conference on Mechatronics and Automation* (pp. 176-180). IEEE.
- Montanari, M., Ronchi, F., Rossi, C., & Tonielli, A. (2004). Control of a camless engine electromechanical actuator: Position reconstruction and dynamic performance analysis. *IEEE transactions on Industrial Electronics*, *51*(2), 299-311.
- Noda, D., Setomoto, M., Kobayashi, Y., & Hattori, T. (2008, December). Fabrication and estimation of electromagnetic type microactuators with microcoil. In *Smart Structures, Devices, and Systems IV* (Vol. 7268, p. 726802). International Society for Optics and Photonics.
- Zhang, L., Liu, L., Zhu, X., & Xu, Z. (2019). An Electric Load Simulator for Engine Camless Valvetrains. *Applied Sciences*, *9*(8), 1591.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

16. YÜZYILDA SÖZLÜK ÇALIŞMALARI VE LÜGAT-İ MÜNTEHAB

Mehmet ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi

Özet

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin topraklarının genişlemesine paralel olarak Türk dili de büyük bir gelişme göstermiştir. Türk şiirinin en klasikleri ortaya çıkmış ve Türk edebiyatı, dil ve üslup bakımından klasik edebiyat hüviyeti kazanmıştır. Bu yüzyılda Klasik Türk Edebiyatı, Fuzuli, Baki, Hayali, Nev'î, Lami'î Çelebi, Zâtî, Taşlıcalı Yahya Bey, Kemal Paşazâde, Gelibolulu Âlî gibi çok değerli şairler yetişmiştir. Bu dönemde kültür ve medeniyetin gelişmesinde saray çevresi öncü olmuştur. II. Beyazıt (Adlî), Yavuz Sultan Selim (Selimî), Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî), III. Murat (Muradî), Cem Sultan, Şehzade Korkut (Harimî), Mustafa (Muhlisî) şiiirleri topluma öncülük etmişlerdir. Kültür ve medeniyetin zirvede olduğu bu asırda sözlük çalışmaları da aynı derecede gelişerek birbirinden kıymetli eserler verilmiştir: Bunlar; *Câmiu'l-Fâris*, *Şâmilü'l-Lüga*, *Lügat-i Müntehab/Müntehab-ı Vesiletü'l-Mekâsîd*, *Tercüman*, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Dekâyiku'l-Hakâyık*, *Lügat-i Manzûme*, *Sihahu'l-Acem*, *Lügat-i Ni'metullah*, *Lügat-i Bostân-ı Şeyh Sadî-i Şirâzî*, *Tertîb-i Dekâyiku'l-Hakâyık*, *Tercümân-ı Fârisî*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Câmiu'l-Fürs*, *İlm-i Lügât*, *Tuhfetü's-Seniyye ile'l-Hazreti'l-Haseniyye Müsennâ ve Müselles*, *Manzûme*, *Cinânü'l-Cinâs*, *Mesâdir-ı Elsine-i Erbaa*, *Müşkilât-ı Gülîstan*, *Lügat-i Abdülkerim*, *Lügat-i Minyasoglu*, *Fethu'l-Fettâh*.

Bu dönemde yazılan sözlüklerden biri de satır arası Arapça-Türkçe sözlük olan Müntehabü'l-Lugati'l-Arabiyye isimli sözlüktür. Tanıtacağımız nüsha Prof. Dr. Mehmet Sait Hatipoğlu özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin adı "Hâzâ Kitâb-ı Lügat-i Müntehab" şeklinde geçmektedir. Sözlük yazılış tarihi ile ilgili gerek mukaddimedede ve itmam kaydında gerekse metin kısmında bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak eserin sonunda eserin müstensihî Hanifi bin Muhammed tarafından kaleme alınan "*Temmetü'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-melikü'l-vehhâb an yedi'l-fakîri'l-hakîr ed'afe'l-ibâd Hanîfî bin Muhammed temâm fî sene evâhir-i şehri-Şa'bâni'l-muazzam sene erbaa selâsîne ve tis'a-mie*" ibaresi yer almaktadır. İbareden anlaşılacağı üzere eser 934/1528 tarihinde istinsah edilmiştir.

Çalışma ile Türk sözlükçülüğünün tarihi seyri hakkında kısaca bilgi verilip özel lügat-i müntehab nüshası tanıtılacak ve söz varlığı hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Lügat-i müntehab, Sözlük, Satır arası, Kur'an sözlüğü

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

DICTIONARY STUDIES AND LÜGAT-I MÜNTEHAB (DISTINGUISHED DICTIONARY) IN THE 16TH CENTURY

In parallel with the expansion of the territory of the Ottoman Empire in the 16th century, the Turkish language also showed great development. The most classics of Turkish poetry have emerged and Turkish literature has gained classical literary identity in terms of language and style. In this century, Classical Turkish Literature trained significant poets such as Fuzuli, Baki, Hayali, Nev'î, Lami'î Çelebi, Zâtî, Taşlıcalı Yahya Bey, Kemal Paşazâde and Gelibolulu Âlî. In this period, the palace environment was a pioneer in the development of culture and civilization. The poems of II. Beyazıt (Adlî), Yavuz Sultan Selim (Selimî), Kanuni Sultan Süleyman (Muhıbbî), III. Murat (Muradî), Cem Sultan, Şehzade Korkut (Harimî), Mustafa (Muhlisî) led the society. In this century, when culture and civilization were at the top, dictionary studies developed equally and precious works emerged: These are; *Câmiu'l-Fâris*, *Şâmilü'l-Lüga*, *Lügat-i Müntehab/Müntehab-ı Vesiletü'l-Mekâsıd*, *Tercüman*, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Dekâyiku'l-Hakâyık*, *Lügat-i Manzûme*, *Sıhahu'l-Acem*, *Lügat-i Ni'metullah*, *Lügat-i Bostân-ı Şeyh Sadî-i Şirâzî*, *Tertîb-i Dekâyiku'l-Hakâyık*, *Tercümân-ı Fârisî*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Câmiu'l-Fürs*, *İlm-i Lügât*, *Tuhfetü's-Seniyye ile'l-Hazreti'l-Haseniyye Müsennâ ve Müselles*, *Manzûme*, *Cinânü'l-Cinâs*, *Mesâdir-ı Elsine-i Erbaa*, *Müşkilât-ı Gülistan*, *Lügat-i Abdülkerim*, *Lügat-i Minyasoglu*, *Fethu'l-Fettâh*.

One of the dictionaries written in this period is the dictionary named Müntehabü'l-Lugati'l-Arabiyye, which is an interliner Arabic-Turkish dictionary. The copy we will introduce is in the private library " Prof. Dr. Mehmet Sait Hatipoğlu. The name of the work is "Hâzâ Kitâb-ı Lügat-i Müntehab". There is no record regarding the production date of the dictionary either in the introduction, conclusion or the main text section. However, at the end of the work, there is phrase " "Temmetü'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-melikü'l-vehhâb an yedi'l-fakîri'l-hakîr ed'afe'l-ibâd Hanifî bin Muhammed temâm fî sene evâhir-i şehri Şa'bâni'l-muazzam sene erbaa selâsîne ve tis'a-mie" written by the copyist Hanifî bin Muhammed. As can be understood from the phrase, the work was copied on 934/1528. With the study, brief information will be given about the historical course of Turkish lexicography, and a special glossary will be introduced and information will be given about the vocabulary.

Keywords: Distinguishes dictionary, Dictionary, Interliner, The Qur'an dictionary

Giriş

Bir milletin medeniyetinin oluşmasında edebiyat ve kültür şüphesiz ki en önemli unsurlardandır. Yılların birikimiyle oluşan bu medeniyetin gelecek nesillere aktarılması ise toplumların kendi dilleri ile mümkündür. Toplumlar hem kendi dillerini, kültürlerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak için, hem de diğer toplumlarla olan ilişkilerinde dillerini öğrenmek ve diğer dilleri öğrenmek için sözlük yazmışlardır. Sözlükler sadece bir dilin dayanaklarını ortaya koymasının ötesinde aynı zamanda bir dilin şahsında o dilin sahibi toplumun kültürünü, edebiyatını, tarihini ve yöresel ağızlarını içermektedir. Sözlükler bu anlamı ile de yazıldığı dönemin tanıklarındır. Bu bağlamda inceleyeceğimiz sözlüğün daha iyi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

anlaşılması için sözlükle ilgili genel bilgiler verildikten sözlüğümüzün yazıldığı yüzyılın genel özelliklerine kısaca değinilecektir.

Sözlük, belli bir düzene göre bir dilin söz varlığını bir araya getiren eserlerdir. Ayrıca, “bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün genel olarak veya belirli bir zamanda kullanılan kelime ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına, bazen de kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitap” şeklinde tanımlanmaktadır.¹

Dilimizde ise sözlüğün eş anlamlısı olarak lügat ve kâmûs da kullanılmaktadır.² Arap dilcileri lügat kelimesini “her milletin kendi meramını ifade ettikleri sesler” ya da “duygu, amaç ve düşünceleri ifade etme aracı” olarak tanımlamışlardır.³ Arapça olan lügat kelimesi Türkçe’de ise, dil, bir kavim, millet ve ümmetin konuştuğu dil, bir dili oluşturan kelimelerin her biri gibi anlamları ifade eder.⁴ Dilimizde lügat kelimesi, Arapça kâmûs ve Farsça ferheng ile birlikte kullanılmış, 1932 yılında Türk Dili Tedkik Cemiyeti tarafından Türkmencede yer alan sözlük kelimesi önerilmiştir.⁵ Bugün ülkemizde sözlük kelimesi yaygın olarak kullanılmaktadır.

Türkler tarih boyunca başka toplumlarla olan etkileşimleri neticesinde, gerek o toplumların dillerini öğrenmek, gerekse kendi dillerini öğretmek maksadıyla eserler vermişlerdir. Türk Edebiyatının bilinen ilk sözlüğü Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânü Lügati’t-Türk*⁶ adlı eseridir. Madde başları Türkçe, açıklamaları Arapça olan bu eser Kaşgarlı Mahmud tarafından Araplara Türkçe’yi öğretmek için kaleme alınmıştır. Bu eser bir taraftan Türk edebiyatı, coğrafyası ve tarihi açısından ansiklopedik bir özellik gösterirken, diğer taraftan Türkçe’nin dil yapısını ortaya koyması bakımından bir gramer kitabı özelliği göstermektedir. Bu anlamda *Dîvânü Lügati’t-Türk*, Türk sözlükçülük geleneğini de başlatmıştır.

Anadolu sahasında sözlükler genellikle iki dilli ve üç dilli olarak hazırlanmıştır. Bu diller ise genellikle Arapça ve Farsça olmuştur. Bu iki dil dışındaki diğer dillere yönelik yazılan sözlüklerin ise genellikle Tanzimatla birlikte başladığı bilinmektedir.

Türklerin sözlük geleneğinde sözlükler hem manzum hem de mensur olarak kaleme alınmıştır. Bu sözlüklerin büyük çoğunluğunu ise manzum sözlükler oluşturmaktadır. Bugün tespit edilebilen sözlüklerin çoğu Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şerifleri doğru anlama gayreti sonucu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla yazılan manzum sözlükler de hem Kur’an-ı Kerim’de yer alan kelimeleri daha iyi anlayabilmek, hem de öğrencilere grameri daha kolay öğretebilmek amaçlarıyla kaleme alınmışlardır.

1. Manzum Sözlükler

Klâsik Türk Edebiyatında kullanılan nazım şekillerinin, nazım türlerinin, işlenen konuların ve daha birçok unsurun asıl kaynağının Arap Edebiyatı olduğu gibi manzum sözlük türünün de ilk kaynağı Arap Edebiyatıdır. Klâsik Türk Edebiyatında manzum türlerin arasında manzum sözlüklerin de önemli bir yerinin olduğu muhakkaktır.⁷

¹ Ahmet Topaloğlu-Mustafa S. Kaçalın, “Sözlük”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), 37/403.

² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh yayınları, İstanbul 1998, VIII/43.

³ İlyas Karlı, *Mütercim Ahmed Âsım Efendi ve Arap Lügatçiliğindeki Yeri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2000.

⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî, Lügat maddesi*, s. 1241, Dersaadet 1317.

⁵ Ahmet Topaloğlu-Mustafa S. Kaçalın, “Sözlük”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), 37/402.

⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügati’t-Türk*, (I-IV), Çeviri: Besim Atalay, TDK, Ankara 1992.

⁷ Mustafa Arslan, *Mustafa Hâkî el-Üsküdârî Menâzîmü’l-Cevâhir (Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük) (İnceleme, Metin, Dizin)*, Genesis Kitap, Ankara 2011.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Manzum sözlükler tertip özellikleri bakımından Klasik Türk Edebiyatı geleneğine uygun olarak genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmışlardır. Eser besmele, mukaddime, sebab-i telif, eser adı, sözlük metni ve hâtime ile son bulur.

Bu alanda *Tuhfe-i Hüsam*, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Lügat-i Bahrû'l-Garâyib*, *Lügat-i Halimî*, *Lügat-i Nazmü'l-esâmî*, *Tuhfe-i Şemsî* ve *Tuhfe-i Remzî*, *Lugat-ı Ferišteoğlu*, *Nazmü'l-Leâl*, *Cevâhirü'l-Kelimât*, *Lugat-ı İbn Kalender*, *Tuhfe-i Âsım*, *Mahmûdiyye*, *Nazm-ı Ferâid*, *Sübha-i Sıbyân*, *U'cûbetü'l-garâyib fî nazmi'l-cevâhiri'l-'acâyib*, *Genc-i Leâl*, *Se Zebân*, *Tuhfetü'lîhvân* ve *Hediyyetü's-Sıbyân*, *Nazm-ı Giridî* ve *Hayrû'l-Lugat*, *Manzûme-i Keskin* gibi en çok bilinen eserleri sayabiliriz.⁸

Manzum sözlük çalışmalarına kısaca değindikten sonra mensur sözlük çalışmalarına genel hatları ile bakacağız. Anadolu'da telif edilen ilk mensur sözlük, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın ilk yıllarında kaleme alınmıştır. Mevcut olan ilk mensur sözlük ise Miftâhu'l-Edeb (tlf.1400-1)'dir.⁹

2. Mensur Sözlükler

Klasik Türk edebiyatında çok sayıda mensur sözlük kaleme alınmıştır. İlmiye sınıfının yazdığı mensur sözlükler aracılığıyla da dönemin dilinin kelime ve deyimleri kayıt altına alınmıştır.

“Anadolu sahasında ilk mensur Farsça-Türkçe sözlükler, VIII/XIV. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu tür sözlüklerin yazımı XV. yüzyılda hız kazanmış ve sonraki yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Bu yüzyılda yazılan mensur sözlükler, bazı istisnalar dışında Farsça öğretiminin başlangıcında, okunmak ve manzum sözlükler gibi ezberlenmek amacıyla yazılmış muhtasar sözlüklerdir.”¹⁰ “Bu sözlüklerin birçoğunda, verilen kelimelerin konularına, kelime türlerine göre sınıflandırılması ve bir kısmının sonunda Farsça dilbilgisi kurallarının yer aldığı bölümlerin bulunması asıl amacın Farsça öğretimi olduğunu açıklar mahiyettedir. Yine aynı dönemlerde Fars edebiyatının klâsikleri arsında yer alan Şeh-nâme, Mesnevî, Gülistân, Bostân gibi eserlerin sözlüklerinin hazırlanması XVI. yüzyıldan itibaren artan tercüme faaliyetlerinin bir sonucu olsa gerekir. Bu tür eser sözlüklerinin de asıl yazılış amacının Farsça öğretimi olduğu bilinmektedir. Öğretim amaçlı yazılan bu mensur sözlüklerin, muhtasar ve satır arası olarak düzenlenmesindeki gaye ise sözlüğün kolayca okunmasını temin etmek ve sözlükten istifadeyi pratik hale getirmektir.”¹¹

⁸ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996; Ahmet Hilmi İmamoglu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993; Ahmet Hilmi İmamoglu, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006; Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)” *Turkish Studies*, c. I, sayı:4, Bahar 2007, s. 410-475. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/kilicatabey.pdf>; Necmettin Yurtseven, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatlar ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003; Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü Lugat-ı Ferišteoğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993; Atabey Kılıç, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân”, *Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2005, Şanlıurfa; Atabey Kılıç, *Mustafâ bin Osman Keskin, Manzume-i Keskin*, Laçın Yayınevi, Kayseri, 2001. Abdülkerim Gülhan, “Manzum Sözlük Nazmü'l-Leâl'in Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*, Manisa, 11-13 Kasım 2005.

⁹ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 75.

¹⁰ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 76.

¹¹ Mustafa Arslan, *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A. 210 Numarada Kayıtlı Lügat Mecmuası Üzerine Bir Değerlendirme*, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Mensur sözlüklerin tertibi, Arap leksikografisinin usul ve kaideleri ekseninden iki temel üzerine kurulmuştur. Bunlardan biri anlama göre yazılırken diğeri ise kelimeye göre yazılmıştır. Anlamı esas alan sözlükler konu gruplarına göre düzenlenmişler; kelimeyi esas alan sözlükler ise alfabetik olarak düzenlenmişlerdir. Mensur sözlükler, farklı şekillerde tatbik edilmiş bir alfabe sistemiyle tertip edilmişlerdir. Bu sistem, maddelerin yalnızca alfabe harfleri ya da ilk harfler ile son harfleri esas alınmak suretiyle kısmen alfabetik ya da tam alfabetik olmak üzere farklı şekillerde uygulanmıştır.¹²

Lügat-i Halîmî, Miftâhu'l-Lüga, Dekâyiku'l-Hakâyık, Lügat-i Ni'metullah, Câmi'u'l-Fürs, Tuhfetü's-Seniyye gibi hacimli, muteber ve örnekli şahitli sözlükler kaleme alınmıştır.

Mensur sözlüklerin önemli bir kısmında Farsça gramerine, Lügat-i Halîmî, Câmi'u'l-Fürs, Vesiletü'l-Mekâsîd, Tuhfetü's-Seniyye ve Lügat-i Minyasoglu adlı sözlüklerde de aruz, edebi bilgiler, tarihi takvimler, gezegenler ve burçlar gibi, sözlüklerin muhtevasına uygun düşmeyen konulara ve muhtelif bilgilere de yer verilmiştir.¹³

3. Satırasası Kur'an Sözlüğü

Türklerin İslamı kabul etmesinden sonra İslam dinini daha iyi kavrayabilmek için Arapçayı öğrenmişlerdir. Kur'an-ı Kerim ve peygamberin hadislerini daha iyi anlayabilmek için sözlükler hazırlamışlardır. Manzum ve mensur olarak kaleme alınan bu sözlüklerde ilk dönemler itibariyle estetik kaygı gözetilmemiş, sadece daha iyi anlama çabaları ön plana çıkmıştır. Farsçanın da önem kazanması ile birlikte hem Farsça hem de Arapça sözlükler birlikte kaleme alınır olmuştur.

Bu alanda ise, Abdüllatif ibn Melek, Lügat-ı Firişteoğlu; Abdülmecid Firişteoğlu, Lügat-i Kânûn-ı İlâhî gibi yazılmış olan Kur'an sözlükleri mevcuttur.

4. Müntehap Sözlükler

İnceleyeceğimiz sözlüğün de bir müntehap sözlük olması hasebiyle bu konudan bahsetmekte fayda görüyoruz. Müntehap¹⁴ seçilmiş, en iyi olmak üzere ayrılmış gibi anlamlara gelmektedir. Bu tip eserler, hacimli sözlüklerin istinsahını kolaylaştırmak ve bu yolla daha fazla kimse tarafından temin edilmelerini sağlamak, istifadeyi ve okumayı kolaylaştırmak gibi maksatlarla, muhtevalı ve muteber sözlüklerdeki hareke kayıtlarının, kelimelerin anlamları ve Türkçe karşılıkları dışındaki izahların, sözlükte yer alan nadir Farsça kelimelerin, şevahidin ve sözlüğün muhtevasına uygun düşmeyen fevaidin atılması ya da maddelerin daha kolay bulunması amacıyla sözlükte yer alan kelimelerin alfabetik olarak tertip edilmesi suretiyle meydana getirilmiş sözlüklerdir¹⁵ şeklinde izah edilmektedir.

Bu alanda Hasan Şu'ûrî'nin Müntehab-ı Ferheng-i Şu'ûrî ve Muhtasar ve Müntehab-ı Şu'ûrî adlı eserleri olduğu bilinmektedir.

or TurkicVolume 8/1 Winter 2013, p. 579-600, ANKARA-TURKEY.
(http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1165372687_25_Arslan%20Mustafa-edb.pdf)

¹² Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 79.

¹³ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 88.

¹⁴ Şemseddin Sâmî, age., *Müntehab* maddesi, s. 1411.

¹⁵ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 99.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

5. 16. yüzyılda Sözlük Çalışmaları

Eserimizin yazım tarihi olan 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin topraklarının genişlemesine paralel olarak dili de büyük bir gelişme göstermiştir. Türkçe hem eğitimde, hem sarayda hem de askeri alanda etkin şekilde kullanılmıştır. Edebiyat ve kültür alanında da kullanılan Türk dili, Arap ve Fars edebiyatlarıyla sürekli etkileşim halinde olmuştur. Bu yüzyılda, Fuzuli, Baki, Hayali, Nev'î, Lami'î Çelebi, Zâtî, Taşlıcalı Yahya Bey, Kemal Paşazâde, Gelibolulu Âlî gibi çok değerli şairler yetişmiştir. Bu dönemde Türk şiirinin en klasikleri ortaya çıkmış ve Türk edebiyatı, dil ve üslup bakımından klasik edebiyat hüviyeti kazanmıştır. Bu dönemde kültür ve medeniyetin gelişmesinde saray çevresi öncü olmuştur. II. Beyazıt (Adlî), Yavuz Sultan Selim (Selimî), Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî), III. Murat (Muradî), Cem Sultan, Şehzade Korkut (Harimî), Mustafa (Muhlisî) şiirleri topluma öncülük etmişlerdir. Kültür ve medeniyetin zirvede olduğu bu asırda da sözlük çalışmaları aynı derecede devam etmiştir. Bu asırda yazılan sözlükler ise şunlardır:

1. *Câmiu'l-Fâris* (907/1501-2), Şeyh Ahmed el-Bardahî
2. *Şâmilü'l-Lüga* (910/1504), Hasan b. Hüseyin b. İmad el-Karahisârî
3. *Lügat-i Müntehab/Müntehab-ı Vesiletü'l-Mekâsıd* (910/1504)
4. *Tercüman* (913/1507), Ahmed b. İsmail b. İbrahim
5. *Tuhfe-i Şâhidî* (921/1515), Şâhidî İbrahim Dede
6. *Dekâyiku'l-Hakâyık* (929-940/1523-1534), Kemal Paşazâde Şemseddin Ahmed b. Süleyman
7. *Lügat-i Manzûme* (933/1527), Lâmi'î Çelebi
8. *Sıhahu'l-Acem* (872-939/1467-1532)
9. *Lügat-i Ni'metullah* (947/1540), Ni'metullah b. Ahmed b. Mübârek er-Rûmî
10. *Lügat-i Bostân-ı Şeyh Sadî-i Şirâzî* (957/1550)
11. *Terîb-i Dekâyiku'l-Hakâyık* (957/1550), Ahmed b. Hızır el-Üskübî el-Ulvî
12. *Tercümân-ı Fârisî* (957/1550), Ali b. Veli
13. *Tuhfetü'l-Uşşâk* (957/1551)
14. *Câmiu'l-Fürs* (971/1563), İnegöllü Mustafa ibn. Mehmed b. Yusuf
15. *İlm-i Lügât* (968/1560), İmadzâde Veli b. Yusuf-ı İmâdî
16. *Tuhfetü's-Seniyye ile'l-Hazreti'l-Haseniyye* (988/1580), Derviş Mehmed b. Mustafa b. Şeyh Lütfullah
17. *Müsennâ ve Müselles* (991/1583), Münşî Mehmed b. Bedreddin
18. *Manzûme* ((991/1583), Osman b. Hüseyin Bosnavî
19. *Cinânü'l-Cinâs* (992/1584), Münşî Mehmed b. Bedreddin
20. *Mesâdir-ı Elsine-i Erbaa* (100/591), Muhammed Muhyi-i Gülşenî
21. *Müşkilât-ı Gülistan* (1001/1593)
22. *Lügat-i Abdülkerim* (1002/1594)-Abdülkerim
23. *Lügat-i Minyasoglu* (1004/1596), Minyasoglu
24. *Fethu'l-Fettâh* (1008/1599), Sun'î-i Malatyavî
25. *Mecmû'u'l-Lugat – Şinâsî-Ca'fer b. Hacı Davud*
26. *Abuşka Lugati*
27. *Lugat-i Manzûme – Bursalı Lami'î Çelebi*
28. *Nazmü'l-Esâmî*
29. *Ma'denü'l-Ma'ârif*
30. *Nevâdirü'l-Emsâl-Nakşibendi Mîrek Muhammed*
31. *Ahterî-i Kebîr* (952/1545)-Muslihuddin Mustafa b. Şemseddin el-Karahisârî

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

32. el-Bâbüsü'l-Vasît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (950/1543)-Merkezzâde Ahmed Efendi
33. Lügat-i Visâlî (981/1574)-Visâlî
34. Mahmûdiyye (911/1505)-Şeyh Bedreddin el-Kâdî Mahmud b. Eş-Şeyh Mehmed b. Tanrıvermiş
35. Medâru'l-Efâzıl (1001/1593)-Allâh-dâd Feyzî b. Esedü'l-Ulemâ
36. Mirkatü'l-Luga (1533)-Abdullah Kestelî
37. Müeyyidü'l-Fuzalâ (925/1519)-Muhammed b. Şeyh Lâd-i Dihlevî
38. Müşkilât-ı Şâhnâme (954/1547)-İbrahim el-Hâfız ez-Zâifi
39. Nazmü'l-Esâmî
40. Nisâb-ı Türkî be Fârsî (970/1563)-Cânî b. Melik-Şâh-i Horasânî
41. Te'lifü'l-Emîr (1001/1593)-Hâce Emîr Hân
42. Tercüme-i Sihak-ı Cevherî (997/1589)-Mehmed b. Mustafa
43. Teşrih-i Tıbâ' (1000/1591)-Budinli Cihâdî¹⁶

6. Lügat-i Müntehab

Eserin müellifi belli değildir. Kitabın adı muakaddime kısmında “Hâzâ Kitâbu Lügat-i Müntehâb¹⁷” şeklinde geçmektedir. Hanifi b. Muhammed tarafından H.934/M.1528 tarihinde istinsah edilmiştir. Eserin sonunda *Temmetü'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-melikü'l-vehhâb an yedi'l-fakîri'l-hakîr ed'afe'l-ibâd Hanifi bin Muhammed temâm fi sene evâhiri şehri Şa'bâni'l-muazzam sene erbaa selâsîne ve tis'a-mie* ibaresi yer almaktadır. Yapılan incelemelerde yazar ve müstensih hakkında bilgiye rastlanılmamıştır.

Satırarası bir sözlük olan Lügat-i Müntehab, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için kaleme alınmış Arapça-Türkçe bir sözlüktür.

6.1. Yazılış Sebebi

Eserin yazılış sebebi lüğatin mukaddime kısmında yer almaktadır. " *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* (Yusuf/2) “Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik” ayet-i kerimesini verdikten sonra Kur'an'ın Arapça indiğini, Peygamberin sözlerinin Arapça olduğunu vurgulamıştır. Kur'an'ı ve Peygamber sözlerini Arapların anladığını ancak Arap olmayanların anlayamadığını bu sebeple de Türkçe bir sözlüğe ihtiyaç olduğu noktasından hareketle eserini kaleme aldığını belirtmektedir. Eserin mukaddime kısmında şu ifadeler yer almaktadır:

“Allah, Kur'an-ı Kerim'i Arapça olarak göndermiştir. Sünnetler de Hz. Peygamberden Arapça gelmiştir. Araplar, Kur'an'ın hitap şekillerini, belagatını ve sanatlarını idrak edebilir. Hz. Peygamber de Kur'an'ın mücmelini, gavamızını, müteşabihatını ve açıklamaya ihtiyaç duyulan yerleri açıklamıştır. Arap olmayanlar Kur'an ve Sünnet'teki bu manaları anlayabilmek için Arapça lügatlere ihtiyaç duyar. Şu halde Arap olmayan kişinin, Arapçanın üsluplarını öğrenmek için çok çalışması gerekmektedir. Zira Arapların tuttukları yol gayet geniş, kullandıkları lafızlar da gayet fazladır. Peygamber (sav) dışında birinin onları ihata ettiği de bilinmemektedir. Fakat bazı Araplar bunların çoğunluğunu ihata etmişler, tamamen kavramışlardır. Ben, Arap lügatlerin çoğunun ya Arapça ya da Farsça tercüme edildiğini

¹⁶ Gülbahar Uğur, *Türkçenin Tarihi Sözlükleri*, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt 2019, s. 279-287.

¹⁷ Eser elyazmasıdır. Şu ana kadar tespit edilebilen tek nüshadır. Eser Prof. Dr. Mehmet Sait Hatipoğlu özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

gördüm. Bunlara rağbet eden bazı dostlar da bunlardan istifade etmede aciz kalıp benden gayet kolay ifadeli bir lügat isteyince ben de tedavülde olan lügatleri, tedavülde olan kelimeleri Allah rızası için bir kitapta topladım. Kelimeleri, onların ihtiyaçlarına ve asla göre (kelimenin aslını/kök harflerini dikkate alarak), tefsircilerin ve hadislerin te'villerine ve Arap dili ehlinin uygun gördüğü manalara göre topladım. Çünkü onlar bazı kelimeleri kendi içtihatlarına uygun bir şekilde yorumlarlar/te'vil ederler. Ben de faydası umûmî olsun diye, kullanılan manalardan bulabildiklerimi yazdım. Altına da isteyen herkes için faydalı bir Türkçe tercüme kaydettim. Bu, her ne kadar Arap dilinin tamamını toplamasa da umulur ki ihtiyaç duyan herkese faydalı olacaktır. Çünkü onun lafızları az da olsa manaları çoktur. Bu sözlük, Cârullah¹⁸ ile çeşitli tercümelere isimleri kapsamaktadır. Lügatteki kelimeler Sıhâh,¹⁹ mastarlardan çoğunun alındığı et-Tehzîb,²⁰ et-Tâm, ed-Düstûr,²¹ el-Kânûn²², el-Kâmûs²³ ve el-Mu'rib²⁴ adlı eserlerden alınmıştır. Ele aldığım her bir kelimedede, alfabetik sırayla ilk harfi "bâb" ikinciye de "fasıl" yaptım. Gerçek şu ki Arapça sözlüklerde yanlış hareke ile harekelemek ya da harflerini benzer harflerle karıştırmak vâkidir ve büyük belağatçılar arasında kelimelerin manaları hususunda ihtilaf çoktur. Fakat ben gücüm yettiğince doğrusunu araştırmayı ihmal etmedim. Belki de benim şu kitabımı inceleyen birisi onda, ona hanel getirecek şeyler de görebilir. Benim gücümün dışında olan bu durumu düzeltiversin inşallah. Ey Rahmân, senden hidayet istiyoruz ve dalâlate karşı senden yardım diliyoruz."

Yazar sözlüğün hazırlanmasında Mukaddimetü'l-Edeb, es-Sıhah, el-Masâdir, Tehzîbü'l-Ezherî, et-Tâmm, el-Düstûr, el-Kânûn, el-Kâmûs, el-Mu'rib gibi sözlüklerden istifade ettiğini mukaddimede belirtmiştir.

6.2. Nüshaları

Eserler ilgili Esra Elsir Abdelhai Babiker tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²⁵ Yapılan çalışmada, sözlüğün 87 nüshası tespit edilmiştir.²⁶ Çalışmamıza konu olan nüsha ise

¹⁸ Çok yaygın olarak kullanılan Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud ez-Zemahşerî'nin yazdığı Mukaddimetü'l-Edeb isimli satırarası Arapça-Türkçe sözlüktür. Arap olmayanlara Arapçayı öğretmek için hazırlanmıştır. Harezmi, Çağatay, Moğolca ve Farsça dilleri bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Emin Eminoğlu, *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Asitan Yayıncılık, Sivas 2010, s. 21; Nuri Yüce, "Mukaddimetü'l-Edeb", *TDVİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 120-121.

¹⁹ İsmail b. Hammad Cevherî'nin Tâcü'l-Luga isimli eseridir. Sıhahü'l-luga, es-Sıhâh fî'l-luga veya es-Sıhah olarak bilinir. Bkz. Bkz. Hulusi Kılıç, "Tâcü'l-Luga", *TDVİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 356-357.

²⁰ Muhammed b. Ahmed Ezherî'nin Tehzîbü'l-Luga isimli eseridir. Bkz. Selahattin Kıyıcı, "Ezherî, Muhammed b. Ahmed", *TDVİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 65.

²¹ Riyâzî Mehmed'in Düstûrü'l-Amel isimli eseridir. Bkz. Namık Açıkgöz, "Riyâzî", *TDVİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 144-145.

²² Abdülmecid b. Feriştah İzzeddin et-Tirevî'nin Luga-i Kânûn-ı İlâhî isimli eseridir. Bkz. Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü: Luga-i Feriştahî ve Luga-i Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

²³ Fîrûzâbâdî'nin el-Kâmûsü'l-Muhîr olarak bilinen eseridir. Bkz. Hulusi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *TDVİA*, C. 13, İstanbul 1996, s. 142-145.

²⁴ Abdisseyid b. Alî el-Mutarriżî el-Harizmî'nin el-Mu'rib fî luga-ti'l-fıkh isimli eseridir. Bkz. M. Sadi Çöğenli, "Mutarriżî", *TDVİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 375-377.

²⁵ Esra Elsir Abdelhai Babiker, *Müntehabü'l-Lugati'l-Arabiye (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2018.

²⁶ Bkz. Esra Elsir Abdelhai Babiker, *Müntehabü'l-Lugati'l-Arabiye (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, s. 6-13.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Prof. Dr. Mehmet Sait Hatipoğlu'nun özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu nüshada eserin adı "Hâzâ Kitâb-ı Lügat-i Müntehab" şeklinde geçmektedir.

Yazma, çahar kuşe, miklepsiz, sırtı siyah, meşin mukavva ciltli, kağıdı aharlı, sarı, 217 varak, nesih hattıyla yazılmış, 7 satır, her satır arasında Arapça kelimelerin Türkçe karşılığı verilmiştir. Ser-levhası süslemesiz ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Eser 1b'den başlayıp 217b'de son bulmaktadır.

6.3. Tertip Şekli ve Bölümleri

Eser mukaddime ve lügat olmak üzere iki kısım olarak düzenlenmiştir. Sözlük bu haliyle Anadolu sahasında kaleme alınan ve kelimenin satır altında Türkçe karşılıklarının yazılması ile oluşturulan ilk dönem sözlüklerinin tertip özelliklerini taşımaktadır.

Eserin mukaddimesi, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ü selâm ile başlamaktadır. Hamdele ve salvele kısmından sonra ise sebep-i telif kısmı yer almaktadır. Müellif, sebebi telif kısmında eserin yazılış sebebini izah ettikten sonra lüğatin tertip özellikleri hakkında bilgi vermiş ve dua ile mukaddime kısmını sona erdirmiştir.

Eserin lügat kısmı besmele ile başlamaktadır. Bu bölümde o dönemde kullanılmakta olan kelimeler bulunmakta ve bu kelimelerin halkın anlayacağı Türkçe karşılıkları verilmektedir. Müellif lüğatine sınırlı sayıda kelime alabildiğini mukaddime kısmında açıklamıştır. Sözlükte yer alan kelimelerin ilk harfleri bâb ikinci harfleri fasıl olarak düzenlemiştir. Sözlüğün madde başı sistemi Arap ve Fars sözlükçülüğündeki gibidir. Kelime esas alınmıştır ve alfabetiktir. Tekrarlardan kaçınılmıştır. Müellif sözlüğüne aldığı kelimelerde Arap dilcilerinin manalarında ihtilaf ettikleri kelimeleri de aldığını ancak gücünün yettiği kadar doğru manayı bulmaya çalışarak sözlüğe eklediğini belirtmiştir.

Sözlük; harf, bab ve fasıl sırasına göre düzenlenmiştir. Kelimelerden ilk harfleri aynı olanlar bab, ikinci harfleri aynı olanlar ise fasıl başlığı altında toplanmış ve düzenlenmiştir. Kelimelerin ilk ve ikinci harflerinde alfabetik sıra gözetilmiş, diğer harflerinde alfabetik sıra gözetilmemiştir.

Bu sistemi ilk defa Edib Natanazzi, *Kitâbü'l-halâs ya da Düstûru'l-lüga* adıyla bilinen Arapça-Farsça sözlüğünde kullanmıştır. Daha sonra ise Şerefüddin Ebu'l-Fazl Hubeys (Hüseyn) b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflisî *Kanûnu'l-Edeb* adlı Arapça-Farsça sözlüğünde uygulamıştır.²⁷

Bu sistem; *Miftâhu'l-Edeb*, *Sihâhu'l-Acem*, *Miftâhu'l-Me'ânî*, *Lügat-i Ni'metullah ve Lisânü'l-Acem* gibi, toplam 33 mensur sözlük kullanılmıştır. Bu usulün mensur Farsça-Türkçe sözlüklerde 19. yüzyılın son çeyreğine kadar kullanıldığı görülmektedir.²⁸

Sözlük pratik kullanım esas alınarak hazırlanmıştır. Kelimeler harekelidir. Bazı yerlerde bab ve fasıllarda ilk harfin harekesine göre fetha, kesre ve zamme şeklinde de tasnif edilmiştir. Kelimelerin halkın anlayabileceği en yalın Türkçe karşılıkları, kelimenin altına veya üzerine yazılmıştır.

Lügatte bab, fasıl başlıkları ve kelime arası ayrımlarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

6.4. Muhtevası/Sözvarlığı

Eserde kelimelerin Türkçe karşılığı verilmiştir. Müfred kelime ile çoğulu yanyana verildiği durumlarda ise ilkinde kelimenin üstünde Türkçe anlamı verilmiş, çoğuluna ise cemi'

²⁷Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 79.

²⁸Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, s. 80.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

anlamında ve kelimenin altında “cim” harfi konulmuş, bazen de kelimenin altına veya üzerine cem’ yazılmıştır: اخت: Kız karındaş, اخوات: جمع. Bazı durumlarda ise اخبار: جمع خبر: اخبار şeklinde yazılmıştır. Bilinen kelimeler için ma’lum anlamında “mim”, müfret kelimeler için de “f” harfi kullanılmıştır.

Eşanlamlı kelimelerde ilkinin Türkçe karşılığı verilmiştir. Sonraki kelimeye ise benzer, eş, onun gibi anlamlarına gelen “misluhu” yazılmıştır: استخراج: çıkarmak, استنباط: misluhu.

Türkçede de aynı anlamda kullanılan kelimelerin üzerine ise “ma’rûf” ibaresi ilave edilmiştir: ابريشيم : معروف (6b) örneğinde olduğu gibi.

Eserde babların altında yer alan fasıl başları kırmızı mürekkeple ayrı olarak yazılırken, 134’ncü varaktan itibaren bu uygulama terk edilmiştir. Yeni başlayan fasıla uygun ilk kelime kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Birkaç yerde kelime yerleri boş bırakılmakla beraber lügatte bazı kelimeler de varak kenarlarına yazılmıştır. Ayrıca bazı fasıllar da varak kenarına ilave edilmiştir. Yapılan bu tür ilaveler eserin sonradan gözden geçirildiğini göstermektedir.

Lügatin Sözcük Varlığı

Bab/Fasl	Madde başlığı sayısı
باب الالف : Bâbu’l-elif	88
فصل الباء بالالف : Faslu’l-bâ bi’l-elif	135
ا	50
اٲ	39
اٲ	89
اٲ	95
اٲ	86
اٲ	60
اٲ	32
اٲ	146
اٲ	49
اٲ	295
اٲ	95
اٲ	66
اٲ	39
اٲ	34
اٲ	9
اٲ	121
اٲ	56
اٲ	73
اٲ	103
اٲ	64
اٲ	103
اٲ	118
اٲ	233
اٲ	79
اٲ	35
اٲ	95
باب الباء : Bâbu’l-bâ	73

بٲ	2
بٲ	14
بٲ	2
بٲ	12
بٲ	5
بٲ	17
بٲ	26
بٲ	11
بٲ	88
بٲ	15
بٲ	24
بٲ	11
بٲ	15
بٲ	6
بٲ	37
بٲ	2
بٲ	22
بٲ	14
بٲ	21
بٲ	13
بٲ	46
بٲ	1
بٲ	38
بٲ	20
بٲ	20
بٲ	51
باب التاء : Bâbu’l-tâ	51
تٲ	52
تٲ	7
تٲ	7
تٲ	28

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

بح	42
بج	26
بک	16
بتا	10
بتر	73
بتر	11
بفی	42
بفی	22
بف	23
بف	7
بظ	15
بظ	4
بع	54
بع	12
بقا	41
بقی	29
بتک	27
بتی	45
بم	43
بتن	44
بو	46
بہ	21
بی	23
باب الباء: Bâbü's-se	10
بب	10
ببج	4
ببج	3
ببظ	2
ببر	13
ببظ	2
ببع	7
ببع	10
ببقا	5
ببوی	14
ببتک	2
ببتی	13
ببم	14
ببتن	11
ببو	17
ببی	6
باب الجیم: Bâbü'l-cîm	44
بب	29
بب	7
ببج	17
ببج	1
بب	41
بب	22
بب	65

جز	27
جیس	9
جش	6
جس	2
جج	15
جف	19
جل	57
جم	39
جن	46
جو	55
جہ	21
جی	27
باب الحاء، حا: Bâbu'l-hâ	52
جب	52
جتا	8
جتی	5
جج	38
جد	29
جذ	16
جر	70
جز	19
حس	35
حش	17
حص	34
حض	15
حط	12
حظ	9
حفا	23
حقی	19
حک	15
حل	48
حم	58
حن	33
حو	57
حی	40
باب الخاء، فصل الالف: Bâbu'l-hâ, faslu'l-elif	39
خب	34
ختا	12
ختی	2
خج	2
خد	18
خذ	8
خر	59
خز	19
خس	10
خش	18
خص	31

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

خض	12
خط	39
خط	3
خف	23
خل	79
خم	24
خن	26
خو	34
خي	47
باب الدال، دا: Bâbu'd-dâl	53
دب	28
دت	4
دج	10
دح	5
دخ	13
دد	1
در	56
دس	12
دش	1
دع	16
دغ	6
دف	14
دق	11
دك	7
دل	24
دم	30
دن	9
دو	41
ده	19
دى	28
باب الذال، ذا: Bâbu'z-zâl	28
ذب	15
ذخ	3
ذر	30
ذع	3
ذف	3
ذق	1
ذك	11
ذل	12
ذم	16
ذو	21
ذه	9
ذى	12
باب الراء، را: Bâbu'r-râ	72
رب	48
رت	17
رج	45
رح	19

رخ	18
رد	20
رذ	2
رز	8
رس	24
رش	14
رص	11
رض	13
رط	9
رع	22
رغ	16
رف	25
رق	42
رك	32
رم	43
رن	2
رو	49
ره	28
رى	39
باب الزاء، زا: Bâbu'z-zâ	20
زب	25
زج	10
زح	8
زخ	3
زد	3
زر	33
زس	1
زط	2
زع	11
زغ	4
زف	6
زق	6
زك	5
زل	20
زم	24
زن	18
زو	16
زه	10
زى	22
باب السين، سا: Bâbu's-sîn	68
سب	59
ست	17
سج	21
سح	16
سख	14
سد	27
سذ	1

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

سر	69
سط	9
سع	27
سغ	4
سف	41
سقى	30
سك	30
سل	61
سم	67
سن	41
سو	51
سه	16
سى	48
باب اشين، شا: Bâbü'ş-şîn	53
شب	24
شت	9
شج	18
شخ	8
شخ	6
شد	8
شد	5
شر	66
شس	3
شص	3
شط	12
شظ	2
شع	41
شغ	10
شف	29
شقى	19
شك	15
شل	5
شم	28
شن	13
شو	35
شه	19
شى	28
باب الصاد، صا: Bâbü's-sâd	40
صب	37
صت	1
صح	21
صخ	5
صد	37
صر	40
صط	2
صع	21
صغ	10

صف	40
صق	9
صك	4
صل	22
صم	14
صن	25
صو	31
صه	13
صى	33
باب الضاد، ضا: Bâbü'd-dâd	17
ضب	24
ضث	1
ضح	4
ضح	14
ضخ	2
ضد	1
ضر	35
ضط	1
ضع	7
ضغ	7
ضف	6
ضل	5
ضم	9
ضن	7
ضو	6
ضى	20
باب الطى، طا: el-Bâbü't-tı	35
طب	17
طح	12
طخ	1
طر	54
طس	7
طع	2
طغ	5
طف	11
طل	27
طم	13
طن	9
طو	26
طه	5
طى	22
باب الظى، ظا: el-Bâbü'z-zı	6
ظب	7
ظر	3
ظع	5

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ظف	6
ظل	24
ظم	4
ظن	5
ظه	12
ظى	2
el- الباب العاين، عا Bâbü'l-ayn	61
عب	34
عت	26
عث	16
عج	55
عد	26
عذ	19
عر	86
عز	29
عس	24
عش	30
عص	38
عض	23
عط	17
عظ	12
عف	18
عق	58
عك	18
عل	74
عم	31
عن	69
عو	40
عه	12
عى	45
Bâbü'l- الباب العاين، غا gayn	28
غب	22
غت	5
غث	4
غد	23
غذ	2
غر	58
غز	10
غس	11
غش	11
غص	4
غض	16
غط	3
غف	16
غل	39
غم	32

غن	16
غو	14
غى	37
Bâbü'l-fa: باب الفاء، فا	45
فب	1
فت	29
فج	14
فح	13
فخ	8
فد	12
فر	109
فز	5
فس	15
فش	2
فص	16
فض	12
فط	16
فظ	3
فع	7
فتق	18
فك	7
فل	26
فم	2
فن	10
فو	35
فه	9
فى	35
Bâbü'l-kâf: باب الكاف، قا	53
قب	47
قت	19
قث	6
قح	9
قد	38
قذ	13
قر	120
قز	10
قس	25
قش	12
قص	43
قض	16
قط	38
قع	18
قف	23
قل	40
قم	37
قن	44
قو	41
قه	7

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

قي	45
باب الكاف: Bâbü'l-kâf	30
كب	30
كنا	19
كنا	10
كح	2
كا	9
كا	6
كر	66
كز	2
كس	19
كش	7
كظ	4
كع	15
كفا	31
كل	65
كم	21
كن	27
كو	32
كه	11
كي	16
باب اللام: Bâbü'l-lâm	38
لب	38
لنا	4
لنا	4
لح	12
لح	26
لخ	4
لذ	10
لذ	2
لز	6
لس	7
لص	4
لظ	12
لظ	3
لع	26
لغ	11
لف	5
لق	26
لك	16
لم	23
لن	2
لو	26
له	28
لي	27
باب الميم، ما: Bâbü'l-mîm	105
مب	47

مت	70
منا	44
مج	71
مح	144
مخ	71
مد	77
مذ	19
مر	159
مز	42
مس	162
مش	74
مص	67
مض	35
مط	45
مظ	7
مع	143
مغ	44
مف	51
مق	120
مك	61
مل	98
مم	40
من	187
مو	93
مه	60
مي	57
باب النون، نا: Bâbü'n-nûn	73
نبا	42
ننا	9
ننا	6
نح	39
نخ	21
نخ	10
ند	29
نذ	5
نر	1
نز	19
نس	40
نش	37
نص	27
نض	12
نط	9
نظ	9
نع	32
نغ	7
نف	45
نق	39
نك	30

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

نم	19
نو	44
نه	38
نی	25
باب الواو: Bâbu'l-vâv	40
وب	7
وت	8
وٹ	15
وج	26
وح	19
وخ	6
ود	22
وذ	2
ور	27
وز	9
وس	24
وش	14
وص	18
وض	14
وط	14
وظ	3
وع	17
وغ	7
وف	13
وق	27
وك	15
ول	24
ون	3
وه	11
وی	10
باب الهاء: Bâbü'l-hâ	43
هب	16
هت	8
هج	18
هد	23
هذ	8
هر	21
هز	18
هش	5
هص	1
هض	6
هط	2
هظ	1
هع	1
هف	3
هك	2
هل	16
هم	33

هن	22
هو	38
هی	32
باب الباء: Bâbü'l-yâ	18
بب	9
بنا	2
بپا	3
بج	2
بذ	6
بر	8
بس	5
بش	1
بع	11
بغ	1
بف	4
بپا	5
ببا	4
ببم	14
بین	9
بو	39
به	3

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Eserde 28 bab, 601 fasl, 16196 madde başlığı yer almaktadır. Müellif lügatine aldığı kelimelerde Türkçe karşılığını vermediği kelime olmakla birlikte bu oran çok değildir. Sözlükteki kelimelerin çok büyük oranda anlamı verilmiştir. Örnekleri müfessir ve muhaddislerin eserlerinden seçmiştir. Sözlükte madde başları Arapça kelimelerin açıklaması ise Türkçedir.

Arapça sözlüklerdeki tekrarlar bu esere alınmamıştır. Kelimelerin seçildiği Arapça sözlüklerdeki kelimelerin birden fazla anlamı var ise, anlamlar kısa ve muhtasar olarak verilmiştir. Sözlük, müellifin mukaddimede belirttiği gibi, kolay ve anlaşılır olması hedeflendiğinden, günlük kullanımdaki kelimeleri içermesi ve Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarının vermesi açılarından değerlidir. Özellikle kişi, kabile, yer, bölge ve şehir adları madde başı olarak kullanılmıştır.

Bir başka çalışmada ise sözlükte yer alıp da günümüze kadar ulaşamamış veya değişikliğe uğramış kelimeler incelenecektir.

Sonuç

Lügat-i Müntehab, 16. yüzyılın sözvarlığını aktaran satırarası bir sözlüktür. Eserde 28 bab, 601 fasl, 16196 madde başlığı yer almaktadır. H.934/M.1528 tarihinde Hanifi bin Muhammed tarafından istinsah edilmiş olan eserin müellifi bilinmemektedir. Sözlük, İslami kaynakları okuyup anlayabilmek için kaleme alınmıştır. Türk dilinin zenginliğini göstermesi, İslami kavramların karşılıklarının Türkçe olarak vermesi açısından son derece önemlidir. Türk dili ve kültürünü yansıtan bu müntehab sözlük, Türkçenin sözvarlığını yansıtan zengin örneklerden biridir.

Kaynakça

Abay, Muhammed, *Hahezâde'nin Minhâcü'l-Beyan adlı Kur'an Sözlüğünün Tahkiki* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Açıkgöz, Namık, "Riyâzî", *TDVİA*, C. 35, İstanbul 2008.

Aksu, Hüsamettin, "Firişteoğlu, Abdülmecid" md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, İstanbul, 1996.

Arslan, Mustafa, *Mustafa Hâkî el-Üsküdârî Menâzümü'l-Cevâhir (Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük) (İnceleme, Metin, Dizin)*, Genesis Kitap, Ankara 2011.

....., *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A. 210 Numarada Kayıtlı Lügat Mecmuası Üzerine Bir Değerlendirme*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p. 579-600, ANKARA-TURKEY. (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1165372687_25_Arslan%20Mustafa-edb.pdf)

Babiker, Esra Elsir Abdelhai, *Müntehabü'l-Lugati'l-Arabiye (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2018.

Çögenli, Sadi, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu", Akademik Araştırmalar Dergisi Yıl: 2, Sayı : 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

-, “Mutarrizî”, *TDVİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 375-377.
- Derleme Sözlüğü, *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. C. I-XII. 2. Baskı. TDK Yayınları, Ankara 1993.
- Eminoğlu, Emin, *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.
- Gümüş, Zehra, *Pîrî Paşa-Zâde Mehmed b. Abdü’l-Bâkî El-Cemâlî, 2nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mîr*, Turkish Studies, Volume 2/3, s. 297-312., Summer. <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi5/gumuszehra.pdf>
- İmamoğlu, Ahmet Hilmi, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi’nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993.
- İmamoğlu, Ahmet Hilmi, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006.
- Karaismailoğlu, Adnan, “*Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî*”, Millî Kültür, sayı: 74, Temmuz 1990.
- Karlı, İlyas, *Mütercim Ahmed Âsım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2000.
- Kartal, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*. Akçağ Yayınları. Ankara 2003.
- Kılıç, Hulusi, “Tâcü’l-Luga”, *TDVİA*, C. 39, İstanbul 2010.
-, “Fîrûzâbâdî”, *TDVİA*, C. 13, İstanbul 1996.
- Kılıç, Atabey, *Denizlili Osman b. Mustafa Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin*. Turkish Studies, Volume 2/3 s. 341-348., Summer . www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi5/sayi5pdf/kilicatabey2.pdf
-, *Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Şıbyân Şerhi “Hediyyetü’l-İhvân”*, Turkish Studies, Sayı 1, s. 19-28. www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi1/makale/kilic.pdf
-, *Mustafa bin Osman Keskin, Manzûme-i Keskin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Laçın Yayınları, Kayseri 2001.
-, *Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)*. Turkish Studies, Volume 2/4 s. 516-548., Fall. <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi6/34kilicatabey.pdf>
-, *Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Vehbî*. Turkish Studies, Volume 2/2 s. 410-475., Spring. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/kilicatabey.pdf>
- Kıyıcı, Selahattin, “Ezherî, Muhammed b. Ahmed”, *TDVİA*, C. 12, İstanbul 1995.
- Muhtar, Cemal, *İki Kur’an Sözlüğü Luğat-ı Feriştioğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*. Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- Öz, Yusuf, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- Tarama Sözlüğü, *Tarama Sözlüğü*. C. I-VIII. TDK Yayınları, Ankara 1965-1988.
- Topaloğlu, Ahmet -Kaçalın, Mustafa S., “Sözlük”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, s. 402-414.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, *Manzum Lügatler*. C. VI. Dergâh Yayınları, İstanbul 1986.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Türkmen, Dursun Ali, *Mütercim Asım Efendi ve Tuhfe-i Asım*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Uğur, Gülbahar, *Türkçenin Tarihî Sözlükleri*, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt 2019.

Yurtseven, Necmettin, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.

Yüce, Nuri, "Mukaddimetü'l-Edeb", *TDVİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 120-121.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

MUHASEBE VE FİNANS AÇISINDAN ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMININ ANALİZİ

Vedat AKMAN

Beykent Üniversitesi

Cevdet KIZIL

Cihan ERDOĞMUŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özet

Kurumsal yönetim şirketin ortakları, hissedarları ve diğer paydaşların haklarının ve çıkarlarının korunması, şirketin işlevselliğinin göz ardı edilmeden ilerlemesine dayalı bir sistemdir. Bu durumda tüm yöneticilerin, hissedarların, paydaşların ve ilintili bireylerin çıkarlarının hak, adalet ve eşitlik gibi ilke ve kurallara uygun olarak korunması, şeffaflık gibi unsurların net ve anlaşılır biçimde olmasının sağlanması adına kurumsal raporların düzgün ve doğru ilkelere dayalı bir biçimde hazırlanması gerekmektedir. İşletmeler sadece kendi içlerinde hazırlanan mali tablolar ve finansal bilgiler neticesinde ölçülememektedir. Çevresel ve sosyal riskler de mevcuttur. Bundan ötürü, finansal bilgi ve finansal olmayan bilginin birbiriyle entegre biçimde raporlanması gerekir. Böylece, Dünya’da entegre raporlama sistemi ortaya çıkmış ve sunulmuştur. Çalışmanın amacı entegre raporlama kavramının açıklanması ve analiz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: İşletme, Finans, Muhasebe, Entegre Raporlama, Kurumsal Yönetim

THE ANALYSIS OF INTEGRATED REPORTING CONCEPT FROM AN ACCOUNTING AND FINANCE PERSPECTIVE

Abstract

Corporate governance is a system which is based on protecting the rights and interests of firm owners, shareholders and other stakeholders as well as advancing on solid foundations without neglecting the functionality of company structure. In this case, in order to ensure that the interests of all managers, shareholders, stakeholders and related individuals are protected in accordance with principles and rules such as rights, justice and equality, and in order to ensure that the elements such as transparency are clear and understandable, the corporate reports should be prepared in a manner that is based on proper and correct principles. Businesses cannot be measured only as a result of financial statements and financial information. Environmental and social risks exist as well. As a result, both the financial information and non-financial information need to be reported in an integrated manner. Thus,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the integrated reporting system emerged and was presented in the World. The aim of this study is to explain and analyze the concept of integrated reporting.

Keywords: Business, Finance, Accounting, Integrated Reporting, Corporate Governance

1. GİRİŞ

Bilgi ihtiyacının artmasının nedeni, iş dünyasında küresel ve kurumsal perspektif için paydaşların bilgiye duydukları ihtiyaçtır. İşletmelerin kaynak kullanımlarını etkin, verimli ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirmeleri şarttır. Aynı zamanda, etik ilkelere bağlı olarak gerçek ve doğru bilgilerden yararlanılması gerekmektedir. Bilgiler kurumsal raporlama çerçevesinde elde edilirken sonra, işletmenin sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerinin dikkate alınarak bir raporlama yapılması daha güvenilir ve paydaşlarla uzun vadeli ilişki kurulmaları yönünde avantajlı görülmektedir. Yatırımcı ve paydaşların topluma olan sorumlulukları sürekli değişmektedir. Bu değişen beklentilere uyum sağlamak için yeni bir raporlama anlayışının geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Bunlarla birlikte, paydaşların ihtiyaçlarına karşı çözüm üretmek, sürekli değişen ve farklı özelliklere sahip olan müşterilerin ihtiyaçlarına tepki vermek zorunda da kalınmıştır. İşletmeler ise finansal ve finansal olmayan bilgileri tek rapor şeklinde sunarak entegre raporlama modelini benimsemeye başlamışlardır. Entegre raporlama işletmenin yönetimi, performansı ve stratejisi gibi finansal verileri ticari ve sosyal çevresiyle birleştirerek kabul görmüş bir çerçeve yaratarak sürdürülebilir bir raporlama sağlamaktadır. Temel amacı finansal olan ve olmayan verileri tek raporda birleştirerek geleceğe yönelik faydalara yoğunlaşmaktır. Aynı zamanda, entegre raporlama bir çok bilgi karmaşıklığını azaltmıştır. Günümüzde, birçok kurum entegre rapor yayımlayarak girişimde bulunmaktadır. Belirtilen kurumların lokomotifleri arasında bankalar da yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse, Vakıfbank entegre faaliyet raporu yayımlayarak bir ilki başarmış ve Türkiye’de entegre faaliyet raporu yayımlayan ilk kamu bankası olmuştur (Entegre Raporlama Türkiye, 2020).

Yeni yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ve genel olarak kabul gören küreselleşme, liberalleşme ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar hem işletme, hem de tüketicilerin genel ihtiyaçlarını değiştirmiştir. Sosyal medya ve çevrimiçi platformların yaygın hale gelmesi toplum, devlet, işletme ve tüm sosyal ekosistemde etkilere neden olmuştur. Bireylerin faaliyetlere karşı daha hassas duruma gelmesini, tüm kesimlerin görüşlerinin şekillenmesini ve belirli talepler üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır.

Rekabet ortamında işletmenin sadece kendi iç işleyiş ve çıkarlarını dikkate almak günümüzde pek sağlıklı değildir. Artık çağımızda içinde bulunduğumuz iş dünyasında bütün toplumun tüm kesimlerini paydaş olarak dikkate almak gerekir. Aksi halde, işletmelerin ömürlerinin uzun olması beklenmemelidir. 21. yüzyılda şeffaflık ilkesi büyük önem taşımaktadır. Şeffaflığın sağlanmadığı ve göz ardı edildiği durumlarda birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Genel çerçevede işletmelerin raporlama ile şeffaflık hususlarında eksik kaldığı gözlemlenmeye başlanmış ve bu eksikliklerin giderilebilmesi için entegre raporlama ve sürdürülebilirlik raporlaması kavramları ön plana çıkmıştır (Köse ve Çetinel, 2017).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

2. ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMI

Borsaya kote olan şirketlerin yılda en az bir kez finansal anlamda raporlama gerçekleştirmesi gereklidir. Ancak, günümüzde finansal raporlama firmalar tarafından çok daha sık gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda, yapılacak olan raporlamaların ise Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na (International Financial Reporting Standards – IFRS) uygun olması şarttır. Verimli bir finansal raporlama ve işleyen sermaye piyasalarının temel yapı taşı ise gerçekleştirilen finansal raporlamaların şeffaf ve doğru olmasına bağlıdır (Eccles ve Saltzman, 2011).

Geleneksel finansal raporlama genellikle geçmişe dönük bir raporlama sunarken, iş hayatının dinamikleri ve finansal konjonktür açısından yeterli bilgiler sunmamaktadır. Geleneksel muhasebe ve finansal raporlamanın en çok eleştiriye tabi olan yönlerinden biri de budur. Çağımızda eş zamanlı ve daha stratejik bir raporlamaya ihtiyaç olmasına karşın geleneksel muhasebe ve finansal raporlama bu noktalarda tam başarı sağlayamamaktadır (Eccles ve Saltzman, 2011).

Entegre raporlamanın temel amacı şirketlerin gelecekteki beklentilerini, bunlarla birlikte şirketin kısa, orta ve uzun vadede değerini ortaya koymaktır (Kılıç, 2018). Entegre raporlama, şirketin önceden neler yaptığına, gelecekteki hedeflerine nasıl ulaşacağına ve ileriye yönelik nasıl değer katabileceğine dair bilgiler vermektedir. Dolayısıyla, entegre raporlama modern bir raporlama formatıdır (Öztürk, 2019).

3. ENTEGRE RAPORLAMANIN GELİŞİMİ

Entegre raporlamanın başlangıç aşamasında Güney Afrika'da bulunan kurumlara istinaden hazırlanan King Raporları etkili olmuştur. Nelson Mandela 1994 yılında kurumlara duyulan güvensizliğin giderilmesi için üç adet King Raporu yayımlamıştır. Raporlarda ise ekonomik, sosyal ve çevresel sorumlulukların sonuçları, finansal ve finansal olmayan bilgilerin raporlanmasına olanak sağlanmıştır. Güney Afrika'da, 2010 yılından itibaren Dünya'da ilk kez borsaya kote tüm şirketlerin entegre rapor yayımlaması, ve yayımlamayanların neden entegre rapor yapmadıklarına dair açıklama yapmaları zorunlu hale getirilmiştir (Öztürk, 2019).

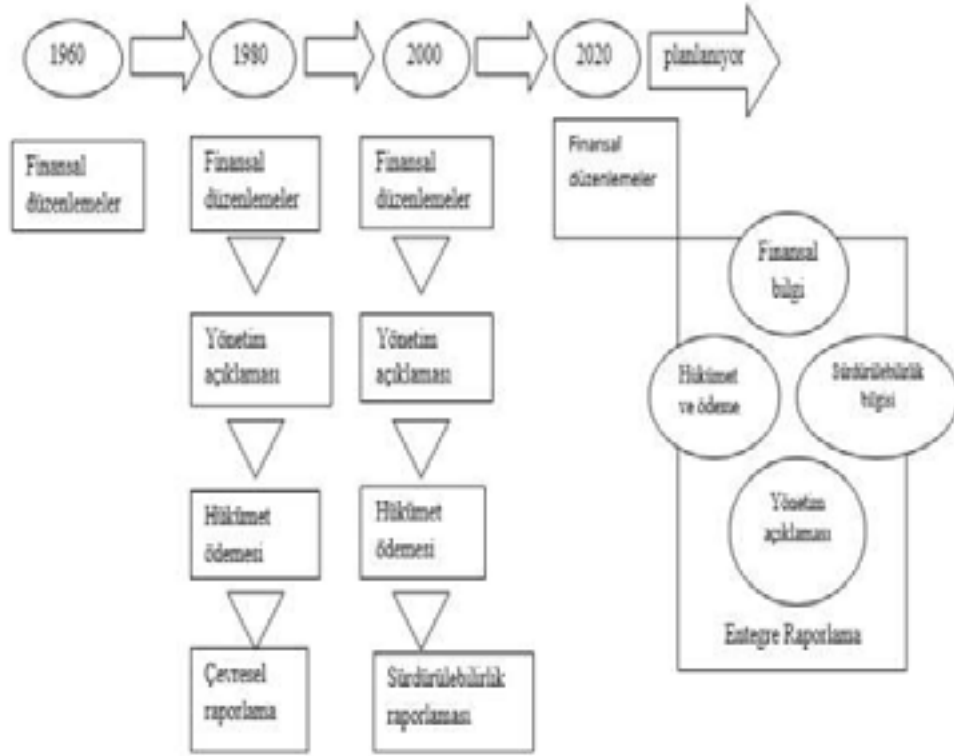
2000'li yılların başından itibaren entegre raporlama hazırlama çabaları başlamıştır. Uzmanlar, akademisyenler, yöneticiler ve muhasebe uzmanları şirketlerin yaptıkları uygulamaları gözlemleyerek entegre raporlama hakkında temel bir uygulama modeli belirlemeye başlamışlardır. Entegre raporlamanın nasıl başlayacağı, şirket için maliyetleri, zararları, zorlukları ve bunlara karşı neler yapılabileceği hakkında teoriler kurulmaya başlanmıştır. 2005 yılında Allen L.White, "New Wine, New Bottles: The Rise of Non-Financial Reporting" isimli bir makale yayınlamıştır. 2010 yılında ise Eccles ve Krzus "One Report" isimli bir kitap yayınlamıştır (Eccles ve Krzus, 2010).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1929'da ortaya çıkan Büyük Buhran'dan (The Great Depression) sonra yatırımcıların borsa ve işletmelere olan inançları tamamen sarsılmış, bu

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

nedenle ABD’de Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları (United States Generally Accepted Accounting Principles - US GAAPs) ile Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (Securities and Exchange Commission - SEC) kurulmuştur. Aynı zamanda, borsaya kote işletmelerin finansal verilerinin yayımlanması zorunlu kılınmıştır ve farklı ülkelerde benzer uygulamalar gözlemlenmiştir. Ek olarak yeni standartlar ile kuruluşlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat, ülkeler arasında raporlamalarda farklılıklar gözlemlenmeye başladığında, 2001 senesinde ortak bir raporlama dili olan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (International Financial Reporting Standards) gündeme gelmiştir (Büdeyri ve Kısa, 2016). Aşağıdaki şekilde, entegre raporlamanın gelişimi yer almaktadır.

Şekil 1. Entegre Raporlamanın Gelişimi

Kaynak: Altınay, A. T. (2016). “Entegre Raporlama ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2016/3, Sayı: 25, ss.47-64.

4. ENTEGRE RAPORLAMAMANIN FAYDALARI

Entegre raporlamanın faydaları, dahili faydalar ve harici faydalar olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağıda, entegre raporlamanın dahili ve harici faydaları listelenmektedir: (Battal, 2018)

Dahili Faydalar:

- Şirketlerin performans ölçümünde daha iyi bir anlayışa sahip olmasına yol açar.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- İşletme birim ve fonksiyonlarında çalışan şahıslar için performansların daha belirgin ve bütüncül gözükmesini sağlar.
- İyi bir risk yönetimi sağlar.
- İşletmelerin verimlilik ve süreçlerinin ilerleyen zamanlarda daha çok artmasına yardımcı olur.
- Çalışanlar ve paydaşların daha iyi bir iletişime sahip olmasına yol açar.

Harici Faydalar:

- Sosyal sorumluluk amacı taşıyan yatırımcıların görevlerini yerine getirmiş olur.
- Borsada artan seyirde sürdürülebilirlik endeksine sahip olmak mümkün olur.
- Tedarik zincirlerinin oluşan risklerini azaltmak için yüklenicilerden daha faydalı olan bilgi alınabilir.
- Daha iyi bir bilgi akışı ve tüm paydaşların verimli iletişimi, çeşitli riskleri ortadan kaldırabilir.

5. ENTEGRE RAPORLAMADA KILAVUZ İLKELER

Kılavuz ilkeler, entegre raporlama için belirli sınırlar ve çerçeveler çizmektedir. Kılavuz ilkeler tarafından çizilen çerçeveler içinde ise, hangi bilgilerin nasıl ve ne şekilde kullanılacağına dair veriler sunulur. Daha gelişmiş ve büyük şirketler için bu durum, ne kadar bilgiyle ne kadar derinlere inileceği hususunda önemlidir. Kılavuz ilkeler önceliklerin değerlendirilmesi için önemli bir kaynaktır. Kılavuz ilkeler şu şekilde listelenebilir: (Battal, 2018)

- *Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim:* Entegre rapor şirketin çıkarları doğrultusunda etkileri açıklar. Tamamen geleceğe ışık tutmak adına hedefleri, stratejileri, riskleri ve engel olan durumları değerlendirir.
- *Bilgiler Arası Bağlantı:* Zaman içerisinde bütünlük anlamını ifade eder. Kavramlar arası etkileşim ve değer yaratarak tamamen bütüne yönelik yaklaşım sağlamaktadır.
- *Paydaşlarla İlişkiler:* Paydaşlar ile şirketin ilişkisinin derecesini ve kalitesini arttırmak, daha şeffaf bir ilişki kurmak hedeflenmektedir.
- *Önemlilik:* Şirket için entegre raporlama organizasyonel yapı üzerinde bir değer yaratmaya çalışır ve bunun öneminin vurgulanması kritik bir husustur.
- *Kısa ve Öz Olmak:* Açıklayıcı ve net bir entegre raporlama yapılması gerekir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- *Güvenilirlik ve Tamlık:* Yapılan entegre raporlamanın kayıtlarının tam ve güvenilir bir şekilde tutulması gerekir.
- *Karşılaştırılabilirlik ve Tutarlılık:* Entegre raporlamanın karşılaştırılabilir ve tutarlı olması, böylece de değer katması amaçlanır.

6. SONUÇ

Günümüzde sürdürülebilirlik, sosyal çevre ve paydaşlar açısından önemini arttıran bir kavram haline gelmiştir. Yatırımcılar ve paydaşlar işletmelerin performanslarının nasıl olduğunu ve firmaların nasıl yönetildiğini daha iyi bilmek istemektedirler. Bunu öğrenmenin yolu ise ancak finansal raporlamayı finansal olmayan bir raporlama ile birleştiren bir yöntemi kullanmaktan geçmektedir. Belirtilen raporlamanın hazırlanabilmesi ve yapılabilmesi için uzun, orta ve kısa vadeli işletme faaliyeti verileri gerekmektedir.

Bütüncül bir bakış açısına sahip olmak için entegre raporlama ortaya çıkmıştır. Dünya üzerinde bir çok ülke entegre raporlamayı şu anda kullanmaktadır. Bunların başlıcaları Kuzey Amerika, Afrika, Orta Asya ve Doğu Asya bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Buna karşın, henüz entegre raporlamaya dair belirlenmiş ve genel kabul görmüş bir kurallar bütünü bulunmamaktadır. Entegre raporlamanın belirli bir şablon kapsamında oluşturulması ve hazırlanması gerekmektedir. Dünya’da ve Türkiye’de entegre raporlama kavramı yine de hala gelişme safhasındadır. Dünya’daki gelişmelere uyum sağlayarak, Türkiye’de entegre raporlama sürecini teşvik edici faaliyetlere ihtiyaç vardır. Entegre raporlama sektörden sektöre ve faaliyet kollarına göre farklılık gösterebilir. Zira, genel itibarıyla çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren yatırımcılar, paydaşlar ve endüstrilerin dahil olduğu çevre birbirlerinden farklıdır. Hiç şüphesiz, entegre raporlama üretilen değere odaklanarak işletmeler için verimlilik ve etkinlik sağlayabilir.

Dünya üzerinde paydaş ile yatırımcılar için sürdürülebilirlik ve şeffaflık çok büyük bir önem arz etmektedir. Yatırımcı ile paydaşlar finansal olan ve olmayan performans arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu, nasıl yönetildiğini ve nasıl ilerlediğini daha iyi bilmek isterler. İş dünyası değişimini ve gelişimini sürdürdükçe, faaliyet raporlamaları da buna paralel olarak değişim ve gelişim sergilemelidir. Aksi halde, işletmelerin ihtiyaçlarına cevap veremeyen ve yalnızca finansal bilgilere odaklanan çağ dışı bir raporlama kaynakların tahsisinde de olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Zamanla gerek zorunlu, gerekse ihtiyarı bir biçimde entegre raporların şeffaflık için yayımlanması, paydaşlar ve diğer gruplar için güven aşılayan bir raporlama formatı sağlamıştır. Entegre raporlama, halihazırda Dünya üzerinde yaygınlaşmaya devam etmektedir. Bu noktada en büyük etkenlerden bir tanesi, entegre raporun işletmenin geçmişi ve geleceği arasında köprü kurması, geleceği yönelik stratejik bir yol haritası sunmasıdır.

KAYNAKÇA

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Altınay, A. T. (2016). “Entegre Raporlama ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2016/3, Sayı: 25, ss.47-64.

Battal, Ü. (2018). “Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Entegre Raporlama: Türk Hava Yolları ve Güney Afrika Hava Yolları İncelemesi”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 3, ss.393-424.

Büdeyri, T. ve Kısa, A. (2016). “Entegre Raporlama (ER): Literatür Araştırması”, Proceedings of SOCIOINT 2016 3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, 23-25 Mayıs 2016, İstanbul, ss. 182-188.

Eccles, R. G. ve Krzus, M. P. (2010). One Report: Integrated Reporting for a Sustainable Strategy. John Wiley & Sons.

Eccles, R. G. ve Saltzman, D. (2011). Achieving Sustainability Through Integrated Reporting. Stanford Social Innovation Review, Vol. 9, No: 3, pp. 7-20.

Entegre Raporlama Türkiye (2020), “Vakıfbank Entegre Faaliyet Raporu Yayınlayarak, Türkiye’de Entegre Faaliyet Raporu Yayınlayan İlk Kamu Bankası Oldu”, Entegre Raporlama Türkiye Websitesi, 7 Mart 2020, <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/guncel/7-mart-2020.aspx> (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

Kılıç, B. İ. (2018), “Entegre Raporlama ve Türkiye’deki Gelişmeler: Entegre Rapor Hazırlayan İşletmeler ve BIST Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmeler Açısından Bir İnceleme”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Mart 2018, 20(1), ss.28-64.

Köse, E.ve Çetinel T.(2017),”Kurumsal ve Entegre Raporlama: Bir Araştırma”,Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:8, ss.3-4.

Öztürk, S. (2019), “Geleceğin Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama: Garanti Bankası Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 81, ss.1-20.

Öztürk, S. (2019),”Geleceğin Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama: Garanti Bankası Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:81, ss.5-6.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

AG ÇAYIN FƏRQLİLİYİ VƏ FAYDALARI

Ulduz ƏLİ QIZI BABAYEVA
Sevda OQTAY QIZI QURBANOVA
Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Özət

Dünyada hər saniyədə 10 min fincan çay içilir. Təkcə bu statistik rəqəm çayın bütün dünyada nə qədər önəmli içki olduğunu sübut edir. Əlbəttə ki, bu rəqəm əsas olaraq qara çaya aiddir. Dünyada ümumi çay istehsalının demək olar ki, 90 faizini qara məxməri çay təşkil edir. Ağ çay isə ən az bilinən, ancaq yüksək antioksidant xüsusiyyətiylə ən sağlam çay tipidir. Qara və yaşıl çaya nisbətən daha az istifadə olunan ağ çay zəngin kimyəvi tərkibi və emal texnologiyası səbəbindən insan orqanizmi üçün daha faydalıdır. Qara çay, yaşıl çay və ağ çay, hamısı eyni bitkidən əldə edilsədə, ancaq yığılma vaxtları və toplandıqdan sonra keçirdikləri əməliyyatlar fərqlidir. Ən erkən toplananı ağ çaydır, hələ yetkinləşmədən toplanır. Daha sonra yaşıl çay, yarpaqlar yetkinləşdikdən sonra da qara çay toplanar. Yaşıl çay çox az əməliyyatdan keçir və az miqdarda mayalanmasına icazə verilir. Antioksidant məzmunu yüksəkdir. Ancaq ağ çay heç mayalanmadığı üçün antioksidant sıxlığı 3 dəfə çoxdur.

Çində ağ çayın faydalı xüsusiyyətləri o qədər dəyərləndirilir ki, bu içki Çin imperatorlarının "ölməzlik iksiri" adlanır. Çünki, bu içki ürək xəstəliklərinin inkişafına mane olur, immunitet sistemini gücləndirir, yaraların sağalmasını sürətləndirir və toksinləri çıxarır. Erkən dövrlərdə xərçəngə səbəb olan hüceyrə mutasiyalarına mane olur, dərinə gözəlləşdirir, təzyiq və xolesterolu aşağı salır. Bundan əlavə, ağ çay artıq çəki ilə mübarizədə, həmçinin dişlərdə çürümənin qarşısını almaqda, ateroskleroz və osteoporozda etibarlı bir vasitədir.

Ağ çayın yığılması da xüsusi təşkil edir. Belə ki, yazın gəlişi ilə ilk tumurcuqlar əmələ gəldiyində, martın ortalarında və aprelin əvvəlində səhər saat 5-dən 9-a qədər əl ilə yığılmalıdır. Hava aydın və günəşli olmalıdır. Ağ çay həm yığılmasında, həm istehsal texnologiyasında olan fərqliliklərə, həmçinin tərkibinin zənginliyi baxımından faydalılığına görə dünyada ən bahalı olan çaydır.

Açar sözlər: Ağ çay, antioksidant, ölməzlik iksiri, çay tumurcuqları

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

DIFFERENCES AND BENEFITS OF WHITE TEA

Summary

Every second 10 thousand cups of tea are drink in the world. Only this statistical figure proves how important beverage, tea is all over the world. Of course, this figure mainly belongs to black tea. Black velvet tea is almost 90% of total tea production in the world. White tea is the least known but it is the healthiest type of tea with high antioxidant properties. Less used than black and green tea, white is more useful for human organism because of its rich chemical composition and processing technology. Although black tea, green tea and white tea are all derived from the same plant, the harvesting time and post-collection operation are different. The earliest collecting is white tea which is collected before maturing later green tea and after the leaves mature black tea are collected green tea is less processed and to be fermented only a little. Contains high amount of antioxidant. But as white tea is never fermented, its antioxidant density is 3 times higher.

In China useful features of white tea are so much appreciated that it is called “potion of immortality” of Chinese emperors. Because, this beverage prevents the development of heart diseases, strengthens the immune system, accelerates healing of wounds and removes toxins. It also prevents cell mutations that cause cancer in the early stages, beautifies the skin, lowers blood pressure and cholesterol. Besides, white is also a reliable remedy in the prevention of tooth decay, atherosclerosis and osteoporosis.

The collection of tea is also a feature. So that it must be harvested by hand when the buds first appear with the arrival of spring, from 5 to 9 in the morning, in mid – March and early April. The weather must be clear and sunny. White tea is the most expensive tea in the world due to its differences in both the collection and production technology as well as usefulness in terms of richness of composition.

Key words: white tea, antioxidant, potion of immortality, tea buds

Dünyada hər saniyədə 10 min fincan çay içilir. Təkcə bu statistik rəqəm çayın bütün dünyada nə qədər önəmli içki olduğunu sübut edir. Əlbəttə ki, bu rəqəm əsas olaraq qara çaya aiddir. Dünyada ümumi çay istehsalının demək olar ki, 90 faizini qara məxməri çay təşkil edir. Dünyanın bir sıra subtropik iqlim qurşağı olan ölkələrində çay bitkisi becərilir. Hazırda Çin, Hindistan, Keniya, Şri-Lanka, Türkiyə və İndoneziya dünyanın çay istehsal edən ən böyük ölkələridir. Bu ölkələrdə istehsal edilmiş çay məhsullarının təxminən 60-65 faizi daxili tələbatın ödənilməsinə, 35-40 faizi isə ixraca yönəldilir. Azərbaycan da 100 ildən artıqdır ki, çay bitkisi becərilir və istehsal olunur. Lakin 1970-80-ci illərdə bizim ölkəmiz daxili tələbatının 70 faizə qədərini ödəyə bildiyi halda hazırda yalnız 5 faizini ödəyə bilir. 95 faiz isə digər ölkələrdən idxal olunur.

Dünyada çay istehsalının tarixi qədimdir və eramızdan əvvəllərə təsadüf edir. Çay ağacının vətəni Çin hesab edilir. Məhz çinlilər yarpaqdan hazırlanmış içkinin insan orqanizminə olan təsirinə diqqət yetirmiş və bu bitkinin becərilməsinə başlamışlar. Çayla bağlı ilk məlumatlara təxminən 5000 il bundan əvvəl Çin əlyazmalarında rast gəlinir. Onu da qeyd etmək ki, Qədim

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şərq aləmində çaydan içki kimi deyil, məhz dərman bitkisi kimi bir sıra xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunurdu. Əgər XIX -cu əsrin əvvəllərində çayın tərkibinin yalnız dörd-beş maddədən ibarət olduğu düşünülürdü, hazırda sübut edilib ki çayda onlarla kimyəvi qrupa aid olan maddələrin elementləri mövcuddur. Çay Theaceae fəsiləsinə aid çoxillik həmişəyaşıl bitkidir. Bu fəsilənin yer kürəsinin tropik və subtropik qurşaqlarında yetişən 23 cinsi və 380 növü məlumdur. Çay istehsalı üçün Thea cinsinə aid bitkidən istifadə olunur. Çayın növ adı ilk dəfə 1753-cü ildə yunan ilahəsi Teanın şərəfinə məşhur botanik Karl Linney tərəfindən verilmişdir. Çayın bu cinsinin 2 növü vardır və bu növlər bioloji və morfoloji xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər:

- 1.Çin çayı. – T.siensis, buraya Yapon, Çin və iriyarpaqlı Çin çayının müxtəliflikləri aiddir.
- 2.Hindistan çayı- T. assamica, buraya yerli Assam, luşay, Nahahil, Manipur, Sinqlo, Birma, Şan, Seylon hibridinin müxtəliflikləri aiddir.

Azərbaycanda daha çox Çin müxtəlifliyinə aid növ əkilir. Eyni zamanda çay hazırlanma texnologiyasından asılı olaraq ən çox rəngi ilə əlaqələndirilən ağ, yaşıl, sarı, qırmızı kimi növlərə də ayrılır. Dünyada ən çox istifadə olunan və insanların daha çox içdiyi əlbəttə ki, qara çaydır. Yaşıl çaydan da istifadə edənlərin sayı get-gedə artır. Sarı və qırmızı çay isə demək olar ki, yalnız Çində istehsal olunur.

Tədqiqat işində Ağ çayın digər çaylardan olan fərqli xüsusiyyətləri. həmçinin insan orqanizminə faydalılığı araşdırılmışdır. Ağ çay çaylar içərisində daha az bilinən olsada, ancaq yüksək antioksidant xüsusiyyətiylə ən sağlam çay tipidir. Qara və yaşıl çaya nisbətən daha az istifadə olunan ağ çay zəngin kimyəvi tərkibi və emal texnologiyası səbəbindən insan orqanizmi üçün daha faydalıdır. Qara, yaşıl, sarı, qırmızı və ağ çaylar hamısı eyni bitkidən əldə edilsədə, ancaq yığılma vaxtları və toplandıqdan sonra keçirdikləri əməliyyatlar fərqlidir. Ən erkən toplananı ağ çayın istehsalı üçün nəzərdə tutulan tumurcuqlardır, hələ yetkinləşmədən toplanır. Daha sonra yaşıl çay, yarpaqlar yetkinləşdikdən sonra da qara çay üçün yığım aparılır. Yaşıl çay çox az əməliyyatdan keçir və az miqdarda mayalanmasına icazə verilir. Antioksidant məzmunu yüksəkdir. Ancaq ağ çay heç mayalanmadığı üçün antioksidant sıxlığı 3 dəfə çoxdur. Ümumiyyətlə çay yarpaqları aprelin axırından, oktyabrın əvvəllərinə qədər 4-5 dəfə yığılır və çayın ilkin emalı fabriklərinə göndərilir. Çay əl ilə və yaxud maşınlarla yığılır. Lakin ağ çay üçün yığım da maşınlardan istifadə edilmir. Bu yığın yalnız əllə və çox ehtiyatla aparılmalıdır. Eyni bir çay kolunda zərif və kobudlaşmış yarpaqlar ola bilər. Çay yarpaqları zərif ikən yığılmalıdır. Yazbaşı kolda 5 yarpaq əmələ gəlir. Belə zoğa məhsuldar zoğ deyilir. Bu zoğlardan tumurcuqla birlikdə fleş adlanan 3 yarpaq qoparılır. Fleşin ən dəyərli hissəsi tumurcuqla birlikdə 2 yarpağı hesab olunur. Ağ çayın yığılması fərqlilik və xüsusiyyət təşkil edir və seçmə qaydada yığılır. Belə ki, yazın gəlişi ilə ilk tumurcuqlar əmələ gəldiyində, martın ortalarında və aprelin əvvəlində səhər saat 5-dən 9-a qədər əl ilə yığılmalıdır. Hava aydın və günəşli olmalıdır. Çayı yığanlar və qəbul edənlərin soğan, sarımsaq, ədviyyat yeməyə, alkoqol içməyə ixtiyarı yoxdur ki, qoxu yarpaqların ətirini korlamasın. Toplama zamanı külək başlayırsa və ya yağış yağırsa, bütün məhsul öz keyfiyyətini itirir və qiyməti aşağı düşür.

Ağ çay üçün, demək olar ki, hələ yarpaq halına gəlməmiş tumurcuqlar toplanır. Bu ən keyfiyyətli və bahalı çaydır. Yeni yaranan çox zərif çay fleşi də toplana bilər. Çeşidləmə zamanı isə tumurcuqlar və ikinci yarpaqlar ayrılır. Lakin hər iki xammal yüksək keyfiyyətli olduğundan bütün ağ çay növləri elit sayılır. Çay ağacının yaşıl yarpaqları kimyəvi maddələr və birləşmələrlə olduqca zəngindir. Əgər XIX -cu əsrin əvvəllərində çayın tərkibinin yalnız

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

dörd-beş maddədən ibarət olduğu düşünülürdü, hazırda sübut edilib ki çayda onlarla kimyəvi qrupa aid olan maddələrin elementləri mövcuddur. Çayın tərkibində 300-dən çox müxtəlif birləşmələr və maddələr vardır. Lakin emal zamanı bu maddələrin bir qismi parçalanır və miqdarı azalır. Bu baxımdan ağ çayın çox az prosesdən keçməsi, demək olar ki, bütün faydalı maddələri qoruyub saxlamağa imkan verir. Ağ çay kalium, maqnezium, kalsium, sink, flor kimi minerallarla zəngindir. Tərkibində B, P, C, A, K qruplarının vitaminləri, antioksidant, askorbin, nikotin və amin turşuları var.

Ağ çay zəif fermentasiya keçirən çay növüdür. Fermentasiya dərəcəsinə təxminən 5-7% -dir. Demək olar ki, emal prosesi yığıldıqdan sonra yalnız qurutmadan ibarətdir. Qurutma isə 2 mərhələyə ayrılır. İlk olaraq yığılan yarpaqlar təbii günəş şüaları altında qurudulur, alternativ olaraq kölgəyə qoyulur. Buna günəş kölgəsi fermentasiyası deyilir. Əgər Ağ çay istehsalında hava şəraiti günəşdə qurutmağa imkan vermirsə, bu zaman qapalı vəziyyətdə zəif istilikdə quruducu sobalardan istifadə olunur. Lakin bu cür istehsaldan keçən çayın keyfiyyəti təbii günəş şüaları ilə fermentasiyadan keçən məhsuldan qat-qat aşağı olur.

Aradakı fərqi daha aydın izah etmək üçün qeyd edək ki, qara çay istehsalında texnoloji proses aşağıdakı ardıcılıqda aparılır:

- çay yarpağının yığılması və saxlanması;
- yaşıl çay yarpağının soldurulması;
- çay yarpağının eşilməsi(burulması);
- yaşıl sortlaşdırma;
- çayın fermentasiyası;
- çayın qurudulması;
- qurudulmuş çayın sortlaşdırılması və qablaşdırılması.

Qırmızı çay isə qismən fermentasiya və qovrulmadan keçirilir.

Ağ çay hazırlandıqdan dərhal sonra istehlak edilmir, ən azı bir ay saxlanılmalıdır. Saxlanma zamanı yarpaqlarda baş verən kimyəvi proseslər nəticəsində çayda xüsusi ətir və dad əmələ gəlir. Ancaq yadda saxlamaq lazımdır ki, ağ çay uzun müddət saxlanmaya da dözmür. Quruduqdan sonra çay çeşidlənir və ya dərhal qablaşdırılır. Ağ çay, burulmadığı üçün unikaldir. Ağ çayın əsas fərqliliyi çay yarpağını mümkün qədər kolda böyüdüüyü formada saxlanmaqla, ən az işləm görməklə, insanın minimal təsirləri ilə maksimum təbiliyinin qorunmasıdır.

Ağ çayın faydalılığı araşdırılarkən məlum olmuşdur ki, məhz əllə toplanma, mayalanma dərəcəsi az olan tumurcuq və yarpaqların yığılması və çox az texnoloji prosesdən keçmə nəticəsində çox faydalı maddələr bu məhsulun tərkibində etibarlışəkildə qorunmuş olur. Çin təbabətindəki ağ çay gəncliyi uzadan, sağlamlığı qoruyan və ruhu gücləndirə bilən müalicəvi içki hesab olunur. Çində ağ çayın faydalı xüsusiyyətləri o qədər dəyərləndirilir ki, bu içki Çin imperatorlarının "ölməzlik iksiri" adlanır. Çünki, bu içki ürək xəstəliklərinin inkişafına mane olur, immunitet sistemini gücləndirir, yaraların sağalmasını sürətləndirir və toksinləri çıxarır. dərini gözəlləşdirir, təzyiq və xolesterolu aşağı salır. Bundan əlavə, ağ çay artıq çəki ilə mübarizədə, həmçinin dişlərdə çürümənin qarşısını almaqda, ateroskleroz və osteoporozda etibarlı bir vasitədir. Ağ çay təsirli bir antidepressan hesab olunur, sinir sisteminə faydalı təsir göstərir və qıcıqlanma və yorğunluqla mübarizə aparır. Çayın tərkibindəki polifenollar qandan ağır metalları təmizləyə bilir. Bu səbəbdən zəhərlənmələr zamanı bir stəkan ağ çay içilməsi bədənin daha sürətli sağalmasına kömək edir. Qeyd etdiyimiz kimi ağ çayın antioksidant sıxlığı digər çay növlərindən 3 dəfəyədək artıq olduğundan erkən dövrlərdə

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

xərçəngə səbəb olan hüceyrə mutasiyalarına mane olur. Eyni zamanda maddələr mübadiləsini sürətləndirir, arıqlamağa kömək edir. Qara çayın təzyiqi yüksəltdiyi və ürək döyüntülərini artırdığı ilə bağlı bir sıra araşdırmalar var. Bu ümumiyyətlə çayın tərkibində olan kofeinlə əlaqədardır. Ağ çayın da qan təzyiqini qaldırması və ya aşağı salması ilə əlaqədar çox mübahisə var. Kofein ilə əlaqədar olaraq, bu içki ürəyin və qan dövranının işini gücləndirməli və buna görə də təzyiqi artırmalı olduğu görünür. Lakin, bununla yanaşı, ağ çay içən zaman qan damarlarının genişlənməsi, bədənə artıq mayenin çıxarılması və xolesterolun əmələ gəlməsinin qarşısının alınması müşahidə edilir. Nəticədə ağ çay qan təzyiqinə sabitləşdirici və tənzimləyici təsir göstərmiş olur.

Beləliklə, ağ çay həm yığımında, həm istehsal texnologiyasında olan fərqliliklərə, həmçinin tərkibinin zənginliyi baxımından faydalılığına görə dünyada ən bahalı olan çaydır.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, Bakı 2018
2. Babayeva U.Ə., Əsədova G.V. Çayının tərkibindəki antioksidantlar və onların orqanizmə təsiri. Azərbaycan texnologiya Universitetinin Elmi Xəbərlər jurnalı, Gəncə, 2019, №4(27) səh. 25-28
3. Əhmədov Ə.İ. Azərbaycan çayı. / monoqrafiya, Bakı- ADİU. 2010- 170 səh.
4. Əhmədov Ə.İ. Ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı./ II nəşr. Bakı.”İqtisadiyyat Universiteti” nəşriyyatı. 2006.- 480 s.
5. Цоцишвили И.И., Бокучава М.А. Химия и технология чая./ Москва ВО «Агропромиздат» 1989.391 стр.
6. www.kayzen.az
7. www.medicina.az

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“SINIRLARI AŞMAK” KİŞİSEL TEKSTİL SANAT SERGİSİ BAĞLAMINDA YARATIM SÜRECİ ÜZERİNE ÖRNEKLEM

Özlem ERZURUMLU JORAYEV
Marmara Üniversitesi

Özet

Geleneksel ve endüstriyel üretimde önemli bir yer tutan dokuma yönteminin, sanat alanında da yaygın kullanımı ile karşılaşılmaktadır. Bu yöntem ile elde edilen sanat nesnelere bakıldığında, dikey ve yatay tezgâh tiplerinde yapılan uygulamalar görülmektedir. Tezgâha bağlı çalışmalarda, tezgâh tipi ve dokuma yapısının sanat nesnesi oluşumunda önemli bir etken olduğu söylenebilir. Kuşkusuz, sanatçıların yapıya hâkim olması, tasarlanan sanat nesnelere uygulanabilmesi ve formun oluşturulabilmesi açısından önemlidir.

Tekstil malzemeleri ve dokuma yöntemi ile elde edilen sanat nesnelere oluşum süreci bu çalışmada bir örneklem üzerinden ele alınmıştır. Süreç, “Sınırları Aşmak” adlı tekstil sanat sergisi bağlamında irdelenmektedir. Eserlerin yaratım ve uygulama süreci ile izleyicilere sunulmasına kadar edinilen deneyimler aktarılmaya çalışılmıştır. Sergide bulunan on dört parçanın tümü dokuma yöntemi ile oluşturulmuştur. Uygulamalarda her bir eser tek parça halinde dokunmuş, tezgâhtan çıkarıldıktan sonra kişisel müdahaleler yapılmadan sergilenmiştir.

“Sınırları Aşmak” isminin belirlenmesinde, ilk kişisel sergi olması, özgün yaratım süreci ve sonunda elde edilen sanat nesnelere, etken olmuştur. Uygulamalar mekanik dokuma tezgâhında gerçekleştirilmiştir. Tezgâhın belirlediği alanda çalışmak “Sınırları Aşmak” dürtüsünü kuvvetlendirmiş, yer yer alan içinde farklı söylemler aranmış, yer yer de sınırların dışına taşan adımlar atılmaya çalışılmıştır. Yapının elde edilmesinde en büyük araç olan tezgâh, yaratım sürecinde sanatçının dokuma ve malzeme ile diyalog kurmasında belirleyici bir unsur olmuştur.

Dokuma yöntemi ile yapılan uygulama sürecinde malzeme ve yapı ile kurulan diyalog ve bu diyalog sonucunda elde edilen görsel ve estetik değerlerin, sanatsal formlara yansımaları irdelenmiştir. Ayrıca malzeme ve dokuma tekniği birlikteliğinin plastik etkileri ve sanat nesnesinin ifadesine sağladığı olanaklara değinilmiştir. Yapılan bu çalışma ile, tekstil sanatı bağlamında dokuma yönteminin, çağdaş sanat nesnesine dönüşüm sürecinde örneklem oluşturabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Armürlü Dokuma, Dokuma Sanatı, Tekstil Sanatı

A SAMPLE ON THE CREATING PROCESS WITHIN THE CONTEXT OF PERSONAL TEXTILE ART EXHIBITION NAMED “GOING BEYOND”

Abstract

Having a significant place in traditional and industrial production, the weaving method can also be widely seen in the art, itself. Examining the art pieces created with this weaving method, practices on vertical and horizontal loom types can be seen. It can be said that the loom type and weaving structure are important factors in the formation of art objects in the works related to the loom. It is, of course, also of vital importance for the artists to have wide knowledge on the structure, along with bearing the ability to put the created art pieces into practice and creating its form.

In this study, the creation process of art pieces created with textile materials and through weaving method is examined through a sample. This process is examined within the context of the textile art exhibition named “Going Beyond”. It's tried to set forth the whole process from the creation of art pieces, practical process to the presentation of the same to the audience. All fourteen pieces in the exhibition were created by weaving method. In the practice, each piece was subjected to weaving as a single unit, after which they were exhibited without any personal intervention.

In terms of finding the name for it: “Going Beyond”, the fact that the exhibition was the first personal exhibition, in addition to having an original creation process and the art objects obtained at the end were factors. The practices were carried out on mechanical weaving loom.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Working on an area as specified by the loom has strengthened the motivation on “Going Beyond”, while seeking for different expressions and taking steps outside the limits. As the most important tool in creating the structure, the loom created a determining factor for the artist to connect with weaving and the material.

Connecting with the material and the structure in the practical process through weaving method, along with the visual and aesthetical values obtained after this connection were analyzed in terms of being reflected on artistic forms. Additionally, it's also mentioned the plastic effects of the combination of material and weaving technique, along with the opportunities brought in by the same on the art piece. With this study, it is thought that weaving method in the context of textile art can form a sample in the process of transformation into a contemporary art object.

Key Words: Weave, Dobby Weave, Weaving Art, Textile Art

GİRİŞ

Sanat alanında yapılan eserler gözlemlendiğinde, dikey ve yatay tezgâh tiplerinde dokuma yöntemi ile elde edilen uygulamalarla yaygın olarak karşılaşılmaktadır. Uygulama aracı olan tezgâh ve dokuma yapısı, tasarlanan çalışmanın kurgulanmasında, estetik ve teknik çözümlenmede önemli bir etkidir. Bu nedenle dokuma yöntemi ile çalışan sanatçıların yapıya ve tekniğe hâkim olması, tasarlanan sanat nesnesinin görsel anlatımına uygun bir ifade ile elde edilmesi açısından önemlidir.

Yapılan çalışma, “Sınırları Aşmak” kişisel tekstil sanat sergisi bağlamında yaratım süreci ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Konu, ““Sınırları Aşmak” Sergisi Yaratım Süreci” ve “Sergi Çalışmaları” başlıkları altında aktarılmıştır. Öncelikle serginin temasının belirlenmesi ile izleyicilere sunumuna kadar geçen yaratım sürecinde; konu tespiti, eskiz ve tasarım çalışmaları, teknik çözümlenme, malzeme seçimi, uygulamalar ve sergi alanının tespitine kadar tüm önemli noktalara değinilmiştir. Sonrasında, sergide yer alan on dört eser üzerinden görsel ve estetik değerler irdelenmiştir. Eserler üzerinden bu çözümlenmeler yapılırken örgü, malzeme ve sıklık faktörleri ile elde edilen doku etkisi, malzeme ve yapı ilişkisinin kurgulanması, uygulama biçimi yaklaşımları ile tasarımda hacimli formun oluşturulmasına değinilerek, yaratım sürecinin ve sanat nesnelere görsel anlatıma yansımaları ele alınmıştır.

“SINIRLARI AŞMAK” SERGİSİ YARATIM SÜRECİ

Sergi kapsamında tasarlanan eserlerde öncelikle temaya uygun analizler yapılmış, ardından, taslaklar, eskiz çalışması, sonrasında tasarıma uygun teknik çözümlenmeler yapılarak, eserlerin dokuması gerçekleştirilmiştir. Birinci uygulama olan “İlk Adım” a başlarken, hayal edilenin sınırların çok ötesinde olduğu yoğun olarak hissedilmiş, özgün yaratım sürecinin bütünü göz önünde bulundurularak sergi adının “Sınırları Aşmak” olmasına karar verilmiştir. İlk kişisel serginin heyecanı, tasarım sürecinde eserlerin kâğıt üzerinde şekillenmesinde ve eser adlarının belirlenmesinde etkili olmuştur.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“Sınırları Aşmak” kavramı içinde yapılan tasarlama sürecinde durum analizi yapılırken, sonbahar yürüyüşünü konu alan “Yolculuk”, sarkıtları anlatan “Akış”, kayaçları yansıtan “Kırılma” adlı çalışmalarda olduğu gibi doğa ve doğal oluşumlardan esinlenerek konular kurgulanmış, sonrasında eskiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmaların tümünde kurgulanacak olan; eserlerin etrafında dokuma çerçeve yapılması, yapı, teknik ve malzeme seçimi ile sınırların zorlanması ve olanakların bütüncül kullanımının da ötesine geçerek sınırların aşılması öngörülerek, sergi teması oluşturulmuştur. Tasarımlarda, örgü farklılıklarından yararlanılarak bütün oluşturulmuş, her bir eserde yer yer tümünden ayrı, yer yer de birlikte uygulama yapılarak, tezgâh üzerinde, dokumada yapılması planlanan çerçeve kurgulanmıştır. Çerçeve içinde kalan alanda sınırlar zorlanarak, bazı çalışmalarda belirlenen imkânlar içinde araştırmalar yapılırken, bazı alanlarda ise sınırların dışına taşan adımlar atılmıştır.

Şekil 1. Atölye çalışması. **Fotoğraf:** Selahattin Nizam.

Malzeme seçimi noktasında, tasarımlar göz önünde bulundurularak, elde edilmek istenen etkiye uygun nitelikte çözü ve atkı iplikleri belirlenmiştir. Eserlerin en ve boy ölçüleri belirlenirken eskiz boyutu üzerinden orantı kurularak esas ölçü tespit edilmiştir. Tasarımların uygulanmasında kullanılacak ipliğin, bir santimde kaç adet olacağı hesap edilerek, eserin boyutuna uygun toplam çözgü tel adedi hesaplanmıştır. Orijinal boyutta dokuma yapılmadan önce, deneme dokuma örneği uygulanarak ön çalışma gerçekleştirilmiştir. Tasarımın görsel anlatımına uygun malzeme etkisi ve form elde edildikten sonra eserler gerçek boyutlarında uygulanmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 2. Ön çalışma; deneme dokuma örneği. **Fotoğraf:** Özlem Erzurumlu Jorayev.

Şekil 3. Ön çalışma; Deneme dokuma örneği detay. **Fotoğraf:** Özlem Erzurumlu Jorayev.

Şekil 4. Ön çalışma; Atkı malzemesi ile deneme dokuması. **Fotoğraf:** Özlem Erzurumlu Jorayev.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Sergi kapsamında üretilen eserler mekanik dokuma tezgâhı kullanılarak dokunmuştur. Tekstil malzemeleri ile yapının, tekniğin, uygulama biçiminin sağladığı olanaklardan faydalanarak tasarımlar gerçekleştirilmiştir. Eserlere kişisel müdahaleler yapılmadan, tasarlanan nesne tek parça halinde elde edilmiş ve sergilenmiştir. Dokumaların bütününde kullanılan 24 çerçeveli armürlü mekanik tezgâh, en fazla 48cm tarak eninde dokuma olanağı sunmaktadır. Bu ölçünün altında kalan küçük boyutlu çalışmalar dikey biçimde, büyük çalışmalar ise yatay biçimde kurgulanarak çözümlenmesi yapılmıştır.

Çalışmanın genelinde, malzeme kullanımı göz önünde bulundurulduğunda, eserler iki ana grup altında tanımlanabilir. İlk yapılan çalışma grubunda zemin çözgü olarak her santimde altı çözgü ipi yer alacak şekilde polyester ve polyester muline ip, her dişten tek zemin çözgü teli geçirilerek on santiminde altmış diş boşluğu olan tarak kullanılarak dokuma yapılmıştır. İkinci çalışma grubunda ise on santiminde kırk diş boşluğu olan tarak dışından tek zemin çözgü teli geçirilerek jüt iplik ile uygulama gerçekleştirilmiştir.

“Sınırları Aşmak” sergisi kapsamında yapılan çalışmalarda, tasarımlar farklı iki tahar planı ile uygulanmıştır. Yapılacak olan eserin boyutu, yüzeyde elde edilecek birimlerin zemine oranı ve ilişkisine göre çözgü tel adedi hesaplanarak söz edilen iki tahar planı üzerinden tezgâh hazırlığı yapılmıştır. Uygulamalarda kullanılan her iki tahar sisteminde de örgü farklılıklarının yapılabilmesi amacıyla dokuma çerçeve ile zemin ayrı çerçevelere gruplandırılmıştır. Birinci tahar planı ile kurgulanan eserlerde, planlanan hacimli birimlerin elde edilebilmesi için her üç grup zemin çözgü sıklığına uygun biçimde farklı çerçevelerde çift kat dokuma yapısına uygun yapılmıştır. Böylelikle zemin ve gruplar belirlenen sıklıkta birlikte dokunurken, birim dokumalarda çözgü sıklığı yarıya düşmüş ve atkı sıklığı artırılmış, çalışmalarda atkı malzemesi ile renk etkisi ön plana çıkarılmıştır. İkinci tahar planında da çerçeve ve zemin ayrı gruplar halinde sınıflandırılmış, bant dokuma zeminle aynı sıklıkta ikinci kat olarak yapılandırılmıştır. Yapılan tahar düzeni ile iki katın birlikte dokunduğu kısımlar çözgü sıklığının artması nedeniyle daha sıkı bir yapıya sahip olmuştur. Çalışma zorluklarının engellenmesi amacıyla muhlama yapılarak jüt malzemeden çözgü hazırlanmış, ipliklerin tahar işlemi tamamlandıktan sonra, çözgü levendine sarımı yapılmıştır.

Ön hazırlık aşamasından sonra eserlerin uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Sert bir yapıya sahip jüt malzeme ile yapılan çalışmalar tamamlanırken, atkı iplik sökülmesini engellemek amacıyla, çözgü kesilmeden tezgâh üzerinde kenar temizleme ve doku sabitleme işlemi yapılmıştır. Bu sayede çözgü ipliğinin dokumaya dâhil edilmediği kısımlarda olabilecek atkı sökülmeleri ile karşılaşılma riski engellenmiş, eserin tasarım formuna uygun ve estetik bir algı yaratacak biçimde elde edilmesi sağlanmıştır. Sergi kapsamında üretilen tüm eserlerin, sunum biçimini destekler anlayışta sergileme çözümlenmeleri yapılmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 5. ve Şekil 6. Dokuma işlemi sonunda kenar dikimi.

Fotoğraf: Selahattin Nizam.

Sergilemenin yapılacağı mekân seçiminde, galeri ile ön görüşmeye gidildiğinde öncelikle mekânın ulaşılabilirliği ve boyut olarak serginin temasını yansıtacak biçimde, yapılan çalışmaların tümünü sergileme imkânı sunup sunamayacağı irdelenmiştir. Eserlerin duvara asılarak sergilenecek yapıda olması nedeniyle, galeri duvarının renk ve dokusunun çalışmaların görsel anlatımına uygunluğu gözlemlenmiştir. Son olarak galerinin konukseverlik yönetimi hakkında bilgi alınıp tüm değerlendirmeler sonucunda galerinin “Sınırları Aşmak” sergisine uygun bir mekân olduğuna karar verilmiştir. Sonrasında eserlerin profesyonel fotoğraf çekimleri gerçekleştirilip, sergi temasına uygun katalog çalışması yapılarak sergi yaratım sürecinde hazırlık aşaması tamamlanmıştır.

Şekil 7. Galeri Mod, sergileme alanı. **Fotoğraf:** Selahattin Nizam.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

SERĞİ ÇALIŞMALARI

Şekil 8. Özlem Erzurumlu Jorayev, “İlkadım I”, 42x42cm, 2019.

Şekil 9. Özlem Erzurumlu Jorayev, “İlkadım II”, 41x44cm, 2019.

Şekil 10. Özlem Erzurumlu Jorayev, “İlkadım III”, 42x43cm, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, Şekil 8 s. 5., Şekil 9 s. 7., Şekil 10 s. 9.

“İlk Adım I”, “İlk Adım II” ve “İlk Adım III” adlı çalışmalar, aynı tahar planında, ortak çözüde, polyester iplik ile uygulanmıştır. Çözgü ve atkıda aynı malzemeler kullanılmış farklı tasarımlar olarak dokunmuştur. Tasarıma göre yüzeyde elde edilmek istenen etki göz önünde bulundurularak grup hesapları yapılmıştır. Farklı genişliklerdeki üç ana grubun tek veya birlikte dokunmaları ile birimler hacimsel etkileri göz önüne alınarak uygulanmıştır. Zeminin ve her grubun çözgü sağılımlarının farklı olması, çözgülerin dört ayrı levende sarılmasını gerektirmiştir. Kullanılan mekanik tezgâh üzerinde iki çözgü levendi bulunması, uygulamada sanatçıyı, tezgâh sınırını aşıp bir başka tezgâhın çözgü levendini de birlikte kullanmaya yönlendirmiştir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 11. “İlkadım” adlı dokuma grubu dokuma detayı.

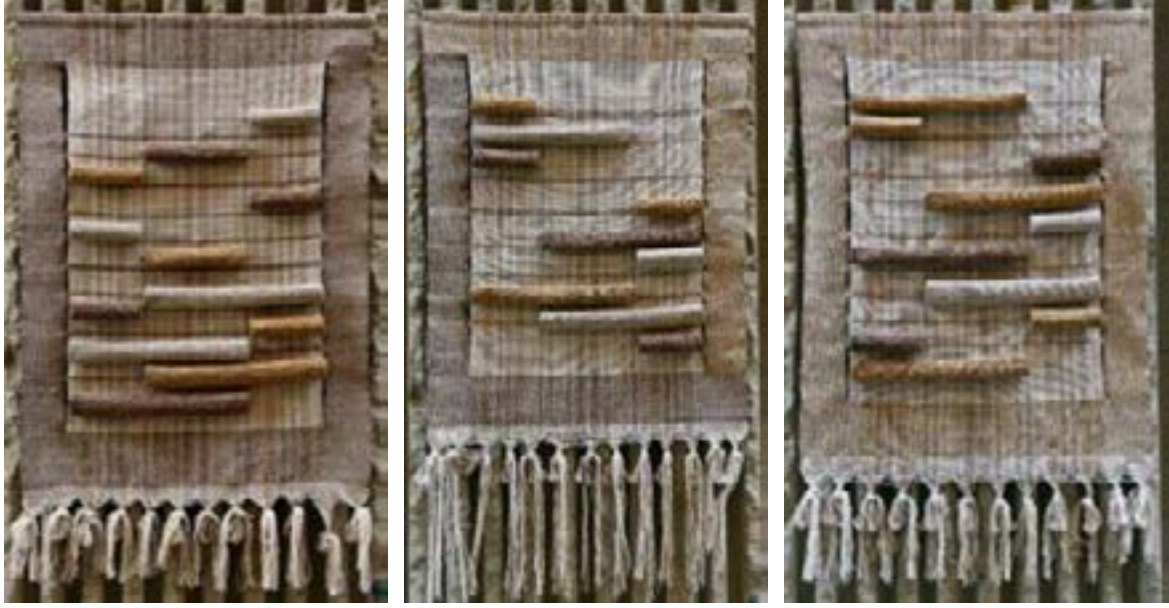
Şekil 12. “İlkadım” adlı dokuma grubu, birimlerin dokuma detayı.

Fotoğraf: Özlem Erzurumlu Jorayev.

Yapılan üç çalışmada da yapı ve doku etkisinin daha belirgin hissedilmesi amacıyla malzeme seçiminde renk faktörü kullanılmamıştır. Zeminde bezayağı örgü kullanılırken, Şekil 11’de görülen dimi örgü ile dokuma yapılarak tasarımlarda bulunan çerçeve algısı örgü farklılığı ile belirgin şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Dokuma esnasında katlı dokuma birimlerinin dokuma alanına gelindiğinde, tasarıma uygun olarak belirlenen birimde ilgili katman ile dokuma işlemine devam edilmiş, diğer dokuma katmanları bekletilmiştir. Grup çözgüsü tahar düzenine göre zemin dokuma ile bire bir paralel tahar yapıldığından, çözgü sıklığı yarıya düşürülmüş, buna karşın atkı sıklığı artırılarak yüzeyden farklı bir doku etkisi oluşması tasarlanmıştır. Üç çalışmanın bütününde birimler, zemin çerçeve ve çerçeve içi zemin alanın dokuları birbirinden farklı üç yapı olarak planlanmış, uygulamada planlanan görüntüye ulaşılmış ve görsel anlatım, dokuma yapısı ve dokusu ile çeşitlendirilmiştir. Tamamlanan birim dokumanın çözgü levendi serbest bırakılarak zeminle aynı hizaya getirilip zeminle birlikte dokumaya devam edilmiştir. Çözgü gerginliğini eşitlemek amacıyla Şekil 12’de görüldüğü gibi zemin dokumaya paralel etkide ağırlık uygulanmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 13. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Basamak”, 43x68cm, 2019.

Şekil 14. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Kırılma”, 43x77cm, 2019.

Şekil 15. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Sınırdı”, 43x70cm, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, Şekil 13. s. 19, Şekil 14. s. 21, Şekil 15. s. 23.

“Basamak”, “Kırılma”, “Sınırdı” adlı eserlerin uygulamalarında “İlkadım” çalışmaları ile aynı tahar düzeninde dört çözgü levendi kullanılarak dokuma yapılmıştır. Dokuma işlemi, polyester ve polyester muline iplikle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma grubunda, anlatımda renk etkisinin ön plana çıkarılması planlanmış ve çözgü hazırlığı buna göre gerçekleştirilmiştir. Dokuma çerçevelerin uygulanmasında çözgü ve atkıda renkli iplikler kullanılarak dimi örgü, zeminde ise bezayağı örgü ile dokuma yapılmıştır.

Şekil 16. “Basamak”, detay.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Zemin dokuma tek mekik, çerçeve dokumanın sağ ve sol kısımların uygulanmasında iki mekik kullanılmıştır. Çerçeve ile zeminin bağlantısı, çerçeve dokumasında kullanılan renkli atkı ipliğın yer yer dokuma eninde örgü düzenine göre açılan bütün ağızlıklardan ortak geçirilmesi ile yapılmıştır. Katlı dokuma birimler gerçekleştirilirken, çerçeve ve zemin bekletilmiş, gruplar farklı ritimlerde ve farklı renkte ipliklerle uygulanarak (Şekil 16) görsel beklentiyi karşılayan ifade çeşitliliği sağlanmıştır. Birimlerin çözgü sıklığı seyrek yapıda planlandığından zemine göre atkı sıklığı artmış, bu sayede renkli atkı ipliğın görsel etkisi ön plana çıkarılmıştır.

Şekil 17. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Arayış”, 43x110cm, 2019.

Şekil 18. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Akış”, 43x110cm, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, Şekil 17. s. 15, Şekil 18. s. 17.

“Arayış” ve “Akış” adlı eserlerin uygulanmasında, “Basamak”, “Kırılma”, “Sınırdá” adlı çalışmalarla aynı malzeme, taħar ve çözgü renk düzeni kullanılmıştır. Şekil 17’de görülen çalışmada, dokuma tasarıma uygun olarak iki çerçeve alanında planlanmış grupların dokuma

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

biçiminde ve renk seçiminde farklılık yapılarak görsel anlatım tamamlanmıştır. Dokuma çerçeve ve zeminde ayrı mekiklerle çalışılmıştır. Eserin üst kısmında bulunan çerçeve içi katlı dokuma birimlerin serbest düzenlenmesi ile elde edilirken, alt kısmında bulunan zeminde ise tasarıma uygun olarak grupların dokuması tamamlanmış, sonrasında çözgü iplikleri serbest bırakılarak malzemenin dili belirginleştirilmiştir. Benzer uygulama Şekil 18’de bulunan “Akış” adlı eserin dokumasında da gerçekleştirilmiştir. İki dokuma çerçeve ile tamamlanan çalışmada, gruplar dokuma işleminden sonra zemin dokuma ile birleştirilmeden çözgü yüzmeleri bırakılarak (Şekil 19) görsel anlatım tamamlanmıştır. Dokuma esnasında serbest bırakılan ipliklere ağırlık uygulanarak zemin çözgü ile benzer gerginlikte olması sağlanmıştır (Şekil 20). Çalışmada dokuma çerçevelerin renkli atkı iplikleri yer yer tüm dokuma eninde kullanılarak zemin alan ve dokuma çerçevenin birbiri ile bağlantı kurması sağlanmıştır.

Şekil 19. “Arayış”, detay.

Şekil 20. “Arayış”, detay.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 21. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Direnç”, 33x65cm, 2019.

Şekil 22. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Devinim”, 33x65cm, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, Şekil 21 s. 25, Şekil 22 s. 27.

“Direnç” ve “Devinim” adlı çalışmaların dokumasında, tasarım gereği daha tok bir görünüm elde edilmesi gerekliliğinden, malzeme seçiminde çözgü ipliği olarak jüt tercih edilmiş, dokuma çerçevelerde yün/akrilik, zemin ve bant alanlarda keten/pamuk karışımı atkı ipliği kullanılmıştır. Her iki çalışma da aynı tahar düzeninde ve ortak çözgüde dokunmuştur. Sergide yer alan eserlerde ortak payda olarak kullanılmış dokuma çerçeveler bu çalışmanın da görsel anlatımında yer almıştır. Dokuma çerçeve ve zemin aynı çözgü levendinde bulundurulurken, farklı gerilim gerektiren ve yüzeyde elde edilen bant dokumanın çözgü sarımında ikinci bir levend kullanılmıştır. Tek kat ve çift kat dokuma yapısı bir arada uygulanan çalışmalarda, bezayağı örgü ile dokuma yapılmıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 23. “Devinim”, detay.

Şekil 24. “Devinim”, uygulama aşaması.

Şekil 23’de detayı görülen esere bakıldığında, zemin ve bant birlikte tek kat dokunurken, yüzeyde bulunan etkinin elde edilmesi için yer yer bant çözümler zeminden ayrıştırılarak (Şekil 24) katlı dokuma yapıldığı görülmektedir. Uygulama esnasında tasarımın görsel etkisine uygun biçimde iki kat dokunduktan sonra zemin bekletilip bant dokumaya devam edilmiş, istenilen hacim elde edildikten sonra tekrar iki çözgü ortak hareket ettirilerek tek kat dokuma yapılmıştır. İki katın bir arada uygulandığı kısımlarda çözgü yoğunluğu nedeni ile daha sık yapı elde edilmiş, zeminde doku farklılıkları oluşturulmuştur.

“Kabuğu Kırarken” adlı eser çözgüde jüt, atkıda dokuma çerçeve pamuk/polyester, zemin ve bant keten/pamuk ipliklerle bezayağı örgü düzeninde dokunmuştur. Planlanan çalışma formuna uygun biçimde teknik hesaplama yapılarak çözgü tel adedi belirlenip, Şekil 21 ve Şekil 22’de yer alan eserlerin uygulamasında kullanılan tahar planı üzerinden çalışmaya devam edilmiştir. Dokuma çerçevelerde atkı iki mekikle, zeminden ayrı beyaz fantezi iplik kullanılarak uygulanmış, malzemenin kattığı doku etkisi ile görsel anlatım zenginleştirilmiştir.

Çalışma genelinde bant dokuma ayrı bir kat olarak çalışılmış, sadece iki kısımda zemin ile bir arada tek katlı yapının uygulanmasıyla bant ve zemin birbirine tutturulmuştur. Zemin dokuma çerçeve ile sınırlandırılırken, bant dokumanın uygulaması uzun tutularak sınırın dışına aşan görünüm elde edilmiştir. Ayrıca iki kat yapılan kısımda zemin bir noktadan sonra bekletilip bant dokumasına devam edilmiş, yüzeyde tasarıma uygun hacim etkisi elde edilebilecek biçimde katlar birlikte çalışılarak tasarıma uygun görsel etki oluşturulmuştur.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 25. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Kabuğu Kırarken”, 39x131m, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, s. 31.

“Yolculuk” adlı çalışma tek kat ve çift kat dokuma yapısının bir arada kullanılması ile elde edilmiştir. Diğer eserlerde olduğu gibi bu eserde de yer alan dokuma çerçeve dimi örgü ile, zemin ve bant dokuma bezayağı örgü ile uygulanmıştır. Tasarım planına göre tok görünüme sahip uzun bant dokumanın etkisi (Şekil 28), çözgüde jüt ipliği ile elde edilmiştir. Atkı malzemesi olarak da dokuma çerçeve pamuk/polyester, çerçeve içi ve bant keten/pamuk iplik kullanılarak uygulanmıştır.

Eserin dokunmasına, izleyicinin görüş açısına göre üst kısımdan başlanmıştır. Öncelikle zemin ve bant çözgü iplikleri ortak hareket ettirilerek tek kat dokuma yapılmış, sonrasında iki çözgü grubu ayrı dokunarak çift kat tekniği ile çalışılmıştır. Dokuma çerçeve tamamlandıktan sonra zemin çözgüleri dokumaya dâhil edilmeden kumaş levendine sarılarak bant uygulamasına (Şekil 27) devam edilmiştir. Kumaş levendinde bulunan çözgü bağlama sopası, eserin sergilenmesinde de taşıyıcı unsur olarak yer almıştır. Uzun bant dokumanın görsel

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

anlatımı, dokumaya dâhil edilmeyen çözgü ipliklerinin serbest bırakılması ile güçlendirilmiştir.

Şekil 26. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Yolculuk”, 70x180m, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, s. 29.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 27. ve Şekil 28. “Yolculuk”, uygulama aşaması. **Fotoğraf:** Selahattin Nizam.

“Rindlerin Dansı I” adlı çalışmanın uygulamasında malzeme olarak, çözgüde jüt, dokuma çerçevede pamuk/polyester, çerçeve içinde ve bantta keten/pamuk atkı ipliği kullanılmıştır. Tasarım gereği hem elde edilmek istenen etkinin yakalanması hem de büyük boyutlu olması nedeni ile yatay biçimde dokuması yapılan eser, tek kat ve çift kat yapıların bir arada kullanılması ile uygulanmıştır. Başlangıçta zemin ve bant birlikte tek kat dokunurken, tasarım planına göre katların çözgüsü ayrılarak, iki katlı yapı ile (Şekil 31) çalışmaya devam edilmiştir. Eserin bütününe bakıldığında iki parça yapılan zemin dokumanın, bant uygulamasıyla birbirine bağlandığı görülmektedir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 29. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Rindlerin Dansı I”, 95x88 cm, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, s. 11.

Uygulamada dokuma çerçevelerin biri tamamlanıp zemin çözgü dokumaya dâhil edilmeden serbest bırakılarak bant dokumaya devam edilmiş, sonrasında ikinci çerçevenin dokumasına geçilmiştir. Tek parça olarak elde edilen çalışmada, her iki dokuma çerçeve uygulanırken tek tarafta atkı ipliği uzun bırakılıp (Şekil 30) tasarım planına uygun görsel anlatım gerçekleştirilmiştir. Çalışma tezgâhtan çıkarıldıktan sonra çözgüye uygulanan gerginliğin ortadan kalkmasına bağlı olarak, kenarda serbest kalan çözgü ipliklerin, atkı yüzmelerinin oluşturduğu serbest alana kayarak dokuma çerçeve formunu bozacağı ön görülerek, bir atkı ipliği ilavesi ile desteklenmesi sağlanmıştır. Dokuma sırasında örgü düzenine göre açılan her ağızlıktan, bu ince atkının da dokumaya dâhil edilmesi ile kenar dönüşleri yapılmış ve bu sayede eser tezgâhtan çıkarıldığında form bozulmamıştır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Şekil 30. ve Şekil 31. “Rindlerin Dansı I”, uygulama aşaması.

Fotoğraf: Selahattin Nizam.

Şekil 32. Özlem Erzurumlu Jorayev, “Rindlerin Dansı II”, 98x66 cm, 2019.

Kaynak: Sergi kataloğu, s.13.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“Rindlerin Dansı II” adlı çalışma, “Rindlerin Dansı I” ile aynı tayar düzeninde, yatay olarak uygulanmıştır. Çalışmanın dokuması, çözgüde jüt, dokuma çerçeve yün/akrilik/polyester, çerçeve içi ve bant keten/pamuk atkı ipliği ile yapılmıştır. Tek kat ve çift kat dokuma yapısının bir arada kullanıldığı eserin uygulaması bezayağı örgüyle gerçekleştirilmiştir. İki dokuma çerçeve alanı ile kurgulanan çalışma, çözgü yüzmeleri ve bant dokuma ile birleştirilerek tek parça halinde çalışılmıştır. Eserin dokumasına tek katlı yapı ile başlanıp, devamında katlar ayrılarak çift katlı (Şekil 33) yapı ile çalışmaya devam edilmiştir. Birinci dokuma çerçeve tamamlandıktan sonra zemin çözgü dokuma işlemine dâhil edilmeden tasarım planına uygun biçimde zemin çözgü bekletilerek, öncelikle bant dokumaya devam edilmiş, sonrasında ikinci dokuma çerçeve uygulanmış ve böylelikle boyut farklılığı elde edilmiştir.

Bant dokuma tam ende uygulanırken, her atkı sırasında belli bir ritimde çözgü teli dokumaya dâhil edilmeden dokumanın bir kenarında diyagonal bitimde bir görünüm elde edilerek tamamlanmış, sonrasında kısa çözgü yüzmesi bırakılıp yapılan uygulamanın simetrik görünümü elde edilecek biçimde dokumaya tekrar başlanmıştır. Çalışmada teknik ve malzeme yaklaşımı tezgâh olanaklarını zorlayan serbest manipülasyonlar ile desteklenerek güçlü görsel etki yakalanmıştır.

Şekil 33. ve Şekil 34. “Rindlerin Dansı II”, uygulama aşaması.

Fotoğraf: Selahattin Nizam.

Sonuç

“Sınırları Aşmak” adlı tekstil sanat sergisi bağlamında yapılan çalışma, yaratım sürecinin irdelenmesi, sürecin sonucunda elde edilen sanat nesnelерinin teknik ve estetik açıdan değerlendirilmesini ele almaktadır. Süreç sonucunda yapılan eserler ile ilgili dokuma yapı, teknik ve malzeme yaklaşımları ve bu yaklaşımların görsel anlatıma etkileri incelenerek aktarılmıştır. Eserlerin tümünde malzemenin plastik dilinden, tekniğin ve dokuma yapısının sağladığı olanaklardan yararlanılarak formlar oluşturulmuştur.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Yapılan uygulamalarda, birim tekrarı, zıtlık kavramı, büyük küçük ilişkisi gibi tasarım ilkelerinden, renk faktörü, doku etkisi, hareket ve biçim gibi tasarım öğelerinden yararlanılarak sanatsal ve estetik değerler elde edilmiştir. Görsel ifade de etkili bir unsur olan malzeme; tasarlanan sanat nesnesinin anlatımına uygunluğu göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bazı çalışmaların uygulanmasında, yumuşak malzeme ile grup dokumalar ve birim tekrarları sakın bir dille ifade edilirken, bazı çalışmalarda sert malzeme kullanımı ile güçlü bir anlatım elde edilmiştir. Yapının sağladığı olanaklar irdelenmiş, tasarımın gerçekleştirilmesinde tek kat ve çift kat uygulamalardan yararlanılmış, bazen de dokuma yapıya dâhil edilmeden çözümlü ve atkı ipliklerinin serbest bırakılması ile görsel ifade çeşitlendirilmiştir.

Yapılan bu çalışmanın; belirlenen sergi temasına uygun hazırlık ve yaratım süreçlerinin detaylarıyla ele alınması, süreç sonucunda hedeflenen sanat nesnelere uygun elde edilmiş olması bakımından yapılacak yeni çalışmalara örneklem oluşturacağı ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acuner, Altuğ. “Tasarımda Konstrüksiyon Esasları”. Ofset Hazırlık ve Baskı: İstanbul, 2001.
- Erzurumlu Jorayev, Özlem. “Tekstil Sanat Nesnelere Malzeme, Yapı ve Form İlişkisi”. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ülkü Akça Tokatlı, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2018.
- Güngör, İ. Hulusi. “Temel Tasar”. Bilgisayar Destekli Baskı ve Reklam Hizmetleri: İstanbul, 3. Baskı, 2005
- Gürcüm, Banu Hatice. “Tekstil Malzeme Bilgisi”. Grafiker Yayınları: Ankara, 2005.
- İmer, Zahide. “Dokuma Tekniği: 369 Renkli Desen Örnekleri ile Basit Dokuların Kumaş Analizi ve Meslek Hesapları”. Mayaş Matbaacılık ve Yayıncılık: Ankara, 1987.
- Sergi Kataloğu, “Sınırları Aşmak”, Galeri Mod, 2019.
- Tokatlı, Ülkü Akça ve Erzurumlu Jorayev, Özlem. “Tekstilde Yapı Oluşturma Yöntemlerinin Sanat Alanında İfade Aracı Olarak Kullanımı”. Yıldız Journal of Art and Design, Volume: 3, Issue: 2, 2016, s.193-213.
- Tunalı, İsmail. “Tasarım Felsefesine Giriş”, Yapı Yayın: İstanbul, 2. Baskı, Ağustos 2004.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

SIMULATION ETHICS IN THE MIXED REALITY UNIVERSE

Alper RAİF İPEK
Başkent University

Abstract

From the real environment to the virtual environment, the reality is structured in a wide variety of ways. The augmented reality and augmented virtuality structures between the real environment and the virtual environment are named in various ways. Mixed reality, including augmented reality and virtual reality in the movement from the real environment to the virtual environment, covers all of them. Although augmented, virtual and mixed reality seem complicated, they are easily separated from each other. Augmented reality is to increase perception with numerical data on the real environment. Virtual reality is to create a digital artificial immersive environment. The mixed reality is to provide perception-increasing data flow while enabling physical movement in the virtual environment parallel to the real environment.

Processors, screens, sensors and input devices are used for all realities. Augmented, virtual and mixed reality applications owe today's breakthrough to the hardware and software of mobile phones and mobile devices. Modern mobile computers such as smartphones and tablets have become suitable platforms for realities with GPS, accelerometers and compasses thanks to cameras and MEMS sensors. It is anticipated that mixed reality devices will be in much smaller sizes and at affordable prices with the advances in technology.

While mass media devices are designed to communicate, they will turn into devices that make the individual live in a virtual environment by independently from their identities. Such a virtual universe is the simulation universe. Everything will be lifeless and just an image. Before the universe called Metaverse 2.0, where the body will be completely abandoned and loaded into a cloud-like structure, avatars will replace the bodies in the mixed real environment in the meta universe. Since everything will be based on software in such a computer-aided universe, physical reality will be replaced by virtual reality. Physical boundaries can be foreseen to disappear to a large extent. Such a universe would be a land of functions. Each selection will reach another sub-menu. Many notions will be in vain as the traditional truth will lose its meaning. What is the limit of such a universe and where is it? Can ethics play a role here?

Keywords: Mixed reality, Reality, Virtual, Simulation, Ethics

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Özet

Gerçek çevreden sanal çevreye kadar sanallık sürecinde gerçek, çok çeşitli yapılanmıştır. Gerçek çevreden sanal çevreye kadar arada kalan artırılmış gerçeklik ve artırılmış sanallık yapıları çeşitli şekillerde adlandırılmışlardır. Gerçek çevreden sanal çevreye doğru hareket içinde artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik dahil olarak karma gerçeklik hepsini kapsamaktadır. Artırılmış, sanal ve karma gerçeklik karışık gözükmeye rağmen birbirlerinden kolaylıkla ayrılmaktadırlar. Artırılmış gerçeklik, gerçek çevre üzerine sayısal verilerle algıyı yükseltmektedir. Sanal gerçeklik, sayısal yapay sarmalayıcı çevre yaratmaktadır. Karma gerçeklik, sanal çevre içinde gerçek çevreye paralel fiziki harekete olanak sağlarken algıyı yükseltici veri akışı sağlanmaktadır.

Bütün gerçeklikler için için işlemciler, ekranlar, sensörler ve giriş cihazları kullanılmaktadır. Artırılmış, sanal ve karma gerçeklik uygulamaları günümüzdeki atılımını cep telefonu ve mobil cihazların donanım ve yazılımına borçludur. Akıllı telefon ve tabletler gibi modern mobil bilgisayarlar kamera ve MEMS sensörleri sayesinde GPS, ivmeölçer ve sabit konum pusulalarıyla gerçeklikler için uygun platformlar olmuşlardır. Karma gerçeklik cihazlarının teknolojiye gelişmelerle ileride çok daha küçük ebatlarda ve ulaşılabilir fiyatlarda olacağı ön görülmektedir.

Kitle iletişim araçları iletişim kurmak için tasarlanmışken ileri bir zamanda bu kimliklerinden bağımsızlaşarak bireyi sanal bir çevrede yaşatan cihazlara dönüşeceklerdir. Böyle sanal bir evren simülasyon evrenidir. Herşey cansız ve sadece görüntü olacaktır. Bedenin tamamen terk edilip bulut benzeri bir yapıya yükleneceği Metaverse 2.0 olarak adlandırılan evren öncesinde Evrenötesi evreninde karma gerçek çevrede bedenlerin yerini avatarlar alacaktır. Bilgisayar destekli böyle bir evrende herşey yazılıma dayanacağı için fiziki gerçek yerini sanal gerçeğe bırakacaktır. Fiziki sınırların büyük oranlarda ortadan kalkması öngörülebilir. Böyle bir evren işlevler diyarı olacaktır. Her seçim başka bir alt menüye ulaşacaktır. Geleneksel gerçek anlamını yitireceği gibi birçok kavram boşa çıkacaktır. Böyle bir evrenin sınırı nedir ve neresidir? Etik burada rol alabilir mi?

Anahtar Sözcükler: Karma gerçeklik, Gerçek, Sanal, Simülasyon, Etik

The relationship of humankind with knowledge has written the history of civilization. Since ancient ages, humankind has tried to analyze home Earth and the Universe which is in it. Searched for the reality in this analysis. Theology, mythology, philosophy, literature, art and science have been ways to search for the reality. It started to augment the reality with the invention of the lens in the age of Enlightenment, and today it creates new realities. Humankind, which has established the internet, a second virtual world called Cyber Space, has begun to move to this Metaverse with its avatars. It is believed that in Metaverse 2.0, humankind will not need physical assets.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The map of humankind's journey to this nearest distant future was drawn up for technology, physics and perception methods with theories and laws such as Turing Test, Moore's Law, The Uncanny Valley and Simulation Theory. The software and hardware developments in today's computer technologies and the point reached proves that the distant future is not as far as thought.

In such a future with avatars, the reality of many concepts will be questioned. In such a reality that even the reality of the reality will be questioned, many concepts will be wasted. Computer adapted person will live the fully augmented in a virtual reality universe. Real-time rendering will offer the right to create infinite preferences, while the human with the augmented data will experience its virtual universe entirely with its own preferences. In this virtual universe, preference over preference will be infinite. For instance; a black clouded bad day might prefer to see as a sunny day, all people prefer to see as a pink bunny, a lost person prefer to see as living, and an ugly thing prefer to see as a beautiful thing. It can be argued how the boundaries of such a universe will be. Such a universe will need new ethical rules.

Reality and Realities

Reality is the oldest subject of philosophy that has been discussed the most, and it is a concept that is tried to be described, difficult to explain and proves itself with its own existence. By its wide definition, it means that it exists or will exist. Reality defines what exists as a concept. Hançerlioğlu states that "Reality is concrete and objectively present" (Hançerlioğlu, 2015, p. 132). Cevizci, on the other hand, is not a fiction in the past or future, or theoretical, but it is present, (Cevizci, 2003, p. 943), while defining it as possible or contrary to what it may be, it is constructive, deceiving, artificial, he explains as the visual and objectively existent, independent of perception and memory, which is the opposite of the imaginary and fantasy. Real; whether it is abstract or concrete, it can exist for that moment, that is, it is perceived. There is a link between reality and perception.

According to Sözen and Tanyeli, a work of art must be perceived before it can be interpreted. They explained the concept of perception in this direction over the concept of reality. They described the reality taken with sensory organs as information in mind, that is, the process of defining the realizing of reality (Sözen and Tanyeli, 1992, p. 17). The act of perception is to see, hear, taste, smell, touch and / or feel an object, event or relationship. Sensory information of the abstract and concrete images of the outside world is perception, that is, the images of the world are assimilated with five sense organs. The definition of perception is based on the senses and therefore the sensations are real. If the post is perceived as concrete or abstract, it turns out to be true. On the other hand, it is known that perception can be diverted, deceived and spoiled, and this is the senses themselves allowing this situation. These distortions in perception allow the creation of a virtual real situation, which is not physical but is real with these sense guides. This is how all virtualities work in mechanics.

AUGMENTED REALITY; computer-aided information is the interactive experience of the real world with enhanced perceptions, including the somatosensor system with visual,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

auditory, tactile, and olfactory senses. Augmented reality is a version of physical real world reality developed by computer-generated elements or real world perception such as sound, video, graphic or haptics (Schueffel, 2017, p: 3). Although the concept of augmented reality seems to be related only to computer technology, King says in his book “Augmented” that today is “Augmented Age”. Many similar technologies such as advanced prostheses, agent drugs, life-regulating applications and disability systems create a universe with augmented reality.

VIRTUAL REALITY; it does not mean anything close to reality, but the simulation of reality (Cotton and Oliver, 1997, p. 209). The Merriam-Webster dictionary describes virtual reality; an artificial environment which is experienced through sensory stimuli (such as sights and sounds) provided by a computer and in which one’s actions partially determine what happens in the environment (Merriam-Webster). Mutlu, by referring to Biocca, virtual reality; it describes the environment in which the user feels inside the computer or other means of communication (Mutlu, 2012, p. 264). In the Cyber Space Dictionary of Cotton and Oliver, he defines the concept as follows:

Virtual Reality; Reality simulation through three-dimensional real-time model, location tracking and stereo audio / visual techniques. It destroys the user / display interface tradition and surrounds the user with a “realistic” environment created on the computer. The user can directly participate in the simulation of various processes at any level, and can call up related hypermedia information and explanations when necessary. (Cotton and Oliver, 1997, p: 208).

True virtual environments are artificially created without capturing any content from the real world. The goal of virtual environments is to completely engage a user in an experience so that she feels as if she is present in another world such that the real world is temporarily forgotten, while minimizing any adverse effects. (Jerald, 2016, p. 30).

Reality takes many forms and can be considered to range on a virtuality continuum from the real environment to virtual environments (Fig.: 1) (Milgram and Kishino, 1994, pp. 1-16). These forms, which are somewhere between virtual and augmented reality, are broadly defined as “mixed reality,” which can be further broken down into “augmented reality” and ‘augmented virtuality.’ This book focuses on the right side of the continuum from augmented virtuality to virtual environments (Jerald, 2016, p. 29).

Although the augmented, virtual and mixed reality process can be mixed very easily, it can actually be separated as easily. Augmented reality (AR); it superimposes virtual objects in the real world. Virtual reality (VR); surrounds users with a completely artificial digital environment. Mixed reality (MR) connects not only overlays, but also virtual objects to the real world. (Tokareva, 2018)

Augmented virtuality (AV) is the mixing of the real world into VR by increasing the virtual world with real world artificiality. Increased virtuality can include reflecting the individual into a virtual environment; virtual objects can be kept or virtual organs can be seen. Such actions are possible through tracking or with motion sensors located inside the VR headset or in the room where the VR unit is placed. (King, 2016, p. 218).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

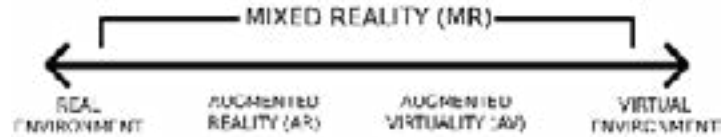

Figure 1: Simplified representation of a “virtuality process”.

(Milgram and Kishino, 1994, p: 3).

MIXED REALITY; covers a continuum between graphics enhanced by video and video enhanced by graphics (Tamura, 1999, p. 2). However, there are important categories of visual information processors that do not fit within this taxonomy or continuum. Thus a more general concept than that of mixed reality is needed. Because of the existence of a broad range of devices that modify human perception, mediated reality, a more general framework that includes the reality virtuality continuum, as well as devices for modifying as well as mixing these various aspects of reality and virtuality has been proposed. Mediated Reality, therefore, refers to a general framework for artificial modification of human perception by way of devices for augmenting, deliberately diminishing, and more generally, for otherwise altering sensory input (Fig.: 2) (Mann, 2002, p. 4).

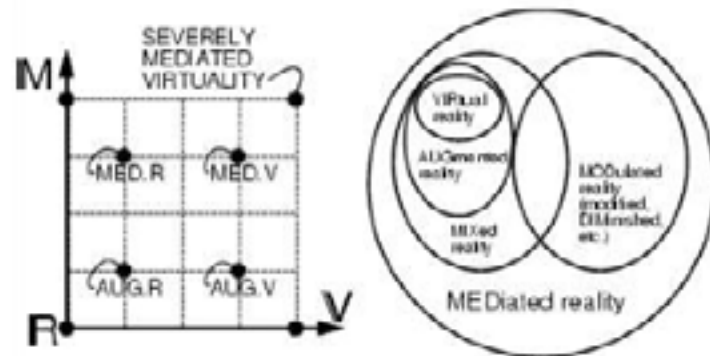

Figure 2: Taxonomy of Reality, Virtuality, Mediality. (Mediated Reality with implementations for everyday, Mann, 2002).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Software and Hardware

The first functional augmented reality system that can successfully realize an immersive mixed reality experience for its users in the early 1990s is the “VIRTUAL FIXTURE” developed in 1992 at the US Air Force Armstrong Laboratory. (Rosenberg, 1993, p: 76-82). The system was developed by Louise Rosenberg. Processors, screens, sensors and input devices are used for augmented reality. Modern mobile computers such as smartphones and tablets have become suitable platforms for augmented reality with GPS, accelerometer and fixed position compasses thanks to cameras and MEMS sensors. Another factor that triggers augmented reality studies is the path traveled in “Artificial Intelligence” studies. While technologies such as the bionic retina and the bionic eye are in the stage of thought or being developed for augmented reality, the most common and effective are the display or projection display systems. In creating augmented reality, screens, projectors, systems that create many kinds of stimulation worn on the head, hand and body are used. In the progress of augmented reality applications, the movement of the technological and historical process together reveals the applications simultaneously. At this point, hardware and software are intertwined. Augmented reality is fully immersed in modern life in developments in computer technologies. Rapid research in hardware and software is constantly opening new fields for augmented reality, bringing new applications with it. Today, augmented reality is used in a wide range from medicine to military . For instance; Modiface develops AR technologies for beauty brands like MAC, L’Oreal, Estee Lauder, Sephora. With the applications it develops, users experience the products on their own faces and can make purchases with the basket button (Fig.: 3).

Figure 3: Modiface App.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Referring to Hopkins, Jerald says that the forerunners of today's VR can go as far as man can communicate with imagination, verbal communication, and cave paintings, and that in the Middle Ages, magicians used magic illusions to control and control the masses, and in the Middle Ages, magicians and devils to influence the audience. exemplifies that they use smoke and concave mirrors to produce illusions (Jerald, 2016, p. 15). The development of the perspective in the Renaissance created realistic descriptions of nonexistent spaces called "Multiplying Of Artificial Worlds" (Baltrušaitis, 1977, p. 4). VR systems used today are developed for smart phones; gyroscope, motion sensor, small size HD screens that monitor head, hand and body positions are based on processor technologies (Kelly, 2016). Virtual reality continues to be developed for many industry branches in line with technological developments. There are successful examples in fields such as oil and gas exploration, scientific imaging, architecture, flight simulation, therapy, military training, theme park, entertainment, engineering analysis and design review. For instance; "Tilt Brush" is a room-scale 3D painting virtual reality application published by Google. It is a new generation artistic creation method in which the canvas possibilities of the room are endless with three-dimensional brush strokes, stars, light and even fire, with the slogan "To Picture From A New Perspective". Various artists work as Google "artist in residence" within the scope of the project. Google's Tilt Brush application has 18 awards, primarily 2018 Webby, 2017 Cannes Lions 2 Gold and 1 Silver Lion, 2017 CES and 2017 SXSW awards (Fig.: 4).

Figure 4: Google Tilt Brush

The realization of the mixed reality from its conceptual reality was achieved by transferring mobile technologies led by mobile phones to VR systems. The release of Oculus Rift and its purchase by Facebook was followed by VIVE, which Steam developed in partnership with HTC. Environmental support equipment is being developed. Microsoft is not hardware with the name "Mix Reality"; software is included in the game. Valve company, owner of Steam,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

the American game distribution center in 2015, announced at the Game Developers Conference in San Francisco that it will showcase its own virtual reality hardware (Condit, 2015). Valve's VR title is called Vive and is produced by HTC (Fig.: 5). The system uses a gyroscope, accelerometer, and laser position sensor to track head movements exactly one-tenth of a degree. Unlike Oculus, Vive determines the physical location by allowing controllers in a virtual space within a physical area of 5 meters to 5 meters using controllers called base stations placed in a cross (D'Orazio & Savov, 2015)

Figure 5: HTC Vive

Mixed reality has started to find its place in many fields in line with technological new developments. Since the virtuality process does not have very strict limits, some applications are closer to AR and others are closer to VR, but applications and areas are exciting and important for the vision of the future. Below are examples of commercial or non-commercial applications in the trial phase or supplied for MR areas that may be related to graphic design. For instance; Yapı Kredi Kültür Sanat hosted Mat Collishaw's Thresholds exhibition between 16 May - 29 July 2018. The mixed reality exhibition, the first screening of which was held at Somerset House in London in 2017, made the first leg of the world tour in Istanbul. Thresholds takes the viewer to the world's first photo print exhibition in 1839 at Birmingham King Edward's School, opened by British scientist William Henry Fox Talbot (Fig.: 6). Viewers can touch objects and surfaces and feel the smell and heat of the fireplace as they navigate the space, digitally and three-dimensionally, while examining the photos in digitally-built windows (Fig.: 7). The workers' organization Chartists, who were making protests at the opening of the exhibition in 1839, can be watched through the glass below.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Figure 6: Digitally recreated exhibition hall in Thresholds of Mat Collishaw

Figure 7: Thresholds exhibition visitors

Outcome

The advances in technology have increased and started a new era for virtual reality. Unlike the first virtual reality era in the 80s, this time technology does not lag behind imagination, but rather takes on the locomotive. Nevertheless, there is no possibility that the growing virtual systems market will not suddenly become saturated as it was then. The biggest obstacle to the spread of virtual systems today is high investment costs.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

With the new developments, an immersive virtuality has been possible for the first time. Physical inactivity is no longer impossible in the virtual environment. Mixed reality has also been paved. It has been a new technical application for augmented reality, virtual reality and mixed reality application areas. Nevertheless, it may not meet the assumption that everything will be carried over virtual systems. No matter how different the experience it offers as a technical application, it should not mean that other techniques will cease to be used. Augmented reality / AR, virtual reality / VR, and mixed reality / MR applications will create new areas for them, just as with the invention of television after radio, if they were not abandoned for the previous one and opened new areas for use. While its usage areas have spread over a wide area today, it is at this stage that the existing applications are moved over these new techniques and virtualized. Virtual museums, virtual trainings, virtual games and so on are examples of this situation.

Although virtual systems at the beginning of the second era of today are subject to criticism on image quality and similar issues, they will not be an obstacle to the formation of a new sector and to be new methods for art and science, just like other inventions. On the other hand, it is possible for window systems operating systems to turn computers from personal machines and open them for personal use, as well as applications such as Facebook, Instagram and Tweeter are similar to transforming computers into a social machine.

Virtual reality systems are developing very fast. While “VIVE” had only one system in 2017, today it has 4 different systems and wireless feature. The competing hardware “OCULUS”, on the other hand, had only “RIFT” model and “GEAR VR” system with “SAMSUNG” partnership, today it has 3 different hardware systems. These examples are evidence of how fast and tough the virtual world market is developing.

3Lateral introduced the most advanced people-oriented digital characters starring actress Andy Serkis in the “State of Unreal” opening session of the Game Developers Conference held on March 21, 2018. Real-time viewing of Unreal Engine 3Lateral’s Meta Human Framework has brought the groundbreaking digital human performance to life with volume capture, restructuring and compression technology. Volumetric data were obtained by capturing a series of high-quality HFR images of Andy Serkis from multiple angles under controlled lighting . Part of the process developed by 3Lateral includes geometry, part of the view, and various capture scenarios focused on the rest. All of these inputs have been applied to create digital representation of Andy Serkis and to extract universal facial semantics that represent muscle contractions that make performance so realistic (Unrealengine, 2018).

This demo shows Rig Logic and Gene Splicer technologies of 3Lateral, components of the Meta Human Framework, which enables the transition between spatial and human digital DNA. 3Lateral has developed a unique file format for comprehensive and memory digital display of different characters. The Morph video also shows how multiple different characters are driven with the same animation curves throughout the transition from creature to person. This is proof of the strong nature of 3Lateral technologies (Cowley, 2018).

3Lateral’s knowledge and level of photorealism, which has a great influence on machine learning, seems applicable in entertainment, biometrics, medicine and many other fields.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Today, cost and resolution are the first obstacles to be overcome for mixed reality systems. The systems focus on the senses of seeing and hearing. In mixed reality systems, the sense of touch must be improved. In addition, the systems offer the possibility of movement in a limited area. This is because systems can perform indoor positioning only. On the other hand, all these deficiencies can be improved. The first forms of inventions such as cars, cinemas, planes, and phones are very different today. Moreover, they still continue to be developed. It can be expected that this is the case in mixed reality systems. A new era will begin when mixed reality systems are able to position outdoors by GPS system or any other way. One day they can be a fixed accessory, such as a mobile phone, or they can also be an electronic eye prosthesis. After this hardware milestone, the application period will begin. Applications such as artificial intelligence, machine learning, face recognition and real time rendering will open the doors of an endless preference. The period of preferences over preferences will begin. TAs with any new invention, new rules will come to daily life. In addition to legal restrictions, new ethical rules will emerge.

References

- Hançerlioğlu, O. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınlar.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cotton, B., Oliver, R. (1997). *Siberuzay Sözlüğü* (Ö. Arkan, Ö. Çendeoğlu Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- MERRIAM-WEBSTER. Virtual. Erişim: 10.06.2020. merriam-webster.com/dictionary/virtual
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos. ISBN: 9786056182273
- Jerald, J. (2016). *The VR Book: Human-Centered Design for Virtual Reality*. ABD:ACM Books
- Milgram, P., Kishino, F. (1994). A Taxonomy Of Mixed Reality Visual Displays. EICE Transactions on Information Systems. Sayı: E77-D.
- Tokareva, J. (2018). The Difference Between Virtual Reality, Augmented Reality And Mixed Reality. *Forbes*. Erişim: 10.09.2018 forbes.com/sites/quora/2018/02/02/the-difference-between-virtual-reality-augmented-reality-and-mixed-reality/#614c6f4c2d07

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Rosenberg, L.B. (1993). “Virtual Fixtures: Perceptual Overlays for Telerobotic Manipulation”. IEEE Annual Int. Symposium on Virtual Reality. s: 76–82.

Baltrušaitis, J. (1977). *Anamorphic Art*. New York: Harry N. Abrams. ISBN 9780810906624.

Kelly, K. (2016). The Untold Story of Magic Leap, the World’s Most Secretive Startup. *Wired*. Erişim: 29.08.2018. wired.com/2016/04/magic-leap-vr/

Conditt, J. (2015). Valve is making a VR headset and its own Steam Machine. *Engadget*. Erişim: 10.09.2018. engadget.com/2015/02/23/steamvr-valve-virtual-reality-gdc/

D’Orazio, D., Savov, V. (2015). Valve’s VR headset is called the Vive and it’s made by HTC. *Theverge*. Erişim: 10.09.2018. theverge.com/2015/3/1/8127445/htc-vive-valve-vr-headset

UNREALENGINE. (2018). Epic Games and 3Lateral Introduce Digital Andy Serkis. Erişim: 10.09.2018. unrealengine.com/en-US/blog/epic-games-and-3lateral-introduce-digital-andy-serkis

Cowley, D. (2018). 3Lateral Reveals Digital Human and Character Performance Advancements in UE4. *Unrealengine*. Erişim: 10.09.2018. unrealengine.com/en-US/blog/3lateral-reveals-digital-human-and-character-performance-advancements-in-ue4

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

AZERBAJCAN'DA ÇOCUK FOLKLORU

Melahat BABAYEVA
ADPU

Summary

The child folklore is created by adults and children, it expresses the ways of the children's life, plays, entertainments, rests, enjoyment, desires and wishes and it is adapted to the babies' taste, knowledge, world outlook, level of age, psychology with the themes, ideas, forms, maintenance style, being formed and elected of the words, manner of expression. It is analysed the theoretical bases of the child folklore, the ways of creating, gathering publication, the history of investigation, classification, the poetics of lyrical, epic, and dramatic genres, the maintenance of the idea, the specificity for the first time in this monograph. In the first part called «The origin, the ways of creating, the history of investigation, and the classification» which is defined the place of the Azerbaijan child folklore in oral folk art, shown the features, revealed the origin, defined factors causing development, looked through the gathering, publication, and the history of investigation, divided into periods, given the specific signs of every time, analysed the sources which were gathering, published and kept of the child folklore, analysed the sources which were kept; classified according to the circle of using and function.

Anahtar kelimeler: çocuk, folklor, tür, sanat, ninni, masal

Keywords: child, folklore, type, art, lullaby, parable

Yüksek maneviyat, sanat ve halka yakınlık Azerbaycan çocuk folklorunun temel özellikleridir. Çocuk folklorunun çeşitli türlerinin tarihi çok eskidir. En eski efsanevi görüntülerin izlerinin hala güneşe, sise, bulutlara, yağmura ait şarkılarda kaldığını hatırlamak yeterlidir. "Çocuk folkloru" terimi ilk olarak Rus folklorunda 1926'da Irkutsk Üniversitesi profesörü G.S. Vinogradov ve daha sonra (1928'de) önde gelen pedagog O.I.Kapitsa tarafından kullanıldı ve teorik olarak doğrulandı. Azerbaycan'da bu terimi 60'lı yıllarda A. Garabagli'nin ortaokullarda sözlü halk edebiyatının yorumlanmasına adanmış eserlerinde buluyoruz. Azerbaycanlı çocuk folkloru sözlü folklorun önemli bir parçasıdır. Bazı edebiyatlarda "küçük folklor türleri" olarak anılan ninniler, benzetmeler, harapiyetler, öğretiler, numaralandırmalar, gerçekler, sanrılar, itirazlar, itirazlar, çocuk dünyasının tüm yönlerini her zaman tatlılık ve tuzlulukla yansıtmıştır. "Halk pedagojisi, kelimenin tam anlamıyla, çalışan kitlelerin eğitim meseleleri üzerine bir görüş, fikir, fikir, pratik deneyim, kurallar, gelenek ve gelenekler koleksiyonudur ... Bir insan nasıl beslenir, nasıl yetiştirilir, içinde yetiştirilecek nitelikler "Bunun için hangi yöntemler ve araçlar kullanılmalı, hangi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

gereksinimlere dayandırılmalıdır, insani gelişmeyi belirleyen faktörler, ekibin ve eğitimcinin eğitim çalışmalarındaki rolü, vb. Bu tür konular halk pedagojisinin çalışma alanlarıdır." Bu etkinlikler halk pedagoğları - bilge yaşlılar, beyaz yakalı çalışanlar tarafından çocuk folkloruyla gerçekleştirildi.

Bir tür çocuk folkloru onlar için bir ders kitabının rolünü oynadı. Çocuk folklorunun aynı anda ve halk pedagojisi ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı sonucuna varılabilir. A. Haşimov şöyle yazıyor: "Halk pedagojisinin tarihi, yazının yaratılmasından çok önce, insan toplumunun ilk zamanlarından başlar." Görünüşe göre, bir çocuğun doğduğu günden itibaren, folklor örnekleri ile karşılaşır, büyükannelerin, teyzelerin, teyzelerin hüznü şarkıları tarafından sevilir, annelerin tatlı ağıtlarıyla uyur, ellerini komik oyunlar ve eğlencelerle açar, tuzlu imalarla güler, sanrılarla konuşur vb. ilk payını alır.

Çocuklarımızın folklorunun toplanması ve yayınlanması 19. yüzyılın ikinci yarısında başladı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa'daki Grimm kardeşler tarafından yanan folklor meşalesi Rusya üzerinden Azerbaycan'a geçti. 40'lı yılların efsanelerimiz, masallarımız, fıkralarımız ve destanlarımız basında düzenli olarak yer bulmuştu. Bu o zamanlar çocuk folkloru söz konusu değildi. Bununla birlikte, Azerbaycan folklorunun ilk koleksiyonlarının ağırlıklı olarak aydınlandığını unutmamalıyız. Halk sanatına döndüklerinde, her şeyden önce öğrencilerinin yaş düzeyine, bilgisine, zevkine uygun, özlü, özlü, özlü ve oyunla ilgili örneklerle meraklı, ninniler, bilmeceleri büyük bir coşku ile topladılar ve yayınladılar.

Professor R.Kafarlı'nın söylediği gibi genel olarak, XIX yüzyılın ikinci yarısında ve XX yüzyılın başlangıcında aşağıdaki kaynaklarda çocuk folkloruna daha fazla örnek oluşur:

1. Rus basınında.
2. İlkokulda ders kitapları ve kitap okuma.
3. Azerbaycanlı çocuk basınında.
4. Folklor koleksiyonlarında.

P.Afendiyev "Azerbaycan folklor tarihi" doktora tezinde şöyle yazıyor: "Folklorumuzun ilk örnekleri 1820-30'da Rus basınında görünmeye başladı. 1839-cu yıldan sonra bu örneklerin sayısı yıllar içinde yavaş yavaş artmaktadır. 1840-1850 sonraki yıllarda malzemeler düzenli olarak yayınlanmaktadır. Azerbaycan folklor örnekleri, neredeyse ana türler XIX yüzyılda Rus basında toplanmış ve yayınlanmıştır.

Azerbaycan çocuk folklorunun toplanması ve yayınlanması alanındaki en büyük çalışma, Kafkasya Toprakları ve Halklarının Tanımı Merkezi'nin çalışmasıdır. // Smompk -«Kafkasya yer ve kabilelerinin tanımı için malzeme toplama ») Yaratıcıları tanınmış Azerbaycan edebiyat eleştirmeni Firudin bey Köçarlı gördü. SMOMPK'nin ilk sayısından itibaren neredeyse her sayı Azerbaycan çocuk folklorunu içeriyordu.

Azerbaycan çocuk folkloru SMOMPK'da esasen toplandı. Örneklerin zenginliği ve çeşitliliği on dokuzuncu yüzyıl folklorumuzun bir başarısı olarak düşünülebilir. Ancak bazı durumlarda koleksiyoncular bilmeceler nedeniyle bilmeceler, ninniler ve çocuk şarkıları metinlerde eksiklikler de vardı.

Halk çocuk oyunlarımızın kapsamlı tanımında ilk kez "Okul" ("Mekteb") dergisinde buluşuyoruz. Orada "Qalandar, ay Qalandar" "Yakala, gel, yakala" ve "Dar-Dar" olarak bilinen oyunlar yer almıştır.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında çocukların okuryazarlığı ve ruhsal gelişimi hakkında yayınlandı. Toplu, alfabe kitapları ve okuma kitapları büyük rol oynadı. Çocukların yaş düzeyine ve bilgisine göre ders kitaplarında folklor numunelerinin yerleştirilmesi tesadüfi

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

değildi. Her şeyden önce, derleyicilerin çoğunun çalışkan insanlar olduğu unutulmamalıdır. Çocuk hikayeleri, sözleri, atasözlerini, bilmeceleeri, yanılığarı ve şarkılar yetiştirildi. Örneğin: 1. A.Chernyayevsky ve S.Valibeyov tarafından yazılan "Vatan dili" (bölüm II, I baskı, Tiflis, 1888); 2. R. Efendiyev'in "Anaokulu" (I. basım, İstanbul, 1898 ve IV baskısı, Bakü, 1912), "Basuratul-etfal" (Bakü, 1901); 3. M. Mahmudbeyov ve diğerleri tarafından "ikinci yıl" (Bakü, 1908 ve 1912 baskıları); 4. "Çocuk gözlükleri" A.Shaig (Bakü, 1910) ve 1919 baskıları), "Gulzar" (Bakü 1912); 5. Mirza Abbas Abbaszadeh'in "Birinci yılın Tatar alfabesi" (IV baskısı, Bakü, 1913) ve 6. A.Afendiyev'in "Son Türk Alfabeti" (Bakü, 1919).

Ders kitaplarına baktığımızda, derleyicilerin çocuk folklor örneklerini, esas olarak iki kaynaktan aldığımızı görüyoruz. Böylece, 1912'den önce yayınlanan yayınlarda ("Vatan Dili" hariç) SMOMPK'daki bilmeceleeri, oyunların ve şarkıların metinleri tekrarlanır. 1912 ve 20 arasında yayınlanan ders kitapları, çocuk folklorunun bazı örneklerini içerir (ders kitaplarının yeniden basılması dahil). F. Kocharli'nin "Çocuklar için hediyeler" koleksiyonundan alınmıştır. Örneğin, "Çocuk Gözleri" nin ilk baskısı (1910) ünlü "Çocuk Hediyesi" ne giden "Çoban" şarkısını içermiyordu. 1919-yılın sayısında bu şarkıyla karşılaşırız. Bu şiir Abdullah bey Efendizade'nin 1919'daki "Son Türk Alfabeti" adlı kitabı yayın yolunu buldu (sayfa 25). Veya "Çocuklar için hediyeler" "Animal Talk" ile ("İnekler, Boğalar ve Mandalalar") "İlk yıl Tatar alfabesi" nin IV baskısında karşımıza çıkıyor (sayfa 14).

Ancak, ders kitapları yalnızca bilinen örnekleri yeniden basmanın bir yoludur gibi görünmeyecek. Çünkü burada SMOMPK ve "Çocuklar için Hediye" de değil ya da ilk kez yayınlandı.

"Vatan Dili" ders kitabının da bir SMOMPK koleksiyonu olduğu bilinmektedir. Azerbaycan çocuk folklorunun örneklerini yansıtan ana basımlardan (IX, XIII, XVI, XVIII) önce yayınlandı. Bu nedenle, A.O Chernyayevsky ve S. Valibeyov tarafından ders kitabında tanıtılan bitkilerin bilmeceleeri, yanlış anlamaları ve değişiklikleri - «Buğday ve darı "çocuklarımızın folklorunun toplanma ve yayınlanma tarihini başlatır. Gori Öğretmenleri Semineri Alexei Chernyayevsky Azerbaycan departmanının müfettişi olarak çalışırken köylerimizi ve kasabalarımızı gezdi. O öğrencileri topluyordu. Şu anda, yerel çocukların hayatı, oyunlar, ayrıca istihdam, eğlence ve sözlü yaratıcılıkla da ilgileniyordu.

F. Kocharli, "Chernyayev sıradan insanlar ve çocuklar tarafından konuşulan Azerbaycan dilini iyi biliyordu. Azerbaycan halk atasözleri kimse konuşmasında yaptığı gibi yerel olarak kullandı ”.

F. Köçarlinin "Çocuklara hediye" koleksiyonu masallarla dikkat çekiyor. İşte çocuk masallarının özellikleri ilk defa birçok örnek yayınlandı. Kitapta toplanan neredeyse tüm masallar hayvanlar, kuşlar ve bitkiler hakkında. "Tembel köpek", "Yaşlı kadın ve kedi", "Koyun", "Horoz ve kral", "Nazikbenazik-Tazikbatazik", "Deve ve dikenler ”,“ Tilkinin hikayesi ”,“ Tilki ve keklik ”,“ Bayan Pispisa ve fare bey ” masallarının özellikleri var: birbirlerine nefret, kıskançlık.

Devrim öncesi dönemde Azerbaycan çocuk folklorunun toplanması ve yayınlanması düşündüğümüz kaynaklarla sınırlı olamaz. Bu nedenle, öğretmen M.A.Abbaszade'nin "Karnın ağıtları ..." 2 kitabında, kadınlar bebeklerini beslemeli ve uykularını tatlandırması için şiirler var.

M. Gamarli'nin "Atasözleri" kitabında, çocuklar arasındaki yaygın acıtma atasözü verilir. R.Afendiyev tarafından toplandı ve toplandı ve bazı nedenlerden dolayı yayınlamadığı folklor örnekleri arasında ninniler ile de karşılaşırız

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

V.Khuluflu ve H.Zeynalli, bilmecelelerden oluşan iki kitab çıkardılar. Hem yapı, tasarım prensibi hem de malzemeler zenginliği nedeniyle önceki koleksiyonlardan temelde farklıydı.

V.Khuluflu bilmeceleleri alfabetik sırayla düzenledi ve her birinin sonunda topladıkları yeri belirtti. Örneklerde lehçe özellikler beklendi, çoğu seçenikle birlikte verildi.

Halk masallarını bölerken Y.V. Çamanzaminli de çocuk folklorunun sorunlarına atıfta bulunarak makaleler yazdı. M.Rzaguluzade ve A.Gahramanov pedagoji okulları için "Çocuk edebiyatı" derlendi "İnsanlar çocuk edebiyatı »masallar, bilmeceleler, ninniler, sanrılar başlığı altında dizgiler etdiler.

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan çocuk folkloruna örnekler başka bir kaynaktan görünmeye başladı. "Debistan", "Okul" ve okul dışı öğrenciler için "Lider" ("Rehber") gibi çocuk dergileri okumada çok yardımcı oldu. "Okul" dergisi, neredeyse her sayıda fıkralar, masallar (çoğunlukla yazılı edebiyat örnekleri), atasözleri ve benzetmeleri ele almıştır.

Azerbaycan folklorunun toplanması ve yayınlanması ve diğer dillere aynı anda çeviri tarihi – XIX yüzyılın 30'lu yıllarına dayanmaktadır. Avrupa'da ortaya çıkan folklor teorilerini destekleyenler, özellikle "Mitoloji Okulu" eski çarlık imparatorluğunda yaşayan halkların folklorunu yazmak çeşitli dergilerde satın aldı ve yayınladı, daha sonra bu çalışma yerel olarak entelektüellerin birleşmesinin bir sonucu olarak, çok sayıda efsane, efsane, masallar, destanlar, fıkralar, atasözleri, ashug şiiri ve çocuk folkloru örnekler yayınlandı.

Azerbaycan çocuk folklorunun toplanması, yayınlanması ve araştırılması tarihi XIX yüzyılın 80'lerinden başlayarak, iki ana aşamaya ayrılmıştır. Birincisi 1880-1920 arasındaki dönemi kapsar. Bu yıllar boyunca çocuk folklor örneklerinin bir koleksiyonu şeklinde, esas olarak iki kaynaktan bulundu: aggregate (QAXTDMT // SMOMPK) ve toplu ("Çocuklar için hediyeler") ve ders kitapları ("Anadil", "İkinci yıl", "Çocuk" anaokulu, "Çocuk gözlükleri", "Gülzar", "Yeni Türk alfabesi" vb.), çocuk basını ("Debistan", "Okul" ve "Rehber" dergileri) sayfalarında yayınlanır. Sovyet döneminde çocuk folkloru 1920'lerden sonra toplama, yayın ve araştırma çalışmaları yaygınlaştı. A.Chernyayevski, M.Bejanov, A.Kalashev, A.Zaxrov, O.Ioakimov, F.Kocharli, R.Afendiyev, A.Shaig, YVChamanzaminli, H.Zeynalli, V.Kuluflu, A.Garabagli, A.Akhundov, V.Valiyev, P.Afendiyev. Bir yandan, A. Nabiyev gibi pedagoglar ve folkloristler yeni insanlardan toplanan örnekler, öte yandan, bir ders kitabı, bir monografi ve makalelerinde analiz ettiler.

Azerbaycan'daki çocuk folklorunun araştırmamızdan önce ayrıntılı bir şekilde analiz edilmemesi talihsiz bir durumdur. Ramazan Kafarlı 1988'de "Azerbaycan çocuk folkloru" üzerine yaptığı tezi savundu ve basınında bilimsel makaleler yayınladı. Bu araştırmalar Azerbaycan çocuk folklorunun sözlü folklordeki yerini belirler, özelliklerini gösterir: kökenini ortaya çıkarır, gelişimini belirleyen faktörleri belirler, toplama, yayın ve araştırma tarihine bakar, periyodize eder, her dönemin kendine özgü özelliklerini verir, toplanan, yayınlanan ve korunan çocuk folklorunun kaynaklarını analiz eder tamamlandı; Çocuk folkloru, kökenine, kapsamına ve işlevlerine göre fonksiyonel gruplara ayrılır - yetişkinler ve çocuklar tarafından düzenlenmiş, oyunlu veya oyunsuz çocuk folklor örnekleri; ninniler, benzetmeler, sayımlar, gerçekler, bilmeceleler, bilmeceleler, çocuk masalları vb. türlerin fikir içeriği ortaya çıkar, çocukların yaşamlarındaki yerleri belirlenir; çocukların folklorunu tanımlayan özellikler, farklı türlerin biçimi, içeriği, dili ve stili belirtilir, çocuklara ait olmaları bilimsel kanıtlarla kanıtlanır; Çocuk folklorunun önemi, resmin tamamlanmasındaki rolü, uygun yetiştirme ve çocukların kapsamlı gelişimi açıklanmaktadır. Araştırmanın kaynağı, XIX yüzyılın ikinci yarısında Rus ve Azerbaycan basınında toplanan materyaller, çocuk

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

dergileri, ders kitapları, koleksiyonlar ve kişisel arşivlerde tutulan el yazmaları, folklor keşifleri sırasında kaydedilen ve çeşitli koleksiyonlarda ve kitaplarda yer alan örneklerdir. Yazarın kendisi, çocukların ve yetişkinlerin dilinde bir dizi çocuk folklor türü kaydetmiştir. Bu arada, halk sanatının farklı örneklerinin varyantları karşılaştırıldı, metin karşılaştırma ile açıklığa kavuşturuldu.

Edebiyyat

1. Arvad ağısı... Toplayıb tərtib edəni B.Abbaszaadə, Bakı, 1911.
2. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar, I-V kitablar, Bakı, 1961-1977, IV kitab, 172 s., V kitab, 194 s.
3. Azərbaycan klassik uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtibçilər: Salamoğlu T., Babayev Y. Bakı, Elm, 1998, 300 s.
4. Azərbaycan tapmacaları. Toplayıb tərtib edəni H.Zeynallı. - Bakı, 1928.
5. Birinci il tatar əlifbası (IV nəşr). Müəllifi Mirzə Abbas Abbaszaadə. Bakı, 1913
6. Çəmənzəminli Y.V. Folklor yolunda. Əsərləri. III cild. Bakı, Elm, 1977, 326
7. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1992, 408 s.
8. Xuluflu V. Azərbaycan tapmacaları haqqında. Şaiq A. Uşaq gözlüyü, Bakı, 1910 (I nəşr). «Tapmacalar» kitabında, Bakı, 1928, s. 3-9.
9. Köçərli F. Balalara Hədiyyə. Bakı, 1912 (I nəşr).
10. Qafarlı R. Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası, Bakı, «Elm və Təhsil», 2013, 540 səh.
11. Qəmərli M.V. Atalar sözü. Tiflis, 1899.
12. Şaiq A. Gülzar. Bakı, 1912

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

THE ROLE OF TELEVISIONS IN PROMOTION OF FOREIGN LANGUAGES AND BROADENING OF THEIR TEACHING AT THE INTERNATIONAL LEVEL

Maharramova Gulshan AKİF QIZI

Azerbaijan, Azerbaijan University of Languages

Abstract

Both the diverse methodological means, linguistic programs and the modern technological means are widely used in teaching and promotion of the national languages as the foreign ones. Television plays a crucial role in promotion of foreign languages both from the methodological and ideological standpoints. It can be said on the basis of the historical experience that television has a very strong influence on broadening of communication geography of the foreign languages. Sometime television used to be one of the important means of promotion of the Russian language in the former USSR. Despite the small number of TV channels at that time several televisions performed this work perfectly. The programs in Russian and foreign films dubbed in Russian were at the basis of broadcasting. The system was formed so steadily that even after the collapse of the USSR nearly most foreign films and serials were dubbed in Russian despite increase of number of televisions. At present one can see the same situation on the Turkish and English channels in a more effective form.

Experience shows that the films demonstrate action in broadening of the scope of the foreign televisions. Those who watch films and serials in the foreign languages regularly begin learning gradually the phrases and expressions from these films. Tracing of this language in the teaching process has a more serious impact on the language acquisition. However, it has quite a different content in education.

Thus, it is impossible to study a foreign language by this way for a person who has no idea about this language. Word for methodology. So, it is appropriate to use short films in order to give an idea about the notions by means of these primary words to those who study a foreign language for the first time. Naturally, full-length films that went around the world and were translated into the appropriate language should be demonstrated.

It would be more effective if a person first watches such films in the native language and only then in the foreign language.

The article deals with the above-mentioned issues, especially with the experience of the Turkish and English televisions in this sphere.

Keywords: language, television, methodology, promotion, films

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Increasing of the efficiency of study and teaching the national languages as foreign ones is one of the crucial tasks of the modern education system.

Both the different scientific-methodological means, linguistic programs and modern technological means are widely utilized in teaching and promotion of the national languages as foreign ones. With increasing scientific advances, the new information and communication technological production is created, and therefore the demands of the global economy are changing, and this renewal does not bypass education, either. From this standpoint development of ICT (Information and Communication Technology) in modern society is considered to be one of the important indicators of any country's intellectual and scientific potential. Use of modern technologies, determination of teachers' learning objectives as stated by their meaningful standards in the teaching process has a serious impact on improving of the quality of education.

The analysis of methodological literature displays that traditional one-sided teaching must be replaced by communicative-interactive teaching methodology. A teacher organizes his/her work on the basis of explanation, giving exercises and checking in the traditional method; the communication "a student (or a learner)–a teacher" is realized not directly, but indirectly. Meanwhile, during the new interactive method a teacher establishes a link with a student directly, and as a result becoming a main functional figure a student is able to express his/her skill. At that time a student overcomes language barriers more easily, gradually he/she does not feel shy to speak a foreign language, and as a result there is an opportunity for dealing with real situations during the lesson.

As a language is means of communication the main goal of learning it is to be able to establish communication in this language. Actually, special attention should be paid to the following points before applying any methods:

- 1) the chosen method should be coordinated with the teaching goal;
- 2) the chosen method should meet the learners' visual, acoustic requirements;
- 3) if there is a significant difference between the learners' language levels differentiation should be used (1, p. 35).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Moreover, it is incorrect to be limited only to school programs, and textbooks in order to learn a foreign language well. To that end, a teacher must constantly work on himself/herself; a teacher must be able to use appropriate additional literature and books, at the same time use and demonstrate audio-visual materials, organize certain games, distribute roles among the students, sing songs together, draw everybody into discussion. The modern teaching method requires a teacher to conduct new lessons by using both familiar foreign words, passed language formulas, grammar constructions, facial expressions, gestures and pictures and other visual means. For instance, one of such methods is a communicative method which developing written and spoken languages forms students' ability to speak fluently and consolidates their knowledge during this conversational process.

All in all, frequent use of mutual question-answer and tests at the lessons is one of the pros of the interactive method. Drawing all learners into this process a teacher creates competitive environment among them and removes both teaching and communication obstacles. Taking into account students' propensity for stimulation every teacher can apply his/her special small methods of awarding.

Students must not be embarrassed about expressing their thoughts in the foreign language; they must be able to give the required answer. Such new methods also are to organization of a certain team competition, proportional division of groups in which every student feels like an important member of the team.

It should not be forgotten that at present a student's personality, unique world are at the centre of attention during the teaching process including teaching of foreign languages. The foreign language teacher's task is to create condition for practical learning for every student; to choose teaching methods which allow to demonstrate their activity, creation and strengthen their skills in learning the foreign language (3,p.232). The modern technologies of teaching the foreign language- learning in conditions of collaboration, project methodology, use of new information technologies, internet resources, taking into account their role in realization of personal approach, learners' skills and levels create conditions for individualization and differentiation of teaching.

At present foreign language teachers face serious challenges: growth of students' scientific interest in learning the language, search for ways of strengthening positive motivation in learning. One of the solution of these problems is use of interactive teaching technologies. Use of interactive forms and methods of teaching the foreign language must accomplish the following tasks on the basis of the personal approach:

- to create comfortable and free atmosphere for a student; to encourage student's interests; to develop student's wish to use the foreign language practically; to increase student's desire to learn, thus a teacher must provide real conditions for successful comprehension of the theme.
- a student should be promoted as a leading person who actively cooperates with the other members of teaching;
- a student must understand teacher's connection with his/her person and interests more than the methods and means given by a teacher during the teaching process; individual, group,

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

collective and other different forms of work that encourage students' activities, independence, creation in the audience must be considered.

All these factors can be realized through the interactive forms and methods that create novel opportunities for establishment of relationship between persons by means of the external dialogue during the study of materials (5,s.222-223).

Certainly, the goal of all these methods-innovation is to improve the quality of education, and teaching of the foreign language, education of young people who will be able to demonstrate their high intellectual potential, scientific worldview, independent thinking, and creative activities.

Currently there is not only student and teacher's ability among the requirements for teaching a language; learning the foreign language in improved form is rapidly realized through the use of modern, latest technologies. Teachers intensify their educational work and creative activities by applying ICT in the teaching process. A teacher can add his/her own original tasks that are not in any textbook; a teacher also gains the ability to present illustrations, factual materials, schedules, schemes, practical tasks, tests, problematic issues. Such presentations not only save teacher's time but also increase efficiency of the lesson and students' motivation, develop their creative abilities, facilitate integration into the other subjects. Application of ICT forms ability to utilize modern assessment mechanisms and additional resources independently, to involve learners in the teaching process more actively, to develop logical thinking, to create communication and collaboration, to get information, to think analytically and to solve the problem quickly, to make a plan freely, to approach the teaching process more creatively. Using disparate types of tasks, animation, slides, internet it is possible to expand the teaching of the foreign language and diversify it.

At the same time application of ICT plays an invaluable role in exchange of information among students, better study and remembering pictures, music, text related to the topic in the

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

textbook, discussion of the theme and revival of the teaching process. Simultaneously, watching films, different TV programs, is of particular significance in study of foreign languages. One of the effective methods of study of the language is watching news and listening to music in the foreign language. In this regard, televisions play an important role and function in promotion of foreign languages both from the methodological and ideological standpoints. Based on the historical experience one can say that televisions have a strong impact on expansion of communicative geography of foreign languages. Television broadcasting, the various TV channels in the diverse countries of the world cover a vast territory at present. Expansion of geography of TV channels in the English, Russian, Turkish and other languages cases the growing interest in these languages. It also promotes dissemination of the different countries' cultures and strengthening of ideological propaganda.

Television used to be one of the most important means in promotion of the Russian language during the Soviet period. Channels formed on the basis of the central television were intended directly for TV teaching; their main goal was to communicate to teenagers, young people education policy which has the ideological character by means of the silver screen. Literature, geography, history, physics lessons are taught through these channels and the material taught by means of visual aids, films gave an effective impression.

As well as, the special programs related to economy, economics, labor organizations, for teachers, doctors were prepared in order to improve specialists of the different fields, for students English, German, Spanish, French lessons- were carried out for those who wanted to learn a foreign language themselves. The renowned scientists, inventors, artistic people were involved in the channel work, so television played a crucial role in updating of the knowledge system and application of scientific and teaching process.

Television did sufficient work to promote the Russian language. At the present moment we can perceive the same situation in a more effective form on TV channels of Turkey, England, America and other countries. As can be seen, Turkey experience can be considered a successful step in teaching of the national languages as foreign ones because Turkish business people's work carried out in the various fields in the different countries in the world has a serious impact on the expansion of communicative geography of the Turkish language, its promotion and study as a foreign one. For example, Turkish lyceums, colleges, training courses in the different countries including the Turkic countries increase the communicative scope of this language as a foreign one. The students who study in these educational centers are not only individuals, each of them represents a family. Firstly, these students learn Turkish on the scientific-grammatical basis, i.e. these lyceums introduce Turkish into each family. Turkish televisions cover much more listenership and viewership than these schools. So the problem language comprehension must be organized more perfectly on television. Turkish television teaches the Turkish language for the world. That is to say: what the Turkish emperors once did, television does at present. Currently Turkish television functions as the Turkish language emperor (4, p.137).

It is known that Turkish, English, American, Korean and other televisions are watched in Azerbaijan and Azerbaijan television is watched in other foreign countries. We are interested

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

in political information, daily news, sports programs nature and animated films, scientific-documentary programs, religious talks in these TV programs. Children and adults watch them with great interest, too. What adults learn from the dictionary, children learn from nature and animated films. Adults learn these languages as their native language from television.

We have highlighted all these moments together with their political-ideological aspects because such a system of promotion leads to spread of the national languages as foreign ones on a global scale, as a result of which these languages “draw an audience of learners” in everyday life. Experience manifests that films are more dynamic, vibrant in the process of learning and comprehension of the language. People who regularly watch films in the foreign language commence to learn phrases, expressions from them. However the situation has quite a different content in the teaching process. Consequently a person who has no notion of the foreign language cannot learn it in this way at all. Here word for methodology. It is important to take into account the theoretical level of the language during teaching of the language.

Thereby it is appropriate to use short films for those who learn the foreign language for the first time. The primary words can give an impression about the notions. It would be better to approach the problem of diction more seriously in such films because diction is a main factor for clear speech and it is a very mandatory condition for a listener the following problem should be also taken into account: the topic of the short film must be common for everybody or must correspond to learner’s mentality or include similar theme.

Naturally, full-length film are the next stage. Full-length film that went around the world and were translated into the appropriate language should be demonstrated. The most effective way is first to watch the films in the native language and only then in the foreign language. After some time the difficulties in understanding the film will disappear.

It should be also noted that social networks are one of the main forms of promotion at present, and they are closely linked to televisions. Every TV channel places video materials of its TV programs on social networks, especially on the platform of You Tube and thereby increases its audience.

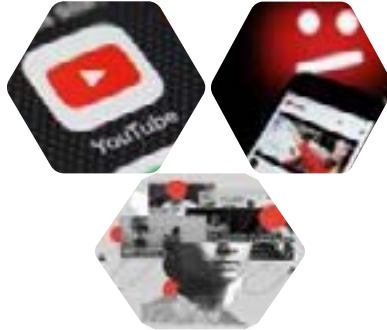

Repeated watching the different films, programs, music on the platform, of YouTube strengthens the learner’s individual attempts to learn the language. As a result of infection COVID-19 covering the whole world in the first five months of 2020 education was suspended and significance of television and internet resources has increased. This process

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

covers not only subjects of education but also the people who were deprived of television for a long time because of their working regime. They had to stay at home and gathered all this shows that Televisions being a part of ICT are very important and significant in language learning, and there is a need for system improvement of the work carried out in this direction.

Thus in general, dissemination of scientific information, inventions, researches teaching of the different subjects and developing knowledge through the television increases significance of educational programs teaching must be presented to viewers in the understandable and desirable form and this is the greatest opportunity of TV-using video image skillfully to create visibility. The program based on the perfect, detailed, consistent video image can make it interesting and alluring. Regardless of the essence of the theme its video image must be dynamic and enjoyable. Technological progress and application of new technologies in TV system allows to present visibility by means of computer graphics in desired form and live-action, blissfully.

REFERENCES

1. Alizadeh, A. (2008). New pedagogical technologies: Some psychological and pedagogical issues\\ “Kurikulum”, № 1, Baku.
2. Alibeyli, E. (2011). The fundamentals of television theory. Baku, Elm.
3. Guzel, A., Barin, E. (2013). Teaching of the Turkish language as a foreign one. Ankara; Akchag, (in the Turkish language) .
4. Hajiyev, T. (2013). The common language of communication for Turks. Baku: Tehsil.
5. Huseynzadeh, G.J. (2009). Application of reforms in teaching of the foreign languages: transition from teaching aimed at a teacher to teaching aimed at a pupil\\ The actual problems of teaching of the foreign languages dedicated to the “Science” year. The materials of the II Republican scientific conference. Baku; ALU, p.220-226.
6. Kerimov, Y. (2005). Teaching methodology of the native language. Baku: Nurlan.
7. Mahmudov, M. (2013). Computational linguistics. Baku: Elm ve tehsil.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

MULTİKULTURALİZM VƏ DİL

Aygün AKİF qızı MƏHƏRRƏMOVA

Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti

Özet

Multikulturalizm elə bir siyasətdir ki, o, mədəni plüralizmi qəbul edir və onun inkişafına şərait yaradır. Bu, ölkə əhalisinin etnik irqi və dini müxtəlifliyindən asılı olmayaraq, onların hamısının hüquq və azadlıqlarına hörmətlə əlaqədardır. Multikultural cəmiyyətdə hər bir vətəndaş öz mədəniyyətini, dilini, ənənəsini, etnik və dini dəyərlərini inkişaf etdirmək, ana dilində məktəb açmaq, qəzet, jurnal dərcində və başqa sahələrdə bərabər hüquqlara malikdir. Multikulturalizm siyasəti assimilyasiyanı inkar edən inteqrasiyaya aparır. Məhz buna görə də bu siyasəti təkcə siyasi elita deyil, eyni zamanda millətin yüksək vəzifə tutmayan digər nümayəndələri ilə yanaşı həm də milli və dini azlıqlar da dəstəkləyirlər.

Bildiyimiz kimi, dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan xalqlar dil amilini tarixi mədəniyyətin və digər özünəməxsus xüsusiyyətlərin kompleks halında birləşdiyi unikal hadisə kimi dəyərləndirirlər. Dilin suveren xarakterə malik olduğunu təsdiqləyən əsas amillərdən biri də budur ki, o, istənilən xalq və ya etnos üçün ən ümdə fərqlənmə etalonu kimi qəbul edilir. Dilin yayılma arealı və işlənmə sferası mikromühitdən tutmuş makromühitə qədər bütün imkanlardan asılı olaraq müəyyənləşir. Nəticədə, bəzən bir dil bütün regionun ümumiyyətiyyət vasitəsinə çevrilə bildiyi halda, bəzən isə yad millətlərin təsiri ilə məhv olub gedir. Dillə millət məfhumları çox vaxt eyni anlamda qavranılır. Bu prinsip, demək olar ki, bütün sosioloq, kulturoloq və digər fikir adamları tərəfindən mənimsənilmişdir. Dil birliyi təmin edilməyən bir cəmiyyətdə milli kimlik və milli şəxsiyyət axtarışı da mənasızdır. Ona görə də dil faktoru birinci növbədə milli ideologiyanın önəmli amilidir və onun multikultural sferada inkişafı sonrakı mərhələdə özünü göstərir.

Bu mənada, məqalədə çoxdillilik şəraitində yaşayan millətlər arasında dialoqun reallaşmasında dil faktorunun önəmli və özünəməxsus cəhətləri qeyd olunacaq, türk dünyasında, xüsusilə Azərbaycanda tolerant mühitdə yaşayan azsaylı xalqların ana dillərinin qorunmasına dövlət qayğısı və onlar arasında vahid dialoqun baş tutmasında Azərbaycan dilinin rolu haqqında ətraflı danışılacaq. Həmçinin türk xalqları arasında vahid ünsiyyət dilinin yaradılmasında da multikultural amillərə toxunulacaq.

Açar sözlər: multikulturalizm, dil, milli dəyərlər, azsaylı xalqlar, dil siyasəti, regional ünsiyyət

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

MULTICULTURALISM AND A LANGUAGE

Abstract

Multiculturalism is such a policy that accepts cultural pluralism and creates conditions for its development. Regardless of the country population's ethnic racial and religious diversity all this is connected with the respect for their rights and freedoms. In multicultural society every citizen has the equal rights to develop own culture, language, traditions, ethnic and religious values, to open schools and publish newspapers and journals in the native language. Policy of multiculturalism leads to integration which rejects assimilation. It is for this reason that such a policy is supported not only by the political elite but also by the representatives of the nation who do not occupy high-level positions and by national and religious minorities.

As is known, the peoples living in the different places of the world assess the language factor as a unique phenomenon that integrates historical culture and other peculiarities. The main factor which confirms the sovereign character of the language is the following: it is accepted as the most significant distinctive standard for any people or ethnos. The area of distribution and use of the language is determined depending on all possibilities - from its microenvironment to macro environment. As a result, sometimes a language may become means of communication of the whole region, but sometimes it may disappear completely under the influence of the other nations.

The notions of language and nation are often understood equally. It may be said that this principle is accepted by all sociologists, culturologists and other thinkers. If society is not provided with the common language search for a national identity and a national person is meaningless. So the language factor is first of all the important factor of the national ideology and its development in the multicultural sphere manifests itself in the next stage.

In this sense, the article emphasizes the important and significant peculiarities of the language factor in realization of the dialogue between the nations living in conditions of multiculturalism; government's concerns for the preservation of the small nations' native languages living in the tolerant environment in the Turkic world, especially in Azerbaijan and the role of the Azerbaijani language in the common dialogue between them will be highlighted in detail in this article. The special attention will be also paid to the multicultural factors in creation of the common language of communication between the Turkic peoples.

Keywords: multiculturalism, language, national values, small peoples, language policy, regional communication

Multikulturalizm eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin mədəniyyət hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun olan siyasətdir. O, ölkədə və dünyada müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilib.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Humanist və demokratik nəzəriyyə, yaxud ideologiya olaraq multikulturalizm, tolerantlığın təəcəssümüdür ki, onsuz humanizm, yüksək fərdi və beynəlxalq münasibətlər mədəniyyəti, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, qarşılıqlı zənginləşmə, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyil. Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir.

Multikultural dəyərlərin inkişafında əsas vasitələrdən biri dildir. Çoxmədəniyyətliliyin olduğu yerdə mütləq çoxdillilik amili də ortaya çıxır. Burada dil insanlar arasında təkə ünsiyyət faktoruna çevrilir, həm də bir xalqın, millətin mədəniyyətinin başqa xalq və millətlərin mədəniyyəti ilə dialoqunun əsas vasitəçisi olur.

Dilin universal mahiyyətini təsdiqləyən bir əsas cəhət də odur ki, o istənilən etnos üçün fərqlənmə etolonudur. Hər bir millət tarixin keşməkeşli mərhələlərindən, sınaqlarından keçərək, özü ilə bərabər, milli dəyərlərini, xüsusən də ana dilini bu və ya digər şəkildə mühafizə edir və bu dəyərli mirası gələcək nəsillərə ötürməyə çalışır. Təbii ki, bu prosesdə tarixin sınağından keçən etnosun, millətin müqavimət dərəcəsi və gücü də ortaya çıxır. Lakin bu proses yer üzərində vaxtilə yaşamış və indi də yaşamaqda olan bütün millətlərdə eyni şəkildə getməmişdir.

Dilin yayılma arealı və işlənmə sferası mikromühitdən tutmuş makromühitə qədər bütün imkanlardan asılı olaraq müəyyənləşir. Nəticədə, bəzən bir dil bütün regionun ümumiyyətiyyət vasitəsinə çevrilə bildiyi halda, bəzən isə yad millətlərin təsiri ilə məhv olub-gedir. Deməli, eyni dövlətin ərazisində, hətta eyni coğrafiyada yaşayan mikromillətlərdən tutmuş makromillətlərə qədər milli dəyərlərin, xüsusilə milli dillərin mühafizə olunması və çağdaş dövrümüzdə qədər gəlib-çatması bu ərazilərdə tolerantlığın və multikulturallığın möhkəm təməllər üzərində qurulması ilə bağlıdır.

Dil maddi sərvət deyil, ancaq elə bir xəzinədir ki, bəşəriyyətin bütün nailiyyətləri burada toplanır. Dil sülhü və müharibəni elan edir, elm və mədəniyyəti geniş areallarda yayır.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Dünyanın aparıcı multikulturalizm modellərinə nəzər yetirəndə görmək olar ki, bir ərazidə məskunlaşmış müxtəlif millətlərin multikultural şəraitdə yaşamasında dil ən önəmli funksiyayı yerinə yetirir. Məsələn, ABŞ və Avstraliyadan fərqli olaraq Kanadada hər bir etnik qrupun üzvləri öz ana dilini azad şəkildə istifadə etmək, həmçinin öz doğma dillərində təhsil almaq hüququna malikdirlər. Bu vacib situasiya Kanadada yaşayan etnik azlıqların öz mədəni dəyərlərini qoruya bilməsinə şərait yaradır.

Bu gün tolerantlığın, multikultural dəyərlərin fonunda sabit həyat tərzini sürmək, tərəqqi və intibaha doğru addımlamaqda dil faktoru milli, siyasi, ideoloji və eyni zamanda multikultural əhəmiyyət daşımaqdadır. Bu mənada, dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonrakı 25 ildə ölkəmizdə aparılan dil quruculuğu prosesində bir sıra uğurlu addımlar atıldığı kimi, Azərbaycanda yaşayan azsaylı millətlərin ana dillərinin qorunması və onların Azərbaycan dilindən ümumünsiyyət vasitəsi kimi rahat istifadə etmələri istiqamətində ciddi islahatlar aparılmışdır.

Milli azlıqların nümayəndələri ölkə rəhbərliyinin yürütdüyü Azərbaycanda millətlərarası münasibətlər sahəsindəki dövlət siyasətini müsbət qiymətləndirirlər. Təbii ki, bu uğura zorla nail olunmamışdır. Düşünürük ki, xalqımız buna ancaq özünün milli-mənəvi iradəsi və mentaliteti ilə nail olub. Həqiqətən də tolerantlıq milli mentalitetimizin xarakterik cəhəti kimi ölkəmizdə stabilliyin əsasına çevrilib. Bunu milli müstəqilliyimizi qazandıqdan sonrakı dövrdə yaşadığımız hadisələr də bir daha təsdiq edir.

Hazırda Azərbaycanda ölkənin əsas və çoxluq təşkil edən əhalisi - azərbaycanlılar (Azərbaycan türkləri) ilə yanaşı, bir sıra digər millət, xalq və etnik azlıqlar da çiyin-çiyinə yaşayırlar. Dövlətin özünün milli azlıqlara qarşı münasibəti aşağıdakı prinsiplərlə ölçülür:

- dövlətin ərazi bütövlüyü və onun suverenliyi prinsiplərinə qeyd-şərtsiz əməl edilməsi;
- milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunması;
- milli azlıqların dillərinin, mədəniyyətlərinin, məişətinin qorunmasında dövlətin təminatı;
- ölkə Konstitusiyası, Milli Məclisin müvafiq qanunları və prezidentin fərmanları əsasında milli azlıqların hüquqlarının qorunması.

Azərbaycan çoxmillətli dövlət olduğu üçün ölkədə yaşayan bütün xalqların dillərinin qorunması və inkişafı üçün təminat verir. Lakin hər hansı bir çoxmillətli dövlətdə müxtəlif xalqların bir-bir ilə ünsiyyət saxlaması üçün millətlərarası ünsiyyət vasitəsi olan dili də olmalıdır (5,23).

Azərbaycanda yaşayan milli azlıq və etnik qrupların mədəniyyəti Azərbaycan mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi qorunur və inkişaf edir, onların milli mədəniyyətinin, incəsənətinin, adət-

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ənənələrinin və dilinin qorunub saxlanması üçün məqsədyönlü iş aparılır. 1992-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətlərin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” fərman imzalanmışdır. (4).

Respublikamızda yaşayan milli azlıqların, demək olar ki, hamısı Azərbaycan dövlət dilini və onların təqribən beşdən dördü rus dilini də bilir. Əlbəttə ki, bu dillərə real yiyələnmək səviyyəsi fərqlidir. Avropa Şurasının tam hüquqlu üzvü olan Azərbaycan bu mötəbər qurumun 05 noyabr 1992-ci ildə qəbul etdiyi “Regional dillərin və ya azsaylı xalqların dillərinin Avropa Xartiyası”nın prinsiplərini daim diqqət mərkəzində saxlayır (4).

Avropa Şurası və Azərbaycanın Təhsil Nazirliyi hələ 2003-cü ilin mayında Bakıda “Təhsil siyasəti və milli azlıqlar” mövzusunda seminar keçirib, elə həmin ilin noybar ayında isə bu məsələ ətrafında Strasburqda AŞ-ın iqamətgahında beynəlxalq ekspertlərin iştirakı ilə müzakirələr aparılıb. Hər iki tədbirdə ölkədəki milli azlıqların təhsilinə münasibət yüksək dəyərləndirilib. Bu gün Təhsil Nazirliyi ölkə Konstitusiyası, “Təhsil haqqında” qanunun tələbləri və “Avropa Xartiyası”nın prinsiplərini əldə rəhbər tutaraq, azsaylı xalqların dilləri, tarixi və mədəniyyətinin öyrənilməsi istiqamətində mümkün imkanlardan istifadə edir.

Milli azlıqların dillərində onlarla qəzet və jurnal nəşr olunur, radio və televiziya proqramları yayımlanır, mütəmadi olaraq, kürd, ləzgi, talış, gürcü və rus dillərində dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən verilişlər hazırlanır. Balakən rayonunda avar dilində, Xaçmaz rayonunda ləzgi və tat dillərində, Qusar və Xaçmaz rayonlarında isə yerli televiziya ləzgi dilində verilişlər yayımlanır. Bakıda rus, kürd, ləzgi və talış dillərində qəzetlər nəşr olunur. Ölkə rəhbəri cənab İlham Əliyev çıxışlarının birində demişdir: “Azərbaycanda bütün millətlərin və xalqların nümayəndələri vahid bir ailənin üzvləri kimi yaşayırlar. Milli azlıqların qorunması Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən siyasətin ən əsas istiqamətlərindən biridir. Azərbaycanda digər xalqların və millətlərin də azad və firavan yaşaması üçün hər cür şərait yaradılmışdır və bu siyasət bundan sonra da davam etdiriləcəkdir” (7, 6).

Dil faktorunun nüfuz etdiyi əsas məsələlərdən biri də regional mühitdə multikultural dəyərlərin inkişafına təkan verməkdir. Məlumdur ki, vaxtilə Azərbaycan dili Qafqazda ümumünsiyyət vasitəsi olub. Dilimiz uzun illər dövlət dili səviyyəsindən kənar qalsa da, öz regional nüfuzu ilə aparıcı mövqeyə malik olmuşdur. Əlinə qələm alan, müxtəlif

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

ideologiyaların təbliğatını həyata keçirən qüvvələr məhz Azərbaycan dilinin nüfuzundan məharətlə istifadə etmişlər. Vaxtilə Azərbaycanda hürufiliyin təbliğatının nümayəndəsi olan Nəsimi tək-cə fəlsəfi şeirin ustadı deyildi. Nəsimi həm də ona görə qüdrətli şair idi ki, o, hürufiliyin təbliğini doğma Azərbaycan türkcəsində aparırdı, özü də geniş kütlənin anlayacağı dildə yazmağa çalışırdı. Ancaq bu proses tək-cə dini bir təlimin təbliğatını həyata keçirmədi, eyni zamanda Azərbaycan dilinin nüfuz dairəsini genişləndirdi, ünsiyyət sərhədlərini bir qədər də uzaqlara apardı.

Ana dilimizin yayılma arealının geniş olduğunu və bölgədə multikultural sabitliyin keşiyində durmasını təsdiqləyən faktlardan biri də tanınmış rus ədibi M.Lermontovun Azərbaycan dili barəsində tarixi əhəmiyyətli qeydləridir. Çıxışlarının birində ümummilli liderimiz bu vacib faktı belə dəyərləndirmişdir: “Mənim xatirimdədir, keçmiş zamanda ədəbiyyat tarixini öyrənərkən fəxr edirdik ki, vaxtilə Lermontov bir müddət Azərbaycanda olmuş, Quba zonasında yaşamışdır. O, öz dostuna məktub yazmışdı ki, mən burada Azərbaycan dilini öyrənirəm. Avropada fransız dili kimi, Qafqazda da Azərbaycan dili çox məşhur və mötəbər bir dildir. Hətta Lermontovun belə bir yazısı da var. Biz bunu böyük iftixar hissi ilə qeyd edirik... Bunun özü tarixdə nadir bir hadisədir. İndinin özündə də bizim dili öyrənməyə çalışırlar” (6, 135).

Deməli, Azərbaycan dili geniş coğrafiyanın ümumünsiyyət vasitəsi kimi regiondakı multikultural həyat tərzinin möhkəmlənməsində tarixi bir vəzifəni yerinə yetirmişdir.

Türk dünyasında ortaq türk dili məsələsinin müqəddəratının müəyyən edilməsində də multikultural amillər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu gün məsələyə yanaşmada müxtəlif fikirlər özünü göstərir. Bəziləri mövcud türkcələr əsasında yeni, ortaq türk ədəbi dilinin yaradılmasını, bəziləri isə türkcələrdən birinin ortaq ünsiyyət vasitəsi kimi götürülməsini təklif edir. Bu, məntiqə sığmayan təklifdir. Belə ki, hansısa bir türk dilini ortaq ünsiyyət vasitəsi kimi təqdim etmək başqa türk xalqlarında “inciklik” kimi qarşılanıla bilər. Ancaq səmimiyyətlə etiraf edək ki, son 25 ildə türk xalqları arasındakı mədəni, iqtisadi, diplomatik əlaqələrin genişlənməsi artıq problemin həllinə öz müsbət təsirini göstərmişdir. Belə ki, bu gün türkcələrdən birinin, elə Türkiyə türkcəsinin ortaq ünsiyyət dili kimi işlənməsi artıq heç bir türk xalqında mənfi emosiya yarada bilməz. Demək ki, uzun illər bir-birindən tək-cə coğrafi baxımdan deyil, həm də mədəni, siyasi və digər cəhətlərdən uzaqlaşmış türk dünyasını bir araya gətirəcək vahid ünsiyyət dili bu coğrafiyadakı münasibətləri daha da yaxınlaşdıracaqdır.

Göründüyü kimi, dil tək-cə bir dövlət daxilindəki multikultural həyat tərzini tənzimləmir, həm də qonşu və ya uzaq ərazilərdə, ümumən, geniş coğrafiyada yaşayan millətlər arasında dialoqun əsasını təşkil edir. Biz bunu ölkəmizdə gedən tarixi və müasir proseslərin fonunda açıq şəkildə görürük. Azərbaycan dili vaxtilə regional statusa malik olduğu kimi, bu gün də ölkəmizdə yaşayan bütün millətləri birləşdirən əsas milli-mədəni və siyasi faktordur. Ulu öndərimiz H.Əliyevin dediyi kimi: “Azərbaycan Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərin vətənidir. Azərbaycan vətəndaşları, Azərbaycan xalqı deyəndə biz Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərin birliyini dərk edirik... Eyni zamanda Azərbaycan dili bizi bir-birimizlə birləşdirir. Burada bizim çox etnik köklü millətlərə mənsub olan adamların hamısı

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Azərbaycan dilini öz ana dili kimi qəbul edib. Azərbaycan dili bizi bu gün də, gələcəkdə də birləşdirəcəkdir” (6, s. 89).

Deməli, multikultural dəyərlərin qorunması, etnoçalarlıqın, çoxdininli mərkəzlərin təmin edilməsi indiki zamanda hər bir dövlətin sivil funksiyası, vəzifə və öhdəliyidir. Bu gün bəşəri inkişaf tendensiyaları da məhz bunları tələb edir. Çünki heç bir xalq təkbaşına, mədəni baxımdan təcrid olunmuş vəziyyətdə yaşaya bilməz.

ƏDƏBİYYAT

1. ABDULLAYEV, K. (2016). Multikulturalizmin elmi-nəzəri əsasları və Azərbaycan reallığında inkişaf perspektivləri // “525-ci” qəzet, 10 fevral, s .4.
2. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. (2007). Bakı: AME Elmi Mərkəzi.
3. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları (2016). (Baş elmi rektorlu akademik K.Abdullayev). Bakı: BMM.
4. “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı / <http://www.e-qanun.az/>
5. ƏBÜLHƏSƏNLİ, T., ZÜLFÜQARLI, T., RZAİ, A.(2014). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı: ADİU.
6. XUDİYEV, N.(1997). Heydər Əliyev və Azərbaycan dili. Bakı: Təhsil.
7. NƏRİMANOĞLU, M. (2016). Multikulturalizm dövlət siyasətinin ən yaxşı modellərindəndir // “Azərbaycan” qəzeti, 15 yanvar, s. 5

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

“SETTLEMENT OF REFUGEE RIGHTS IN ABSENCE OF SPECIFIC LEGISLATION: INTERNATIONAL REFUGEE LAW AND THE STATE PRACTICE IN SOUTH ASIA”

Shadika HAQUE MONIA
Britannia University

Abstract

The consequences of conflicts in many parts of the world as well as persecution of people for their ethnicity, politics or religion in countries on all continents continue to be facts of modern day life which is responsible to increase stateless people, refugees and asylum crisis and is being alarmed for the world community, although United Nations aim is to maintain international peace and security. In International refugee law designed by 1951 Geneva Convention, those people are eligible for protection who meets the definition and statues of Refugee formulated by this convention. But South Asian countries are hosting a large number of refugees although the countries have not yet acceded international refugee conventions and its additional protocol except Afghanistan. At the same time the countries are obliged to provide basic human rights to the refugees under international human rights law although they don't have specific domestic legislations as well. The controversies arise when those less developed countries can not comply with refugee influx for a long time. Therefore, the countries of this region have some own arguments regarding non-compliance with international refugee movements.

The objective of this research is to find out the impact of present legislation relating to the protection of refugee right in South Asia. To analyze the possible reasons behind non-acceding to the refugee convention of South Asian countries including the contemporary judicial mechanism to deal with refugee and to suggest the ways of balancing both state interest and protection of Refugee rights. The research will be a doctrinal based analytical study of the respective subject area. It would be a discussion based work with the available sources of law relating to the subject matter and would be based on both primary and secondary sources. The limitation of the paper is only restricted o the state practice of South Asia.

Keywords: Refugee, stateless, South Asia, Protection, Legislation.

* The paper is important part of my LL.M dissertation in South Asian University, New Delhi, India.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

INTRODUCTION

The consequences of numerous conflicts as well as persecution of people for their ethnic, political or religious identity continued to be a big fact of daily life in many parts of the world which is responsible to increase stateless people, refugees and asylum crisis worldwide. The continued dynamic facts regarding migration and refugee issues have been alarming the world community it's as the highest hinderance aganist world peace and security. Although United Nations' aim is to maintain international peace and security as well as human rights, along with world community, this organization has various insufficiency, mismanagment as well as well misconduct regarding the contiunuous threat producing through migration and refugee crisis. National as well as regional arrangments have not also been seen so fruitful to oversome the same facts in South Asia.¹

As a result of the partition of British and India, present South Asia exists this is the most significant refugee generating region of the world. Usually, South Asia dealt refugee as a matter of inter-state policy and hosting 10% of world's Refugee population.² South Asian countries have been experiencing a large number of Refugees from a long time ago, except Afghanistan other South Asian countries are not the signatory of 1951 convention and its additional protocols, but without acceding these instruments, the countries are dealing with refugee issues.³ For example, Bangladesh has been hosting *Rohingya* Refugees from Myanmar, India has been hosting refugees from Afghanistan, Sri Lanka, Bhutan, and Pakistan has been hosting a large number of refugees from Afghanistan. Many governments of South Asia have *experienced* the admission and protection of Refugees as a real shortcut to obtain permanent residence by some fraudulent immigration. The stability of Refugee is neither a means to subvert legitimate immigration objectives and purposes, nor to mitigate outside the parameter of refugee law. There is no prominent international legislation which obliges states to grant Refugee Status and accordingly accepts refugees into one's territory.⁴ State practice authorizes only one conclusion such as 'individual has no right to be granted Refugee status.' There is no necessary connection between *Non-Refoulement* and admission or Refugee instead the prerogative to grant Refugee status and the obligation to oblige by *Non-Refoulement* remain divided. But, the commentary of 1951 convention UNHCR provided that, the Principle of *Non-Refoulement* is also applicable for the Refugees who meets the definition of Refugee, although Convention does not deal with the question of admission, and neither does it oblige a state of refuge as such, or provide for the sharing of responsibilities.

To determine the relationship between international law and International Relations such as UNHCR is being criticized for failing to use the term 'refugee' in describing displaced

¹ South Asia or Southern Asia is the southern region of the Asia, which is defined in both geographical and ethno-cultural terms. The region consist of Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka.

² Smyser, W. R. (1991). "New Priorities in RefugeeCare." *The World and I* 6:142-14
Read more: <http://www.everyculture.com/South-Asia/Refugees-in-South-Asia.html#ixzz5BPjqULhw>

³Partha S. Ghosh.*Migrants, Refugees, and the Stateless in South Asia*, Sage publication, 2006, 384p

⁴M. Islam. Rafiqul & Bhuiyan Jahid *An Introduction to International Refugee Law Hardcover*, Martinus Nijhoff Publishers (17 April 2013)

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

persons by the Indochinese crisis. The core finding of this ‘critical legal approach’ is linked with the rejection of international refugee law by South Asian nations. South Asian states justified this attitude with the references to the terms of these two instruments and were legitimized in the international refugee law framework. With the respect of the principle of interpretation, refugee law is not inconsistent with the fulfillment of national interest, the OAU convention was initiated by the government of African states with a view to ensuring cross-border population displacement which was managed in a predictable manner and in a way which safeguards for the national security and interstate interest. Thus while deciding the status or principle of *Non-refoulement* at customary international law for the reason of national security or safety of the public, then the state must have to take reasonable steps to secure their life to a third country.

SETTLEMENT OF REFUGEE RIGHTS IN ABSENCE OF SPECIFIC LEGISLATION

Refugee rights protection in the absence of specific legislation in this region is mainly completed through ad-hoc administrative procedures.⁵ Therefore, there exist four types of procedure to determine refugee status in the south Asian countries. Refugee status should determine individually under UNHCR’s mandate or the provision of 1951 refugee convention, but it becomes difficult to determine refugee status individually in mass influx rather protection and assistance for refugees become urgent. During 1978 and 1992 the mass influx of *Rohingya* refugees from Myanmar, when thousands of people cross the border every day, the report of UNHCR’s technical mission provided that, without group determination, there is no way to manage these large number of refugees.⁶

Refugee status determination by the UNHCR, when a large number of people are not involved and national interest doesn’t facilitate positively than the UNHCR can determine refugee status individually.⁷ The government of India provided a decision to the UNHCR to determine refugee status individually after determining refugee status; the UNHCR provides a certificate indicating individual ‘Refugee Status’. At present almost 10,000 Afghan Refugees live in India with refugee status determined by the UNHCR, they can renew and receive material assistance from the New Delhi office of the UNHCR.⁸ Refugee status determination by the UNHCR at the court, the judiciary played a major role, when a refugee took the issue of status determination before the court by challenging their position under Foreigners Act. In the refugee context, UNHCR’s rule is praiseworthy, as UNHCR is involved in assisting specific refugee groups through providing them shelter as well as refugee status under any

⁵ Ahmed. Z.S, South Asia’s emerging refugee crisis, *Asian Studies Association of Australia*.

⁶ Ivor C. Jackson, *The Refugee Concept in Group Situations*, (The Hague: MartinusNijhoff Publishers, 1999) at 314

⁷ Procedural standard for Refugee status determination by UNHCR, <http://www.unhcr.org/refugee-status-determination.html>

⁸Asian Recorder, 1992, March 25-31, p.22211.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

administrative rules.⁹ Although South Asian countries are not the party to 1951 convention, and its additional protocol but, Bangladesh, India, Nepal, Sri Lanka and Pakistan have the established office of UNHCR along with its additional offices to some places.¹⁰

In Bangladesh, UNHCR is involved to repatriate *Rohingya* Refugees to Myanmar UNHCR has established extended offices in Madras, Tamil Nadu in India to protect refugee rights.¹¹ During 2000s, as a part of resolving refugee issues in Nepal, the High Commissioner Mrs. Ogata travelled Indian sub-continent for nine days and initiated many supportive measures.¹² Thus, without being parties to refugee convention and its additional protocol south Asian countries are having protective measures form UNHCR. Similarly, along with the UNHCR, some NGO's are working in this region to protect refugee rights through ensuring basic needs and durable solutions also.¹³

CONTEMPORARY STATE PRACTICE OF SOUTH ASIAN STATES

Afghanistan

On September 2, 2005, Afghanistan has signed the 1951 convention relating to the status of refugee and its additional protocol 1967. Afghanistan's respect in international law in the context of Asylum has enshrined with the accession, as Afghanistan's doors are open for refugees. Article 4 of the constitution of Afghanistan provided that, the nation's belonging Afghanistan's national sovereignty shall manifestd by its elected representatives, and the nation is composed those individuals who hold the citizenship of Afghanistan, suh as Pashtun, Tajik, Hazara, Uzbek, Turkman, Baluch, Pachaie, Nuristani, Aymaq, Arab, Qirghiz, Qizilbash, Gujur, Brahwui and other tribes, nobody will deprive forme the protection of citizenship as the word Afghan is applicable for all citizen of Afghanistan, similarly citizenship, as well as the asylum related matters, shall be governed by law.¹⁴ Therefore, the citizenship process of Afghanistan is dealt under the law on citizenship of the Islamic Emirates of Afghanistan of Jun 2000.¹⁵ Similarly, Article 7 of citizenship act stated that,

⁹World Refugee Survey, 1999, U.S. Committee for Refugees at 128. The World Refugee Survey, 2000, at168, relying on the UNHCR report, states that during 1999 a total 2182 Tibetans entered Nepal for onward journey to India

¹⁰In Bangladesh UNHCR is involved to repatriate Rohingya Refugees to Myanmar UNHCR has established extended offices in Madras, Tamil Nadu in India to protect refugee rights.

¹¹ Ben parker, *Bangladesh resists greater UNHCR role in Rohingya crisis*, GENEVA, 23 October 2017 <https://www.irinnews.org/news/2017/10/23/bangladesh-resists-greater-unhcr-role-rohingya-crisis>

¹²V. Vijayakumar. A Critical Analysis of Refugee Protection in South Asia, *Vol 19, No 2 (2001): Meeting The Refugee Challenge*, Available at- <https://refuge.journals.yorku.ca/index.php/refuge/article/view/22073/20741>

¹³E. Lester. *The Role of NGOs in Refugee Protection: International Advocacy and Policy Making* January 2005, Refugee Survey Quarterly 24(2):125-142

¹⁴ The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan.2004. [Accessed 25 March. 2020]

¹⁵Law on Citizenship of the Islamic Emirate of Afghanistan.2000 [Accessed 25 March. 2020]

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

according to the order of this law, anyone is a citizen of Afghanistan can hold dual citizenship.¹⁶

Since the 1990s, Afghan Refugees have been suffering from economic difficulties and seeking asylum not only Pakistan but also in Europe, although Pakistan has responded by pushing for stronger borders and deportation, alarming that refugees are the threat for internal security.¹⁷ As a result of ongoing insecurity, conflict and violence refugees, an internally displaced person is increasing day by day in Afghanistan. The Taliban along with other insurgence continuous attacks by bombing, killings with any other moods of attacks, even the safe areas are often unsecured. The Religious minorities in Afghanistan are Bahil, Sikh, and Hindu; those are facing discrimination, harassment in some cases, girls and women are at high risk, thus living condition in Afghanistan are being difficult. In late 2001, over 3.5 million Afghan refugees have repatriated from neighbouring country Iran and Pakistan on the history of UNHCR.¹⁸

Bangladesh

Like any other south Asian countries, Bangladesh is not a party to UN Convention but has a long history of hosting refugees.¹⁹ Without having national or international legislation, the country has been following the principle of *Non-Refoulement*, and some human rights documents objected to initiate protection for the refugees.²⁰ The constitution of Bangladesh is treated as the supreme law and within the part III of this convention provides equality before law along with 18 fundamental rights which are also applicable to non-citizen also.

In absence of specific legislation, Bangladesh deals refugees or provide protection for Non-citizen through The Passport Act, 1920, The Naturalization Act 1926, The Registration of foreigner Act, 1939, The Foreigners Act, 1946, The Registration of Foreigners Rules Act, 1966, The Bangladeshi Citizenship Act 1951, The Bangladeshi Control of Entry Act, 1952; The Bangladeshi Citizenship (Temporary Provision) 1972; The Bangladeshi Passport Order, 1973; and the Extradition Act, 1974²¹).

In the point of the legal status of refugees in Bangladesh, it follows the customary international law which is internationally accepted and recognized standard. But the reality is

¹⁶United Nations (UN). N.d. UN High Commissioner for Refugees. "Law of Citizenship in Afghanistan." [Accessed 25 March. 2020]

¹⁷Mashal Khan Takkar, "Over 7,000 Afghan Refugees Detained in Pakistan," Voice Times, July 1, 2016, www.thevoicetimes.com/7000-afghan-refugees-detained/; "Pakistan: Coerced Refugee Return Endangers Thousands," Human Rights Watch, September 14, 2016, www.hrw.org/news/2016/09/14/pakistan-coerced-refugee-return-endangers-thousands.

¹⁸OCHA Afghanistan, "Afghanistan: Returnee Crisis," Situation report no. 4 (December 2016), UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs.

¹⁹Mohammad.N.Refugee Protection Under the constitution of Bangladesh, A Brief Overview,

²⁰The CONSTITUTION of the People's Republic of BANGLADESH is the CONSTITUTIONAL document of BANGLADESH. It was adopted on 16 December 1972.http://bdlaws.minlaw.gov.bd/pdf_part.php?id=367

²¹Md. Akhtaruzaman, *Legal Protection of Refugees under Bangladesh Laws*, in Dr.Mizanur Rahman (ed), *Human Rights & Domestic Implication Mechanisms*, ELCOP, Dhaka, 2006, pp 175.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

different from the legislative formalities, such as Bangladesh has been hosting Rohingya Refugees from a long time ago.²² In 2017 from July to December almost 1100000 Rohingya refugees fled to Bangladesh from the Rakhine state of Myanmar.²³ Along with Rohingya refugees, a large number of Bihari refugees are living in Bangladesh for last three years. Almost 250,000 and 500,000 Bihari Refugee and around 2, 38,400 of them are in sixty-six ragged camps in thirteen districts across the country. In 1947, one million Biharies fled to Bangladesh (then East Pakistan) and in 1971 after liberation war Biharies supported West Pakistan (Present Pakistan). The newly formed Bangladeshi government confiscated their property, between 1974 and 1977 almost 175000 Biharies returned to Pakistan, although Pakistani government denies and disagree with any proposal regarding the repatriation of Biharis from Bangladesh.²⁴

Bhutan

The legal system of Bhutan has originated from religious Laws of Buddhism; the domestic laws are mainly based on English legal system. Under the provisions of the constitution, rights to all people have enshrined, through “an equal protection clause” of Bhutan’s constitution, all persons are equal before the law and entitled to be protected under law, for race, sex, language, political opinion nobody shall be discriminated.²⁵ With the provision of “Principle of state policy,” the constitution fosters co-operation with nations, respect for International Law and treaty obligations.²⁶

Bhutan has acceded few international instruments, in 1971 under the sponsorship of India, Bhutan has become a member of UN, has acceded CEDAW, CRC but has not acceded any instruments relating to refugee protection.²⁷ In the 1970s, the government of Bhutan started to distinguish between citizen and Non-citizens among the people of Southern Bhutan and in 1977, the government of Bhutan stringent the nationality law of the state. Section 4(3) of 1958 Nationality Law of Bhutan provided that when any person deprived or forfeited Bhutanese Nationality only if His Majesty the Druk Gyalpo approved then the person become. Most of the Bhutanese Refugee are Nepali speaking group, originated from southern part of Bhutan. In the early 1990s, they fled to Nepal as the government of Bhutan’s crackdown affected their rights. UNHCR was continuously supporting them for voluntary repatriation through durable solutions. Therefore, some diplomatic efforts have failed, at the same time, the result of bilateral initiatives between both the states was negative, without finding any other solutions,

²²Bangladesh Rohingya Emergency, <http://www.unhcr.org/ph/campaigns/rohingya-emergency>

²³ Zaman.M. Coping with Rohingya Refugee, The Daily star,<http://www.thedailystar.net/opinion/human-rights/coping-rohingya-refugee-crisis-1534645> 15 Feb, 2018

²⁴ How a Bangladesh court ruling changed the lives of more than 300,000 stateless people. By OnchitaShadman/Roland Schönbauer, ed. Leo R. Dobbs. 23 February 2015, <http://www.unhcr.org/news/latest/2015/2/54ec22869/bangladesh-court-ruling-changed-lives-300000-stateless-people.html>

²⁵Article 7, Fundamental Rights, The constitution of Bhutan.

²⁶Ibid Article 9, principles of State policy.

²⁷Mattew F. Ferrao, Addressing Bhutan’s Refugee Crisis: Through the Court Bhutan’s own impressively progressive Constitution could resolve the plight of the Lhotshampas, The Diplomat. July 23, 2013,<https://thediplomat.com/2013/07/addressing-bhutans-refugee-crisis-through-the-courts/>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

after 20 years, in 2007 UNHCR along with IOM initiated a resettlement programme. Till 2010, almost 31,836 Bhutanese has been repatriated to America, Australia, Canada, Denmark, the Netherlands, New Zealand and Norway from Nepal.

Nepal

Although Nepal is a small country but has hosted over 1,30,000 refugees where almost 111000 Bhutanese refugees and provided shelter through seven camps in eastern Nepal for sixteen years.²⁸ There are also between 10,000 and 15,000 unregistered Bhutanese Refugee as well. For the determination rights, national protection and nationality of citizens and non-citizen's rights there are Citizenship Act 2063, 2006, Immigration Act 2049, 1992 and Extradition Act 2045, 1988 in the domestic arena of Nepal. The immigration Act 1992 of Nepal allowed the government to release any class, group, nationality, under 1966 Extradition Act. Extradition is prohibited for political crime and legislative mandate determined the legal rights of refugees.

In Nepal, refugees have competent to access to court along with the civil matters, but only citizens can challenge the constitutional provisions before the Supreme Court. Therefore, equal protection of laws won't be denied, and nobody will be deprived of national protection although there are some exceptions for enemy states.

UNHCR along with the national Unit for refugees co-ordination Unit (NURCU) under the Ministry of Home Affairs of Nepal, to promote health care, sanitation, pure drinking water, education and legal aid in the refugee camps.²⁹ In 1989, the government of Bhutan launched a Drukpa nationalization campaign under the banner of "One Nation one people", Later on, a large number of pole left Bhutan and migrated to Nepal and majority of people before leaving the country, were coerced by the government to sign voluntary migration document, prepared under Bhutanese national Law.³⁰ More than 100000 Nepali speaking Bhutanese from southern Bhutan for the generation (wounded) up in refugee camps in eastern Nepal.

India

The word refugee is closely related to the origin of India. Historically, the country has been hosting refugees from Bangladesh, Afghanistan, and Sri Lanka although there is no specific legislation and hasn't ratified any international instruments regarding refugee protection. Article 2 of the Constitution of India provided that, according to procedure established by law, no person shall be devoid of his liberty,³¹ in part IV, Directive principles of state policy under Article 51 stated about promoting international peace and security.³² The Indian Courts

²⁸ Bhutan refugees in Nepal, Editorial, 22 May, 2007. <https://editorials.voa.gov/a/a-41-2007-05-25-voa1-84653292/1480983.html>

²⁹ Ibid

³⁰ Erika Schultz, Bhutanese refugee crisis, A Brief Analysis, *Seattle Times* Oct 14, 2004

³¹ Article 2, Constitution India, <https://www.india.gov.in/my-government/constitution-india>

³² Ibid

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

have read the International provisions along with the Constitution to ensure that refugees realize their human rights and have thus achieved by judge-made law what the legislature has failed by not having a refugee-specific law.³³

Although India hasn't acceded any international instruments regarding Refugee protection, the country is bound to respect other International conventions and treaties. In the case of, *Ktaer Abbas Habib V. Union of India*, the Gujarat High Court considered that Constitution of India guarantees certain fundamental rights to citizens, as well as to noncitizens.³⁴ The Court held that given the directions under the Art.51(c) and 253 of the Constitution, International laws and treaty obligations are to be respected. The government must respect international Conventions and treaties. In case of *Arunachal Pradesh vs. Khudiram Chakma*, the SC reiterated the earlier stand taken that even foreigners are entitled to specific guarantee under the Constitution of India.

Pakistan

Pakistan has been hosting one of the most massive refugees in the world for 25 years although the country is not a signatory of 1951 convention relating to the status of refugee and its additional protocols. From 1970, the country has hosted Afghan refugees due to the insurgency, the north-western region of Pakistan along with the neighboring Afghanistan province and Federally Administered Tribal areas are affected by a large number of displacements. Therefore, natural disasters and food scarcity increased the sufferings of the country.³⁵

In Pakistan, the refugee and illegal immigrants have been protected under the constitution and provision of the domestic legislation. Article 4 of the constitution of Pakistan stated that, every citizen will be protected under law and enjoying protection will be treated as inalienable rights wherever he may and everybody for the time being within the territory of Pakistan, therefore, fundamental rights chapter has provided rights to life, liberty, fair trial, dignity of man, privacy of home and protection against deprivation of property.³⁶

Under the Citizenship Act, 1951 of Pakistan stated that the citizenship would be determined by birth, under section 4 of this Act, if any children born in the soil of Pakistan will be identified as a citizen of Pakistan although the parents are refugees and illegal immigrants.³⁷

³³ Chimni.B.S "Status of Refugees in India: Strategic Ambiguity." In SAMADDARRANABİR ED. REFUGEES AND THE STATE: PRACTICES OF ASYLUM AND CARE IN INDIA, 1947-2000, 455. 2nd ed. Sage Publications, 2008.

³⁴ *Ktaer Abbas Habib Al Qutaifi and ... vs Union Of India (Uoi) And Ors.* on 12 October, 1998.

<https://indiankanoon.org/doc/1593094/>

³⁵ Mirza.B.The refugee crisis in Pakistan.*The Express Tribune.* Dec.8, 2005,<https://tribune.com.pk/story/1006300/the-refugee-crisis-in-pakistan/>

³⁶ Constitution of Pakistan, Article 4

³⁷ Gilani.U. The rights of the Refugee, *The news*, Sep 11, 2016.

<https://www.thenews.com.pk/print/151332-The-rights-of-the-refugee>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

In 1980, the government provided passbook to the refugee families who provided assistance and used as an identity document.³⁸ There are over one hundred and fifty refugee camps in Pakistan, and most are located around the Peshawar, areas near the Afghan border, and others are near Quetta in Baluchistan province. There isn't any Domestic legislation in Pakistan, the Foreigners order of October 1951, was disseminated pursuant to the Foreigners Act of 1946, under which Non-citizens are not in possession of getting passport or visa valid for Pakistan, therefore, there is no particular provision for granting Asylum Seekers or refugees to enter the country, and the central protection problem existed from the Afghan Refugees whose have been residing for many years.³⁹ Not only refugees a large number of people become internally displaced for natural disasters including earthquake and devastating floods between 2010 and 2015. Pakistan deported almost 3.9 million refugees to Afghanistan between 2002 and 2015 and asserted that it is safe for NATO intervention, although Taliban insurgency was there. Till 2016, more than 4.3 million Afghans have repatriated Pakistan with the help of UNHCR since 2002.⁴⁰ Before this, the government of Pakistan started to register Afghans in 2005 and within the February 2007, 2.15 million Afghan was reported in Pakistan, who's received "proof of registration" (PoR) card which is generated by the computer with biometric features. Pakistan prohibited entrance without having a valid passport as well as visa of January 2017 and Pakistan has introduced a new visa regime with the different category for Afghan regime.

Sri Lanka

Sri Lanka does not have any domestic legislation to deal with Asylum seekers and has not ratified international instruments. Therefore, there are no specific regulations to deal the issue when asylum seekers enter the country.⁴¹ In Sri Lanka there is Immigrants and Emigrants Act of 1949, under which the issue of Refugee, as well as asylum seekers, are dealt, part III of this Act provides the controlling procedure of refugees in time of entering the country, which tried to imposes strict border control policies and protect illegal entry or overstaying of visas.⁴² Therefore, under Section 28(2) of this Act, the minister –in-charge has the right to arrest any non-citizen of Srilanka when the visa is expired, and section 31(I) (IV) (d) also provided the rights to minister –in-charge to deport any person for the Protection of National interest.⁴³ Moreover, in 1987 Sri Lanka had entered into an agreement with UNHCR and was mandated to assist Asylum seekers to come in Sri Lanka with the help of UNHCR after

³⁸ Jamil.M.Afghan Refugees and Pakistan's Problems, March6, 2017,<https://dailytimes.com.pk/24795/afghan-refugees-and-pakistans-problems/>

³⁹ Supra note 25

⁴⁰ Pakistan: New refugee law should Meet Global standards, Ratify, Implement UN Treaty on Refugees. Human rights Watch, Nov 15, 2013.<https://www.hrw.org/news/2013/11/15/pakistan-new-refugee-law-should-meet-global-standards>

⁴¹ T.Ramakrishnan, The forgotten people: On Sri Lankan Refugees, *The Hindu*, Nov,14,2017 <http://www.thehindu.com/opinion/op-ed/the-forgotten-people/article20394214.ece>

⁴² Immigrants and Emigrants Act, No. 20 of 1949.(Amendment) ACT, No. 31 of 26 September 2006

⁴³ Ibid section 28

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

determining legitimate cases, Refugee status is provided through a process known as Refugee Status Determination (RSD).⁴⁴

POSSIBLE REASONS FOR NON-ACCEDING TO INTERNATIONAL INSTRUMENTS

The refugee of this region is increasing with insufficient international attention. Although a huge number of Refugee are being hosted by South Asian region, the countries haven't acceded international instruments regarding (i.e., 1951 convention relating to the status of refugee and its additional protocol) refugee protection except for Afghanistan. Various scholars have found some reasons behind non-acceding to Refugee conventions and its additional protocol.⁴⁵ BS Chimni has stated that South Asian states should abstain from acceding to the refugee convention as well as its protocol because the very states dismantled the instruments which formed the convention, there should be linked to the withdrawal of measures of ant talk of accession which constitute the non-entrance and transitory protection regimes.⁴⁶ On the other hand, justice V.R.Krishna Iyer, the former judge of the Indian Supreme Court, stated on this regard that, “ being an executive member India should be a member state and to vacillate in time of dictating moral values, Humanity should not be failed, particularly in the disparate sectors when people were driven out across the world for survival.”⁴⁷

⁴⁴Thangavelu.D. Eight years after the end of war Tamil refugees divided over returning to Sri Lanka, *Live Mint*. Mon, Jun 05 2017, <https://www.livemint.com/Politics/9E7ixOgfifB7jOGGqdqaFK/Eight-years-after-end-of-war-Tamil-refugees-divided-over-re.html>

⁴⁵Klug.A.Enhancing Refugee Protection In The Asia-pacific Region, ASIL proceedings,2013.

⁴⁶B.S.Chimni, The Legal Condition of Refugees in India, (1994) 7 *Journal of Refugee Studies*.vol.4 at 378-401

⁴⁷JusticeV.R.Krishnalyer, The Legal Saga for Refugees and Humanitarian Odyssey, *Bulletin on International Humanitarian Law and Refugee Law*, Vol.1.2, No. 2(A), p.313.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Table: Treaty parties on 31 October 2017

Country	Refugee Convention and Protocol	CAT	ICCPR
Afghanistan	Yes	Yes	Yes
Bangladesh	No	Yes	Yes
Bhutan	No	No	No
India	No	No	Yes
Nepal	No	Yes	Yes
Maldives	No	Yes	Yes
Pakistan	No	Yes	Yes
Sri Lanka	No	Yes	Yes

The first and very obvious cause for non-existing can be the absence of border definition of Refugees. In the debate of the successor to the International Refugee Organization (IRO) both India and Pakistan sharply recommended for providing a Liberal meaning of the Term ‘Refugee’ as well, although it was not accepted and later on, there has been developed a negative attitude by both the countries towards the Refugee convention.⁴⁸ Another important line of argument is that category based refugee protection have not provided through this convention but, most of the South Asian countries have a more significant reliance on category-based status determination such as determining Political, legal and ethno-political problems with processing asylum.⁴⁹ On the other hand, the convention has provided the criteria for deciding refugees, and there are some specific grounds. Thus some scholar’s argued that this definition as vague, the reason behind this argument may be, convention focuses on the word ‘persecution’ although failed to define it precisely.⁵⁰ Therefore, there is an option to apply this definition to the states which have been practiced from the long time ago, where the interest of the state is treated as the priority.⁵¹

South Asian countries such as India and Pakistan argued that the Refugee definition provided by this convention is Eurocentric which would not cover the South Asian context. They perceived these instruments as ‘Eurocentric,’ and the nature of these instruments is like imposition unacceptably in “developing countries” as the burden, therefore, south Asian states

⁴⁸ PiaOberoi, 'Regional Initiatives on Refugee Protection in South Asia', (1999)11 *International Journal of Refugee Law*.vol.1 at 193

⁴⁹ Nayak Kumar Prafulla, “Protection of Refugees: A Humanitarian Crisis in India” *Voice of Research*, Vol.2, Issue 3, 2013

⁵⁰ C. Harvey “Restructuring Asylum: Recent Trends in Uk Law and policy’ (1997) *IJRL* 60

⁵¹ *Ibid*

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

believe that these instruments are not relevant to their experience and state practice.⁵² The perception that the Convention is being squeezed by different refugee groups in the developed countries especially who are gathering funds for terrorist activities in their countries of origin and is derogated by developed countries of international refugee protection principles. The possibility of economic migrants is benefitting from the Convention principles.⁵³ Therefore, acceding in these instruments would enforce to establish for some administrative and quasi-judicial bodies for determination of refugee status which initiates numerous expenditure for the states. Moreover, South Asian states are least developed and developing countries, and it is quite difficult for them to afford such huge amount of money as expenditure to determine refugee status.⁵⁴

The apprehension of policymakers is that the outcome of signing the Convention might create additional obligations that they may unable to meet regarding resource mobilization. Another most common allegation by the states of the South Asian region is that the states which have ratified the convention or protocol, they are not following the provisions thus and adequately acceding these instruments would not be lucrative for them and there is no definite impact to ratify these documents too.⁵⁵ The 1951 Convention is treated as Cold War instrument, tilted in favour of ‘political refugees’ and therefore inappropriate for the South Asian countries where the mass exodus of refugees is caused mainly by generalized conflict. Bureaucratic wariness of the perceived ‘interventionist’ activities of UN and other international agencies, therefore, there also exists bureaucratic insensitivity relating to lack of political will which deems as dominating factors for this region.⁵⁶ The convention along with the protocol have not addressed the meaning of “National Security” issue which should be in the priority, and the provisions are being invoked by a large number of Economic migrants, Religious group, terrorists and other social groups of forced migrations.⁵⁷ Therefore, the line of argument can also be such as, that, borders of South Asian countries are highly perforated or cellular and mass movement can be the result of any conflict. Which embraced on internal infrastructure along with the natural resources of the countries. The SA countries do not share the broad worldview of perceiving refugees as humanitarian and human rights concerns, the countries of this region have settled their policies, internal conflicts, population movements and so on. According to this argument, there may create scope for domestic interventions by internationalizing the Refugee issues; this can be influenced by states policymaking autonomy

⁵²Asia Pacific Refugee Rights Network (2010). Statement of concern on the detention of refugees and asylum seekers of Pakistani origin in Thailand. Retrieved 17/01/11, <http://refugeerightsasiapacific.org/2010/12/20/statement-of-concern-on-the-detention-of-refugeesand-asylum-seekers-of-pakistani-origin-in-thailand/>

⁵³ Ibid

⁵⁴McKinsey, K. (2010). *Preventing Statelessness: Southeast Asian Countries Share Lessons*. 29 October. Retrieved 02/12/10. <http://www.unhcr.org/4ccae1009.html>.

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ supra note 112

⁵⁷ Sen, Sarbani. “Paradoxes of the International Regime of Care: Role of the UNHCR in India.” In SAMADDARRANABĪR ED. REFUGEES AND THE STATE: PRACTICES OF ASYLUM AND CARE IN INDIA, 1947-2000, 2nd ed. Sage Publications, 2008

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

to an outside authority.⁵⁸ Therefore, most of the South Asian states have initiated highest priority to the concept of National Sovereignty. Thus they usually frown at any types of intervention within their internal matters. In the idea of Burden sharing, Amitav Acharya and David B. Dewitt have observed that “In the fact of Humanitarian operation, the government of the Third world is exceptionally concise, even to Neutral Multilateral organizations, which are like violation of state sovereignty and institute an unacceptable interference in their internal affairs.”⁵⁹

CONTEMPORARY REFUGEE CRISIS IN SOUTH ASIA

From August 2017 to end of 2018 almost 500,000 *Rohingya* fled Myanmar to Bangladesh as a result of ‘Ethnic cleansing’ by the Myanmar Government, according to the UNHCR report the total number of *Rohingya* in Bangladesh is nearly 700, 000. Although Bangladesh is hosting *Rohingyas* for last 40 years, but the country is not willing to provide refugee status to the present *Rohingyas* fled from Myanmar, there are numerous reasons behind this, such as during 1978 and the time between 1991 to 1992, the *Rohingya* asylum seekers from Myanmar, were provided refugee status under ‘Executive orders’ of the Government of Bangladesh.⁶⁰ They were granted prima facie refugee status. This adoption of different approaches by the authority creates the problem. The situation gets further complicated as Bangladesh adopts different solutions and varying standards of treatment for the refugees. During the refugee influx from 1991 to 1992, the Government invited the International Refugee Agency UNHCR, to launch their operation in Bangladesh.⁶¹ Governmental and non-governmental organizations were allowed in the refugee operation. But it was quite challenging to return them legitimately to Myanmar; this process took time till 2005 for their settlement and once refugee status is given that they can’t be deported to their native country where they have a fear of persecution.⁶² For this reason, before providing shelter to refugee, they need legal status which required some conditions. Before ensuring this legal status, it is essential to observe some situations such as the legal identity of *Rohingyas* in their home state and host state too.

According to many historical *Rohingya* groups, Muslim has been leaving in Myanmar since the 12th century. In the report of Human Rights Watch (HRW), in time British rule (1824-1948), more than 100years significant amount of workers Migrant to Myanmar from present Bangladesh and India, the reason behind this was that the British administered Myanmar as a province of India and such migration was considered as internal. But migrant labour was treated negatively by the local people and this migration was determined as illegal after independence, and it was one of the reasons behind refusing citizenship to the majority of

⁵⁸Myron Weiner, Rejected Peoples and Unwanted Migrants in South Asia, *Economic and Political Weekly*, Vol.XXVIII, No.34, August 21, 1993,at 1745

⁵⁹Amitav Acharya and David B. Dewitt, Fiscal Burden Sharing, James C. Hathaway, Ed., *Reconceiving International Refugee Law*, (The Hague: MartinusNijhoff Publishers, 1997) at 126.

⁶⁰“Bangladesh.” Refugees International. <https://www.refintl.org/where-we-work/asia/bangladesh>.

⁶¹Ibid

⁶²Nemoto, Kei. "The Rohingya Issue: A Thorny Obstacle between Burma (Myanmar) and Bangladesh." (1991). http://www.burmalibrary.org/docs14/Kei_Nemoto-Rohingya.pdf.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Rohingya. For this reason, many Buddhists consider the *Rohingya* are Bengali, rejecting the term *Rohingya* as a recent invention, which is created for political purposes.⁶³ After the independence of Myanmar from the British in 1948, the Union Citizenship Act was passed, which defined ethnicities could gain citizenship, but the *Rohingya* were not included instead allowed identity card for those families only whose family had lived for at least two generations in Myanmar. In 1962 after the military coup in Myanmar, suffering started for the *Rohingyas*. All citizens were required to gain national registration cards although *Rohingyas* provide foreign identity card, limited the job and education opportunity.⁶⁴ The situations become serious after passing a new citizenship law in 1982 through which *Rohingyas* were observed stateless, and they were not recognized as one of the 135 ethnic groups in the country.⁶⁵ Some crackdowns in *Rakhine* state started since 1970, have forced *Rohingyas* to flee to Bangladesh, Myanmar, Thailand and other Southeast Asian countries. Thus, *Rohingyas* are Stateless, and according to the UNHCR, the scope and mandate of the refugee convention also include the non-refugee stateless person.

There exist numerous practices within south Asian states; the most common findings are that the countries comply with refugee crisis with their policies. To cope up with the situations raised different times, countries initiate procedure which is most flexible to them. Similarly, UNHCR has a significant role in protecting refugee rights; the IO's and NGO's are having been playing a vital role to this extent. Although many scholars have provided their views about the possible reason for non-acceding international instruments, it is high time for South Asian countries to adopt the national legal framework and acceding international instruments regarding refugee protection.

GAPS IN CONTEMPORARY STATE PRACTICE IN SOUTH ASIA UNDER IRL

The South Asian inhabitants are mostly from a different culture as well as highly religious oriented thus, in protecting refugee rights there exists some gapes under the contemporary state practice of South Asia, these gapes should overcome through initiating complementary mechanism along with some other possible initiatives. The grapes are such as;

Although 1951 convention has provided some procedure of RSD in reality, Refugee status determination is determined under ad hoc administrative process by the countries and most of the cases countries provided sticker slanders which are arbitrary in Nature. In the early 1990s, refugee status determination was applied within the different process; sometimes many failed asylum seekers were returned without providing adequate assistance.⁶⁶ Refugee status determination under ad-hoc administrative process is treated as arbitrary and there, is no-

⁶³ Under the general provision initially *Rohingyas* were provided such identification card, several *Rohingya* served in parliament during this time.

⁶⁴ Syed Zain Al-Mahmood, "Timeline: A Short History of Myanmar's Rohingya Minority," *The Wall Street Journal*, December 23, 2016. <https://blogs.wsj.com/indiarealtime/2016/12/23/timeline-a-short-history-of-myanmars-rohingya-minority/>.

⁶⁵ Thus the *Rohingyas* treated as stateless people, and since that time they lost their right to vote, right to study, travel, marry as well as practice their religion.

⁶⁶ UNHCR (2007). Bangladesh: *Analysis of Gaps in the Protection of Rohingya Refugees*. Retrieved 28/10/10, <http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/46fa1af32.pdf>; p. 19

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

binding duty for the state to provide Refugee status and it mostly depends on the will of the host state.⁶⁷ Therefore, controversy arises when there is no specific legislation to deal this issue. As refugee status determination only depends on the host state and sometimes the refugees have to suffer a lot for identity, in the absence of specific legislation definition, status and identity is determined under the domestic mechanism of particular states, such as Pakistan government provided identity card for the refugees, UNHCR has registered the Refugees in Bangladesh.⁶⁸

A large number of refugees and asylum seekers in this region are at risk of the identity crisis due to non-recognizing their status. Most of the cases, the detention formalities are designed as according to the nature of violence, conflicts and so on.⁶⁹ It is a matter of great regret that, in some countries, the refugee camps are comparable to prison. There exists human rights crisis in this region and absence of individual concerned with human rights. Sometimes it becomes difficult for the host countries to receive a large number of refugees cordially, within the domestic arena it is not always favourable to provide basic human rights for every refugee as most of the South Asian countries are developing and the cultural diversity prompts to suffer a lot.⁷⁰ UNAIDS has enumerated that, more than 36 million people live with the threads of HIV/AIDS all over the world, among them, eighty-nine percent are in the developing countries of Asia and sub-Saharan African Refugee camps. Sexual abuses, insecure shelter, inhuman sexual behavior with girls and children, sexual harassment including rape are the direct cause of HIV/AIDS. Multiple sex-partner, commercial sex, forced prostitution, the poor social status of Refugee women, drug abuses are the principle caused by expands HIV in the Refugee camps.⁷¹

There is the commonality of problems, policies, and practice among the South Asian states develops a regional approach. Thus capacity buildings are not designed yet, and the major gaps of contemporary state practice of South Asia are that there is the absence of specific concern about refugee protection.⁷² When a large number of people cross the border at the same time for seeking Asylum or shelter, it seems overwhelming for the host state when its local capacity isn't favourable to protect and help them, such as the present situation of Bangladesh.⁷³ To overcome this situation, international community especially neighboring countries need to share the responsibility to initiate assistance for the host state, which is absence among the south Asian countries mostly. For example, in 1971 in the liberation war of Bangladesh India hosted a large number of refugees and from 1978 Bangladesh has been

⁶⁷ Chowdhury R Abrar. Legal protection of refugees in South Asia, *Forced Migration*, Vol.10. <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/unhcr-convention-50/abrar.pdf>

⁶⁸ UNHCR, 2018. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/62506>.

⁶⁹ Human Rights Watch 2017, World Report 2017, <https://www.hrw.org/world-report/2017>

⁷⁰ Sara.E.Davies, The Asian Rejection?: International Refugee law in Asia. Dec.6.2006. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8497.2006.00433a.x>

⁷¹ A guide to international refugee protection and building state asylum systems Handbook for Parliamentarians N° 27, 2017, <http://www.unhcr.org/3d4aba564.pdf>

⁷² LokRajBaral and S.D.Muni, Eds., *Refugees and Regional Security in South Asia*, (Delhi: Konark Publishers Private Limited, 1996) at 10.

⁷³ Bangladesh: Analysis of Gaps in the Protection of Rohingya Refugees May 2007, UNHCR. <http://www.unhcr.org/protection/convention/46fa1af32/bangladesh-analysis-gaps-protection-rohingya-refugees-2007.html>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

hosting substantial Rohingya refugees from Myanmar, but at the same time, international community or policymakers are silent to resolve this issue.⁷⁴

As there arises some issues regarding the durable solution as most of the countries of South Asia are not the party of Refugee instruments and most of the time they don't follow the process and roles provided under international refugee law for durable solutions.⁷⁵ Moreover, in this region the possibilities of proper durable solutions of refugees are limited. Therefore most of the countries are unwilling to initiate local integration. A durable solution such as Repatriation, Reintegration and Resettlement process doesn't always full filled in a proper way.⁷⁶ Sometimes, refugees and asylum seeker are forced to return to their country of origin where there is fear of persecution; similarly, after determining refugee status very often, refugees are unwilling to go back to their countries and thus mass influx become a great problem for the host countries.

The previous chapter has discussed contemporary state practice of South Asian countries regarding refugee protection. Although nations are coming forward to protect refugee rights, therefore, there exist some gaps in present state practice as there is no specific legal framework, thus the problem regarding durable solutions become severe, and population movement is increased similarly in the countries. Therefore, national security concern should be there.

CONCLUSION

The outcome of ongoing study has experienced that; there are numerous issues regarding the definition of refugees provided by 1951 Convention and 1967 Protocol as the states do not comply with the obligation of existing instruments. Although the OAU convention has provided a full-fledged or extended definition, the world community is unwilling to comply with this provision instead argued that the definition applies to African Countries only. Thus many scholars, human rights advocates provide their views to adopt new instrument which can accept unanimously specially by South Asian Countries.

The SAARC member states would formulate a platform within the UN body to force western countries to adhere to present international instruments, which are being undermined by their "non-entree" procedure to keep out asylum seekers. The SAARC is the suitable platform to open its corridor for local debate on the issue of the refugee crisis. Although South Asian countries are hosting the largest refugees of the world in the absence of the national legal framework, the refugee protection scenario in different countries or camps is not so vulnerable than developed countries although national security concern, economic condition, and cultural diversities are there, but sometimes discriminatory treatment also exists which need to mitigate. To comply with such situations, the state needs to adopt national legal framework by following the principles and mandate provided by Refugee convention and

⁷⁴ ibid

⁷⁵ Viti Muntarbhorn, *The Status of Refugees in Asia* (Oxford: Clarendon Press, 1992) at 52.

⁷⁶ Non-Refoulement Run Afoul: The Questionable Legality of Extraterritorial Repatriation Programs Robert L. Newmark, *Washington University Law Review*. Vol.71. No 3. January 1993

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

state can do so even without being a party to this convention. Similarly, the pro-active role of south Asian Judiciary is praiseworthy in providing protection and rights.

BIBLIOGRAPHY

- Davies.E Sara, (2009) International Refugee Law in Southeast Asia,Martinous Nijhoff Publisher.
- Goodwin-Gill, Guy andMacdam, Jane, (eds), (2007) The Refugee in International Law, (New York, Oxford)
- Hathaway, James, (2005),The Rights of Refugees under International Law, (Cambridge, United Kingdom,)
- Human Right First(2009), “The impact of the Immigration Law’s ‘Terrorism Bars’ on Asylum Seekers and Refugees in the United States”,
- James C.Hathaway .The Law of Refugee Status, second edition.And Michelle Foster. Cambridge: Cambridge University Press, 2014
- Lauterpacht, Elihu and Bethlehem, (2003), Daniel, the Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: UNHCR's Global Consultations on International Protection. Cambridge, Cambridge University Press, 88-177.
- M. Islam. Rafiqul & Bhuiyan Jahid (2013) *An Introduction to International Refugee Law Hardcover*, Martinus Nijhoff Publishers
- McADAM, Jane, (2007) Complementary protection in International refugee law. (Oxford Univ. Press, Oxford)
- Simon.C,(2010) Critical issues in international refugee law Strategies Toward Interpretative Harmony,(ed),Cambridge University press.
- Suhrke, “The ‘High Politics’ of Population Movements”; M. Weiner, “Rejected Peoples and Unwanted Migrants in South Asia”, in M. Weiner, ed., *International Migration and Security* (Boulder, 1995); A.A. Afolayan, “Issues and Challenges of Emigration Dynamics in Developing Countries”, *International Migration*, Vol. 39, 4 (2001), p. 17.
- Ahmed .S.Z. “The Role of SAARC and EU in Managing Refugees in South Asia and Beyond: Potential for North-South Cooperation,”*Global Policy*.Vol 9. Issue 1. February 2018
- Alice Edwards, Human Rights, Refugees, and the Right ‘To Enjoy’ Asylum, *International Journal of Refugee Law*, Vol.17, Issue 2, 1 January 2005, Pages 293–330, <https://doi.org/10.1093/ijrl/eei011>

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Chetaili, Vincent, (2014) “Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law”, *Human Rights and Immigration*, Oxford University Press.
- Chimni.B.S “Status of Refugees in India: Strategic Ambiguity.” In *Samaddar Ranabir Ed. Refugees and the State: Practices of Asylum and Care in India, 1947-2000*, 455. 2nd ed. Sage Publications, 2008.
- Chowdhury R Abrar. Legal protection of refugees in South Asia, *Forced Migration*, Vol.10. <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/unhcr-convention-50/abrar.pdf>
- Darling. Kate, (2009), “Protection of stateless person in International Asylum and Refugee Law”, Oxford University press
- Edwards. Alice, (2005), “Human rights, Refugees, and The Rights ‘To Enjoy’ Asylum”, The Author, Oxford University press.
- Farmer, Alice (2008): ‘Non-refoulement and jus cogens: limiting anti-terror measures that threaten refugee protection.’ *Georgetown Immigration Law Journal* 23, 1-38.
- Feller.Erika, (2006) “Asylum, Migration and Refugee protection: Realities, Myths and the promise of Things to come”, *The Author. Oxford University press*.
- Gilbert, G. (2015) ‘Why Europe Does Not Have a Refugee Crisis,’ *International Journal of Refugee Law*, 27 (4), 531–535. See also (2015). Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union 2015. *Brussels: European Asylum Support Office*, European Union.
- Guy.S.Goodwin-Gill, (1993) “The Principle of Non-Refoulement’ Its Standing and Scope in International Law”. *International Journal of Refugee Law*, Vol.12, pp.1-57
- Guy.S.Goodwin-Gill, (2011), “The Right to Seek Asylum: Interception at Sea and the Principle of Non-Refoulement”, *International Journal of Refugee Law*, Volume 23, Issue 3, 1 October 2011, Pages 443–457
- Hamlin. Rebecca, (2012) “Competing Policy ideas and the Rise of the Regime of Deterrence in American Asylum politics”, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 31, No. 2, pp. 33–53
- Hathaway, James C. "Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized and Solution-Oriented Protection." R.A.Neve, co-author. *Harv. Hum. Rts. J.* 10 (1997): 115-211.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

FREE WILL OF MAN IN THE CONTEXT OF RELIGION AND PSYCHOLOGY: MATURIDI EXAMPLE

Ramazan BICER

Sakarya University

Abstract

Abu Mansur Al Maturidi is one of the fundamental believers of Muslims. He is Turkish and lived in Transoxiana (Mawarau Nahr). Abu Mansur Al Maturidi is one of the greatest scholars of the Muslims and one of the most apparent Islamic profiles who have a significant role in explaining the Muslim concept and clarifying it by transportation and reason. All of the Muslims in Turkey, Turkic republics, East Turkestan (Xinjiang Uyghur Autonomous Region), and Korean Muslims depend on Maturidite religious understanding.

Human freedom" and "freedom of his will" constitute the domain of research and discussion in the humanities and everything that deals with the human subject of studies, such as philosophy and psychology, and in this direction, these issues constitute a mysterious node waiting for the solution of all religions. Therefore, the will - as a humanitarian issue - was first the focus of philosophers and then of theologians and psychologists who have been conducting their research and studies in this area throughout the ages.

The central question in this topic is the area of freedom towards the responsibility of the ego, or the will expressed, in the divine sense, as giving the creator of man and the universe the "great trust" of man—this understanding distanced man from his thought and responsibilities towards God and people in his thoughts and actions.

And another group by giving man absolute freedom, they tried to cut the link of the human creator and the formation of a secular perception. This realization is God's deity and prepared the ground for the idea of secularism and individuality in the present day.

Imam al-Maturidi claimed that man is not like a "mechanic" programmed or like a paper in the wind; he has free will and his own, and the responsibility of his will has significant consequences. The human being was not able to live independently of his Lord, which is based on the struggle of being alone; he emphasized the need of man to his Lord, before the secular and individual perception would not be consistent.

Keywords: Al-Maturidi, Psychology, God, Human Freedom, Freedom of will.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

INTRODUCTION

MATURIDI

His full name is Abu Mansur Mohammed, son of Mahmoud Al Maturidi the *Samarkandi* the *Hanafi*. He is known by many other famous names such as ‘The Enlightenment Scholar’, ‘The Imam of Enlightenment’, ‘The Speakers Imam’, ‘The Corrector of Muslims Doctrines’, ‘The President of Sunni People’ and all these names were because of his debates to the opponents of Sunni People (Nasafi 1999, 32).

He is called the Samarkandi, which is related to Samarkand city in the Uzbekistan Republic, where he grew up, and the word Maturidi is related to the village of Maturid where he was born. He had dedicated all of his life fighting for the correct appropriate Islamic Akida (doctrine) and teaching it to people until his death in the place of his birth Maturid. He was buried in the cemetery of the city's highest leaders and scholars in *Jakardiza* residency in Samarkand year of 333 AH / 944 AD (Ibn Qutluboga 1992, 200; Tashkoprizada 1961, 56).

The Hosting Environment

It can be said that the host environment of Al Maturidi in time is the narrowed period of the ninth century to the beginnings of the tenth one and in place is the beyond-river area that was the floor of different religions, sectors, philosophies, cultures, and varied civilizations, it was the sand of other movements and activities; thus, this city that was described as an Islamic civilization has created the biggest center in the Islamic world for many religious and theological points to meet up, specifically, in the tenth century where there were many changes and adjustments in the Islamic world.

LEGACIES AND INITIATIVES

The Maturidi gave the most significant works and the most memorable ones that were the essential indexes for different sciences as speech science, *Al-Hadith*, *Al-Fiqh*, *Tafsir* science, sections (*mazhab*) history, *Al-Fiqh* origins, Sociology science, and psychology. Some of those great works still exist nowadays like “The Book of Al-Tawhid” that includes all of his experiences in the speech science, philosophy, and debating, as well as his book ” Quran Interpretations” which is a full legacy in the fields of *Tafsir*, *Hadith*, *Fiqh*, Doctrines, Philosophy, and psychology (Nasafi 1999:32).

The Maturidi oriented his cares to organize the speech of the Sunni people and to develop it before the appearing of “Al Ashari”, by then he had already created an independent Kalam school that is considered as his most important initiatives and contributions in Islamic theology field; he is the founder of the speech thinking to the Sunni people. All these contributions have many reasons, such as the birth of El Ashari twenty years earlier. El-Ashaari spent forty years of his life defending Mutazila's way of thinking (Maturidi 2005:19-20).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

THE WILL

The Maturidi has produced original ideas in the Islamic theology field that the issue of the human-being freedom and his freedom of will comes as an essential priority in this science, especially the relationship of the man with his God taking into consideration that the man's will is what makes him a particular creator in the universe. It is claimed that the man has made up his conciseness because of external circumstances; thus, the thinking is estimated as a stimulus to all the problems that happen in the outside world and not as an instinctive or a reflection response (Ozakpinar 2002:307).

If it is hypothesized that the first indicator for the man's ability to see his outside look that kind of acquiring his body if we can say as a physical and a mental concept or anything alike, it is acceptable to anyone to feel according to this awareness that he is free, therefore, the will is defined to be the ability of the man to orient his actions for the sake of investigating as well as his ability to apply his effects, and he is the one who decides upon his actions freely. Even if he accepts that animals have a will, but they don't own it, and they cannot control it. In other words, it means that animals lack the self that monitors their thinking. They don't have an ego, which analyzes the thought as they analyze external stuff through their instinct. This led us to the nonexistence of ethics to animals. We conclude after a deep understanding of the last point that the consciousness of the man is from his mind and his knowledge that he chooses his actions, and he decides freely, in addition to his feeling of power to apply these decisions deliberately and inadvertently (Ozakpinar 2002:309, 311).

Therefore, the human being that was gifted by his high awareness of what is happening around him can make his ideas and orientations come true because of his will alongside the effect of the existing neighborhood on him, its contributions, and the intervention of nature's laws.

According to the researchers who analyze the psychological motives of the man's actions and the motivation of decision making see the man who views the solution sees that the majority of these solutions are reasonable and choosing them is more beneficial (Gerrig&Zimbardo 2013:261).

The researchers of the man's will who compare between the issue of weighting and canceling have concluded that they are the same; the man, when he chooses the weighting option, he takes into consideration the positive sides and goes to the evidence of this side. Yet, if he decides the canceling team, he starts looking for the contrary indications of this side. This already mentioned conclusion and other ones prove that there are psychological motives that affect the decision making (Gerrig&Zimbardo 2013:260).

However, when we see clearly in Al Maturidi way of thinking, he accepts the existence of psychological motives in influencing the will's orientation. And what comes in the head of these motives is the level of thinking, the ignorance, and the man's environment, as well as, his behavior and the attitude that he grew up upon, his orientation, his intolerance and imitation, and his feeling weakness; because

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

whatever effects the man it necessarily affects his sense, his emotions, and orient his will.

It is agreed that the will can be oriented by external motives. It is viewed that the man can weight his options under kind of pressure, which can create through it a charged leaning. Still, this one does not prevent the man from his ability to make decisions, and in this context, the advertisements and the scientific orientations give the best conclusion of the man weighting (Sezgin&Sezgin 2011:115).

For the researchers who name specific results of the attitude by "MOTIF", they see that thinking in the process of taking actions, and its effects can be caused by a strong motif that led to it. And in this case, the will may stand upon elucidations that do not include awareness and feeling. It can be named "the strong desire," and it is not a voluntary initiative; in the case of multiple motives and their contradictions, choosing one of those is already an expression of the will. This choice is a result of a mental battle, and when there is an absence of internal self-discussion and revision, there will be doubts and hesitations on the surface side (Sezgin&Sezgin 2011:21).

And for the followers of the man's will which appeared as a movement in the west, especially, concerning the topic of the will and the source of actions, they see that the first initiated movement appears as a reaction to money, orientations, and desires that are part of the human being nature. Operations for them are not done just by visualizing the action. Still, by linking the tools, they have to get a purpose in mind by visualizing the emotions that can lead to the satisfaction of the desired thing. That is why the will followers see that choosing one of those contradictive motives and deciding upon it is a sign of the free will (Sezgin 1999:20).

The researchers who accept that the most dominant aspects of the will are the decision and the judgment; they see the experience as an operation of making a way of thinking about people and the situations to reach out to a specific result or making critical evaluations. Yet, the decision is choosing between the available options and accept them or refusing those options (Gerrig&Zimbardo 2013:257).

To have a strong desire of the will is not the most critical indicator of the will, but that the will comes back to the soul many times. This is what is called the strength of the will and its persistence (Sezgin, 1999:20).

THE FREEDOM OF WILL

What is meant by "the freedom of man" is the freedom of his will? Above it all, the man can recognize his existence from the other creatures, which means that he can identify himself and feels it and feel its freedom.

In Arabic, the word Will which is "*Irada*" is derived from the stem "*Rawad*," which means wishing, willing, the desire of possessing, aiming, intention, and purpose; in conclusion, *Irada* in Arabic is the will (Maturidi 2007 3:187).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Besides, the Maturidi does not go further than this meaning. He defined the will as the godly willing, and he recognized it as a godly characteristic (Maturidi 2005:77, 297; Maturidi 2007 1:65).

Islamic thinking is derived into three primary meanings in the topic of the will; the first one is back to the Mu'tazila, who cared about the centrality of the man and praised his absolute will. The second meaning is the Djabria's one who sees that the man is obliged. God controls his will. The last one is what can be the middle of both those opinions, which is the Sunni's meaning that God owns the will from aside, and as well as the man, on the other hand, holds it.

Those who represent the Sunni from The Asharia Side say that God owns the man's will; in this manner, The Asharia is considered as a soft group from the Djabria (Obligatory). The Sunni accepted that the deeds of the man affect a universe that God has created everything in; that's how they reached a balanced path between The Djabria and The Mu'tazila. Thus, we can say that this understanding looks somehow like The Djabria one. However, on the other side, we can see how close they are from The Mu'tazila by their tightening on the man's will under The Sunni people concept in general, they did not accept The Djabria and The Mu'tazila 's thoughts and did not refuse them at all. Thus, The Sunni people always have a middle way between The Djabria and The Mu'tazila: God created the man and created his actions as well, yet what makes these actions and pushes them forward is the man, and this is the primary purpose which is that the man does not get away from responsibility and not to give a vision that is opposite to God's judgment to monotheism.

The essential human phenomena that represent the freedom of man is the partial will which is according to The Ashaira created by God. Yet what is more common in The Maturidi way of thinking is the non-existence of the partial will.

The viewer of The Maturidi approach can see in the first place that it is a way against the verse that says, "Allah is the creator of everything" (Al-Zumar 39:62). However, once he starts the mentioned verse clearly, he will find that there is what remains out of the concept "thing". For instance, in verse, God expressed himself as "Thing" because he is an undeniable truth. In verse as follow, "There is nothing like unto him" (Ash-Shura 42:11). God described the speakers by "thing". This theological approach also indicates that all "things" do not include the things mentioned in verse.

The Sunni people used the word "thing" for what is existed that its existence is absolute in the outside that we can know it and mention it (Pakoğlu 1999:1). Yet, to the Maturidi the word "thing" means stability; this concept is used to prove the external entities. In conclusion, the expression "nothing" has a negative meaning (Maturidi 2005:132-133).

According to all this, what is impossible to be found in the outside cannot be described by a Thing. The partial will is only limited on orienting the will into action, and it has no existence in the outside universe in case it is only "by strength "and not "by force". The status is what is not judged by its existence or

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

by its non-existence. Because it does not reach the state of "by force," it is a status that pushed the mental phenomena forward. It does include the inclusion of creation because "creation" is possible to aspects by force. To Maturidi, God (Allah) stands alone and has continuous absolute power. However, Man has limited influence in specific domains only. The man can possess this power only if two main criteria have existed: the safety of reasons which means reasons are equivalent to his work efforts. The protection of tools, which means the assisting tools to achieve any action has to have existed and appropriate. In this phenomenon, the man takes responsibility for his actions and gets rid of the obligatory way of thinking (Maturidi 2005:328-329).

This power that The Maturidi called it "Power by Force" appears when the man fulfills his work, it is created by God, and it does not always exist in him. This power that is related to the action's happening does neither exist before the happening of the work nor after the happening of the action. That is why the man is always in need of his God. This divine power is shown when the human ability is granted, and acts are thus obtained. The man has a responsibility for this power. Yet, this power is not estimated to the point of creating an "action"; the man has a responsibility towards it.

The Quranic phrase "Allah does not charge a soul except [with that within] its capacity" (Al-Baqara 2:284) is the center of this last analysis.

The Maturidi bases upon the healthy people when he tackles the process of the Man's will; he assumes that the people who do not have mental health are further than taking the sacred responsibility. Alongside this notion, those who do not have psychological and physical health are exposed to religious responsibility only in specific conditions. With this approach, The Maturidi claims that people who are physically and mentally sick should not exclude from life. They should contribute in the responsibilities that most people are included in, that is how those people can prove their existence even if it is in a limited way, and this approach can help the man in his social effectiveness and his mental health.

The approach of the will to The Maturidi in at the level of "force" requires the weakness of the human being and requires him as well as the orientation to God in full. He points that the man should have a belief in himself; the man is always in need for God support in addition to his partial will and the capacity to fulfill the action to the man who is unable of controlling his internal pace as well as his inability of orienting the environmental conditions that face all world creators.

The speakers 'mutakallimūn' differed in defining the statement 'capacity' that is derived into two definitions 'power' and 'action'. For instance, to most of the Asharia people, the capacity is the power to do something or leave it. And to the Mu'tazila, the capacity is what makes the actions towards the will of the man (Qadi Abd Al-Jabbar 1965:151-156).

To the Maturidi scholars, it was defined as the power that makes the action happen (Maturidi 2005:59-60).

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

What is confident in the last three definitions that the three of them are going in a positive direction? The approach of the Asharia, the negative action is under the notion of capacity. This last definition is not complete because there is no need for the action not to happen. In the view of the Mu'tazila, a man is dressed as a "creator of action" in a metaphorical sense. Yet, the approach of the Maturidi in this context helps to represent the positive side of the man and helps him to develop his self-confidence and fruits with absolute obedience to God.

What follows the Maturidi opinion is the saying that the capacity that is needed for the action to happen comes with the timing of its happening because it does exist after or before the move. Thus, the man does not have absolute power in his hand; he is a part of this exhaustive universe, he must not interpret himself, and he cannot separate himself from the concept of slavery. The existence of capacity 'by force' is the essential engine for the action of the man. The man has to be responsible for what he has done because of this capacity "by force," and if it was not enough, the action could not happen. In this line, the Holy Quran praised the positive thinking and the orientation to good; it dispraised the negative perceptions and the adjustment to the devil.

In this context, the man is rewarded even for the wrong things he left, also if he committed them. In the holy Hadith, Ibn Abbas (May Allah Be Pleased With Them) that the Prophet (Peace Be Upon Him) said in the name of his almighty God: "God has created the good deeds and the bad deeds and what is between them, who has intended to do a good thing and he did not do it God wrote him a complete favor if he wills and completes it God wrote him ten to seven hundred to double seven hundred to many doubles of favors and benefits. If he has intended to do a bad thing and he did not do it, God wrote him a complete favor; if he wills and completes it, God wrote him one single bad deed".

Amro Ben-Alasse heard that the Prophet said: "If the ruler ruled and read up, then he got the right thing he has a doubled wage of favors, if read up then got the wrong thing he has one wage of favors".

The main goal in the approach of The Maturidi is to use the power of man in an absolute way and acquiring him the capacity to produce in this way. As long as understanding that the capacity that makes the actions comes with the actions does encourage the true believers in Islam to think positively in life and to work hard. This meaning is flourishing in Islam as flowers in a productive garden "So, verily, with every difficulty, there is relief (5) Verily, with every difficulty there is relief (6) Therefore, when thou art free (from thine immediate task), still labor hard, (7) And to thy Lord turn (all) thy attention." (Surah Al-Inshirah:94, 8-5)

"A strong believer is better and dearer to Allah than a weak one, and both are good. Adhere to that which is beneficial for you. Keep asking Allah for help, and do not refrain from it. If you are afflicted in any way, do not say: 'If I had taken this or that step, it would have resulted in such and such,' but say only: 'Allah so determined and did as He willed.' The word 'if' opens the gates of evil thoughts"

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

(Muslim, Al-Sahih, 'Qadr', 34; Ibn Majah, Al-Sunan, 'Introduction', 10; Ibn Hanbal, Al-Musnad, 2/366-370).

Another interesting approach to The Maturidi about human ability is the approach to the validity and non-problems of power machines, rather than the validity of the ability to act.

Accordingly, capacity is shaped in the direction of conditions and causes. Partial will in an initiative is directed at the phenomenon of what the source is, and the reasons are the means, the absolute will is the result. In this case, the partial will and pure will are the real motives for the realization of the act. They are fixed and existing, but the reasons may be true or not true, and this indicates their volatility in this approach. The state of the reasons known as the safety of the reasons, and the validity of the machines is not always that existing capacity. In Maturidi, though, the creature is created at the time of the act and influences the directing of the reasons for positive or negative (Maturidi 2005:328-329).

The Maturidi addresses this ability in two stages. The first is in the physical and natural characteristics that a human being must characterize to achieve the act. And the second is the ability to choose the action according to production punishment and reward, and show the second stage in the following form: the choice of the individual engine for its motives directed to this act, and the creation of God, which is shaped towards his direction. In this context, man has the power to take responsibility for his actions (Maturidi 2005:287-289).

This realization introduces the idea that the believer is always in a state of movement, coming out of time and place to a new time and a new place. It should not be related to the past because the ability to act is always created and renewed. Also, according to the ability of the Maturidi, there is a sign that the means and machines that achieve power are ever-changing, and that man should not relate to them and that the real escape is always God because he is the creator of cause.

The beliefs that are obtained by the will are valuable things that cannot be pressed or controlled, based on psychological and social analysis. It is for this reason that no one can prevent or force another person to believe.

The Maturidi people give themselves or believe in three ways; because people have different mental levels and perceptions, these methods include:

1. He thinks through his tradition of "someone who sees more than himself insight, experience, and knowledge"; because of his superiority in this area.
2. Falls in the suspicion of the thing that believes in him and doubt his faith.
3. He believes and knows that what he believes in is right by thinking about the evidence that has reached him.

The Maturidi explains that faith and disbelief are chosen from here because coercion nullifies belief or disbelief. The reason for the existence of fidelity or infidelity is free will, and each is weighted (Maturidi 2007:3:197-198).

The Maturidi accepts that guidance may be achieved as a result of the weight of the words "blindness of the heart" contained in the Holy Quran in this context:" it

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

does not blind the eyes but blind the hearts in the breasts" 46. He claims in the subject of weighting some people to disbelief rather than guidance that God gave all power, and the grace of choice, and creates the act at the moment of the request of the man for guidance or misguidance (Maturidi 2005:382-384; Isik 2013:76-81).

The Maturidi believes that the place of faith and denial is the heart, not the tongue or the other intruders, but all the non-hearted members can be forced to intervene (Maturidi 2005:480, 492).

Thus, the Maturidi explains that faith and disbelief occur as a result of weighting. Because external influence invalidates faith or infidelity, the attainment of faith and disbelief is achieved by free will. (Maturidi 2005, 493; Maturidi 2005, 493; Maturidi 2007:7:50-51, 98, 200)

These maturidi phrases indicate that religion and belief are achieved by accepting the heart for them. And this – no doubt- passes through the channel of love (centered on the heart) and drinking (centered mind). An outside factor can't intervene and guide them.

The writer expresses the psychological elements of the human being with the words of the heart and determines that the guiding factor that drives the actions of man is the heart. In this way, the Maturidi doubts the validity of the motivation of the will in the case of different heart and mind, indicating that the heart has its own and psychological functions. This is the lack of correctness of the will, and the cruelty: that the demand is intolerant, and the cover: that the heart is seduced and has prejudices, and blindness: the impossibility of directing the will to the right motive, and the inevitable: the request to exit the control of the person entirely and so on. Despite the above, the Maturidi asserts that at the heart of freedom is this primary advantage (Bicer 2004:58).

EVALUATION:

"If the researcher focuses on the work of men among the speakers:

-It is algebraic who accept the absolute influence of divine will and authority over human actions, and they are" absolute constraint."

-The Ashariyaa adopts the idea of" divine intervention," but not strictly as it is when it is algebraic.

-The Mu'tazilah, who gives absolute power and free will to the slave in his actions, is the supreme authority.

-There are also matriarchal assessments, which at the same time represent the will of God and man as an "average mandate".

The Maturidi approach is different in "freedom will" and "human freedom" than that of the Mu'tazila and Ashariya. While the Asharyaa claimed that the acts of worship were formed only by the power of God, we find – on the other hand- that the Matriarchs accept that the actions of people have been produced by the power of God and the servant together.

On the other hand, the Maturidi belief that this will contradict God's absolute will. For this reason, they do not ignore the influence of God in human actions.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

The partial will does not exist and is not non-existent but in a situation between them. This approach aims to prevent the consequences of the belief that partial will is not created.

CONCLUSION

Human freedom" and "freedom of his will" constitute the domain of research and discussion in the humanities and everything that deals with the human subject of studies, such as philosophy and psychology, and in this direction, these issues constitute a mysterious node waiting for the solution of all religions. Therefore, the will - as a humanitarian issue - was first the focus of philosophers and then of theologians and psychologists who have been conducting their research and studies in this area throughout the ages.

The central question in this topic is the area of freedom towards the responsibility of the ego, or the will expressed, in the divine sense, as giving the creator of man and the universe the "great trust" of man. This understanding distanced man from the mind of responsibility towards God and the people in his thoughts and actions.

And another group by giving man absolute freedom, they tried to cut the link of the human creator and the formation of a secular perception. This realization is God's deity and prepared the ground for the idea of secularism and individuality in the present day.

Imam al-Maturidi claimed that man is not like a "mechanic" programmed or like a paper in the wind; he has free will and his own, and the responsibility of his will has significant consequences. The human being was not able to live independently of his Lord, which is based on the struggle of being alone; he emphasized the need of man to his Lord, before the secular and individual perception would not be consistent.

References

- Bicer, R. (2004). Human Weaknesses and Their Appearances Hindering Divine Guidance in the Opinion of Maturidi. *The Journal of Cumhuriyet University Theology Faculty* 8 (1): 41-59.
- Gerrig, R & P. Zimbardo. (2013). *Introduction to Psychology: Psychology and life*. Istanbul: Ekin Press.
- Hanbal, A. (1991). *Al-Musnad*. Cairo: Dar al-Fikr.
- Ibn al-majah, A. A. (1992). *Al-Sunan*. Istanbul: Cagri Press.
- Ibn manzoor. (1968). *The Arab Language*, Beirut: Dar Sade Press.
- Ibn Qutluboga, Q. (1992). *Taj al-Tarajam*, ed. by Ibrahim Saleh. Damascus: Dar al-Ma'moun Press.
- Işık, H. (2013). *Freedom of belief in Matüridi*. Istanbul: Arastirma Press.
- Maturidi, A. M. (2007). *Ta'vilat al-Qur'an*, edited by Bakr Topaloglu. Istanbul: Al-Mizan Press.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

- Maturidi, A. Mansur. (2005). *Al-Kitab al-Tawhid*, Istanbul: ISAM Press.
- Muslim, I. H. (1992). *Al-Sahih*. Istanbul: Cagri Press.
- Nasafi, O. (1999). *Al-Kand fi zikr ulama Samarkand* edited by Mohammed Freabi. Riyad: Al Kawthar Press.
- Onal, R. (2013). *Non-Islamic religions according to Maturidi*. Bursa: Emin Press.
- Ozakpinar, Y. (2002). *Dimensions of Human Thought*. Istanbul: Otuken Press.
- Pakoglu, A. (1999). *The Concept of "al-Shay"*. Sivas: Cumhuriyet University press.
- Qadi abd al-Jabbar. (1965). *Sharh al-Usul al-Khamsa*. Cairo: Loot Press.
- Sezgin, O & Sezgin S. (2011). Globalization by Psycho-social Point of View, Imposed Culture and its Reflections in Behaviour. *Kalem International Journal of Education and Human Sciences* 1(1): 91-122.
- Sezgin, O. (1999). *Education of the third generation*. Ankara: TDV Press,.
- Tashkpruzade, A. H. I. (1961). *Tabaqat al-Fuqaha*. Mawsel: Al-Zahraa Press,.
- Topaloglu, B. (2003). Maturidi. *The Encyclopedia of Islam* 17:151-157. Istanbul: TDV Press.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

DİLİMİZDƏ ALINMALAR KİMİ DƏYƏRLƏNDİRİLƏN ƏSİL TÜRK SÖZLƏRİ

Prof. Dr. Minaxanım TƏKƏLİ (NURIYEVƏ)

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

0000-0002-4985-8134

Beləliklə, Türk və Şərqi Slavyan xalqları uzun əsrlər boyu bir dövlət tərkibində və ya başqa şəkildə deyilsə, ortaq, ümumi sərhədlər daxilində yaşadıklarından bu xalqların dilləri müxtəlif dil ailələrinə mənsub olmalarına rəğmən biri digərinə güclü təsir etmişdir. Belə ki, müəyyən bir dövr Türk dillərinin təsiri, daha sonrakı başqa bir çağda isə Slavyan dillərinin təsiri üstün olmuşdur. Lakin özlüyündə siyasi şərtlərlə və bir sıra ekstralinqvistik səbəblərlə əlaqədar sanılan bu təsirin nəticələri həmişə əhəmiyyətli olmuşdur. Və istər ümumi dilçilikdə, istərsə də türkoloji araşdırmalar sahəsində gözdəyən uğurlar bu əlaqələrin nəticələrilə bağlı olmuşdur. Amma təssüflə qeyd edək ki, qədim və daimi xarakterli Türk-Rus əlaqələri haradasa hər zaman gedib hökmən etnos və etnogenez bəhsinə çıxdığından yaxın zamanlara kimi isə bu şərtlər gözardına vurulmuş, bu mövzular isə yasaq sayılaraq üzərinə tabu möhürü vurulmuşdu. Elə bu səbəbdən həmişə bu yöndə aparılan araşdırmalarda daha çox Şərqi Slavyan dillərinin (ən çoxu Rus dili) Türk dillərinə təsirindən bəhs olunurdu. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, coğrafi cəhətdən qonşuluqda yaşayan xalqların arasında qarşılıqlı mövcud olan ictimai-siyasi, iqtisadi və elmi-mədəni əlaqələr onların dillərinə də eyni dərəcədə təsir edir; bu dillərdən bir-birinə söz keçməsinə səbəb olur.

Bu məsələ ilə bağlı araşdırmamızda söz mübadiləsi zamanı qarşılaşdığımız istisna sayılacaq xüsusi hallara dair fikirlərimizi çatdırmağı qarşıya qoyduq. Yəni dediyimiz kimi sırf Türk mənşəli olan onlarla sözüümüz ictimaiyyətimiz tərəfindən alınma söz olaraq qəbul edilməkdə, hətta lüğətlərdə, dərsliklərdə bu şəkildə əks olunmaqdadır. Aşağıda bu qəbildən örnək olaraq göstərəcəyimiz nümunələr: *yarlıq* (ярлык), *artel* (артел), *ura*, *tabor*, “tabur” (табор), *katorqa* “katırqa” (каторга), *türmə*(тюрьма), *julik* (жулик), *manet* “manat”(монета), *akt* “əqd” (акт), *çek* (чек), *kiosk* “köşk”(киоск); *eralaş*(ералаш); *bayar* (баяр); *tarif* (тариф), *diva*(дива), *maqazın* (магазин), *defilə*(дефиле), *kulak* “qolçomaq”(кулак) **sozial-inzibati**; *stəkan* (стакан), *balalayka* (балалайка), *bayan* “qarmon” (баян), *çamadan* (чемодан), *balvan* (болван), *xamut* (хомут), *barak* (барак), *kolenkor* “qələmkar, kalemkar” (коленкор), *najdak* (наждак), *yaşma* (яшма), *mazut* (мазут), *fitil* (фитиль), *naşatır* (нашатыр), *admiral* (адмирал), *bardak* (бардак), *bardaçok*, *baraban*, *karandaş* (карандаш), *qobur* (кобура), *tormoz* (тормоз), *yeşik* “yaşık”(ящик), *baydarka* (байдарка), *kuza*(кузов) **ev-yaşamla bağlı sözlər**; *kolbasa* (колбаса), *kalaç* (калач), *lapşa* (лапша), *piroq* “bürək” (пирог), *berqamot*(бергамот), *kefir* (кефир), *kuraqa* (курага), *yoğurt* (йогурт), *kaştan* (каштан), çiy börek (чебурек) **yemək-içki**; *tesma*(тесма), *kalpak* (колпак), *barxat*, *kapot* (капот), *jilet*, “yelek” (жилет), *şuba* (шуба), *yubka* (юбка), *kofta* (кофта), *sarafan* (сарафан), *fata* (фата), *şapka* (шапка), *kabluk* (каблук),

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

çolka, syurtuk (сюртук), **geyim əşyaları**; *kaban* (кабан), *sevryuqa* (себрюга), *tarakan* (таракан), *sazan, sudak, kefal, pelikan(baklan/bağlan), sobol, kukuşka* **quş-heyvan adları** və s. dilimizdə alınma sözlər (əsasən Rus dilindən) deyə təqdim olunduğundan bu mövzuda bəhs etməyi qərara aldıq. Əslində Rus və digər Şərqi Slavıyan xalqlarının dillərindəki Türk dillərindən keçmiş qədim alınmalar keçdikləri dildə uzun əsrlər boyu işlənsələr də, mənbə dillərdə unudulub getmişlər və Türk kökənli olan bu sözlərin dilimizdə “yadlığı” məhz bununla bağlıdır. Türk kökənli belə sözlər ehtiyac üzündən yenidən, uzun fasilələrdən sonra dönüb təkrar mənbə dillərdə işlənsələr də bu kəlmələr Rus dilindən alınma sözlər olaraq dərk edilməkdədir (2. I-IV c.).

Müşahidələrimiz belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, Rus sözlərinin dilimizə ölçüsüz, hüdudsuz axışı kimi qeyd etdiyimiz hadisənin geniş ictimaiyyət tərəfindən çox vaxt yanlış dəyərləndirilməsi davam etməkdədir. Bu məqamla bağlı sözüümüz var; Türk xalqları yaşayan böyük ərazilərdə, o cümlədən Türkiyə türkcəsində, habelə Anadolu canlı danışıqında, Ahıska türklərinin, Qaqauzların, Balkan ölkələri türklərinin danışıq dilində, eyni zamanda ədəbi dillərində tez-tez rastlanan *topur* balta (топор.), *çaşa* (kaca), *istikan, urra, korda* (горда/гурда), *koşara// kuşara* (qoyun ağılı), *taliqa* (teleqa, yaylı araba), *turma* (türmə, həbsxana), *vişne, yaşık* (meyvə saxlanan qutu, yeşik), *çulki, karantaş, mazut, qayda* (haydı), *haydut* (гайдут), *julik*, “joluq, yoluq”, *kazaçok* (kazak rəqsi; qazağı), *kolaç* (kalaç “çörək, naxışlı bayram çörəyi”), *başnya* (“baş” sözündən, bürc), *bayan, burka, karavay, baranka* (qoç buynuzu şəklində qoğal) və s. kimi əsil Türk sözləri bu dillərə keçmiş Slav mənşəli sözlər kimi qiymətləndirilərək təqdim olunur(3, s.55-196).

Müşahidələrimizə davam edək: ilk mənasınca Göy Türk kitabələrində, Uyğur mətnlərində və digər Türk bəlgə və lüğətlərində “xaqanın yazılı əmri; hökmdar fərmanı; buyruq, əmr” mənasında kullanılan türkcə *yarlıq* termini (yar, yarmaq, təhlil etmək. hökm etmək; yargılamaq) bilindiği üzrə uzun müddət – 16-cı əsrin sonlarına qədər Türk və Moğol dövlətlərində istifadə edilməkdəydi.(1, s.91; 9, s.408) Qədim Rusda qanun, hüquq mühafizə keşikçilərinə deyilən *eriqa, yarıqa, yarıjka, yəni* “əmr, sərəncam icra edənlər” köhnəlib dildən çıxsa da bir sıra emosional məqamda onlara müraciətlə bu arxaik sözdən istifadə edilməkdədir. Rus dilində qədim alınmalardan sayılan(1267-ci il) belə “tərcümeyi-hala” malik sözüümüz həm də geniş işlənmə imkanlarına malikdir: öz həqiqi mənasında Rus dilində “yarlık” şəklində artıq yeni mənada – etiket, marka, yazılı qeyd (həqiqi mənada), həmçinin məcazi mənada möhür, simvol kimi başa düşülür. *Yarlık* vahidinin “reskript”, “etiketka” kimi sıxılmış rusca dar semantikasında işlənməsi (əşyanın, malın üstünə yapışdırılan və onun adını, miqdarını, hansı müəssisə və ya firmada buraxıldığını bildirən etiket) görünür, ilk dəfə gömrük təcrübəsi ilə əlaqədar yaranmışdı. Bu vaxt mallara xanın icazəsi ilə yarlaq yapışdırırdılar. Rus dilində *yarlık* sözünün bir çox məqamda işlədilməsini bədii dil materiallarında izləsək: Həqiqi mənada “etiket”: Ревизор ...достал пузырек ...наклеил ярлычек (Л.Толстой. “Анна Каренина”); elan, arayış, divarlara yapışdırılan bildiriş: Почерк ярлычка ясно показывал мне, что комнаты отдает чиновник (Г.Успенский. “Остановочка”). *Yarlık*-qeydlər, not: Впрочем, господа, лучше потолкуем-те о деле: позвольте, мне представить вам маленький ярлычок (Писемский. “Комик”); Sıranı, növbəni bildirən vasitə kimi (dəyirmanında və s.) nömrə, nişan

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

əvəzində: - Ярлык скоро?- спросил у стоявшего за весами (Шолохов. “Тихий Дон”) və s. *yarlıq* sözü ilə bağlı əlavə mənalar nisbətən sonralar inkişaf etmişdiyini qeyd etməmiz lazım gələcəkdir. Bir də onu da deməliyik ki, artıq *yarlıq* dilimizə yenidən dönməkdə “etiket” alınmasını yavaş-yavaş əvəz edən sözlərimizdən birinə çevrilməkdədir. (1, IV, s.544).

Bu qəbildən olan sözlərə bəzi hallarda fərqli yanaşma tərzini seçməyimiz lazım gəlir. Belə ki, Türk dillərindən çox erkən çağlardan Rus dilinə keçmiş və həmin dilin fonetik tərkibinə uymuş, bəzi hallarda isə mənası etibarlı ilə də dəyişən, fərqlənən sözlər mənşəcə təhlil edilməsi məqsədəuyğun sayılmalıdır. Sözlərin mənşəyini araşdırmaq özlüyündə mühüm bir əhəmiyyət kəsb edir. Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin mənşəyini öyrənmək lüğət tərkibinin zənginləşmə yollarını və üsullarını dərk etməyə şərait yaradır; sözlərin təbiətini tam bilmək ilk növbədə onun mənşəyini öyrənməyi tələb edir. Belə təhlillər zamanı xüsusən mənəvi dillə keçdiyi yeni dil mühitindəki fərqləri, oxşarlıqları müqayisə etmək məqsədilə bizim nəzər saldıığımız “qayıdış alınmalarla” (9, s. 51) iş asanlaşır. Bu zaman xüsusən fonetik fərqlərin çox olduğu təqdirdə hər iki tərəfdə - dillər arasındakı ənənəvi müqayisədən çox, qohum dillərdə həmin lüğəvi vahidin variantlılığına diqqət yetirmək lazımdır. Çünki bu bir sıra mübahisəli məqamlara aydınlıq gətirəcəkdir. Məsələn: Dilimizdə Rus dilindən alınmalardan hesab etdiyimiz *piroq* lüğəvi vadinin əslinə baxsan, Türk dillərindəki “börək, bürək” sözü ilə bağlıdır. Lakin *piroq* kəlməsinin fərqli fonetik tərkibi Türk dilləri üzərində araşdırma tələb edirdi. Müşahidələr göstərdi ki, söz məhz çuvaş dilindən (pürək) götürülmüşdür. Rus dilində yazılı mənbələrdə ilk dəfə 1193-cü ildən qeyd olunmuşdur (7, 2. 933) Çünki digər Türk dillərilə münasibətlərə nisbətən Slavyan dillərinin Çuvaş dili ilə daha erkən əlaqələrə malik olduğu məlumdur.

Türk sözünün fonetik –qrafik tərkibinə Rus dilində tanınmaz hala düşməsi faktları bir neçə sözdən o yana keçməmişdir. Lakin dediyimiz kimi, əslindən fərqli dərəcədə uzaqlaşmış sözləri bir çox hallarda təhlilsiz də müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Məsələn, Türk sözü hesab edilən *jilet* “geyim, üst geyimi” öz əsasından xeyli uzaqlaşmışdır. Belə ki, bu türk sözü (yelek) fransız dilinə, oradan Rus dilinə keçmişdir. Sözlərin hətta fransız dilində 16-cı əsrin ortalarında istifadə edildiyi məlumdur; Avropanın geyim modasının nizamlayıcısı hesab olunan Fransada bu Şərqi geyim *yelek* təkmilləşdirilərək kişi kostyumunun bir elementinə çevrilir, bütün dünyaya, 19-cu əsrin başlanğıcından isə Rusiyaya keçir. Qeyd etdiyimiz kimi *jilet* rus sözünün əsasında *yelek* (Qazax, Özbək, Qarapapaq dillərində *zelek*, çuvaş dilində isə *selek* i (4, s.67-68) Türk sözü dayanır. Yaxud, Rus dilindən alınma söz hesab olunan *stəkan* (stakan) “slindrik formalı şüşə qab” sözünü götürək. Türk dilləri üzərində aparılan müşahidələr bu qədim sözün Qazax, Çaqatay dillərində *tustağan, tostağan, tostağan, tostakan* “qab, piyalə, fincan” mənasında işləndiyinin (8, s.289) və 1356-cı ilə aid Rus dövləti fərmanlarında rast gəlinməsi göstərilir (7, I,715). Lap əvvəllər taxtadan yonulan üzəri naxışlı, bəzəkli bu qiymətli əşyanın şüşədən hazırlanması nisbətən son dövrlərə aiddir. Rus dilinin hər bir dövründə geniş istifadə edilən sözlərdəndir; bu dilin formantlarını qəbul etməklə *stakan, stakaşka, stakançik, polstakan* işlənməklə yanaşı çoxmənalılıq qazanaraq əlavə mənalarında da istifadə edilməkdədir. At bəzəyi əşyası kimi oxşarlıq əsasında: Убранство коня было самое простое, без украшения из золота и серебра: тонко выделенная, с дорожкой посередине, красная ременная уздечка, металлические, *стаканчиками* стремя и красный чепрак, виднеющийся из-под

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

седла (Л. Толстой. «Хаджи Мурат»). Xüsusi sahəyə aid hərbi termin; artilleriya mərmisi, giliz: Иван Илич вошел в мастерскую, где работали прессы, формуя шрапнельные *стаканы* (А. Толстой. «Сестры») Maraqlı hal bir də ondan ibarətdir ki, söz mənəbə dillərdən fərqli olaraq Rus dilində daha çox rişə salmış, istər ifadəlilik imkanlarını, istərsə də sözyaratma keyfiyyətini artırıb gücləndirmişdir. Bu mənada stakançik zəngçiçəyi qrupuna aid çiçək adını (sarmaşiq çiçəyi) və “stakançik” deyə bakala bənzər xüsusi bir göbələk növünün adını bildirir və s.

Dilimizdə son vaxtlarda görünən *yoğurt* (vurğunun ilk hecada tələffüz edilməsi yanlışıqdır) bütün təəccüblərə rəğmən Türk sözüdür; yoğurmaq (qarışdırmaq, acıtmaq) feli əsaslı isimdir. Türk dillərində (türk, kır.-tat., azərb., noqay) bir-birindən fərqli olmayan şəkildə - yuğurd, yuğurt, yoğurd, yuvurt şəkillərində işlənir (8, s.428-429). Klassiklərimizin dilində, daha əvvəl isə KDQ-da: ... əlin-üzün yumadan toquz bozlamac ilən bir küvələk *yoğurd* gəvəzlər, toyunca tıqa-basa yeyər (1 boy). Eləcə də əsrlər boyu Türk dillərində “şərəf və bir məmuriyyət ünvanı olaraq”(1, s.5) kullanılan *bayar* Rus dilində cüzi fərqlə “boyar” işlənməsi üzündən (Rus dilində yeni xidmət edən dvoryanlardan fərqli olan qədim nəsillər boyar adlandırılırdı (8 s.87); dilimizdə də həmin şəkildə istifadə olunurdu. Bu da bayar sözünün dilimizə Rus dilindən keçməsinə olan inam səbəbindən idi. Bunu Rus dilindəki baqatır, əski türk ünvanı olan baqatur(1, s. 4, 53) olan lüğəvi vahidi haqqında da demək olar.

Müasir dilimizdə bandit dəstəsi, cinayətkar qrup kimi mənalar daşıyan şayka sözünün tarixi çayka “çay gəmisini” adıyla bağlıdır. (8, s. 406) Qədim zamanlarda Türk flotunda ən yüngül gəmi tipinə çayka-şayka deyilirdi. Çaykalar ən çoxu sahil sularında və çaylarda üzməyə yararlı idi. Lakin yağmaçı Sarıqamış (Zaporojye) və Don kazakları çaykalarda – soyğunçu səfərlərə çıxdıqdan sonra bu ad mənasını dəyişməyə başladı. Belə ki, davakar və qənimət hərəsi kazaklar belə gəmilərdə çaylarla Qara dənizə çıxır, sahilboyu üzərək Türk şəhərlərini talan edirdilər. Rus dili lüğətində şayka məcazi mənada dəniz quldurları, daha sonra isə ümumilikdə quldur dəstəsi kimi metonimik keyfiyyətdə söz kimi sabitləşdi.

Rus və digər Şərqi Slavların dilində olan xeyli miqdarda Türk kökənli geyim adları arasında da mövzumuza yararlı örnəklərə də rast gəldik. Qədim geyim adı olan *kapot* artıq özünün bu mənasında köhnəlmiş olsa da bir çox terminoloji mənalarında çox fəal çıxış edir. Kapot qədim Türk dilində “əsgər paltosu, şinel” mənası daşımış, bu mənə ilə də bir çox dünya dillərinə, eləcə də ərəb, fransız, macar, sonra slavyan dillərinə də keçərək işlənməkdədir. Sözün birinci hecasının – kap (qab) hissəsinin digər sözlərlə də kap+ton (kaftan, kab+luk, kapta~kopta (kofta) eyniliyi aydın duyulur. Macar, bolqar slovak dillərində də məhz başlanğıc şəkildə kabat işlənməkdədir. (5, s.51) Rus dilinə keçərək 19-cu əsrdən qadın üst geyimi kimi dəbdə olmuşdur. Маша окуталалась шалью надела теплый *капот*, взяла в руку шкатулку свою... (Пушкин. “Метель”) Kapot “qaraq, qaramaq, örtük” kimi mənalarıyla bir çox sözlərin yaranmasına kömək etməkdədir. Kapot müxtəlif mexanizmlərin, maşınların, eləcə də təyyarələrin qoruyucu metal(habelə müxtəlif materiallardan) qapaqları, örtük mənəsində geniş işlənməkdədir. Kapot sözünün iştirakı ilə onlarca termin yaradılmışdır. (6 s. 785-787) Beləliklə, kapot (kapat) alınma söz kimi yox, öz ana dilimizin bir zərrəsidir.

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Rus, habelə Azərbaycan dilindəki geniş işlənmə xüsusiyyətinə malik olan *barak* Türk sözü ilə Azərbaycan türkcəsinin özünə də yaxın anlayışdır. Dilimizdə *barın*(maq), *bar*(xana), *bar*(ı), *bari*(gah); yer adları içərisində *Parağa* (Ordubad r.), *Göz Parağ* (Zaqatala r.) yaşayış məntəqələri adları vardır. *Parağ* müasir dilimizdə “tarla düşərgəsi, müvəqqəti ev, çavustan, dam” deməkdir. Demək, sadəcə yüngül fonetik fərqlər mövcuddur. Bu sözün Rus dili ilə bərabər fransız dilində də varlığı bir çox hallarda onun Türk mənşəyinə bir inamsızlıq yaratdığından ki, o, hətta fransız mənşəli Rus sözü hesab edilməkdədir (2, 1.220) Baraklar da rahatlığı nisbətən az, xüsusi memarlıq əlamətləri daşımayan, qısa müddətə tikilib başa gələn müvəqqəti ev mənasına gəlir. Göründüyü kimi bu sözlər arasında elə bir ciddi məna fərqi nəzərə çarpmır.

Rus dilində “divardeşən qurğu, metal ucluqlu tir” mənasını verən *taran* hərbi termininin Azərbaycan türkcəsində çoxdan öz tərkibinə müstəqilliyini itirən dərbədağın (darmadağın), tar-mar sözlərində ilk hecası yaşamaqdadır. Rus dilində işlənən Türk mənşəli ilk hərbi terminlərdən olan bu söz Rus yazılı qaynaqlarında – ilk dəfə İpatov salnaməsində (1237) görünür (7, 3.935) bir hərbi termini kimi köhnələn bu söz bədii dildə, tarixi mövzularda həsr olunmuş əsərlərdə işlənilir: Тщетны заграды, низринута стража; *Таран* стенабойный сшиб ворота (Жуковский). Qədim silah adı kimi tam arxaikləşən bu sözdən daha sonrakı dövrlərdə bədii dildə sırf bənzətmə vasitəsi olaraq istifadə olunur: (Толпа) двигалась, точно чудовщинный *таран* отступая и наступая... (Горький. «Жизнь Клим Самгина»)

Bu sözün inkişafını tarixi planda izlədikdə artıq arxaikləşən bu kəlmənin əski mənasına uyğun olaraq yeni hərbi terminlər yarada bildiyinin şahidi oluruq. 1. Düşmənin gəmisinə, habelə təyyarəyə, tankına zərbə vurmaq üçün döyüş maşınının (təyyarənin, gəminin) burnundakı deşici hissə, vint; habelə öz korpusu ilə düşmənin təyyarəsinə vurulan zərbə, “taran etmə”; 2. Düşmənin cəbhəsinin dərinliklərinə qədər paz şəkilli yarılma; bu əməliyyatı həyata keçirən zərbə qrupu və s. Bu mənələrdə işlənən *taran* sözü hazırda işlək lüğəvi vahidlərdən biridir. Rus dilində Taranov, Taranski də “taran” hərbi terminindən yaranmışdır.

Mənşə etibarı ilə Türk sözləri olan bir çox lüğəvi vahidlərin mənbə dillərdə Rus dilindən alınmalar kimi qiymətləndirilməsi halları Rus dilinə keçərək işlənən Türk sözlərinin həmin dildə çox zəruri və işlək dil vahidi olmasının nəticəsi olub həm də bu qəbildən olan Türk sözlərinin Slav xalqlarının dillərində çox qədimlərdən işləndiyindən xəbər verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulkadir Donuk. İdari-askeri ünvan ve terimler, İstanbul TDAV Yayınları, 1988
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (4 cildə), Bakı, Şərq-Qərb nəşr., 2006
3. Xeyriyyə Süleymanoğlu Yenisoy. Tarix boyunca Slavyan-Türk dil əlaqələri. Fil. Elm. Nam. Alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş diss., Bakı, 1996
4. Добродомов И.Г. К истории культурных терминов тюркского происхождения. – Советская тюркология, 1970, № 3, (с.67-68)
5. Одран М. Тюркские заимствования в словацком языке – Советская Тюркология, 1974, №4. ст. 45-51

3. ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

6. Словарь современного русского литературного языка (в 17 томах). Т. V, М-Л., Изд. АН СССР, 1950-1965, s. 785-787
7. Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка (в 3-х томах), М., Книга, 1989
8. Шипова Е.Н. Словарь тюркизмов в русском языке, Алма-Ата, Наука, 1976
9. Zərinəzadə Н.Н. Fars dilində Azərbaycan sözləri, Bakı, Azərb. EA-nın nəşri, 1962